

R-16476

PAVLI IO-
VII NOVOCOMEN-

SIS EPISCOPI NVCERI-
ni historiarum sui tem-
poris

TOMVS PRIMVS.

*Accessit rerum Turcicarum Commentarius
eiusdem Iouij ad finem operis, ex
Italico Latinus factus.*

BASILEAE

M. D. LX.

PAVLI IO-
VII NOVOCOMEN-

SIS EPISCOPI NVCERI-

ni historiarum sui tem-
poris

TOMVS PRIMVS.

*Accessit rerum Turcicarum Commentarius
eiusdem Iouij ad finem operis, ex
Italico Latinus factus.*

B A S I L E A E

M. D. L X.

ANDREAS ALCIA-

TVS PAVLO IOVIO

S. D. P.

Litteris tuis tertio Ca-
len. Septēbris Romæ
datis, tuā erga me be-
nevolentiam mirificē
confirmatam perspe-
xi, quum rationū tua-
rum, & suscepti consilij decretum beni-
gnē communices. Scribis enim te gra-
ui iniuria permotum, Vrbe (quod nun-
quam fieri posse putaram) propediem
excessurum, ne diutius acceptæ contu-
melix deformis testis in ea aula specte-
ris, in qua per multos annos (vti mihi vi-
detur) cum aureæ mediocritatis bonis
planē beatus, tum studiorum tuorū au-
thoritate clarus, hactenus fuisti. Mirum
profectò uideri potest, quòd tibi do-
ctrinæ ac ætatis honore maiora prome-
rito, in petitione Pōtificatus patriæ tuæ
Paulus Pontifex quendam prætulerit.
At quem hominem? qui Comi neq; na-
tus, neq; vnquam visus sit, & qui (sicut à
multis audio) ex arcanis cubiculi fordi

bus in lucē repente sit productus. Quis
in hoc Pontificē ἀμφοτέρων nō iudicet?
Non enim hostis bonarum literarū &
planē ferreus esse non potest, qui te gra-
uissimarum rerum scriptorem intempe-
stiuē contempserit. Hinc est vt arbitrer
(contrā ac rebar) eum nō putare sua in-
teresse, quid de ipso hinc ad sexcentos
annos (ut Ciceronis verbo vtar) histo-
riæ loquantur. Qua in re Carolum Cæ-
sarem Pontificē ab æquitate iudicij sa-
pientiore existimare fas est, qui com-
petitorem tuum cum multa inuidia an-
tistitem renunciatum, sacerdotij posses-
sione indignū censeat. Ego verò te hac
offensiuucula multò beatiorē factū es-
se puto, quòd tui ordinis personā, hoc
est, non insulli philosophi, desumpstisti,
ut te diu seruum honestissimo cōmea-
tus nomine, tandem in libertatem uen-
dicares. Quid em̄ tibi Dii aut Fortuna,
quæ cuncta iure suo sibi vendicat, me-
lius atq; præstantius tribuere potuerūt
quàm ut mentem darent, qua opportu-
nè tibi sapere ostenderes. Effregisti nā
que ergastulum, & fortiter compedes
exuisti, vt liber exiliēs apud Lariū Mu-
faumq;

faumq; tuum, literati otij tranquillitate
fruerere. Nunquam profectò uel poda-
gra tentatus senex, tibi rude donandus
esse uidebare, nisi te hærentē ambitio-
sius quàm philosophum deceret, & diu
restitantes, eludens Fortuna illinc ab-
straxisset. Sed dices te indignè deceptū
ab inueterati astus sene principe, qui
blandis promissis vota tua honeste cō-
cepta iniquè sefellerit. Qua in re mihi
gratulor, quòd ab eo me decipi nō sim
passus, quū me, vt i scis, magnis proposi-
tis præmijs Ticino, Ferraria, atq; Bono-
nia in Urbem accerferet. Tum enim ex-
iure meo magis cautus fui, quàm tu ex
sapientiæ præceptis prudens philoso-
phus. Cur enim p̄ inani aut incerta spe
purpuræ, hos tãtos primis suggestus ho-
nores relinquerem? opimis præsertim
firmatos stipendijs. Cur has tantas con-
temnerem circumfusæ iuuentutis salu-
tationes? & hanc deniq; tot consultori-
bus sanuam pulsantibus, existimationē
magno lucro, & nō obscura cum laude
quæsità, ineptè stulteq; desererē? Quā-
do quidem nemo commodè se vixisse
testetur, cū in aliena terra degens, mor-

tem à suis desertus, & miser expectet, vt
eius tota supellex, ab alieno inopinatò-
que hærede rapiatur. Quod verò histo-
riæ tuæ volumem COSMO Principi di-
catum Florētiam deferas, ut chalcogra-
pho tradatur, magnopere laudo probò
que. Nam incōparabilis oblectationis
munus cunctis propè gentibus sic im-
parties, ut gloriæ tuæ incunabulis in-
terfuturus videre, si qua tamen eueni-
re potest ante fata meritū ingenui labo-
ris fructum expectāti. In hac causa, quæ
multos vitilitigatores habitura sit, vi-
deo te cautissimè premunitum, quādo
ante omnia longè optimum patronum
delegeris. Est enim COSMVS inter hu-
ius ætatis Principes, stabilī ingenio sibi
constans, sine vilo fūco verè laudis ap-
petens, & gloriæ maiorum suorum gra-
uis emulator. Propter quas dotes, ego
iam pridem honorario, ut iuriconsulti
vocāt, inuitatus ad profitendū Pisano
in gymnasio ad eum iturus eram, nisi in-
clementis celi oram timidius fortasse quàm
oporteret, reformidassem. Quod verò
ad elegantiam dignitatē quæ voluminis
multū pertinet, Etrusci præli typos Ve-
netis

netis & Germanicis antepono: sic enim
oculos meos delectant, vt minimè fati-
gent. Hac namq; ætate librū Florentiæ
excusum, quem de Vita & rebus gestis
insignium virorum edidisti, multa cum
voluptate percucurris: scis quæ auidus sim
librorum helluo, & tum maxime quum
nouitas excitat palatum. In his libris
quod mei iudicij est, solidum dicendi
genus, plane quæ robustum, & verè tuum
agnoui, & id non sine erudito lepore,
quo te profus Plutarcho Græco æqua
uerim. Sed te incursum prouideo in
quosdam criticos malignè curiosos, qui
te castrasse historias tuas dicant, vt Vi-
tas per se graciles, alieno adipe suffarci-
res, quod & mihi accidit. Nam ex libris
meis Pretermisorum, Dispunctionū quæ
& Paradoxorum, integras medullas in
Parergame contulisse prædicabāt. Qui-
bus vno Martialis versiculo responde-
bā, nihil ad eos pertinere, de cute quid
faciat ille, vel ille sua. Superbi enim ac
impudentis præscripti res est, quū quis
sua re, vt lubet, bono iure vtī vetatur.
Quod enim flagitium esse potest, si-
quis ex sua lacinia sagum conficiat?

Quantum autem ad Historiam pertinet, de his te amicè admonebo, de quibus coram, te expetète disputauimus, quum fortè Mediolani cum Sfondrato & Valterio eruditis senatoribus apud Bonromeum antistitem cœnassemus, Tum enim multa me dixisse recolo de roto elocutionis genere, quo mediàm, vti reor, inter antiquos & veteres scriptores laudem assequere: Quando perlectis aliquot historiæ tuæ libris, reliqua etiam uariarum descriptionum ornamenta commendarentur. Id autem à te præcipue desiderabam, ut ad illud quod Græci *πρὸς ὄρον* uocant, nō absurde responderes. Sicuti in ea oratione animaduertebam, quæ à Marconio gregario milite, ad legiones iam planè consternatas, & ad seditionem spectantes habebatur, quum Solymano Pannoniæ finibus excedente, Carolus Cæsar Vienna profectus in Italiam rediret. In ea siquidem concione omnes artis neruos numerosque ita expressisti, vt ille Marconius nequaquã ab aratro Volaterrani agri ad signa vocatus, sed ex schola Ciceronis, & Hermogenis ad
fug-

suggestum raptus esse videatur, quum passim exactæ eloquentiæ schemata interniteant, quæ peroranti turbam parere coegerint. De hoc verò & multis similibus, qui tibi sapis rectè consulēs. In verborum autem delectu noui mores, noua que castrensitum præsertim rerum uocabula, te satis excusabunt, si cum præfatione, & parçè quidem illis vtare. Idcirco quosdam infœcundos, & qui vixdum subodorati literas cuncta passim condemnant, faciliè contemnes. Hi enim, ut in Adagio est, *Α δὲ στείρα ἔρωσι*: steriliores euadunt, quando sua non proferant, & aliena odiosè iudicent: hos nanque illos esse puto, quos tu in Academiam Romanam ultro nomen dantes, urbano sãle Eunuchos appellare soles, serotinis utique cucurbitis similes, quæ nunquã maturescente semine, ante medium autumnum siccata & iactata uento, cum sonitu inanes decidunt. Illi porrò qui rerum & locorum notitia gaudent, nec affectatas exornationes admittunt, nō reposcēt à te rationem, cur lacteam Liiij ubertatem non sis affectus: post

quàm & te omnino piguerit Sallustij
sobrietatem imitari, & satis tibi fue-
rit pauculos tantum flores ex Q. Cur-
tij pratis, sepius quam ex Cor. Taciti se-
ricetis, arguta manu decerpisse. Quan-
do quidem C. Cæsar ipse, ut video, a pu-
rissimo opere suo, reiectis styli bracte-
olis, modum contexendæ, aptisq; perio-
dis terminandæ orationis, tibi accurato
& perspicaci dissimulanter ostenderit.
Cæterum nos omnes supra totum Hi-
storix munus, quod inestimabile cese-
ri potest, hoc vno tibi, si ingrati esse no-
lumus, plurimum debere fatebimur,
quod ad singularem legentium utilita-
tem per totum ferè terrarum orbem, Pro-
uincijs, Urbibus, Fluminibus, atque Insulis,
antiqua nomina, aut corrupta æuo, aut
penitus extincta reddideris. Verum de
his disertius atque iocundius agemus,
quum te in Musæo cõplectar, ad quod
iam me inuitas propediem ex Ticino
secessurum in Buccinas cum meum. In-
de enim per Alciatem gentilium meo-
rum pagum, tribus horis vel seigni mula
vectus ad te peruenire possum. Tū vnā
piscabimur, & hercle utrique nostrum
pedi-

pedibus ægro, commodius erit nauiculis,
quam mulabus vehi. Tum molliores
iocos feremus, licebitq; mihi tot ima-
gines clarorum uirorum collustranti,
me ipsum aliquanto, quam sim facie for-
mosiorem intueri. Nam, ut audio, me
inter Erasmus, atque Budæum æter-
ni nominis uiros, medium collocasti:
sic ut uiuus inter bonos mortuos hono-
ris causa spectet, quod vni M. Var-
roni in Augusti Bibliotheca
contigit. Vale. Datū
Ticini Non. O-
ctobris.

M. D. XLVIII.

PAULI IOVII NO-

VOCOMENSIS EPISCOPI

Nucerini in libros Historiarum
sui temporis

P R A E F A T I O.

AD COSMVM MEDICEM

Reipublicæ Florentinæ Prim-
cipem.

MAGNOS PROFES-
sō & longè honestissimos
optimorum studiorum fru-
ctus, Magnanime Cosme,
illi ante alios in hac vita ce-
pisse existimantur, qui om-
nes ingenij facultates in id
maximè opus sanctissimo fine proposito con-
tulerunt, quo & prodesse bonis mortalibus in-
genuo labore possent, & sui memoriam præcla-
ro literarum testimonio posteris commendare
niterentur. Quando in hac vita, quam natura
incertis brevis æui angustijs humano generi
præscripsit, nihil beatius esse potest, quàm no-
minis famam immortalibus inuicti animi mo-
numentis, ad non incertam spè sempiternæ lau-
dis extēdisse. Hac opinione ab ipsa statim ado-
lescentia imbutus, & post aliquot annos magis
ac magis non ignobili ratione confirmatus, im-
pellente Genio, conscribendæ historiæ nego-
tium suscepi. Quum animus in philosophiæ &
medicinæ studijs Romæ docendo agendoque
cer

P R A E F A T I O

certiore aliquanto quæstu quàm gloria verla-
retur, ad idque me laudis & famæ cupidum ve-
hementer incitarent nostræ tempestatis res bel-
lo gestæ, quæ ab aduentu Caroli Octavi Gal-
liæ regis in Italiam propter varietatem & ma-
gnitudinem tot præliorum & casuum, vberri-
mam ingenijs materiam præbere videbantur.
Sperabam enim hūc laborem meum quādā
ingenij liberalitate sponte susceptum, multò v-
tiliorem atque iocundiorē posteris futurum
quàm si earum artium præcepta nouis commē-
tarijs locupletare contendissem. In hoc itaque
nobile decretum pertinaci studio omnes inge-
nij nervos contendenti, ita boni euentus nu-
men affulsit, vt qui res gestas nostri seculi con-
scribere (quod vel grauissimis, atque doctissi-
mis viris arduum semper fuit) ausus sim: abso-
luto tandem opere id in publicum edere non
dubitem, magno hercle incorruptæ veritatis ar-
gumento: Quandoquidem pleriq; eorum, qui
hæc bello paceq; gesserunt, adhuc viuant, ac id
circo graui existimationis meæ cum periculo
mentientē refellere possint. Sed, vt planè reor,
factiosa & tetro liuore contaminata ingenia oc-
current, quæ vel rectè & fideliter scripta sæuo-
dente commordeant, vbi aliquid paulò diuer-
sius ab eo, quod audierint, aut certè ruidius & li-
centiosius dictum (id ad delicatos attinet) of-
fenderint: sic vt nimis atrox & planè miseram
scriptori videatur pro summæ utilitatis, & iocū-
dæ oblectationis beneficio, vbi gratiam speret
agrestis inuidiæ & diræ malignitatis contume-
liam referre. Verùm hæc ciuili animo ita con-

P R A E F A T I O

tempserim, vt Marcellini, Spartiani, & Pollionis collatione me consolet, qui contra Gothorum rabiem, & vetustatis iniuriam, nullo subnixi impressoriae artis praesidio, quo iam plane literae ab interitu vindicantur: haecenus vixerunt, & vt i arbitror, diu etiam viuent. Tantus enim est honos historiae, vt vel inepte scripta, non infulsos homines magnopere delectet. Neque adeo sum impudens, vt procaci emulatione ad Caesaris atque Sallustij & Liuij decus aspirem. Huius vero seculi scriptoribus, neque me comparo, neque comparari velim, quum plerique eorum nequaquam tantam, vt nos, locorum, rerum, atque hominum notitiam, aut opulentiores vigentis memoriae thesaurum, quem celo datum, & figuratis sedium artificijs diligenter adhaerentem fateamur, ad scribendum attulerint: nec in ea luce domicilij totius orbis, Vaticanæque aulae, vbi per triginta septem annos multa opportunaque didicerim, versati sint: vt hic committantur optimarum disciplinarum praesidia, quibus non obscure muniti sumus. Maximorum autem regum atque pontificum, insigniumque bello ducum familiaritatem ac amicitiam promeriti, ex eorum ore haec hausimus, quae amore, vel odio nusquam distracti, fideli literarum memoriae mandauimus. Ad id quoque explendum munus mirifice me adiuuit principes dominos in prouincias ad bella secutus, castra, acies, praelia, expugnationes urbium, campos in victoria cadaueribus stratos, admirandaque obiter vtriusque Fortunae militaris exempla spectauisse. Caeterum hoc qualecunque est opus, si non felici

P R A E F A T I O

lici, ingenio certe labore, ad spem promerenda saltem apud posteros honestae laudis susceptum, tibi iure optimo dicamus: vel ob id praecipue, quod laeto quodam auspicio aspirante Leone, in maiorum tuorum domo, quae praecellenti artium celebre domicilium semper fuit, inchoatum elucubraturque est. Nec dubito quindecim progenitorum tuorum vestigia secutus, magno mihi praesidio sis futurus: postquam eadem mularum studia, quae familiam tuam ad ciuitatis principatum, indeque ex geminato & propere coniuuncto summo pontificatu, ad celsissimum rerum fastigium extulerunt, religiosè & liberaliter colis, totque Etruriae urbes, & Florentiam patriam summa aequitate, sapientia, pietateque gubernes: ac domesticam insignis aulae atque familiae disciplinam, ad incorrupti pudoris decus, multo quam alij luculentius atque splendidius tuere. Id vero in te Principe admirabile, prorsus ac inusitatum conspiciamus, quod in hac numerosae decoraeque prolis felicitate, vana prorsus tua virtute, quam ipsa Etrusci imperij fortuna, maior atque beator euadis,

V A L E.

1
PAVLI IOVII NO-

VOCOMENSIS EPISCO-

PI NV CERINI HISTORICARVM

fui temporis

LIBER PRIMVS

VIESCEBAT terrarum or-
bis nullis bellorum procellis a-
gitatus, ac in primis Italia quas
sata paulò antè intestinis malis
opima pace florebat, quum bel-
lum opinione hominũ maius ac
atrocius in Italia exarsit; quod
postea Europam non modò omnem, uerũ Asia atq;
Aphricæ longinquas partes concussis ubiq; uel euerjis
clarissimarum gentium imperijs, paucorum annorum
curriculo perturbauit. Quum & peruagata quoq; est
eadem fatalis bellorum lues quicquid terrarum Ocea-
no alluitur, incognitosq; antea populos nobis aperuit,
ad quos neq; Romana uirtus, neq; ullæ priscorum lite-
ræ penetrarant. Ita ut his quinquaginta annis, in quos
uniuersa confertur historia, nihil reliquũ tot cladib.
afflicto terrarum orbi Mars & Fortuna fecisse uideant
tur, quum remotissima quæq; prouinciarum ab ortu
solis ad occasum, per ipsos etiam paulò antè fabulosos
Antipodas bello tacta suo, uel externo cruore madue-
rit. Sed priusquam tantarum rerum initia memoria
prodantur, ut omnia ad cognoscendum clara atq; illu-

stria in aperto sunt, operæpretium erit quæ nam gentium opes, quiue reges nostra tempestate floruerint, ordine recensere. Nam postquam Cæsarum potentia Facto cessit, quæ quondam sublatis undiq; regibus, cuncta uni parere coegerat, quum ferocissimi quique populi pristina libertatis memoria rebellarint, nobilissimū imperium, alio atq; alio Barbarorum impetu conuulsum atq; dileceratum, in minora regna & multorū ditioñe abiisse manifestum est. Fuere exinde res Gothorum maxime illustres, qui ut totius orbis iniurias ulcisci uiderentur, egregijs uirtutis atque amplitudinis Romanæ monumentis immani rabie deuastatis, uni hominum, de uictore gentium populo triūpharunt. Athila quoque Hunnorum imperator, quum à Riphæis montibus ad Pyrenæos cuncta rapidissimi torrentis more prostrauisset, insignem rerum ab se gestarum memoriam reliquit. Fuit & longè memorabilis Gallorum expeditio, qua Gottifredus Bolionius pietate & uirtute bellica insignis, supra quadringenta milia uoluntariorum militum Syria terrestri itinere petita, ad condendum Hierosolymitanum imperium adduxit. Claruere multis inde annis & Scytharū arma, Tamerlanis maxime ductu, quibus Armenia, Syria atque Aegyptus aliquando cesserunt. Sed nec postea Gothorum Hunnorumue, aut Gallorum, uel Scytharum alienis in terris diuturna fuere imperia. Nam sicuti ab initio ea bella uehementes & repentinos impetus habuerant, ita non multò post quum nullis certis opibus inniterentur, breui temporis spacio consenuerunt. Certatimque subinde est minore aliquanto sentitia, usque

ad p4-

ad patrum nostrorum memoriam, quum & suis terris reddita nationes, ac frequentes, atq; ob id inualidi ubiq; terrarum noui reges, qui sibi armis atq; uirtute regna pepererant, ad prolatandos fines nec ingenti apparatu, nec ullis paulo acerbioribus odijs inter se dimicarent. Sæpèque accidit, sicuti naturæ humanæ uariantis uicissitudo semper tulit, ut dum aliquæ nationes post longa bellorum incommoda, parta pace fruerentur, aliæ atq; aliæ quæ paulò antè conuicuisissent, externis aut ciuilibus bellis deflagrarent. Sed his annis qui fuit à partu uirginis quadringentesimus nonagesimus quartus, supra nillesimum letissimam pacem, qualem ab Augusto nulla maiorum ætas antè meminerat, uniuersis gentibus dedit. Verum ea mox, quæ primo aspectu secura ac florens bona spe tranquillitatis, atque opulentia mortales impleuerat, portento similis, quòd uasitatem terris denunciaret, in omnes prouincias maxime atrox, & diuturnum bellum diffudit. Regnabant tum ad Orientem tres maximi Reges, amplitudine imperij, & claritate rerum gestarum firmè pares, Baiazetes Purcarum Imperator, Caytbeius Aegypti, Syriæq; Sulthanas, & Iacppus in Persis magni Asibei cognomento Vssumcassani filius. Baiazeti quicquid Euphrate & Amano monte Cilicioque mari, ac Euxino continetur, Græciq; omnis, Thracia & Mœsia cum Illyrici parte, & ad Istrum latè omnia per Pontum usque ad Theodosiam Tauricæ Chersonesi emporium parebant. Huius ante alios finitimis formidandæ opes erant: non ingentes equitum ac pedatum copias uirtute ac disciplina firmissimas, certis

semper bello pacem; stipendijs alebat: quibus & Amurathes avus & pater Mahometes paulo ante tantum sibi ditionis & gloriae peperissent. Verum Baiazetes, ut erat ingenio mitis, ac religioni philosophiaeque studijs intemperanter deditus, post devictum pulsumque Asiae Gemem fratrem qui res novas in Bythinia atque Cilicia molitus fuerat, pacatis circum omnibus finitimis, quiete atque otio fruebatur. Caytbei autem imperium a Cyrenis finibusque Africæ per oram ad Isycum sinum, qui Ciliciam a Syria disiungit, & introrsus hinc ad Euphratem & Deserta Arabiae terminos, illinc aduerso Nilo usque ad arenarum solitudines, & leua dextraque per Arabicum sinum ad Erythraeas angustias extendebatur. Fuit Caytbeius natione Cercasius, & conditione seruus, ceterum bello acer, & uirtute magnitudineque animi maximorum regum nemini secundus. Is ut tum in Aegypto seruorum tyrannide oppressa, mos erat, Mamaluchorum suffragijs regnum adeptus plurima ac difficillima bella singulari felicitate confecit. Nam & Baiazetis ingentes copias, Cherseogle eius genero fortissimo duce capto, ad Tarsum late ceciderat, & Asimbei Regis, qui in Mesopotamia Birta urbe in Euphratis ripis occupata, Syriam inuadebat, conatus infregerat, domuerat utramque Arabiam, & seruire bellum oppresserat, quo nullum periculosius fuit, quum innumerabiles subserui Aethiopes, coniuratione facta captis armis ad delendos Mamaluchos in unum ex repentina fuga coiuisent. Porro Iacuppus in Maiore Armenia, Media, Perside, Mesopotamia atque Assyria rerum potiebatur: uir belli audax, ed Vssumcas-

sano pa-

sano patre, a quo regnum acceperat, uirtute atque fortuna inferior, ut qui nulla re memorabili gesta, impudice uxoris fraude perierit, scilicet, ut regnum Hismaeli Sopho sororis filio, qui demum terrarum orbem nominis sui fama compleuit, inuadendum occupandumque relinqueret. Asimbeius enim pater Magni cognomine dignus, Hiberos & Hyrcanos Caspij maris accolae Armeniae finibus imminentes cladibus illatis longe summouerat, & pulso Mahomete Baiazetis patre duobus secundis praelijs Ottomannorum opes attriuerat: sed plenioris rei bellicae gloriam fuisset adeptus, nisi ad Arsengam, dum tertio summi certaminis fortunam periclitatur, multitudine tormentorum expugnatus infelici exitu superiores uictorias corrupisset. Africam ab Aegypti finibus ad Atlanticum Oceanum multi reges obtinebant, omnes infirmis opibus & bello ignobiles; cum his Getuli & Numidae aliisque populi mediterranea Africæ colentes, qui uno nomine Arabes hodie nuncupantur, continue per latrocinia, & repentinas incursiones bella gerunt. Gens etenim nullis certis sedibus assueta mutando loca atque euagando cuncta populatur, ac tum maxime Aphris acre bellum incumbit, quum maturas in agris segetes tutari oportet aduersus Arabum iniurias, qui ut alieni laboris fructus intercipient, ex insidijs & summis aliquando uiribus messores oppidanorum praesidio confirmatos adoriuntur. Inter tot Reges Mahometes, qui ad Tuneta supra Carthaginem regnabat ubertate agri, diuitijs atque autoritate longe clarissimus habebatur, quanquam & Fessano regi Mauritaniae

Tingitanæ, atque item finitimo regi Marochio ad Atlantem ac Oceanum permagnis equitum copijs ualido opulentiæ regiones pareant. Sed eminet Tunetanus quum ab eo sacra petantur. At citra fretum Herculeum Hispania omnis, præter exiguam ueteris Lusitanie partem, qua tum Ioannes rex Portugallie potiebatur, cum ipsa etiam Sicilia atq; Sardinia, & Balearibus in ditionem Ferdinandi concesserat. Is è Tarraconensi ubi tum Ioannes pater imperabat, in ulterioris Hispanie regnum, quod Elisabethæ uxoris dotale fuerat transgressus, Lusitanos prouinciam suam inuadentes, aliquot prelijs superatos expulerat. Nouissimè autem quum Maurorum imperium in Bethica opulentum & florens continuis decem annis ab se oppugnatum, eiecto rege, & tota gente deuicta, funditus euerisset, tantam bellicæ uirtutis atque prudentiæ opinionem apud omnes adeptus est, ut nemo illi Christianorum regum uel altitudine ingenij, uel industria uel rebus gestis conferendus esse uideretur. In Gallia autem longè lateq; imperabat Carolus eius nominis octauus, qui tamen si neque manu neq; consilio multum ualebat, tamen ut mox dicemus amplissimis maximi atq; opulenti regni uirib. innoxus, uiginti trium annorum adolescens, & pacè in Italia euertit, & rem Gallicã quæ nobis erat obscurior, armis atque ausu plurimum illustrauit. Britanniam uerò ab ea parte quæ continentem Gallie prospicit, atque alio nomine Anglia nuncupatur, Henricus septimus bello & pace insignis, ac in primis auri ditissimus obtinebat. Scotis autem qui extrema insule ad Caledoniam syluam & Orcadicum Q-

ccatum in-

ccatum incolunt, Iacobus Stuardus paternæ cædis secelere, ac ipso postea uite exitu infelix dominabatur. Belgæ, Batauiq; & Burgundi Heluetijs & Tulingis proximi, post Carolum Belgarum principem in Mediomatricibus ad Nansim cum exercitu ab Heluetijs caesum, Philippo Maximilianio Cesaris filio parebant. Ipse Cesar totius Germaniæ imperio potiebatur, ita ut eius nomen in honore sit, sed non inania iubendi iura, ueræq; opes apud liberas ciuitates censeantur, quæ mutuo foedere consociatis uiribus septuaginta urbium insignium numerum implent, atq; uno consensu insuperabiles libertatem defendunt. Cæterum Maximilianus multarum uirtutum laude inclytus, se ipso maior haberetur nisi Fortuna quæ pulcherrimis iuuentæ ceptis adsuerat, postrema eius consilia & nouissimos conatus penitus elusisset. In Pannoniæ regno Matthia Coruino uita functo, qui gloria clarissimis belli pacisq; artibus quaesita, omnes eius ætatis Reges superauit, Vladislaus rex Bohemorum successerat. In Polonia uerò Alexander eodem quo & Vladislaus Casimiro patre genitus imperabat. Fuit hæc olim Sarmatia, quæ nunc ab Odera flumine, id in Venedigum sinum decurrit, ad Borysthenem usq; & Rosolanorum fines extenditur. Supra Tanaim & Borysthenis fontes ad Boreã, Moschi Scytharum finitimi, latè omnia tenent, attinguntq; Volagã amnẽ, Rha ab antiquis nuncupatum. Moschorum tum rex erat Ioannes Basilius sanè Christianæ religionis cultor egregius, nisi Græcicos ritus, qui minus ab Romano Pontifice probantur, pertinaci superstitione sequeretur. Is equitatu maximè abundat, & cum Polonis & Scythis continen-

ter bella gerit. Supra Moschos, qui hodie Moschouitæ appellantur, ab Aquilone ad occasum tendentibus Suetia occurrit, ignota quondam Romanis scriptoribus, & huic proxima, nostròque malo clarior Gothia quæ circumfluo & restagnante Oceano munita est. Ultra uerò Suetiam Noruegia longissimo tractu portenta ad Chaledonij maris terminos ingentem sinum efficit, atque inclusis innumerabilibus insulis, contra ultimum Cimbricæ Chersonesi promontorium irrumpe-
 pente demum Oceano recuruatur, & Daniæ regna concludit. De natura eius terræ, atque his gentibus, quæ supra Noruegias existunt, Ichtiophagis atq; Pygmeis nuper repertis, apud quos certa cæli ratione perconiunctas inter se noctes & perpetuos Soles, totus annus alterna uarietate reuoluitur, suo loco memorabimus. In Italia autem ea tempestate Veneti & magnitudine opum, & diuturnitate imperij, & rebus terræ mariq; feliciter gestis summam authoritatem obtinebant. Vrbs eorum ampla atq; magnifica, mercaturæ & rei naualis studio à paruis initijs creuit. Sed ea propter incredibilem situs munitionē, ante alias & beata & admirabilis existimatur, quòd interfluentis Adriæ paludibus cincta, nullisq; ob id opportuna hostiū iniurijs, ueteres thesauros domestica in pace cumulatōs periculosis etiā temporib. conseruarii. Nulli etenim à terra aditus, intercedēte quadraginta stadiorum pelago, nulli penitus à mari ingressus propter cæca atque humilia uada, usum tantum indigenis nota, aut ingruentium barbarorū auaritiæ, aut magnis ab alto classibus patuerunt. Veneti homines in uniuersum consilio sunt graues, seueri in

iudicijs, & in aduersa rerum fortuna constantes, in altera nunquam immodici. Omnibus quum idem sit conseruandæ libertatis & augendi imperij incredibile studium, in senatu liberè & sæpius acerrimè sententias dicunt, nec quenquam temerè ex optimatibus, qui uel insigni uirtute, uel spiritu in gerendis rebus cæteris antecellat, nimio plus crescere, uel collecta gratia potentem & clarum fieri patiuntur: Quibus institutis, dum seruitutis metu, aliena uirtute quàm sua, terrestri in bello uti longè utilius & tutius putant, togati omnes per octingentos amplius annos rempublicam nullis ferè intestinis seditionibus exagitata, administrarunt. Ceterum ipsa nobilitas totius maritimi negotij & naualis disciplinæ munera nauiter implet, exutisq; togis arma desumit. Paruere eis ab initio, quo tempore maximè classibus ualebant. Istri, Liburni, Dalmatiæ atque Illyrici ora, multæ item nobiles Græciæ urbes, cum Eubœa Cretaq; insulis. Mox transgressis in proximam continentem, Patauium, Verona, Taruisium atq; Vicentia, quæ ab infirmis regulis tenebantur, accefferunt. His quoq; Rauenna addita est regia quondam Gothorum, atq; alterum totius Italiæ nauale pulcherrimum. Quo rerum successu euecti, & terrestribus aucti copijs, non multo post Philippo Vicecomiti pluribus bellis defatigato, Brixiam & Bergomum ademere. Cessit & eis Crema, Francisco Sfortia concedente: exinde Venetorum potentia cunctis in Italia maximo terrori esse cœpit. Nam finitimus quisq; pro se, ut periculo proximis, suspectas eorum uires habere, quæ paulo ante serpendo atq; aliena appetendo in tantam magnitudi-

nem excreuissent: ac plurimum uereri, ne quæ ipsi per socordiam adolescere sinerent, ea sibi mox uel tenui rerum occasione exorta in perniciem uerterentur: quando omnes qui humanarum rerum usu periti essent, uim illam inueteratæ reipublicæ non caduci alicuius hominis ingenio atque industria regi, sicuti cætera imperia, quæ à uirtute uel ignauia principum fortunam sortiuntur, sed uno atque eodem immortalis perpetui Senatus consilio gubernari manifestè perspicerent. Quamobrem consternati aliquando Italiæ principes uno consensu eorum conatibus obstiterè, ac nouissimè quum Ferrariam nobilem atque opulentam urbem pertinacius oppugnarent, auctore Xysto pontifice, consociatis uiribus libidini atque potentie eorum obuiam itum. Secundas autem autoritatis atque opulentie partes in Italia Ferdinandus Aragonius obtinebat. Is Neapolitanum regnum Alfonso patris uirtute partum deuictis proceribus, qui rebellionè facta Andegauensem ducem sequuti, grauissimum bellum excitarant, cum magna gloria conseruarat. Ferdinando filius erat Alfonso etate integra, manu promptus, atque ingenio ferox, omnium qui tum in Italia exercitus ductarent, longè clarissimus. Huius uirtute audaciæque usus Ferdinandus, quum ipse Neapoli iam senex prudentiæ plenus in exæquandis Italiæ rebus omnium uires singulari iudicio metiretur, cum Florentinis et Venetis duobusque pontificibus bella gessit. Quo tempore Aragonia res adeo firmata stabilitæque est, ut quum domi consilium uigeret, et foris arma florent, nullâ mutationem unquam ea hominû etate habi-

tura uideretur. Regnum eius multis insignibus atque opportunis urbibus nobile, atque undique à Supero atque Infero mari portuosum, omni genere comædatus, acribus uiris, et militaribus equis abundabat. Idque à Taracineni saltu, Pontinisque paludibus per Volscorum fines, transuersis Sabinorum ac Marsorum iugis per Furconenses et Ferentanos, ad Truentum amnem, Romani pontificis terminos attingit. Cætera ab ipso Sicilia freto, hinc Thyrræno atque illinc Hadriatico ambiuntur. Pontificiæ uero ditionis erat Picenus ager, Umbria, Flaminia, Aemilia, Latium cum multo maxima Tusciæ parte. Verum nobiles ac liberæ ciuitates incuria uel imbecillitate ueterum pontificum, passim impotentibus tyrannis seruibat: aut propter dira odia, immortaliū factionum cruentis seditionibus agitabantur. Inter ceteros moderatè admodum Urbinatebus Guido Feltrius, Camertibus uero Iulius Varanius imperabat. Ioannes Bentiuolus apud Bononienses principem agebat. Foroliuij et Forocornelij Caterina Sfortia dominabatur: Fauentia Manfredi, Pisauri Sfortiani, et Malatestæ Arimini principes erant, sed qui iam uetere potentia et claritudine decidissent. Perusiæ Balconum familia multis fortibus uiris, sed admodum sanguinarijs ampla et florens pulsa Oddorum factione, ciuibus suis leges dabat. Tiferi Vitelliorum nomen clarum erat atque illustre: sed ea mox domus, quæ multos simul duces insigni gloria tulerat, miserabili eorum interitu funesta atque infelix fuit. Populus autem Romanus in partes discissus, Ursinæ aut Columniæ factionis studia sequebatur. Columnijs Sabelli uetustate familie

& frequenti sobole militarium iuuenum potentes, Vr-
 nis uero Comites cognomento Grapellij claritate atq;
 opibus ferme pares adhaerebat. Nobilissimi procerum
 tunc erant, quique postea domi ac foris militiae clare-
 runt, Verginius & Nicolaus Vrsini: Columnae uero
 Prosper atq; Fabritius: Iacobus item Comes, Antonel-
 lusq; Sabellus. Horum opibus Romani pontifices, dum
 per uarias temporum ac bellorum occasiones licuit,
 semper insensu infestique fuerant: nihilq; unquam anti-
 quius habuerunt, quam alterutram factionem fouere,
 atque alere eorum controversias: ut quum attrita mu-
 tuis caedibus atque iacturis amborum uires forent, ipsi
 postea deletis reliquijs, oppidis eorum Vrbi proximis
 potirentur. Romani etenim siue pristini decoris ac an-
 tique libertatis memores, siue ut sunt natura turbidi
 atq; feroces, sacerdotum imperia, quod plerique eorum
 parum moderate auareq; imperitent, aequo animo fer-
 re non possunt. Propterea quum iniurijs aut contume-
 lijs exagitati fuerint, quo minus omni maleficio desae-
 niant, neque ui, neque legibus, neq; sacrosancti pontifi-
 cis auctoritate deterrentur. Ceperit aliquando, atque
 interemere Bonifacium Octauum, hominem quanquam
 factiosum, morum tamen ac literarum dignitate uene-
 rabilem: Quin & Eugenium eximia uirtutis pontifi-
 cem sede atque Vrbe immaniter expulere: alios palam
 oppugnauere armis, alios coniuratione facta, ac obse-
 sis itineribus in maxima uita atque amitenda dignita-
 tis pericula coniecere. Praerat tunc Christianis sacris
 Alexander Sextus, natione Hispanus, antea Rodericus
 Borgia nuncupatus, qui praesto ingenio, eoq; semper
 astute

astute liberali, quibusdam Senatoribus per comitiales
 dies non occulta largitione corruptis, quum potiores
 eius ordinis, solis innixi uirtutibus repulsam tulissent,
 pontificatum adeptus est. Is ab immani cupiditate maio-
 res opes affectans, ut mox dicemus, Columnios pari-
 ter atq; Vrsinos uarijs afflixit cladibus, pontificatuq;
 uaria labe polluto, cuius antea nomen sanctius ac uene-
 rabilius fuerat, Italicarum rerum statum magnopere
 conturbauit. Senensium libertatem, quum plebeijs no-
 uique homines cum optimatibus, & rursus inter se nobi-
 les uaria fortuna per aliquot annos contendissent, Pan-
 dulfus Petrucius, uir apprimè sagax paulò ante sustule-
 rat. Florentina autem respublica Petri medicis consi-
 lio atque auspicijs regebatur, eam biennio ante uita ex-
 cedens Laurentius pater, in quo summa sapientia, exi-
 mia uirtus, & singularis humanitas fuit, optimis consti-
 tutam legibus, opulentam florètemq; reliquerat. Tum
 primum enim Florentini pace parta, quum domi forisq;
 industrij, & in mercatura maxime diligentes publicè
 ac priuatim res suas mirum in modum auxissent ele-
 gantius & sumptuosius quam ceterae gentes aedificare,
 excolere dignissimarum artium artifices: & quod in-
 comparabili gloriae eis cessit, Graecas atque Latinas li-
 teras illustrare coeperunt. Lucensium ciuitas, ut sese à
 Florentinorum iniurijs, qui libertati eorum semper in-
 uiderunt, tueretur, Maximiliano Caesari & nonnun-
 quam Mediolanensium principibus tributa pendebat.
 Genuenses uero qui cuncta quondam maria peruaga-
 ti, relictis ubique clarissimarum uictoriarum monumen-
 tis, ceteras gentes omni tempore nauali gloria supe-

rarant, quum domi seditiosi atq; discordes seuissimis factionum fluctibus mergerentur, in clientelam Sfortianorum concesserant. Vigebant tum in Liguria duæ factiones, Adurnia atq; Fregosia, ambæ populares & Gibellini nominis: ipsa enim ciuitas in nobiles & populares familias plebemq; tripartitò diuiditur. Nobilitas duplici factionum morbo laborabat: nam patritij cum ex professo partim Guelfi essent, partim Gibellini, etiam Adurnium, aut Fregosium nomen pertinaci quadam insania sequebantur: accidebatq; sæpius, ut Guelfi Gibellinos, quos maximè odio habere cõsueuissent, nouarum partium libidine cæci, accerimis studijs iuauerent. Idq; propterea fiebat, quòd nobiles lege quadam antiquitus lata, supremum in ciuitate magistratum, qui ad solos Gibellinos pertineret, capere non licebat: plebs quoq; quæ mirum in modum incertis rumoribus seruit, incredibili mobilitate tumultum excitare, ad arma discurrere, atq; eodem nonnunquam die commutatis uoluntatibus, modò is modò illis fauere consueuerat. Quibus de causis effectum est, ut quum discordia atq; intestinis confecti malis sese regere non possèt, dissociatis animis, attenuatisq; opibus facillè ueram libertatem amiserint. Arcem quæ urbi imminet, Ludouicus Sfortia præsidio munitam obtinebat: Prætoriani milites Augustini & Ioannis Adurniorum, qui Ludouici clientes erant, iussa faciebant: ac tum omnibus una atq; eadem cura inerat, ut Fregosios quos antè expulerant, urbe prohiberent, & Senatus populusq; omnis Ludouici consilia sequeretur. Porrò Ferraria, Mutina, Regiù Lepidi Herculis Atestini, Mantua Francisci

Gonzage, Vercellæ, Augusta Prætoria, Taurinù, Ipo-regia, Subalpinaq; oppida Philippi Allobrogum Principis, cuius imperium per Graias alpes usque ad Genouam & Lemantum lacum extenditur ditionis erant. In Gallia autem Cisalpina quæ nunc Lombardia à Longobardis, qui ibidem sedes imperiumq; tenuerunt, recentiore nomine nuncupatur, Mediolanensium princeps erat Ioannes Galeacius, Galeacio Sfortia genitus, qui à coniuratis in templo diui Stephani in ipso ætatis flore trucidatus est. Ceterum Ludouicus patruus ad quem summa rerum omnium respiciebat, imperio potiebatur, uir singulari prudentia, sed profunda ambitione ad exitium Italiæ natus. Is multis antè annis animo agitans, quibus maximè consilijs imperium adsequeretur, Cicchum Simonetam uirum grauem, & pro puero tum Ioanne Galeacio, rem Mediolanensem syn-cera fide administrantem, falsis obiectis criminibus, capitali supplicio affecerat: Mediolani oportunitisq; alijs in locis ueteres ac puero fidos custodes arcibus eiecerat: præfecerat copijs atque urbibus nouos homines, & quos exceptis suis obstare prouidebat, uarijs circumuentos artibus oppresserat. Eo modo ad imperij procurationem euectus, quum Veneti cæterorum Italiæ principum armis in Ferrariensi & Brixiano premerentur, resque eorum in angusto site, ac plurimum diuturno ac ancipiti bello attrite essent, primus à foedere ratis impudentissimè desciiuit, & pace ad Balneolum oppidù firmata exploratæ uictoriæ cursum interrupit scilicet ut Veneti hostes immortalis beneficio sibi obstru-gerentur, quorum ope atq; auxilijs Mediolanense im-

perium, amoto fratris filio se adepturum cōfidebat. Eā res Xisto pontifici tantum mœroris attulit, ut intra paucos dies ingenti dolore uictus interierit, & Alfonso, qui sociorum ductabat exercitum, erepti sibi è manibus triumpho contumelia accensus, nunquam se eam iniuriam animo depositurum esse iureiurando affirmaverit. Erant pleriq; eo tempore qui Ludovicum amplissima prudentiæ laude cumularent, quòd eam belli flammam, qua pernobilis Italiæ tractus deflagaturus esse uideretur, felici diligentia restinxisset: unde sibi uti rerum æquus arbiter ac moderator, summam consilij atque uirtutis opinionem apud omnes esset consecutus. Id quoq; ad amplificandam eius existimationem pertinebat, quòd Africanus frater ipso impetrāte, Cardinalatus honorem fuerat adeptus, qui tum & summa gratia apud Alexandrum Pontificem ualebat, & propter immensas opes atq; animi magnitudinē, eius ordinis facile princeps habebatur. Nec multis antè annis Sedunos Heluetiorū socios in Italiā irrumpētes, supra Verbanū lacum acie profligarat, & Rhetorum impetum qui Clauennam oppidum inuaserant, armis atq; pecunia fregerat: cū aduersus similes barbarorum irruptiones, imperij fines faucesq; Alpium mirificis operibus atq; arcibus erectis egregiè muniuisset. Quibus de rebus magna illi indies potentia, singularis auctoritas, cum ingenti etiā gloria crescebant. Enimuero tametsi ambitione præceps in diuersum ab æquo & bono rapiebatur, multis tamen optimis artibus abundè instructus flagitiosa cōsilia mirificè contegebat. Erat in primis, quod maximè popularē gratiā fauoremq; conciliat, aditu alloquioq;

perhumā-

perhumanus & facilis: nunquam eius animus iracūdia superabatur: moderatè ac patiēter ius dicebat: ingenia quæ uel literis uel exquisitis artibus claruissent singulari liberalitate prosequeretur. Postremò cū fames pestilentiæ ingruerēt, maxima annonæ & salubritatis cura habita, sublatisq; latrocinij, atq; enormibus urbis ædificijs ad lineā directis, tantum splendoris ac opulentiæ Cisalpinæ Galliæ inuexit, ut ab omnib; aureæ pacis & publicæ securitatis atq; elegantie conditor esse diceretur. Id modò summā illi apud honestos ciues conflatat inuidiā, quòd Ioannem Galeacium egregia mitiq; indole iuuenē, iam tum quatuor & uiginti annos natū, sepepra tenere atq; obire principis munia minimè permittebat, ceu ille propter ingenij ac ætatis imbecillitatem, maximarū rerum curis tantoq; oneri impar foret. Nec iuuenis paternorū amicorum auxilio destitutus, quos antea Ludouicus sustulerat, aut specie honoris, per causam gerendi magistratus ablegarat, reposcere imperij iura, aut quicquā principe aignū eloqui audebat. Si quidem à Ludouico summissi speculatores, qui eius dicta factaq; notarent, in aula haud quaquā dissimulanter obseruabantur. Iamq; eo contumeliarum erat peruentum ut Ludouici questores, inspectis sumptuarijs rationibus, quæ etiā pertenues erāt, nimij luxus eū castigaret, certamq; tantū expendendæ pecuniæ summā præscriberēt. Ita miserrimus princeps odio impotentis patris subactus, neq; ulla amicis aut clientibus, beneficia collocabat, neq; præ inopia quicquā egentibus, mœstisq; familiæ largiebatur. At in aula Ludouici, quæ hilaritatis atque opulentiæ plena erat, unis subiectis cuncta luxu &

continuo liberalitatis splendore magnifica atque illustria uiscabantur, quodq; magnoperè moerorem accumulabat, Beatrix Ludouici uxor (erat hæc Hercules Atestini filia) fastu atque luxuria ingenti mulier, plerunque grauioribus consilijs sese arrogantius quam mulierem deceret, immiscere, demandare præturas, & capitalium ciuiliūmq; rerum iudicibus planè dominari ita consueuerat, ut Ludouicus qui iam tum blanditijs eius delinitus, uxorius habebatur, importune mulieris libidini nonnunquam obtemperare cogeretur: præsertim, quòd ei filium, cui postea Maximiliano nomen fuit, paulò antè pepererat. Vnde cum magna ludorum celebritate puerperæ atque infanti principalia ornamenta collata essent, manauit in uulgo fama, Ludouicum Papiæ urbis principatum, ut inde more maiorum puer ueluti è proximo gradu ad imperium eueheretur, infanti filio destinasse. Ea res Ioannis Galeacij & præsertim Isabellæ uxoris animos magnoperè exculcerauit: ipsa quòd & patrem Alfonso & auum haberet Ferdinandum, & iam Franciscum auitæ indolis puerum in spem sibi debiti imperij primo partu peperisset, maiores, quam muliebris animus ferret, ad uindicandam contumeliam spiritus gerebat, eoque grauius ac infestius, quòd Ludouici opera per sagas, ipso nuptiarum die magicis cantaminibus & ueneficijs quibus fecunditatem impedirent, se pariter & coniugem petitos esse persuasum habebat: & tum cuncta patris consilia eò ferri manifestè perspiceret, unde ipsi circumuenti omnibus dolis atque artibus è medio tollerentur. Itaque Isabella impotenti dolore acta, ad patrem

auumq;

auumq; in hanc sententiam literas conscribit, & spectata fidei clienti suo cum id sepius tentare periculosū foret, Neapolim deferendas tradit. Scio uos qui & claritudinis Aragoniæ domus, & regie dignitatis memores semper fuistis, nunquam me prolem uestram, atque in sinibus uestris educatam, Ioanni Galeacio fuisse desponsuros, si quem paterno atq; auito imperio quum per etatem licuisset, successurum arbitrabamini, eum exacta adolescētia liberisq; susceptis ambitiosissimo atque seuisimo patruo seruiturum putassetis. Ludouicus enim non iam patruus, sed immittis & atrox hostis, nunc primū apertè, quòd multis antè annis longa gubernandi consuetudine allectus percupidè semper affectauit, Mediolanensis imperij sceptrum solus obtinet, & cuncta cum uxore ad arbitrium moderatur. Illi custodes arcium, copiarū duces, magistratus, atq; omnes prouinciæ ciuitates parent. Ipse principum legatos audit, belli & pacis fert leges, & deniq; necis ac uitæ, uectigalium atq; ararij supremam habet potestatem. Nos miseri ab ipso circumscripti, & destituti ab omnibus, quum solis rerum inanium titulis decoremur, in obscuro luctuosam ac miserabilem uitam agimus, sollicitiq; etiam de salute quæ imperio atq; honoribus anisissis reliqua est, nisi maturè opem feratis duriores in dies afflicti reb. exitum opperimur. Eripite obsecro natam, generumq; uestrum his ærumnis, & si uos diuina uel humana iura permouēt, si qua iustitiæ & pietatis, si qua deniq; in illis uestris regijs animis pristini decoris cura residet, libertati atq; imperio restituite. Non desunt nobis studia optimorū ciuū: in Ioāne Galeacio animus

uiget curarum atque imperij capax, ueteres amici qui nunc tyranni seuitiam reformidant, promptâ ac fidelem ex occasione operam nobis taciti pollicentur, atq; omnes peregregia erga nos uoluntate ciuitates existit quibus ille inuitata & prægrauis acerbitate pecuniam imperauit: postremò Dijs ipsi immortales scelerum uindices nobis non deerunt, si uos qui alienissimis etiâ miserâ atq; indigna seruitute oppressis præsidio esse æquum & Regum semper existimastis, sanguini uestro & iustissimæ causæ minimè defueritis. Ferdinandus & Alfonsus, qui multum antea illa uera esse multorum literis & fama cognouerant, rei indignitate permoti, legatos ad Ludouicum decernunt, qui Ioannis Galeacij causam agant, sed amicè atq; lenissimè negotium tractent, quod uim eius hominis in ipso metu suspicio. si atq; præcipitis, neq; minis, neq; ulla denūciatione periculi exagitantam eo tempore iudicabāt. Mittuntur itaq; Antonius & Ferdinandus Gennarij uiri graues, ij Mediolani magnificè suscepti, luculentam de Ludouici laudib; in confesso primorum ordinum orationem habuerūt, quæ eò pertinebat, ut æger ambitione animus postquam nihil aliæ artes ualuisse, gloriæ ac laudis mentione sanaretur. Erat enim Ludouicus æternitatis appetens & gloriæ auidus, sed qui peruersis rationib; inanè pro solida sectaretur, ut pleriq; principst solent, qui adepti statim rerū fastigio, dum ueræ uirtutis obliuiscuntur, per superbiam atq; anni uanitatem insaniūt. Cæterum exitus orationis fuit, Ferdinandum regem atque Alfonsum obnixè rogare, ut imperium quod multos annos adolescenti Ioanni Galeacio singulari uirtute ac ui-

te ac uigilantia conseruasset, eidem qui & ultr & pater esset effectus iam tandem restitueret. Id si faceret uti humana iura postularent, ipsum sicuti antea sapientis, ita mox uiri optimi nomen insigni cum laude consecuturum, Aragonios uerò reges qui Sfortianis conuictissimi semper extitissent, eo singulari accepto beneficio immortales gratias habituros. Ad ea Ludouicus respōdit se ab incunte ætate in unâ eam curam totis sensibus semper excubasse, ne res Mediolanensis aut intestinis insidijs turbari, aut ullis affici detrimentis ex opportunitate pueri principis ab hostibus posset: Id se Dijs bene uiuantibus abundè præstitisse. Veri principis nomē penes Ioannem Galeacium fuisse semper, atq; in posterum futurum, se interea nihil præter labores & difficillimarum rerum curas usurpasse unquam, & id cum summa animi sollicitudine, ualitudinisq; iactura, neque esse commissurum, qui multis æquitatis atque modestiæ exemplis honestissimam apud omnes existimationem esset adeptus, ut aliquo suo paulò iniquiore facto superioris uitæ gloria scedaretur: proinde se breui, postquam fratris filius sua cura ac diligentia in eam spem adoleuisset, administrandi imperij graue & permolestum onus esse depositurum, ut non modò Aragonij reges, qui id obnixè postulare uiderentur, sed cæteri etiâ principes, priuatiq; omnes se nulla ambitione, uerum officij necessitate adductum ad id muneris acceperisse intelligerent, quando res suæ hauð mediocriter aliquorū perfidia labefactæ, dubijs temporibus pro salute pueri atq; imperij maiora præsidia flagitassent. At Gennarij quum cæteris diebus per priuata colloquia agendo

atque adhortando apud animum ea libidine duratum nihil profecissent, spetiosaq; tantum uerba factis contraria sibi dari manifeste perspicerent, re infecta Neapolim reuertuntur. Ex eo tempore Aragonij haud dissimulanter cum Ludouico inimicitias gerere, comminari aliquando illi acrioribus uerbis, & tandem postquam legationibus nihil impetrabāt, de inferendo bello agitare cœperunt. Ferdinandus tamen, ut sunt lentiora senum consilia, omnia alia priusquam bellum experiri malebat. Verum Alfonsus in quo atas & militare studium uigebant, quum & priuatas etiam cum Ludouico similitates ex Balneolana pace conceptas exerceret, rem ad arma deducere properabat. Nec desuere qui diceret Alfonsum auidius atque ardentius sumēda arma decreuisse, quod inani quadam occupandi Mediolanensis imperij fiducia duceretur: Id enim sibi deberi haud obscuro iure prædicabat, quoniam Philippus Mediolanensium princeps, in quo Vicecomitum progenies defecit, Alfonsum regem ipsius auum, ut Venetorum conatus qui tum Mediolano imminebant, eius uiri uirtute frangerentur, primis ac uerioribus testamenti tabulis hæredem imperij reliquisset. Igitur Ludouicus qui Ferdinandi experientis & callidi senis consilia, & uim Alfonsi acerrimi ducis, maximasq; eius regni opes formidabat, quum sensim arma & classes aduersum se Neapoli pararentur, præuertendum sibi ratus, ut sese aduersus omnem eorum iniuriam, muniret, bellicosam atq; insensam Italico nomini Gallorum gentem in Italiam euocandam existimauit: quod consilium tam sibi postea ac suis exitiabile, quam toti Italiæ calamitosum

mitosum

mitosum fuit. Vendicabat sibi Neapolitanum regnum rex Carolus repetito iure ab Andegauenibus prouinciae regulis, qui à Ioanna Regina per adoptionem in regnum adsciti fuerant. Ioanna etenim Ladislao rege fratre extincto, quum Iacobum uirum Gallum cui nupserrat insolentius secum agentem repudiasset, & paulo post muliebri leuitate palam insanis amoribus seruiret, à Martino Pontifice Maximo, & Ludouico Andegauense armis petita est, scilicet ut impudicus Reginae animus, qui uerecundia ac pudore moueri non poterat, metu belli in ipso amittendi regni periculo sanaretur. Eam ob causam regina timore implicita, Alfonsum citerioris Hispaniæ regis fratrem, qui tum in Corsica magno apparatu Bonifacium urbem oppugnabat, cū ualida ac expedita classe Neapolim accersiuisset, cuius uirtute & Gallorum & Sfortiæ tunc longè omnium in Italia fortissimi ducis conatus repressit, ipseq; ut antea per conditiones regina promiserat, ob nauatā egregiè operam in filium adoptatus est. Sed Alfonsus paulo post Ioannam Caracciolo eius amatore in uincula coniecto oppugnauit armis, Neapoliq; expulit: siue quod malè testas reginae libines, saluo regio pudore, ferre nō poterat: siue quod iā solus dominari & cūcta regere uolebat, ut sunt impotētia atq; imperādi auida ingenia Hispanorū, qui cū semel irrepserint, ad summā sēper potentiam cunctis artib. contendunt. Itaque Ioanna circūuenta omnibus malis Alfonsum tanquam impium & ingratum apud Pontificem accusauit, & rescissa prior adoptione, Ludouicum Andegauensem in Alfonsi locū sibi substituit. Inde grauissima secuta sunt bella, mor

tuoque Ludouico ad Renatum eius fratrem bellum eodẽ iure translatum. Durauitq; ea contentio usque ad Ioannem Renati filium, qui ab excessu Alfonsi, cum hoc Ferdinando uehementi impetu et magnis partium uiribus per aliquot annos, sed parum prospero successu bellum gessit: quorum motuum causas atq; euentus, Ioianus Pontanus uir ad omne genus eloquentiæ natus in historijs explicauit. At Ioannes regna atq; Aenaria insula pulsus, quum in Galliam adnauigasset, non multo post febre correptus interijt, superstitẽ adhuc Renato patre, qui mox et ipse sine liberis atq; nepotibus uita excedens, Ludouicum Gallia regem huius Caroli patrem testamento reliquit heredem. Fuit post hæc non semel regio in consilio de repetenda Neapoli magnis procerum studijs actum: Sed Ludouicus qui diu domestico et Belgico simul bello implicitus fuerat, totam eius consilij rationem et damnosam et perdifficilem multis de causis semper existimauit. Mortuo autem Ludouico qui sublati infensoribus regulis et rebus singulari prudentia constitutis, Carolo filio regni Gallia omni bellico motu uacuum pacatumq; reliquerat, non defuere proceres qui Gallia uires extollendo, quod nuper Britones citerioris Britania gentem, quæ in Gallia est, ad Sanctum Albinum Rhedonum oppidum memorabili prælio deuicissent, ad suscipiendum parandumq; bellum adolescentem incitarent. Nanque uiri militiæ dediti et continuis superiorum temporum exercitati bellis, quum parta pace quietem atq; otium ferre nescirent, nouum bellum quo ditari et uirtutem ostendere possent, exoptabant. Neq; gens alacritatis et

peramplø

peramplø fiducia plena, mirumq; in modum dedita re gibus suis, quibus diuinum quendam animi uigorem in esse persuasum habent, rege duce quicquam sibi arduũ aut factu difficile fore existimabant. Peruaserat quoq; in uulgus hominum ex antiquis quorundam uatum carminibus celebris fama, Carolo Gallorum regi maximũ totius orbis imperium portendi, illumq; esse eius nominis octauum, cui Mathematicorum testimonio fatum foret, occidentis simul atq; orientis imperio potiri. Nec deerant qui nobilissimum quondam Grecorum imperium, quod Mahometes Ottomanus, Byzantio capto et caeso Constantino Grecorum imperatore, non multis antea annis occupauerat, ad Gallos pertinere iactarent. Turca quoq; per eos dies subitis incurfionib; Dal matiam atq; eallyrici partem, quæ Pannonios attingit direptis atque incensis pluribus uicis afflixerant, et iam maius bellum Barbarus hostis aduersus Christianos, adauctis copijs ac ingenti classe comparata, moliri dicebatur: quæ res in Galliam delata multis sermonibus materiam præbebat. Nam qui pacem oderant, publicam omnium incuriam et segnitiem principum incusabant, futurumq; esse dictitabant, ut Christiana res publica postquam omnes Europa reges pristina pietatis atq; uirtutis obliuiscerentur, aliquod insigne detrimentum acciperet. Nec tantam, si ab eo hoste lethale uulnus infligeretur, ad alias gentes, quantam ad Gallos uel infamiam, uel publici decoris iacturam esse peruenturam: quando uni omnium Galli omni tempore rem Christianam aduersus Barbarorum iniurias peculiari studio protexissent. Caterum quanquam ea transmar

b s

ni belli desiderio dici uiderentur, omnes tamen his de causis quas superius attulimus incitati, ad inuadendam Italiam, quam Prouinciarum opulentissimam intelligebant, animos intenderant, quod prius et conflandum et conficiendum Neapolitanum bellum foret, quam in Græciam aduersus Turcas liberandis eius prouinciæ populis arma transferrentur. Antonellus quoque Salernitanus princeps, et plerique alij cum eo Neapolitani exules, repetendæ patriæ desiderio, id bellum nullius propè negotij fore prædicabant: pluresque populos apud quos ipsi propter factiones non mediocrem obtinerent auctoritatem, si semel in Italia Gallorum signa conspicerent, continuo ab Aragonijs defecturos esse pollicebantur. Is erat animorum habitus regia in aula, quum ad cohortandum atque impellendum regem, Carolus Balbianus Ludouici Sfortiæ legatus superuenit: qui ut erat in eo munere admodum paratus, non prius sibi in concilio cui proceres cum rege ac intimi amicorum intererant, de bello differendum arbitratus est, quam singulos quos gratia atque auctoritate potentes esse cognouerat, pollicendo præmia, atque docendo quam facilis ac expedita uictoria foret, ad capeßendum bellum accendisset. Igitur Balbianus quum secretò ac palam propensis animis audiretur, sepiusque in Aragonios acerbe inuectus, eos omnium qui unquam in Italia fuissent superbissimos et crudelissimos tyrannos esse miscèdo falsa ueris ostendisset, ad extremum in concilium uocatus, talem habuit orationem: Siquid reges qui haud dubiè non hominum consilij, sed decorum immortalium prouidentia et munere supremum generis humani fa-

mani fastigium consequuntur, non ingrati neque impij superis debent, te unum felicissimè Carole ante omnes Deo summo maximè debere fatendum est: si quidè cum prætextatus penè puer ad imperiũ accesseris, tantus tibi fauor sola oris indole conciliatus est, ut tumultuantes paulò antè, et uarijs belli motibus excitate gentes, ipsique proceres natura infensi regibus, quos idem prudens atque eximie fortis pater tuus uix armis et multa solertis ingenij arte domuerit, statim uno consensu atque incredibili studio te regem exceperint, quo maximè tempore et rebellandi, et noua agitandi consilia ex ipsa morte patris occasio nata uidebatur. Quinetiam dum in ceterioribus Britanos arma moueres, secuti auspicia tua, belloque secundissimè confecto, prouinciam illam Oceani et fluminum opportunitate opulentam ueteri Gallie imperio adiecerint. Ea res totius Gallie populos in tui admirationem adduxit: te externi principes inde suspicere ceperunt, et nunc maximè quum uigere in animo tuo non regios tantum atque uiriles sed humana uirtute augustiores spiritus aperte conspiciant, te maiori rerum imperio destinare non dubitant. Iamque si ausu aperire fata uolueris, te magni Caroli progenitoris tui nomen et gloriã æquaturum pollicetur. Tibi enim præclara et constans fama hominum sacri belli prouinciã decernit, ut Constantinopolim ubi maiores tui aliquòdiu regnauerunt, è manibus immanium barbarorum eripias, atque inde demum profectus sacrosanctum Christi sepulchrum Christiano non mini uindices: id de te non uana auguria responsa uatum et antiqua carmina diuino sacratorum hominum ingenio composita prænunciãt: iubetque te explicare uela, ut quo fata

uocant in altum ad quærendos immortalis gloriæ titulos feliciore aura proucharis. Nec quenquam è tota Gallia fore putarim qui te maximi ac opulentissimi regni regem, ueterani inuictiq; exercitus imperatorem in hoc eximio studio atque incredibili cupiditate ducti & militum, omnes continuo terras quas armatus adire uolueris, secundo uictoriæ cursu peruagaturum esse non intelligat. Transiuere aliquando maria maiores tui Galli heroes, aut ultro in Syria, Aegypto, Africa, Barbaras gentes, quæ nec occidentales quidem populos fama cognouerant, armis petiuere, quum certatim omnes celeberrimis Magni Caroli trophæis ad uirtutem accenderentur: & proferre Christianæ religionis terminos, satis dignam belli causam, pro qua & superanda maria longissimi tractus, & petendæ alieni celi regiones forent, dubijs etiam atq; incertis rebus existimarent. Quod si hæc animum minimè permouent, utpote quæ ab aliquot seculis uti nimis uetusta, excidisse hominum memoriæ uideri possint, te profecto uel non ultro inflammatum pulcherrimo studio gerendarum rerum, nec unquam ignobili ocio defluentem, trophæa Bæthica uicini regis excitabunt. Is enim Mauro dîro hoste Hispania depulso, terram patriam gloriosè liberauit: magna hercè cum laude, sed quæ minimè conferenda uideatur. si tota Græcia Turcicum nomen expuleris, quod equidem uotis piè cõceptis facîle cedit. Epirota enim, Actoli & Peloponnesi gentes suppliciter opem tuam implorant, ut te authore consilia repetendæ libertatis audacter explicent, atque obiter fortia arma aduersus Barbaros conspectis uexillis tuis expediant,

Sed li-

Sed liberandum prius nobilissimum Italiæ regnum ab Aragonijs tyrannis esse censemus, ut cum illud hæreditario iure Gallie regibus attributum, à miserabili seruitute in libertatem uendicaueris, continuo ex Apulia, unde breuissimus in Epirum & Macedoniam traiectus legionibus transportatis, ui & fama uictoris exercitus ac deorum atq; hominũ immenso favore terribilis, Byzantium rectâ contendas. Implorant abs te auxiliũ Calabri, Lucani, Brutij, Samnites, Campani, ceteraq; eius regni gentes, quæ quondam Andegauensium nomeu secuta, aduerso belli exitu, iniquam Fortunæ conditionem subierunt. Horum omnium sanguine ac fortunis Aragonij seuisissimi regnatores, per multos annos ita crudelitatē atq; auaritiã expleuere, ut nihil iam præter ueteres animos quibus constantissimè semper Gallicas partes coluerunt, uictis ac miseris reliquerint. Horret animus recensere, quot proceres, quotq; præclaros duces, interposita fide & sacramenti religione in gratiã receptos, quod antea Gallicarum partium fuissent, uoluto iure, nõ modò hospitij sed ipsius regiæ mensæ crudeliter enecarint. Horum porro cadauera, tremendũ uisu, siccata & condita odoribus in eo habitu quo uiuifuerant, iisdemq; insignibus exornata, adseruari atque ostentari serunt, ut eo execrabili tyrannicæ immanitatis atq; perfidiæ exemplo, paria timeant qui seruire noluerint. Contra hos summè sceleratos homines, & quod à uobis uiris fortibus nisi indignanter ferri non potest, per contumeliam Gallicæ gentis irrisores, gladium feliciter educes. Dijs enim ac hominibus inuisi præpediẽte scelerum conscientia, nec consilia in negotio, neq; ar-

ma opportunè unquam expedient. Tibi quoq; aderit Ludouicus Sfortia prudentis ingenij autoritate atq; opibus clarus, ac in primis decoris tui, & Gallici nominis apprimè studiosus. Siquidem uetere suo instituto, nihil unquam amicitia Gallorum antiquius duxit: Francisci Sfortiæ magnanimi patris uestigia subsecutus, qui Ludouicum patrem tuum, cum ille Gallico tumultu & in multa procerum perfidia penè obrutus summis omnium reru difficultatibus laboraret, & consilio admodum salubri, & quanta potuit pecunia, & ueteranis copijs maximè Galeacio filio duce in Galliam transmissis, opportunissimè iuuit. Is igitur summa fide singulariq; studio fessum exercitum, quum Alpes transcenderis, fertilissimæ prouinciæ copijs recreabit: commeatus passim expediet: in Liguria ualidam classem exornabit: non contemnendas copias, ac duces locorum, Italicarumq; artium peritos adiunget: & principes Italia qui fermè omnes ipsius autoritatem sequuntur, tibi foedere uel amicitia consociabit. Hoc deniq; opulento fideliq; socio, cuncta facilia ac explorata erunt, ad incomparabilem uictoriam, cuius uel præcipuum fructum, nō in præsentis tantum gloria & commodo, sed in ipsa spe sempiternæ laudis magnanimi reges posuerunt. Postquam Balbianus dicendi finem fecit, Carolus Gallorum regum more per epistolarum Magistrum respondit, se plurimum debere Ludouico Sfortiæ, quod eo studio atque ea fide Gallorum amicitiam coleret, uti Franciscus eius pater instituisset, ob idq; ea omnia quæ regiam respicerent dignitatem, & ad summam Gallici nominis amplitudinè pertinere uideretur, amicissimè commemorasset. Proinde se

inde se rem integram ad maius atque frequentius concilium esse delaturum, ut morem superiorum regum imitaretur, qui uti regni proceres uiriq; prudentes, humanis ac diuinis legibus maturè perspectis, faciundum esse censerent, bella iuste suscipere consueuissent. Nec multò post totius Gallia concilium apud Turonos indicitur, ubi quum Reguli fermè omnes, & sacrati uiri sacerdotijs insignes conuenissent, Carolus de suscipiendo bello magnificè disseruit, ab his instructus qui eius adolescentiam regebant, atque obuentura sibi ex bello ingentia commoda arbitrabantur. Initio autem orationis quum Neapolitanum bellum perfacile in primis ac honesto causa nomine sibi ac uniuersæ Gallorum genti maximè decorum fore multis rationibus ostendisset, ad extremum dixit, se non modò uillas, prædia, & domos eorum qui pro hostibus haberentur, uerum totius regni oppida, urbes ipsas, sacerdotia, & præfecturas pro nauata opera amicis ac ducibus esse diuisurum: se solis recepti regni titulis contentum fore: ac mox postquam ad certiores atq; ampliores gerendarum rerum gloriam diuino monitu uocaretur, aduersus Turcas traiectis in Macedoniam maioribus copijs, ad ulteriora præmia milites perducturum. Qua oratione Galli omnes qui uerba, habitum, oris effigiem, & cuncta denique religione quadam in regibus suis admirantur, faciliè permoti, regum decretum dictis sententijs confirmant, mirisque laudibus extollunt, ipsique ante alios qui summa freti autoritate, faciliè quouolunt dubiorum animos proclinant: ij tū erant, quos Bal

bianus aut largitione aut promissis accenderat, Stephanus Belcarius a pueritia regio cubiculo assuetus, qui nutritij nomen atq; inde summam consulendi auctoritatē collegerat, & Guiliermus Brissonetus ariarj præfectus quæstorumq; omnium magister, uir calliditatis atq; solertie singularis, qui ex humili loco pertinaci quadam industria, diuitias quam amplissimas consecutus, ad maximos honores ambitiosè contendebat: quæ omnia, si bellum esset ingenio atq; pecunijs suis cõsensus, se facile multis di causis adepturum arbitrabatur. Horum maxime impulsu regem uel nihil de Neapolitani regni hereditate cogitantem suscepisse bellum, Philippus Argentonius in historijs Gallica lingua præscribit. Cæterum id probabat ex ordine militari Petrus Rohanius, què Giæsem Marescalcum uocabant. Eo enim nemo ducum regendis exercitibus in tota Gallia peritior habebatur: Ideoq; primas secundum regem imperij partes cæterorum omnium concessione sibi deberi intelligebat. Hos quoq; pleno assensu Petrus Borbonius summæ claritatis Regulus sequebatur, aut uana spe ductus totius Gallie administrandæ, quòd discedente in Italiã rege cuius sororem in matrimonio haberet, propter affinitatē in Gallia cum imperio haud dubiè esset permansurus. Cæteri erant Gilbertus Mompenserius, Ludouicus Ligninus, Eberardus Obegninus, & duo germani fratres Persius atq; Palicia uiri egregiè fortes, qui primos honores in exercitu, atq; urbium & regionum præfecturas ex regia liberalitate sibi destinabat. Itaq; bellum in proximum annum decernitur, ut eo tẽporis spatio exornari Gallicus equitatus, pedestres copie acciri ex Heluetijs atq; Ger-

manis

manis, parari classes, & quod summum in negotio momentum habebat, ut finitimi reges conciliari, & fodere adiungi possent, ne illi diuersas Gallie provincie partes solitis nudatas præsidijs, atq; ob id iniuriæ atq; periculo expositas, ab Hispania uel Germania inuaderent: Siquidem cum Maximiliano iustæ grauesq; inimicitie intercedebant: Nam Carolus paucis antè annis Margaritam Maximiliani filiam, apud se in Gallia ab incunabulis enutritam, quanquam suauissimis moribus atque insigni forma præstantem, repudiarat, ut Annam Francisci citerioris Britannie reguli filiam, quæ Maximiliano desponsata fuerat, uxore duceret, quod per eam dotis nomine subacta uuper, neq; adhuc satis pacatæ Britannie citerioris imperio potiretur: adeo ut Maximilianus duplici contumelia affectus, propter acerbisimarum offensionum magnitudinem in tam iusto atq; inexpiabili dolore nunquam eas iniurias memoria deponiturus esse uideretur. Verùm Ludouicus Sfortia, qui per eos dies Blancam Ioannis Galeacij sororem Maximiliano in matrimonium collocarat, & cum eo Heluetiorum legati, qui magnam apud utrunq; regem auctoritatem obtinebant, omnem eorum controuersiam cõposuerunt: quum Carolus remissa in Germaniam puella, & restitutis dotalibus oppidis cum multo uerborum honore Maximiliano satisfecisset: Atq; in excusatione inhumanioris facti, se non regia libidine aut superbia inductum, sed impulsum temporum ac bellorum necessitate, ad eas nuptias descendisse fateretur, ut provincia illa tantæ opportunitatis ad arcendas Britannorum classes, pro qua toties cruentè admodum decertassent,

redemptis eo coniugio prouincialium animis, pristinae quieti rederetur. Sfortia quoq; Casarem monebat, ne cum Gallo, in ea temporum conditione, uanas & nihil profuturas similitates exercere uellet: quādo omnibus rebus imparatus, illum iam transcendentem Alpes in Gallia non esset retenturus, futurumq; esse si pertinacius pacem abnueret, ut Gallus in Italia uictor, auream coronam & sceptrum Romani imperatoris insignia, quae post Carolum cognomento Magnū Germani proceres adepti fuissent, ab inermi uel inuito pontifice sibi repetendam arbitraretur. Quibus de causis Caesar non solum iniurias in praesens dissimulauit, uerum etiam foedus atq; amicitiam cum Gallo palam iniuit. Quae res sicuti omnium opinionē sefellerat, ita mox Aragoniorum consilia magnopere perturbauit, quum illi Transalpinam pacem Italici belli & cladum suarum initiū fore prouiderent. Foedere cum Maximiliano Casare Germanisq; percusso, Carolus ad Hispanum regem, ut cum eo amicitiam pacemq; firmaret, se conuertit: quoniam apparebat Ferdinandum eius animi atq; prudentiae regem, Aragonios consanguineos ac gentiles suos in eo discrimine minimē deserturū esse, nec utiq; passurū Gallos, qui aliquando etiā Siciliae rebus inhiassent, potiri Neapolitano regno, unde mox angustiis eius freti facillē superatis, facultas inuadendae insulae praebere-tur. Caterum Ferdinandus cuius tale semper ingenium fuit, ut praesentia commoda quae à certa rerum occasione ostenderentur, omnibus alijs suis rationibus antepo-nenda esse censeret, neq; pacem, neque foedus detrecta-uit, modo oppida quae de Hispanis Galli obtinerent,

sibi

sibi gratuito redderentur. Tenebant enim Perpennium ditissimā urbem in ipso Hispaniae aditu, qua Pyrenaei montes supra Salsulas Narbonense litus attingūt, & cum eo Ruscinmonensem agrū opulentis pluribus castellis florentem, quae ad Gerundam & ueteres Emporias spectant. Ea omnia à Ioanne patre multis antea annis Ludouico undecimo oppignorata fuerant, quum ille aliter Celtiberico bello in summa rei pecuniariae difficultate constitutus, Caroli filij, qui à se patre regesq; cum multo maxima nobilitatis parte descuerat, uino atq; impetum sustinere non posset. Verum Ioannes Gal-lorū pecunijs atq; auxilijs opportunē adiutus, belloq; ex sententia confecto, quum post aliquot annos collecta atq; oblata Gallis ea pecunie summa oppida redimere uellet, surdas Ludouici aures semper inuenit, qui opportunitate eius regionis longē maxima captus, parum sincera fide, ueteris pacti conditionē, quod minus ea restitueret multis iuris cauillationibus inuoluebat. Vnde postea Ioannes & Ferdinandus filius, quod saepius legatos ad repetendas res suas frustra misissent, ad arma descenderunt. Sed ea res parum feliciter armis tē-tata est, ita ut Ferdinandus tum Bathico defunctus bello, quo tantum sibi nominis in re militari uindicaret, ualido aduersus Gallos exercitu comparato, ea mox repetiturus esse uideretur. Ergo dum Galli omnes Italici belli cupidine deflagrarent, & Carolus retentorum contra ius oppidorum infamia permotus Perpenniano ceterisque oppidis insigni liberalitate decedendum esse decreuisset, omnis cum Hispano cōtrouer-sia sublata est, foedusq; solenne iētū, quo Ferdinandus

ac Elisabetha uxor nihil se interea, dum à Gallis in Italia bellum aduersus Aragonios gereretur, hostile molituros esse iureiurando promiserunt. Caterum Perpenniani, aut stolidè, aut certe nimis properè restituti, grauis inuidia perstrinxit Stephanum Petitiu[m], inter præcipuos consiliarios notæ auaritiæ quæstorem: Sed & hac pariter arsit Ambrosius Albien[s]is cucullatus, professione sanctitatis à confessione criminum Ludouici regem expiare solitus: quod à utrunq[ue] rex Hispanus singulis lagenis signato auro pro uino repletis callidè corrupisset, ut adolescentis regis animo religionem incuterent, contestando scilicet eum impiè facturum, nisi manes patris apud Tartara cruciatos eo atroci piaculo exolueret, quoniam moriētis Ludouici suprema uoluntas excepta pijs alloquijs fuisset, ut Perpennianum tanquàm malè partum ueteri domino redderetur. Per hunc modum Hispaniæ atq[ue] Germaniæ regibus in amicitiam receptis, quum nihil sibi ab Henrico Britanniar[um] rege, qui nuper eius beneficio & Gallicis armis memorabilem de Ricardo rege uictoriam & Britanniar[um] imperium fuerat consecutus, in Gallia timendum arbitraretur, tentandos sibi atq[ue] explorandos Italicor[um] principum animos existimauit. Itaq[ue] mittitur Venetias Philippus Argentonus, qui historiam Gallica lingua scitè conscripsit, ut Senatui ad ineundam societate[m], & bellum communi consilio aduersus Aragonios gerendum per amplis propositis conditionibus inuitet. Ad Alexandrum uerò Pontificem, Eberardus Obigninus uir Scoticus è Stuarda regia familia bello illustris destinatur; qui ex itinere Ioannem Bentiuolum, Herculem Atesti-

num,

num, Petrum Medicem, Pandulphumq[ue] Petrucium conueniat, aditisq[ue] singulis urbibus, quinam hominum animi, quæ urbium facultates, & quæ demum itinera in Alpibus forent collustrando, cuncta oculis diligenter exploret. Veneti qui ex aliorum ruina atq[ue] incommodis tantum imperium magna ex parte condiderant, & ipsas semper maturis temporibus gerendi belli occasiones captando, atq[ue] aliene fortunæ circumspectando euentus, res suas amplificare didicerant, responderunt: Si rex Gallus in Italian transiret, & Aragonios bello persequeretur, se pro ueteri amicitia, quæ senatui cum ambobus regibus esset, neutris præbituros auxilia, & ab omni prorsus contentione absuturos. Quoniam & sibi terra mariq[ue] paranda arma aduersus Turcas foret, qui proximè per acerbam Dalmatiæ atq[ue] Illirici populis cladem intulissent, & tum maxime terrestribus copijs in Græcia coactis, & classe deducta insulis & urbibus, quas in Peloponneso atq[ue] Aetolia tenerent, Christianis intestino bello implicitis imminerent. Porro Bentiuolus qui eo tēpore Ludouici iussa faciebat, & Hercules omnium Ludouici consiliorum particeps, atque unus ante omnes Gallici belli concitator, Obignino amicam fidelemq[ue] operam obtulerunt, sed id Hercules aliquanto prolixius, quod per Carolum, ad quem iam Ferdinandum filium amicitia[rum] obsidem in Galliam miserat, si semel Italia iusto armorum tumultu quateretur, peninsulam Rodiginam de Venetis recepturum se confidebat. Florentiæ autem Petrus Medices, quum eum Obigninus deprecando, ne ueteris necessitudinis, quæ Medicæ familiæ & Florentiæ ciuitati cum Galliæ re-

gibus semper extitisset, obliuisci uellet, atq; etiam non obscure bellum cominando, in partes traducere conaretur, negauit se ulla denunciatione periculi foedus esse uiolaturum, quod Laurentius pater, Florentinusq; senatus antiquitus cum Aragonijs regibus percussissent: propterea non debere sibi succensere Gallie regem, si iusiurandum coleret, fidemq; seruaret, qua uiolata non mediocre reru suarum periculum esset aditurus: quando in tanta propinquitate Aragonij ad uiscendam iniuriam, uti superioribus temporibus fecissent, inferre arma, atq; omnem Ethruriae statum perturbare facile possent. Senenses rem Gallicam omni ope se adiuturos esse dixerunt: ceterum non prius ex tuto se posse profiteri Gallicas partes, quam ualidam Gallorum manum in Ethruria conspicerent, ne ipsi propterea imparati, opportuniq; iniuria, a Florentinis eternis hostibus suis opprimerentur. At Romae Obigninus ueteri legato ad iunctus in senatu grauius exposuit, quo iure Carolus repetendum sibi armis Neapolitanu regnu iudicaret: & subinde Pontificem patresq; hortatus est, ut amicitia potius quam uim Galloru experiri uellent, qui omni tempore Christianae religionis antistites cum summa ueneratione coluissent: adiecitq; magni interesse ad augendam summi pontificis dignitate exturbari Italia impios & execrabiles tyranos, qui toties pontificu & sacrosancti eius ordinis tranquillitate nefarijs armis uexauissent. Erant uaria hominum studia: Cardinales proceresq; Romani qui priuatae libidini & factionibus seruebant, in diuersas partes trahebantur. Ipse Pontifex incipiti suspensus cura, quando in pari spe, & equali metu

li metu consilia male explicentur, in incerto habebat, Gallisne faueret, an Aragoniorum amicitiam sequeretur. Timebat potentiam propinqui praeualidq; regis, si hostis foret, qui paucis ante annis castra ad ipsa usq; Romana moenia promouisset: perhorrebat ex aduerso Gallica arma, quae sine confusione rerum omnium in Italiam cuocari non poterant. Quibus de causis uir eruditus artificio simulationis, modo harum modo illarum partium legatos, alia palam, alia secreto mentiendo ac pollicendo, ipsa spe ineunda societatis mirifice disinebat: ita tamen ut multi eum ad Aragonios inclinare manifeste sentirent, & si quid propensius uel apertius in causa Gallorum diceret, aut faceret, id eo simulante fieri arbitrarentur, ut anxii & dubitantibus Aragonijs, amicitiam suam grauioribus impositis conditionibus uendicaret. Interea fama grauior indies ac ingens simul cura de aduentu Galloru Aragonijs crescebat. Nam Venetos, quos multis legationibus ac precibus ad prohibendos Italia Gallos frustra fatigabant, in uetere suo consilio, ut alienae fortunae euentum extra belli discrimen positi ociose despectaret, permansuros esse didicerant. Nec caesar & Ferdinandus Hispanus qui cum Gallis pacem pepigissent, quicquam opis uel extremis etiam eorum casibus allaturi uidebantur. Quibus de rebus Ferdinandus per eosdem Gennarios, & nouissime per Camillum Pandonium excellenti dignitate atq; ingenio uirum, qui ad Carolum in Galliam mittebatur, Ludouicu aggressus est, ut aliqua conditio aequitate proposita molliendo eius animum, ac sine erga eu futurae fidei obsides pollicendo, orientis flammam

inītia, propter quam omnia mox circum exarsura crudeli incendio forent, restingui possent. Postremò quum neq; Gennarij, neq; Pandonius hominē insanis consilijs pertinacius insistentem expugnare ulla ratione potuissent, ipse trirēmbus ultrò in Liguriam atque inde Mediolanum ad exorandum placandumq; eum proficisci cogitauit: maturassetq; eò, & fortassis alloquio atque industria communes clades, quæ Italiae fato destinabantur, auertisset, nisi amici filiusq; Alfonsus senem septuagenariū tenuissimā ualetudine, & super hæc grauius affectum curis, Hyberno mari minimè committēdum esse censuissent. Nec multò post idem Pandonius, postquam Mediolani cuncta improspere tentata fuerant, cum amplissimis ad componendam controuersiam mandatis ad Carolum in ulteriorem Galliam profectus est. Eorum summa erat, Ferdinandum omnesq; Aragonios, foedus quod sibi cum Ludouico eius patre antiquitus ictum fuisset, omni tempore ac difficillimis praesertim illis tempestatibus, quibus totius ferme Gallie regulorum conspiratione periculose admodum fuisset iactatus, sanctissimè coluisse, neq; ullas postea intercessisse iniurias, quibus à uetere amicitia ducti alienariq; debuissent. Propterea iniquū sibi admodū uideri, quòd cōtra se arma pararentur, quādo ipse nullo indigniore facto dictōne amicitiae iura uiolasset. Quòd si augendi imperij cupiditate inductus, aliquod sibi Neapolitano in regno, quod Aragonijs multis iam pontificum decretis esset adiudicatum, ius esse arbitraretur, paratum se iure potius quàm armis disceptare, ac protinus reiecturum ad arbitrium pontificis regnum ipsum, ut ab eo

tanquam

tanquam æquissimo maximeq; prudenti arbitro, sine ulla perturbatione humani generis, omnis controuersia finiretur: Se tum uel aduersum dijudicatae litis euentum æquo animo laturū esse, paternoq; se imperio continuo decessurum, si iure ac legibus iuberetur. Quòd si antiquissimum quodq; tempus respicere, ac ob id incerti Martis fortunam omnino periclitari uellet, Aragonios neq; bellum deprecari, neq; magnopere Gallorū arma formidare, qui in Italia toties, & pro ea ipsa causa illatis iniuste bellis, infelices exitus habuissent. Sed Carolus, qui iam sibi cuncta quæ armis aggredereur omnino cessura esse in animum induxerat, Pandoniū frustra plures dies in aula uersatum, atq; exponendæ legationis potestate sibi fieri demisse postulante, inauditum dimisit, omnesq; Neapolitani generis negotiatores intra certam diem decedere Galliae finibus iussit. Pandonius tamen, postquā regijs exclusus foribus, neq; officio, neq; sibi, uti negotij magnitudo flagitare uidebatur, satisfacere poterat, apud proceres cunctosq; eius aulæ ordines, querendo se contra gentium consuetudinem non admissum, concionari in coronis hominū cœpit, ostentando utilia & decora Gallis de pace mandata, quibus nomen rex suus subscripsisset, ac Deos regiae uoluntatis testes inuocando, testandoq; non suam fore culpam, si pace turbata, cum multa cæde hominū diuina atq; humana permiscerentur: ac obiter, ut erat planè disertus, monendo Gallos, ne adeò incautè Ludouico salutem atq; existimationem suā credere uellent: Illum esse fluxa ac temporaria fide, qui proprijs magis cōmodis, quàm alienæ gloriæ uel amplitudini studere

didicisset: Neq; eum etiam propter multiplicis affinitatis necessitudinem Aragonijs, si certiora eorum rebus atq; Gallie à ui Gallorum pericula immineret, esse defuturum: ipsūq; ac Venetos simul passuros nunquā, ut Gallus devictis hostibus, rerū in Italia potiatur: Venetos enim cum eo, qui unā animos haud obscure consociarint, tantummodo experiri cupere, & procul uideri quantum Aragonij duces uirtutis atq; animi, quātum ueteranus eorum exercitus uigoris ac disciplinæ aduersus ingruentium Gallorum impetum sint habituri. Ceterum quum Mars diu incertus in alterutrā tandem partem inclinauerit, ipsos statim ex occasione consilia sua plena calliditatis inclinatæ Fortunæ amplificaturos, ut quum utrunq; mutuis incōmodis defatigatū attritūq; conspexerint, ipsi potentes atq; integri, amobus, quas uoluerint belli & pacis pro libidine leges imponant. Postremò annales suos Galli euoluerent, & quot insignes clades omni tēpore in Italia ipsorū exercitus acceperint, intuerentur: ac demū illud quod omnium sermone usurparetur, uerum usse discerent, Gallorum corpora fato quodam Italiae ueluti propriae ac gentilitiæ sepulture demandari. Interea Alexander pōtifex, quum sæpè antea, Gallisne, an potius Aragonijs fauendum foret Cardinales consuluisse, & tum maxime Ascanius Sfortia pro Gallis, contra uerò pro Aragonijs Franciscus Picolhomineus Senatus princeps, patribus diductis, summis utrinq; studijs cōtenderent, ad extremum pro Aragonijs stare constituit. Ratus se priuatis simul ac publicis rebus ea inclinatione consulturum, quoniam Aragoniorum liberalitate mediocres

adhuc

adhuc filiorum suorum fortunæ, ad ampliorem statum perducere, & tueri pontificij nominis, ipsiusq; Italiae dignitatem aduersus infensissimam gentem, utile sibi in primis, ac demum apud omnes honorificum arbitratur. Nec multò post Ferdinandus curis & morbo prægrauatus diem obiit, statimq; Alfonso iustis regali pompa defuncto patri persolutis, ad imperium euectus est. Audite insuper gratulantium principum legationes, quæ undique officij causa Neapolim coibant: Regni proceres sacramento adacti, lustrate copia, ingentes pecuniæ multatatis acerbissime populis toto regno exactæ, & cuncta demum quæ terrestri mariūiq; apparatus conducere uidebantur, summa cura & singulari celeritate administrata: Missusq; subinde Verginius Vrsinus ad Alexandrum, qui leges conditionesq; renouandi fœderis coram pertractaret. Idemq; Pandonius Camillus, qui dudum è Gallia redierat, ad Baiazetem Turcarum imperatorem destinatus, qui doceret, quales quantiq; Gallorum apparatus, qui eius gentis animi, quæ decreta regis ad inuadendam Macedoniam essent, hortareturq; Barbarū regem ad transmittenda auxilia, quando una ea ratione, & tū, & in posterum Macedoniam ac Epirum omni periculo esset liberaturus. Quòd si Calabriae & Apulie oram, quæ proculdubio Græciæ & Constantinopolitani imperij munimenta forent, occupari à ualidissimo communi hoste pateretur, ipsum serò aduersus uictores Gallos, qui continuo in Græciam essent traiecturi, consilia atq; opes suas oppositurum. Postulabat Alfonso sena milia peditum & equitum, quæ

ipse dum hostis in Italia foret, liberali stipendio esset aliturus. Erat enim præcipuus Turcarum uirtutis admirator, ut qui paucis antè annis Hydruntino bello, & mox ad Velitras iusta in acie eorum disciplina ac fortitudinis periculū fecisset. At Pōtifex ob eas causas quas supra memorauī, & cohortantibus maximè Florentinis, cum Alfonso his conditionibus fœdus percussit, ut ipse Aragonios Florentinosq; illi uerò pariter pontificios fines, si bellum ingrueret, certis auxilijs tueretur. Gothifredo item Borgiæ Carinulæ principatus dono datus, cui & Alfonsi filia obscura matre genita nupserrat, Franciscus uerò Candianus magno cum stipendio regiæ adscitus militiæ. Si pontificis filij erant, qui tū ex paterna fortuna ad insigne opum atq; potētiae fastigiū nitebantur. Alfonsus quoq; paucos post dies coronam, cæteraq; Neapolitani imperij insignia à Pontifice impetravit, missusq; Neapolim magno comitatu Ioannes Borgiæ Cardinalis, qui celebri pompa, & sacris demore peractis diademate regem insigniret, reclamantibus Gallorum legatis, qui pontificia concessione præiudicari sibi in ea ambigui iuris cōtrouersia querebantur. Interim Alexander atq; Alfonsus, ut Caroli consilia disturbarent, Gallorumq; impetum, qui iam omnes ab insita eorum animis belli cupiditate ad superandas Alpes incitabantur, aliqua ex parte retardarent, idoneos homines in Galliam miserunt, per quos secretò primores regiæ aula, singulis præmia pollicendo, ad impedendam aut differendam expeditionem inducebant: Brissonettoq; in primis rofei galeri dignitatem affectanti, si operam suam præstaret, syngrapha cū breui epistola

in fidem

in fidem transmissa, eius insignis sacerdotij honor oblatus est. Nec desuere uiri militares, qui iam præcipiti estate id bellum in proximum uernum tempus differens dum esse dicant. Namq; partim largitione corrupti, partim occultis acti simulatibus, uoluntates facillè commutabant. Aliqui etiam studio contradicendi, què morbus ducum omnium maximè peculiaris est, pleraq; uera, aut uero proxima suadendo, emulorum auctoritatem cōminuere atq; obseruare nitebantur. In his erat Aurantius princeps Miolanius regulus, & ante alios Philipus Dechordes militaris prudentiæ nomīne facile primus, qui accurata oratione omnes eius belli difficultates explicando, grauem in Italia Autumnum his fore differuit, qui subito è saluberrimis Gallia regionibus Alpes transirent, hyeme autem Apenninum tormētis curulibus inaccessum & penitus insuperabilem, omnesq; Togatiæ Gallia, uel Ethruria uias, perpetuo luto impeditas & inextricabiles, maioresq; aliquāto quam ipsi putarent Alfonsi opes, quum in Italia forent, inuenturos, Florentinis præsertim atq; pontifice adiunctis: qui animis ditonisq; finibus coniuncti, summam haberent expediendæ pecuniæ facultates, & maximam Italiae partem obtinerent. Nec satis sibi ad securitatē Gallici exercitus exploratas uideri Venetorum uoluntates, qui se in neutram inclinatos partem fallaci quadam specie quietis profiterentur, & arma tamen interim tenere, nec publicā fidem ullis certi fœderis legibus obligare uellent. Ludouicum quoq; sfortiam è commodis suo latebrosis semper inuoluitum consilij, qui tantopere ad profectionem maturandam regem accenderet,

nihil magis exoptare, quam Aragoniorum opes sibi admodum formidabiles alieno periculo attritas labefactasq; conspiciere. Caterum hominem peracutum ac insidiosum, confirmatis rebus suis circumspecturum bellici motus euentum, & Gallos, si ita casus ferret, iam de missos in ultimam Italiam, non modò deserturum, sed (quod Dij prohiberent) nouis occultisq; cõsiliis & palam armis oppugnaturum. Ea enim esse Italorum principũ ingenia, ut externis nationibus, & ante alias Gallis, quas natura implacabili odio prosequantur, facillimẽ fidem fallant. Debere esse documento Gallis omnibus tria bella superioris tempestatis cum summo detrimento suscepta, quũ Galli ultrò inuitati à factiosis Italianæ populis, ad Alexandriam, & aliquanto post ad Boscum, & postremò ad Genuã, dolo potius quam uirtute superati, Italianæ crudelitatis atq; perfidiæ funestã admodum importuno aduentu suo memoriam reliquissent: proinde Gallici imperij decus, ipsiusq; regis & totius Gallie nobilitatis salutem, incertæ fidei Italorum principum non esse comittendam uideri. Id uerò se e re publica, dignitateq; magnanimi regis existimare, si in Sfortiam arma conuerterentur, atq; eo pulso, Mediolanense imperium, uti iura postulerent, Ludouico Aurelianensi attribuerent. Tum enim Venetos, aut ui, aut uoluntate in belli societatem concessuros: Mediolanũ enim totius Italie arcem esse, unde ipsi comparatis tuto amplioribus copijs, & de Neapolitano regno, & de transmarinis etiam imperijs cogitare atq; decernere possent. Allobrogũ Salassorumq; Regulos, qui Sfortiæ insensũ essent, in subalpina regione, cõmeatus atq; om-

nis generis auxilia cupidissimè præbituros: & satis superq; ualidas eas fore copias quæ tũ in Gallia paratæ coactæq; essent, ad conficiendum intra autumnus tempus Mediolanense bellum. Adepta uerò uictoria, fertilissimis in urbibus hybernaturus milites, atq; inde eas omnibus rebus instructos, externoq; insuefactos cœlo, ad prima ueris signa melioribus auspicijs, nullo metu suspectandæ socialis perfidiæ, quò uoluerint penetraturos. Hæc apud regem in concilio, & passim in regia domo & frequentioribus procerum conuiuijs, summa dicendi libertate differebantur. Nam Ludouico Aurelianensi, qui postea regnũ Gallie & Mediolanense imperiũ adeptus est, cõplures ingentibus studijs fauebant, & Sfortiã, ut sunt Galli fermè omnes natura aperti, & de alio facillè suspicaces, propter uulgatã eius prudentiæ opinionem, ueluti callidi occultiq; ingenij hominẽ oderant, & regi suspectum reddere conabantur. Nam Pandonij conciones apud omnes habitæ, cunctis prope eũ inuisum reddiderant. Accidit quoq; per eos dies ad suspicionẽ augendã, ut Ioannes Mattaronius apud Petrum Medicem Caroli legatus, Ludouicũ Sfortiã cõsilia perfidiæ plena agitare significaret. Namq; Petrus Medices, quum apud se Stephanus Tabernius, qui pro Ludouico legationis munere sungebatur, secretiore in cubiculo de magnis rebus disputaret, Mattaroniũ turpi quadã, aut certè parũ uirili astutia sub auleis cõdiderat, ut illo audiète arcana omnia Sfortianiq; animi recessus, quæ Tabernius ignarus fraudis ingenne proferebat regi Gallo proderetur. Quæ res, sicuti Bernardus Oricellarius, qui tũ Florentiæ pub. concilijs interfuit, in

historiis asseuerat, Ludouico apud Carolū incertæ uoluntatis uel perfidiæ ignominiam confluxit. Postulabat Ludouicus à Medice Florentinisq; ne Alfonso cōtra se iuuare uellent, nec cum eo cōmiscere res suas properarent: coactum se minis atq; iniurijs Aragoniorū, aduersus eorum uim externa præsidia comparare, quibus dignitatem atq; salutem tueretur: Non esse se adeò infano perditōe consilio, ut Gallorum gentem in Italia dominari uelit, quæ sibi in primis magnitudine uirium atq; ambitione latius imperandi esset suspecta, et maioribus suis insensissima semper extitisset: Possē eos qui & uim & authoritatem ad cogendum haberent, monere ac inducere Alfonso, ut à ui paranda minisq; desisteret, & Mediolanensium rerum tandem obliuisceretur, quarum negociū Aragonijs rationibus esset penitus alienum: Debere Alfonso fortunæ suæ ac desiderijs abundē satisfactum arbitrari, quòd Neapolitano regno potiretur. Id si Florentini enixè curarent, & Alfonso salutaribus consilijs obtemperaret, se protinus Gallorum expeditionem interpositis difficultatibus impediturum, foreq; uti sua industria omnis Italia eo metu atq; periculo liberaretur. Quòd si obdurarent, nec longè prospicere uellent, dum facultatem conseruadæ salutis haberent, se consulturum rebus suis: omnemq; eam tempestatem quæ ab Alpibus immineret, pro auertenda clade, in alienos agros effusurum. His fèrmè sermonibus exceptis, Mattaronius regē proceresq; monuerat, uti cautè ac maturè de expeditione acceleranda propter dubiam sociorum fidem deliberarent. Quibus omnibus de rebus, quas superius cōmemorauimus, magna est

gna est

gna est in ipso rege ac ducibus uoluntatum facta commutatio. Nam qui bellum tantoperè suadebant, pristinum illum ardorem magna ex parte ita remisierant, ut terrestres & nauales apparatus tanto omnium studio excepti, præfectis plura admodum tepidè administratib; intermitteri uiderentur. Eius rei fama Ludouicum uehementer perculit, quum sibi & Ascanio fratri timere cogeretur, Aragonijs iam tum ad gerendum bellum abundē instructis, nisi Carolus eo autumno transire alpes, atque eos inuadere maturaret. Igitur in eam adductus solitudinem, Galeacii Sansseuerinum ducem generisq; suum in Galliam cum ornatissimo comitatu ad Carolū mittit: qui publicè orando ac priuatim largiendo, magnaq; equitum auxilia, plures naues, ingentemq; pecuniam in subsidium decreti belli pollicendo, aduersos de se rumores extingueret, regemq; & cæteros proceres confutatis suspicionibus, difficultatibusq; sublati pristinae spei restitueret, atq; eos ad superandas alpes, quantā maxima fieri celeritate posset, hortaretur. Quæ legatio ipsius regis atq; omnium erexit animos, & breui maximum bellicis administrationibus, quæ uel incuria uel ultrò negligenter omnibus fèrmè locis refrixerant momentum attulit. Nec diu in Gallia cunctatum est: nā longarum aliarumq; nauium classis Massiliæ deducta exornataq; est oneraria spectatæ magnitudinis ab Armorico Oceano in mare nostrum accita: & prima pedum agmina cum nouo, ac ob id maxime formidabilis æneorum tormetorum apparatu ad Cœcias alpes præmissa sunt. Dum hæc in Gallia parantur, Iulianus Ro-uereus Ostiensis Cardinalis, qui postea ad Pōtificatum

d

euectus, Italiae & toti ferme Europae magnorum ma-
 tuum causam praebuit, dum insidias pontificis perpetuis
 hostis sui uereretur, clam celeri nauigio ab Ostia in
 Galliam profugit. Eius aduentu regem magnopere lae-
 tatum ferunt, quoniam per eum qui potentia atq; autho-
 ritate inter Patres plurimum ualeret, Alexandri ponti-
 ficis consilia se uehementer turbaturum arbitratur.
 Siquidem pleriq; e Patribus non deerant, qui eum uitio
 creatum dicerent, & propterea quod sacrosanctum e-
 ius dignitatis fastigium sibi pretio quesuisset, ueluti da-
 natum ambitus lege, omnino gradu pellendum esse iu-
 dicarent. Igitur Iulianus uti erat inquieto uehementiq;
 ingenio, apud regem ac proceres pontifici atq; Alfonso
 cunctis artibus odium inuidiamq; conflare, concitare
 eis bellum, uictoriam terra mariq; perfacilem fore pol-
 liceri, ac demum, qui militiae usus in Italia, quae consilia
 & facultates sociorum atq; hostium essent, earum tur-
 rerum imperitos & rudes Gallos sigillatim perdocere
 contendebat. Ipse uero Ludouicus iam supra quingen-
 tos grauis armaturae equites ad signa uocauerat. Ge-
 nueae sex trirèmes, quatuorq; trium milium amphora-
 rum onerarias naues tormentis armisq; instruxerat:
 coegerat undiq; pecuniam ad supplenda Gallorum sti-
 pedia, & magnam uim omnis generis commentatus, qui
 terra mariq; diuturno etiam bello sufficerent, in oppor-
 tuna loca contulerat. Romae quoq; per eos dies ab Asca-
 nio Cardinale atq; Obegnino, Prospero & Fabritius Co-
 lunnæ, & Sabella gente, Vrfinisq; aliquot obscurio-
 ris nominis duces: itemq; Ioannes Rouerius Iuliani Car-
 dinalis frater cum singulis equitum turmis Regio Sfortia

noq; sti-

noq; stipendio addicti: ceterum iussi non prius ostenta-
 re arma, aut Gallicarum partium nomē profiteri, quam
 Ostia uel Neptuni ad Antium regia classis appropinqua-
 ret, ne ipsi interea, si studium suum nudaret, a pontifice atq;
 Aragonijs, quorum copia iam instructam conspectu erat
 opprimerentur. Sed dum Columnij in Vrbe, & in La-
 tio praesertim, ubi eorum sunt clientelae, secretis admodum
 stipedijs equites conducunt, & deniq; omnia in aduentum
 Gallorum ad mouendum bellum dissimulante parat, Ale-
 xander ad oppugnandam Ostiam Nicolauum Vrfinum Peti-
 lianum misit: tenebatur enim Iuliani praesidio summamq;
 habebat opportunitatem ad suscipiendas Gallorum classes
 urbemq; ipsam obfesso ac intercluso mari, fame & mul-
 tarum rerum inopia subigendam. Peristere aliquandiu in si-
 de praesidiarij, cum Petilianus maioribus tormentis arcem
 continenter oppugnaret: Verum mox urgenti uita peri-
 culo adducti, ea conditione arcem dederunt, uti senatui
 Patribusq; publice custodienda, donec Iulianus ad offi-
 cium rediret, traderetur. Verum non multis interpositis die-
 bus eadem arx quae multo militum labore parta fuerat,
 dolis atq; ausu duorum militum recepta est, qui ab Ascanio
 ac Prospero haud dubie summissi, simulata amicitia custo-
 de arcis in lectulo quiescentem comprehenderunt, et Colu-
 nios milites ex conducto ab oppido ad arcem conuolantes
 praesidiarijs terre factis introduxerunt: Unde postea tam
 incmodis rem Romanam atq; ipsum pontificem Guerra
 Monaldus afflixerit. Conatus est Alexander, qui eam iniu-
 riam doloremq; animo sustinere non poterat, Ostiam suis
 quoq; artibus recuperare, Ascanio & Prospero sub spe-
 cie componendarum rerum fide data in Urbem euocatis,

atq; his continuo in Hadriani molem coniectis. Verum illi paulò post carcere sunt emissi, quum ob inuiolatam fidem auxilia à Dijs ac hominibus, et præsertim ab aduentante Carolo per Ludouicum Sfortiam imploraret. Iisdem fermè diebus Alfonso ut coram de bello consultaret, ad Pontificem qui tum in Tyburti ad uicium Varronis secesserat cum duabus expeditorum equitū alis peruenit. Affuere concilio Florentinorum legati, Cardinalesq; omnes, præter eos qui Ascanium secuti, Gallicis rebus fauebant. Ferunt, Alfonso quum pro se fortiter et magnificè, tum pro Italiæ salute prudenter atq; diuinitè perorasse, omniumq; animos eius oratione ita esse permotos, ut Pontifex nulla interposita dubitatione nõ modò bellum quod ingrueret constantissimè sustinèdū uerum hostes audaciore cõsilio, illatis ultrò armis præoccupandos esse decreuerit. Erat apud Alexandrū Paulus Fregosius Cardinalis Genua ab Adurnijs pulsus: is per Hybletum Eliscum clientesq; suos et nobiles aliquot Fregosie factiones ciues, qui Adurniorum potentie insensi erant, se Genuam eiectis Adurnijs occupatū pollicebatur, si ante Gallicarum nauium aduentum ac priusquam Sfortianæ triremes planè exornari, uel maiora præsidia terrestri itinere ab ulteriore Gallia Genuam adduci possent, ipsi expedita classe in Liguriã aduolarent: fore etenim ut ad primum Aragonie classis aduentum cuncti inferioris Liguriæ populi, ipsiq; Genuenses metu aut uoluntate studia cõmutarent. Nec aliã postea Gallos gerendi belli rationè inuēturos si Genua cæterisq; popportunis Liguriæ portub. excluderetur. Itaq; Alfonso Neapolim reuersus Ferdinandum filium, in

lium, in quo mirifica in dolens militaris uirtutis eminebat terrestrib. copijs, Federicum uerò fratrem toti maritimo negotio præfecit. Cæterum Petilianus, Alfonso Daualus Piscariæ Marchio, et Ioannes Iacobus Truultius, qui tū peregregij duces erant, et postea omnibus bellis cum summa imperatorie uirtutis laude claruerunt, Ferdinando attributi sunt, ut alacriores in inuene spiritus maturo cõsilio temperarent. Is è Campania per Marsos et Sabinos Apenninum transgressus, adiunctisq; sibi in Umbria pontificijs aliquot turmis, per Aemiliam in Fauētinum agrum, ut inde Cisalpinæ Gallie fines inuaderet, contendit. Porrò Federicus è Baiano sinu cum triginta quinque triremibus, et quatuordecim onerarijs, multisq; minorib. nauigijs profectus, lenissimis usus tempestatibus, Liburnū quod olim fuit Labronæ statio, citra Arni ostium peruenit. Affuere illi Petrus Medices, legatq; Florentini, et magna pars ciuitatis studio uisendæ classis eò prouecta, certatumq; est hinc inde liberalitate atq; modestia. Cæterū repletis omni rerum copia naualibus socijs cum secundi perflarent uenti, classis Liburno educta in Lunensem oram cursum tenuit. Erat in conspectu Portus Veneris oppidum, quo si potiretur Aragonius, alios postea eius ora populos paruo negotio in ditione eius concessuros apparebat. Id in faucibus Lunensis portus ad læuam positum est, contra eam insulam quæ portui obiecta, ab ipso memorabili Veneris templo, summam olim amoenitatis et religionis famam obtinuit. Hinc sinus ipse ad mirabili flexu latissimè introrsus aperitur, panditq; se ad latitudinem quadraginta stadiorum, ac demum

curuatus in plenu orbem, ad portu Erycis & Coruuum
Luna promontoriu exteditur, minores passim portus,
& tutas ubiq; stationes efficiens, multis procurrentibus
in mare apricis collib. quos frequentes riuu altiorib. de
lapsi iugis, et nemorosa passim ualles, amoenissimo quo
da natura ordine distinguunt. Medio in sinu Spedia est,
oppidu piscosu ac amabili uino maxime nobile. Ad de
xtra autē nō longē ab ostio Macrae amnis, Erycis uicus
traiectu admodū recto Veneris insula, atq; ipsū portū
contra respicit, ab eo qui in Sicilia est Eryx haud dubie
cognominatus. Igitur Federicus ad tentandā oppidano
rū fidē, Fregosinū Pauli cardinalis filiū Aloysiūq; Ra
pollū consiliariū suum singularis industriae hominē in
oppidū praemittit, qui eos ad deditiōē faciendā, et Ere
gosios, quarū partium nomen ipsi naturali studio cole
re consueuissent, portu aut oppido recipiendos adhor
tentur: ac moneāt ne inani & mox nihil profutura per
tinacia, in summū periculū, quod aualidissima classe sta
tim immineret, sese ac fortunas suas deuocare uellent.
Praerat oppido Balbus, qui ē Cisalpina Gallia trāsuer
sis Apēnini iugis, eō cū delecta peditū manu, singulari
celeritate cōuolarat: Cū paulo antē Lodouicus ad famā
Aragoniae classis, singulis totius orae oppidis opportu
na praesidia diligenter imposuisset. Is oppidanorū fidei
& uirtuti militū confusus, respondit eam esse omniū Li
gurū consuetudinem ut nunquā in potestate noui prin
cipis uoluntate concedat, quādiu illi sint incolumes qui
rerum Genuae potiātur: Quod si externa ui aut aliquo
cuiū tumultu accidat, ut praesentium rerum status per
turbetur, ipsos tum absq; defectionis infamia uictorib.

cedere,

cedere, quorum fortuna ex publico ciuitatis euentu se
querentur: proinde non debere sibi irasci Federicum, se
ipsum oppido portūq; recipere recusarent, quum A
durnum Sfortianumq; imperium Genuae, totaq; Ligu
ria uigeret, pro quo ipsi extrema sustinere parati esēt,
ne primi omnium perfidia aut metu defecisse uideātur.
Dirempto colloquio, Aragonij indignantes quōdoppi
dum muro debile & facultatibus modicum, tantae clas
sis uim atq; impetum morari auderet, confestim arma
expediunt. Trirēmium proras admouent, cohortes eue
ctae maioribus scaphis sub signis in proximum litus de
siliunt, atq; oppidum terra mariq; uno tempore expu
gnare adoriuntur. Contra oppidani misti militibus fre
quentes in muro esse, egregie omnes propugnare, in clas
sem ē propugnaculis faces ac tela omnis generis iacu
lari, in subiectos qui scalis ascēdere conabantur ingen
tia saxa prouoluere: ipsae mulieres singulari audacia in
murum arma, tigna, lapides comportare, solari saucios
ac defessos, ac denuum cuncta nullo uirili officio prae
termisso, laborantibus subministrare: ipse Balbus ingenio
uelox & menu promptus, huc & illuc pugnando atq;
adhortando ferebatur. Tormenta minora pro ea copia
quā nactus erat idoneis in locis, unde hostiū milites qui
descenderant, & turbae nauales destinato feriri possent
industriē collocabat: neq; interim tormenta maiora na
uibus emissa cessabant. Aragonijq; admotis trirēmium
proras certatim in terrā desilire conabatur. Sed oppi
dani nouo astu, authore Frandaia predone insigni, a
quo demū sene locus littoris cum risu nobis ostentatus
est, scopulos saxaq; de industria, ad exiliendum in litto

re antiquitus collocata, multo seuo consperferant, ita ut milites saltu incitati desilire properantes, labentibus extemplo uestigijs in mare, interq; eminentes petras cū summa propugnantium uoluptate, & multo omnium risu præpedientibus armis laberentur. Pugnatum est cōtinenter horis septem pari ubriq; uirtute: Verū ingruente nocte, quum Aragonij, qui & iniquo loco, & sine idoneo apparatu pugnauerant, frustra omnes aditus pertentassent, nonnulliq; eorum occisi, plures cōsauciati, cæteri astu & labore defatigati esset, & Iulius Ursinus qui cohortibus præerat, lapide ictus prælio excessisset, se ad naues relicta oppugnatione receperunt. Ea nocte quæ secuta est, Federicus, sublati anchoris, Clauario uico classem appulit, mox inde citata remigatione in Rapallinum sinum profectus est. In eo sitū est Rapallum oppidum ædificijs admodum frequens, quod æquali fermè spatio à Delphini portu, & à Segesta Tiguliorū distat. Id in duas regiones diuiditur, quarū altera uocatur Guelfa, altera autē Gibellina à ueteri factionū appellatione, quibus sese Ligures omni tempore ad lethale insaniam exercuerunt. Aragonij nemine impediēte expositi in terrā, celeriterq; eiecto præsidio quod paucorum erat militū, oppidū occupant: idq; tu multuario opere ad sustinendū hostiū impetū, quod sine nuro erat, cōmunire celeriter parāt. Nec multo labore milites montaniq; homines, quos Hyblettus & Fregosinus è proximis castellis euocauerant, munitiones circūtulērunt. Erat earū ratio sicuti tū optima, ita nūc maxime ridenda. Furtis enim crassioribus solo defixis, ita ut ad umbilici mensurā extarent, longissimæ trabes

continua-

continuatō ordine confixæ clauis imponebatur. His se ab omni repētino hostiū incursum tutos ac munitos esse antiquiores existimabant, ac pro his tuendis, cū eas trāscendere aduersarij niterentur, acerrimè præliari consueuerant, felici admodū tempestate, qua militū uirtus nullo tormentorum obiecta periculo ex ipsis uirū & dextræ fortis operibus, ueluti ludico in spectaculo, certa cum laude notabatur. At Genuæ cū multo antea de hostium classe cognouissent, terra mariq; arma parabantur. Iamq; Aurelianus Ludouicus, qui primus alpes fuerat transgressus, ab Asta Colonia suæ ditionis Genuam peruenerat: eumq; fuerat subsecutus cū septem Heluetiorum cohortibus Antonius Basselius, quæ à Magistratu in Heduis gesto, Diuioni Bailinū uocabant: Is & Germanicam callebat linguam, & summus artifex tractandis Heluetiorum ingenijs habebatur. Antonius quoq; Maria Sæfeuerimus inter sfortianos duces egregie strenuus, aliam unam equitum, & cohortes duas ueteranas adduxerat. Ad hæc onerariæ duodecim, & decem & octo triremes militibus cōplebantur: eaq; tum apud omnes erat opinio, Aragoniam classem quæ remigio tantum ualeret, posse à maximis atq; ualidissimis Ligurū Gallorumq; nauibus facile superari, si aliqui ab Occidente perflarent uentii. Nam per eos dies tanta malacia ubiq; fuerat, ut in ea maria mirabili tranquillitate constrata, nulla penitus facultas educendæ classis alicuius auræ beneficio præberetur. Neq; ea res Federicum uel Aragonio trierarchos fallebat, qui ne classis aduersis Austri uel Africi flatibus, in intimū sinū adigeretur, quo in loco effugijs desperatis omnino pereundū foret, ex-

posito statim exercitu, ac prouisa maris cōmutatione, triremes in altum extulerant, unde hostilis classis motu euentumq; suorum qui ad oppidum castra habebant, parati in utriusq; fortunæ consilium despectarent. Porro Adurnij & cæteri Galli duces postquā Aragonios ad Rapallum considerare nunciatum est, inter se rei gerendæ munia partiūtur. Aurelianus classem conscendit, in altiq; eā promouet, ut implēdis uelis terrestri aura potiatur, reliqui copias educunt, & prout libido cuique fuit, Itali fermè omnes terrestri itinere, Heluetij lembis actuarijsq; nauigijs Rapallum proficiscuntur. Id abest à Genua uiginti passuum milibus, uerum iter adeo cōcisum, confragosumq; est, adeoq; angusti in arduis rupibus calles existunt, ut equites armatos, nisi summa cum difficultate non admittant. Peruentum est in conspectū Aragoniorum, magna adhuc superāte diei parte, quod per noctem & uitandi æstus & fallendi hostis causa iter illud tempestiue confecerant. Erat proxima oppido satis lata planities, ubi quū duces castrametari inciperent, quippe qui ea nocte conuiescere, & inalbescente cælo recreatis militibus hostes adoriri decreuerant nata est paucorum audacia & temeritate occasio committendæ pugnæ, sicuti plerunque accidit, ut prælia casu potius quam certo ducum decreto conferantur. Sfortiani namq; milites in proximum hostilibus castris tumultum ad tendendum processerant, ut ante alios pro gloria inter prima pugnæ pericula decertarent, quod uniuersi agminis frontem ipsaq; principia, propter inueteratam bellicæ laudis opinionem, tot asperis quæsitam bellis, sibi debere honoris loco existimabant. Id nō

tulere

tulere Prætoriani, quod sibi nimia sociorū arrogantia probandæ uirtutis atq; operæ facultas eriperetur: cum præsertim in oculis Genuensium, ac ipsius Ioānis Adurnij ducis sui, apud quos tot opima stipendia ociosa in pace meruissent, pro laude saluteq; foret dimicandum. Erant ij quadringenti fermè ueterani omnes & gladiatores eximij, qui sepius in acie singulariq; certamine fortiter pugnando, spectatæ uirtutis famā ac uberiora stipendia fuerant consecuti. Sumptuose omnib. uestes, & splendida arma conspiciebantur, utpote qui urbanæ militiæ assueti, nihil adornatum prætermittebant. Videre erat penulas militares coccineas aureis circumdatae limbis, argenteos passim gladiatorū capulos, inaurata scuta, thoraces serico purpurāq; contextos: ita ut milites qui hodie modico & uili admodū corio pro ueste contenti sunt, despicendi tanquā egentissimi eorū recordatione uideātur. In his erat Antonellus Potētianus Beuilaqua Insuber, Franciscus Nardous, Auāzinus Casfiana, Thomas Firmanus, Honofrius Calaber, ipseq; Sacermitanus cognomento Prauus, & complures alij insignis audaciæ centuriones, qui ordines superioribus bellicis in Italia duxerant. Ii itaq; cum tota acie fremerent, eūq; locum sub ipsis hostiū munitionib. à Sfortianis occupari uehemēter indignarētur, raptim omnes uesano gradu, ac uix seruatīs ordinib. ut æquiorē supra Sfortianos locū antecaperēt, uersus castra hostiū contēderūt. Nec dubitauerunt Aragonij, rati eos ad oppugnandas munitiones appropere, quin cōtinuō erumpendum & collato pede reprimendā subeūtium audaciam iudicarent: quoniam & ipsi temeritate persimili intra mu-

munitiones repugnare parum decorum putabant: præsertim quum amissum decus ad portum Veneris, egregio aliquo facinore edito rescircire cuperent ad retinendam uirtutis opinionem, quã de se apud omnes iactãtius prædicando tota ea navigatione præbuisset. Nec mora, disiectis statim trabium repagulis, patefactoq; exitu, infestis signis euolauerunt. Accinxere se prælio Prætoriani, quanquam Aragonios munitionibus egressuros esse minimè putarant, concursumq; est inopinantibus omnibus, ac diu maxima contentione dimicatum. Vtrique duces quorum nullum ea die fuit imperium, postquam neque arte, neq; consilio, sed promiscua temeritate omnibus locis pugnabatur, summittendo auxilia, adhortãdo quos regere non poterant, ac demum ipsi capeffendo pugnam periculo suorum militũ occurrere uitebantur. Ad extremum Aragonij neq; Sfortianorum uirtutem, neq; Prætorianorum impetum tulerunt: loco etenim pulsus, & deiectus eo ponte qui diuersas oppidi partes interfluente riuo determinat, terga uertere. Fusos fugatosq; totus exercitus perruptis eorum munitionibus persecutus est, ingensq; ea die pro numero hostium cædes facta. Nam Heluctij qui tardius aduenerãt, stratos à Prætorianis & uulneratos barbara crudelitate matabant. Ab his quoq; nobilis captiuus, quem Aloysius Eliscus unus è ducib. in equi clunes sustulerat, ut in pacatum abduceret, cum maximo ipsius confessoris periculo trucidatus est: quanquã Aloysius sua claritate omnibus notus esset, ut qui Genuæ cunctis interfuerat consilijs, & tũ magna aduersus Aragonios fratremq; Hybletum auxilia montanorũ adduxerat. In eo tumultu Hy-

blettus

blettus ipse prælio effugiens cum ea manu agrestium, quam ex ditionis suæ castellis accitam circa se præsidij causa habebat, asperis inuisitatisq; tramitibus, per Luanitã annis, quæ Entella olim fuit, ualles montesq; profugit. Iulius Ursinus Fregosinusq; uulnere tardatus, & Orlandus pariter Fregosius capiuntur, magnaq; Aragoniorũ multitudo proiectis armis de dita est. Pauci ex uictoribus interfecti, sed in his Auanzinus Castiana inter fortissimos centuriones annumeratus, & ex Sfortianorum Prætorianorumq; numero supra sexaginta grauiter uulnerati discessere. Hinc ad prædam discursum, totumq; oppidũ nullo discriminẽ amicæ partis ab Heluctijs direptum, nullum Aragonijs ad mare, nisi paruorum admodum lemborum beneficio, effugium patuit. Quomiam Federicus ab alto Ligusticas conspicatus naues, quæ secundo uento ferebantur, etiã tormenta procul cuibrabant, in pacatiora littora ad Arni hostiũ & Liburnum retrocesserat, unde mox etiam aduerso rerum euentu consternatus Neapolim repetiuit. Fuertum complures qui eius amplissimæ classis tanta impesa tantoq; studio comparatæ, uanos conatus & sædum exitum riderent. Sed contrã non deerãt usu rerum periti atq; prudentes, qui nullis addicti partium studijs omnibus lugendum esse iudicarent, quam ab his rerum inuitijs supremas ac miserabiles ruituræ mox Italiae clades ominarentur. Profligatis Aragonijs, exercituq; Genuam reuerso, cum maximo externorũ militum discrimine in urbe tumultuatum, cum Heluctijs Gallisq; prædam uenditantibus, Rapallini uestes, uasa, suppellectilemq; suã passim agnoscentes, implorato ab amicis aff-

nibusq; auxilio, res suas repeterent. Hinc ab iurgijs ad arma populari furore discursum est, punctoq; temporis diuersis in urbe locis nonnulli ex Heluetijs & Gallis trucidati, proculdubioq; ea die externum militem incitata plebis insania deleuisset, nisi Augustinus atq; ipse Ioannes cum prætoria cohorte in publicum egressi, circummissis præconibus, audacioribusq; correptis, atq; his protinus ad exemplum laqueo suspensis, iratæ ac seuiantis multitudinis impetum repressissent. Rapallina uictoriæ nuncijs, & Ludouicum incredibili affectu lætitiæ, & Carolum ueluti certò iam uictoriæ omine accepto, ad maturandum in Italiam sollicitauit. Iam tota fermè Heluetiorum multitudo per Graias Alpes in Vercelessensem agrum descenderat: & Obegninus cū ualida eorum manu atq; ala sua Britannica, & trecentis fermè Gallis equitibus cataphractis in Flaminiam processerat. Quo paulo antè ad iungendas uires Ioānes Franciscus Sanseuerinus Calatiæ comes fuerat profectus. Is tū Sfortianis copijs imperabat, in quibus grauis armaturæ equites sexcenti, & ter mille pedites ueterani censebantur. Quibus uiribus in unum coactis, ut Ferdinandi conatus obuiā irēt ad Fossam Giliolam in finibus Ferrariensis agri munitissimo loco castra posuerunt. Hisdem fermè diebus Ferdinandus è Tiferno, ubi cum Petro Medice apud Vitellios hospites fuerat collocutus, Mollioribus Apennini iugis in Fauentinum agrum transcendit. Erāt eius copiarū equestres fermè omnes, equorū uirorumq; robore præstantes, & apparatu longè omnium ornatissimæ: quibus ut primum in Aemiliam est deuentum, cōscriptis ubiq; cohortibus, supra sex milia peditū adiunxit ex

Bononiensibus, hisq; populis qui Aenemonis uallē & sinistrū Apennini latus incolunt. Eorū erant præfecti uiri fortes, Dionysius Naldus & Vicētius eius frater. Præterea aderant Guido Vrbinatū & Ioannes Sfortia Pisarense reguli. Accessere quoq; ex pōtificijs tres equitū turmæ, Serræ Hispani nobilis ductu: ex Florētiorū quoq; copijs quadringenti utriusq; armaturæ equites, quibus Annibal Bentiuolus imperabat. His uiribus Ferdinandus in Parmensem agrum irrumperere se posse credēderat, adiuuante uel permittente Ioāne Bentiuolo, quē iam Alexander Pontifex à Ludouici Gallorūq; amicitia magna ex parte diuellerat, cū Galeacio eius filio purpurei galeri honorē, cæteris item filijs uberiora stipendia promississet. Verū Bentiuolus ob res in Liguria infelicitè motas, & Federici foedā fugā: itēq; Caroli celeriorē opinione omnium aduētum, & Obegnini Calatiniq; præsentis exercitus, quando ex ipsa belli fortuna hominum uoluntates facile permutantur, omnē imiti eius cōsilijs cogitationē abiecit. At Ferdinandus ab Sapi amne ubi per aliquot dies castra habuerat, in Fauentinos campos eo consilio progressus est, ut cū primū dimicandi facultas præberetur, statim cū hoste cōfligeret, q̄ & regem transire alpes, & se mox imparē eius uiribus, si Galli Sfortianiq; tota belli mole simul incuberent, futurū esse intelligebat. Cōrā Obegninus & Calatinus, qui illa eadem tēpestiuis admodū consilijs providebant, ne inuiti ad summam rei certanē traherētur, obnixè studere, in palustribus sēper ac fossa munitis locis castrametari: ostentare tamen copias ad famam opinionemq; hominum retinendam, sed aciem nisi loco hostibus iniquo nunquam

explicare, ita ut tantum ab leui armatura quotidie pugnaretur. Oblata tamen est occasio haud semel praelij committendi non longè à Sanctæ Agathæ oppido, quum utriq; duces ex itinere in proxima prata processissent, quæ tamen si pluribus fossis à cultoribus perductis & directis ad lineam salictis aliqua ex parte erant impedita tamen ad confligendum satis opportuna uidebantur. Intererat fossa mediocris inter utranq; aciem: hæc ut Aragonij transirent, Obigninus & Calatinus expectabāt quippe qui illuc eo se consilio uenisse meminerant, ut Ferdinandum si in Aemilia moraretur, leuibus praelijs distinerent, nunquam uniuersæ pugne aleam subirent, si in Galliam Cisalpinam ire contenderet, ipsi iisdem uestigijs abeunte persequerentur. Petilianus aut, ut ab aduersarijs transcundi initium fieret, opperiri, & se minime commissurum dicere, ut in ripis impeditæ fossæ de Neapolitano regno dimicaretur. Vir enim natura cautus, & minime pugnax, qui prouidere potiusne uinceretur quàm alios superare didicerat, quum Italis Helueticos pedites anteferreret, Sfortianos suis pares, Gallos uerò equites quorum uirtus adhuc erat incognita, si non optimos, longè tamen acerrimos putaret, & tormenta teneæ, qua parte Galli plurimum ualere dicebātur, maxime uereretur, nullo modo ut uniuerso certamine confligeret adduci poterat. Cūtrā Triuultius, & acer & pugne audius Helueticos ab se Rhenatōq; fratre paucis ante annis supra Domossulā iusta acie superatos commemorare: Italos equites Gallis omnibus terrori esse cū ipse in Gallia regulorum bello iuuenis interfuisset, abundè testari, tormenta in acie quod ancipiti cum periculo emittantur

emittantur, nullo propè usui fore demonstrare, ac demum si manus consererent uictoriæ polliceri. Quòd si cūcta pericula, quæ ab infinitis penè casibus oriri possent, pensando ac dubitando occursum sibi arbitrarerentur, uincendi occasionem per incuriam amitterent, ac paulo post tantis hostium copijs, quæ rege duce ab alpiibus imminerent, futuros impares, & mox regnum cum summo ignauitæ dedecore, quando nulla reliqua spes salutis nisi in turpi fuga futura esset, amissuros. Sed Ferdinandus quanquam Triuultij præsaga mente de belli exitu proloquentis auctoritate moueretur, Petiliano tamen assensit, ne ipse qui pugnandi studio deflagrare uidebatur, si aduersam praelij fortunam experiretur, spreto cauti ducis consilio, inexpiabilem funesta temeritatis infamiam apud Alonsum patrem, ipsumq; pontificem subiret. Itaq; in munitiora loca ab utrisq; concessum. Sequentibus uerò diebus quum Triuultius parandæ uictoriæ facultatem, ab his qui innatum timorem prudentiæ nomine contegerent, amissam quereretur, cuiusq; sententiæ Alonsus Piscarius accessisset, & Petilianus à Bartholomeo Liuiano familiari suo (is tum alam equitum ductabat) qui postea summos militiæ honores adeptus est, quotidie oppugnaretur, ut cunctari desineret, & rem praelij fortune tandem committeret, decertare statuerunt. Sed à conferendo praelio aliena mens hostibus fuit. Nam tamesi per præcones ad pugnam prouocarentur, nunquam tamen castris copias eduxerunt, sic, ut ludificati uarijs artibus, Aragonios, quum leuis eorum armatura propius munitiones accessisset, emisissis subito pluribus formētis eā

inde cladis metu recipere sese, et confestim terga dare coegerint. Liuianus tamen triduo post, alam unam Gallo-
 rum equitum longius est castris ad sanctae Agatae oppidum progressam noctu adortus, caesis captisque pluri-
 bus equitibus, magna ex parte deleuit. Ceterum Ferdinan-
 dus postquam hostem inuitum non posse elici ad pugnam uidet, ad Fauentiam promouet castra, eaque sub ip-
 sis moenibus latissima fossa per quam Anemonis partem
 corruerat, aliisque praearum aggerum magnis ope-
 ribus communit, ut amicae urbis copiis utatur, tutoque in
 loco Germanorum auxilia, quae sibi est Sueuia et Vinde-
 licia adducebantur, expectet, atque interim ad motum ad-
 uentantis Galli regis, uti pater ac Alexander monue-
 rant, iussa capeffens, melioris fortunae consilia subsequa-
 tur. Interea Carolus est Gratianopoli Coctijs Alpibus in
 Italiam transfuisset. Fuere olim Coctiae quae nunc montis
 Genebrae culmina nuncupantur, ut alias diffusè mon-
 strabitur, quum ipsis Alpibus, sicuti et ceteris orbis
 terrarum clarioribus locis, pro recentibus et semibar-
 baris nominibus antiquiora uocabula passim reddemus.
 Descendentem Asta Colonia excepit, omni-que rerum co-
 pia abundantibus eius regionis oppidis, milites sese lar-
 ge et gratuito recrearunt. Procefferat Astam usque; ho-
 noris causa Ludouicus, uxorem Beatricem cum lectis-
 simis Infubrum foeminis adducens, quibus rex iuuenis
 oblectaretur. Sed is non multo post ad insoliti caeli com-
 mutationem aliquandiu uehementi morbo conflatus
 est, quum erumpentes pustulae uti saepe pueris accidit,
 artus et faciem defecassent. Verum miscente Autu-
 no, et recepta subinde ualitudine, Ticinum urbem, quam

recentio-

recentiores Papiam appellant, contendit. Ibi regio ap-
 paratu, et exquisitis honoribus a Ludouico in arce sus-
 ceptus est. Laborabat tum suprema ualitudine Ioannes
 Galeacius, adeoque infelix iuuenis leto atque nullifloro mor-
 bo erat confectus, ut non uiribus quae iam nullae erant,
 sed ipso uno desituri mox spiritus uigore regeretur. Is
 Carolo, qui ad lectulum accesserat, uti aegrum officij causa
 humaniore alloquio solaretur, lachrymas, ueluti mox
 imminentibus fatis concessurus, Franciscum Bonamque li-
 beros magnopere commendauit. Nec multo post Caro-
 lus accepta a Ludouico pecunia, exercitumque ex Medio-
 lani officinis omni castrensiu rerum copia instructo,
 peditibus secundo anne deuectis, et equitatu terrestri
 itinere praemisso, Placentiam profectus est. Inde per a-
 grum Parmensem ad Apenninum est peruentum, iugisque
 haud multo labore superatis ad Pontremulum posita
 castra, quod Macrae anni impositum descendentibus in
 Hebruriam per Apuanos Ligures primum occurrit.
 Erat Pontremuli praesidio Badinus Infuber cum trecentis
 Sfortianis: qui quum forte ad amabilis uini tabernam
 ab leui uerborum contentione ad acriora iurgia cum
 Heluetijs deuenissent, et uti ipsi erant expediti cum scuti-
 tis et gladijs, aliquot Heluetios in angustijs uiuam pra-
 longis suis impeditos contis trucidassent, aliquanto
 post supremum oppido calamitatem pepererunt. Ceterum
 Carolus motis inde castris secundum Macram
 annum praeterque Papirianam fossas, quae Fossae nouae
 oppido nomen dederunt, Sergianum profectus
 est. Creuit Sergianum ex ipsis Lince antiquae urbis

ruinis, quum incolæ pestilenti eius littoris aura, quæ maxime ad Macræ ostium uergit uehementer offensis, ædificia in editiorem locum subduxissent. Id primum Florētina ditionis oppidum erat, eoq; Paulus Vrsinus præsidij causa peditum atq; equitum manu paulo antè præmiserat. Interea Gilbertus Mompenserius, qui primum Gallorum agmen ductabat, Castellum nouum ex itinere tormētis aggressus expugnauit, præsidijq; præfectum Angelum Cencellum, & ad unum eius milites trucidauit, præmissisq; ad mare lōgo circuitu equitum alis, Franciscum Montedolium cum cohorte Sergianum properantem, improuiso equitū incursum, protritis occisisq; omnibus ferme peditibus, interceptit, Quibus de rebus magnus adeo Gallorum metus omnibus est incussus, quod ab his non more Italico humaniter, sed barbara crudelitate cruentè admodum geri bellum uidebant, ut oppidani atq; ipse Paulus muris uiribusq; diffisi, & Petrasanctenses qui Fanum Feroniæ incolunt, quum in portis eorum equestri prælio certaretur, de dedendis protinus oppidis cogitarint. Erat arx supra Sergianū editiore tumulo imposta loci natura atque arte permunita, quam incolæ à Castruccio Lucensium tyranno edificatam fuisse cōmemorant. Eam quum prolato omni tormentorum apparatu Galli expugnare niterentur, Petrus Medices Florentia profectus ad Carolum in castra peruenit: Is enim fama celeritateq; hostium penè obrutus, quum ad eam imminentis maximi exercitus molem sustinendam consilio ac uiribus se imparem cerneret, uoluntate cōmutata ad promerendam regis gratiam, se cuncta uti imperatū foret factu-

facturum, traditurumq; Hethruriae urbes, arcesq; omnes pollicitus est, modo incolum dignitate in fidem & clientelam à Carolo reciperetur. Timebat enim uehementer rebus suis, quoniam Laurentius & Ioannes eadem Medicea orti familia apud regem in honore erāt, qui paulo antè quum nouis rebus studerent, Petri potentie insenssi, aduersus eum cōiurauerāt, detestisq; eorum consilijs, quod Petrus proprio sanguini parcendū esse putauerat, ruri tātum publico iudicio relegati fuerant. Mox uerò descendentibus in Italiam Gallis noua spe inducti, & ueteribus innixi consilijs ad Regē profugerant: ac tum maxime apud singulos proceres agēdo maledicendoq; bellum, insidias, cunctaq; aspera Petro moliebantur. Ceterum Petrus apud Fanum Feroniæ cum Briffoneto Belcarioq; rebus cōpositis obuiā profectus regi, comitate militari, & lato admodū uultu in gratiam recipitur. Nec multo post missis qui tesseras repetendæ fidei custodibus ferrēt, Sergiani, Fani Feroniæ, Pifarum, & Liburni portus arces, regijs præfectis traduntur. Interea Florentinorum legati uiri insignes, in quorum numerum Senatus honoris causa Petrum ipsum absentē decreuerat, superuenere, qui amica apertaq; omnia transeunti regi futura publico nomine dicerent, & quantis maxime possent officijs regis animum deterfis ob repudiatam antea eius amicitiam offensionibus, pacatum reddere niterētur. Sed Petrus mox Florentiam redijt domesticorū literis reuocatus, quibus aduersos de eo rumores tota urbe excitatos, ad famam deditionis arcium afferebatur, proptereaq; ueteres inimicos in spem nouarum rerum esse

erectos: populum fremere, nutare Senatum ex eius facti in dignitate permotum: atq; ex amicis demum paucos qui audacter inimicorum consilij obuiam irent reperiri, sollicitè admodum perscribebant. Alienauerat ab se Petrus, tametsi præclaro erat ingenio multorum optimatum animos, quum iuuenuli quodam feruore equorum, armorumq; studijs & matronarum amoribus deditus, ciuiles curas ignobilioribus ministris demã daret, & pererrare quum Senatus cogeretur in curiam ueniret, nunquam uerò collegiorum magistratuumq; officijs interesset, quorum munia à summis & grauissimis ciuibus implebantur, ac demum Laurentio patri prorsus dissimilis euassisset: Qui ut erat diuina prudentia in regenda urbe, & promerendis ciuium animis urbana quadam comitate ciuiliq; modestia, pari cum cæteris cultu, sine satellite Rempublicam feliciter, sola ingenij magnitudine fretus administrabat. Igitur Petrus quum principem locū, qui haud facillè aliter quàm aut summa ui, aut summa cum uirtute atq; modestia in libera ciuitate retinetur, neq; armis neq; gratia sustineret, ad explorandos ciuium animos, periclitandamq; comitatem iam autoritatis atq; potētiae fortunã in forū atq; inde in curia aream processit. Vbi quum infrequentes amicos, circum se uerò infensos multorum uultus cerneret, ac subinde ad Octouiros, qui cum Vexillifero suæ premæ potestatis magistratum gerunt, ascendere uellet, à Valterotto Iacoboq; Nerlio regionum tribunis, curiæ ianua prohibitus est: mox uerò concursu omnis generis hominum facta, & nonnullis arma tenētibus, metu doloreq; percussus, inter fremitū rebellantis po-

puli, &

puli, & saxa uolantia, domum se proripuit. Nec mora ueluti ulturus infesti populi iniuriam, thoracem galeamq; induit, familiam armat, & equites quos dudum Paulus Vrsinus post deditum Serginum dissipato trepidantiq; agmine ad Gallianam portam adduxerat, euocari atq; introduci iubet. Verum quum nunciaretur Franciscum Valorium, unum è legatis quem ipse apud Carolum paulò antè reliquerat, uirum acrem ac turbulentum in foro esse, sublimemq; eum in equo concionari, populum incitare, ac demum se armatæ multitudini ad uendicandam libertatem ducere præbere, penitus animo concidit, suspicatus à rege Gallo fidem falli, & salutem suam ab eo proditum iri, quòd se abeuntem falsis pollicitationibus onerasse uideretur: Valoriumq; qui tanta ob id celeritate præcurrisset, inimicorum maxime gentilium impulsu ad se oppugnandum pelledumq; fuisse transmissum. Itaq; metu amens, & consilij pariter inops, Paulo Vrsino, amicisq; paucis, ut salutis quàm imperij uel fortunarum curam potioreni duceret suadentibus, relictis etiam quibusdam gemmarum loculis, urbe profugit. Ioānes quoq; cardinalis qui postea desumpto Leonis decimi nomine, suum in re Christiana dignitatis fastigium tenuit, sacerdotis fraterculi cuculla amictus, itemq; Iulianus fratres pari fuga elapsi, diuersis itineribus Bononiam peruenierunt. Interea populus omnis, qui tametsi infestis armis, scuisq; uocibus Medicos persequendo, diuturna seruitutis iugum fortiter excussisse uideri uolebat, aliquanto tamen præde quàm libertatis erat auidior, ad diripēdas Medicas ædes ex omnib; regionibus aduolauit, effraētisq; statim

Martiani horti, nobilissima Petri suppellectile instrus
 eti. Domus quoq; ipsius Cardinalis ad Antonianum tē
 plum, sanietis plebis auaritiæ cessit, tanta auiditate, ut
 ualæ & cardines impotenti rapientium impetu uelle
 rentur. Ipsa domus Medicea grassantis populi iniuriã
 non sensit, prohibentibus magistratibus, quod ea tum
 summo Petri studio ad regem hospitio excipiendum,
 auleis, prætiōsōq; rerum omnium apparatu exornaba
 tur. Nec multo post concursu hominum in curiam fa
 cto, Petrus fratresq; à Vexillifero Francisco Scarfa, ip
 sisq; Octouiris, qui cum eo in curia perpetuo sedent,
 quiq; ex amicorum numero ipsisq; Mediceæ familiæ
 beneficiarijs lecti fuerat, omnibus statim suffragijs, pa
 triæ & Senatus hostes iudicantur: pile puniceæ Medi
 ceæ gentis insigne omnibus urbis locis abraduntur, a
 trociq; admodum decreto adiecto uti præmium per
 cussoribus eorum foret, bona extemplo atq; auidissimè
 publicat̃ur. Nec multum inde in illa ipsa domo, magni
 Cosmi ingenio ac sumptu extructa, qua nullum in Ita
 lia priuatum ædificium elegantius concinniusq; etate
 nostra conspicitur, quæq; publicum totius orbis nobi
 litatis bonarumq; artium hospitium fuit, à publicis in
 stitoribus nobilissimarum opum uenaliū hasta palam
 erecta est. Venire itaq; magno Fortunæ ludibrio, præ
 ter ingens & prætiōsum opulentæ domus instrumen
 tum, statuae antiqui operis, toreumata, gemmæ, uarij q;
 lapides admirabili ueterum artificum sculptura insi
 gnes, uasa Myrrhina, numismataq; auro, ære, argēto,
 quæ clarorum ducum effigies inerant, longo atq; eru
 dito studio, diuturna in pace cumulata. Præterea tabu

le & signa nobilium artificum monumenta, & quod
 inuidiam plurimum augere poterat, illa tā grandi pe
 cunia tot tantisq; doctorum uirorum peregrinationi
 bus atq; laboribus quæ sita, Latimorum & Græcorum
 uoluminum suppellex celeberrimæ Bibliothecæ: Hanc
 Cosmus instituerat, auxerat Petrus, & Laurentius po
 stermò, tota penè Græcia rarissimis libris spoliata, ex
 pletisq; tandem studiosorum desiderijs, magna sui fa
 ma claritateq; condiderat: Ita ut pleriq; mortales eam
 familiam tanta calamitate indignam, ac iniquè admo
 dum ab ingratis ciuibus exactam esse iudicarent. Quā
 do eius proceres perpetuo quodam magnificentiæ splē
 dore, ædificando, fouendo ingenia, & pacè opulentia
 parètem singulari industria tuendo, patriæ ac ciuibus
 tantum ornamenti & claritudinis addidissent. Illudq;
 demum manifestè compertū est, inanè atq; admodum
 caducam esse popularem gratiam in libera ciuitate do
 minantibus: ciuesq; ipsos dum ex nouarum rerum mo
 tibus libertatè respiciunt, nulla æquabilis imperij, nul
 la pristinae amplitudinis, nulla deniq; beneficiorum pri
 uatè uel publicè acceptorū memoria permoueri. Vsq;
 ad eò autem Mediceum nomen cunctis inuidiosum esse
 coepit, ut Laurentius atq; Ioannes qui apud regem tan
 quam exules fuerant, Petri expulsi gentiles & consan
 guinei, ut libertatis tuendæ studium ostenderent, è mar
 morcis antiquæ domus insignibus pilas deterferint,
 substitutaq; candida cruce, uti in aliam familiam tran
 seuntibus mos est, Populani abdicato ueteri nomine,
 appellari maluerint. Dum hæc Florentia geruntur, Ca
 rolus ab Luca, ubi liberaliter exceptus aditusq; pecu

nia fuerat, Pisas cum exercitu peruenit; cuius aduentus opportunè admodum in spem recuperandæ libertatis Pisanorum animos erexit. Concesserant Pisani multos ante annos diuturno bello uicti in Florentinorū ditionem, quum paulo antè cū summa opum amplitudine, tum ingenti rei naualis gloria inter ceteros Italiæ populos, magnam authoritatè rebus præsertim in Syria feliciter gestis obtinuissent. Eoq; magnitudinis rem Pisanam aliquando euectam memorant, ut centum eorū familie illustres, totidem rostratas naues priuato sumptu ædificasse, exornatasq; ad Ligusticum bellum eduxisse dicantur. Verum quum bellica uirtute & mercaturæ studio, partis diuirsis aliquandiu floruisent, eos demum superbia opulentia comes, et natæ cōtinuò ex nimia felicitate intestinae seditiones, euersa republica transuersos atq; præcipites egerunt. Factumq; est ut atritis discordia opibus, atq; intermissa obiter maritima negotiatione, per diuersa tempora uarijs tyrannis seruire didicerint. Ioanne autem Galeacio Vicecomite uita sancto, qui longè amplissimo in Italia imperio potitus, post Appianum tyrannum, Pisas in deditione acceperat: capere Pisani iam pridem anussam libertatem respectare, atq; eā maioribus animis quàm uiribus aduersus Florentinos tueri, qui tum ob ueteres causas recentibus etiam odijs accumulatas, in ea ruentis imperij Vicecomitū exoptata occasione, grauissimum bellum intulerant: quo Aucutus Brittanus dux bello inclutus adeò res eorum afflixit, animosq; contriuit, ut omnibus belli calamitatibus fracti, desitutiq; à finitimis uictorū arbitrio se dediderint. Mansereq; sub Florentino imperio

imperio annos octuaginta septem: quo tempore adeò seuerè auareq; ab his qui quæstui atq; pecunie maximè student, imperatum est, ut sub Caroli aduentum nihil eis præter nomē ueteresq; spiritus, & antiquæ magnitudinis memoriam superesset. Erat inter Pisanos Simon Orlandius uehementi uir ingenio, publiceq; & priuatè Florentinorum hostis acerrimus. Is noctu & in occulto cum his ciuibus cocundo, quos maximè grauiores iniurijs offensos, ac ob id alienato animo paratos ad defectionem existimabat, sapius publicas calamitates deplorare, ac ostendere quamfacile, si uiri fortes & maioribus suis similes forent, sese ab intoleranda seruitute in antiquā libertatè essent uendicaturi: Postremò quòd Gallicæ linguæ erat peritus, se oratorè apud regem, & ad perficiendum negotium ducem futurum alacriter profiteri. Nec diu cūctando deliberandoue ab inclinatis iam ciuibus, nū in ea præsentis regis occasione audendum foret, dubitantum est. Nanq; Orlandius quum à cunctis certatim amplexaretur ac laudaretur, quòd contempto priuato periculo pulcherrimi facti consilium magno animo desumpsisset, ad regè qui tum Mediceis erat in ædibus, cum globo iuuenum ascendit, proiectusq; ad genua supplex & lachrymans enarrauit in quas calamitates erumnasq; miserabiles, è florentissimo quondam liberæ ciuitatis statu, Florentinorum seuitia decidissent, in quorum mores acerbissimè inuectus, ut undique eis conflato odio rex iuuenis magis ac magis incitaretur, eā maledicèdo protulit: quæ tametsi regis animum, magnitudinem nouitatemq; criminum admirantem impulerint, à moderato tamen scriptore,

ne incerta indefensaq; pro ueris fidem recipiant, praetereunda uideantur. Caeterum perorante Orlandio, aere regē demississimo gestu interrogante, num qui ad liberandam a tyrannis maximam Italiae partem uenisse uelle uideretur, Pisanum populum tam indigna seruitute oppressum liberum esse uellet: Carolus more Gallorum alacriter, et iam opportunē fauentium procerum murmure exorto, paucis annuens, sublataq; manu id se quod equum esset praestare significauit. Quae uox excepta ab his qui intererant, statimq; foris omnibus praelatitia ingēti clamore, FRANCIAM, quod est antiquum liberae Galliae nomen, ac libertatē uicissim ingominantibus, per urbem delata, uniuersum populum ad dulce exoptatumq; id nomen excitauit. In eorum tumultu marmoreus leo Florentinorum insigne in profluentem Arnū precipitatur. Praefecti autem quæstoresq; Florentini urbe profugerunt. Quibus exactis Pisani ex numero optimatum decuriones uiros fortes delegerunt, qui darent operam, ne recepta libertas ulli, ullisue hostium consilijs eriperetur. Quod si tanta felicitate atq; fortuna ipsam libertatem tueri Pisani datum foret, quanta eam constantia atq; uirtute postea per sexdecim annos defenderūt, bellum profectō quod statim secutum est, neque pertinacium ciuium fregisset spiritus, neque sinem eorum opibus unquam imposuisset. Accidit autem memorabili casu, ut eadem hora qua Florentini Mediceos patria domoq; pellebant, ipsi quoque a Pisanis pari asserenda libertatis desiderio pellerentur; praeterea equidem cum laude Galli regis, qui non minus aequitate atque iustitia, quam uirtute bellica

bellica magnus, duabus nobilissimis Italiae urbibus inauspicatam propē, et nullo hercle negotio libertatem attulisset.

FINIS PRIMI LIBRI

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCKERINI HISTORICARVM
sui temporis

LIBER SECVNDVS.

T Carolus, Antracio uiro fortissimi cum delecta Gallorum manu Pisana in arce constituto, caeterisque deditarum arcium praesidijs pari diligentia confirmatis, Pisis profectus ad Signinum pontem sexto ab urbe Florentia lapide Arno impositum, tertijs castris peruenit, sollicita admodum ciuitate tanti exercitus metu, quod non omnino inanis rumor increbuisse, regem Mediceos in patriam incolūmi dignitate moderati principatus esse reducturum. Nam Brissonetus atq; Belcarius Philippus item Bresius Allobrogum reguli frater regij consilij principes, eo atroci facto quo Petrus patria pulsus, ac hostis iudicatus fuerat, regiae fidei maiestatem uehementer lædi testabantur: differebantq; eū qui sese atq;

arces optima fide tradidisset, ob idq; præclara ipsorum
 sponsione amicus fuisset appellatus, ut patriæ & pena
 tibus redderetur, omnino esse reuocandum. Probat
 id rex iuuenis, honesti decoris tenax, nec facile ex alie
 na iniuria nominis sui contumeliam ferens. Iamq; For
 tuna nouos ludos Florentinis editura uidebatur, nisi
 Petrus qui parū leto uultu cum fratribus à Ioāne Ben
 tiuolo exceptus fuerat, è Bononia sibi timens, nimis ce
 leri desperatione Venetias profugisset. Cæterum Caro
 lus apud Signiam rebus per legatos qui frequentes ad
 uenerant magna ex parte compositis, Florentiam ar
 matus ingreditur. Magistratus cuncti suo ordine, sacer
 dotesq; sacris in uestibus sub umbella aurea intrantem
 excipiunt: populus lætis acclamationibus summos ho
 nores deferri: miratur externi cultus tot equitum agni
 na, Phalangesq; Heluetias, & ad tormēta aenea trans
 uecta curribus maximè stupet. Sed obiter suspensio ani
 mo reputat, quo in discrimine uersetur, qui tantam fe
 rocium gentium multitudinem intra mœnia domesti
 cosq; lares acceperit. Ea dies funere quoq; Picci Miran
 dulae immatura morte correpti, insignis fuit, qui ob æ
 terna diuini ingenij monumenta, eruditorū hominum
 consensu, Phœnicis cognomentum adeptus est. Rege
 suscepto, affectoq; omnibus humanis honoribus, Florē
 tini de fœderis conditionibus agere cœperunt, certa
 tumq; est aliquandiu, & subinde liberi hominis inter
 armatos uox audita. Quū enim Galli periniquas con
 ditiones dicere uiderētur, ob idq; abnuētibus insolēter
 obstreperēt, Petrus Caponius indignabūdus, libellum
 conscripti fœderis palam cœcepit, addens clara uoce,
 postquam

postquā Galli ui agere atq; impotēter contendere uel
 lent, non defuturos, qui Capani æris sonitu, tubarū car
 tibus essent responsum. Sed demū cū rege fœdus ea cō
 ditione percussum est, ut Florentini centū & quinqu
 ginta milibus aureorū nummū in bellicos sumptus re
 gem iuuarent: ipse eas arces quas Petrus tradidisset, in
 tra certū tempus restitueret: libertatē quā tūc recepif
 sent, egregio studio tueretur: neq; Mediceos gratia sū
 ueret, neq; Pisanos iuuaret auxilijs: Sic, ut Carolus aræ
 maximi templi admotus, solenni sacramento iuraret, se
 integra fide præstiturum quod ex fœdere promississet.
 His consēctis rebus epistolæ sub edicti nomine per om
 nem Italiā perscripsit, quibus testatus est se uenisse ad
 liberandos seruitute populos, bellumq; in Græciā ad
 uersus Turcarū gētem, ac ipsos cōmunes Christiani no
 minis hostes transferendum: propterea se nemini noci
 turū, pacato facturū iter, & quæ alendo exercitui ne
 cessaria forent, præsentī pecunia persolutorum. Dum
 hæc in Hethruria geruntur, Obegninus & Calatinus
 in Aemilia copijs atq; animis aucti, ad Mordanum Fo
 ro corneliēsium castellum processere. Castellani persua
 si à Marino Mercatello Catharinæ Sfortiæ præfecto,
 qui præsidij causa aliquot armatos introduxerat, por
 tas clauserat, ac muro fossisq; consisi Gallos oppido ex
 cidium, ni statim recipentur comminantes, lapidibus
 ac sagittis summouere cœperat. Ea iniuria accensi Gal
 li elatis animis nequaquā ferentes, quod tantulum op
 pidum, tanti exercitus impetum sustinere auderet, tor
 menta promouent, muri partem deiciunt, & fossam
 transcendere conantur. Sed ea re parū prosperè tenta

ta, aliud consilium capiunt: quoniam fossæ multitudi-
ne aquarum stagnantes, neque superari nisi certo cum
periculo, neq; extrui sine multo militum labore pote-
rant. Tormenta itaque contra portam dirigunt, ut to-
lonem trabem, cui pons subductilis ad subleuandum ca-
thena suspenditur, tormentorum pilis effringerent. Ac-
ciditq; ut ad unum atque alterum falconis ictum, cathe-
na trabeq; perfractis, pons ipse concideret, irrumpen-
tibusq; Heluetijs & Gallis, oppidum extemplo capere-
tur. Tantis porro certatim incumbentium impetus
fuit, ut multi à lateribus in fossam decedentes, sed multo
plures ipso præmentium pondere ruptis pontis asseri-
bus præcipitati in præaltos & limosos fossæ gurgites,
fecedè perierint. Nec mora Galli amissorum commilito-
num dolore concitati, ut cæteros uno crudeli exemplo
à simili pertinacia deterreret, præsidium oppidanosq;
omnes ad unum, quibus neq; latebræ, neq; Deorum tē-
pla in quæ confugerant profuere, inusitata rabie truci-
darunt: ita ut neq; senibus, neque foeminis, neq; ipsis,
crudele uisu, pueris, barbara feritate pepercernit. Cu-
ius inhumani facinoris fama peruagata totam Italiam
sicuti maximo terrori omnibus fuit, ita Gallorum gen-
ti, quam pleriq; moribus nostris non omnino dissimi-
lem putabant, incredibile odium concitauit. Mordano
amisso, Catharina miserabili seruorum clade percussa,
Ludouico etiam patruo plurimum impellente, Arago-
norum partes deseruit. Isdem fermè diebus Ioannes
Galeacius diuturna ualitudine conflictatus Ticini ui-
ta excessit. Eo nuncio accepto, Ludouicus qui regem
in Lunensem usq; agrum fuerat comitatus, Mediolanū,
adiol-

aduolauit, ubi iustis insigni pompa fineri persolutis o-
ptimatium consensu ad imperiū euectus est, qui in tan-
to rerum motu imperij summam infanti minimè defe-
rendam esse dicebant, quanquam illud Francisco Ioan-
nis Galeacij filio certo successione iure deberi uideret-
ur. Fuere ea tempestate complures qui Ioānem Galea-
cium lentis atq; mortiferis potionibus ab eo pernecatū
fuisse putarent: quod fortasse nobis pro constanti esset
affirmandum, nisi eius ambiguae rei indicia, fallacibus
innixa coniecturis incertā admodum opinionis fidem,
curiosis etiā medicis reliquissent. Deberi etenim sibi
imperium Ludouicus prædicabat, quod ipse natus es-
set, dum Franciscus pater Mediolano uirtute parto po-
tiretur. Contrā Galeacium, qui ætatis prærogatiua in-
ductus defuncto patri successisset, in humili adhuc pa-
rentum fortuna genitum, atq; in Firmana Piceni arce
susceptum, præ postera successione principatus, Fortu-
nam, in qua neq; Dij neq; Fata eum nasci uoluissent, re-
spicere minimè debuisse. Diplomata quoq; aliquanto
post à Maximiliano Cæsare, trecentis milibus aureorū
nummum impetrata, quibus Ludouico liberisq; eius
speciosis admodum titulis, Mediolani, finitimarumq;
urbium imperium, augusta Cæsaris auctoritate adiuu-
catū est. Ferdinandus aduersis Hethruriæ motibus per-
cussus, simulq; permotus Catharinæ defectione, quod
medijs ditionis eius in finibus erat, Obeginumq; & Ca-
latinū aduētū nouorū militū firmiores factos appro-
pinquare cognouerat, ad Castrocarium, quod olim in
Apēnini radicibus Salsubiū fuit, retrocessit. Id iter per-
uias multo luto ac frequētibus saxis impeditas, nocteq;

cum tenebris tum seuis & imbribus foedam, maxima cum trepidatione laboreq; cōfectum est. Nec Salsubia ni portas aperuere qui paulo antè singulari studio eū omnibus rebus adiuuerat, uixq; Ferdinandus alimenta afflictiis inedia militibus impetrauit, quæ agrè etiā prius accepta pecunia canistris & funibus è muro demittebantur. Adeo enim mobilis ac infida populorum natura est, ut facilè quos desertos à Fortuna conspexerint, statim soluto pudore destituant. A Salsubio in Cesennatē agrum digressum, missusq; Petilianus ad Cesennatium Senatum, qui daret operam ut ab his prouiso cōmeatu, designatisq; hospitij, exercitus intra moenia reciperetur. Exulabat tū Cesenna Guido Guerra, uir factiosus, & bello acer, qui multos in urbe amicos clientesq; habebat. Hunc Obegninus & Calatinus idoneum rati per quē ad introcludendum Ferdinandum Cesennam occuparēt, pecunia, armis auxilijsq; instruant: ad tētandos ciuū animos maturare iubent, ad certum itineris spatium Fracassam Sansuerinum cum ala equitum qui subsidio foret, subsequi adessēq; præcipiunt. Guido qui suos fecerat certiores, & tempus patrandæ rei cōstituerat, primo aduentu à Bartholomæo Notario Guerriane factionis homine introducit, tota urbe ad Guidonis uocem tumultus exoritur: factiosi arma corripiunt, quorum sulctus auxilijs Guido in prætorium curiamq; aduolat: Petilianum de cōmeatu cum Decurionibus deliberatē iniecta manu capit, eustodiendumq; ipsis senatoribus tradit. Erat perturbatus rei nouitate Senatus, nihil publicè in repētino casu cōsuli prouideriue poterat, quū quisq; domū, liberos, for-

tunasq;

tunasq; suas in eo periculo potius respiceret, quàm quale quantumq; facinus esset admissum intueretur. Nam dum Petilianū à ciue capi in conspectu Senatus, & Aragonios qui ingressi cū Petiliano erant capi dissoluit, permitterēt, manifestè à Romano Pōtifice rebellabant. Iam tota fermè ciuitas Guidonis, Gallorumq; signa sequebatur, quum Alonsus Daualus & Liuianus his rebus cognitis, cū delecta equitū peditumq; manus Cesennam per arcem Ioanne Caroccio custode pontes ex templo demittente, ingrediuntur: cōmittitur repente præliū media in urbe. Ipse Guido ingenti protectus scuto, cum paucis familiaribus fretus uiarum angustijs Aragonios sustinet: mox auctus nouis clientium, militumq; subsidijs, eos longius propellit. Porro Aragonij superuentu Germanorū qui dudum è Venetia nauibus transuecti in castra peruenerant, pugnam instaurant. Daualus & ipse pedes ante alios insignis, cominus cū Guidone cōgreditur, acriter utriq; contendunt Gothifredus & Gaspar Germani cohortiū præfecti, impigrè prælio succedentes uulnerantur, multi cadunt, utrisq; ex omnibus locis auxilia, sed maiora Aragonijs aggregantur. Postremò, quum Fortuna sæpius, modò his modò illis uictoriæ spè ostendisset, Guerriani uirtute Germanorū pulsati disiectiq; cū magna cæde in fugā uertuntur. Ipse Guido per tumultū à suis in equū illatus, è manibus hostiū uulneratus effugit. Fracassa uerò qui tardius iter fecerat, cognito Guidois casu priusquā portis appropinquaret, in castra reuersus est. Vrbe recepta, & Petiliano custodia educto, Ferdinandus magno metu atq; periculo liberatus Cesennā uenit, eius aduentu domus

f 2

aduersæ partis quæ Guidoni fauerat, ut milites gratui-
 to penuarijs copijs alerent, exercitui prædæ loco con-
 ceduntur: & Bartholomeus qui Guidonem introduce-
 rat, latebra extractus supplicio afficitur. Galli Cesen-
 na exclusi de occupando Britonorio consilia inibant:
 exulesq; præsertim qui repetendæ patriæ auidi in eo-
 rum castra confluxerant, præmijs, atq; pollicitationi-
 bus inducebant, ut per illos amicitia cum eius factionis
 hominibus inita, urbe potirètur. Ceterum Ferdinãdus
 opportunitate uicinæ urbis permotus, cognitis eorũ
 consilijs, eò cum cohortibus duabus tribusq; equitum
 turmis Liuianum celeriter præmittit, cuius aduentu,
 eorũ consilia qui iam animo defecerant, oppressa, om-
 nesq; demum ciues in fide Pontificia confirmati sunt.
 Britonorio à Brinto uetere oppido nomen inditum
 putamus, quanquam id nonnulli à Britonis Aquitania
 populis qui urbem instaurarint appellatum credant.
 Erat Theodorani propinquo oppido Gallorum equi-
 tum manus, quæ per agrum inter Cesennam & Brito-
 noriũ uagabatur. Huic sepe insidias Liuianus frustra
 tetenderat, quod illi nisi magna manu explorato atq;
 inter diu nunquam exibant: hos, quum dolis nihil pro-
 ficeret, uir audax tentandæq; semper Fortunæ auidus,
 uera ui aggredi cõstituit. Itaq; coactis omnibus copijs,
 adiunctisq; sibi oppidanorum promptissimis, noctu ut
 nere confecto, prima luce Theodoranum adoritur: de-
 bile oppidum, Gallis repentina re consternatis acriter
 tamen se defendentibus, celeriter expugnat ac diripit.
 Galli equites magna ex parte in arcem relictis equis
 confugere, quos quum biduo cõtinenter oppugnasset,
 atque

atq; ipse dum in cautijs murum subit, sagitta uulnus ac-
 cepisset, superueniente Ferdinando, omnes ad unum in
 potestatem redegit. Verum Ferdinãdus, quum Anni-
 bal Bentiuolus Florentinorum equitũ præfectus, quod
 commutato Reipublicæ statu omniumq; studijs ad Ca-
 rolum conuersis, salua fide militaris sacramenti diutius
 eius in castris esse non poterat, impetrata missione di-
 scessisset, & passim à pedibus desereretur, retrò abiens
 per Umbros Romã contendit. Ex itinere Ioãnes quoq;
 Sfortia & Guido Feltrius, cum suo quisq; equitatu, hic
 Vrbinum, ille Pisaurum, rerũ suarum metu cõcesserunt.
 Obegninus uerò Salsubianis iugis Apenninũ transgres-
 sus, ad Carolũ in Hethruriã descendit. Per eos dies Fra-
 ciscus Picolhomineus cardinalis, qui postea Pontificati
 est adeptus, ad tractandam pacem à Pontifice legatus
 ad Carolum in Hethruriam uenit. Sed is neq; auditus,
 neq; in castra receptus est, quum regi atq; proceribus
 ob recentem adhuc patruĩ Pij Pontificis memoriam ef-
 fet inuisus, quod ille superiore Neapolitano bello ad-
 uersus Andegauenses à Ferdinando Aragonijsq; parti-
 bus stetit. Carolus paucos Florentiæ moratus dies re-
 bus compositis Senas uenit. Exceptere ueniẽtem Senen-
 ses, portis ac regionibus festa fronde exornatis, lauteq;
 ac liberaliter Gallos milites per domos hospitio susce-
 perunt. At rex primo aduentu cohortẽ prætoriam, quæ
 stationem in foro habere, & præsidio decurionibus ef-
 se consueuit, denunciata per præconẽ cæde, ni extẽplo
 arma ponerent, locoq; decederet, foro urbeq; expulit.
 Senis per Vlsinius Viterbiũ exercitus est ductus: Eam
 urbem ex Foro Casij ruinis creuisse putauerim: huius

enim in proximo non obscura uestigia, in ipsa silice cōfrata uia Cassia uisuntur. At Pontifex, qui Ferdinando eiusq; exercitu in urbem recepto, & cōscriptis tumultuarijs cohortibus, Romanoq; populo arma capere & patriam tueri iusso, Gallos urbe prohibiturus esse uidebatur, Caroli successu & celeritate uictus, ad eum legatos misit, qui orarent, ne sacrosanctam urbem, sacrorum domicilium, Pontificis optimorumq; antistitum se dem, cui aliquando etiam barbarus Atila pepercisset, turbandam uiolandamq; tantæ multitudini externorum militum prebere uellet. Quod si uti Christianum atq; eius cognominis regem deceret, augustæ Urbis religionē tangeretur, ingressuq; abstereret, Pontificem eorum omni officio satisfacturū, comœtatuq; militibus idoneis in locis præbiturum. Carolus ad ea respondit, se priusquam Galliæ fines exiret, uoto pro salute felicitateq; suscepto, decreuisse Romana templa inuisere: sanctissimas Petri Pauliq; aras uenerari: ipsamq; Pontificem, qui pietatis religionisq; fastigium obtineret, suppliciter adorare. Proinde si Pontifex Aragoniorum hostium suorum copias urbe emitteret, mediamq; personam, uii par esset, ipse augustus & sanctus induceret, comœtatuq; expediret, se amicè pacatoq; agmine ingressurum Urbem: quod si uim pararet, & sibi obstandum arbitraretur, se sibi uiam confestim per urbem Romanam, ac Tyberinos pontes armis aperturum. Ioannes quoq; Andegauensis Episcopus, qui eadem Pontifici coram populoq; referret, cum legatis Romam destinatus est. Erat Alexander, ut sepe accidit, quum dubijs periculosiq; consilijs agitatur, ueluti in summo

premo rerum casu uehementer animo consternatus. Formidabat iuuenem regem inimicorum suorum innoxium consilijs, qui tantam ferocium gentium multitudinem traheret, quantam multos ante annos Italia suo tantum militi, & lenioribus bellis assueta, nunquam uidisset. Timebat Afcanium quem paulo antè, data fide cum Prospero custodiæ tradidisset: summoq; dolore angebatur, quod Iulianum Roucreum infestum hostem suum apud regem in honore esse, & summa cum authoritate consilijs omnibus interesse didicerat. Columnnam quoque & Sabellum cardinales cum cæteris eius ordinis Afcanij clientibus, qui se ab initio ad eius nutum authoritatemq; contulerant, de indicendo concilio, ut ipse sacro rerum fastigio deiceretur, agitare intelligebat. Id unum enim concilij nomen supra cæteros infelices humanarum rerum casus, maximo terrori Pontificibus esse consuevit: quod pleriq; in his conuentibus, dum de Republica Christiana referunt, placita religionis interpretantur, & ad castigandam sacerdotum luxuriã censorias leges condunt, ipsi Pontifices Pötificio iure circũuenti, eurare supremam dignitatem, seq; demũ pontificatu abdicare coguntur. Hoc metu armati reges pötifices terrent, ac subigunt, quando omni tẽpore ex dissidio cardinalium, facilem ad cogenda huiusmodi cõcilia occasione inueniãt. Idq; propterea fit, quoniam cardinales inter se factiones similitatesq; exerceãt, & quadã nouarũ rerum libidine ac liuore ducti, Pötificẽ, quẽ ipsi suis studijs atq; suffragijs extulerint, repente sustidiãt, aut odio prosequãtur. Pauciq; admodum cardinales, inuitis etiam pluribus,

indicendi condendiq; concilij uetere Pontificum decre-
to potestatem habere uideri uolunt. Igitur Alexander
suadentibus amicis, Ferdinandum monet, ut postquam
adeo impoteter à Fato pariter atq; ab hoste urgeatur,
incolumi exercitu ab Vrbe discedat, & mature ad fir-
manda Regni claustra, quæ ad sanctum Germani Ca-
sianis saltus angustias pertinent, in Campaniam pro-
ficiscatur. Nec multò post Ferdinandus qui ab Alfonso
patre etiã fuerat reuocatus, quum prima iam Gallorũ
agmina Lignino duce Ostiam è Viterbio cõtendissent,
& regia uexilla Mario in iugo apparere inciperent,
Latina porta sub signis exercitum eduxit. Decreti su-
binde è Romanis optimatibus oratores, Hieronymus
Portius, Coronatus Planca, Christophorus Bubalus,
Ludouicus Matthæus, Marius Mellinus, & Iacobus
Sinibaldus, qui regi Gallo urbem ipsam, priuatas do-
mos, & magnam copiã comeatus omnis generis per fo-
ra expositam Pontificis populiq; Romani nomine offe-
rent, uenientemq; introducerent. Iam Carolus Sutrium
uenerat, ubi memorabili iudicio iureconsultum Sutri-
num, qui præferocem Gallum equitem contumelia la-
cesitus occiderat, è uinculis causam dicentem, quanquã
irato frementeq; exercitu absoluit, Sutrioq; profectus
ad Braccianum castra promouerat. Est id ad Sabatinũ
Lacum inter uiam Cassiam & Aureliam, ad oppidum
Anguillarum, quæ Fidenatiũ urbs nobilis antiquitus
fuit. Ea oppida cum Truuiiano atq; Galeria Verginij
Vrsini ditionis erãt, quibus timens Verginius, ne primus
ipse hosti præde auideo, quod Aragonijs præesset co-
pijs saeuendi materiam præberet, Carolum filium ad-
dedenda

dedenda oppida, & regẽ in ea arce, quæ in summa loci
amoenitate subiectũ despectat lacum, hospitio excipiẽ-
dũ præmisit. Triduo post Carolus armatis distinctisq;
peditũ & equitũ ordinibus, Flumetana porta Urbem
inuetus est. Præcesserant longa Heluetiorum Germa-
norumq; agmina iustis passibus ad tympanorum pul-
sum, dignitate quadam militari atq; incredibili ordine
sub signis incedentia. Veste omnes uaria ac breui &
singulos artus exprimentes utebantur. Fortissimus quis
que plumeis crassis pileo surgentibus, insignis super
ceteros eminebat. Arma eorum erant breues gladij,
atq; hastæ fraxineæ denum pedum, angusto præfixæ
ferro. Quarta ferme eorum pars ingentibus securibus
quarum è summo quadrata cuspis prominebat, erat in-
structa: has caesim punctimq; feriendo ambabus mani-
bus regebant, Alabardæq; eorum lingua uocabantur.
Singula autem peditum milia sclopettariorũ centuriã
habebant, qui paruis tormentis plumbeas glandes in
hostem emittũt. Milites in uniuersum quum densatis or-
dinibus conferti prælium ineant, thoracẽ, galeam, scu-
tumq; ita despiciunt, ut solis centurionibus atq; his qui
phalangis principia explere, & in prima agminis frõ-
te pugnare consueuerint, galeæ, & ferrea pectoralia
conspiciãtur. Hos quinq; Vasconũ milia sequebantur,
balistarij ferme omnes, qui scorpionibus arcuferreis,
puncto tẽporis tendendo sagittandoq; peritẽ admodũ
uebantur: Quod genus hominũ cultu aspectuq; admo-
dum deforme, Heluetiorũ comparatione uidebatur,
quum illi capitum ornatu & armis splendoris, ipsaq;
proceritate plurimum eminent. Peditum uestigijs

equitatus institit, ex omni totius Gallie nobilitate con-
scriptus. Is sagulis sericis, cristis, torquibusq; aureis per-
ornatus, longo turmarum alarumq; ordine procede-
bat. Erant cataphracti bis mille & quingenti, & bis to-
tidem leuis armaturæ equites. Illi crassiore striatq;
hasta, solido mucrone, clauaq; ferrea, uti nostri consue-
uere, utebantur. Equi eorum robore ac magnitudine
præstantes, iubis auribusq; defectis, quod ita decere
Galli existiment, ferociores apparebant: uerum ex eo-
minus erant conspicui, quod tegumentis recocto è co-
rio confectis, uti nostris mos est, magna ex parte care-
bant. Singuli cataphracti ternos habebant equos, pue-
rum armigerum & ministros duos, quos subsidiarios
laterones appellabant. Leuis eques ingenti ligneo ar-
cu Brittanorum more, maiores sagittas emittit, thora-
ce, galeaq; contentus est. Aliqui eorū tragulas gestant,
quibus stratos à cathapRACTIS hostes in prælijs, impres-
sa cuspide humi configere consueuerunt. His omnibus
sagula erant, acu, bracteisq; argenteis picta, in queis
specioso opere ad notandam in prælio equitum uirtu-
tem uel ignauiam, propria ducum insignia prætextis
imaginibus exprimebantur. QUADRINGENTI hippotoxo-
te, in quibus centum erant è Scotorum gente, uirtute
fideq; præstantes regis latera stipabant. Sed ante hos
decti equites Galli, à spectata uirtute nobilitateq; dele-
cti, clauas ferreas magnis securibus pares in humeris ge-
stantes, cultu insigni circa regē pedibus euntē uersaba-
tur, porro cum equitante, cataphractorū more eximij
in equis, auro purpuraq; spectabiles prodebant. Iuxta
eum primo in loco comites aderant. Ascanius ipse &

Julia-

Julianus, secundum eos Columna atq; Sabellus cardina-
les: præterea Prossper atq; Fabritius, ceteriq; Itali du-
ces Gallorū procerū turbæ immixti. Parata erat ad re-
gem hospitio excipiendum Diui Marci tēplo coniucta
domus, Pauli secundi Pontificis sumptu ex Amphitea-
tri lapidibus structa. Ciuū quoque ædes Traiani foro
proximæ, proceribus patebant, ad quas multa iam no-
cte luminibus accensis peruentū est. Erant tot equitum
peditumq; agmēna, non pompæ modò ad speciē deco-
rentq; ostentandū exornata, sed instructa bellico mo-
re omnibus armis, tanquam in ipsa urbe foret dimican-
dum: ita ut omnium mentes eo spectaculo facilè terre-
rentur. Id quoq; metum stupentibus addebat, quod ui-
ri, equi, uexilla, arma tot passim funalibus inequali
splendore incertā præsentibus lucem, ampliora ac ma-
iora uero uidebantur. Plurimum autem admirationis
atq; pauoris omnibus intulerunt tormenta cirrula su-
pra triginta sex, quæ equorum iugis per æqua pariter
atq; iniqua loca incredibili celeritate ducebantur: ma-
xima eorum longitudine octonum pedum, pondere ue-
rò sexmilium librarum æris, Cānones appellabantur,
quæ equali tubo humani capitis magnitudine ferream
pilam emittebant. Secundum Cannones erant Colubri-
næ sexquialtera longiores, angustiore tamen fistula, pi-
leq; minoris. Sequebātur Falcones adeò certa propor-
tione maiores ac minores, ut minimis tormenti pilæ
Medico malo persimiles emitterentur. Ea omniabinis
crassis asseribus superinductis fibulis erant inserta,
uisq; suspensa ansis, ad dirigēdos ictus medio in exe li-
brabantur. Minoribus rotæ binæ erant subiectæ, ma-

ribus autem quaternæ, quarum posteriores ad cursum incitandum aut sistendum exemptiles erant. Tanta autem celeritate eorum magistri atque aurigæ huiusmodi cursus circumagebant, ut suppositi equi flagellis ac uocibus concitati expeditorum equitum cursum æquioribus in locis adæquarēt. Deducto rege, designatisque priuatas domos hospitij, Galli triuia, omniumque regionum aditus qui ad Marcianas aedes pertinebant, tormentis, et certis equitum ac peditem præsidij conspexere, binasque milia equitum quæ singulis senis horis per uices statione agerent, in campo Floræ collocata. Tumultuatum est haud semel tota Urbe, quum Romana plebs suoapte ingenio turbulenta et procax, insolentium Gallorum minaces, accētumque superbas uoces, et feros Germanorum uultus ferre non posset. Ipsique externi milites in popinis, et lustris plerumque a multo uino truciore facti, rixas passim cum obuijs miscerent. Indeque temulentia calentes, et incauti noctu maxime per infrequentia Urbis loca, a sicarijs atque lenonibus caderentur. Expugnata est magno Heluictorum Vasconumque impetu Bancarum domus, ac in ea quidam est plebe Galli militis percussores trucidati, confosso ibidem Marco Matthæio Patrij ordinis. Inualuitque subinde fama in tanto strepitu ac dissono clamore celeriter peruagata, Urbem capi, ac diripi opulentas domos à Barbaris. Quo tumultu cepit arma Romanus populus, ut dignitate Martiæ gentis, fortunas, uxores ac liberos tueretur. Sed ea die, dii superi almæ Urbis tutelares, luctuosum id certamen, supremumque rerum omnium periculum auerterunt, quum Propper Giensis atque Ligninus à rege ad ciues militesque

militesque transmissi, deterrendo, dirimendoque ceptum iam multorum concursu et clamoribus tumultum oppressissent. Urbe Roma dubijs Gallorum armis occupata, Alexander, qui metu anxius atque incertus consilij, in Hadriani molem confugerat, oratores de pace ad Carolum misit. Euerit senatorij ordinis antistes longe clarissimi, Antonius Pallauicinus, Ioanes Alexandrinus Bernardinus Caruacal, et Raphael Riarius, qui longo uerborum circuitu orsi à Carolo Magno, ceterisque Gallorum regibus qui insigni pietate rem pontificiam aduersus tyrannorum iniurias genere defendissent, monedo aduolandoque pacem impetrarunt: his tamen legibus quibus eam uictis uictores dare consueuerunt, sic ut complures, qui Hispani hominis ingenium nouerant, eam pacem tanquam ui expressam haud multum duraturam dicerent, quod Galli aliquanto arrogantijs quam deceret, pontifici præscripsisse uiderentur. Promittebat rex Gallus se bello et pace amicis sociumque futurum pontifici, ueneraturumque cum maiorum more uti uerum Christianæ religionis principem, neque unquam his in rebus quæ religionem placidamque pontificum respicerent, ab eius authoritate discessurum. Contra uero postulabat, ut portus Ciuitatis ueteris cum arce apud Centumcellas sibi dederetur, ad classem Gallicanæ quæ Tyrreni maris ora legebat, excipiendam, et Casarem Borgia filium, qui tunc cardinalis erat, obsidem daret, qui suscepta legatione ad honorem ac amicitiam specie, quatuor menses castra Gallica sequeretur: traderetque item Gemæ Baiæ etis Othomani fratrem. Is tunc in Vaticano in libera custodia seruabatur, quod eum

Galli transmarino in bello sibi magno usui futurum existimarent. Hunc aliqui scriptores Zizimum imperitum uocant, quum Gemes de nomine Parthorum inclity regis appellaretur. Postremo in gratiam suam Gallicis nominis honorem, Briffonetum in collegium Cardinalium cooptaret. In hac omnia pontifex, nec ulla quidem conditione reiecta facile consensit: ut qui iam in animum induxerat, neminem ulla datae fidei religione teneri, qui ui metuque subactus iniqua atque indecora pontificiae maiestati sponderet. Itaque in colloquium amicitia omni uerborum atque hilaritatis artificio simulata, in Vaticano deuentum, adorauitque pontificem proiectus rex, omnisque demum turba procerum et ducum, obsignatos aureis crucibus pedes osculata est, obiterque pontifex senatoriae purpurae ornamenta Briffoneto de manu tradidit. Postremo Gemes ipse productus est, tabulisque super ea re publice confectis Carolo traditus. Is regiam manum a humerum osculo petiuit, precatusque est graui oratione pontificem, ut se tanto regi, qui Orientis imperium animo concepisset, enixè commendaret: futurum enim esse, uti neque pontificem concessisse libertatis, neque regem ad citi comitis, quum in Graeciam traiecisset, si consilio suo uteretur, ullo tempore poeniteret. Erat Gemes aspectu plane regio et graui, ingenioque, item Arabibus literis uehementer excolto, promptoque ad ferenda falsa Urbanitatis dicta, ubique demum corporis et magnitudine animi sua stirpe minime indignus. Is paucis ante annis mortuo in Asia patre Mahomete, quanquam aetatis prerogatiua superabatur, fretus tamen populorum ac militum beniuolentia Cilicis

aeque regulum opibus, armis de imperio cum Baiazetate fratre contenderat, uictusque in Prusiacis campis, et aliquanto post in Lycaonia ad Iconium amisso exercitu, Rhodum profugerat, ratus non defuturos sibi ad repetendam Asiam Christianos, quos propter antiqua odia recetesque iniurias, et Asia in commodis, et Baiazetis periculo magnopere letaturos existimabat. Sed alios quam putarat Christianorum animos inuenit: A Buffonio namque Rhodiorum equitum magistro carcere inclusus, et aliquanto post, ut tutius atque humanius seruaretur, in prouinciam Galliae finitima est transmissus. Nec multum inde Innocentius pontifex cum Buffonio transiit, ut e prouincia Romam adueheretur. Qua re impetrata, non multo post ipse Buffonius, quem Rhodus egregie defensa omni honore dignum effecerat, et hoc quoque merito in collegium Cardinalium receptus est. Fuitque Romae Gemes magnum uectigal ipsis pontificibus per aliquod tempus, quum Baiazetes alendo fratri quotannis quadraginta milia aureorum numerum pontifici numeraret. Ingruentibus autem in Italia Gallis, Alexander, inito iam cum Aragoniis foedere, Georgium Bucciardum natione Ligurum Turcicae peritum linguae ad Baiazetem misit, qui doceret quanto apparatu, quantisque classibus rex iuuenis gloriae et proferendi imperii cupidus, Neapolitanum regnum inuaderet: quantisque demum opibus confecto statim Italico bello in Graeciam esset traiecturus: propterea eum enixè petere ut Gemes sibi traderetur, cuius auspicijs, propter magnas paterno in regno necessitudines, cuncta sibi faciliora eo bello futura consideret. Ceterum

pontificem, qui Gallos, gentem admodum superbam imperijq; auidam suspectam haberet, atq; urbis Romæ totiusq; Italiae periculo plurimū angeretur, cum Alfonso scædus percussisse, paratosq; esse cōmuni cōsilio eius gentis impetus terra mariq; suscinere: quando neq; milite neq; classibus egerent, modò alicunde pecunia iuuarentur. Vna autem ea ratione Baiazetem, si quota sua parte aurum in stipendia suppeditaret, Græciæ rebus opportunè consulturū: siquidem urbem Romam Neapolitanumq; regnū Othomānici imperij fore munimēta, si aliena in terra bellum aleret, neque eo sumptu de terretur: multò enim commodius atq; facilius auro arceri hostes, quàm ferro ac uiribus in ipso belli discrimine suscinere, quod ex rerum usu plerumq; accideret, ut qui pecuniæ parcendo, remota pericula negligere contemnereq; solerent, incumbētibus demum malis, desperato sæpe remedio grauiora detrimenta sentire consueuissent. Baiazetes qui cuncta hæc cum à speculatoribus tū multis etiam Alfonso literis atq; legationibus uera esse didicerat, Georgio gratias egit, quòd se externum, & diuersas de dijs atq; religione sentientem, Alexander qui sacri imperij fastigiū teneret, adeò benignè amiceq; de maximis rebus tempestiue monuisset. Ceterum suasit ut cū Dauitio legato suo qui & pecuniā & secretiora de hisce rebus mandata deferret, in Italiam reuertetur. In his mandatis erat epistola Græcè conscripta, qua rex Barbarus multa arte pōtifici suadebat ut Gemè fratrem tanquā alienæ religionis hominē, ueno tollendum curaret, quē unū, de imperio sollicitus, ob ingētes uiri uirtutes, si qua sorte custodia euaderet,

maximè

maximè formidabat. Id si præstaret pontifex ducenta milia aureorum nummū, integra fide se per soluturū promittebat, Christi q; inconsultilem tunica m. sicuti patris ante annis Longiniane lanceæ cuspidē transmisisset dono daturum, neq; unquam dum uita maneret, moturum ultrò arma aduersus Christianos, secus ac Mahometes pater & auus Amurathes, qui infestissimi Christiano nomini continenter bella gerendo, nunquam ab inferenda iniuria cessauissent. Sed Georgius atq; Dauitius Hadriatico feliciter enauigato, cū apud Anconam in littus descenderent, à Ioanne Rouereo Iuliani Cardinalis fratre, is ad Senogalliam suæ ditionis excubabat, capto nauigio, pecunia reliquisq; reb. exuti sunt: quòd ille ob merita sub Innocentio stipendia, multam à pontifice pecuniam sibi deberi prædicaret. Neq; Alexander ea iniuria perturbatus, quāquam illi omnia hostilia minaretur, & à Venetis opem imploraret, quorū interesset Turcas toto eo mari inuiolatos præstari, quicquam tamen ex ea pecunia, quæ annui attributi summam excedebat, recuperauit: quoniam Rouereus aduentantiū Gallorum, quorum partes sequebatur, præsidio fretus securusq; in Piceni sinibus, sacra pariter atq; profana irati pontificis arma contemnebat. Dauitius ipse pedibus Anconam profugit, atq; inde ad Franciscum Gonzagam Mantuæ principem aduerso Pado delatus est, qui Barbarum propter amicitiam quam cum Baiazete multorum munerum mutua liberalitate insituerat, benignè susceptum, donatumq; pecunia & pretiosa ueste in Græciam remisit. At Carolus qui Pontificis solenni bus sacris astiterat, extraq; Trigeminam portam Diuī

Pauli templum & ruinas admirabilium operum cupidè spectarat, Roma discedens, multis de causis bipartitò aggrediendos sibi hostes esse iudicauit, quòd id consiliu paulò antè in Hethruria Aemiliaq; prosperè fuisset expertus, multumq; numero militum abundaret: unde facillè diduci debilitariq; hostium uires necesse fore providebat, si diuersis regionibus alia atq; alia arma ad duo propè diuersa bella, pulsus iam atq; perterritis inferrentur. Itaq; Fabritium Columnam, Antonelluq; Sabellum, adiunctis Roberto Lenuncurto, qui à præfectura Vitriaci oppidi à Gallis Bailinus Vitrius uocabatur, Gratianoq; item Guerra, & Ciandeo cum Gallicis turmis, & Vasconum Heluetiorumq; cohortibus per Sabinum agrum præmittit, qui per Marsos in Aquilanorū fines irrumpant, atq; eam omnem Præcutinorum regionem, quæ Aprutij nomine nuncupatur, & Superū mare Apuliam atq; Campaniam per Apenninum lato ambitu contingit, ad deditionem compellant. Venerat paulò antè Cellanum Liuianus missus à Ferdinando cū equitum manu subitarijsq; cohortibus tribus, ut oppida circa Fucinum lacum impostis præsidijs tueretur: Sed his uiribus impar, nec tentato quidem certamine, his locis celeriter expulsus est. Tallacotium subinde & Albam clariora Marsorum oppida, quæ tum Verginij Vrsini ditionis erant, Fabritius Columna rec epit, quòd certo atq; antiquo iure ad Columnios perti nere dicerentur. Eodè quoq; uictoriæ cursu, cū hinc Ioannes Rouereus, illinc uerò Ioannes Paulus Cantelmus Soranis saltim occupatis, circumiectos populos ad defectio nem sollicitaret, tota ea regio incredibili celeritate ab Aragonijs

Aragonijs defecit, reductusq; est in urbem Aquilam Ioannes Galiofius, qui patria exul spe recuperandi principis in ciuitate loci, Columnios proceres & castra Gallica sequebatur. Ab alia parte Carolus cum tota mole exercitus, Latina uia promotis castris ex itinere Montem Fortinum Iacobi Comitis oppidum in finibus Heranicorum expugnauit: Prosperoq; Columnæ, qui id hæreditatis iure repetebat, in ditionem concessit. Vixdum Romanum agrum Galli excesserant, cū Pontifex ingenti liberatus metu noua consilia expedire, quæ diu antè uel præsentè etiam rege aestuando, & iustum dolorem multa arte comprimendo concoxerat: est demum quibus poterat modis Gallo hostilia moliri cœpit. Siquidè uti planè uir magni quidem animi, quiq; suæ angustæ dignitatis erat memor, quòd Gallus in ea fœdæ pace sibi adeo insolenter præscripsisset, ferre non poterat: Ostiense præsertim Centucellanaq; arcibus creptis, iniectas proculdubio sibi atq; Vrbi cõpedes existimabat, ratus superbū regem, qui ante uictoriam dubijs etiã tum rebus tã fæuos generet spiritus: si Neapolitano regno potireturtum demum inflatum uictoria, cunctis quas uellet belli uel pacis leges imposturū: ipsamq; Romani pontificis auctoritatè, quæ hominū opinione potius quàm certis uiribus constaret, despectui protinus habiturum. Erat apud Carolum Antonius Fonseca Hispanus, uir bello & pace clarus, qui pro Ferdinando rege legationis munereungebatur. Is cum Alexandro conuictos habebat sensus, & nimix Gallorū felicitati, qui totã Italiã cedentib. cūctis, solo nominis fulgore terribiles, nec districtis quidè gladijs percurrisset, plurimū inuidebat: uereba-

turq; ne opulentum id regnum Hispanicæ stirpis occuparent. Quod uel ipsa populorum leuitate, & tanta Aragonij exercitus imbecillitate, Alfonso præsertim tali quodam metu consternato, infirmissimum esse pro uidebat. Hunc idoneum ratus Alexander per quæ Gallorum impetum moraretur, & spes adderet Aragonijs quominus celeri desperatione succuberent, induxit: cõmunicatisq; consilijs & uerbis super ea re cõceptis subornauit. Igitur Fonseca apud Velitras in consilio regis & procerum graui oratione habita, questus est, quod Carolus qui aduersus Turcas bellum suscepisse eximia pietate uideri uellet, Romano pontifici uim intulisset: cū Centumcelle ipsaq; Ostia Gallicis præsidijs tenerentur, Gememq; Turcam extortum minis secum abduceret, ipsumq; pontificem & Senatores armorum strepitus subegisset, Valentinusq; interim cardinalis captiuo quàm obsidi similior castra sequi cogeretur: non idcirco Ferdinandū cum eo fœdus Perpẽniano recepto, percussisse, ac fidem dedisse nunquam se à Pyrenæis hostilia moliturum, & dum Galli Italiam peterent omnino quieturum, ut tota passim Italia nobilissimarum ciuitatum status conturbari Gallica libidine pateretur: ac si neret sacrosanctum pontificem ad iniqua fœdera scienda, summi periculi metu armisq; ac ipsis propemodum admotis bellicis tormentis cogi: Lucenses primū pecunia fuisse multatos: Mediceos inde, qui moderationis atq; splendoris fama toto terrarum orbe singularem gratiam cum magna gloria meruissent, patria atq; penatibus eiectos: Florentinos uerò, quibus ipse libertatem restituisse uideretur, detractis Pisis, multisq; eorū

arcibus

arcibus occupatis & pecunia pariter multatos, & prægraui inuolutos bello: Porro Senes euerso ciuitatis statu, Gallorumq; præsidio accepto, non tã sibi Gallorum aduentu uiolatam, quàm impotentem ademptam libertatem queri: non procul quoq; abfuisse urbem Romam, quin iterū à Gallis funditus euerteretur. Quotumultu territus pontifex omnisq; ordo imbellium sacerdotum de ineunda fuga cogitarint: Sperauisse Ferdinandum, qui iustitiam omni tempore coluisset, quantum ad Neapolitanam rem pertineret, Gallos prius æquo & iure quàm bello ac armis disceptaturos fuisse, cū Pontifex eius cõtrouersie æquissimus iudex atq; arbiter haberetur: & Alfonso iudicio pōtificis se staturū spondisset: idq; syncera fide præstiturum pontifex presentibus Gallorum legatis recepisset: Proinde Ferdinandum postquam nullo humani iuris & scriptarū legum respectu, regnum perpetua sexaginta amplius annorum possessione, & pluribus pontificum decretis Aragonijs regib. attributum, armis peteretur, se Alfonso regis qui & necessitudine gentis, & sanguinis atque familiæ coniunctione sibi esset deuinctus, iniurias minime neglecturum. Dicentem adhuc Fonseca suborto fremitu Galli proceres interpellant, elatisq; animis respondēt, neq; iura sibi defuisse unquam, nec defutura arma, quibus regna antiquæ suæ ditionis recuperent, tyrannorumq; hostium suorum superbos spiritus contendant: si Ferdinandus se Aragonijs minime defuturū denunciaret, recentisq; fœderis obliuiscerentur, parum ea re Gallos permoueri, cū uelle, uires experiretur. Utellecturum enim protinus, quid rex Gallis lacesitus in

uirijs, animis atq; opibus posset. Hispanos uerò equites si in aciem prodirent, continuo sensuros quantum cataphracti Galli Mauros iaculatores, quibus ipsi Bæthicis bellis insueuissent, constantia atq; metu in ipsis cōgressibus anteirent. Disceptatum subinde est acrioribus uerbis, cū utriusq; plures simul de ea re uehementissimè loquerentur, adeoq; inter se contendendo animis incaluerunt, ut Fonseca alioqui sedati uir animi, ira præferuidus libellum in quo foederis capita utriusq; regis manusubscripta ac obsignata erant, in conspectu regis conserpserit: moxq; Ioanni Petitto Cerbellioni & Carolo Areliano Hispanis, qui apud Gallū ordines ducebant, denuntiarit eos apud Ferdinandum reos maiestatis futururos, ni triuuo Gallorum castris excessissent. Post id factam, Valentinus cardinalis minus intētis in eius custodiam Gallis, mutato habitu è Velitris Roman profugit. Nēc multò post & ipse Gemes ad Caietam moritur. Eratq; constans fama Alexandrū, ut barbarus princeps inimici regis gloriæ atq; spectaculo subtraheretur, ipsèq; obiter proposita à Baiazete præmia promereret lethiferum puluerem saccaris, quibus Turca poculis omnibus uteretur, miscuisse. Is erat puluis ad fallendum candore mirabili, ne iniucundo admodum sapore, qui non acriore ui protinus, sicuti præsentanea uenena spiritus uitales opprimeret: sed sensim uenis illabendo, excitabili tarditate grassaretur. Quo postea Alexander opulentos aliquot senatores, & postremò seipsum incautè mutata lagena, sustulisse ferebatur. Sub id tēpus Alfonso ut Gallicam classem toto Antiate littore ac finitimis portibus prohiberet, è Tarracina ad oppugnandum Ne-

dum Ne-

dum Neptunium duxit, quòd Antonellum Salernitanū Bernardinū Bessennianum, & Claramontiu regulos, trib. millibus peditu onerarijs nauibus impositis è Genua paulò antè soluisse, & ad inuadendā Campaniæ orā aduentare cognouerat. Verim oppugnatione oppidi improspere tentata, cū foede admodū tempestates subortæ essent, repentina imbriū atq; uentorum ui oppressis ac penè deletis castris, Neapolim se recepit. Sed & Gallicæ naues eandem simili propè periculo fortunam tulerunt, quæ seuiente mari difficili ac laboriosa navigatione in aduersa Corsicæ littora delatæ, post superatas niuosis ac desertis in locis terræ ac maris difficultates, portū Herculis tenuerunt. Cæterū reguli cum multò maxima militum parte, ut erant omnes maris tædio nauisq; confecti, pedibus Romā ad Carolū contenderunt. Interea Ferdinandus in Casinate agro ad sanctū Germanum occupatis Menianēsis saltus angustijs, suas atq; paternas copias aduentantibus. Gallis opposuit. Eæ sunt fauces montium inter se coeuntiu, quæ descendentibus è Latio in Campaniam & Leborios cæpos aspero & conciso aditu iter coarctant. Hæc loca per se difficilia, adiectis insuper aggeribus, multo impeditiora redderant, finitimarūq; ualliu ingressus quosq; ingentibus arborū truncis, multaq; passim cesa materia repente cōseperat, ratus his claustris expugnādis distineri Gallos posse. Sustinēdo enim atq; cūctando interim maiora parari præsidia, atq; expectari hyemē, quæ à diurna ac insolita serenitate suas nōdū niues ac pluuias effudisset, tū uerò futurū, ut Galli qui impetu ac celeritate tantū ualercnt, cū pabuli inopia, tum multis aliarū rerum in-

commodis affligerentur. Erant Ferdinando equites cataphracti bis mille & sexcenti, leuis armaturæ autem quingenti, decora quidem ac ualida manus, par futura hosti, nisi Fortuna quæ iam tum nimio plus florenti Italiae excidium parabat, & uirtuti & pristinae eorum felicitati nimium inuidisset. Sed peditatu Gallis longè erat inferior, cū neq; exercitatione, neq; numero, neq; armorum genere Italus pedes subitario delectu magna ex parte coactus, Heluetijs atq; Germanis, qui omnib. Gallia bellis interfuissent, foret cōparandus. Idq; præcipuè accidebat inueterata quadam Itolorū ducum cōsuetudine, qui per amplum equitatum alere, eiq; uni rei impensius studere soliti erant, nec peditem magnifacerent, quem expugnandis tantum urbibus idoneū, apertis autem in prælijs prorsus inutilem ducebant. Sfortia etenim & Braccius Carnagnolaq; & Picininus qui militiam multis antè annis in Italia extinctā cum magna gloria suscitassent, multa bella solo equitum robore cōfecisse dicebantur. Durauitq; ea opinio pluribus annis apud imperitos principes, quum prauis mercenariorū ducum consilijs decepti, neglecta peditum cura equites passim tota Italia sibi & prouincijs graues instituisent. Siquidem callidi duces, qui crebris potius transfugijs quam uera uirtute insignes erant, cū discordia principum opulentiores euaderent, consultò inter eos alebāt bella, neq; ea unquam, si iusto prælio certandum foret, ulla pleniore uictoria finiebāt; adeo ut quæstiuu potius quam decori promercalem illam militiam habere uiderentur. Vnus tamen ante alios Franciscus Sfortia superiorum inscitiam occulta illa fraude commistam, multis

suis

suis aliorumq; periculis deprehendit, coepitq; e peditatu fortissimum quemq; bello ac pace pariter præcipuo in honore habere. Vnde paucis annis effectū est, ut ille ueteranorum maxime peditum uirtute, summā sibi gloriam & per amplum imperium perpetua uictoriarum felicitate compararit. Cuius consilia atq; instituta exactæ uirtutis atq; prudentiæ plena, si ceteri emulatione disciplinæ secuti essent, profectò Italianam tot saeuis implicitā malis, quæ quondā cunctis gentibus bellicæ uirtutis auspicijs imperauit, neq; prædæ, neq; ludibrio externis nationibus reliquissent. At Alfonsus postquam se deftitutum auxilijs quæ frustra à Turcis pariter & Venetis implorat, tantiq; exercitus impetu, cui cuncta omnium opinione celerius toto itinere patuissent, oppressum ac circumuentum uidet, abdicare se imperio, Ferdinandoq; filio cura rerum atq; imperij relicta, in Sicilia ad nauigare constituit. Ingrauescebat enim in dies interfinum malum, nec hesternis hostibus magis quam domesticis laborabatur. Oderant eum pleriq; regni proceres, Neapolitaniq; in primis, & singula sermè totius regni ciuitates: adeoq; pauci erant qui linguam moderarentur, ut alienati populi fremitus ad regias aures se pissimè penetraret. Accidit enim plerunq; ut ea odia, quæ diu in tyrannos stante eorum fortuna exitij timore dissimulantur, quum eorum res labare coeperint, acrius atq; liberius erūpant. Post detectam enim eam cōiurationem, cuius capita fuerant Reguli Sarnensis & Salernitanus, præter insitos mores, & asper & immitis euaserat: fueratq; in uindicandis iniurijs ulsciscendaq; perfidia admodum seuerus & inexorabilis: ut pote qui

timere malebat, quam humanitatis atq; clementiæ nomine laudari. Ingruente autem bello, pecunias adeo inclementer imperarat, ut priuatè ac publicè multa ciuitates contracto multo ære alieno ab immodicis scœneratoribus absumerentur. Ob earum rerû conscientia ac imminenti excidij metum, ita erat animo perculso atque abiecto, ut uir paulò antè fortissimus, & modò tanti nominis imperator, fatali quodam horrore perturbante, cuncta imperite ac timidè facere uideretur. His diu ac multû agitatus curis, cû omnino secedere decreuisset, Ferdinandum ab exercitu reuocauit, quem primo congressu inductum in intinam nouæ arcis partè, adhibitis amicorum præcipuis, in hunc modum allocutus est: Si Dij immortales qui hæc terrena haud dubie respiciunt & regunt, hoc imperium Alfonso proauitui insigni uirtute partum, auicq; Ferdinandi singulari defensum constantia, ac meis deniq; multis laboribus stabilitum, certa Fatorum lege mihi decreuissent, neq; in has urgentis belli erumnas incidissemus, neq; qui modò terrori atq; formidini cæteris eramus, tam seuis aduersæ Fortune fluctibus iactemur. Nam quæ humana ratione prouideri potuere, omnibus prius nõ modò Europæ, sed etiã Asiæ regibus non una legatione nequicq; fatigatis, arma, pecunias, milites, classes per quã mature paruimus, quæ omnia hæctenus non hostium uirtute, non imprudentia uel ignauiâ nostrorum ducum aut militum euersa sunt, uerum una uis Fati, Dijsq; ipsi meæ antepartæ gloriæ huic sceptro, & capiti deniq; meo nimium insensu, cuncta retrouertendo nobis eripuerunt. Nec abnucriui meã fortasse ob noxam aut grauiorem culpam

culpam, eos nunc me sentire infestos atq; aduersos deos quos sæpius dum famã egregijs militiæ factis extendere secudos planè atq; propitios suerim expertus. Sed nec ob id aut uenia aut mitiore certè pena fuerim indignus, cû multorum perfidia circũuentis, & in hac qua laboramus ararij difficultate, necesse fuerit à lenitate nature pristinisq; moribus nostris deflexisse. Nõ enim iisdem semper artibus reges magna imperia tueri possunt, quibus ea quaesierint. Ignoscendo, largièdo, indulgendoq; regna leto admodum hospitio feliciter inèuntur. Cæterum cû praua inquietaq; hominum ingenia, audendo, moliendoq; insperatas ex occulto tempestates cient, tum deniq; seueritatem pro clementia, parsimoniam pro munificentia, pro facilitate autem ac lenitate illiberalem durioremq; naturã, utilia salutariaq; didiceris. Stat animo fixû ulla in blanda spe melioris fortunæ, durando, ac pertinacius afflictarum rerû euentû expectando ea numina nolle experiri, quæ cû semel irata fuerint, usquequaq; humana consilia mille casibus inuoluunt, summa imis repente permiscent, & ante alia mentem quoq; ipsam impotenter eripiunt. Nõ pro uocabo inquã ulterius iratos Deos, ne scilicet reliquæ spes omnes, quæ tibi ad ferendã gnauiter superadãmq; huiusce belli imminenti procellã abundè supersunt, his meis malè auspiciatis cõsilijs euertatur. Cedã itaq; imperio, patria, penatibus atq; ipsa demû Italia, ut quæ mea culpa nobis atq; Italiæ incidisse uideatur mala et deformi auxilio, & his erinis meis expietur, mitiusq; tecum agere incipiãt. Ludouicus & Ascanius auiculi tui, qui dũ me unũ petere, & persequi uidere uolunt, q; immode-

rata eorū ambitioni scelestisq; consilijs obfistere ausus fuerim, non solū domui nostræ tanta necessitudine Sfortiano sanguini cōiunctæ, sed toti etiā Italiæ funestas faeces intulerunt. Igitur matre uirtute fili, quod Dijs, qui meliora mihi suadent, res saluas atq; hoc imperium in colume tibi faxint, accipe huiusce imperij insignia, aureum diadema, ac eburneum sceptrum, quæ sicuti mihi monente numine diutius retinere fas nō est, ita ut huius tantæ indolē et fatali uirtuti tuæ meritō debentur. Cla-resces in dies felici rerum euentu, superbisq; hostibus impones iugum, si qui uerū militiæ laborē ex me haud indecoro exemplo discere potuisti, alteram ab ea quæ ueterem industriam meā modō elusit atq; destituit Fortunam aliunde quæsieris. Perorante Alfonso, omnibus obortæ sunt lachrymæ, patremq; ipse Ferdinandus et ceteri non aliter ac fato functum luxerunt: interq; singultus translati imperij tabulæ, dictante Iouiano Pontano, conceptæ confectæq; sunt. Nec multō post Alfonso cum pretiosa suppellectile quatuorq; trirēibus, Mazaram Sicilia urbem delatus est. Ipse uerō Ferdinandus summo cum plausu gratulationeq; omnium rex salutatur. Erat in eo iuuenē mirifica indolēs bellicæ uirtutis: nemo enim eo uel equitandi uel decurrendi agilitate atq; peritia admirabilior habebatur: nemo eum uite splendore atq; munditijs anteibat: nemo deniq; comitate, munificentia, liberaliumq; artium studijs apud ciues æquē ac milites commēdatior aut gratior unquā fuit. Eum regio habitu in publicum ab arce prouectū, perequitantemq; de more urbem, ordo procerum, togatorumq; collegia, et ciuium primores inter faustas

accla-

acclamationes populi cuncta prospera atq; felicia ornantis, solempni pompa comitati sunt. Nec multō post ciuibus atq; proceribus, quorum animos redemerat atque deuinxerat, cū humaniter orando, tum pollicendo si uictor foret, se eorum fidei gratiam cumulātē relaturū, de more sacramento adactis, et constitutis urbanis reb. in castra reuersus est. Iam Galli in Arpinatem agrū peruenerant, positisque castris ad montā Sancti Ioannis quod est oppidum Daualorum, omnem eum tractum effusē populabantur. Erant præsidio impositi oppido trecenti fermē pedites, quos Alfonso Daualus ex clientibus suis magna ex parte coegerat. Ii cū se satis uel debili muro tutos fore crederent, nec tantam uim Gallorum tormentis, quantum postea ipsorum aliorumq; periculo compertum est, inesse putarent, non modō clauserunt portas, sed et præconem Gallum, ni protinus se dederent, insolentius cædem atq; incendiū denuntiantē penē uiolarunt. Id factum, quod in Gallia uel summæ in lonquendo libertatis præconem, quem Araldum uocāt uiolare nefas ducunt, superbæ gentis animos uehementer accendit. Nec mora tanta ui atq; ira militum oppugnatio cœpta est, ut paruo temporis momento, nequicquam se tuentibus præsidiariis, Galli perforata atq; deiecta muri parte irruerint, neque quisquam fermē eorum qui acrius resisterant cædi superfuit, quospatio cæteri per aduersam portam quæ ad Lyrinam ducit, effugerunt: sic ut imbellium salus (quod plerūq; accidit) strenuorum hominum morte constiterit. Ceterum oppidiū direptum atq; incensum est. Tum uerō tantus ab ea crudelitate circumiectis oppidis terror illatus est, ut om-

nes reputando animis, qua clade Mordanenses paulo ante & Montefortinenses affecissent, arbitrarentur, nulla moenia nullasq; copias in terris fore, quæ eorum tormentorum uim, tantiq; exercitus impetum sine summa pernitie sustinere possent. At Carolus promotis inde castris, ad sancti Germani saltum contendit, ubi Ferdinandus suis munitionibus se tenere, hostemq; ferocè & pugnandi audidum cunctando ludificari decreuerat donec aut pabuli inopia, aut tædio hyemis aliqua hostibus ex iniquo loco dimicandi necessitas imponeretur. Verùm hyberni dies perpetua aeris serenitate, uernis æstiuisq; persimiles, Gallorum spei tam opportunè acciderant, ut quanquam omne fermè pabulum ab Aragonijs paulo ante esset corruptum, ipsi tamè ex remotioribus locis facillè pabularentur, ac omnium rerum copia floridæ hyemis beneficio plurimum abundarent Adeo ut cuncta secunda atque facilia Gallis, aduersa autem atq; aspera Aragonijs fatorum uel ac superum consilio præberi uiderentur. Sed dum Ferdinandus saltibus occupatis Gallorum impetum frustratur, Fabritius Columna quiq; cum eo erant Gallorum duces, urbe Aquila atq; omni eo tractu pulsas Aragonijs ex Apennino in Campaniam descendere, illoq; itineris deflexu è tergo apparere cœperant, quo die ab antecursoribus Gallis turma una tironum equitum temerè uagantium intercepta est. Quibus nuncijs territus Ferdinandus, ne ab duobus exercitibus intercluderetur, motis repente castris, Capuam se recepit, obiecturus uictori hosti Vulcanum annem, qui ab occasu moenia præterlabens, neque facillè ponte iungi sublatis omnibus nauigijs, neq;

neq; obripas admodum impeditas profundumq; alueum, uado transiri poterat: quodq; unus tantum pons esset quo urbs ipsa suburbanis ædificijs coniungitur, qui facillè ex propugnaculis imposito præsidio defendebatur Verùm hæc quoque consilia nouus in urbe Neapolitani tumultus exortus interrupit. Populus enim perse mobilis, & rerum nouarum cupidus, ad fortunæ regie commutationem arma ceperat, factiq; impetu in Iudeos trapezitas qui opinione diurni scenoris locupletes habebantur, eorum domos temporis momento diripuerat, totaq; urbs ob id factum ad defectionem spectare uidebatur. Quo improviso fortunæ turbine percussus Federicus patruus, ad Ferdinandum scripsit, ut postposita Capuæ atq; exercitus cura, subsidio perditis penè urbanis rebus uenire maturaret: multitudinè enim ad arma consternatam esse, popularique petulantia cuncta confundi: iamq; edicta regia ac magistratus sperni: opus enim esset præsentis regis auctoritate ad sedandos tumultus, firmandumque nutantis ciuitatis statum. His cognitis rebus Ferdinandus quanquam magna animi perturbatione commotus erat, nec ullum his in malis consilium periculo uacuum inueniretur, ipse tamen animo non deficit. Duces orat atq; obtestatur, ut Capuam, dum ipse Neapolitanis rebus quietem afferat, ac demum reuertatur, egregiè muniant atque defendant: omnèque certamen, ne uniuersi prælij casum subeant, tolerando ac sustinendo deuinent. Confestimq; Neapolim citato cursu contendit. Mirum dictu, quanta rerum eius aduentu mutatio sit cõsecuta positis enim armis singulari omnium studio est saluatus sedatq; omnibus locis tumultus. Erat enim adeo celsò

infractōq; animo, ac uultu maximē ad promerendam gratiam sereno, ut pro concione obnixē deprecanti, ne nefaria defectione se regem uel potius omnium fratres in ipso patriæ gremio, apud omnium ordinum ciues familiariter educatū, crudelissimis barbaris prodere uellent, certatim omnes fortunas ac liberos pro eius salute obtulerint, modō incolumi exercitu Capua teneretur. Quod si Aragonij pulsī, uel timore acti inde excederēt & Neapoli uictor Gallus appropinquaret, eum iniquē impieq; facturum, si fidem datam à præoccupatis iusto metu ciuibus reposcendo, nobilissimam patriam efferis nationibus uastandam atq; euertendam exponeret. Interea Carolus superato Lyri anne in Calenum, & Campanum agrum ad Vulturnum descendit, confestimq; & ipsum oppidum Cales & Theanum Sidicinū ad eum defecere. Capuani quoq; tametsi ueteri studio Aragonium nomen colebant, de dedenda urbe agere cœperunt. Quorū animos per se inclinatos ac fluctuantes, non multō post ad defectionem impulit repentina Triuultij projectio. Is enim quod mādāta ad res aliqua equitate componēdas, à Ferdinando ad Gallum se habere testabatur, Cales ad Carolum se contulerat: ubi cū agendo nihil publicē proficeret, priuatim sibi consuluit, ascitusq; est Gallicæ militiæ cum eadem ala equitū quæ modō Aragonium stipendium merebat. Ea re Verginus & Petilianus uehementer perturbati, quod se exclusos fœdere & planē desertos à Triuultio querebantur, cum suo equitatu Nolā profugerunt. Iam enim milites sine pudore equos & suppellectilem regiam diripere, passimq; turmatim dilabi, hostes appropinquare,

re, & ipsi demum Campani apertē Gallicum nomen in uocare cœperant. In ea Aragonij exercitus consternatione ac fuga, Galli antecursores prouecti usq; in suburbana testa ultra Vulturnum magnum tumultum edidit. Id conspicati Gothifredus & Gaspar Germani, repentē cohortes porta ac ponte sub signis eduxerunt, ut Gallorum audaciā reprimerent, & Campanos quos pauidos & in fide nutantes cernebant, alacriter erumpendo in fide atq; officio continerent. Sed uixdum inito leui certamine Germani longius progressi, à Campanis ponte ac urbe excluduntur. Tum uerō centuriones qui modō ferocem hostem instando pepulerant, supplices ac proiecti in genua orare ac deprecari, ne cohortes fidelissimas benemeritasq; de ciuibus ac paratas pro urbis salute fortiter occumbere, Gallis ac Heluetijs infensis hostibus suis, trucidandas tradere uellent: Vixq; post multas preces, pudore metum uincente, à Campanis impetratum est, ut deni urbem ingrederentur: neq; alij prius succederent, quàm primū aduersa urbis porta exiissent. Eo modo cum mœsti inordinatiq; Germani pariter ac Itali pedites atq; equites continenti agmine Neapolim ire pergerent, Ferdinandum apud Auerfam obuium habuerunt. Is quanquam omnia circū se ruere & copias dissipatas esse cernebat, tamen progredi non dubitauit, delatusq; ad Capuæ portam, nequicquam primores urbis appellando ac precando ut se introducerēt, uexillum Gallicum in mœnibus cōspexit, nemineq; ex ueteribus amicis ac clientibus ad colloquium prodeunte, Neapolim reuersus est. Sed & ibi cū cœta repentino Fortune impetu euersa prostrataq; rep-

perit. præcurrerat enim fama Neapolim, Capanos descisse ad Gallos, Triuultiu ad hostes transiuisse, ceteros autè duces dispersis proditione ac metu omnib. copijs fuga sibi consuluisse. Quas ob res Neapolitani, cum tumultu iterum exorto & cunctis ad arma discurrentib. aduentanti exercitui portas clausissent, ac solū propè regem recepturi uiderentur, Ferdināus copijs magni itineris flexu ad Coronatam circumductis, in arcem se recepit. Nec mora, multitudo opificū perditorumq; hominum ad diripiendum regis stabulum, quod arci propè erat coniunctum, delata est. Sed eius fœdi facinoris adeò ingratum graueq; regijs oculis spectaculū fuit, ut Ferdinandus cū nobilem eius loci apparatus diripi generososq; equos ab infimæ sortis hominibus trahi cerneret, penè solus, & periculi & maiestatis oblitus in prædatores eruperit. Factumq; est angusto eius conspectu, ut alij metu pudoreq; cōfusi, proiectis in terrā armis, ueniā orarent, alij relicta præda diffugerent. Veris paulo post receptis in arcem Germanis custodiaq; Alfonso Daualo demandata, in Aenariam insulā cum uiginti triremib. ad nauigauit. Vbi illa eadē fortuna, quæ regno auitisq; laribus excedentem in fensa persequebatur, etiam tum ueluti supremo in casu, reliquæ eius dignitati impotenter illudit, cū Iustus Isclæ arcis custos, eodem qui nuper omnes fermè Aragoniorum clientes inuaserat, perfidiæ morbo agitatus, descendenti in terrā fores occidisset. Ferunt eum in sperata Iusti perfidia cōsternatum, & coniectis in cælum oculis querentem, q. sibi immerenti à Dijs spes omnis salutis eriperetur, de maturāda in Siciliam fuga cogitasse: uerim monenti b.

ita Fatis, portæ arcis cum paucis successisse, tātumq; ualuisse orando, ac sua Aragoniæq; domus in eū beneficia cōmemorando, ut Iustus ea conditione, uti rex solus ingrederetur, eum receperit: Tum uerò Ferdinandum ea confidentia eoq; uultu ac uigore animi, districto gladio in custodem impetū fecisse, ut Iusti satellites, qui armati in statione aderant, ipso cōminantis ac imperantis regis aspectu perterriti, regijs dubiæ rei euētum expectātib. extemplo portam aperuerint. Quo casu manifestè apparuit regum oculis in omni Fortuna quandā supra humanam inesse uim: proditoribus autem degeneres esse animos, præsertim cū in ipsa perfidia deprehenduntur. Postero die Carolus urbe receptus est, tantoq; studio Neapolitani in noui regis ac externæ gentis spectaculum effusi, uias exornādo, uictoriq; certatim atq; ambitiosè gratulando, omnes humanos honores detulerunt, ut tum primum ueluti è sæua ac diuturna seruitute, externi regis beneficio ad libertatem reuocari uiderentur. Sequenti die noua arx magno apparatu oppugnari coepta, & ab area simul qua urbem spectat, & ab hortis regijs: nec sine pernitie quidem Gallorum oppugnantium, quoniam è summis arcis propugnaculis, qui in opere circa munitiones ac uineas agebant, destinatis tormentorum icibus petebantur. Sed in arce multo maior metus, longèque maximum erat periculum, quum pile ferreæ per fenestras adactæ, interiora arcis ædificia deformarent, multosq; disiectu lapidū fractorumq; parietum ruina passim opprimerent: neq; ullus periculo uacuus locus tota arce custodibus interdū uel noctu relinqueretur. Nam Galli constitutis se-

mel certo in libramento maioribus tormentis, atq; his ad libellam directis, etiam per tenebras in ea quæ ante destinassent loca, pilas certissima ratione coniciebant. Acciditq; memorabili casu, ut multa uis tormētarij pulueris & multitudo ingens uasorum fictiliū sulphure ac resina oppletorum, quæ ad obruēdos subeuntes Gallos erant parata, protinus incenderetur, cū fortē excussa tormenti ictu modica fauilla, cadi eo puluere pleni flammam corripuissent. Extemplo enim ingenti crepitu edito, & tota penitus eius conclauis testudine uisaporis reuulsa atq; disiecta, ea uis incendij fuit, ut multorum qui in proximo erant, scæuum atq; deforme spectaculum puncto temporis ediderit: multi namq; flamma, fumo, ruinaq; exanimati sunt: sed multo plures semiam busti, laceriq; artubus ignis uolentia foedè abreptis euasere, qui miserabili eiulatu dolorem exprimendo, ac frustra implorando opem, amentes tota arce discurrebant: quibus neq; opportuna remedia, alijs alio periculo occupatis, neq; loca ad quietem satis tuta præberi poterant. Ea res initium desiscendi Germanis præbuit, namq; his conflictati incommotis palam querebantur & ante alios Gasspar autoritate insignis, quod fortibus uiris quibus aperto in prælio egregiè mori non liceret tam foedè paulatim esset pereundum, dum ea, & nihil demum profutura constantia, regiam illam uerius quàm arcè tueri aduersus undiq; uictorem exercitum conarētur: Satisfactum abundè esse uel datæ fidei, uel acceptis stipendijs, cum alijs ferè omnibus ad Gallos deficientibus, ipsi uni omnium ad extremū pro regis salute, uel iniqua etiam in pugna mortè oppetere minime recusa-

runt.

runt. Insani profectò esse cõsilij pro rege à Dijs pariter ac hominibus profligato atq; deserto, perire malle, quàm uictoris clementiam ac liberalitatem experiri, quando & paratas uires haberet ad pertinaciam ipsorum uel ultimo supplicio uindicandam, & facultates eisdè superessent in tam opima uictoria ad gratiam, si se arcèq; mature dederent, uberioribus præmijs referendam. Omnis enim laboris præsertimq; militiæ finē esse diuitias, propter quas, patriam, uxores ac liberos reliquissent: proinde ipsos omnium fore stultissimos, si illas à Ferdinando expectarēt, qui reliqua uitæ ac dignitatis suæ præsidia in ipsis tantū remis ac uelis posuisset, abijcerēt eas spes ac saluti fortunisq; nullo dedecoris metu consularent. Ea enim omnia abundè sperarià uictoribus, qui ad alia quoq; bella immortalium Deorum consilio uocarētur, Dum hos maxime sermones in stationibus ferunt, totisq; animis ad Gallum inclinant, Alfonso Daulus, animaduersa Germanorum consternatione, quod neque eorum ingenia moderari, neq; periculo obuiam ire tutò se posse perspiceret, in trirēmem se intulit, quæ ad arcè proaram applicarat. Nec morà Germani ad diripiendam regiam gazam conuolant, loculorum claustra refringunt, qui omnis ueterum regum opulentiæ atq; apparatus refferri erant. Tum uerò ditati omnes potius quàm expleti, cū in tanta nobilis prædæ copia, quæ pretium decies centum millium aureorum nummum excessit, neq; sacci, neq; maticæ militares asportantibus sufficerent: Quin & tanto facinori ipsum quoq; perfidæ scelus addiderunt: Actū namq; est cum Carolo per Germanos qui in partibus Gallo-
lorum militabant, Buffecco interprete, ut tradita arce

certis conditionibus Gallicæ militiæ adscriberetur. Si qui afferant Ferdinandum prius quam arce excedere de Gasparis & cõmitionum fide dubitasse, obieciſſe, gazæ regiæ partē Germanis diripiendā, uti eo spatio sese è manib. illorum eriperet. Cæterū constat, discedente Daualo, tum primum pretiosiorē suppellectilem in prædā fuisse conuersam: quamobrē non multis inde annis Maximilianus Cæsar Gasparē ipsum in Germania eius patrati sceleris conuictum securi percussit, absoluto Gotifredo, qui militum omnium iudicio, ne tantū scilicet admitteretur egregiè restitisset. Arce noua in potestatem redacta, Galli ad oppugnandam alteram arce quæ ab ouo nomen ducit, omnem tormentorum apparatus conuerterunt. Ea est rupi imposita, quam L. Lucullus quondam à continenti ac Pausilipo monte, ut Euripū immitteret, multo seruatorū labore abscidit: contra eam altera est rupes aliquāto excelsior, quæ à continēti in mare porrigitur, in cuius summitate terrenū erat propugnaculum, antiquitus pro specula ab Aragoniis regibus edificatum, quod Piccifalconium appellatur. Ex eo loco in subiectam Ovi arcem erat despectus modico intercedēte maris tractu. Quod ubi à Gallis est animaduersum singulari celeritate in summū rupis uerticem maiora tormenta contulerunt, tantaq; ui oppugnare cæperunt, ut cū à superiore loco pilæ conijceretur, nemo in muro consistere auderet. Quibus adductum difficultatibus. Antonellus Picciolus custos, tametsi Aragonio nomini fidus habebatur, cū nihil durius sibi sustinēdum arbitraretur, arcem dedit. Vicentina quoq; turris, quæ in Megari Syrenum insula propè portum

in magnam altitudinem extructa, nocturnum præbet ignem ad cursum nauigantibus dirigendum, paruo negotio oppugnantibus Gallis cecit. Pari etiam Fato Aragonius equitatus, qui Nolanam concesserat, missa cõ Legionij ala sub præfecto Arfio equis armisq; turpiter exutus est, reclamantibus Nolanis, qui iā antè elato Gallico uexillo & deditione per legatos facta, Aragoniis militibus uti deditiis proluxè cauendo, incolumitatem polliciti fuerant. Cæterum omni equitum turba protinus dimissa, Verginius & Petilianus ad Carolum Neapolim perducuntur, custodiaq; traduntur periniquo equidē iure & summa cum inuuria, ut Argentonus ingenue perscribit. Eandem ferè fortunam tulerunt reliquæ copiæ, quæ è Pelignis & Præcutinis in Apuliam descenderant. Fuere in his ad tria milia peditum Cantabrorū Itatorumq; & grauis armaturæ equites ferè quingentū quibus præerant Cæsar Aragonius, Liuianus, & Andreas Mathæus Aquauina: tenebantq; cursum in Apuliam eo consilio, ut Brundusii, Hydrunte, aut Tarenti consisterent, sollicitatisq; inde Venetis ac Siciliensibus Hispanis, accitisq; è Macedonia Turcarum auxilijs, nouas mirent amicitias, & ad renouandum bellū maiora præsidia cõpararent. Sed Fabritius & cæteri eius ualidi agminis duces, nunquā abuentium uestigijs abscedendo persequendosq; cū expeditis equitib. eos uni tantis saluti consulere cocgerunt. Quamobrē eæ copiæ cū infesta ubiq; itinera, & in seſos ab inſens populis annes reperirēt, breui dissipatæ fugatæq; sunt, sicut nulla certa eorū manus, quæ alicubi cõsistere auderet, aut renouare bellū posset, esse nūciaretur, præter eā quæ Cæsa-

rem secuta, in Brundusinam arcem se receperat: ea enim arx una omnium totius regni postea in Aragoniorum fide permansit. Ut uero in maritimis Calabrorum Salentinorumque urbibus. Gallica arma cōspecta sunt, tantus repente Turcis omnibus qui circa Epiri et Macedoniae oram in praesidijs erāt, terror illatus, ut plures oppida desererent, et Graeci in spem recuperandae libertatis erigerentur, ac tum aperte arma, equos, comneatusque expedirent, deque recipiendis Gallis, et Turcis uno edito trucidandis consilia inirent: et ante alios montani Epirotae, qui Chimerae in Acroceranijs incolunt, et antea dum rupibus confisi suis libertatem obstinate tuerentur, à Mahomete et Baiazete non unam cladem acceperant. Factumque est demum ad eam Gallorum famam, ut tota Aetolia et Peloponneso Graeci omnes intēpesti uo libertatis desiderio, dum frustra Gallos expectant, in consilijs et concionibus à Baiazete desciuerint. Quibus cognitis rebus. Bizantij extēplo classis refecta deductaque est, remiges maritimis Asiae Europaeque gentibus imperati, et copiae omnes quae in Danubij ripis, et mediterraneis Illyrici Mæsiarumque hybernabant, ad tuendam Epiri et Macedoniae oram traductae. Interea Carolus tantis rebus summa celeritate sine suorum uulnere confectis, intentus conuiujs equestribusque, spectaculis Neapoli, ornatisimae eius urbis delitijs fruebatur. Non deerant enim totius regni proceres, ipsas quondam Andegauensium secuti partes, qui nouo regi eiusque ducibus nullo benignae hospitalitatis uel adulationis officio praetermissa uictoriam effusè gratulabantur. Ipsi quoque Galli atque Germani in summa rerum omnium copiose urbis affluētia, ui-

ta, nisi praesertim nobilitate allecti, magnam partem militaris ferociae exuerant, multorumque molliuerant animos corporaque; illustres foeminae, luxu, comitate, eruditisque munditijs, cum certatim gentis more, etiam ludicra hastatorum certamina spectandi studio frequentarent. Eaque tum erat uerni caeli clementia et peramena temperies, ut non modo rex iuuenis, et proceres, qui reputādo, quam facile uictores euassissent, ob idque Italiae opes ludibrio habendo in ea licentia solutiori uita indulgeret uerum et ipsa quoque agrestis militum turba regionum horum, et beati littoris amoenitate caperetur. Iamque et rex ipse et duces spectiosorum paulo ante consiliorum obliti, omnes penitus transmarini belli cogitationes ita abiecerant, ut manifeste appareret, Gallos idcirco eius suscipiendae expeditionis famam praebuisse, ut maioribus uiribus uiteretur, si consilijs suis causam religionis adiungeret: et hercle non inanis fama ferebatur nihil aliud eos uel ab initio, quam de subigenda Italia atque Sicilia cogitasse. Quas ob res, ueluti in summo omnium discrimine metu confernati Europae principes, sollicitis animis reputare ceperunt, quoniam Gallorum consilia armaque, iam ab secundo ubique rerum successu socijs pariter atque hostibus formidanda uerterentur: quando nihil usquam in Italia uirium esset, quibus publicam salutem tueri possent, si rex externus iuuenili cupiditate aut dum suorum impulsu, totius Italiae regnum, et Romani imperij sedem, ac titulos affectaret. Ante alios pontifex Alexander inermis et trepidus Caroli uictoria primum angebatur: quippe qui post Caesaris filij fugam iam plane desciuerat: neque postea uti Alfonso Ferdinandoque Aragonijs

gonijs nuper dedisset, tum uictori Carolo id enixè postu-
lanti Neapolitanum regnum pontificia auctoritate ad-
iudicare uoluerat. Ludouicus quoq; sfortia suis demum
omnibus deceptis cõsilijs serò sapere, & ea quæ impè-
derent mala ægro animo providere cœperat, cū Gallo-
rum copias robore, fide, disciplinaq; firmissimas, uera-
tum primū æstimatione metiretur, & presentis maxi-
mè regis nomen, uimq; eius cum summa felicitate con-
iunctam, in tanta Italicarū opum imbecillitate magno-
perè formidaret, quādo imparatis omnibus necessaria
sumenda arma uiderentur, atq; etiam planè cerneret
Gallum, modò latè imperaret, nemini datam fidem ser-
uaturum: quoniam Tarentum urbem, uti se dono datu-
rum sfortianæ genti ab initio istius fœderis promiserat
post adeptam uictoriam concedere recusasset. Eadem e-
tiam cura Venetos sollicitabat, qui se eius belli specta-
tores fore polliciti, uiriusq; regis uires in dispari geren-
di belli ratione fermè æquales fore crediderant, bellūq;
propterea diuturnum parari, quòd non una, nisi admo-
dum memorabili pugna præsertim propinqua iā hye-
me, posset definiri: in animumq; subinde induxerant, se-
tum in tempore, & magna quidem cū mercede bellum
moturos, cū Aragonijs rebus multiplici in cõmodo affe-
ctis atq; contusis, Gallorum arma suum impetum quo
maximè ualere amississent, quòd necesse erat accide-
dere, si Galli cunctatione hostium atq; hyemis difficul-
tatib; impediti in oppugnationibus singularum urbū
senescendo, Calabris & Brutijs hæreret. Maximilianus
quoq; Cesar publico priuatoq; odio Gallis insensus, nō
modò gloria & magnitudini florentis uictorisq; iuue-
nis in-

nis inuidebat, uerū etiam magnopere uerebatur, ne au-
gustum Romani Cesaris nomē, quòd sibi Gallus multo
rum assentatione deberi existimabat, & fama parte ui-
ctoriæ, & presentis exercitus uiribus usurparet. His e-
tiam Gallorū secundis successibus Ferdinandus Hispan-
nus, uti erat ab multo rerum usu innataq; prudentia in
omni consilio exactè circumscriptus & cautus, uehemē-
ter permouebatur, cū in ea admirabili insignis uicto-
riæ celeritate, Siciliam suæ dictionis & nudatā præsidio
impotētī atq; auidæ noui imperij Gallicæ gētis audaciæ
expositā uideret. Igitur, quos modò nominauit Europæ
principes, unis exceptis Florentinis (li enim Pisas per
Carolū se breui recepturos putabant) solenne fœdus
circiter Kalendas Aprilis inter se percusserunt, his legi-
bus, ut uno consensu cõmuniq; impensa, tantas copias
terra mariq; pararet, quantas pro tuenda salute publi-
ca satis esse arbitrarētur. Quòd si quispiā ex socijs ali-
cui bellū inferendum putaret, id ille suis uirib; & priua-
tis auspicijs gereret, & Carolo regi suus locus expressa
conditione relinqueretur, modò æquissimi fœderis be-
neficio uti uellet. Per eos dies Ferdinandus ex Hispania
Triuentium regulum cum ualida classe, se uo adhuc ma-
ri in Siciliam trajcere iussit. In ea fœre circiter quin-
que milia peditum, & delecti equites sexcenti, quibus
præerat Consaluis Ferdinandus, uir Bæthico bello cla-
rus, qui postea Magni Ducis cognomen, & sua uirtute
& militum secundo fauore promeruit. Veneti supra
quadraginta rostratas naues exornarunt, præfecto eis
Antonio Grimano uiro lectissimo, magnaq; uim leuis
armaturæ equitum, quibus terrestres exercitus supple-

retur, ex Epiro, Macedonia & Peloponneso mercede
 conduxerunt. Eodē quoq; tempore Ludouici Sfortia
 pecunia, cohortes in Sueuia scribebatur, & Maximilia
 nus literis significabat se in Italiā, cū factō opus foret,
 extemplo transiturū esse, adducturūq; inuictam Ger
 manorū manū, cuius uirtute paucis antē annis Gallo
 rum legiones Morinis in campis latē prostrauisset. Ba
 iazetes quoq; qui iam certius de fratris morte cogno
 uerat, cadauerq; illius per legatos ex Italia Prusiā Bi
 thyniā, ubi Othomannorū gentis sepulchra cernuntur
 referēdum curauerat, nō modō omnem belli apparatū
 intermisit, sed & magna terra mariq; auxilia aduersus
 Gallos Venetis obtulit, cū iam in ea noui foederis fama
 & Gallorū solutus metu, & reliquo etiam timore, quē
 ex inimici fratris uirtute cōceperat, omnino liberatus
 esse uideretur. At Carolus improuisa principū conspi
 ratione percussus, uehementer de parta iā uictoria du
 bitare, queri se proditū iri fremereq; ira tamen potius
 quā dolore agitari, & plurimum militum suorū uirtu
 te cōfidere. Nam etsi illi nondū ex professo hostes ma
 gnā causā equitatem, lenitatemq; nouo foederi, quod
 pro tuenda tantū salute ac libertate percussissent, prae
 texuisse uiderentur, ea tamen omnia contra se parari
 manifestē prouidebat. Quamobrē optimum factū rati
 sunt, si pontificem imparatum, nec adhuc hostilia molien
 tem, subito aduentu à cœptis consilij deterreret, Romā
 contendere, atq; inde in Galliam Cisalpinā penetrare cō
 siliuit. Itaq; ex omnibus copijs, quicquid floris ac robo
 ris erat, sibi deligit. Fuere expediti equites utriusq; ar
 maturæ quater mille, praeter laterones ac pueros armi
 geros

geros quos secum trahunt. Heluetiorum uerō ac Ger
 manorum, itemq; Vasconum peditum circiter octo mi
 lia, praeterea tormentorum iustus numerus, eorū prae
 sertim quae expeditis curribus ueherētur. Reliquas ue
 rō copias per opportuna totius regni loca dispersit
 est, ut unaquaeq; regio certis suis praesidijs ac ducib. fir
 maretur. Caietæ & totius Campaniæ tuendæ cura Bel
 cario demandata est: Hunc urbe Nola donauerat era
 rioq; praefecerat, Bailinus autem Vitrius, & Gratianus
 Guerra ad Aquilam atq; Sulmonē, Marsis & Pelignis
 impositi. Persiuus cum fratre Alegria Lucaniam tueri
 iussus. Asbarræ regulo Salētini: Obegnino autē Brutij
 obuenerunt: Hunc magistrū equitū creatat, qui honos
 militiae summus existimatur. Iulianus porrō Lothorin
 gus in custodia Gargani montis constitit: Manfredoniæ
 autē Gabriel Monsalconius, & Tarenti Georgius Sul
 lius praefecturas iniere. Neapoli uerō, omnibusq; pari
 ter copijs, Gilbertus Monpenserijs cum imperio prae
 fectus est, ad quem rerum omnium cum urbanarū tum
 bellicarum summa respiceret. Iis rebus maturē consti
 tutis, Latina uia Romā profectus est, praemisso Andrea
 Lugdunensi Antistite, qui pontificem hortaretur, ne i
 psius regis aduentu terreretur, aut quicquā hostile ab
 eo, qui & pietate filius, & pontificij nominis cultor e
 gregius esset, sibi imendū putaret. Regem enim adeo æ
 qui iudicij pacatiq; animi esse, ut cū ad colloquium ue
 niret, in pristinam cum ipso gratiam, nec exclusis cæte
 ris principibus, qui sine causa de eius fide ac modera
 ratione dubitassent, continuo esset rediturus. Ceterū
 pontifex planē metu obrutus, cū neq; sibi inermi cum

armato rege de pace ac fœdere disceptandum existima-
ret, neq; se colloquendo quicquã, quod ad rerum quietẽ
pertineret, projecturum arbitraretur, et uehemẽter du-
bitaret, ne fides sua socijs ex cõtatione colloquijs suspe-
cta redderetur, ex urbe Orbitum profugit, moxq; Peru-
siam, ut inde per Umbros ad mare, ac demũ, si Gallus
insequeretur, Venetias protinus enauigaret. Sequeban-
tur abeuntem pleriq; cardinales, turbaq; ingens eius ge-
neris hominum, qui honoris & quæstus gratia pontifi-
cia aulæ operam impendunt. his præsidio erãt, præter
ipsos prætorianos, aliquot equitum alic, quas Venetia
Ludouicus opportunè transmiserant. Carolus sua spe
deceptus, pacato agmine Urbẽ Calendis Iunijs intrauit,
& Transyberina in regione castrametatus est. Sed tri-
duo post tribus diuersis agminibus ab Vrbe discessum,
totusq; is tractus, qui Castiam uiam & Aureliã interia-
cet, transeuntium iniuriã expositus, pabuli & cõtrea-
tus omnis generis detrimenta sensit. Sed Tuscanellensis
calamitas insignis fuit: cũ enim rixa fortè exorta, Gal-
lus lapide ictus cecidisset, cõmilitones irati non ipsum
quidem percussorem, sed oppidanos omnes adorti, du-
ce Bastardo Borbonio magnam eorum partem crude-
lissimè trucidarunt, atq; oppidũ diripuerunt. Ii quoq;
populi qui utriq; uiæ imminet, totusq; Senensis ager
Pisas usq; uaria incõmoda passim accepere. Porrò Ca-
rolus cũ Senas uenisset, ita perturbatum ciuitatis statu
inuenit, ut ciues in quatuor diuisi factiones, insano li-
uore mutuo inducti, à rege præfectũ peterent, qui Gal-
lico fretus præsidio inter ordines factionũ æquo iure li-
bertatis nomẽ tueretur. Ambiebat ad id Ligninius pro-
pinquus

pinquus regis, ita ut cohortem Gallorum facile impe-
traret, quæ duce Gualterio Tincta uilla urbi præisset.
Sed festinante in Gallian rege, non multò post depulsis
foro atq; urbe Gallis, ciuitas ad ueterem Pandulfi Petrus-
cij dominatum redijt. Pisani eo tempore cũ Florentinis
bello contendebant, cũ libertatem quã Gallorum bene-
ficio recuperasse uidebantur, accerrimè tuerentur. Flo-
rentini etenim post exactos Mediceos, Caroliq; discessũ
in unam eam intenti curã, ut Pisas reciperent, magnũ
numerum equitum & peditum ex ueteribus copijs cõ-
duxerant: eisq; Herculem Bentiuolum, Franciscum Sic-
cum, & Ranuccium Martianum militiæ claros, & fide
maximè insignes præfecerat: quorum uirtute cõplura
castella, quæ audito libertatis nomine ad Pisanos defece-
rant, breui recepta sunt, & in primis Bientina: ea palu-
di adiacet, & Pontis Erea oppidum, quæ tenui Pisano-
rum præsidio tenebatur. Nec multò post ductis ad Cal-
cinariã copijs, nocti diem densa caligine nubiliũ, ita ut
omnis è speculis prospectus Pisanis eriperetur, trib. ex
improuiso prælijs ad murum factis, occisõque Ioanne
Saluio præfecto, oppidum expugnarant & incende-
rant. Calcinaria autem capta, Legolum, Pallaia, Mon-
tesuscum, & Pontefaccum, aliquotq; alia ignobiliora
oppida ad antiquam Florentinorum fidem redie-
rant. Ex aduerso autem Pisani per eos dies subsidio ue-
nit Lucius Maluctius uir fortis, & maximè pugna:
adduxitq; grauis & leuis armaturæ delectos equites
& pedites ueteranos spectata uirtutis ferè trecentos.
Ab Genua quoq; submittente Ioanne Adurnio magna
nis minorum tormentorum, balistarum, armorum, te-

lorumq; omnium mari Pisas delata. Nam haud obscure Pifani cū pecunia tum armis ac milite à Ludouico Sfortia iuuabantur, qui multis de causis, uti postea dicemus Pifanos incolumes liberosq; præstare, porro Florentinos, quod Gallis faueret logo bello implicitos distineri atq; atteri magnoperè cupiebat. His freti auxilij Pifani, hostium duces, qui magno apparatu Buttum oppugnabant, muriq; partè maioribus tormentis deiecerat cum detrimento inde discedere, ac incensis exteriorib. edificijs Bientinam se recipere coegerant. Sed nec multis inde diebus par incōmodum ipsi Lucio à Florētiniis ducibus repensum, cū è Cascina promotis castris, Liberasciam oppidū in Lucensium finibus, quod à paucis Pifanis haud acriter obsidebatur, oppugnatum cū iusto apparatu contendisset. Magno nanque itineris flexu, Florentinorū copiae Liberasciam ductæ, quarū aduentu præsidarijs, & Barigo præsertim Barga, qui fortiter septem dies longè acerrimā oppugnationem sustinuerat, animi adaucti. Contra uerò Pifanis adeò imminuti, ut Lucius appropinquantium multitudine perterritus, defesso statim maiore tormento, ne eo hostis potiretur Pifas profugerit. Postro die Florentini equites eo successu elati, excurrendo populandoq; per uallem Sercij amnis, qui olim Auxeris fuit, ingentē peccoris atque hominū prædam egerunt, euectiq; usq; ad calidas aquas, quæ Mamosæ dicuntur, adeò magnum suburbanis uicis terrorem intulerunt, ut Pifanus populus (sicut in summo accidit periculo) sonitu campani æris è sacra turre ad arma sit uocatus, & Lucio militares copias educere cōfessim eruperit. Cōmissumq; est atrox præliū

in angu-

in angustijs Capellesij pontis apud Fractā emissarium, quod ex Auxeri amne ad conuehendam materiā Laurentius Medices laborioso perutiliq; opere Pifas usq; perduxerat. Pugnatum est ab initio magna uis, sed Florentini improuisi hostis impetum non tulerunt, uersiq; cum cæde in fugam trepidanti agmine Liberasciam se receperunt. In ea obtinendi pontis contentione, Herculi fortiter pugnantis equus suffossus est. Siccus ipse à pluribus simul circumuentus, multisq; clauarū ictibus contusus, ægrè se è manibus hostium eripuit. Roversius Bononiensis centurio insignis captus, & cum eo cataphracti uigintifex, magnusq; numerus aliorū equitum ac peditum capti uel excuti armis fuere. Lucius ouanti similis in urbem reuersus, ut hostibus perterritis aliam quoq; cladem pararet, Bernardinum Clostram & Animanimigram Ligurem uiros apprimè pugnaces, qui Vicopisano in oppido erant, de successu eius diei certiores facit, monetq; ut quas habeant copias equitum ac peditum intempesta nocte educant, & ad occupandum Sercij pontem apud sanctum Giulicium quæ hostes sint transituri progrediantur: se Lucensi uia ad intercludendos eos expeditas educendum copias, futurumq; esse si maturaret, ut ea celeritate reliquæ hostiū copiae delerentur. Clostra & Animanimigra imperata faciunt, & quanquam aliquanto tardius quam putarent per tenebras iter confecissent, satis tamen in tempore transeuntibus iam hostibus superuenerunt, quos inopinantes & maiore quam esset copiarum specie deceptos, emissis sclopis atq; balistis, ingentiq; simul, ut in uictoria solet, clamore sublato perturbarunt. Equites

tamen agresium beneficio uadis in amne reperitis euasere, pedites magna ex parte caesi captiq; sunt. Hercules uero citato agmine reliquias bis fusi exercitus priusquam Lucius Lucam praeterueheretur, Montecarlum reduxit. Atq; inde Arno amne ad Montecuculum superato, in uetera castra ad Eræpōtē reuersus est. Victores uero spolijs onusti dum redirent, apud Liberafactam, tormentū, quod paulo antè defoderant, reperitum atq; erutum in urbem reduxerunt, & Lucius biduo post Cascinā, ut ex propinquo in omnes hostiū motus intentus bellum gereret copias suas adduxit. Fiebatq; propinquitate hostiū, ut è quotidianis praeliis occasio praebereetur, quum utriusq; partis castella, agrumq; omnem repentinis excursionibus permixta detrimenta deuastaret. Per eos dies, dum Lucius Cascinā moenibus teneretur, Florentini duces Ranucium Martianum cum ualida parte exercitus Rasiagnanum misere, quod est oppidum supra Liburnum, Volaterranis uadis propinquum, rati se aut Lucium interclusuros, si ad ferendam obseſis opem Cascina sibi egrediendum atq; eò contendendum arbitraretur, aut si oppidi praesidiq; salutē omnino negligeret, oppidū nullo negotio in potestate esse redacturos. Sed Lucius de eorum consilio coniectura iudicans, aliquanto minore eius oppidi quam exercitus iacturam fore existimauit, Cascinaq; se continuit, atq; ita Rasiagnanū quassato iam multis tormentorū ictibus muro, dedenteq; se praesidij praefecto receptū est. Sub id ferme tēpus legati Pisanoꝝ, qui Neapoli ciuitatis suae salutem libertatemq; Carolo obnixè cōmendauerāt, ipso cōcedente,

sexcentos pedites Gallos oneraria nauis Pisas adduxerunt, quorum aduentus, sicuti Pisanis fuit gratissimus, ita Florentinorum animos uehementissimè pupugit, quum se decipi Gallica fide manifestè perspicerēt. Meminerāt etenim se Gallorum amicitiam in spem recuperandae eius urbis, non modò ceterorum omnium Europae principū societati ac foederi praetulisse, uerū etiam quod pudendum omnino uideri poterat, multa pecunia coemisse, à quibus tamen neq; arcem toties promissam recepissent, & cōtra Pisani hostes, grauis contumeliae ac iniuriae nomine Gallicis auxilijs iuuaretur. Tribus namq; antea mensibus à Brissoneto, quātum Macloidiensis cardinalis uocabatur, Neapoli magnis pecuniae pollicitationibus impetrarāt, ut idoneos homines mitteret, per quos Pisani docerētur, eam demū esse Caroli uoluntatem, ut in ditionem Florentinorum redirent, omniumq; iniuriarū impunitatem & lenè moderatumq; imperium in posterum à ueteribus dominis expectarent, sequestro & sponsore praesertim rege, cuius dignitatis esset praestare quae promitteret, & uires haberet ad uindictā iniuriā, si Florentini à pactione fide lubrica discessissent. Sed Galli acceptis Florentiae muneribus, quū Pisas uenissent, & ad ferocē populum frustra cōcionarētur, ludibrio habitū fuerāt. Itaq; Pisani Gallicis cōfirmati auxilijs, summo omnium studio alacritateq;, Ferreto maxime Gallorū duce ut erat uir impiger nauare operā cupiēte, ad oppugnandā Liberafactā proficiscuntur. Clostra & Animagrada duces fuere, pluribusq; simul prolatis tormentis oppidum singulari militum ardore oppugnari coeptum.

Defendebat se de muro turresq; Barigus Barga longè fortissimè, uerùm ea turris quæ multis incommodis subeunt atq; oppugnantibus afficiebat, non multis inde horis terribili uiolentia ingentis tormenti, quod à Pisanis Bubalus appellabatur, profcissa labefactaq; est: ea magnam muri partem cadendo secum traxit, præbuitq; terrorem defensoribus, qui mox sese dedendo Pisanis uictoribus arcem atq; oppidum reliquerunt. Neq; Hercules qui ad Eræpontem castra habebat, subsidio laborantibus adcurrendum esse iudicauit, quoniã magnopere timebat, ne Lucius eductis Cascina copijs, & capto ad Vicopisanum itinere, à tergo protinus insequeretur, atq; ita pari arte utrisq; bellum gerentibus, sicuti paulò antè Rassignanum receptum fuit, Liberasta simili quoq; astu & celeritate hostium amissa est. Post id factum sanctæ Lucie uicus, Lariũ, & amissum paulo antè Lecolum, Pallaiãq; & minora aliquot castrilla quæ ad colles uergunt, à Pisanis in potestatem redacta sunt. Per eos quoq; dies Lucius circiter ducentos utriusq; armaturæ equites & cohortem unam hostium ad Fornacellas ultra Cascinæ amnem, qui Fossa dicitur, ex improviso adortus prosperè cõfluxit, uersisq; infugam hostibus, adeò acriter cædendo capiendq; illis institit, ut usq; ad Eræpontem sit prouectus: tantaq; fuit patenti porta ingredientium trepidatio, ut nisi paucitati suorum militum Lucius diffusus substitisset, oppidum ipsum, in quo duces ceteraq; copiarum, & complura tormenta erant, simul cum hostibus irrumpendo facile capi potuisset uideretur: magnamq; eo die Lucius apud Pisanos egregiè uirtutis laudè promeruit, quòd

co præ-

eo prælio & periti ducis & strenui militis officium impleuisset. Biduo post Lucius fortuna utendum ratus, quæ quum benigna semel arriserit, audentes secundo passu subsequitur, nocte intempesta copias Cascina eduxit, profectusq; Pontefaccum, prius penè quàm ab hoste sentiretur, ad motis scalis in oppidum transcèdit. Quo tumultu Ludouicus Martianus Rannucij frater equitum præfectus, & Ioannes cognomento Vetula, clari nominis centurio, & cum his centum equites pluresq; pedites capiuntur, oppidumq; diripitur. Erat specula editissimo in monte in arcis modum ædificata, quæ Verrucula uocabatur, ex ea despectus erat in omnes campos: Pisanisq; intenti assidue speculando, omnes motus egressusq; hostium ex oppidis notabant, & quam in partem uerterentur, linteis uexillis & fumo, interdumq; ignibus & tormentorum sclopis significabant, magnasq; ea res Florentinis gerendi belli difficultates sæpius attulerat: Propterea & in castris à ducibus & Florentiæ in senatu decretum est, ut omnino quibus maxime artibus opus foret, Verrucula hostibus eriperetur. Itaq; ad terrendum cohibendumq; Lucium, ne Verruculanis custodibus auxilio proficisceretur, Erænciscus Siccus ad Buttum ualidam equitum ac peditum manum adduxit, ipse Hercules ad pontem Eræ permansit: Montanus uerò & Christophorus Epirota uiri fortes cum peditatu montem subire iussi. At Lucius qui de consilio profectioeq; hostium cognouerat, milites cohortatur, ut æquo animo unius noctis laborem ferant, quid fieri uelit monet, & flumen Arnun de secunda uigilia uado transgreditur, in absenteq; celo Buttum ad hostes

peruenit tarditatem saepe militum castigans uerbis, et seipsum incusans, quod noctis breuitate deceptus mane festa iam in luce, rei bene gerenda occasionem amisisset uideretur. Sed ut in bellicis rebus accidit, in quibus fortunam omni prudentia maiorem saepe experimur, secus ac ipse putauerat, sibi secunda omnia, hosti uero maxime aduersa contigerunt. Siccius enim cum paulo ante per speculatores Lucium suos arma capere, paratosque esse ad prosecutionem iussisse cognouisset, instratis frenatisque equis totam noctem insomnem duxerat, ne ab inquieto acerrimoque hoste imparatus opprimeretur. Oriente autem iam Sole, nihil de insidijs amplius dubitans, milites corpora simul et equos curare permiserat, sic ut tum primum Lucij antecursores, apparere inciperent, quum Sicciani semisomnes, discincti inermesque ad primum uigilum clamore turbati oppressique sint, Burla equitum praefectus uir strenuus, dum inuadentium impetum pro statione impigre sustinet, obtruncatur. Ceteri Sicco aegre euadente, paucis interfectis capiuntur, magnisque equorum numerus perdit ex praedae cessit: sic ut omnes ferme dum leti ac ludibundi rediret equites facti uiderentur, quod thoraces et galcas relictas ab hostibus induissent. Eius rei gestae nuncijs territi Montanus et Epirota, ne quicquam tentatis confragosis Verrucule callibus ad Herculem in castra redire. Sed dum Florentini duces acceptas clades nouis consilijs ultum iri properarent, prima Gallorum agmina quae turrim Sancti Romani ex itinere expugnarat, oppidumque Montopolim diripuerat, aduolare ceperunt. Quorum aduentus, Florentinos, quoniam suas copias transe-

transuentibus Gallis misceri multis de causis nolebant, ponte Erae et ceteris quae obtinebant Castellis, decedere coegit: praebuitque miseris oppidanis materiam iterum rebellandi, quum Pisani relicta ab hostibus loca circumductis passim copijs occupare niterentur. Porro Carolus magna omnium alacritate a Pisanis susceptus est: ac ueluti auctor eorum libertatis ab omnibus ordinibus salutatus. Ceterum, ut erat incertus consilij, quum orantes proeclique ad pedes, ut ciuitatem liberam et incolumem uellet suppliciter postularent, ambiguo quodam responso spes eorum nec impleuit, nec elusit, quod se et promissis omnino staturum, nec se ullis Florentinorum precibus discessurum, nec aequitate polliceretur. Sed adeo mirifica erant omnium ductu Gallorumque militum studia erga Pisanos, ut quanquam ingrata auribus uerba retulerant, neque tristes essent, neque ullis ambiguae regiae uoluntatis indicijs frangerentur. Dum Pisis Carolus moratur, multorum literis fit certior Ludouicum Aurelianum, quem apud Astam ad incerta belli cum ualida copia non parte reliquerat, Nouariam occupasse, nouoque eorum motu in summum amittendi imperij discrimen Ludouicum Sfortiam coniecisse. Quo nuncio incredibili leticia affectus est, quod non modo euadendi, uerum et occupande Galliae Cisalpinae occasionem sibi dari a Dijs immortalibus arbitraretur. Scripserat enim multum antea audito noui foederis nomine ad Aurelianum, ut circa Astam quanta maxime copias posse celeriter pararet, quae sibi per hostiles agros, contraque oppositas acies erupturo opem ferret. Iamque tres alae Gallorum equitum, et aliquot Heluetio

rum cohortes duce Henrico, cui à lauto conuictu Germanicè Agnauolebano cognomen fuit, ab Alpihus descendant. Sed Aurelianus per se strenuus, audius imperij, nouisq; præsertim copijs fretus, ultrò sibi molèdum bellum, & fortiter audendum existimauit, ne Fortunæ ad magna atq; felicia aditum præbenti, deesse uideretur. Cùm Opicino enim Catia, Manfredoq; Torniello, qui Nouariæ potentes clarique erant, occultè transegit, ut urbem sibi traderent, eaq; sibijpsis patrato negotio, quæ uellent præmia decernerent, se enim eius beneficij memoria nunquam esse depositurum. Siquidem Opicinum atq; Manfredum ante alios eius ciuitatis, à Ludouico Sfortia iniurijs detrimentisq; indignè affectos fuisse didicerat: rebaturq; eos qui iam animo defecissent, oblatæ occasione minimè defuturos. Innocentiū namq; Catiam Opicini propinquum, Ludouicus Sfortia aliquot ante annis fato functū, obiectis quibusdam criminibus, è sepulchro in ius uocari damnariq; iusserat, ut bona illius ueluti conuicta iudicio per leges fisco addicerentur: quod sicuti inauditum & imexcreabile uisum est, ita illi singularè inuidiam cōcitauit. Dū uerò in Nouariensi latifundium ad eximiam fertilitatè magno studio conderet, quod de nomine suæ gētis Sfortiadam appellauit, uicina prædia impotèter ab inuitis dominis coemendo, ipsis Sfortiadæ finibus incluserat, corruatisq; priuatorū ciuium aquis ut sua plenius irrigaret, alienos agros solito humore destitutos, penitus infelices reddiderat. Quæ duæ res grauib; incommodis complurium, & præsertim Tornielorum possessiones afflixerant. Igitur quum illi qui acceptæ iniu-

riæ uindictam coquunt, facile ad omne perfidiæ uel audaciæ facinus impellantur, data fide, susceptoq; negotio, & die constituta, quæ diui Barnabæ erat solennis, Aurelianum cum expedito equitatu è Verceilis conuolantè urbe receperunt. Venit etiam cum eo Ludouicus Salassorum regulus, qui eius consilij particeps factus montanorum manum occultè coegerat, atq; ita introductis armatorum circiter octo milibus Nouaria Gallorum ditioni cecidit. At Ludouicuseius nuncij atrocitate percussus, extemplo ad Hieronymi Leonis legati Veneti domum ab arce cum paucis familiarium descendit, orauitq; demissè admodum ac trepidè, ut imperium, fortunas, salutemq; suam senatui uehementissimè commendaret, quando in ea fortunæ iniquitate neq; opè aliunde implorare, neq; præsentia subsidia afflictis rebus expectare possèt. In cuius rei celeritate non modò Gallie Cisalpinæ, sed totius Italiæ salutem ac dignitatem esse positam, quando cuncta uel inopinato casu, uel cōmuni omnium imprudentia, summi discriminis aleam subiijset. Solos esse Venetos, qui sicuti cōsilio atq; opibus cæteros anteirent, ita ad iuuandum opportuna atque expedita remedia haberent, si non modò socijs in præsens, sed & rebus suis in posterum, absq; ulla cunctatione prouidendum esse arbitrarentur. Ferunt Ludouicū dum peroraret, & capta legati dextra se perpetuo Venetorum clientem futurū iuraret, nobilissima Smaragdo illius digitū induisse, ut ardentū atq; propensius pro salute sua senatui perscriberet, deq; eius rei casu, & periculi magnitudine plenissimè doceretur. Triduo post Nouariæ arcè à Galeacio Ludouici fratre magno

sumptu aedificatam, Gallis deditit Ioannes Calchus uir
 imbellis & timidus, qui beneficio potius quam uirtute
 eam à Ludouico quaestus gratia custodiendā acceperat.
 Tū uerò Veneti, qui neq; socijs neq; sibideesse, uel equum
 uel tutū ducebant, referente Barbado principe de bel
 lo pro cōmuni salute aduersus Gallos gerendo maturē
 decernunt. Melchiorē Triuisanum & Lucam Pisa
 num eximie uirtutis optimates, ad exercitum legatos
 creant. Franciscum uerò Gonzagam Mantuæ princi
 pem atate florentem, belli decorisq; audidum omnibus
 copijs præficiunt: minoresq; duces & copias ad consti
 tutā diem in ripis Ollij amnis adesse iubent: mittiturq;
 ad Ludouicum Bernardus Contarenus cum sexcentis
 Græcis equitibus, qui Galeacium Sanseuerinum Ludo
 uici ducem adsequeretur. Is enim in Nouariensem a
 grum profectus, supra septingentos cataphractos sa
 gittariorumq; equitum plures turmas, & aliquot subi
 tarias cohortes coegerat, quibus Galli interim ab ex
 cursionibus, inuadēdisq; alijs castellis terrerētur, dum
 Germanorum pedestres copiae aduentarent: quæ supe
 rato Adula monte per Volturenā uallem, & Lariū
 lacum, omni adhibita celeritate mittebantur. Interea
 Carolus prouiso commeatu, & iumentis sex dierum
 quiete recreatis Pisis profectus, Lucam contendit, li
 bertate de qua adeo cupide anxieq; agebatur, Pisanis
 nec concessā, nec erepta, quum infamiae, & maioris e
 tiam periculi metu, neq; fidem Florentinis fallendam
 arbitraretur, quibus accepta pecunia foedere paulo an
 tē se cōiunxisset, neq; Pisanos, quos ipse in libertatem
 uindicasse uideri uolebat, Florentinis ueluti iratis ty
 rannis

rannis excrucianos tradere, uel equum, uel regium
 putaret. Erant apud Carolum Iulianus Paulusq; Frego
 sius cardinales, & Hibleus Eliscus, qui uti exules so
 lent, dubijs asperisq; etiam in rebus, cuncta facilia atq;
 expedita ad uictoriam pollicebantur. Differebant enim
 cum mediocribus copijs mitterētur. Differebant enim
 præsto sibi adfuturos montanos homines Fregosiae fa
 ctionis, per quos omnem inferioris Liguriæ oram in
 potestate essent redacturi. Promotisq; inde ad Genuā
 castris facile fore, ut forti opera amicæ factionis, cui cū
 etia ordine communicassent. Adurnij urbe atq; imperio
 pellerentur, priusquam à Ludouico Sfortia, qui a
 deo opportunē graui bello domi esset implicitus, auxi
 lia submitti possent. Philippus quoq; Bressius Allobro
 gum principis frater, qui apud Carolum gratia atque
 authoritate plurimum ualebat, ut qui maximē eorum
 consilium probaret, sese iturum, ac ducē eo bello futu
 rum profitebatur. Itaq; re ad consilium delata, cōpro
 bataq; Bressio duæ equitum ala, Gallorumq; peditum
 cohortes quatuor, & tormenta septem attribuntur:
 Cum eo etiam Vgo Ambosio uir nobilis militiæq; peri
 tus, unā proficiscitur: ad Miolanū quoq; Gallicæ clas
 sis præfectum cū literis regijs plures simul nūcij mittū
 tur, qui moneāt, ut ab ora quā legeret discedere nolit,
 terrestrium copiarū ducibus pareat: paratusq; ac intē
 tus remigio & uelis, quò opus esse uideatur, protinus
 enauiget. Camillo item & Paulo Vitellocioque Vitel
 lijs fratribus, qui iam cum cataphractis ducētis, & to
 tidem leuis armaturæ equitibus sese accepto stipendio
 Gallis addixerant, imperatū, ut in Liguriam proficisci

maturarent, & Breſium quanta maximè poſſent tele-
ritate conſequerentur. Ipſi cardinales paſſim ex Lucen-
ſium caſtellis, Apuanisque Liguribus pedites cogunt,
& per Apennini ualles notis tramitibus in Liguriam
profiſciuntur. Carolus interea his rebus explicitis ad
Apenninum magnis itimeribus ſe extendebat, ut eo ce-
leriter ſuperato, ad Aurelianū prius penetraret, quàm
hoſtium copia, quas undiq; cogi Padumq; traduci au-
diebat, ad Apennini anguſtias ducerentur. Vix prima
Gallorum agmina ſubire cœperāt, quum Pontremo-
lenſes, haud ignari quid ſibi ab iratis Germanis timen-
dum foret, oppido ſermè omnes effugerunt. Nec multò
poſt nequicquam prohibente Carolo, uel deprecanti-
bus ducibus, totum penitus id oppidum quod ædificijs
atq; opibus pro loci opportunitate clarum erat, inie-
ctis uno tēpore facibus, barbaro furore incenſum atq;
deletum eſt. Tormenta demum inde confragosus Apen-
nini iugis ad Burgū caſtellum, quòd à ualle Tarri am-
nis nomen ducit, magno quidem cum labore, ſed maio-
re aliquanto militum ſtudio traducta: Quando ea ſin-
gulis attributa cohortibus, non ſolitjs equis, qui in a-
brupto flexuoſoq; paſſim itinere minime iungi coapta-
riq; poterant, ſed manibus atq; humeris militum tra-
herentur, equitesq; ſinguli pilam ferream quinquagin-
ta pondo, in anteriore ephippij parte collocatam, ala-
criter deſerret. A Burgo latiore demū uia, quæ ad Fo-
ronouū ducit deſcendere cœperunt, præmiſſusq; cum
ualida peditū atq; equitū manu Giensis primi agminis
dux, & cum eo Antonius Baſſeiſ Heluetiorum præſe-
ctus, ac ipſe Triuultius, ut apud Foronouum locum ca-

ſtris antecaperent. Triuultio enim tanquam itineris dia-
ce Carolus utebatur, atq; eius uiri conſilio ſummam ad-
hibebat fidem, cum propter ſingularem militiæ loco-
rumq; peritiam, tum ob ueterem ſimilitatem, quam cū
Ludouico Sfortia ſemper infeſtus exercebat. Vnde illi
poſtea per amplæ opes atq; ingens belli gloria, cum ex-
cidio totius Italiæ creuerunt. Habebat tum caſtra Ma-
tuanus, cui ſe Calatinus cum copijs Sfortianis adiunx-
erat, ad Glareolam uicū in ulteriore Tarri amnis ripa,
loco admodum opportuno, ut Parmenſibus qui in ter-
go erant, ſi ad defectionem ſpectaret, immineret, præſi-
dioq; eſſet proximis caſtellis: ac ſi Carolus eā ire perge-
ret, prima deſcendentium agmina iniquiore hoſti loco,
totis ſimul copijs adoriretur. Interim dum Galli Foro-
nouo appropinquarent, Gonzaga de eorum aduentu
per exploratores certior factus, leuis armaturæ equi-
tes, duce maximè Nicolao Annonio Dalmata uiro im-
pigro præmittit, qui ad hoſtes aduolent, & dum ipſe
cum robore grauis armaturæ equitum, peditumq; ex-
peditis cohortibus ſubſequitur, tumultuaria pugna di-
ſtineat. Illi imperata impigrè faciunt, adorti q; hoſtes ſi-
bita incurſione ex omnibus lateribus eos perturbant,
multisq; cæſis ac captis, raptiq; uexilla uno, prius quàm
cataphracti peditumq; auxilia ſuperuenirent, omnes
retro pauidos auerterunt. Idq; propterea acciderat,
quòd Galli nondum Græcorum militiæ uſum nouerāt.
Græcos enim inſultantes ſimul ac multa arte reſugien-
tes, quum Galli ardore quodam pugrandi concitatus
perſequi uellent, ordinesq; diſſoluerent, illi ſubitò redi-
bant in prælium, plus eſq; ſimul expediti, ſingulos di-

sperfos, graues armis, incauteq; prouectos adoriebantur, facileq; incuruo et prægravi gladio more Turcarū, aut ferrea claua feriendo sternebant. Gōzaga quōd satis longo difficiliq; itinere fessos equites quo minus abentem in castra usq; persequeretur, reuocandos esse iudicabat, eo successu contentus lætis omnibus, et plerisq; præfixa lanceis Gallorum capita gestantibus, ad exercitum reuertitur. Erat inter captiuos Antius Heluetiæ cohortis præfectus, notus antea Calatino: Is primi agminis peditum, et equitum callidè mentitus, numerū adaugebat ad deterrendos nostros, ne audacius progressis incumberent, ita ut regem pariter cum media acie, et subinde Tramulium cum postrema nō procul esse nunciaret, quo mendacio salutem Gienſi allatam constat, qui paucitati militū suorū diffusus, perturbatusq; certamine in editiorem locum se receperat, ut ibi cōmunitis quoquo modo castris, uel tardè subsequētem regē expectaret. Sed quum peritis ducibus delendi primi agminis occasio, ad summam demum de rege uictoriā oblata uideretur, Mantuanus nihil tentandum esse, expectandasq; omnino reliquas copias censuit, ut toto simul instructo exercitu tutius atq; nobilius conspecto rege hoste certaretur. Numero siquidem Italicae copiae superabant, apparebatq; eas in congressu superiores euasuras, nisi à maiorum disciplina fœdè discedentibus Fortuna defuisset. Itaq; Carolus integrum sequentis diei spatium nactus, atq; opportunè affecutus primum agmen, ad Foronouum consedit. Intererat inter bina castra flumen Tarrus, qui ex appennino seui-
tor-

torretis more per abruptas ualles, saxoso inæqualiq; aluco delapsus, patentibus demum campis in Padum euoluitur. Veneti à Leua in latiore annis marginae, nō longè ab Oppiano uico depressioribus locis tēdebant, Gallus in dextro latere profluentibus uadum, in Leuo Medesaniū oppidum habebat, potitusq; superioribus collibus hostium castra facile despectabat, quæ maximi exercitus speciem tot undiq; erectis tentorijs, mirā tium Gallorum oculis reddebant. Carolus ubi se exercitumq; suum eò perductum uidet, unde sibi nulla spes euadendi, nisi duce Victoria relinqueretur, ad tentandos legatorum animos, si aliquot dierum inducias impetrare posset, caduceatorem transmisiſit. Namq; Hercules Atestinus insitæ legatorum ingenijs cunctationi fauens, paulò antè, ut animos cum regi tum Gallis ducibus inopinato hostium apparatu percussos confirmaret, pro certo exploratoq; perscripserat, neq; legatos neq; Gonzagam ducentem generum suum ullam habere à senatu committenda uniuersæ pugnae potestatem. Igitur caduceator ad legatos ac duces introductus, regem suum uehementer mirari dixit, quòd Veneti quos nunquā iniuria laceſisset, ad prohibendum quo minus in Galliam profisciscatur instructis copijs aduenissent, se pro æquo iure gētium id tantū petere, ut per inducias exercitum commeatu nec gratuito quidem passim iuuent, et pacato itinere in Galliam pertendere sinant. Id si fecerint se Venetos senatui eiusq; ducibus singularè gratiā habiturū. Quòd si id præstare nolint, amicitiamq; recusent, et cōtra ui contendant, Galios milites uera uirtute non modò sibi aperturos uiam, sed et

Regi suo iter ipsum prohibentiū cadaueribus constrā-
 turus. Ea legati tametsi arrogantius quā Italorū au-
 res perferre possent exposita erant, æquis tamen ani-
 mis exceperunt. Quoniam Araldos uel dicto uiolare
 nefas est, qui Gallico more superbè admodum et sum-
 ma quadam dicendi libertate mandata deferre, et bel-
 la hostibus denunciare impunè solent. Cæterum ad eā
 breuibus est responsum: Si Carolus occupandæ Italiæ
 consilia abijceret, Ostia atq; Nouaria præsidia deduce-
 ret, et sine maleficio proficisceretur, liberam illi fore
 abeundi facultatem: si ea facere negligeret, Venetos
 quoq; sociorum iniurias minimè neglecturos, ac uti ex
 fœdere deberet, publicū totius Italiæ hostem bello per-
 secuturos. Araldus ad Carolū reuersus, utpote qui spe-
 culādo cuncta propè oculis collustrat, multa de situ
 munitioneq; castrorum, et de numero, cultuq; et ala-
 critate Italorum militum anxio timentiq; similis enar-
 raui. Ita ut rex ipse, et pleriq; duces ueluti suprema
 in cura, et de salute omnium dubitare uiderentur. Di-
 sputando enim, aliqui Pisas redeundum esse, et sedem
 bello adiunctis Florentinis in Hethruria deligendam:
 alij nulla dedecoris cura habita expedito agmine per-
 transversas Apennini ualles, ad Astam properè conten-
 dendum: cæteri nullam Aureliani rationē habendam,
 paciſcendumq; cum hostibus, qui omnibus rebus supe-
 riores essent, modò regis exercitusq; saluti prolixè ca-
 ueretur, censebant. Pauci deniq; erant qui regis uitam
 ac libertatem in periculum iniquæ pugnæ temerè de-
 uocandam arbitraretur: quum nemo esset, qui non de
 Regis potius, quā de sua salute sollicitus, imminentis
 prælij

prælij euentum omni alia re duriores fore existima-
 ret: Ita ut neq; exitum consilij, neq; certam in eo di-
 scrimine seruandi exercitus rationem inuenire uide-
 rentur. Tum uerò Triuultium, in quem unum maxi-
 mè ducum oculi coniecti erant, in hunc modum ma-
 gna omnium expectatione locutum ferunt. Qui de
 dubijs rei bellicæ casibus præſenti iam periculo con-
 sultant, unam, quæ reliqua est et salutis et uictoriæ
 rationem, ab ipsa animi magnitudine ducere debent.
 Nam quum uis in negotio plurimum urget, et forti
 pariter consilio factuq; maximè est opus demittere
 se animo uel pauore occupari, cum turpe, tum euen-
 tu ipso plerunq; funestum est: sed id multo magis in-
 decorum atq; importunum uidetur, quum ipsa peri-
 cula anxie nimis expendendo, reputandoq; et atro-
 ciora et maiora uerò nobis effingimus. Dubitauerè
 et quidem uehemèter iniuncte Carole de tua exerci-
 tusq; salute nonnulli qui ante me dixerunt uiri gra-
 ues: et quod maximè eorum dictis fidem obligat, pe-
 racles et strenui bellatores, scilicet commemoran-
 do quæ penuria rerum famesq; uiris pariter acia-
 mentis immineant: quæ locorum asperitates, quæ an-
 gustiæ et iter demorentur et uirtutis usum fortibus
 uiris eripiant: ac demum quales, quantæq; hostium
 copiæ, et numero paucis et tanti itineris labore de-
 fessis, aditus ipsos ad euadendum præcluserint: Sic ut
 omnia alia experiri præſtet, quā desperata uicto-
 ria, uel contendendo summæ rei discriminē subire: qua-
 si, uti aliquibus placet, per montana Ligurum, ut in
 pacatam Italiæ partem ad Alpes euadamus, impedi-

nientis, maioribusq; tormentis hosti relictis, clandestina foedaq; fuga, generosissimo, ac semper uictori regi turpissimum ac maximè luctuosum iter sit arripiedum, uel terga hosti danda, & Pise iterum repetenda, ut mox circumfusus terra mariq; hostibus, famè domiti, deditq; demum cunctis ludibrio simus. Neq; id quoq; probauerim, ut turpi pactione tutū in Galliam iter ab armatis hostibus sit impetrandum. Perquam enim aliam fidem pacata omnia praestabunt, nisi per eam qua modò tam impudenter recentia foedera uiolarunt: Sed hoc credamus perfidiosis hominibus, nam & ij aliquando datam fidem seruare solent, ut opportunius & maiore quidem cum lucro postea decipiant: Nonne hac infelici sponcione, tot uiri fortes, qui Neapolitanum regnum, egregie defendunt, omni auxiliorum spe destituti, deserentur simul & seuisimis hostibus prodentur? cur susq; ipse ad amplio rem uictoriam institutus, si Nouaria urbe praesidia deducantur, penitus erit interruptus? Ego certè id unum & tutum & decorum consilium esse uideo, quod asperum & maximè periculosum, cæteris uidetur. Scilicet ut abiectis omnibus pacis aut fugæ cogitationibus, iter nobis quamprimum gladijs aperiamus. Neq; proinde quòd hæc successu ipso facilia nobis fore pollicear, nec de uictoria desperem, plus pro uidere animo quam cæteri, & de toto instantis negotij euentu presentire arrogantius uideri uelim. Hoc enim nõ ingenio meo, sed militiæ usui, & Italicarum rerum experientiæ concedi potest, quò abhinc multos annos omnibus Italiae bellis interfuerim, quibus cum prin-

cum principum, tum ducū ac militum consilia, sensus artes, disciplināq; ipsam abudè nouisse haud difficile fuit: quæ omnia sic me demū non obscuris meis sæpe periculis erudierūt, ut neq; audacè, neq; omnino trepidū fecerim. Ante omnia quæ animos periculi magnitudine cōmotos uehemēter perterrēt, illud minime crediderim, Venetos collatis signis ultrò nobiscū esse dimicatuos. Nā præterquā quòd nullā cōfligendi potestatē legatis uel ducibus à Senatu eorum datā aliquorū literis cognouistis, quis putabit gentem ad trahēda bella, & ad cunctādum natā, tardis cautioribusq; semper innixā cōsilijs, pro aliena causa, absq; ulla necessitate, aliā uniuersi certaminis esse subiturā. Auxere enim Veneti rem suam sedendo spectandoq; quò prælia temeritati ducū ac militū, & mille fortunacafibus subiecto esse, factò sæpius infelici periculo didicerint. Stultū enim est in republica quæ perennibus consilijs atq; inexhaustis opibus uiget, speciosos ab ancipiti cruentaq; acie triumphos appetere, quò maturā certāq; uniuersi belli uictoriā nõ temere expectent, qui bellicis sumptibus minime deterrentur. Neq; Ludouicū Sfortiā hominē per se timidum, suspicacem & ualde cautū, id planè ex arcano cōsilio contendere arbitror, ut auspicijs Venetorū Gallicæ copiae deleatur. Quis enim alius (quò dij auertāt) eius uictoriæ exitus fuerit, quàm ut uictori Veneto Mediolanēse imperiū prædæ cedat, quò impotētibus armis inuadendo lacerandoq; singulari cupiditate semper affectarint? Sed putemus Ludouicū nihil hodiè pro sano cautoq; facturū, Venetosq; iñ nouo quodā

repentinoq; consilio totius Italiae imperium dubij Martis arbitrio commissuros, non ob id aepol magnanime Carole de uictoria fuerit dubitandum. Decedant fortibus animis inanes metus, quum ea omnia quae sibi dimicaturis optimus quisq; imperator exoptat, spem non dubiam rei bene gerendae nobis polliceantur. Causa in primis longè optima, fides ac ueteranus miles, tormenta plurima, locus aequissimus, et nullius demum rei praeterquam communis salutis et gloriae respectus. Italarum hodie militum uirtutem neq; eleuo neq; extollo. Ineptè siquidem aut impudenter fecerim, si de hac re iudicij mei sententiam interponam, sic, ut integro pudore meo hoc unum confiteri testariq; non dubitem, nobis scilicet cum tirone et collectitis exercitu rem futuram: multò enim maxima pars eorum equitum quos cristis armisq; fulgentes conspicimus, nunquam nisi in pompa, dum lustrantur exercitus, ipsisq; in ludicris pugnis atq; spectaculis arma induit, aut clangorem tubarum audiuit, quòd in Italia multis ab hinc annis nec bellatum sit, nec iusta cruentaq; acie dimicatum. Pedites ipsi non modò uim Germanicae phalangis non ferent, sed nec aspectum quidem tanto ordine incumbètiarum armis animisq; impares sustinebunt. Relinquitur ut artes et dolos alicuius inueteratae prudentiae ducis magno opere timeamus. Quas enim insidias tēdet, quòue ordine per iniqua torrentis uada producet, ut nos densato agmine ire pergentes inuadat adolescens imperator, qui nulla unquam praeter haec sua, nominis hercule titulo potius quam certae uirtutis meritò mili-

baria castra conspexit? Itaq; rex inuictè, ut iam instituimus, peruadendum esse censeo, tu rectè feceris, si milites, ut de pugnae euentu non dubitent, hostesq; despiciant, fueris adhortatus, ad leuam iuxta colles impedimenta paululum semota ab armatis ordinibus uel diripienda hosti, praedae potius quam pugnae auido, non temere obijcerem. In dextra secundum amnem tormenta aduersus hostes collocentur. Ego primò agminis ac itineris cum Ciense nostro collega duccem agam, periculoq; propior dabo operam nauiter ut huius te suscepti consilij minimè poeniteat, reliqua belli munia ueteres maxime duces inter se partientur, atq; in utrunq; simul itineris et praelij casum parato expeditoq; exercitu ad uictoriam contendent, neq; enim eos uel pristina uirtus uel Fortuna tua desituet, qui perpetuis nobilitati uictorijs strenuè pugnare uel pro una tantum gloria didicerunt. Postquam Triuultius uultu fiduciae pleno perorauit, nemo ferè uisus est, quanquam non dubius quorundam animis insideret metus, qui non alacriter in eius sententiam iret, iuraretq; se nisi uictorem è praelio minime discessurum. Tum uerò Carolus dispositis equitum praesidijs, qui Graecos omnibus propè horis cum multo clamore uarios tumultus ad castra excitantes ex omni parte reprimerent, integram ferè noctem peruigil ducens, inalbescente caelo sacris interfuit, ientauitq; et ut idem facerent milites, ad iterq; simul ac praelium capeffendum corpora atq; animos praepararent, edixit: nec multum inde ualidis potius quam decoris protectus armis equum conscendit, neq; no-

bili colore uel celsa statura conspicuum, quum esset absolutæ ob idq; damnatæ nigredinis unicolor, dextroq; oculo captus: sed qui quadrato habitu indomitum præferret robur, humanoq; propè sensu, sefforis iudicio cõceptæ de se spei decus agnosceret. Neq; enim uel à conocassidis uel à regali cultu nosci uolebat: utpote qui sibi ad latus septē iuuenes fide uirtuteq; præstâtes paribus ornatos insignibus antea deligisset. Prodeunt milites ita alacri uoce gestuq; salutari, ut farinicipientē interpellarent, obsecrâtes, ut de uictoria quæ iam esset in manibus minimè dubitaret. Apparuit enim tã seipso celsior atq; uiuidior, quum esset admodum pusillus, et propter ueterē morbum imbecillis, ad incessum cruribus nequaquam planè firmus & ualidus: Sed tum fronte atq; oculis aduncoq; præsertim, & prominente naso, pugnacis ac intrepidi militis speciem præbebat. Conspersere medium regem binæ alæ nobilium equitum, quibus Scotorum prætoria cohors sese admiscuit. Mathæus porò Borbonius cognomento Bastardus, cui rex maxime fidebat, & Robinetus Framessella uir egregie fortis Ludouici Aureliani cataphractorum ductor, alas suas confertim applicantes, hic in leuo, ille in dextro latere constituerunt. Sequebatur interuallo duorum stadiorum tertium idq; postremum agmen, cui fusus pernobilis in Aquitania regulus, atq; ipse Tramulius magnis postea rebus gestis dux clarus, præerant. Apud hos insignium equitum robur fuit. Sed in primo agmine Germanicæ phalanges præcipuæ spei uirtutisq; et tormenta maiora spectabatur.

Ante

Antecedebant Giensis atq; Triuultius cum expedita manu equitum, ut sequentibus iter monstrarēt. Hos ad teli iactum Heluetij Germaniq; quadrato agmine sequebatur, quibus Gilbertus Cleuensis, & Antonius Basseius duces, Germanicæ periti linguæ, triplex stipendium regio nomine promiserant, si fideli fortiq; manu inuictum incolumemq; regem præstarent. His ad leuam coniuncti erant ballistarij Vascones, & trecenti ferè ex prætorianis sagittarij, qui infelici consilio amotis equis in pedes desilierant, ut firmiore uestigio tendendis arcubus niterentur. Tormenta uerò iuxta phalangē pari passu perducta, contra flumen quod intererat hostilesq; acies collocata erant. Lixæ atq; omnis incondita calorum turba cum impedimentis secundum sinistros colles iter intendebat. At Mantuanus qui & allos, si ad leuam Medesanim uersus desisterent, quæ illis iter erat in agrum Dertthonensem, tergis abeuntium insistere et totis copijs persequi decreuerat, ubi eos ab Foronouo densis ordinibus descendere cõspexit, sibi nequaquã amplius morandū ratus, aciem ueterū militū usus consilio, in hunc modū instruxit. Erant uniuersæ copie in nouē diuise ordines, quæ duorū amplius milium & quadringentorū equitū cataphractorum, leuis autem armaturæ paulò minus duorū militū, & peditū circiter duodecim milium summā efficiebant. In primo agmine suere Petrus Dodus Venetus cū Græcis equitibus sexcētis, et Alexius Beccacutus cum totidem sermè equitibus sagittarijs, qui non arcubus ligneis, uti Galli solēt, sed ballistis arcuferreis utebatur. Quibus

inunctum fuit, ut colles à tergo circumirent, & in la-
tus sinistrum primi agminis uerterentur, ut ire per-
gentes Gallos, à cepto iam itinere tumultuario pu-
gnæ genere distinerent. In secūdo Calatinus fuit cum
Sfortianis copijs, ea ratione ut quum primum à Tri-
uulio & Giensi cum leui armatura contractum
certamen foret, ipse confestim occupatos turbatosq;
ad dexteram adoriretur. Ea acies sexcentis cataphra-
ctis, & Germanorum mercede conductorum Ualo-
rumq; peditum tribus milibus constabat. Dux ipse
asciis sibi Rodulpho patruo, Ranuccioq; Farnesio,
cum delectis circiter quingentis cataphractis, & to-
tidem sagittarijs, quatuorq; peditum milibus, inua-
dendi medijs agminis, ubi rex erat munus desumpsit.
Fortebracio autem Montonio cum quarta acie inua-
dendi postremos hostes fors obuenuit. Ternæ quoque
obiter subsidiaria acies opportuno hercle ordine,
sed sero admodum euentu constitutæ sunt: Ita ut An-
tonius Feltrius Vrbinas Imperatori, quum signum
daretur, maturè opem ferret. Annibal uerò Bentiuo-
lus, & Galeacius Pallauicinus ubi opus foret, Calati-
num consequeretur; Aloisius demum Aduocatus &
Franciscus Gambarà Brixiani, Socinusq; Benzonus
Cremensis, Montonij uestigijs insisterent. Hæc ideo
constituta fuerant, ut quum unaquæq; Gallorū acies
suo implicata periculo proximè laboranti subsidio
esse non posset, omnes simul uno tempore ab omni-
bus propè lateribus cæderentur. Octaua nonaq; pau-
lo remotius ad incerta prælij in subsidijs collocata.
Talianus uerò pius & Carolus Meliteus cū reliquis

copijs castrorum præsidio relictis. Porrò tormento-
rum magistris imperatum, ut ea locis quantum ra-
tione militari prouideri poterat opportunis, longo
ordine secundum profluentis Tari editiores ripas, in
hostes uerterentur. Instructa acie Mantuanus ad le-
gatos reuersus est, qui tametsi graui admodū suspen-
si cura prælio decertare ab eorum Reipublicæ ratio-
nibus alienū esse iudicabant, ea tamè erat ad e-
gre-
giè instructi ornatiq; exercitus ad pugnandum ala-
critas, ut ipsos iam cautiore consilij pœniteret, &
summa simul lætitia & certa spe uictoriæ penitus im-
plerentur. Neq; erat quisquam uel atatis uel milita-
ris dignitatis honore insignis, qui tum cūctanter aut
suspen-
sè de ineunda pugna consultare, uel palam de
uictoria dubitare auderet: nam pleriq; tirones inani
quodam pugnandi studio, ac uirium fiducia elati, si
quem in eo summæ rei discrimine cautiùs considera-
tiusq; loquentem uidissent, palam incessabant pro-
bris, & segnem ac timidum compellabant. Acciditq;
ut ipse Rodulphus, quum locū pugnaturis iniquum
fore, & propterea prius exæquandum esse censeret,
à Mario Caluisiano petulantè irrideretur. Is erat in-
ter Mantuani familiares gratia decore iuuentæ par-
ta conspicuus. Illoto enim ore distabat, eos qui tan-
topere cuti suæ per timerent cautè facturos, si quam-
primum abirent, & se Parmæ urbis mœnibus egre-
giè tuerentur. Utinam inquit Rodulphus qui uerbis
audaces & feroculi sunt, me uadentem in confertos
hostes strenuè sequantur. Non enim pictarum & ina-
nium hastarum (ut in ipsis fit ludis) ictus excipient,

sed ualidos mucrones experientur: Dijq; faxint ut sa-
 gulos hosce admodum speciosos alieno potius quam
 nostro sanguine defœdemus. Erat enim Rodulphus
 externæ militiæ uerus atq; præcipuus æstimator: quo-
 niam ab incunte ætate inter pueros armigeros Caro-
 li Belgarum principis, hisq; tribus admodum fune-
 stis interfuerat prælijs, quibus ille postremò deuictus
 & formidabiles antea copias, & regnum ipsum cum
 uita pariter amisit. Interea quum iam Gallus appro-
 pinquaret, & frequenti tormentorum crepitu mili-
 tes ad pugnam excitarentur, Mantuanus conuersus
 ad legatos: Si uobis, inquit, è Republica uidetur, ut
 fortiter obuiam eamus Gallorum audaciæ, qui sibi to-
 tius Italiæ imperium barbara uanitate despondent,
 minime prolixè consultandum est: sed quum uis &
 tubæ hostium nos uocet, è uestigio de pugna cogitan-
 dum. Nam si hostem è manibus cunctâdo emiserimus
 nequaquam parem eius opprimendi occasionem po-
 stea reperiemus, frustra q; expeditû, uastantem cun-
 cta, & subsidio suis ire properantè per asperos tra-
 mites persequemur. Ego equidem, si iusseritis, Ven-
 eto senatui probabo operam meam, cunctisq; corpa-
 ris ac animi uiribus contendam, ut Italo militi anti-
 quum suum decus ab externis gentibus minime ere-
 ptum esse protinus ostendatur, uobisq; Venetis Itali-
 cæ dignitatis ueris certisq; uindicibus clarissimus de
 superbo hoste triumphus nostra uirtute compare-
 tur. Ad ea Triuisianus annuente collega, Macte in-
 quit ingenti uirtute imperator, postquam adeò in-
 signe studium erga Venetum nomen eximia animi
 magnitudine

magnitudine testaris, & te ad sempiternæ laudis fru-
 ctum seruandæ Italiæ decus accendit, signa canere iu-
 be, & quod Veneto senatui socijsq; federatis bonum
 faustumq; fiet, instructas acies in hostem uerte, forti-
 terq; uincendo enitere, ut familia tua perpetuò uete-
 ris gloriæ fulgore insignis, multò maxime decoris
 nouæ uictoriæ titulis illustretur: Nec mora tympa-
 na tubæq; & tormeta ex propinquo in hostem emit-
 ti coepta, uno simul tempore concrepuerunt, distim-
 ctæq; acies suo (ut diximus) ordine tribus in locis per
 annis alueum ad hostes contenderunt. Verum adeò
 temerè ac infeliciter procursum est, ut qui tanta ala-
 critate ferebantur, summa locorum iniquitate prius
 turbati semiuictiq; sint, quam ad hostes peruenire po-
 tuerint. Erat enim Tarri alueus enormis, tortuosus,
 internatisq; frequentibus salictis ualde impeditus,
 ipse margines utriusq; ripæ, ubi torrentis aquæ uis
 allidebat, descensu pariter ascensuq; difficilis: aquæ
 etiam ab hesternò pleno imbri cauis delapsæ locis in
 lacunas maxime limosas & cæcas uoragines abie-
 rant: postremò uada ipsa uagantis amnis passim la-
 pidosa atq; incerta: quibus rebus, uii necesse erat,
 transeuntium cursus atq; impetus magnopere tarda-
 batur. His conflictati incommodis, quanquam ma-
 gna eorum pars ægrè se explicaret, nec præcun-
 tes consequeretur, strenuè tamè hostes inuadunt, ha-
 stis, gladijs concurrunt, ac triplici loco præliû atrox,
 uarium, & modò ipsis, modò illis funestum miscent.
 Confiterant Galli loco admodum tuto, qui ab ea par-
 te qua aditus dabatur, salebrosus erat, & frequen-

tibus arboribus impeditus: ita ut ab accliu parte Ita-
 li subirent, & dispersi cum confertissima hostiu acie,
 maiore ui quam arte, & iniqua demum fortuna di-
 micarent. Galli contra densare aciem, nihil temere
 loco dimoueri, in medium proruentes excipere, ex-
 ceptos circumfistere, breuioribusq; gladijs perten-
 tando qua maxime penetrare in corpus ferrum pos-
 set, confodere atq; prosternere. Interim Graeci equi-
 tes, qui primum agmen inuaserant, quu a cataphra-
 ctis nequicquam circumfusi undiq; pellerentur, &
 Ammonius, atq; Busichius eorum praefecti uiri acres,
 uulnerati praelio excessissent, conuersis repente equis
 ad diripienda impedimenta conuolarunt, quae moni-
 tu Triuulij de industria hostibus obiecta fuerant, ut
 illis praeda occupatis, regi transiuis expeditior atq;
 facillior redderetur. Ibi lixae, calones, & foeminae,
 mulionesq; inter iumenta cadentesq; sarcinas foede
 iactati, ac dum repugnant, uel rapientes impediunt
 promiscue caesi, impedimentaq; fere omnia capta di-
 reptaq; sunt. Is tumultus, quod dissonis tot gentium
 clamoribus cuncta perstrebebant, e proximo peditum
 cohortes etia exciuit, quae praeda pariter auida,
 ordines nullo pudore deferebant. Tum uero inter so-
 cios eruentum admodu & miserabile certame exor-
 tum, quum regiam gazam alij in diuersa traherent,
 alij a ualidioribus oppressi, in ipsis praeda complexi-
 bus caderentur. Ea res omnium consensu Gallis salu-
 tem peperit. Nam prima Gallorum acies, Graecis ad
 praedam inclinantibus, ex transuerso eorum quos
 Calatinus induxerat impetum fortiter excepit, se-
 cundaq;

cundaq; laboranti opem tulit, & secunda pariter
 aucta uiribus atque animis pulso cum ingenti caede
 Mantuano, tertia quam Montonius perturbabat,
 subsidio fuit. Ibi demum quum duae simul acies, pri-
 ma Giensis, & secunda regis utrinq; Italum militem
 acerrime premerent, Rodolphus atq; Ranucius in
 medio circumuenti interficiuntur, totaq; penes ala sa-
 miliarium Mantuani in qua pleriq; nobiles erat con-
 ciditur. Cadit & ante oculos ducis ipse Caluistianus,
 & centuaria singularium peditum ad custodia cor-
 poris delecta pariter caesa protritaq; est. Ipse Man-
 tuanus, qui admiranda uirtute per medios equites ad
 tormenta peruenerat, magistrisq; eorum, & equis
 quibus trahuntur interfectis, cohortem Vasconum
 tormentis praesidio constitutam, & praetorianos si-
 mul sagittarios procella equitum obruerat, e medijs
 hostibus equo grauiter uulnerato uix se eripuit, quu
 eum ingenti serica pyramide, quae illi pro cono in ga-
 lea fuit, ante alios conspicuum, & tota acie uolitan-
 tem omnes certatim peterent. Eandem quoq; fortu-
 nam tulerunt Itali pedites, qui in parte Calatini fue-
 rant. Nam quum primi eorum ordines praelongas ha-
 stas leuo sustentatas brachio (ut tum mos erat) ab so-
 lo excuterent, sequentes uero scutati hastilla lato fer-
 ro iacularentur, & caeteri post scutatos balistarij sa-
 gittas emitterent, non modo sine timore aliquo, sed
 etiam cu risu ab Heluetijs excepti sunt, qui in unum
 densate phalangis corpus egregie conglobati, id ine-
 ptum armorum genus atq; eum pugnandi morem fa-
 cile contemnebant. Extemplo namq; ubi appropin-

quatum est, extraordinarij delecti iuuenes ferme trecenti, qui propter laudem summo quaesitant periculo, uitæ prodigi perditiq; uocantur, ab utroq; phalangis latere prosilierunt, ac ingentibus gladijs quos ambabus manibus regebant, enormes hastas præcipere ceperunt. Quorum audacia territi penè omnes, priusquam phalangis impressione expectarent, terga uerterunt. Eoq; in loco Germanorum mercede conductorum cohors una, quæ Gallica tormenta audacter inuaserat pertinaciusq; resisterat, per acriter uictorum impetu trucidata. Imber quoq; admodum repentinus multa commistus grandine, cum fulgore & tonitru cælo effusus, adeò opportuno tempore fusos iam & in fugâ inclinatos afflixit, ut Dij ipsi pro Gallis bellum gerere uiderentur. Tanta enim aquarum mole flumen Tarrus, qui modò areni similis defluebat, torrentibus ac riuis undiq; in eius aluei præcipitatis auctus est, ut neq; euadere, qui iam in fuga salutis spem collocarant tutò possent, neq; integri ordines, qui pulsus subsidio pergere cupiebant, annem uiros, equos, armaq; saeuo impetu rapientem transire auderent. Nec interim tormenta utrinq; cessabant quanquam ancipiti uel inani periculo in permistos sæpius emitterentur. In tanta rerum iniquitate Mantuanus se ipsum non deserit, tametsi incredibili dolore erat perturbatus, quòd tot uiros fortes suum sequutos nomè, ipsumq; Rodulphû patrum desperata ope circumuentos conspexisset. Erat ad leuâ riuus utrinq; modico aggere castigatus, qui ad frumentariis molis defluebat. In eum præcipiti fuga pedites atq; equi

atq; equites sæda colluctatione deserebantur. Quare animaduersa, Mantuanus mutato equo ibi constitit, increpando fugam ac sistendo signa, ualidam manum ex diuersis turmis in unum coegit, qui tametsi uarijs prælij fugæq; ac ipsius demum pluuiæ incommodis uehemèter erant fatigati, impigrè tamen prælium redintegrarunt, effuseq; insecutos Gallos cum cæde repulerunt. Ibi Niolensis regulus atq; ipse Borbonus ab Alexio Beccacuto in ceruice uulneratus, non procul à rege capiuntur, & nonnulli illustres Galli equites cadunt. Magno autem usui fuit Petilianus aduentus, quo minus qui primò pugnam inierant delerentur: is enim iam pridem ad Nolam captus, quum in Galliam duceretur, occupatis in eo prælij discrimine custodibus è medio tumultu ad Venetos per fugerat, uictosq; Gallos & in fugam coniectos nunciando cohortandoq; ne certam uictoriam manibus, emitterent, pavidis & dilabentibus animos restituerat, ita ut obuios quosq; in præliû nominis auctoritate conuerteret. Ceterum Gallos à primo & secundo agmine, pulsusq; Italû persequentes idè inflatus animis, ne summa uictoria potirentur, retardauit, sicuti paulò antè, ne postremæ Venetorum acies primis succederèt atq; opè perturbatis streret, obstitit. Verum præclare constat Giensem uel contra ipso Triuulio & Frâncisco Sicco Florètinorû duce uehemèter obtestâtibus, ne occasione delèai hostis deperire sinerent, terga dantes persequi aut omnino progredi noluisse, quòd à cõspectu regij agminis nequaquam temere discedendû putaret, incerto adhuc

prelii euentu, regesq; præsertim à uarijs quanquam
plane dissipatis hostium turmis ex omni parte cir-
cumuento. Nec multò post coeuntes circa regem ple-
riq; duces, receptui cecinerunt, ut coniunctis agmi-
bus & densata rursus acie, motum hostium expecta-
rent, quum noui atq; integri armatorum hostium or-
dines parato ad excipiendam pugnam in ulteriore
amnis ripa spectarentur: & sessis equis fessi ipsi mil-
ites requiescere, quam palantes persequi mallet, cõ-
tenti scilicet ea uictoria quæ reputatione periculi se-
ipsa maior apperuit: quòd non modò inuito hoste,
sed eo pulso prostratoq; iter ipsum uti instituerant,
sibi armis atq; uirtute parauissent. Mätuanus quoq;
subsidijs frustra expectatis, quòd reliquæ acies socio-
rum clade, ac inflati amnis difficultate conterrite pu-
gnam detrectarant, ab ultimo abeuntium agmine se
explicuit: atq; amne æquioribus uadis superato, ad
legatos in castra se recepit. Hæc est illa memorabilis
Tarrensis pugna, qua maiore aliquanto temeritate
quam ignauia, antiquum Italicæ militiæ decus amisi-
mus: cœpimusq; cum inexpiabili ignominia nostra
exteris nationibus, quibus modò terrori eramus, cõ-
temptui esse, sic, ut eas in quas seruiente demum Ita-
lia calamitates incidimus, in hunc ipsum adeò lugu-
brem inauspicatæ pugnae euentum referamus: & me-
ritò tantarum (quæ mox secutæ sunt) cladum aucto-
res diris imprecationibus prosequamur. Quâquam
certo planè Deorum immortalium iudicio factum
esse uideamus, ut qui primi execrabili scelestoq; con-
silio, patriam terram in has miseras præcipitarunt,
ipsi ante

ipsi ante alios, & insigni quidem exëplo, dignas exi-
tibili insania sua pœnas persoluerint. Periere eo
prelio ex Venetis atq; Sfortianis supra quatuor ho-
minum milia, in quæis fuere, præter Rodulphum atq;
Ranuccium, Ioannes Piccinninus Nicolai clarissimii du-
cis nepos, Galeacius Corregius, Robertus Strozza,
Alexanderq; Beraldus turmarum præfecti, itemq;
Vincentius Corsus, qui peditum agmen ductabat, &
Malfactus & Gabanellus, qui in pratoria cohorte,
cum aliàs tum eo prelio maxime eximie fortitudi-
nis laudem adepti, euadenti Mantuano ingentibus
romphæis sternendo hostes uiam aperuerant. In par-
tibus uerò Gallorum, præter inconditam lixarũ mul-
titudinem, quæ stragem multò maiorem fœdioreq;
reddidit, uiri fortes circiter mille. Desiderati sunt etiã
in his Iulianus & Dasonius alarũ legati, Vardeusq;
Hippoioxotarum dux, & ipse prætorianæ turmae
præfectus, atq; item nobiles oppidorum suorum no-
minibus appellati, Torsuensis, Sempiensis, & Am-
pracensis. Sed insignem omnino iacturam graui cum
dolore rex sensit, quum sagittarios corporis custodes
fermè omnes, quos remotis equis in pedes descendisse
diximus, interfectos esse cognouisset. Nec ipse leue
admodum uitæ discrimen subisse fertur, quum per-
rumpente aciem Mätuano, perturbatoq; toto agmi-
ne, penè desertus obuertendo frontem, & gladium
stringendo, propulsantis equi inuictò robore se pro-
culdubio seruatum fuisse fateretur. Cæterum Caro-
lus, signis receptui canentibus, insignes aliquot ex
suis ob eximiam spectatamq; uirtutem, equestri di-

gnitate donauit. Quod statim fiebat, & maximi honoris loco habebatur, quum rex ipso gladio distribuo uiri fortis humerū leniter percussisset. In his fuit Camillus Vitellius, qui fratribus in Liguriam tendentibus, Carolum sequebatur. Galli secundum Tarrum in proximo colle pernoctarunt exuti omnibus impedimentis atq; tentorijs, & ad summam propē com meatus inopiam redacti. Qui tametsi non dubia periti uictoria effusē letabantur, paucitati tamen suē magnopere timebāt, uel maximē propter sauciorum egrorumq; numerum, quibus conseruandis auchendisq; propter asperitatem itineris, maxima difficultas proponebatur. Videbant enim aduersarios multitudine expeditorum equitum plurimum uatere, quorum indefessa opera ac celeritate præcludere com meatus, itinera obsidere, & nouissimos persequendo carpēdoq; uarijs incommodis, graue præsertim Helueticorum agmen afficere possent. Sed hoc metu citraq; ducibus occupatis, & maximē fessis, Germani Heluetijq; quū rex eis donatiui nomine mille aureos nummos liberali manu diuisisset, ea nocte custodia castrorum minus cum multo tympanorum strepitu susceperunt. At in Venetis castris uarijerant animorum habitus: nanq; alij mœrore, alij gaudio in singulis propē contubernijs agitabantur, prout quisq; socium uel propinquū amiserat, uel opima præda fuerat potitus. Cessere omnia ignobilium militum, & præsertim Græcorum auaritiæ regij apparatus, uasa aurea atq; argentea, pretiosa uestis, regale tabernaculum, aulea omnis generis, & gemmata sacrorū instrumenta,

instrumenta, ipseq; demum Neapolitanorum regum opes quæ in Galliam ad exornandum triumphum asportabatur. Caterum duces prædictiq; omnes, postquam cum legatis in unū coiuerē, uariē pro cuiusq; ingenio differebant: Alij enim, & ij quidem multo plures, qui timore oppressi uidebantur, mutanda esse castra censebant, seruandumq; exercitum, in cuius incolumitate saluæ & incolumes Italiae res foret. Alij qui in prælio uersati erant, & maiores quā arte spiritus sibi desumpserant, inuadendum iterum hostem, atq; eum debilitatum uulneribus, ac timore consternatum omnino delendum iudicabant: Quod ipsi non uirtute Gallorum, sed locorum iniquitate superati uiderentur. Tum uerō Mantuanus, si inquit hodie pari consensu, uel cuncti audaces, uel cuncti timidi fuissetemus, neque de loco deserendo, neque de inuadendis hostibus ageretur: nam uel lætiores cum rege captiuo in hostium castris cœnaremus, uel certē integri uiribus atq; animis, hoc ipso tutissimo uallo teneremur. Sed quum extrema consilia dissidentibus ingenijs semper officiant, media autem in uniuersum iuuent, neque pauidos refugere patiar neque item permittam, ut uiri fortes iterum pugnae fortunam periclitentur. Quid enim aliud erit, hac non satis adhuc castigata temeritate, iniquo atq; infelici loco hostem adoriri, quām feras exagitare, atq; ipsas ultimo salutis discrimine effretas irritare? Vltima siquidem necessitas in rabie uertit, atq; eos plerunq; qui penitus de uita desperent, ex timidis longē fortissimos facit. Quod uerō castra

procul ab hoste reducenda uideantur, absit mediū diū a uirorum consilio, ut quam hodie aliquorum ignauia & fuga ignominiam accepimus, eam fecerit castra retrahendo, ueluti supremo dedecore cumulamus. Quid enim aliud subita mutatio castrorū quam graue uulnus acceptum, timorem summum, desperationem uictoriæ, & deniq; turpissimam fugam propinquis hostibus significabit? Manendum igitur his in castris, adhibendaq; fortiter opera, ut quod acceptum est incommodum, cautiore meo consilio, & feliciore uestra uirtute sarciatur. Primū omnium sarcios Parmam deuehi, curariq; iubebimus: Integris copijs, ut aliqua defessis requies detur, cura castrorum erit demandata. Ipse uigilias circumibo, cunctos aditus certis firmabo praesidijs, idq; omnino contendam ut nos quam maximè tuti ab impetu hostium reddamur. Crassina uerò dies, motus animosq; hostium clarius nobis ostendet, tutioremq; uiam consilijs nostris explicabit. Legati huic sententiæ facillè assensuerunt: Nam tametsi Mantuanus strenui potius equitis quam prudētis ducis officium impleuisse uidebatur, tantum tamen aberat, ut eū à funesto pugnae exitu te meritatis nomine reprehenderent, ut etiam hac noua probatae uirtutis inuictiq; animi gloria clariore factum admirarentur. Nam per se uel per aplis alijs gestis honoribus maximè clari senes, ea tãquam summè decora bellicæ laudis accessione letabatur, eiusq; uictoriæ magno Gonzagæ ausu propemodum parte, pernobilem de tanto rege penè capto triūphum aliquorum imperitia, aut ignauia sibi ereptum esse

iudicabant.

iudicabant. Postera die Carolus per Argentonum, quem Venetijs ab initio legationis munere functum fuisse diximus, trium dierum inducias postulauit. Is cum Roberteto scriba regio transgressus annem, cum legatis & ducibus collocutus, multa de noui foederis iniquitate, de successu praelij, uirorumq; illustrium cæde, ac demum de euentu totius belli ita commemorauit, ut de pace, si per legatos liceret, uti pridie instituerat, acturus esse uideretur. Verum id colloquij genus eò pertinebat, ut interposita pacis mentione, Carolo se ad iter expeditum paranti, iuste moræ spatium præberetur. Sed is eorum sermonis exitus fuit, Venetos æquissimæ pacis condiciones Carolo regi oblaturus, si Ostia atq; Nouaria, uti antè denunciatum fuisset, praesidia deduceret, à populationibus ac incendijs abstineret, & in Galliam proficisceretur. Quòd si aliena occupando, Italiæ imperium animo uolueret, & propterea antiquæ spei insistendum, commorandūq; in Italia sibi esse censeret, ipsos cunctis opibus annexuros, ut omne Gallicum nomen Italiæ finibus pelleretur. Itaq; eius diei tantum induciæ ad sepelienda cadauera concessæ. Quod ubi præconis uoce utrisq; in castris significatum fuit, Itali Gallis permitti ad quaerendos socios sese castris effundere. Reperti sunt supra ducenti, & in his Galli aliquot, quos agrestes, tergora etiam equis detrahentes nudos & multo luto cruoreq; in miserabile modum defædatos reliquerant. Inuentum quoq; Rodulphi corpus pluribus honestis cõfessum uulneribus, quod Mantuanus in patriam cum multo funeris honore.

transmisit. Senatus autem Venetus, uti à legatis nominatum acceperat, ijs qui fortiter pugnassent, uel egregiè pugnado cecidissent, insigni liberalitate præmia persoluit. Cunctis enim, & ante alios Fortebraccio, qui grauitè uulneratus ultimis prælio excesserat, aucta stipendia, honoresq; additi. Cæforum liberis, qui militiæ studerent, præfecturæ turmarum date, filiabus autem dotes, & uxoribus annuæ pecuniæ in alimenta constitutæ. Notati quoq; sunt ignominia pleriq; dissimulanter potius quàm seuerè inter quos Antonius Feltrius Vrbinas quum ab alijs accusaretur, quod subsidio pereuntibus ire, uel transire annuè recusasset, missionem postulauit, ueluti iniquè calumniantibus subiratus: ne si mox Senatus iudiciū expectaret maiorem existimationis iacturam facere uideretur. Sequenti noctu Carolus de secunda uigilia multis ad fallendos hostes ignibus excitatis, nullo tubæ aut tympanorum signo, sed per occultâ tesseram profectioe denunciata, castris expeditum agmen eduxit, & Aemilia uia rectum iter ad Trebiam intendit tanto usus silentio, ut prius aliquot milia passuum sit emensus, quàm ab hostibus repentina eius profectio sentiretur. Luce facta cognitoq; hostium itinere, Mantuanus Græcorum alas præmisit, quæ abeuntes persequerentur. Calatinus quoq; & Fracassius eius frater cum expedito equitatu, ut nouissimos adorirentur, subsecuti sunt. Qui tamen quum Gallis fugæ simile iter habentibus, maxime nocere possent, non modo nullam uim intulerunt: sed uti postea certiore fama uulgatum est, regem ex itinere, ad Der-

thonam

thonam salutarunt, atq; omnibus rebus & commedatufatim iuuerunt. Id priuato eorum studio factum esse pleriq; arbitrabantur, quod Sansseuerina familia Ludouicum Caroli partem maxime coluisset, & ipsi paulò antè cum Obegnino aduersus Aragonios in Togata Gallia militassent. Alij porro eos Ludouicis Sfortiæ iussis opportunè paruisse censebant, qui non minus socios Venetos, si pleniore uictoria potirentur, quàm hostes Gallos uel integros uiribus sibi metuendos esse iudicabat. Ferunt Gallos in discessu duo grauiora tormenta defodisse, quod effractis rotis cõuehi non possent, quin & cremasse aurata equorum tegumenta, multamq; suppellectilem: & demum, quod uix credibile est, quosdam suæ gentis, mortiferis uulneribus debilitatos, ne miserius apud hostes perirent, crudeli misericordia iugulasse. Ceterum Carolus iustis confectis itineribus, præter Placentiam atq; Derthonam, nemini infestus, neq; ipse ab alijs lacepsitus, quum passim comitatus amicè expositus transeuntibus præberetur, septem castris Astam peruenit. Veneti uerò Placentiæ mœnia præteruecti, Clastidium comcessere, atq; inde Pado ad Caserolum uicum ponte constrato, per Laumellinum agrum ad oppugnandam Nouariam contenderunt.

SECUNDI LIBRI
FINIS.

PAVLI IOVII NO

VOCOMENSIS EPISCO

PI NVCKERINI HISTORiarVM

sui temporis

LIBER TERTIVS.

VB idem quoq; tempus Tanrensis pugnae, nouum bellum conuersis principum studijs renatum, in Liguria uehementi factiosae gentis contentione terra mariq; gerebatur. Nam Philippus Bressius, & cum eo Iulianus & Paulus cardinales omnibus inferioris orae oppidis recepti, montanorumq; clientum aduentu iustus aucti copijs, Genuam usq; processerant, positisque ad Terralbam castris, qui est locus supra Peritorem amnem, Fregosiae factionis ciuium motus expectabant. Interim quotidianis equestribus praelijs certabatur: nam ex urbe Bernardinus Adurnius, corporis atq; animi uiribus bellator insignis, & Scaramucia Vicecomes, cum delectis turmis ea porta qua ad Bisannem ducit, ita erumpebant, ut singulis prope horis cum Gallis equitibus certaretur. Erant Gallo peditum omnis generis circiter septem milia, octingenti equites, tormenta septem, sed ea ad campestris usus potius quam ad muros quatiendos idonea. Quibus de

bus de rebus fiebat, ut subire tentareq; moenia nequaquam auderet: Praesertim quum iam ualida peditum atq; equitum manus, praeter ipsam praetoriam cohortem, e Gallia Cisalpina in urbem peruenisset. Totam igitur uictoriae ratio posita erat in auxilijs, quae e diuersis regionibus expectabant. Baptista namq; Fregosius in Astensi agro aliquot peditum cohortes & equitum turmas coegerat, quas partim ab Aureliano, qui tum Nouariae obsidebatur acceperat, partim ipse amicorum Cardinaliumq; pecunia conduxerat, eo consilio, ut quum in Pociferam uallem descenderet, ab altera quoq; parte qua occidentem Solem spectat, urbs undiq; clausa graui obsidione premeretur. Vitellij quoq; iam e Lunensi agro montes asperos & Petracrosiae iuga superasse dicebantur. Classis item in Rappallino sinu erat, intenta ad Brossij ducis imperium in qua ingens erat copia tormentorum: quibus freti accedentibus undiq; auxilijs, maiore denum fiducia urbem oppugnarent. Quibus cognitis rebus, qui in urbe erant Fregosiae factionis, noua inituri consilia & palam aduersus Adurnios ex tuto arma sumpturi uidebantur. Praerat Ligusticae classi Fraciscus Spennula, ab oris suscedine Mauri cognome adeptus, uir domi nobilis, & in re nauali peritia singularis. Constabat ea paucis onerarijs, sed bellico apparatu optime instructis, & triremibus decem, in quibus tres erant Aragoniae a Ferdinando missae, quibus praerat Syracusus trierarchus. Galli autem octo triremes habebant, & tres galeones militariter exornatos, quod nauigij genus quandam minoris onerariae, uel ere-

Et lateq; triremis similitudine refert, uelutq; uitium,
 & nonnunquam remis: præsertim quum ad captan-
 dum uentum, portu uel sinibus in altū educitur. Gal-
 li quoq; Rapallo potiebantur, nam cuncta (uti iam di-
 ximus) eius oræ oppida singulari Fregosæ factionis
 studio eos benigne receperant. Ibiq; tum tutissima in
 statione, & Bressij imperium, & captæ demum Ge-
 nuæ nuntium expectabant. At Spinula qui maritimo
 negotio intentus, quibus nam modis hostes inuaderet
 uigilanter agitabat, per exploratores comperit ho-
 stium classem haud magno discrimine posse deleri, si
 Galli uno tempore terra mariq; inuaderetur. Quod
 paruum admodū manum quæ classi atq; oppido præ-
 sidio foret, Galli reliquerant, quū ipsi Genuam obsi-
 dentibus nihil tale unquam ausuros hostes putarent.
 Nec mora Adurnios fratres eius consilij participes
 facit, suadet ut magno ausu unius noctis opera bellū
 conficere uelint, cuncta prospera pollicetur, si ad sal-
 lendum utrunq; hostem & summo silentio, & singu-
 lari celeritate uiteretur. Re cōprobata, Ioānes Adur-
 nius & Aloysius Fliscus, quos idem locus superioris
 uictoriæ felicitate insignis plurimum excitabat, sex-
 centos ueteranos, & subitarius cohortes duas classi
 imponit, soluuntq; è Genuæ portu de prima uigilia:
 & Rapallum littoralis aure beneficio peruehuntur
 ea enim noctu maximè ad cursum in quam uolueris
 partem dirigendum, certo uelorum flexu semper ex-
 cipitur: Tantaq; felicitate adnauigatum est, ut nulla
 eius profectionis fama, tot speculis totq; etiam explo-
 ratoribus ea littora obseruantibus, in castra perue-
 nit. Iam

nerit. Iam cælum inalbescerat, quum Adurnius &
 Fliscus milites in terram exponunt actuarijs usi nauis
 gijs, magnarumq; præsertim nauium scaphis, & Ra-
 pallum oppugnare adoriuntur. Eit magna & in clas-
 se & in oppido, ut in re admodum repentina, cōcur-
 satio: clamore sublato prælium in aditu oppidi com-
 mittitur: egregè impetum Galli sustinēt: acriter tamen
 repugnant. Spinula cohortandis remigibus intentus,
 maxima uel aduersis proris in hostium classem inuehi-
 tur. Iuuat nauticus clamor oppidum à terra oppu-
 gnantes: contra illi alacritatē pugnandi nauales so-
 cios accendunt. Dimicatur utrinq; summa contentio-
 ne. Ceterum terrestres copiæ stratis hostibus oppi-
 dum irrumpunt, & nauales socij Gallorum triremi-
 bus potiuntur. Miolanius classis præfectus & Stepha-
 nus Vincius quæstoria dignitate insignis protinus se
 dedunt, cæteri ad unum paucis interfectis capiuntur.
 Videre erat in hostium nauigijs, ex Neapolitana præ-
 da, regalis apparatus, cubiculorum abacorumq; or-
 namenta, aulea picti operis, intertextas auro lecto-
 rum stragulas, & plurimam uestem sericam nobilis-
 simis Scythicarum Martarum pellibus suffultam.
 Itemq; armorum tormentorumq; ingentem copiam,
 quæ omnia singulari ducum aequitate militibus cesse-
 runt. Ea ubi per milites fuga elapsos Gallicis in ca-
 stris ad Genuam nunciata sunt, Bressius & car-
 dinales nihil sibi amplius expectandum rati, col-
 lectis repentè nec conclamatis quidem uasis, di-
 scessere, superatisq; Pinnimontis culminibus in Poci-
 feram uallē descendere: ea tamen constantia atque

ordine, quum properarent iter fecerunt, ut agrestium plurimos, qui temere prædantium more è proximis vicis montibusq; decurrerant, conuersa acie, atq; impetu facto passim interfecerint: indeq; incolumes pertransuersos montes in Astensem agrum se receperunt. Ferunt Augustinum Adurnium qui Genue præerat, magnam eo die potiendæ nobilis uictoriæ occasionem segniter amisisse, quòd patefactis repètè portis in abeuntes Gallos omnem militiũ ac urbana plebiturbam erumpere minime permisisset. Cuius rei consilium fortasse improbandum uideri posset, nisi uincantus, & incertum Fortunæ euentum reformidans, absente fratre, ipsoq; præsertim cum militum robore, inconditam paganorum multitudinem ueteranũ hostibus obijcere dubitasset. At Vitellij qui iam non longè à Rapallo supra Segestam peruenerat, de Tarrensi pugna, & de prælij naualis euentu, deq; Bressij & Cardinalium fuga uno simul tempore certius cognoscunt. Quibus nuncijs perculsi retrò agmen uertere constituunt, ut in Lucensem agrum reuertantur. Sed dum in unum de itinere consultant, superueniit agrestium Ligurum ingens multitudo, itinera obsidentur, expediti Ligures è superioribus cauitibus saxa sagittasq; ingerunt, nonnuquam ex propinquo protecti scutis hastilia iaculantur. Equitibus iniquissimis in locis difficilis receptus datur. Paulus nihil animo perturbatus, Vitellocium fratrem in fronte constituit: ipse in tergo ad cogendum agmen, ubi plus discriminis erat, consistit, confertos densatosq; iter facere iubet, cominus agmen lacessere audètes facile sum

mouet aut

mouet aut interfecit. Montani nihilominus instare, circumfundi, sublatis clamoribus undique premere, iter maxime demorari, aliquos sagittis, plures uerò lapidibus uulnerare. Tandem ad Brachi montis angustias perueniunt. Pugnatur ibi acriter, Vitellianũ tamè multis utrinq; acceptis uulneribus fortiter eundunt. Is dies equis ac uiris longè grauissimus fuit, quoniam tanta erat agrestium multitudo, quum alij post alios ex proximis pagis ad præsentis prædæ famam euocati, in uiam sese effunderent, ut neq; uiris neque iumentis ulla requies daretur. Peruenit tamen equitatus incolumis in quandam planiciem non longè à Borgeti uici finibus, in qua tum primum equi, quos ferme omnes loris trahebant magno esse usui posse uidebantur. Hac re animaduersa Paulus milites admonet, ut fugam simulent, Ligures in æquum locum eliciant, & mox conuersis equis incaute persequentes & dispersos adorianur. Sed ad recipiendas uires ut tantisper consistant, & in orbem conglobati lentè admodũ pugnent, opportunè præcipit: erant enim duorum ferme dierum inedia, siti, uigilijs, caloribus, & continuo demum pugne abruptiq; itineris labore uehementissimè fatigati. Nec multo post ueluti solito consilio, ut in ultima rerum desperatione fieri solet, salutem sibi fuga querere simulant. Id conspicati Ligures qui paulo antè neq; ex propinquo dimicare, neq; intra sagittæ iactum metu ballistariorum progredi audebant, hac ueluti fuga & timore hostiũ audaciores facti: continèti cursu per eam planiciem eos persequuntur. Tum uerò Paulus: Hos inquit la-

trones quo depoposcimus lato loco tenemus, urgent acriter equos, ac in eos quàm maximè crudeliter agite, ut tandem præclare ulti iniurias, hac importuna insidiosa gentis multitudine liberemur. Igitur dato signo cataphracti abiectis ocreis ac humeralibus, in expeditius pugnarent equos insiliunt. Leuis equitatus tensis ballistis, ac infestis conuertitur: omnes uno tempore montanos temerè procurrentes inuadunt, eos facile dissipant, & cum magna cæde prosternunt. ceteri per asperos montes se fugæ eeleriter mandant. Post id factum Paulus pacatiora itinera reperit, & per Lucensem agrum Pisas se recepit. Eodem tempore, & quod maximè admiradum uidetur, ipso etiam die, Nonis Iulij, quum pridie quoq; ad Tarrum esset dimicatum, & Gallica classis ad Rapallum capta, & Ferdinandus urbe Neapoli incredibili ciuium studio receptus est. Post Caroli siquidem discessum, Neapolitani suo pte ingenio nouitate regum, & rerum commutatione gaudentes, quum Gallos iam planè fastidiarent, ad Aragonios rursus animos inclinarent. Nam uti quisq; equum insignem domi habebat, Galli eum tanquam ex Aragonijs stabulis abductum imperiosè repetebant, hospitabanturq; ultrò apud priuatos ciues, quum semel hospitiorum magistri domorum foribus Galli hospitis nomen præscripsissent: Quibus admodum graues ac molesti erant: quoniam gens incunda, sepeq; insolens, & in parando uictu, cum ex suo, tum ex alieno admodum prodiga, apud Neapolitanos frugi homines, ac amœnitatis & munditiarum maximè studiosos cuncta perturbabant atque

foedabant.

foedabant. Plerique etiam assueti aulae regiae orbantam rege principe ciuitatem atque omni pristino decore spoliatae agrè ferebant: quòd postquam Carolus, qui cunctos & præsertim opifices pecunia in omnes sumptus largissimè profusa locupletes effecerat, Neapoli discessisset, durioribus præfectis perpetuò seruituri uiderentur. Quibus rebus per ueteres clientes suos & quosdam nobiles Aragonij nominis studiosos Ferdinandus certior factus, ab Aenaria insula cum rostratis nauibus Messanam adnauigauit, cohortantibus Alexandro Pontifice, & Ascanio aunculo Cardinale, qui eum tanta indole in spe recuperandi regni erectum, uehementi studio magnisq; opibus egregiè subleuabant: monebantq; tum maximè, ut eò traicere maturaret, postquam Consaluuus tanti apud Hispanos nominis imperator, ad eum in regnum ac patriam reducendum, ab Hispania cum regijs auxilijs in Siciliam peruenisset. Ferdinandus regio more sub umbella serica singulari Mamerthinorum benignitate susceptus, cum ipso statim Consaluo quibus nam rationibus gerendum bellum foret, consultauit: accepitq; pecuniam ab Alfonso patre, qui è Mazara uidendi filij Federiciq; fratris studio, Messanam se contulerat. Is erat lugubri indutus ueste, capilloque in sacerdotis morem circumtonso, oculis deiectis, atque animo ad diuinarum rerum contemplationem penitus abstracto: sic ut humanis omnibus curis, ipsisq; pariter uoluptatibus, quibus antea luxuriosè studuerat, renunciasse uideretur. Nec multo post Ferdinandus atq; Consaluuus

septingentis circiter equitibus, & peditum Hispanorum & Siculorum quinque milibus in naues impositi, & Messana superato freto Rhegiū trajiciunt: statimque expositis copijs tormentisq; prolatis, urbem oppugnare adoriuntur. Rhegini, qui ab exiguo Gallorum praesidio, quo minus saluti fortunisque suis cauerent, uel studium suum in tempore erga regem nudarent, minime deterrebantur, refugientibus in arcem Gallis, portas aperuerunt. Arx quoque triduo post magna ui oppugnata, ac demum fabri cuiusdam lignarij prodicione, dum acriter certaretur capta: Galli; ferunt omnes à muro praecipitati, quod de deditione, dum coeptas perficerent munitiones, simulanter egissent ludificatiq; diu crebris colloquijs regem, aliquot demum milites incaute ante arcem obuersatos, tormentis repente emissis interfecissent. Rhegio recepto Ferdinandus Federicum patrum cum tribus rostratis nauibus in Apuliam misit, ut cum Grimano Venetae classis praefecto, Casareq; Aragonio, & Camillo Pandonio, is enim à Baiazete redierat, aduersus Gallos bellum administraret. Grimanus uiginti quatuor triremibus, & quinque onerarijs in quibus plures erant Graeci equites è Corcyra nuper aduecti, è Brundisino portu eductis, ad oppugnandam Monopolim contenderat. Ea urbs ex ueteris Aegnatiae ruinis creuit: tenebaturq; tum satis ualido Gallorum praesidio, nec Monopolitani à Gallorum consilij dissentiebant, quum in factiosa ciuitate alij, qui ab Aragonijs deprecandi authores fuerant, fortiter resistere uellent, alij porro contra ne hiscere quidem auderent, ne prius

Gallis inimicisq; domesticis, quam ab externo hoste, qui uniuersis uim inferebat, opprimerentur. Igitur Grimanus ubi eos neque spe optimarū conditio, neque ullo periculi metu permoueri uidet, terra marique urbem aggreditur, ad motis triremium proris in quibus ingentia tormēta erant collocata, magna ui murum quatit. Summa moenia deiectis pinnis, magnaq; propugnatorum strage edita, defensoribus nudantur, ab inferiore tamē muri parte Galli resistūt. Petrus Bembus nobilis trierarchus serpentino ictu interficitur, pleriq; alij cadunt. Tum uerò Grimanus ira accensus, postquam inquit Monopolitani Gallorum serui potius quam liberi esse uolunt, obstinatis pereant animis, uosq; milites suis fortunis opulentos reddant: statimq; urbem praedae militibus concedi, si eam egregie caperent per praekonem tota acie pronuncitari iussit. Nec mora milites certis ueluti praemijs excitati, summa alacritate murum subeunt, pars scalis, pars hastis connixi, subleuatiq; aliorum humeris in urbem transeunt: multi ex Gallis Monopolitanisq; caeduntur, caeteri proiectis armis se dedunt. Vrbs diripitur, uixq; templa in quibus feminae pueriq; confugerant, summo Grimani labore à militum libidine atq; avaritia defenduntur. At Pandonius apud Brundisium dispari fortuna cum Asparrā bellum gerebat: nam quum plura oppida eius agri Gallis ademisset, & in prospero rerum cursu uersaretur, excursionē ad Misagnam uicem facta, à uilissimo aratore uir nobilissimus est interfectus. Sed Asparrā triduo post eundem propē uitae periculum adiit, nam Pandonio eo-

dem et hoste simul et amulo sublato, quod illum in
 pygiae Apulia praesidem designatum audierat, dum
 alacrius et incautius per ea loca uagaretur, ab equi-
 tatu Aragonio interceptus est. Nec multo post
 Aragonius copias quas habebat collectitias in Taren-
 tinum agrum adduxit, et Grimanius et Federicus si-
 perato in pygio promontorio in Tarentinum sinum
 cum uniuersa classe deflexerunt, spe eius urbis per-
 proditionem potiunda. Verum quum appropin-
 quando ac sese terra mariq; his qui res nouas molli-
 ri dicebantur ostentando, Tarentinorum uoluntatem
 frustra periculum fecissent, essentq; a Gallis, et ab ar-
 ce, et a portu uehementer tormentis oppugnati,
 conuersis uelis Leucopetram alterum extremae Ita-
 liae promontorium superarunt: et subsidio Neapoli-
 tanis rebus, id maxime postulante Ferdinando, pro-
 fecti sunt. Per eos quoq; dies Caietani a Gallis defice-
 runt. Verum ea res adeo funestum habuit euentum,
 ut caeteros quo minus id temere auderent, deterruis-
 se miserabili exitu uiderentur. Sub id enim tempus quo
 Carolus Neapoli profectus est, Galli ad exornanda
 triremes pecunia Caietanis imperarant: et ijs maxi-
 me nominatim quos Aragonijs rebus ueterem quodam
 eius factionis studio fauere intelligebant. Ea res om-
 nium propere ciuium animos uehementer commouit,
 qui non modò Gallos nouis oneribus minime pra-
 grauaturus ciuitatem, sed aliquid etiam de antiquis
 uectigalibus liberaliter remissuros arbitrabatur: in
 omnium ferme populorum mos est, qui quam praesentia
 semper sustuliant, et noua temere exoptent.

intempesti-

intempesti. cupiditatis poenas sepius persoluunt.
 igitur Caietani inopiam accusare, testari ciuitatem
 publice ac priuatim ueteribus tributis nouisq; sum-
 ptibus exhaustam, ac demum orare Gallos, ne quam
 opinionem de Gallici imperij lenitate omnes conce-
 pissent, eam acerbissimo iniuria genere fallerent
 penitus, uel omnino macularent. At Galli quos
 Belcarius questorum magister ad pecuniam exigen-
 dam miserat, quum aperte imperium detrectantes
 cogendi potius quam adhortandi uiderentur, de ca-
 piendis his qui maxime recusarent, custodièq; tra-
 dendis, consilium inierunt. Sed dum Galli uim pa-
 rant, Caietani a foemina quadam quae per fenestram
 sermones exceperat, de ea re celeriter admonentur.
 Quibus cognitis, et ex uultu Gallorum facile de-
 prehensis, arma capiunt: Aragonium nomen in-
 clamant: concursuq; totius populi ad templum ma-
 ximum facta, quod tum forte supplicationes solenni
 pompa circumlato Dei Christi corpore ducebantur,
 Gallos in arcem compellunt. Eadem die oratores ad
 Rodericum Monterisij oppidi regulum, Alfonso Da-
 uali fratrem, quem Aenaria insule atque oppido
 Iscla, Ferdinandus praesidio reliquerat, naue specu-
 latoria mittuntur ad petenda auxilia, quibus se ab
 iniuria Gallorum tucantur. Monterisius collaudatis
 Caietanis, biduo post trecentos ferme Cantabros,
 Duce Maorio uiro peracri, et in re militari terra-
 mariq; admodum exercitato, duabus carauellis im-
 posuit, quod est nauigij genus ad omnem tempestatis
 uel longinquae nauigationis contumeliam perse-

rendam maximè idoneum: & secundo perflante uento Caietam transmisit. Ex aduerso Mōpenserius atq; Belcarius Neapoli Caietanorum defectione nunciata, ut eos à quibus initium rebellandi natum erat, quamprimum opprimeret, classem quinque oneratarum & quatuor trirerum parauerunt: in qua Gratianus Guerra cum octingentis militibus fuit: Ioannēq; Columnnam cardinalem Prosperi fratrem, qui in Eudano erat agrò monuerunt, ut quantas maximè illis in locis copias posset, extemplo cogeret, atq; eas ad constitutam diem dum ipsi à mari urbem oppugnerent, terrestri itinere Caietam adduceret. Nec multo post Gratianus idoneum nactus uentum Caietā peruenit, & Rocca bertiniam natione Hispanū cum trecentis peditibus equitum more thoracatis & galeatis non longè à portu in terram exposuit, iussitq; in arcē, quæ in edito monte sita difficili per angustos ascensu & saxeis gradibus aditur, protinus euaderent. Interim cardinalis Columnna, qui cum magna manu militum, & paganorum ad portam accesserat hortari Caietanos cepit, ut arma ponere, redire ad officium, ac suæ demum saluti, & omnium fortunam consulere uellent, se eam apud Gallos obtinere auctoritatem, tantis præsertim in eorum auxilium copijs adductis, ut eius inconsultæ rebellionis ueniam facile possit impetrare. Caietani qui sicuti temere deprecantur, ita & in sana obstinatione constantes uidebantur, responderunt se nequaquam Gallorum minas timere, paratosq; esse operibus ostendere, quibus animis superbam gentem oderint, quæ adeo auarè

imperat

imperare cepisset, quòue studio Aragoniorum nomen colerent, quorum lenè imperium uerè libertati persimile sexaginta amplius annos experti essent. Itaq; dirempto colloquio, & significatione undiq; facta, cardinalis muro succedit. Gratianus ex alto plebis uelis portum inuehitur, & ab arce armati per decliua in urbem descendunt: committitur summis in edificijs cædes: superioraq; urbis ab his quos Rocca bertinus deducebat, & plana simul circa portum à classarijs puncto temporis occupantur. Passim ferox dictis populus, factis autem imbellis, & subito timore consternatus crudelissimè trucidatur: magna pars ciuium, qui erumpere aduersus Columnios decreuerat, apertis portis, & proiectis in terram armis, benigne eos excipiente cardinale, incolumis euasit. Maorius pariter cum Cantabris suis diu in platea cum hoste præliatus, in contiguam muro & portui domum se recepit: multisq; suorum amissis, & pluribus uulneratis è summa muri parte in subiectas cauaellas saltu se deiecit, & admiranda usus animi fortitudine, expansis subito uelis ualido fretus aquilone per mediam Gallorum classem erupit: neq; triremes, quanquam incitato maximè remigio sequerentur fugientem consequi potuerunt, ad multum tamen spatium continētī cursu ab utrisq; pugnatum est, quum Galli à proris in puppes, & Cataber ab ipsis puppibus in aduersas persequentium trirerum proras magnorum tormentorum pilas emitteret. Cæterum cardinalis urbem celeriter ingressus, quanquā Galli nihil eius uiri dignitate permoti, in ipsius complexum

fugientes trucidarent, nonnullis etiam in templo apud aras iugulatis, plures tamen conseruauit, honestasq; aliquot foeminas, quarum pudori sollicitè studebat, è manibus Gallorum eripuit: conclusaq; in amplissimam domum appositaq; custodia tutatus est. Verùm tota urbe cuncta crudelitatis auaritiæ atq; libidinis à Barbaris exempla edita sunt: multæ namq; uirgines uiolatæ, et uni ante alias è nobili Laudatorum familia, dum inuadendi Gallo uiriliter resisteret, manus præcise: uirginesq; aliæ in ultima constantia iugulatæ. Viri omnis ordinis ætatisq; quadringenti ferme occisi: templum omnia cunctis ueteribus donarijs expoliata: quæ tanta fuere, ut neq; pretiosiora neq; plura urbis ipsa Neapolis habere diceretur. Ea enim multis ante seculis incolarum ac nauigantium pietate accumulata fuerant, dum Caieta, ante iactam molem apud Neapolim, ab ipsa tutissimi portus commo ditate, ueluti totius oræ emporium magna hominum frequentia et opibus maximè floureret. Ea omnia bi duo post adueniens Belcarus, ut in recensenda præda quæstorio munere fungeretur, uix relictis sanctorum osibus atque reliquijs quæ loculis includebantur in Galliam asportauit: ita ut eius iussu postea apud Insulam oppidum prope Ararim aurea argenteaq; donaria, nefando auaritiæ genere in scyphos et pateras conflarentur. Hæc erant, præter uasa atque statuas paruas, simulachra periculorum, de nauium imagines, omniumq; humanorum membrorum effigies, sicuti ea religiosi mortales, uoto pro salute suscepto, Dijs benemerentibus exoluerat. Na

rare solè Caietan eos qui manus sacris donarijs poluissent, in extremas miserias Deorum ira fuisse præcipitatos. Nauis quoq; oneraria Caietanis onusta, spo lijs, quæ cõfecto bello in Galliam iter habebat, apud Circeos naufragio perijt, fractaq; penitus, atq; eiecta in litus circumiectos populos ditauit. Dum hæc ad Caietam, et ad Monopolim atq; Brundisium in Apulia geruntur, Ferdinandus atq; Consalius Rhegio in potestatem redacto, et ad famam noui belli excita Brutiorum iuuentute, ad sanctæ Agathæ oppidum castra promouerunt, statimq; paucis ibi Gallis in deditione acceptis, oppido potiti sunt. Horum secuti exemplum finitimi, et desiderio regis et Gallorum tædio adducti, portas aperuere. Processum inde est ad Semenariam, Gallorumq; turma quæ exploratum incaptius exierat, ex itinere ab Hispanis equitibus est intercepta: Nec Semenarienses, quin extemplo recipiendus rex foret, dubitarunt. Erat in castris Marinus Correalis Terrenouæ regulus, quem ab initio belli constanter Aragoniam fidem secutum Galli ditone expulerant: cum Ferdinandus de se optimè meritum reducere maximè cupiebat, ut in conficiendo bello eius forti ac fideli opera, opportunisq; opibus uteretur, et sibi præsertim tutum ad classem aditum pararet: quod ad mare iter habenti, castella eius certis locorum angustijs imposita, necesse erat superare, ad quæ occupanda paulò ante Alfonso Daualum misisset. Villamarinus enim classem præfectus in portum Herculis, qui hodie Tropea dicitur, peruenerat, atq; ibi terrestris conatus euentum, et quid Ferdinandus Consalius fie

ri iuberent, fideli in oppido, & tuta maxime in statione opperiebatur. Decreuerant siquidem, superiore Brutiorum regione recepta praesidijsq; firmata, nauibus exercitum imponere, & primo quoq; tempore Neapolim proficisci: quoniam rebellasse Calatanos, & in agro Romano, Alexadri pontificis Aescanijsq; pecunia, copias parari ad praeccludendas Sancti Germani saltus angustias audiebant: sperabantq; Neapolitanos egregia erga se uoluntate res nouas primo statim aduentu opportunè molituros. His cognitis rebus Obegninus qui Brutijs praerat, Persium Aegyriae fratrem, finibus Lucanorum euocauit, ac ex omnibus oppidis eius agri praesidia deduxit, coactisq; Terranouae copijs, priusquam hostes de Persui aduentu cognoscerent, ad Semenariam profectus est, eo consilio, ut cum Ferdinando quamprimum confingeret: uel si ille Semenariae moenibus teneretur, neq; aperto campo se committere uel dimicare auderet, ueluti uictor expressa hostibus ignauia reuerteretur. Quod ad populos in officio continendos plurimum conducere iudicabat: praesertim quum ex Campania Apulijsq; & Pelignis conuentura sibi auxilia intra paucos dies existimaret. At Ferdinandus qui nodum de Persui aduentu cognouerat, & de Obegnini copijs quae pertenuis erant, à speculatoribus certior erat factus, quin oppido copias educeret, & aduentanti hosti obuiam iret, minimè dubitauit. Quoniam quicquid nouae existimationis & gratiae, audèdo & fortunam egregia uirtute experièdo paulo antè collegisset, una foedae obsidionis conclusionis infamia

concepti

conceptiq; timoris dedecore, si oppido se contineret amissurus esse uidebatur. Consaluis, cuius animo ea uis exactae prudentiae inerat, quae postea ceteros ferè omnes nostrae aetatis duces superauit, monere iuuenem recuperandi regni pariter & parandae laudis audidum coepit, atq; obtestari ne prius oppido exiret, quin certius de hostium consilio ac uiribus cognosceret. Ea satis decora esse consilia, quae dubijs rebus securitatem promitterent, illa uerò longè turpissima atq; miserrima, quae ab ipsa temeritate, dum inane animi uigorem ostentamus, omnes summae rei conceptaeq; demum uictoriae rationes conturbare consueuissent. Ergo inquit Ferdinandus, pari qua regnum amissimus ignauia, nobis illud erit recuperandum? nec quam sedendo abstinendoq; à praелиjs in Aemilia & in Campania aduersam sensimus fortunam, eam nunc in tam prosperis coeptis agendo audendoq; experiemur? Quae si initia bellorum maximum in reliquos successus momentum non habeant, & quae audacter coeperis, nisi ea perficere fortiter pergas, foedum ac infelicem exitum minimè sortiantur? Aderit audentibus Fortuna Consaluae, quae haecenus pro Gallis stetit, quum iam coeptis ardeat nostris, nec quos ultrò ad uictoriam uocat, unquam deseret, nisi ipsam ignobili cunctatione deseramus. Videamus aliquando Gallorum ora, quos sola & ea quidem inanitas fama terribiles fecit: & strenuè nostras atq; alienas uires collato pede experiamur. Pedutatu & equitatu, hominūq; studijs, & ipso deniq; Fortune fauore superiores sumus, neq; de uestra uirtute erit dubitan-

dum. Quis enim uestrum fuerit, qui si singulari certamine erit depugnandū, suum sibi Gallum uel Germanum hostem letus non deposcat, & egregie protinus non obruncet? Ego certè quem primū in acie armis insignem conspexero, primus ante alios intentā hastā audacter inuadam, feliciq; ausu uobis prebebo exemplum, ut eodem ardore irruentes celerem de temulento hoste uictoriam paribus animis referatis. Erant in consilio pleriq; uiri illustres, qui postea ad summam rei bellicæ laudem peruenerūt, Andrea Altauilla è pernobili Capuana familia, Vgo Cardonius, Theodorus Triuultius, præterea ex Hispani Emanuel Benauidius, Petrus Paccus, Alberadus, & Pennalosa: qui quum prælio decertare magnopere cuperent, Consaluum orabant, ut militum uirtuti diffidere nollet, strenuamq; se operam nauaturos pollicendo, Ferdinandum ut signa portis efferrī iuberet, hortabantur. Semenaria edito loco posita est, perueniēq; perpetui colles ab oppido ad modicā uallem, quæ humili uado flumen emittit: ab ea patentes campi initium habent, in quos Galli à Terranoua procefferant. Ferdinandus per colles agmen duxit: & confectis tribus passuum milibus ad amnē peruenit, collocatisq; ad leuam peditibus citeriore in ripa, & toto equitatu in dextram ad alæ similitudinem exportrecto, ut hostes amnē transirent, expectabat. Ex aduerso Obegnius atq; Persuius, Heluetios in unā densos phalange, hostiū peditibus opponunt. Brutiorū cohortes in tergo tanquam subsidiarias collocat: paritiunturq; inter se equites: erant ij cataphracti pau-

lo minus quadringenti: & more Gallico leuis armaturæ bis totidem: quadratoq; agmine transgressi amnem in hostes feruntur. Id conspicati equites Hispani concitatis equis alacriter procurrerunt, & quum armis uiribusq; impares cataphractorum confertam aciem loco pellere nequirent, clamore edito flectere equos, & ad suos per gyrum Hispanico quodam pugnae genere redire cœperūt. Ea res & peditibus Aragonijs animos fregit, quum suos ab hoste pulsos resigere putarent, & Gallos pariter ad incumbendam incitauit: ita ut Obegnius à dextra & Persuius à laua ex subsidijs cum alā sua in pedestrem aciem acriter inuecti, eam totā penè prius quàm Heluetij à fronte hastas inclinarent, perturbarint, & compluribus eorum stratis penitus dissiparint. Ferdinandus frustra suos, ut in pugnā redirēt cohortatus, cū familiaribus cataphractis strenui equitis more, in hostes incurrit, in aduersoq; insignis Galli pectore lanceam perfrēgit, & protinus, quū hostium multitudine obrueretur, in fugam se coniecit. Fugientem cristis auratisq; armis conspiciūm multi sunt persecuti. Sed nemine eius cursum adæquante, lapsu equi in arctas concissæ uicæ angustius præcipitatur: Nec multum inde Galli aberant, quum desuper equo resupinato, stapedis ac lunatis ephippij cornibus implicito, summoq; in uitæ periculo laborāti, Ioānes Andrea Altauilla frater auxilio superuenit, & memorabili charitate equum obtulit, quo ipse perniciosissimo ad salutē utebatur. In eum Ferdinandus uti erat desultoriæ artis peritia mire agilis, quāquā grauib; cōtectus armis esset, statim

insiliens, e manibus Gallorum euolauit. Ipse autem
Altauilla in pedes desitutus, paulò post ab hostibus
est interfectus. Obegninus magna parte peditum ca-
sa non longè ab eo loco confedit: ita ut uictoria uis
nesciuisse diceretur, quòd nec tot illustres uiros, in
quibus etiam erat Ludouicus Aragonius cardinalis,
fuisset persecutus, nec ad Semenarian uictorem exer-
citurum protinus adduxisset. Quo spatio & illi cum re-
ge uarijs itineribus incolumes ad classem peruene-
runt, & Consaluus oppidum ingressus impedimen-
ta, & pretiosorem omnem apparatus asportauit,
Rhegiumq; nequicquam postea persequentibus Gal-
lis se recepit. Eo praelio re infeliciter gesta, secus atq;
alijs accidit, Consaluus eximia prudentia laudem tu-
lit, quòd suis alienisq; uiribus rectè admodum assi-
matis, nihil temerè audendum esse, iudicasset. Appa-
ruit namq; Hispanos equites cum Gallis cataphractis
minimè esse confrendos: utebantur enim eo tempo-
re plexiq; eorum pro galea linteis tegumentis, scu-
tisq; planis è costio corio, & à summo in inuim cu-
neatis: item gladio breui, hastaq; subtili fraxinea, la-
to præfixa ferro, qua ad medium comprehensa, en-
gendo sese ab ephippijs, hemicyclisq; ferreis quos pe-
dibus induunt, hi stapede uulgo appellantur, ueluti
ex alto ictus infercbant, inermi quidem lethales, sed
armato penitus contemnendos. Ipsi quoq; pedites si-
culi & Hispani Brutijq; pro hastis denum pedum,
& ijs quidem crassioribus atq; fraxineis quibus Hel-
uetij utuntur, exiles & breues equestribus similes,
quas gianettas dicunt, gestabant: uel hastilibus late

cuspidi

cuspidis & scuto rotundo, cuius nullus apud Germa-
nos uel Gallos est usus, instruebantur. Quæ omnia
demum Italus & Hispanus miles, factò sæpius infeli-
ci periculo, penitus abiecit: & quæ ab Heluetijs atq;
Germanis mutuatus est, aliqua solerter addendo, in
meliorem atq; habiliorem formam coaptauit. At Fer-
dinandus tanto accepto incommodo, quanquam,
à summa spe ad extremã rerum desperationem pun-
cto temporis erat redactus, nihil tamen sese animo
demittere: eosdem propè ac si uicisset spiritus gerere,
queri tantum se sua opinione deceptum, ac nihil de
Fortuna dubitare, quæ iam pluribus ostentis, matu-
rum in regnum patriamq; reditum omnino despon-
disset. Inerat enim eius animo fiducia quædam fato
potius quam ullis humanis innixa rationibus: adeò
ut cuncta quæ amicorum animis obuersabantur, pe-
ricula despiceret, ac si non modò ciues, sed & Deos
quoq; ipsos terra mariq; præsentem numine adfuturos
arbitraretur. Nec spes quanquam temere concepta,
rem extremæ difficultatis atq; demeritæ aggredi au-
sum, se sellit. Superato namq; ireto, & collectis Æssa-
næ circiter septuaginta nauibus, in quas perpauci
præter ipsos nautas milites erant, secundissimis usus
uentis Neapolim peruectus est, penè priusquam cer-
tior fama de praelio ad Semenariam factò in urbem
perueniret. Tum uerò Galli pariter ac ciuium omnis
multitudo ad portus molem effundi, editiora loca ad
spectandum occupare: alij ad ingentis classis speciem
metu terreri, alij gaudio exultare, uti quisq; Andega-
uenses uel Aragonias partes nouo aut uetere studio

sectabatur. Appropinquabant enim leni perstante
Euro excelsæ naues tumentibus uelis, ueluti congregatæ
furæ cum Gallica classe: quæ nauium genere appropinquatæ
tuq; & militiæ classiario superior Aragonias facile
profligare potuisset, nisi Galli numero nauium deterri-
riti, quum eas omnes militibus plenas & ad pugnam
instructas crederent, portu sese continuissent. Ferdin-
nandus præter ostium Sebeti amnis ad id litus, ubi
Diæ Magdalene templum, & ueterum regum ma-
gnifici operis equilia uisuntur, classem deflexit: in
amariis cõiuratisq; ad nouandas res animos adderet,
sic ut in terram protinus quum opus foret, ad feren-
dum auxilium descensurus esse uideretur. Pleriq; eum
enim frequentibus literis euocarant: pollicitiq; su-
rant se constanter, quum in conspectum urbis ueni-
ret arma capturos, atq; occupata repente porta ad-
uenientem in urbem esse recepturos. In ijs fuere An-
dreas Gemariius, Albericus Carafa, Ioannes Cicinellus,
& Cola Brancaccius, quorum consilij participes
erant Sãgrij, Pignatelliq; iuuenes, ipseq; Actius Syn-
cerius non minus fide, quam carminũ gloria insignis.
Verum quum Galli ad primum statim classem conspe-
ctum impigrè arma cepissent, & sub signis tota ur-
be discurrerent, nemo omnium fuit qui sit ausus uicem
quam aduersus Gallum aperte moliri, uel omnino
uocem emitte, qua populus ad arma uocaretur. Ac-
cidit enim plerunq; ut homines ea consilia, quæ ala-
cri motu summoq; animi uigore ante discrimen ini-
runt, ea demũ in presentis periculo, quũ factõ maxi-
mè opus est, timidissimè reformidat. Ferdinandus qui

dium ab urbe tumultũ aliquem motumq; ciuũ neque-
quã expectasset: & ab Alegria, qui ad Magdalenam
ualidam equitũ & peditum marum adduxerat, non
modò terra prohiberetur, sed è littore tormentis op-
pugnaretur: ad Nysitham insulã contra Pausilypum
classem reduxit: tota tamen nocte è nauibus pariter
& è littore, missilibus atq; tormentis certatum est. In
urbe uerò Moupenserius & Salernitanus, dispositis
ubiq; præsidijs, et ciuibus limine se tenere, facesq; &
lumina è fenestris proponere iussis, omnes regiones
obequitarunt. Interim Merculianus insignis audaciæ
centurio, è classe in urbem ad Aragonias occultè per-
uenit: Qui timidos socordie castigando, confirman-
do dubios, & ualida in classe auxilia esse predican-
do, ea nocte magnum opificum numerum ad arma
concitauit: & ante alios Raynaldus & Caymus Gra-
dilli fratres in partes pertrahuntur: qui uti erant manu
prompti & seditionis, apud ficarios ac lenones fori in-
colas maximã authoritatè obtimebant. Mõpenserius
qui aliquam nocturni tumultus procellam timebat,
totam noctem in armis egit: quoniam per Andega-
uenses fiebat certior parari arma ab Aragonijs, con-
ciliabula passim iniri, & deniq; multorum nobilium
aduersæ præsertim factionis, domos armatis comple-
ri, intentosq; omnium animos esse, ac nouarum rerum
motũ expectare. Quibus adductus rumoribus, quos
maximè suspectos habebat, comprehendere cogita-
uit. Verum aduersante Salernitano ac deprecate, ne-
temerè tumultus, quẽ maximè uitadũ cõsebat, si uim
magnis domibus adhiberet, protinus excitaretur,

ab his consilijs abstinuit. Non multo post tamen missus est ad Merculianum querendum comprehendendumq; Titus Beretarius prator cum circitore armataq; familia, quod nihil eos, qui in urbe primarij erant pro ignobili facinorosoq; homine aujeros esse putabat. Sed secus accidit: nam ubi prator, malbescente caelo, cum turba officialiu apparitorumq; in forum prelati magistratus insignibus comparuit, exemplo omnes, quum se quisq; conscientia scelerum, et noue coiurationis suspitione ad supplicium petendum stimaret, arma coeperunt: neq; desuere, qui uexillum Aragonium, quod quidem sub toga conditum repecte extulerat, hastaq; praefixerat continuo sequebantur, omnesq; Ferdinandi nomen ingeminarent. Ioannes quoq; Spinellus ante alios Aragoniae gentis insignem in stragula lanea acupictum, pertica induit, et fenestra transeuntibus spectandum magna omnium alacritate proposuit. Prator in eo armorum strepitu in fugam coniecitur, Galli obuiam facti trucidantur: uocatur ad arma populus sonitu campanarum in Laurentiana sacrae turris in quam Merculinus ascenderat: maximusq; momento temporis exoritur tumultus, armata plebs ad praetorianam domum concurrat: carceres effringuntur: suppellex omnium praetoria, libriq; publicarum rationum in quos maiorum damnatorumq; nomina erant descripta ad abolendam criminum memoriam discerpuntur. Domus quoq; publica, ubi uectigal exigitur, ingentiopea omnis generis mercimonij referta, eodem auidae plebis impetu direpta est. Caietani quidam aliqui

nacti Galli

nacti Gallos qui in templum confugerant, crudeliter interfecerunt, adeo ut exempta morientibus corda immani quadam rabie praeter ira ac dolore acceptae calamitatis dentibus admouerent. Dum haec in foro geruntur, Gradilli fratres ad Carmelitanam portam aduolantes eam occupant: et Alegriam qui ad Magdalenam ea littora tuebatur, urbe excludunt, confestimq; e summa Carmelitani coenobij turre circumditoto linteo uexillo, regi ut redeat, et celeriter littore adigat naues, significant. Abscesserat enim ille paulo ante desperato introitu mceroris plenus: quod detectam esse coniurationem, et amicos beniuolosq; suos a Gallis oppressos arbitrabatur. Peruenit quoq; ad classem expedito peruectus lembo quidam e plebe nomine Monachus, qui Ferdinando optatissimum de tumultu exorto, et ciuitatis incredibili erga eum studio nuncium attulit, statimq; ipse conuersis triremibus in litus exiliit, et in urbem receptus est, tanto omnium fauore, ut dum certatim nobiles plebeis immisti spectandi gratulandiq; gratia coiret, eum equo insidentem confertissima multitudo, impulsu atq; humeris in Gennarij domum intulerit. Interea Mopenferius ab arcis area ubi Galli ad signa conuenerant, qua in forum et ad Vlmi plateam itur, instructos, armatorum ordines introduxit. Idem fecit Alegria, qui a Carmelitana repulsus porta relictisq; tormentis, et petitus e muro lapidibus, magno circuitu ut urbem intraret ad arcis portam peruenerat. Sed Alegria cum suis agminibus Catalana regione in mediam ferme urbem perrexit. Commissum est magnis clamo-

ribus atrox prælium, populo alacriter Gallorum impetum excipiente: cui se ducem præbuerat Ioannes Montanus, qui primus ex omni nobilitate sublimis in equo & uoce manuq; conspicuus, Gallos acerrimè persequabatur. Dauali quoq; fratres Piscarius et Monterisius, hic aduersus Alegriã, ille contra Mompensierum cum delectis centurionibus, ueteranisq; aliquot militibus ubi plurimum periculi imminere uidebatur, adcurrerãt. Alegriani quòd Catalana uia erat angustiior, non modò comitibus à Neapolitanorum multitudine, uerùm è tectis fenestrisq; domorũ uulnerabantur. Mompensierius autem patenter ingressus regionem, æquiore conditione ingruentis populi impetum sustinebat, quum etiam curules paruos falcones duos adduxisset, qui in confertam hostium turbam sæpius emittebantur. Protulerant Neapolitani uinaria dolia lapidibus semiplena, quæ cylindricè in aduersos Gallos cum magno fragore & strepitu, ad terrefaciendos equos, furcis & lanceis prouoluebant. Carris quoq; in uiam perductis, & his in hostes impulsis, pugnantem tegebant, sclopetis sagittisq; & tum maxime lapidibus insultantes Gallos repellabant: tantumq; loci plaustri ac dolijs passim propulsis occupabant, quantum à reiecta cedenteq; Gallorum acie relinquebatur. Ad extremum Galli quum iam aduersa spera sceret, summa Aragoniorum uirtute in arcis aream sunt compulsi, neq; ulterius cedentium uestigijs insistere licuit, quoniam ab arce tormenta ad exitum regionis collocata, protinus emittuntur. Ea quæ secuta est nocte, Piscarius munitiones subita

nes subitarius Gallis opposuit. Sequenti uero die multa materia, & uimineis turriculis quas caueones uocant, harena repletis, aditus quosq; qui ab arcis aream in urbem pertinebant, continenti totius populi labore præsepit, fossasq; idoneis locis ad concidendos aditus perduxit: ita ut iam Galli undiq; clausi ac circumuallati uiderentur, perforatiq; subinde parietes quibus ædificia separabantur, ut discurrendi per contiguas domos, militibus, facultas foret, & tormenta in occulto collocari ac emitti in hostes possent. Galli magnum loci ambitum quo se tenerent cõplexi sunt, sic ut noua arce, & ea quæ ab ouo nomen habet, & Pizafalconis castello, turreq; Vicentina & sanctæ Trinitatis templo, itemq; sanctæ Crucis cœnobio, regisq; hortis continerentur, & aperto in loco positis ubiq; tentorijs tenderent. Erat in arcibus omnis generis comæatus copia ingens: sed quæ tantæ multitudini minimè sufficere posse uideretur: excedebant enim sex milium omnis conditionis hominum summam: nec tantus equorum numerus desperato pabulo commodè ali poterat. Quibus de causis sæpius equos ignobiles emittebant: & quum Neapolitani certatim ad prædam capiendam munitionibus euolarent, eos destinatis tormentorum ictibus, ueluti per lusum interficiebant: neque ceteri unquam temerè pereuntium exemplo, quomanius ad rapiendos equos profiuerent deterreri poterant: adeoq; eduliorum recentium penuria creuit, ut Galli generosos equos totidem præpinguibus iuuenis permutarent. Tridui spatio perfectis munitionibus,

Ferdinandus tormenta, quæ nauibus aduexerat, in minori portus mole, & in naualibus, totoq; passim littore collocauit, ut Gallicam classẽ, quæ intra maiorem molẽ se tenebat, oppugnaret. Nec multò post nautis eo apparatu atq; periculo territis tota classis ipso portu celeriter expulsa est, intulitq; se in id maris spatium, quod inter Oui arcem & Vicentinam turrim interiacet. Turris tamen quæ portui est imposita, & nocturnum nauigantibus præbet lumen, Gallorum præsidio tenebatur, multaq; inde Aragoniæ eius custodes detrimẽta sagittis minoribusq; tormentis inferebant. Eam Piscarius oppugnare adortus, difficili periculo soq; certamine occupauit: Quoniam è classe circumiectisq; Gallorũ castellis, frequens emissæ tormentis pilarum procella, oppugnantes ad aperto in loco plurimum infestabat. Galli tamen celeriter turrem, ne ea hostis tanquam propugnaculo ad oppugnandam classẽ uteretur, maioribus adactis tormentis diruerunt, in cuius ruderibus noctu Piscarius munitiones erexit, quarũ beneficio milites & in mole tutò consisterent, & è munitionum fenestris naues in anchoris (uti diximus) apud Oui arcẽ commorantes, directis eò colubrinis perfingerent atq; demergerent. Nec multò post Galli, quum ipsorum classis è molibus, & ijs præsertim munitionibus, quæ ad Phariæ turris ruinas erectæ erant tormentis peterent, molem occupare, ac eam à continenti abscindere, interrupta muri parte decreuerunt. Erant enim (uti diximus) in arce multa hominum millia: et in ijs præter ipsos duces, Monpenserium, Alegriã atq; Belcarium

pleriq; alii

pleriq; alarum legati, signiferi, & ueterani equites animi uigore & rei militaris scientia præstantes: qui singulari promptitudine nullis deterriti periculis, apud munitiones omnibus propè horis cum hostibus prælio contendebant, atq; eas transgredi, & in urbem erumpere conabantur. Igitur omnibus rebus ac maximè animis ad id præparatis, scaphas triremium magnarumq; nauium, tormentis minoribus sclopetarijsq; & ballistarijs Vasconthus complet, & superare molis brachium ac in sinu portus deflectere iubent: aliam uerò ualidam armatorum manũ, & ante alias aliquot fortes cataphractos, qui dimissis equis grauibus contecti armis, pedibus pugnare minimè recusabant, ab arce quum nihil minus, & præsertim eo tempore hostes timerent, repente emittunt, proposito signo, ut omnes uno tempore operam nauarent. Et illi à mari circumductis in portum actuarijs nauigijs, & ij ab arce perruptis hostiũ munitionibus fossaq; subitario ponte constrata, Aragonios ingenti repentinoq; impetu, & magnis clamoribus adoriuntur. Milites, Neapolitanusq; simul populus ad tumultum excitati impigre arma capiunt, & sese omnibus urbis regionibus ad molem effundunt, certatur summa contetione, pelluntur Aragonij, & celeriter Galli in molem euolant, ubi Germanorum cohors in statione erat. Hæc quum à frõte acriter ab armatis Gallis urgeretur, & à tergo, & à lateribus ab ijs qui in scapharum classe erant, tormentis atq; missilibus peteretur, milites sensim sese recipere, & per interiores molis gradus se demittere, coacti sunt, sic ut è su-

periore loco Galli alabardis ac lanceis uulnera inferrent, & turbatos, lociq; iniquitate plurimum impeditos per scalas præcipitent. Res erat in summo posita discrimine, nec iam planè in repentino ac tumultuosissimo prælii genere, oculis aut animo perspicere poterat, quonam modo quibusue consilijs, aut uiribus periculo obuiam iretur. Nam Galli molem, portum, & munitiones ipsas, tormentaq; deiecto præsidio, & pluribus præsertim è Neapolitanis crebra tormentorum emissione fœdè miserèq; per litus portusq; spatium interfectis, occuparant, & iam fabricibus uectibus ac huiusmodi ferramentis molem, ne in eam à terra aditus foret, abrumpere cœperāt, quum Piscarius laborantibus suis auxilio superuenit. Eius aduentu fuga sistitur, Germani animos recipiunt, populus spe completur, ac in pugnam redit, nec mora, eo cum ingenti scuto districtoq; gladio intrepidè ante alios prouolante, & Hederlino impigro Germanorum centurione in aduersos hostes signiferum conuertente, prælii Fortuna commutatur. Eo quoq; rex ipse cum fortissimis familiarium decurrit, ab utriusq; aduentus eius à multo cedentis acclamantisq; turbæ fremitu conspicitur. Aragonij Gallos loco propellunt, committuntur uel facta per eosdem gradus multisq; trucidatis in summam molem celeriter euadunt: Quinquam multi ab omni parte tormentorum pilis sternerentur: nemoq; omnium esset adeò forti constantiq; animo, quin terribili earum undique incidentium uolentia non maxime terreteretur. Sed qui in scaphis erant, ne suo hostibus

in summa

in summa molis area permisos interficerent, continuo ab emittendis tormentis abstinuerunt. In ea rerum commutatione spes atque animus Gallis repente concidit: nam qui modò alacriter atque audacter occupandæ molis negotium susceperant, tantamq; rem fortissimè peregerant, quum ingruentes Aragonios neq; corporibus neq; animis sustinerent, trepidanter de fuga consulere cœperunt. Itaq; alij pugnantes cadunt: ingenti saltu alij in subiectas scaphas se conijciunt: alij ab hostibus in exterius mare præcipitantur, è quibus plures armorū pondere degrauari, uel à socijs natadi imperitis demersi pereunt: pauci ad triremes enatant. Eo prælio desiderati sunt è Gallis aliquot uiri fortes: sed multo plures è Neapolitanis, qui ab initio tumultus, improviso periculo temere ad litus ac in ipsum portum deuolarant. Marcellus quoq; Columna nobilis atq; impiger adolescens in facie sclopetto grauiter est uulneratus. Is dies longè omnium periculosissimus fuit, nam in ea adeò repentina Gallorū eruptione, tantaq; ancipitis pugnæ difficultate Ferdinandus cum uita tum urbis amittere à incredibile discrimen adiuit, quum in eo tumultu ab aduersæ factionis hominibus, Gallicum nomen in clamaretur. Sed eius facinoris initium statim oppressum est: primusq; omnium qui eam uocem sustulerat, Leonardus Blancus, in furca ad alios deterrendos laqueo strangulatus est. Galli post id factum quum eruptionem sæpius improspere tentassent, & prolatis undiq; munitionibus indices arctius atq; ualidius conclusi esse uiderentur, & iam planè ipsorum

etiam confessione circumuallati essent, ad emittenda mortaria se contulerunt. Ea sunt patuli atq; ingentis oris tormenta, quæ siliceam pilam tripedalis ambitus in sublime iaciunt. Eorum pilæ quum ab alto cadunt, domorum tecta cum magna cõtignationum strage, ad infimas usq; testudines perforât, apertis autem in locis, & solo præsertim strato illis, ipso casus impetu perfringuntur, frustulisq; in diuersa distillantibus, obuios mortales miserabilibus plagis desormant atq; interimunt. Nec interea ab tormentis muralibus, quæ editoribus ac opportunis triû arcium locis erant collocata, ullo diei noctisue tempore cessabatur. Quibus non modò milites stationarij, sed urbana plebs & foemine in tectorum subdialibus, domesticis officijs occupatæ, à Gallis ueluti per iocum ac uoluptatem petebantur. Monterisius Piscarij frater, dū incautius in aggere uersaretur, maioris scopetti ictu altero genu debilitatus est. Ex aduerso, Aragonij pluribus tormentis, quæ ipsi præter naualem apparatus ex collectio cupro Neapoli conficissent, uel mutuò à Pontifice & à Liguribus accepissent, quotidie magna Gallis detrimenta inferebant. Nam & pontem nouæ arcis qui ducebat in Cittadelam ingenti murorum ruina edita diruerant, intersecerant plerosq; ex occulto certis falconum ictibus; & propugnacula demum ipsa pinnarum corona penitus enudarant: ita ut nemo editis in locis conspiceretur. Excogitati quoq; erant plutei ex crassis asseribus, culcitris atq; centonibus protecti, quibus tormenta occultabantur, ipsq; ductiles erant, ut quæ emittenda forent

tenda forent tormëta, attolli & deduci celeriter possent, priusquam à Gallis ad fumi flammarumq; indicia sedulo collimantibus tormenta ab arce in uinearum fenestras conijcerentur. Galli nanq; ante pluteorum usum, interfectis aliquot tormentorû magistris ferreas pilas in ora tormentorum ad ea perfringenda, destinatis ictibus adegerant. Per eos dies quum Aetiops seruus qui tum apud Gallos erat, se incensurum Gallicam classem & aditum Aragonijs in sanctæ Crucis templum se statuta nocte præbiturû polliceretur, Piscarius tantæ indolis atq; uirtutis dux, in ipso ætatis flore, eius nefarij hominis singulari perfidia crudeliter est interfectus. Nanq; illi peregregius proditor perfidia planè seruili & plusquam Punica, quum doli ac insidiarum ordinem Gallis detulisset, & ab his opimo præmio ditaretur, Piscarium intempesta nocte ad colloquium euocauit, euadentemq; militari scala in summan hortorû maceriem, & in caput exporrectum, sagitta lunata repente emissa iugulauit. Corruentem familiares qui aderant, quum frustra erigere conati essent, ipsum iam exanimem scuto impositum extulerunt. Tantus uerò mox luctus eius uiri morte per urbem multorum planctu ac lachrymis enunciata, ciues æquè ac milites occupauit, ut ea nocte spes omnis partæ iam propè uictoriæ amissa esse, ac deniq; ipsa Neapolis ab hostibus capta uideretur. Galli quoq; eius perpetrati facinoris certiores facti, ne ullam rei bene gerendæ occasionem prætermitterent, Alegria duce in consternatos metu ac dolore Aragonios eruperunt: multisq; interfectis,

& cæteris in fugam coniectis tormenta & millium
 tentoria occuparunt. In tanto repentinoq; tumultu
 ac fœda omnium fuga, populus impigrè arma cepit.
 Rex quoq; ipse cohortantibus maximè Prospero Co-
 lonna, Vgoneq; Cardonio, dolorem scilicet ipso me-
 tu uincente cum custodiibus corporis ad ferendam
 opem superuenit. Ibi pugna admodum cruenta ma-
 gnis utrinq; clamoribus collato pede, ac dubio sepe
 euentu commissa est. Alegria enim, ut partum uirtu-
 te locum tueretur, acriter repugnare, modò urgenti-
 bus cedere, modò collectis uiribus redintegratoq; im-
 petu incumbentes propellere: ipse in prima fronte
 uersari, strenuâq; adhortando ac pugnando operam
 nauare. Ad extremum Gallorum impetus egregiè ac
 fortiter est repressus, quum Aragonij pudore simul
 ac dolore incitati, quòd & locum ubi tendebant, &
 publicum apparatus priuatamq; suppellectilè ami-
 sissent, in prælium reuenterentur, Germaniq; densa-
 tis cuneis hostium aciem perumperent. Gallis intra
 ueteres eorum munitiones compulsis, tormenta om-
 nia & tabernacula, resq; militum magna ex parte
 recuperatæ sunt. Ea die Alfonso Toraldus uir nobi-
 lis ac strenuus, tormento è Vicentina turre emisso
 dum in pugnam deferretur, interfectus est. Mortuo
 Piscario, quum Ferdinandus ob atrocem casum ho-
 minis sibi omnibus fidei ac amoris officijs coniunctis
 simi, incõparabili dolore premeretur, pluresq; dies
 colloquio hominum, & publico abstineret, Prospero
 administrandi belli curam suscepit. Transierat is reli-
 ctis Gallis multum ante ad Ferdinandũ hortatu Pon-

tificis, &

tificis, & Ascanij maximè cardinalis, cuius consilia
 ab initio fuerat secutus, spondematq; Fabritiũ Co-
 lonnam patruelem suum similiter cum his quas ha-
 beret copijs in partes protinus esse transiturum. Sed
 Fabritius ne alieno arbitrio de his rebus, quæ fidei
 ac decoris curam existimationemq; respicerent, con-
 silium capere uideretur, apud Gallos aliquandiu mi-
 litare perseuerauit, continuitq; in fide Gallorum ali-
 quot Campaniæ oppida, & Hieronymum Tuttauil-
 lam Aragoniorum ducem in Venesanis campis tu-
 multuario prælio fudit. Cæterum Fabritius, Ascanij
 Ferdinandiq; & totius demum Columniæ familiæ
 precibus fatigatus, Aragonijs partibus adhasit: utq;
 arctissimo amicitia uinculo regi iungeretur, Victo-
 ria eius filia tum trima, Ferdinando Piscarij filio ad-
 huc infanti, desponsata est: quam postea altitudine uir-
 tilis ingenij, & literarum elegantia cæteras nostræ
 ætatis foeminas supergressam, pleriq; sunt admirati,
 quum pariter uir eius Ferdinandus ante alios rerum
 strenuè gestarũ gloria maximè floreret. Certabatur
 quotidie ad Cittadelle muros: conatiq; sunt Arago-
 nij sepius transcendere hostiũ munitiones, sed ea res
 semper multis illatis acceptisq; uulneribus improspe-
 re têtata. Narcissus demũ Aethruscus mirabiliũ ope-
 rum machinator, & agedorũ maximè cuniculorum
 artificio insignis, ingenium suum prosternendis Citta-
 delle muris Ferdinãdo obtulit. Nec multò post sinuo-
 sos cuniculos subter ima fundamenta, occulto multo-
 rum agrestium labore per noctem excauauit, pluri-
 moq; sulphureo pulucre repleuit. Quibus perfectis

operibus, quum Aragonij quotidiana consuetudine ad munitiones successissent, & Gallos ad locum defendendum suo impetu procurrentes in summum murum elicuissent, Narcissus opportunè cuniculis ignem intulit, extemploq; horribili fragore edito, totus ab radice murus cum miserabili superstantium Gallorum clade reuulsus atq; diffractus in interiorem partem procubuit. Tum uerò Aragonij per ruinas signa intulerunt, & Gallos tantæ atq; inopinatæ cladis miraculo percussos, instando cædendoq; insugam uerterunt: statimq; omnibus in opere uersantibus munitiones proferri coeptæ: ac tantum spatij intra hostium septa occupatum est, quantum temporario aggeri, priusquam Galli à timore se reciperent, tormentisq; dirigerent, complecti potuerunt. In his administrandis, Dimasius Recassentius minore tormèto ictus est: plerisq; alijs ex militum ac Neapolitanorum turba uulneratis atq; interfectis: Ita tamen, ut nemo ab insultu opere discederet, uel ipso uitæ discrimine permoueretur. Ad primas uerò noctis tenebras concursu undiq; facto, multiplicatisq; operis, munitiones erectæ perfectæq; sunt: nam sicuti Galli in ipsa noctis obscuritate ictus minimè certos inferebant, ita in opere Aragonij ardētore studio, & minore cum periculo uersabantur. Dum Galli ad Neapolim circumuallantur, Manuanus & Galeacius Sanseuerinus Notariam graui obsidione premebant. Primo enim aduentu, Verthona atq; Alexandria urbibus certo peditum equitumq; presidio firmatis, aliquot castella circa urbem, quæ à Gallis tenebantur, in po-

testatem

testatem redegerant, & in his Casalagianum, Burgærum, & Vercellensi uia quinto ab urbe lapide Arcamarianum, sic ab arcu uictoriæ C. Marij nuncupati, qui patentibus illis in Cæpis, Cimbrorū ingentes copias memorabili prælio superauit. Galeacius quoq; Sanseuerinus, cui Contarenum cum Græcorum alis ab initio se coniunxisse memorauimus, equestribus prælijs prosperè sæpius factis, Gallorum eruptiones represserat: receperat suburbanos uicos, & oppidum quod uulgo Lumen omnium dicitur, expugnat. Eo enim loco oriundus fuit Petrus Løbardus, qui quædam rudi illo seculo sacros libros grauibus commentarijs illustrasset, sententiarū Magister & Lumen omnium est appellatus. Quibus de causis Galli duobus magnis circumsesti exercitibus, quanquam sæpe erumperent, & pecus undiq; raperent, conmeatuq; nonnunquam ab amicis noctu ad urbem conuecto iuuarentur, multarum tamen rerum inopia laborabant. Immaturas enim segetes incumbentibus Sfortianis rapim succidere coacti fuerant, et frumentum, si quod ex priuatis horreis uetus habebant, id lapideis in pilis contūdebatur. Quoniam Ogonia, Terdubioq; & Mora suburbanis amniculis aliò auersis deriuatisq; frumentariæ molæ aquarum impetu destitutæ, aut à militibus perfractæ, penitus inutiles reddebantur. Idq; solum in nobilium mensarum usum ueniebat, quod trusatilibus molis quotidiano labore terebatur. Multitudo autem militum ac ciuium, ipsaq; iumenta propter pabuli ordeiq; inopiam tritico cacabis excocto uescebantur. Sed ante alias difficultates

summa uini penuria, sublatapræsertim omni spe præ
 pinqua uindemia, animos Heluetiorum Gallorumque
 perfrugerat. Ipse Aurelianus, quanquam quartana
 morbo implicatus, singulari animi uirtute singulas
 consolando, & celeriter uentura auxilia pollicendo,
 rerum propè omnium difficultatibus occurrebat.
 Erant in urbe præter Nouariensium cohortes publi-
 cè conscriptas, equites utriusq; armaturæ supra milia
 le, Heluetiorum circiter quinque milia duce Antio-
 ro fortissimo, cui à lauto conuictu Anauolebano co-
 gnomen fuit: ceteri erant Subalpini pedites & Galli
 sagittarij, quos Ludouicus Salassus adduxerat. Dum
 Carolus modò in Astensi agro, modò Taurini in ma-
 ximis aestatis caloribus statua haberet, amorèq; An-
 næ Solerix nobilis matronæ captus esse diceretur,
 usq; adeò molliter animum atate ad uoluptates faci-
 le pronum remiserat, ut à totius belli cogitatione pla-
 nè discederet: & regij cõcilij proceres, uel tædio diu-
 turni belli, uel repetendæ patriæ desiderio ducti, de
 suis obsidione liberandis tepidissimè loquerentur.
 Nec deerant qui Aureliane gloriæ atq; amplitudini
 nequaquam oculis obrectantes, turpiter inuide-
 rent. Quibus ille tot aduersis rebus permotus, ad re-
 gem scripsit uno argumento & pluribus exemplis,
 ut ab uno saltè tabellario, stationes, atq; custodia sel-
 larentur: ut tum prosperè accidit: namq; altero in-
 tercepto, alter incolumis ad regem peruenit. His li-
 teris suam & tot fortissimorum militum salutem
 demissè atque suppliciter commendabat, pertine-
 re ad publicam Gallorum existimationem, & ad

ipsius præ-

ipsius præsertim regis dignitatem, cuius maxime
 commodo atque iudicio Nouariam cepisset, defen-
 di ac liberari præsidium, in quod, si aliquorum
 malignitate uel curia & flagitiosis consilijs desere-
 retur, Itali acceptæ cladis memores, crudeliter
 essent seuituri. Nouarienses enim qui summæ fidei
 essent, & milites, qui summa constantiæ laude aspe-
 ra omnia paterentur, propter conmeatus inopiam
 iam propè ad rerum omnium desperationem per-
 uenisse, neq; iam ulla re magis eorum corpora atq;
 animos sustineri, quam certa spe ipsius regis ad-
 uentus: si exercitum à Vercellis admoueret, &
 hostes perterritos, quos modò ad Tarrum latè
 profligasset, ex composito aggredereur, se con-
 tinuò erepturū cum octomilibus pugnacissimorum
 hominum, egregioq; facinore edito uictoriam esse
 geminaturum. Carolus ad ea salutem sibi cordi es-
 se respondit, uel eius sibi arcta affinitate coniun-
 cti uel de se optimè meritorum militum: neque
 passurum unquam, ut detrimentum aut ulla ab
 hostibus contumelia acciperetur: Acciuisse nuper
 se ex Heluetijs pedites, & è Gallia equites cata-
 phractos in supplementum exercitus: Sperare ea
 auxilia perquam maturè conuentura. Quæ ubi
 appliciissent, extemplo castra promoturum, da-
 turumq; operam nauiter, ut Itali scedd fuga ob-
 sidionem relinquerent: uel si consistere atq; opperiri
 ipsius aduentum uellent, infelicitè Gallorum uirtu-
 tem iterum experirentur. His literis pro cõcione re-
 citatis, Aurelianus militum pariter ac ciuium ani-

mos mirifice confirmauit: eosq; ad institutas in portu
 ac mœnibus munitiones celeriter perficiendas accen-
 dit. Ipse importunæ ualitudinis nullâ excusationem
 accipiebat, quim uigilias inspiceret, circuiret urbem,
 operibus uacaret, singulaq; militiæ munera die no-
 tuiq; incredibili tolerantia, ubiq; multus exequere-
 tur. Sæpe quum milites uideret recentium carnium
 desiderio teneri, eosq; incommode salitis uesti, præ-
 sertim quod in medijs æstatis feruoribus uino peni-
 tus carerent, minus generosos equos occidebat, ita ut
 dissectos per centurias æqua diuisione militibus lar-
 giretur. Nouo quoq; inuento, ut eis de stipendio caue-
 re uideretur, quum summa pecuniæ inopia labora-
 ret, æreos denarios pro argenteis cudebat, & data si-
 de totidem argenteos perfecto bello se redditurum
 pollicebatur. Per eos dies à Senatu Veneto Mantua-
 nus cum multo uerborum honore, quod ad Tarrum
 pro dignitate totius Italiæ strenuè dimicasset, Impera-
 tor est appellatus. Nec multò post Georgius Hemus,
 Petrusq; Marcellus imperij militaris insignia, argen-
 teum sceptrum, & uexillum auratum in castra detu-
 lerunt. Secundus uerò honos in exercitu Petiliano da-
 tus, sic ut tum Veneti duobus decretis, & grati animi
 & singularis prudentiæ laudem apud omnes tulisse
 uiderentur. Exarsit inde seditio militaris inter Italos
 atq; Germanos ob ignobile scortum, quo die res in
 summum penè discrimen adducta est, quum irarum
 causæ mutuis cœdibus creuissent, & ab utraq; gente
 in auxilium suorum armatæ acies adcurrere propo-
 rarent. In eo tumultu Mantuanus ualidam equitum
 ac peditum

de peditum manum, uias quæ ad urbem ferrent insi-
 dere iussit, ut si fortè Galli in ea tam diri tumultus oc-
 casione erumperent, paratis oppositisq; præsijs in
 urbem repellerentur. Ipse porro in medios Germa-
 nos intrepidè procurrit: eosq; fratres & consanguineos
 appellando, ac deprecando, ne tantum facinus in
 socios admitterent, facile prælium iam multorum
 cede atq; uulneribus cruentum, diremit. Erat enim
 Mātuanus Germana matre genitus, plurimamq; ex
 ea sanguinis affinitate apud eius gentis milites autho-
 ritatem obtinebat, quam & ipse miris artibus adau-
 gere erat solitus: ornabat enim sæpe eorum centurio-
 nes atq; signiferos uarijs muneribus: immiscebatq; se
 gregarijs militibus incredibili comitate: sed incor-
 rupto semper ducis ac principis honore: adeò ut ne-
 mo tam ferus esset ac turbidus, qui ea humanitate, sed
 maximè insigni liberalitate, qua uir ille maximos
 etiam reges superauit, uiminè flecteretur. Græcos
 quoq; equites, qui Dodum ipsorū præfectum, quod
 auarè ac insolenter secum ageret, interficere, & ad
 hostes transfugere cogitarant, placando largiendoq;
 in fide continuit, ijsq; exauctorato Dodo, ut Conta-
 renum Græcæ peritum linguæ, & honestum in pri-
 mis strenuumq; hominem Senatus præficeret, impe-
 trauit. Quibus beneficijs adeò sibi Græcorum ani-
 mos deuinxit, ut in posterum fidei fortisq; semper eo-
 rum opera maximè usus, amplissimum sequentibus
 bellis uictoriæ decus compararit. Iam plures dies in
 uastandis agris obsidèdisq; itinèribus cõsumpti erant,
 & æstas iam præcipitabat, quum certis rumoribus

ac nuncijs affertur ex Gallia nouum aduentare equitatum, & magnam Heluetiorum multitudinem. Grauias alpes transcendere iamq; Vercellas à Fusio regulo atq; Triuultio aliquot turmis atq; cohortibus adductis, occupatas esse urbemq; eam bello sedem fore, in quam rex propediem esset concessurus, ut inde coactis in unum copijs, ex propinquo obsessæ Nouariæ opem ferre maturaret. Quibus animaduersis periculis, Mantuanus & legatos coram, & Senatuum Ludouicum Sfortiam per literas docuit, quantum discrimine summæ rerum sibi res futura esset, si cum diuersis hostibus ancipiti prælio dimicare cogèrentur. Pròinde delectibus ubiq; habitis maioribus copijs exercitus firmare maturarent, nec ullis parcerent impendijs, quādo iam propè ad sinem laborum esset peruentum. Quum enim auctæ uires auxilijs forent, se protinus adiunctis Sfortianis propius urbem moturum castra, ac tum ex tuto maiora tormenta prolaturum, ne aduentate rege, si obuiam iretur, ea protinus subita tot obsessorum hominum eruptione raperentur. Sperare se interea uel hostes ultima famis necessitate subactos, deditionem esse facturos: uel si rex ad soluendam obsidionem adproperaret eum summo cum detrimento, uel singulari cum infamia Vercellas esse rediturum. Nec multo post quum ab omnibus eius sententia probaretur, ex Germania Georgius Petraplanus uir domi nobilis, & multis militia gestis clarus, cū delectis cohortibus in castru peruenit. Venere quoq; Ludouici pecunia conducti Germani equites quingenti, duce Brunswico regulo,

ex ea gente tria milia peditum: tota autem Italia utriusq; armaturæ equitatus & pedestres passim copiose conscribebantur: Ita ut uno ferme tempore Gallorum auxilia Vercellas applicarent, & in castra ad Nouariam undiq; in supplementum copię mitterentur. Interim oppidum Brionia, quæ præsidio Gallorum defendebatur, cum arce expugnata est, interceptiq; sepe commeatus, quorum uectores in præaltis furcis, ut obsessis spectaculo forent suspendebantur. Vastatus quoq; subita incurfione ager Vercellensis, & abacta ingens pecoris copia. Quoniam Allobrogum principis uxor tum uidua Gallis secus ac se facturam ab initio promississet, apertè fauebat, Vercellisq; Gallicas copias receperat. Venit etiam in castra Ludouicus Sfortia, & cum eo Beatrix uxor, in cuius gratiā Mantuanus uniuersum exercitū instructū, ac omnibus insignibus exornatū, in pōpæ morè circumduxit atq; recensuit. Ferunt, qui lōgè omnium pulcherimo summo ordine incedentis exercitus spectaculo interfuere, nunquam postea uel ampliores uel ornatiores copias unis in castris in Italia fuisse cōspectas. Erant enim paulo minus quinquaginta milia delectorum hominum, exceptis etiā militū ministris, Ipse quoq; Ludouicus tametsi in toga melior habebatur, quod statura erat gestādīs armis idonea atq; decora, armatus prodijt, Galeaciumq; ducem suum, quod uersicolore sagulo Gallorum more indutus erat, acerbissime castigauit, ueluti ille proprium fastidire habitum, ac hostilem præferre atq; imitari uelle uideretur. Laborabāt obsessi in dies magis ac magis rerū

omnium inopia: & iam plerisque continuo fabæ ac
 furfuracei panis usu tabescentibus, ac morbis subin-
 de per corpora hominum uulgatis, regia auxilia de-
 sperabant: quæ in infensas uias, occupata oppida, exer-
 citus adauctos, tormeta Mediolano aduecta esse con-
 spicerent. Quibus de causis nocturnos ignes in turri-
 bus excitare, ac tormentorum sclopis certo ordine
 ac numero editis, omnibusque demum fumo ac uexil-
 lis, significationibus factis, suprema rerum suarum
 pericula regis exprimere, ac maturam opem implo-
 rare cœperunt. Quo pudore adducti Gallorum du-
 ces, ualidam peditum atque equitum manum cum sar-
 cinarijs iumentis, & multo commeatu Nouariam in
 tempesta nocte introducere statuerunt. Sed Mantua-
 nus per exploratores de eorum aduentu certior fa-
 ctus, in omnes partes præsidia disposuit: cunctaque iu-
 nera celeriter occupauit: Progressusque ipse ante alios
 quum semiarmatus somnium caperet, & plures equos
 die noctuque per uices ephippiatos & frænatos conti-
 neret, præter Arcum Marianum media in uia consti-
 tit, quo protinus Græcorum alæ & Germanorum
 cohortes decem accitæ fuerant, eo consilio, ut suis, ad
 quos hostes uerterentur, quum opus foret, subsidio
 protinus aduolaret. Galli præter oppidum Lumen
 omnium, & Monticellum pagum itinere capto, in-
 ciderunt, statimque, ut eorum mos est qui in furto de-
 prehendantur, uiribus atque animo conciderunt. Nec
 mora, quum ignota in regione densisque in tenebris
 errabundi diffugere conarentur, coeuntibus undique

Venetis ac Sfortianis, tota ea manus dissipata captaque
 est. Post id factum Mantuanus, ut acrius hostes urge-
 ret, cœnobium diui Nazarij, quod mœnibus erat pro-
 pinquum, occupauit, Caroloque Meliteo custodiæ præ-
 posito, fossa atque aggere locum egregie communiuit,
 unde sine periculo collocatis pluribus tormetis, mul-
 ta detrimenta obsessis ex ipsa præsertim sacra turre,
 templique fastigio sæpius inferebantur. Ab eo loco,
 quum forte Mantuanus ad inspectandam munitio-
 nem, quam ad extremum suburbanorum tectorum ca-
 put Aurelianus erexerat, cum aliquot cœturionibus
 processisset, uisa est occasio eius munitiois occupa-
 dæ, statimque ipso cohortante, Gorlinus Rauennas co-
 hortis præfectus uir impiger in eam transcendit: Gal-
 lisque intra portam cœpulsis totam eam munitionem,
 quod ex materia cœspiteque constabat, protinus incen-
 dit. De prima uero uigilia, quum minus Gallorum
 tormenta in tenebris timerentur, suburbana ædificia
 & alteram munitionem, quæ ante Agapitanam por-
 tam constructa erat expugnare adortus, Iacomatio
 Veneto & Petro Dalmata fortem nauantibus ope-
 ram, pari felicitate in potestatem redegit. Sed dum
 Dalmata portarum fores concremare conaretur, ob-
 idque incautius propugnaculum subiret, tormento tra-
 iectus interijt. Ibi etiam Antonius Faber & Ioannes
 Feltrius strenui centuriones, sagittis consauciati sunt
 sequenti quoque die, quum eum suburbanorum ædi-
 ficatorum tractum ad cohibendas Gallorum eruptio-
 nes muniendum, præsidioque firmandum omnes cense-
 rent, & ibi Petilianus multus in opere uersaretur,

minoris tormenti plumbea glande, nequicquam te-
gentibus eum armis, in rene dextro grauerat est un-
ueratus, sic ut cum maximo omnium dolore extre-
mum uitæ periculum adire uideretur. Aurelianus eo
successu hostium erumpendi ab ea parte facultate sub-
lata, ne simili quoq; audacia à reliquis portis subur-
bia occuparentur, ea omnia seuo consilio diruit &
incendit. Interim duobus ingentibus tormentis ido-
neo in loco constitutis, maioribusq; mortarijs sæpius
emisissis, & muri pariter & interna urbis ædificia di-
ruebantur: dabatq; operam assidue Mantuanus op-
pugnando acriter, atq; omni ex parte urbem præsi-
dijs circa proxima templa collocatis circueundo, ne
alicunde cõmeatus importaretur, portarumq; egres-
sibus cõcisis atq; aggere obseptis, ut omnis undique
exitus hosti præcluderetur. His cognitis rebus, Galli
qui Verceilis erant, copias eduxerunt, & trans Ses-
then amnem quarto ab urbe lapide apertis in can-
pis castra posuerunt: quum sperarent hostes timore
eorum aduentus adduci posse, ac eos properè copias
atq; tormenta longius ab urbe remoturos, in uniuersis
futuri certaminis casum animis ac uiribus inten-
tos, solitam custodiarum ac stationum diligentiã esse
remissuros, donec Carolus cum tota mole exercitus
aduentaret. Sed Mantuanus munitis castris singula-
ri animi magnitudine atq; cõstantia, eodem loco con-
sistere minime dubitauit, quanquam à multis, qui ma-
gnam militaris prudentiæ opinionẽ adepti uideban-
tur, ut sese reciperet tormentaq; retraheret, sollicitè
moneretur: quoniã su præ uiginti milia Heluetiorum

ex nouis delectibus, & ualidum equitatum Auran-
tio duce ad Carolum peruenisse didicerat. Ipse enim
in consilio & palàm apud gregarios etiam milites
respondebat, ea sibi maxime salutaria consilia uideri
quæ impauidi animi & bellici decoris plena specta-
rentur: spem enim & metum bello natura æqualiter
esse diuisa, sed eum semper euadere uictorem, qui præ-
ma alieni pauoris signa deprehenderet, & inclinatis
protinus instaret: neq; enim ulla satis ualida, semel
conuersis ac respectantibus, uel amnium, uel montium
esse munimenta: Proinde eius foedi consilij obliuiscen-
rentur, & se duce de matura cumulatq; uictoria mi-
nime desperarent. Caterum Sfortiani eam urbem à
Venetis expugnari & diripi nolle uidebantur, ne ca-
pta funditus deleteretur: uniuersaq; item pugne euen-
tum magnopere formidabant, ne si uicti forent, cete-
ras protinus urbes amitterent: uel si uictoria potiren-
tur, Veneti rerum omnium arbitri fierent, & in ea
uictoria pro uetere libidine totius Italiæ imperium
usurparent. Per eos dies Nicolaus Annonius & Ioã-
nes Comes ad castra usq; hostium prouecti, equestri
prelio prosperè dimicarunt, cognitumq; est à capti-
uis Regem adhuc Taurini confidere, sed propediem
cum reliquis copijs in castra proficisci, & prelio de-
certare statuisse. Sed non multo post Argentonus ad
Mantuanum præconem misit, monuitq; si Veneti de
pace loquerentur, futurum esse ut neq; regem neque
proceres ab honestis conditionibus alienos inueni-
rent. Quamobrem quum in castris pacis nomẽ gratis
simis omnium auribus exciperetur, sequenti die missus

est Vercellas Albertinus Bochetus perspicaci uir ingenio per causam uisendi filij apud Triuultium aduersa ualitudine laborantis, qui apud hostium duces, accuratè uoluntates eorum explorādo, certas de pace conditiones proponeret. Is postero die retulit Gallos haud grauatè in colloquium deuenturos: duxitq; in castra Araldum regii cum quo de die ac loco futuri colloquij, comitumq; numero statueretur. Nec multò post Mantuanus fide data atq; accepta, in campum patentem ad insidias minime suspectum, ferme medium inter utraq; castra est euocatus. Eò conuenere Auranus princeps, Giensis, Argentonus, & Pienes regij cubiculi praefectus: ad hos quoq; Triuultias, Camillusq; Vitellius & pleriq; nobiles equites armati galeatq; ueluti praelio foret contendendum. Ex altera parte Mantuanus cum Contareno illustribusq; alijs alarum praefectis prodijt, paucisq; de causa sermonibus initis, quòd nec Auranus Latinam planè callebat linguam, nec Triuultius interpretis munere feliciter eo tempore fungeretur, de inducijs transactum est, ut eae decem dies manerent, quo temporis spatio comodè de pacis conditionibus ageretur: Ipsiq; interim Veneti ac Sfortiani ab oppugnatione penitus abstineret, pariterq; Aurelianus munitiones, quas intra murum diligenter extruebat, statim intermitteret, atq; alimenta dictim obsessis praerberentur. Ea uti acta erant Aloisus Aduocatus, & Phœbus Gonzaga castrorū praefecti, cum pracone Gallo urbē ingressi, Aureliano minoribusq; ducibus renunciarunt. Quibus ea omnia laeto animo compro-

bantibus;

bantibus, Italicae potestas est facta, ut quotidie munitio nes inspicerent, ne quid eis adhuc imperfectis per no stem occulti nouiq; operis adderetur. Biduo post Ludouicus à Mediolano in castra se contulit, misitq; ad regem Franciscum Bernardinum Vicecomitem, & Hieronymum Stangam, qui summa ad componendam pacem madata deferebant. Verum in colloquio, ubi omnes ferè proceres erant, Brisouettus cardinalis durior est inuentus: utpote qui cūctas iniurias eo bello acceptas feruido quodam ingenia recenseret, & conditiones summae iniquitatis proponere uideretur. Quam obrem rebus tum infectis, paulò post Argentonus, Giensis, atq; Pienes, ut coram cum Ludouico Venetisq; legatis disceptarent, in castra uenerunt. Ab ijs impetratū est, ut Aureliano eundi ad regem potestas foret, ea conditione, ut si pax ad exitum perduci minime posset, cum eodem quem educret comitatu ad reliquam eius belli fortunam subeundam in urbem reuerteretur. Postulabat Gallus ante alia, ut Veneti Ferdinandum contra se Neapolitano bello, classe uel copijs terrestribus iuuare nollēt. Sed Senatus, quem legati per literas consulebant, perplexè admodum rescriberet, Venetos quandiu Carolus à sociorum rebus abstineret, regium eius nomen culturos semper, atq; amicitiae iura sincera fide seruaturus: negabantq; legati pertinere ad eam, quam Galli cum Ludouico tractarent pacem, ut alicui nouo foederi Senatus Venetus alligaretur, qui ei quod nuper cum Casare Maximiliano, & Ferdinando Hispaniarum rege, pontificeq; Alexandro, & Ludouic

co Sfortia ictum esset, se staturū inconcussa fide promississet. Porro Ludouicus, quanquam, & regis & procerum summam esse uoluntatem, ut res non iniqua conditione componerentur, haud obscure intellegebat, atq; ob id eos de grauib; ipsorum postulationis disputando reuēdoq; aliquid remissuros esse prouidebat, tamen tanta erat animi sollicitudine, ut nunquam postea ad eodē secundā sibi hominum ingenia sperare putaret, ut eo periculosi belli discrimine solutus et incolumis eriperetur: adeoq; anxie & cupide pacem petebat, ut Ferdinandi Aragonij causam minimē respiceret: & se eius auunculum esse, dum priuatim sibi consulit, penitus obliuisceretur. Itaq; per idoneos homines, re sepius accuratē atq; subtiliter pertractata, Galli ad sextum Idus Octobris his conditionibus pacem cum Ludouico pepigerunt, ut cuncta praesidia urbe Nouaria ac omnibus locis quae Ludouici ditionis fuissent, continuō deducerentur, ducentaq; milia aureorū nummum, quae Rex à Ludouico fratreg; eius Ascanio cardinalē, ab initio belli mutua sumpsisset, duabus pensionibus redderētur. Ludouicus uerō Genuēsem arcem Herculi Atestino ipsius socero, cui Carolus maximē fidebat, regio nomine custodiendam traderet. Gallis item Genuae quātam uellent classem parare liceret: & quas naues apud Rapallum Aduinij, Liguresq; cepissent, restituendas curaret, Ferdinandumq; Aragonium ante omnia eo bello contra Gallos, copijs, classibus, pecuniāe minimē iuaret. Postremō quinquaginta milia aureorum nummum impense nomine, Ludouico Aureliano persolueret,

& captiu

& captiui utrinque redderētur. Nec multō post Ludouicus Salassius & Anauolebanus Heluetius urbe praesidium eduxerunt. Fuere equites omnis generis duo mille octingenti & quadraginta sex: Pedites uerō ter mille & sexcēti triginta quatuor, praeter eum numerum quem antea per inducias ad regem profectus secum Aurelianus adduxerat. Eorum equi magna ex parte strigosi extremaq; inedia & macie cōsumpti erant, ipsa autem uirorum corpora fame enectā, & tristi pallore miserabilem in modum ad eodē deformata uisebantur, ut priusquam Vercellas peruenire possent, plures in itinere passim interirent. In hunc modum rebus compositis, Mantuanus quum à legatis faciliē impetrasset, ut sibi Carolum adire, atq; ei coram priuato nomine pacem gratulari liceret, Vercellas cum ornatisimo comitatu se contulit, exceptusq; est à rege Gallisq; proceribus singulari humanitate, certatumq; est utrinq; muneribus: nec Mantuanus regia cessit liberalitati: nam quum duos eximia proceritatis equos, quorum alter mille aureis uenierat, dono accepisset, aliud ipse nobilissimum equorum par regi dedit, quorum alter spadiceo erat colore, natus in Calabria, qui incredibili ad sessoris nutum agilitate, & in gyros circumflexus, & cursu ac saltibus incitatus, stupentibus Gallis regem magnopere delectauit: nemo enim totius Europae regum ea tēpestate, Mātuanō, omnis generis militares equos uel plures uel nobiliores aiebat, quod magno sumptu ad propagandā sobolē, ex omni uel transmarina prouincia cōquisitis equabus admissarijs, domi

greges miro feliciq; prouentu instituisse. At Ludouicus Carolo in Galliam profecto, legatis uti maxime debebat ingentes gratias egit, quod imperium in tam repentino belli turbine iam propè amissum, non minus ipsorum uirtute quam publico Veneti Senatus presidio confirmatus, maturè atq; feliciter recepta Nouaria conseruasset. Nec multò post Mantuanus copijs ultra Ticinum Abduamq; traductis, atq; in hyberna dimissis, secundo Pado Venetias enauigauit, ubi Augustino Barbado cum uniuerso Senatu in Buccintoria naue longè ornatisima obuiam prodeunte, tanta ciuium alacritate atq; frequentia susceptus est, ut ea innumerabilium cymbarum multitudine, iusti ac speciosi triumpho, uel insignem pompam superasse uideretur. Dum hæc ad Nouariam geruntur, Florentini multò acrius quam antea cum Pisanis bellum gerebant. Enimuerò quum se Gallica fide, regijsq; promissis planè deceptos conspicerent, quòd discedente rege neq; urbem neq; arcem tradidisset, omne studium ad parandas ampliores copias contulerunt, conductusq; est liberali stipendio Guido Baldus Urbini princeps, & pleriq; minores duces cum delecto equitatu, pluribusq; peditum cohortibus, quibus in unum locum adductis, & paratis maioribus tormentis, ad oppugnandum Pontefaccum contendunt. Erant in oppido circiter sexcenti uiri fortes, et in his Galli pedites fermè centum, qui magna uirescendo, & ab interiore muri parte munitiones summa celeritate ac industria extruendo, sese perquam egregie tuebantur, expectabantq; auxilia à Pisanis,

qui ita

qui statim cognito suorum periculo, omnes copias urbe eduxerant, magnamq; agrestium armatorum multitudinem ex proximis Arni Serchijq; uallibus euocarant: & apud Cascinā cum Vitellijs fratribus, qui tum permittente Carolo Pisanorum stipendia merebant, uires in unum conferre, & subsidio suis proficisci decreuerant. Sed dum hæc pararentur, Pontefaccenses biduo continenter oppugnati, quum & strata moenia, & fossæ undiq; fascibus uirgultorum ac ruinis completæ, & locati interioris munitionis plurimum infesta hostium tormentis forent, desperatis auxilijs deditionem fecerunt, ea conditione ut incolumes abire permitterentur. Sed nec fides integrè seruata est. Nam Franciscus Montedolius, quem primum in Lunensi agro uulnera sustulisse, & cohortem seuientibus in eam crudeliter Gallis amisisse memorauimus, ira præferuidus ad ulciscendā iniuriam, omnes ad unum Gallos, nequicquam prohibentibus ducibus, trucidauit. Capto Pontefacco Guido Baldus eodem circumlato belli terrore, Maluctio & Vitellijs nequaquam campo se committentibus, per eam regionem liberè uagatus est, Lariumq; & Pecciolum, & quædam minora in collibus castella in potestatem redegit, murisq; ea oppida penitus nudauit, ut incolæ sublata moenium fiducia, in posterū si quis ex ipsa rerum mutatione casus incideret, certius in fide continerentur. Nec multò post Toianum & Lecolum recepta: quassataq; est Lecoli turris, & quum aliquandiu pertinaciter defensa, uictoris arbitrio de cretur, Zaninus, Sampetrius custos, & qui cum eo

erant Pisani milites, quod obstinatis animis se defendissent, Ioannis Ricasoli legati Florentini saevitia, ab ipsis muri pinnis suspēdēte laqueo praecipitati sunt. Sequenti die ad Palaiam exercitus est ductus, admontisq; muralibus tormētis, ea diu & quam acerrime oppugnata, Pisanis nequaquam opem ferētibus, quod viribus impares egredi Cascina, & offerre se pugnae casibus nolebāt. Quamobrē Palaienses, praesidiarii qui apud se erant milites, obnixē deprecati, ne penitentiā resistendo Florentinorum animos ad sui telorumq; excidium irritarent, septimo die se dediderūt. His rebus gestis, duces legatq; Florentini Vicopiscinum magno apparatu oppugnandum esse censuerūt. Id oppidū collibus adiacet, alluiturq; Arno amne, qui eo in loco maximē tortuosus peninsula efficit, ab ea autē parte qua Biētina spectat, cāpi ante alios eius regionis ad equestres pugnas maximē idonei patescunt: ad interiorē uerō oppidi angulum quadrata exurgit turris, ab eaq; lapideus murus initium capit, qui oppidū undiq; circumdat, & frequentibus munitus propugnaculis in iustā magnitudinē attollitur. His in locis Lucius atq; Vitellij qui cum delecta parte copiarum ad oppidū defendendū adcurrerant, magnam vim omnis generis tormētōrū, & ante alia ingentem colubrinā summa in turre collocarunt: cuius pile ferrea sexaginta pondo, ad duorū miliarū spatium certis propē ictibus emittēbātur. Quibus rebus ad defensionem egregiē preparatis, quum Florentini in conspectu oppidi castra posuissent, prolatisq; tormentis murum quaterē cœpissent, tanta pilarum

uis ex oppi

uis ex oppido emissā est, ut tabernaculorum & equorum atq; hominum foeda ac miserabilis strages ederetur: ita ut multi uiri fortes omnibus horis passim occiderentur, quum nec uineas nec iustas munitiones quibus sese ac tormenta de more protegerent, erigere uel proferre tutō possent: tātus enim omnes ad tormentis metus incesserat, ut milites ante sua quisq; tentoria, ad excauandas fossas, atq; aggeres priuatim extruendos omne studium conferrent. Pisani quoq; noctu saepius erumpebant, & eos qui in excubijs & statione erant, audacter inuadebant, excitatis uerō tumultibus, quū necessariō ad arma conclamaretur, et ignes undiq; totis castris ad praebendum lumen circumferrentur, qui in turribus erāt tanquā ad propositum signū tormenta protinus emittebant. Interdū autem subiectis in pratis ab equitibus cōcurreretur iniqua Florentinorum conditione, quum Pisanis uel pulsus uel cedētibus insistere tormentorū metu nequaquam auderent, & illis sub oppidū tutissimum receptus praerberetur. Tantis affecti incōmodis Florentini, expugnatione oppidi desperata, nacti obscurā noctem ut fuga tegeretur, silentio extimētisq; ignibus ad Albaretū supra Arnū annem castra reduxerunt, adeoq; trepidē ac festinanter agmen his locis educitum est, ut nec more militari tabernacula incenderent, nec ipsi duces funalia praerferrent, & magnum numerum hastarum ligonūq; & plures carros relinquerent. Nec multo post Florentinis perspectis eius belli difficultatibus, cum Carolo, dum ille apud Taurinū in aestiuis esset, foedus renouarunt,

promiseruntq; se quandiu à Gallis in Italia bellum gereretur, copijs, & certa præsertim mensura pecunia regias partes esse iuuaturos. Rex uerò per nuncios literasq; curaret, ut omnes quas tum Galli tenerent Aethuriæ arcēs, Florentino populo certis legibus redderentur, iuberetq; Vitellios, qui apud Pisanos militabant, ut in Florentinorum castra protinus transirēt, eorumq; aspectijs aduersus Pisanos bellum strenuè atq; fideliter administrarent. Nec Vitellij quin regijs epistolis esset parendum quicquam dubitarunt: statimq; ex Cascina Pontaderam, ubi tum Florentinorum erat exercitus, profecti sunt, datis ad Pisanos literis, quibus in excusationem repentini discessus, se eius sacramenti militaris, quod Carolo regi antea dixissent, religione teneri, ipsorumq; fidem ueteribus regijs stipendijs obligatam esse perscribebant. Salentius quoq; Liburni præfectus, accepta à Florentinis donatiui nomine ingenti pecunia, arcem restituit. Quæ res Pisanorum animos, & eam spem præsertim quam de regis erga se uoluntate antea conceperant, magnopere debilitauit, quanquam Antracius qui Pisanæ arci præerat, nunquã se eam, iubente etiam rege, Florentinis redditurũ esse iureiurando polliceretur. Erat enim Antracius ex clientibus Ludouici Ligninij, qui Briffonetto cardinali admodum erat infensus, quòd eũ Florentini ante alios proceres delegissent, pecuniãq; donassent, ut patrono summæ autoritatis uterentur, quo fauente Pisanam arcem reciperent. Ob id Ligninus Antracio scripserat, ut suo potius commodo, quàm alienæ au-

ritiæ consuleret: at ea spe Florentinos omnino frustra retur. Quin etiam per se Antracius Florentinos oderat, quòd Gallos ad Pontefaccum facta deditioe trucidassent: Pisanisq; mirifice studere uidebatur propter Delantiam Pisanam nobilem puellam, quam impotentiam amore deperibat: ipsosq; Pisanos, si partem libertatem tuerentur, perpetuos Gallorum clientes futuros existimaret. Quibus de causis, quum Lillensis nobilis Gallus, qui Briffonetto affinitate erat cõiunctus, cum regijs epistolis in Florentinorum castra peruenisset, et de recipienda arce per internuncios Gallos ageretur, Antracius per speciosos uerborum circuitus respondebat, se quum tesseram, quam in signum regiæ uoluntatis accepisset, sibi remissam conspiceret, neq; suo officio neq; suæ existimationi esse defuturum. Ita ut quum nihil abnuere uideretur, Florentinorum animos in spe potiundæ arcis egregia simulatione contineret. At Pisani quum ad eam noui foederis famã à Carolo se plane desertos intelligerent, & non modò libertatẽ quã rege authore receptam fatebantur, sed ad salutẽ suam detractis Vitelliorum auxilijs, atq; his acerbissimo hosti adiunctis, penè proditam uiderent, ad Ludouicum Sfortiam Venetosq; legatos confugerunt, misso ad Nouariam in castra Syluestro Pogio, uiro inter patritios spiritu atq; eloquentia maximè insigni, qui admissus in prætorium talem habuit orationem: Nisi ad eos, qui se libertatis publicæ uindices, non ipso tantum specioso nomine, sed clarissimis etiam factis profitentur, pro tuenda libertate confugeremus, nobis profectò ad causam summæ æquitatis explicandam, commouen-

dosq; animos uestros, longiore accuratioreq; oratione opus esset. Nemo enim quæ fortuna Pisani populi fuerit per septuaginta amplius annos, quibus Florentinis seruiuit, prorsus ignorat, quum demum, qui paulo ante ubertate agri, maris opportunitate, nauali gloria, edificiorum pulchritudine, ciuium uirtute, opibus ac institutis, florenti quondam urbi Romæ exæquari posse uidebamur, ad extremum deserti à socijs, & à sanctissimis hostibus subacti, à tanto rerum fastigio in eas luctuosæ seruitutis miserias cecidissimus. Nobis hercle, non unius hominis, cuius auaritia, crudelitas atq; libido, aliquando uel Deorum respectu, uel metu hominum, uel ipsa satietate finiuntur, dominatus erat ferendus: sed ab infinita prope multitudine, quæ tyrannorum mores prorsus induerit, perpetua successione, omnis generis iniuriæ & calamitates patiendæ erant: & quod miserias accumulât, cōpresso animi dolore sustinendæ: sic enim nemo Pisanorum, aut priuatim aut publicè letitiam, pacem, requiæ, ullo unquam tempore sibi expectandam arbitrareretur: Quum Florentini uno consensu per manus tradito, malignè cōspirantes, antiquitati & decori urbis, ciuium fortunis, alienæq; demum industriæ plurimum inuiderent: nosq; paulatim omni honore ac omnibus pristinæ felicitatis instrumentis spoliarent: maritima negotiatione ante omnia fuit interdictum, mox ademptus ager, præscriptæ leges, uectigalia noua excogitata, ac ces ceruicibus impositæ, & cuncta demum ueteris dignitatis iura, commoda, ornamenta, impotenti rabie penitus ablata. His tantis erumnis & cladibus deformata ciuitate, factum est, ut nobilissimi quique Pisanorum,

rum, qui

rum, qui neq; seruire, neq; patriæ interitum oculis intueri poterant, paulatim in alias terras, natali solo, patriæ terminis domibus, maiorumq; sepulchris sponte relictis, emigrarint: adeoq; ciuitatis facies paucis annis immutata est, ut nemo Italus uel externus, si fortè Pisas repperet, repperiretur, qui antiquæ amplitudinis ac opulentiæ recordatione, miseris nostris non illacrymaret: et similem quoq; cladem ipsis Florentinis, qui adeo ineluctanter atq; crudeliter imperaret, imprecaretur. Itaq; nobis in luctu ac mœrore uitam traducentibus, Gallorum aduentus occasionem præbuit repetendæ libertatis: Eiusq; bene iuantibus fortiter iugum excussimus, ac publicè sacramento adacti, fortunas, corpora, atq; animos pro libertate deuouimus. Neq; haecenus tot eorum minæ, tot insidiæ, totq; hoc internecino bello armorum conatus nobis obfuerunt: melioribus enim auspicijs libertas defenditur, quam eripitur. Viri hercle fortes, emori potius liberi, quam serui cū ignominia uiuere didicerunt. Nam si per se indignum est, et miserum alienæ lēbidini seruire, etiam illud longè grauissimum Pisanis uidetur eorum ferre iugum, qui neq; uetustate originis, neq; bellica uirtute, neq; ulla in re sibi omnino cōferendi esse uideantur. Quid enim magis intolerandum est, quàm ut Florentini libertatē illis inuideat, qui ante Florentiā cōditā liberi floresq; fuerunt: idq; in alio ferendum uelint, quod ipsi penitus reformidat & excutiant: ipsi inquam Mediceos, qui nunquā nisi summa cū moderatione atq; modestia publicis rebus præfuerint, quique patriæ egregijs omnium uirtutum monumentis exornarint & illustrarint ferre non potuerunt: nos illos, qui ad urbis nostræ

p 2

luctum, miseriam, uasitatem, nati esse uidentur, æquifinis animis feremus? Hinc quoq; eorum impudenciam insanamq; cupiditatem agnoscere potestis, quum sceleratis consilij, & uti sperandum est funestis, nullo totius Italiae, uel salutis, uel dignitatis respectu, ipsi Itali contra Italos cum barbaro rege ad subigendam uasitadamq; Italiam foedus percusserunt, & tot principum foederatorum auctoritate atq; potentia insolenter contempta, pecuniam ei ingentem numerarunt, auxilia, commeatus & transitum reddituris barbaris obtulerunt: scilicet ut uos his in castris oppressos, fugatos, & urbibus uestris expulsores uideant: aut certe hunc uestrum, paratam uictoria: de exactis Gallis, liberataq; Italia triumphum retardent ac interpellent. Quibus de causis æquissimum uidetur, uos precipue uenturos, qui per octingentos annos augustum libertatis nomen religiosè coluistis, & fortissimè defendistis, eorum fortunæ misereri, qui à uobis opem implorant, ut libertatem, quam ui sibi ereptam, Deorum beneficio recuperarunt, liceat retinere. Te quoq; Ludouice Sfortia, qui & iure hospitij quum exulares, & sanguinis affinitate quæ maiores tuos respicit, & ueteris patrocini Vicecomitum, in quorū clientela semper fuimus, haud obscura necessitudine Pisane ciuitati coniunctissimus existimaris, uehementer obsecramus, ut nos liberos & incolumes esse uelis: Quod facile præstabitur, si auxilia non modo de libertate, sed de uita retinenda dimicantibus, opportune submiseris. Quæ etiam optimo in re tibi essent properè transmittenda, si nos neq; clientes tui essemus, neq; ullum libertas nostra uel amissa

uel reica

uel retenta, ad uniuersi belli fortunam inclinandam momentum haberet. Non modò enim aduersus communis totius Italiae foederis hostes, publicæq; salutis oppugnatores necessaria ac iustissima arma ferrentur, sed in eos etiam, qui ab omni hominum annaliumq; memoria infesti maioribus tuis fuerunt, quiq; Gallos & Germanos, infensissimas Italico nomini nationes, in Italiã euocarunt, ut Vicecomites domo regnoq; expellerent: & florentissimam Italiae partem, externis ferisq; gentibus inuadendam possidendamq; præberent. Si uestra igitur interest, ut ij qui quum primum nos expugnarint & oppresserint, ad uos extemplo oppugnandos perdendosq; opes, consilia, arma sint conuersuri, proprio bello distineantur, nostroq; periculo reprimantur, opem ferre maturetis oportet: nam si salutem cliētium uestrorū neglexeritis, audacia profectò hostium in immensum successu crescet, nec facile postea, quum adacta mala ingruerint, cōmunibus periculis occurreritis. Porro si uestro beneficio erimus conseruati, non modò quas dederitis leges læti accipiemus, sed in ditio nem potestatemq; uestram ultrò concedemus: omnis enim reliqua uita conditio, modò Florentinis minimè seruiamus, summa nobis erit libertas: eorum siquidem iugum nemo unquam uiuus subibit: nam si à uobis deseremur, egregie moriendo saltem aliquem à uirtute constantiaq; animi perennis gloriæ fructum feremus, & memorabili interitu Pisanos minimè seruire uoluisse testabimur. Ludouicus Venetiꝝ legati, qui antea intercepto Florentinorum nuncio cum publicis literis, eorū consilia planè cognouerant, Pisanos bono animo

esse iusserunt, pollicitiq; sunt eorum libertatis ac salutis se præcipuam habituros curam, & propediè cum auxilijs Fracassum Sansseuerinũ esse transmissuros, in iuncturosq; Adurnijs fratribus, ut in parandis atq; administrandis his rebus quæ bello usui forent, amicè ac liberaliter Pisanis adessent, atq; eos terra mariq; quãtis maximè possent opibus iuuare maturarèt. Nec multò post Gerardus Boncõtes Pisanus, qui Taurini apud Carolum legatus fuerat, ab Genua trecetos pedites & tormentarij pulueris sagittarumq; & armorũ omnia generis magnã copiã, duabus biremibus Pisas aduexi confirmauitq; ciuũ animos, quum Nouariã iam propè fame subactam esse, nec Gallos obsessis opem ferre, duobus magnis oppositis exercitibus, ausuros prædicaret, affirmando breui futurũ, ut Florentinos initi cã Gallo fœderis omnino pœniteret. Quando ceteri Italiae principes, pulsus Gallis, in eos tãquã publicæ libertatis proditores, arma protinus essent cõuersuri. Itaq; Pisani sublatis animis in tam propinqua spe auxillorum, ad munienda suburbana ædificia, quæ tum crant extra Martianã portã, omne studium contulerũt: paucorumq; dierũ spatio perpetuam munitionem, ab extrema suburbij porta ad Arnũ annem, procul ab arce quingentos passus Antracio minimè prohibète perduxerunt: ut omnis adeundæ arcis facultas Florentinis eriperetur. Si quidem Arnus à Spinea porta, ubi ponis est lapideus arci coniunctus, urbem ingreditur: arcẽq; ad læuam manum præterluit. Aedificia uerò suburbana quæ diximus, à Martianã porta in longitudinem curuata adeò porriguntur, ut ab eorum capite extre-

mo, ubi altera ingens porta antiqui operis uisitur, per ductis ad Arnũ munitionibus, arx ipsa undiq; cingetur. Sed uix dum perfectis Pisanorum operibus, Florentini duces copias omnes trifariã diuisas in conspectu urbis adduxerunt, eo potius consilio, ut quid nam propositi de tradenda arce Antracius haberet, accedendo certius explorarent, & Pisanos ab erũptione detererent, quã ut suburbium oppugnare adorirentur, quod sine iusto tormentorum apparatu capi minimè posse uidebatur. Verum quũ Antracius neq; uexillum album proponeret, quo tutus ad arcẽ accessus indicaretur, neq; ulla propensi pacatiq; animi signa daret, Pisani minimè contineri potuerunt, quim extrema suburbij porta confestim erũperent, & pauci cũ magna hostium multitudine congregerentur. Quoniã loco maximè fidebant, qui tutum intra portam receptum cidentibus ipsis ostendebat: tormentaq; etiã in munitione iuxta portam collocarant, quæ in proruètes hostes, quum opus foret, se protinus emissuros sperabãt. Non tulere petulantiam insultantium Pisanorum Florentini, extemploq; ante alios Ranuccius Martianus, qui agminis frontem obtinebat, plures simul turmas cataphractorum equitum conglobauit, factoq; uehementi impetu, Pisanos pellendo sternendoq; ad portam usq; præcipites egit, tanta celeritate persecutus, ut pile tormentorum, quum ea, ut in repentino casu saepe accidit, à Pisanis trepidè liberarentur, supra capita hominum prouolarent, aut certè paucos uulnerarent. Ipsi quoque pedites conspicati hostium fugam, undique procurrerunt, unoq; ferme tempore &

Montanus ab eo suburbij laterē, quod meridiem spectat, hortorum septa macerisq; & nouas munitiones perripuit, & per adificia in ipsum suburbium peruenit: & Cyriaci cohortes, id quod diximus ad Arnium pertinere, munitiois brachium superarunt: & Montedolius equitibus immistus portam, nequicquam ad fores oblectantibus Pisanis, inuectus est. Tum uerò Lucius, in tam repentino grauiq; anntendæ urbis periculo suis non deest: cum conferta equitum ala per medium suburbanæ uia spatium in hostes procurrat, ad hortatorq; insignis & bellator egregius praelium renouat, sustinetq; fortiter hostium impetum: & à Martiana porta Pisanorum ualidam manum in auxilium euocatam festinare iubet. Pugnabatur in ipsis uia angustijs acerrimè, sed Pisani ab hostium undiq; urgentium multitudine maxime premebatur, quum ab omni propè latere circumuenti, quid magis cauendū, aut pro salute tentandum foret, in tanta rerum perturbatione nescirent. Sed dum Lucius & ceteri uiri fortes incumbentium impetū sustinere conantur, Paulus Vitellius cum suo equitatu ab ulteriore ripa reperto uado Arnium transgressus, paulò infra munitioem in ipsum suburbium improuisus aduolauit: Cuius aduentus quū id præter omnium opinionē accidisset, quòd nemo amnè eo in loco trāsiri posse crediderat, adeò Pisanorum animos perculit, ut quum se urbe auxilijsq; interclusos esse cōspicerēt, cōuersi in fugā & cursu ac timore plurimū incitati ad portā maximo impetu deferrentur. Perturbatis ac fugientibus Martiani Vitellianiq; equites insistere: et quū toto uia spatio Pisani multis u

latis acc

latis acceptisq; uulneribus exacti intra urbis portā cōpellerentur nonnulli ex Vitellianis permisti hostibus ingressi sunt. Ne uerò omnes simul irruerent, & urbs caperetur, Galli ab arce tormēta emittētes, & sagittas saxaq; maxime in subiectā turbā sine ullo discrimine iaculantes, Florentinos auerterunt. Ipsi quoq; Pisani sicuti temerè eruperant, ita singulari constantia irruētes represserunt: & ualuas totius multitudinis imprefione propulsas celeriter occluserūt. Periere in limine pleriq; uiri audaces; ipseq; Lucius ante alios uulneratus, cui etiā Paulus Paranius Martiane alæ præfectus gladium ab longiore capulo correptum magna uī & summa cum laude dum quominus pugnaret, è manu extorsit. Paulo quoque Vitellio dextrum crus, quod si ne ocrea processerat, lancea traiectum, & Vitellocius lapide ictus. Pisanorum autem ex numero, Petrus Gābacurta, cuius maiores quondam urbis imperium tenuerant, & Martianus Orlandius eques illustris exclusi captiq; sunt. Florentini occupatis suburbijs, omni bellico hostium apparatu, & in primis Passauolante ingenti æneo potiuntur: magnam quoque copiam, cum uini in cellis & lacubus, uti uindemiæ tempus of ferebat, tum etiam frumenti quod erat in subterraneis scrobibus reconditum, inueniunt, & in ipsis suburbanis adificijs castrametatur, erectis cōtinuò contra portam munitioibus, ut hostes ab eruptione cohiberent. At Pisani, cū animis uix dum receptis reputando quale periculum, & sua temeritate, & hostium felici audacia subijissent, attoniti, & pauentes cogitarent, se deorum immortalium cura non modò seruatos, sed ea

demum die primum natos esse fatebantur. Proq̄ summo beneficio gratis animis accipiebant, quod Antracius fidem quamquam ambiguis tantum promissis data in eo periculo, discrimine minimè sefellisset: et tormentis emissis hostium impetum opportunissimo tempore retardasset. Ea nocte nemo ciuium fuit, qui corpus uel recentis prelij labore defatigatum, quieti somnoque dederit. Decuriones quoque Lucium inuiserunt, urbis ciuiumq̄ omnium seruatorem appellantes, quod non modo incredibile uirtute omnibus periculis fortiter occurrisset, uerum ob id quod paulò ante diuino consilio suburbium minimè defendendum, ac omnino deserendum esse censuerat: et cum primi equites Pisani ipsius iniussu temerè extrema porta erumperent, reclamando ac deterrendo retinere conatus fuerat. Postera die Fracasius ad Serchij annis hostium nauigio delatus, Pisas peruenit: cuius aduentus, uel ob id omnibus gratissimus fuit: quoniam cum Lucio, cui sororem in matrimonium collocarat, eosdem sensus in gerendis rebus, nulla interposita emulationis dubitatione, habiturus esse uidebatur. Applicuit etiam ab Genua scriba Venetus, pecuniamq̄ attulit ad conducendam ueteranorum cohortem. Triduo post Antracius in gratiam, ut postea creditum est, Delancie uirginis, se arcem Pisano populo traditurum pollicitus est, ea lege, ut si Carolus intra centesimum diem in Aethuriam non rediret, arx penitus ab radice dirueretur. Interea Pisani ad alendum presidium Gallicum singulo quoque mense bino milia aureorum nummum et quum primum arx euertenda traderetur, donatiui nomine quatuor-

decim milia sibi numerarent. Ea omnia uti Gallus postulabat, obsidibus datis, et confectis de more publicis tabulis, decuriones pro ciuibus presturos receperunt. Rebus eo modo compositis, Antracius tormento duo inusitate magnitudinis rudi ueterum seculo fabricata, quorum alterum ab insculpta aue Columбина, alterum uerò ab terribili ictus uolentia Desperata uocabatur, Pisanis uendidit. Ea totius populi concursu, funibus subiectisq̄ succulis ab arce ad eam muri partem sunt conuecta, quæ inter Barbaianum propugnaculum, et Pagianam portam, intercedente Arno, suburbana Martiana prospectabat. Ibi perforato muro ampliores passim fenestræ sunt patefactæ, per quas ingentes saxei globi in omnes castrorum hostilium partes, cum maximo omnium terrore atque periculo emittebantur. Erat quoque summus murus per interualla pinnarum minoribus tormentis adeò egregie instructus, ut nullis propè temporis momentis ab infestandis hostibus cessaretur. Pisana etiam iuuentus per se acris et uindictæ decorisque auida, certatim cum Lucianis militibus sepius erumpebat. Fuitque inter multas eruptiones, ea maximè insignis, qua Fracasius à Porta Maritima sub occasu Solis, eductis omnibus copijs improuisò hostes inuasit: nà eodem tempore excòstituto, Galli à Martiana porta in gratiâ Pisanorum repente egressu, magnisq̄ clamoribus editis erupere, et qui ad Barbaianum erant trans Arnū, tantā uim pilarum, displosis illis ingentibus tormentis, et minoribus colubrinis, in suburbana tecta adegerunt, ut equi, uirique fortes pariter et ignaui, cū nullus locus periculo

vacuus relinquit uideretur, attoniti ac terrefacti sese
 trepidatione undique diffugerent, & totis castris con-
 dita pauore ac tumultu complerentur. Ea die castrorum
 munimenta agrè sunt defensa, & pleriq; milites & in-
 signes equi tormentis discerpti. Postero die Arnus in-
 tribus auctus intumuit usque adeò, ut summis aggerum
 labris exaqueretur. Quare animaduersa, Pisani ma-
 gnam multitudinem agrestium ad Laiantum uicium
 dixerunt, ut cursum incitati annis auerterent, præ-
 fissis aggeribus, ubi maximè castigabatur, in depressis
 hostium castra profluentem effunderent. Sed Florenti-
 ni duces cognito hostium consilio, missis ad Laiantum
 sagittariorum turmis quatuor, & cohortibus duabus
 presenti periculo celeriter occurrerunt: & ne quid si-
 mile in posterum hostis moliretur, perpetuas equitum
 stationes qui ripas custodirent, toto eo fluminis tractu
 disposerunt. Interea Lillensis Gallus, qui allatis man-
 datis regijs, Antracium, ut arcem dederet, precibus ne-
 quicquam fatigabat, febre correptus, Florentinis in ca-
 stris moritur. Eodemq; tempore certissimi nuncij de pa-
 ce ad Nouariam facta, & Pisas & in castra perferuntur.
 Quibus de rebus, quum Pisani omnibus conceptæ
 letitiæ atque hilaritatis significationibus, se omni pro-
 pè periculo in posterum liberatos ostendissent, Floren-
 tini abiectis presentibus consilijs, à Sansouino in supe-
 riorem Arni uallem copias reduxerunt. Triduo post,
 Arnus iterum autumnalibus pluuijs adeò creuit, ut nisi
 quam tentandi uadi spes ulla relinqueretur. Propterea
 Lucius nullas ueritus insidias statim ad Capronam, que
 est rupes uia imminens, à qua altissimi montes initium

ducunt

ducunt, cum curulibus tormentis contendit, & è cite-
 riore annis ripa, castra hostium posita inter Septi-
 mum & sanctum Cascianum infestare, cepit. Pisani
 quoque milites, qui Cascina in præsidio erant, sæpius
 erumpebant, & commeatus, & ipsos præsertim pa-
 bulatores intercipient, tantaque erat his in locis pa-
 buli difficultas, ut ex uitium arundinumque folijs ma-
 gna pars equorum aleretur, & uulgus militum moli-
 titritici penuria laboraret. Quibus affecti incommo-
 dis duces Florentini, quòd & hyems suberat, & incli-
 nante autumno foedæ admodum tempestates incide-
 rant, Pontefaccum, & Pontaderam in hyberna con-
 cefferunt. Per eos dies quum Galli arcis custodes pa-
 bulum quod in maritimis uicis erat insolenter diripe-
 rent, & id contra Fracassiani Pisanorum concessione
 obnixè armis tuerentur, aliquot utrimque in ipsa rixa
 interfecti sunt, exciuitque rumor cruentæ contentio-
 nis ab urbe utriusque partis auxilia, ac nisi Pisani in
 ro tumultu ad arma uocati, Gallis opportunè fauis-
 sent, luctuosum omnino facinus editum fuisset. Sequen-
 ti die Fracassius Pisanis iratus, quòd aduersum se pro
 Gallis stetit, ut erat ingenio maximè repentino,
 abducta parte præsidij Pisis excessit, & in Galliam
 Cispalinam profectus est. Non multis uerò post diebus
 Antracius, cuius animus æger incredibili Delantiæ
 uirginis amore deflagrabat, decurionibus Pisanis, ma-
 tronarumque nobilissimis in arce epulum dedit: et cho-
 reas ad tibicinum concentus ipse ante alios duxit, om-
 nibusq; humanitatis officijs testatus est, quum primum
 ex fœderis præscriptione annus foret exactus, cõtinuò

arcem Pisano populo se dediturum, neq; sponsoni-
des absuit, quanquam à Florentinis mirifice sollicita-
tur, per quos ingens auri pondus, si Pisanos exclu-
deret, ipsi Antracio, & nominatim singulis centurion-
ibus offerebatur. Calendis namq; Ianuarijs aduocatus
populi concione, atq; indictis supplicationibus arcem
dedit, transmisit Petrasanctam obsidibus, ut in eam
oppidi arce, quo ad promissa pecunia foret numerata,
custodirentur. Mox uerbis conceptis decuriones in
uerba Caroli Gallorum regis sacramento adegit, ta-
tusq; fuit præ lætitiâ eodem tēporis pūcto emissorum
tormentorū strepitus, ut Florentinis in castris in spe-
cio octuaginta amplius stadiorū sit auditus. Qui spon-
sionem inter Pisanos & Gallos subortam rati, ne ope-
sioni deessent, copias expeditas usq; ad secundū lapidē
properanti agmine frustra produxere. Pisani eodē die
Antracium ac omnes uno nomine Gallos ciuitate do-
narunt: quibus etiā domos prædiāq; Florētīnorū, iam
initio recuperate libertatis publicata decreto publicè
adiudicarunt. Nūmus subinde in honorē Caroli regi-
cum liliorum nota percussus, & arx ipsa concursu to-
tius populi incredibili celeritate solo æquata est. Nec
multo post Galli qui Sergiani arces custodiebant, An-
tracij exemplū secuti eas Genuēsibus magno auri po-
dere accepto, uendiderūt. Is quoq; Rosius Bastardus
Genuini è Lucimburgensi familia propinquus, qui Petrasan-
ctæ præerat, Lucensibus triginta milia aureorum
nummūm numerantibus, oppidum arcemq; tradidit.
Qui postea auaritiæ ac proditionis infamia notat,
pulsusq; Gallie finibus perpetuò exularunt. Ceterum præ-

presentem Pisanorum lætitiâ ingens cura cōquiren-
dæ pecuniæ magnopere minuebat, persoluendum enim
erat pretium coemptæ arcis, æneorumq; tormentorū
quod publicè & priuatim exhaustis grauissimū erat,
quum quadraginta milia aureorum nummūm summā
omnino superaret. Sed tanta erat omnium alacritas pro
defendenda libertate, ut ultro nobiles matrone orna-
menta sua annullos, monilia, fibulasq; zonarum
conferrent: quæ omnia Lucensibus pecuniosis mer-
catoribus in mutuam pecuniā pignori mittebatur. Sed
has etiam æriarj difficultates opportunè atq; mirificè
subleuauit Lusitana nauis, quæ ad ingentem uim no-
cturnæ tempestatis, submersis magna ex parte nauis,
supra ostium Auxeris amnis, cum pretiosis mercimo-
nijs in littus eiecta est. Tantū enim pecuniæ Pisani uix
toto uertente anno in bellicos sumptus impenderāt, ut
nihil iam ueteris argenteæ suppellectilis usquam repe-
raretur, & uectigaliū redditus multo quàm antea dete-
riores facti essent, præuertentibus eos publicanorum
usuris, qui publicam egestatem ab initio præsentī pe-
cunia subleuarent: adeo ut iam quosdam ciues, si bel-
lum foret diuturnum, recuperatæ libertatis poeni-
teret. Igitur quum se impares opulentis hostibus fa-
terentur: atque opem, ne incepto absteretur, un-
dique implorandam omnes censerent: oratores ma-
ximè industrij & eloquentes ad principes Italiæ de-
lecti sunt. Iere ad Ludouicum Sfortiam Marianus
Peccioli, ad Alexandrum pontificem Augustinus
Dunitius, ad ipsos uerò Venetos Bernardinus A-
gnellus, & in Galliam ad Carolum Petrus Grifus ut

frequentius Florentinorum legationibus occurrerent qui in aula regia largiendo atque agendo procerum animos Pisani infestos reddere contendebat. Nec modo post Sfortia tuendis Pisani intetus, Ludouicum mandulam cum ala equitum, & trecentos Germanos pedites Pisas misit: eodem quoque tempore Veneti, in Sfortia enixe flagitante, Paulum Mansfronum uirum fortem, & Socinum Benzouum cum utriusque armaturae equitibus ducentis, Iacobumq; Tarsiam ueteranae cohortis praefectum, & cum his Fraciscum Iudecam quaestorem cum pecunia misere. Ludouicus enim quanquam aduersus Florentinos, quod uni omnium in amicitia, & societate Gallorum communium hostium remansissent, Pisanos libertatem tueri uideretur, occulto tamen exitialiq; consilio Pisarum imperium affectabat, nec obscuro quidem iure, quod id reguli Vicecomites, ipsius progenitores quodam tenuissent. Sperabat enim eam ciuitatem antiquis ac recentibus beneficijs sibi obstrictam, attritis paulatim diuturnitate belli Florentinorum opibus, aliquando in ipsius potestatem ultra concessuram, & quam se imparem ducendo bello cerneret, Venetos Pisano bello alligare, & aliena impensa ad id quod inani spe conceperat, gradum sibi facere contendebat: ratus Venetos nunquam adeo impudentes uel insanos fore, ut eam urbem ultra Apenninum sitam, & spectatam ad Tyrrhenum mare, quod ab eorum negotiatione penitus esset diuersum, adijcere imperio summa hominum inuidia cogitarent. Sed ipsorum exitus, qui simulata omnium consilia patefacere solet, Venetos ualidior aliquanto quam Ludouicus

sed occultiore ambitionis insania laborasse declarauit. At Florentini maiore quam antea cura atq; apparatus bello intenti, seuis adhuc hyemis tempestatibus, arcena apud uada Volaterrana terra mariq; obsessam, ac tormentis demum quassatam ceperunt: Pisaniq; mare opem ferre conantibus, eorum biremis altera onusta armis & comaeatibus, in proximo Liburni litore naufragium fecit: altera cum myoparonibus aduerso raptu uento, Lunensem portum tenuit. Quo successis Florentinorum classicula ad Arni ostium prouecta, alii quot Ligurum et Tuscorum nauigia, quae frumentum Pisani importabant, interceptit. Caeterum Franciscus Siccus (is enim à Carolo post Tarrensem pugnam ad Florentinos redierat) receptis uadis ad Butium oppugnandum cum magna parte copiarum est profectus: subuectisq; tormentis circumiectos colles occupauit, ne ullus ad oppidum aditus pateret, si Pisani suorum periculo adducti auxilio properare conarentur. Neq; Siccum opinio, quam de eorum aduentu conceperat, omnino fefellit: accedentibus namq; expeditis Pisano- rum copijs ad ipsas collium munitiones, atq; his egregie repulsis, oppidum simul atq; ipsi milites deditionem fecerunt. Per eos quoq; dies sancti Michaelis uicis qui ad Verruculae motem pertinet, expugnatus est, quum frustra ad opem ferenda ab arce Pisani decurrissent: cohortes quoq; ad expugnandam Verruculam per ardua montis ductae, commissumq; est praelium uehementi utriusq; impetu: uerum ad extremum Florentini iniquitate loci & telorum ac lapidum maxime procella retardati atq; deiecti, re infecta ad sanctum Michaelem

rediere. Sequenti die Siccus ad expugnandum Calciam contendit: quod ubi Pisis est nunciatum, inito consilio ut laborantibus opem ferrent, complures eximia agilitatis ac fortitudinis milites ex Cascina Vicopisanorum presidij detractos, in arcem Verrucula evadere iusserunt, ut quum ex edito equitatu per campos appropinquare conspicerent, hostes in oppugnatione oppidi occupatos ab diversa parte adorirentur. Sed Lucius qui copias militares, magnamq; agrestium multitudinem ad terrendos hostes in conspectum Calciensium adduxerat, preoccupatos antea colles a Sicciensis subire non potuit, alacriter tamen Verruculani descenderunt, illatiq; magno impetu in primam stationem castra ab ea parte irruerunt, interfectisq; circiter quadraginta militibus, multis captis, & supra centum vulneratis, incolumes per asperos montis calles in arcem redierunt. Quibus rebus animaduersis presidij praefectus, quod muri assidua tormentorum vi, solo prope equati erant, deditioem fecit. Amisso Calcio, Pisani molendi tritici difficultate laborare coeperunt, quoniam omnes eius tractus frumetarie molae Serchio anni inpositae, in potestatem hostium deuenere. Biduo postquam in consilio ducum omnium sententiae convenissent, ducere ad Verruculam atq; eam expugnare decretum est: erat enim Pisani omnibus, qui repentinis decursionibus itinera infestabant, in eam arcem turissimus receptus: eaq; pro specula (uti superiore libro docuimus) utebantur. Itaq; circiter duo milia peditum, et quadringenti levis armaturae equites cum tormentis minoribus in summum cacumen, ubi arx erat, mittuntur.

tur. Ceteras copias, cataphractosq; praesertim Siccus sub Butto oppido in exterioribus aedificijs continuit, ut suis Verruculam oppugnantibus praesidio esset: & quae usui forent ex propinquo subministraret. At Lucius cognita hostium profectioe, similem Verruculanorum & Calciensium oppugnationis exitu ueritus, ut suorum periculo occurreret, & Calcij in conspectu in ipsius nuper amissi dedecus audaci aliquo facinore refarciret, nocturna expeditione cum delectis equitibus ex Sfortianorum Venetorumq; auxilijs, ac ipsa Pisana iuuentute, Buttum aduolauit. Casusq; repentino aduentu, qui excubias agebant priusquam hostes arma caperent, in media castra penetrauit. In ea omnium subita consternatione, ex numero resistentium circiter triginta sunt interfecti, capti uero plures, & equi partim sarcinarij, partim militares paulo minus trecenti, ceteros proximae conualles nemoraq; texerunt. Siccus ipse ad oppidi portam cursu se proripiens, quum ea praetimore ualidis uectibus esset obfirmata, funibus in murum ab oppidanis est sublatus. Qui uero Verruculam oppugnabant, cognita suorum clade, digressi summo cacumine ad montem cui ab asperitate Doloroso nomen est, prope Buttum se recepere, atque inde diuisis inter se copijs, duces Bientinam, Pontaderamq; reuersi sunt. Ex aduerso Pisani Paulum Manfronum cum Venetis copijs apud Vicopisanum, Ludouicum uero Mirandulam Germanosq; ultra Arnun Cascina collocarunt. Rannucio Martiano ex Pontadera cum Sfortianis res erat: a Sicco autem cum Manfronianis e Bientina bellum gerebatur, neque ulla praeteribat.

dies, quæ aliquo præclaro belli facinore non esset insignis: uirtute enim, insidijs, audacia, nouisq; artibus quotidie certabatur. is namq; regionis erat situs, ad mirabili naturæ uarietate in patentes campos, et uestibor arboribus colles terrenosq; tumulos, cauas ualles, emissa saria, paludesq; distinctus, ut duces sicuti eorum ingenia ferebant, siue uera ui, siue astu ac dolis certandum foret, ad res gerendas cohortari atq; incitari uiderentur. Ab Bientina campi pabulo uberes ad Vicopisani usq; pertinent, qui palude, collibus atque Arno amne clauduntur. In hos Siccus uti erat in omni militia minere peracutus et sagax, Manfronum facile elicit, et ex insidijs opprimi posse iudicauit: quod sciret hominem natura maxime pugnacem, et propterea uti plerunq; accidit, apertum et incautum, pugnae studio in quum in locum facile progressurum. Itaq; circumpositis insidijs, edoctisq; militibus quid fieri uellet, quum signum proponeretur, leuem emisit armaturam, quæ in conspectum oppidi se daret, pabulatoresq; confestando, maiore quam antea licentia uagaretur. At Manfronus, qui ex oppido cuncta despectabat, ubi pabulatores ac milites, qui eis praesidio simul exierant, maiore hostium numero urgeri uidet, Ioanem Rhauenatam Ioannetumq; Pallaiam cum expeditis turmis celeriter emittit: moxq; ipse cum graui armatura equestri, subsidiarijsq; pedibus subsequitur. Idem facit Siccus accitis è proximo cataphractis, praeliumq; auctis undique uiribus, tanta animorum alacritate committit, ut magnorum exercituum species spectantium oculis praebetur. Nemo enim eques adeo segnis erat, qui hastam

in aduersa

in aduersa acie non perfringeret, et gladijs eductis, collatisq; equorum pectoribus, cum hoste misceretur. In eo peracri concursu quum multi equites prostrati, et qui plures conuulnerati essent, Florentini Sicci montu gradum referre, et timoris simulatione terga uerte re ceperunt: nec Manfronus ingenio suo deest, suos cohortatur ut acriter insistent, neq; perterritis restituenda aciei spatium relinquant. Ipseq; uehementi impetu in terga abeuntium cum delectis equitibus inuehitur: et pugnando, magnum camporum spatium praetergressus, ad occultatos hostes peruenit. Tu uero ex insidijs noue undiq; turmae cohortesq; consurgunt: Venetae copiae circumueniuntur, ipse Manfronus fortiter rem gerit, densari quam maxime turmas iubet, et signa ad oppidum retrouertit, pugnatur aliquandiu in orbem summa constantia, sed incidentibus undiq; hostium cuneis Manfroniani funduntur, et dissipati passim a pluribus opprimuntur. In ea fuga Venetae ala uexillifer cadit: Pallaiæ equitum praefectus capitur: ipse Manfronus atq; Rhauenas uulneratur: pedites equitesq; plurimi in fugam se dedunt. Sed dum parta uictoria Siccus incredibili leticia afficitur, hostesq; persequitur, tormenti minoris glande traiectus cecidit, magno quidem illudentis fortunæ casu, quando ea pila in spatium amplius stadiorum ex oppidi turri in incertum emissa, ipsum unum uictorem ducem, miraculo quodam sustulisse uideretur: Ita ut ea uictoria, quamquam insignis, Florentinis haud multum grata fuerit, quæ praedictis simul ac strenui ducis morte consistisset. Sub idem ferme tempus quo Carolus Italia excessit, atq; hæc in

Aethruria gesta sunt, Gilbertus Monpensertus Neapoli obsessus, Gallorum ducibus, qui eadem astate Ferdinandum in Brutijs acie superarant, significavit serentium omnium difficultatibus adductum, nisi auxilia terra aut mari Neapolim mitteretur, diutius obsidione non esse toleraturum. Quibus de causis, Galli euocatis ad se Andegavensium partium regulis, coactisque militibus, provincias inter se ita compararunt, ut diuiso exercitibus, alter aduersus Consaluum, qui ex praelio Rhegiu, serentem ceperat, et accitis e Sicilia auxilijs bellum renouabat, Brutios tueretur: alter iustis itineribus Neapolim sub sidio obsessis ire maturaret. Obegnino Brutij obtinere, Persius adiuncto sibi Bernardino Sanseucrino Bessenniani principe, qui aliam unam equitum et quatuor cohortes ex clientibus suis in Brutijs conscripserat, per Lucaniam Ebulum peruenit, quod est oppidum Picentorum non longe a Sylari amne praesto in monte positum, et profunda undique ualla circumseptum. Ferdinandum eo duces copiasque praemisit ad prohibendos transitu Gallos, quibus iter erat ad Salernum urbem. Ipse Neapoli remanserat, ut colloquijs Gallorum interesset, qui iam de paciscendis inducijs arceque dederat desperatis auxilijs acturi uidebatur. Praerat regio exercitui Thomas Carafa Matalonij princeps, externae militiae prorsus ignarus, sed cum eo plerique uiri militares aderant, et in his ante alios Venantius Camertium regulus, Lucasque Sabellus: Quibus cognito Gallorum itinere, uiribusque eorum diligenter exploratis consilium erat, hostes recta Salernum petentes, modicis itineribus subsequi, auertere comitatus, nec prius

acie consi

acie configere, quam eos iniquior locus exciperet, operam primendisque praebere: uel quod maxime usui fore uideretur, continuo ad oppidum cui Lacui paruulo nomen est, conuolare: incolisque demigrare iussis, comitatus oppido, ne comitatu ac tectis hostis uteretur. Salernum praecurrere. Quo perfecto negotio necesse foret Gallos, qui nec cocta cibaria, nec maiora tormenta conueherent, retro in Lucaniam regredi, desperata praesertim expugnatione Salerni, quod magnis hostium copijs teneretur. Verum ceteri duces militesque contempta hostium paucitate tanto pugnandi studio ardebat, ut incitati stolidi acacritate succlamarent, nequaquam pertinere ad regis nominis tantique exercitus dignitatem, si ea uictoria quam prope certam explorataque tenerent, non uera uirtute, sed per circuitus ignavis artibus peteretur. Eam quoque multorum temeritatem praeproperae ducis imperium augebat, qui nihil in castra praeter spectatam fidem, et celebris familiae nomen attulerat. Is enim castigatis qui cauta, et minus decora consilia sequeretur. Neque inquit: Galli hodie antiqui illi Heroes sunt, quos ab admiranda uirtutis fabulosis carminibus Gallia celebravit, neque nos omnino foeminae sumus in uirilem hunc modum armatae atque exornatae, ut dubitemus hos barbaros temulentis agmine incedentes ad primum statim conspectum adoriri atque proterere. Ac simul haec dixit, pronuciari iussit, ut omnes arma pararent, equosque frenarent: de tertiaque uigilia omnis exercitus Ebulo sub signis eductus est. Persius et Bessennianus sub auroram Sylarum amnem ponte traiecerant, et ad Salernum

iter habebant: conspectis autem hostibus, ut equitibus loco aciem instruerent, per tria amplius stadia retro uerterunt agmen. & ingenti syluæ quæ patētibus campis adiacet, læuum latus applicarunt, ne hostium multitudine tantulæ copię circumueniri possent. Erant enim uix mille Heluetij, quibus coniuncti à tergo Britij pedites octingenti, quadratum phalangis corpus efficiebat. Equites utriusq; armaturæ, Galli, Italiq; circiter mille densati in unum agmen, lateri peditum adhaesere. At Matalonius omnes copias, ueterum morem sectus, qui nostris sæpius funestus fuit, in quinque acies diuisit, quæ pari fronte ad similitudinem directorum cornuum à medio agmine extendebantur, in quo ipse Lucasq; Sabellus constiterunt, septi à læua mille Cantabris, à dextera uerò tribus milibus peditum Italarum. In extremis autem cornibus cum suo quisq; equitate hinc Venantius Camers: illinc Hieronymus Tutauilla Sarnensis regulus curabant, eo consilio, ut quum primum Matalonius peditatu pedites Heluetios, equitatu uerò equites Gallos à fronte adoriretur, Venantius se cum turmis suis Cantabrorumq; cohortibus inter hostes & syluam facto impetui protinus insinuaret, & eodem simul tempore læuum cornu à Tutauilla in latum ac terga hostium duceretur, nõ absurda quidem ratio ne, si militum animi ac acierum motus, quos mille castibus Fortuna subijcit, quum manus conferuntur, ipsi ducum consilijs atq; imperijs plenissimè responderent, ut tum fortè accidit. Nam præter id quod Aragonia acies eo loco imprudenter erat collocata, ubi aduersi orientis Solis radij militum oculos magnopere perstringebant,

perstringebant, ob id etiam temerè instructa uidebatur: quoniam ordinibus modico interuallo disiunctis, neq; satis roboris inerat ad consistendum, neq; singulis tantum spatij relinquebatur, ut si circumagere conuertereq; aciem oporteret, fieri non posset, quin inuicem se implicarent, ac perturbarent: sed quod magno fuit detrimento, & militiæ uidetur execrandum, miles ipso tyrocinio alacer, quum nec dicto parere, nec bene pugnare didicisset, neutrum disciplinæ munus impleuit. Nãq; ut primum à longè emissa fuere tormenta, aliquot nobiles splendidiq; equites, ut cæteris spectatæ uirtutis deus præriperent, iniussu extra ordinem inclinatis hastis, alij post alios, certatim equos in aduersos hostes concitarunt. Quorum impetum, quum densata inconcussa agminis fronte Gallicus equitatus excepiisset, nonnulliq; aduersis hostium hastis induti repulsiq; ex equis cecidissent, reliqui omnes extemplo retrouertentes equos uehementi ac tumultuario quodam recurso in Cantabros inciderunt, totamq; eorum aciem perturbatam à dextro latere in Venantianam alam propulerunt, ita ut fluctuantibus premētibusq; Cantabris, equitum ordines non modò impulsu, uerum etiam prostrati soluerentur. Eodem quoque temporis momento Aragonij pedites incitati cursu, Heluetios pari temeritate sunt adorti: nam quum alij scutati intortis hastilibus gladios stringerent, alij aut aurita uenabula, aut rhomphaeas aduico ancipitiq; ferro lato præfixas ferrent, ad ipsum corpus phalangis longiores lanceas ericij modo prætendentis, peruenire minimè potuerunt. Tantq; consecuta est animorum commutatio, ut qui

modo singulari ferocia summaq; alacritate præcurrerant, retro statim, facto uirium periculo, suorum maxime intercurrente equitatu pauidi uerteretur. Persius tantæ rei miraculo stupefactus, ne Fortuna contra se obnixè fauenti deesset, gradum intulit, & supra acceros hominum equorumq; cadentiū audacter progressus, quod uix credibili est semihoræ spatio, penè sine suorū uulnere hostiū copias profligauit: pediatas illicus fermè totus ab Heluetijs est concisus, ac simul deleta cohors una insignis audaciæ, quæ ex sicarijs Neapoli conscripserant, periereq; dum cæteri terga uertent, egregiè repugnando strenui centuriones, Heranicus nobilis Corsus, Aloisius Squarcia, & Vincentius Capecius. Cantabros armis expeditos atq; agiles, densissimæ solæ, armatis haud faciliè penetrabiles protaxerunt. Matalonius uerò cæteriq; duces multis equitibus amisissis, Ebulum foeda fuga petiuere. Sed dum egredi intra portam reciperentur, & Galli equites tergissimè haerent, Venantius constanti uir animo, hostium impetum à nouissimo agmine fortiter sustinens egregièq; dimicans, capitur. Cæteri porrò equites numero fermè trecenti, capto circuitu per iniqua loca ad aduersam oppidi portam peruolarunt. Verum tanta erat in oppido omnium consternatio, ut nemo esset qui portam aperiri permitteret, uel tendentium ad muros pro salute supplices manus, periculo permoueretur. Sed Gallicus sicuti imperitia ignauiaq; hostium uictores euaserat, ita pleniore uti uictoria, fatali sua socordia nesciuerunt delendorū enim equitū occasione Persius amisit, quū forte nihil explorato circum exteriores fossas oppidi

situ, in

situ, instructam suorū aciem ad id tantum, quod ante oppidum erat, patētis aræ spatium produxisset, mira bundus & expectās, ut portæ ab his, qui tam foedè fugerant, uictoribus aperirentur. Verum Galli non multo post, quū expugnado oppido tormenta deessent, et Bessemianus Serpentiæ pila, quæ propugnaculo forte emissâ gladij capulū deterferat, thoracemq; colliserat, propè exanimatus cecidisset, ad spolianda cadauera redierunt: quibus abeuntibus equitatus supremo timore atq; periculo liberatus est, & intra portam receptus. Eò quoq; post aliquot horas Catabri syluarū beneficium seruati, & qui uarijs fugæ casibus cladè euaserant, cateruatim peruenere. Quod si Persius ad Ebulum castra posuisset, pleriq; affirmat oppidanos, quod Andegauensis erant factionis sequenti die adapertis Gallo portis, copias omnes Aragonis fuisse tradituros. Ea quæ secuta est nocte, Tutauilla cum parte copiarū ad firmandum præsidio Sarnum est profectus: quò etiam Prosper è Neapoli ad eius cladis nunciū applicuit. Galli præda onusti, omnibusq; oppidis studio aut metu liberaliter recepti, ab Salerno ad Sarnū amnem, ubi oppidum est eius nominis, biduo post peruenere, ac ponte quem Prosper Tutauillaq; resciderant, super ueteres sublicas refecto, nequaquam tentata oppidi oppugnatione Neapolim contendere. Interea Ferdinādus, tota Neapoli ob amissos ciues metu simul ac dolore consternata, incredibili animi sollicitudine torquebatur. Nam supra cladem fusi caesiq; turpiter exercitus, etiam ingenti suspensus cura magnopere timebat, ne eius acceptæ cladis funa uictorisq;

simul exercitus aduentus, ab obsessis aliqua Andegavorum fraude sentiretur. Nam Galli quum iam plerisque eorum conclusionis uitij affectos grauis autumnus letudine tentasset, nec iam reliqui extremam rerum inopiam perferre possent, nequaquam sperandas de dedendis arcibus conditiones obtulerant, desperatis praesertim maritimis auxilijs, quod littora Tyrrheni maris Aragonia classe clausa atque obfessa tenebatur. Quibus de causis agendo per crebra colloquia cum regis nuncijs, ad ultimam disceptationem transigendae pacationis erat peruentum. Ob id Ferdinandus in omnem adeo urgentis metus dissimulationem compositus, quod mature facto opus erat, Mompenferio earum rerum pernitus ignaro denunciauit, si intra praesentis diei spatium in eas quas obtulisset conditiones de dedendis arcibus ex aequo pacisceretur, se cuncta quae ob signatis tabulis promitteret, regia fide praestitutum. Porro si ad extendendum tempus impudenter eludendo fallacibus colloquijs uteretur, nullam Gallos postea impetrandae ueniae facultatem habituros. Se propterea inuitis etiam amicis, ipsisque praesertim foederatis principibus, praebuisse aures admodum benignas eorum postulationibus, ut sine sanguine, ulloque utriusque partis incommo- do pax ipsa pararetur, quod natura ab omni crudelitate penitus abhorreret, qua se postea abiecta omni humanitate, necessario usurum sciret, si bellum non certa ac tolerabili conditione mutuae pacationis, sed insana animorum obstinatione ac pertinacibus armis finiretur. Ad ea Mompenferius respondit, se eo animo de arcium deditioe semper egisse, ut si aequa uel con-

te non indecora conditione fieri posset, nequaquam pacem abnueret. Idcirco secum ducibus egressurus, si rex obsidibus caueret, nec ab aequabili compositione discederet, totumque id inuendae pacis negotium expeditis sermonibus esse confecturum. Itaque statuitur colloquio locus in Aragonia trireme, mittiturque pro obside in arcem Dimasius Triuentij classis praefecti frater: nec mora: Mompenferius, Alegria, Belcarius, Gratianus Guerra, ipseque Salernitanus cum Gallo quaestore, nobilioribusque nauarchis, ad praetoriam triremem accedunt, eoque simul Triuentius, Prosper Columna, Albericus Carafa, Andreasque Gennarius peruehuntur. Fit magna, uti debebat de summa re in utranque partem disceptatio, ita ut colloquium mutuis altercationibus plurimum extenderetur. Erant ob id suspensi omnium animi expectatione tantae rei: ipseque ante alios Ferdinandus maximis incertae mentis fluctibus agitabatur, ut qui nec rem maxime spei festinatione sua impedire ac conturbare uellet, nec ullam moram animus iniquis omnino pateretur, quum Gallica castra non procul abesse putaret, eorumque fremitum auribus propere percipere uideretur, uti anxius suspensisque frequenter accidit, quibus uanae atque inanes remosissimarum rerum imagines deceptis sensibus offeruntur. Igitur morae impatientes, Franciscum Capuanum astuto ingenio iuuenem scaphae impositum ad eos mittit, ut regio nomine Mompenferum ac caeteros coarguat, quod se inanibus uerbis ac ambagibus destineri, ac longius abduci paterentur: Simulque imperet, nisi Galli intra horae spatium de deditioe pepigerint, tabulisque subscripserint, uti eos consu-

stim abire iubeant, ijsq; omni spe, uel colloqui, uel pe-
 cis in posterum sublata, perpetuò cuncta hostilia, et
 quam maximè seu a denuntient. Quibus auditis Galli
 fortunæ suæ prorsus ignari, quum quisque de propria
 salute sollicitus, calamitosum diurnæ obsidionis ca-
 tum demisso animo formidaret, cunctiq; si incolam
 inde euaderent, renouato bello, neque plenam iterum
 uictoriam, neque ipsas demum arcas sibi desuturas ex-
 stimarent, in has condiciones de dedendis arcibus per-
 gerunt: Vti intra certum diem, nisi tanta terra maris
 Gallorum auxilia superuenirent, ut eorum metu addi-
 ctus Ferdinandi exercitus, relictis patentibus campis,
 intra oppida se recipere cogeretur, arcas omninò dede-
 rent: Ipsiq; per id tempus quotidianis cibarijs impensio
 pretio iuuarentur. Intereaq; datis decem obsidib; quos
 Ferdināndus deligeret, terra ac mari manerent induciae
 ne ullum omnino telum utrinque mitteretur. Inductis
 opportunissimo tempore constitutis, Ferdināndus uic-
 erat altera tanti negotij cura liberatus, quibusnam mo-
 do belli artibus aduentanti Persuio obsistendum foret,
 summa sollicitudine consultabat. Variæ si quidem pro
 ingenio ducum sententiæ dicebantur, nec deerant ex
 intimis amicorum Albericus Carafa, Marinusq; Bran-
 catius, qui, quum bis uictis perterritisq; militibus ma-
 gnopere diffiderent, copias intra urbem recipiendas,
 congressumq; uictoris exercitus omninò deuitandum
 differebant, quando munitiones, quæ arcem perpetua
 coniunctione ab urbe penitus excluderent, nullo cum
 periculo, et solis propè tormentis defendi posse uide-
 rentur, quibus defensis necesse foret tantam Gallorum

multitudinem paucis diebus absumpto omni uetere pa-
 triter ac aduictio commeatu, inedia penitus interire,
 quòd militum numero propemodù duplicato, qui adue-
 nissent, nò modò præsetem inopiã aliqua ex parte sub-
 leuare, sed nec se ipsos quidè alere possent, etiã si con-
 tra prodigæ gentis morè cibaria parcissimè metirètur
 Insana demum esset pertinaciæ, ac temeritatis potius, q̃
 ueræ uirtutis, copias apertù in locù educere, et toties
 uictoris exercitus uim periclitari, quando salus omniu
 atq; imperiù periniqua sorte unius prælii aleæ cõmitti
 uideretur, si milites magna ex parte aut uulneratos,
 aut recenti metu trepidantes, uictoribus Gallis, quorũ
 arma, crista, sagulaq; Aragonio sanguine redundarẽt
 pècudum more mastrandos obijceret. His maximè uer-
 bis, quæ timidorum auribus magnopere placebant, a-
 deo presentium animi sunt permoti, ut qui nullis etiã
 manifestis uitæ periculis pro tuenda regis salute digni-
 tateq; terreri didicerant, Alberici, Mariniq; sententiæ
 assensuri uiderentur, nisi eos Prosper Coluna, qui ma-
 gniuidine animi ac dicendi libertate ante alios erat in-
 signis, cõtra differendo acerbissimis uerbis castigasset.
 Qui copias, inquit, in urbem nò modò turpi, sed admo-
 dum pernicioso consilio reducendas censent, ij mihi po-
 tius de fuga nauibus capeffanda, q̃ de munitionib; fortè
 ter defendèdis cogitare uidentur. Quid enim nobis in-
 tra urbẽ metu cõpulsis, reliquæ spei supererit, si hostes
 tã ualida recetiã manu militũ aduicti, ob idq; sublati
 iure inducijs, ex omnibus munitionũ locis eruperint?
 Puerorũ puto ac foeminarum planctus, in ipso urbis su-
 premo discrimine, trepidatiũ in tergo auditis, uires

addet, uel animus excitabit, consistentesq; fortiter adde-
 terq; pugnabunt, qui salutem suam in aliena uirtute
 uel ignauia positam esse conspicient, quum diuersis in
 locis, uaria fortuna dimicari ad euentum summæ rei,
 suspensis animis cogitabunt. An uobis mente atq; me-
 moria excidit quanto cum labore, quantoq; cum peri-
 culo repentinas hostium eruptiones sustinuerimus? In-
 nunc omnino insani simus, si qui Gallis equitibus pede-
 stri in pugna uix æquabamur, nunc demum Heluetia
 phalangis uim sustinere ex improviso posse cōfidimus.
 Ego certè quanquam sciam multò facilius esse contra
 differendo alienis obrectare consilijs, quàm ueram in
 summa negotij difficultate salutis atq; uictoriæ ratio-
 nem inuenire, nullam tamen reliquam ad auertendos
 hostes uiam superesse constanter affirmauerim, præter
 eam, quæ nobis in hac rerum omnium angustia securi-
 tatem pollicetur, non modò salua, uerùm etiam ampli-
 ficata regij nominis existimatione, qua una re uel infra
 mos exercitus feliciter regi, & plena spe ad uictoriam
 facile perducì uidemus. Castra etenim ad Ecciam loco
 aperto atque munito locanda, concidendosq; omnes
 aditus quæ iter ad arcem facturus sit hostis, ea ratione
 censeo, ut nec hostes temere contemnere, nec eos demij-
 se nimis ac perditè timere uideamur. Exercitus namq;
 noster decoro in speciem egressu eo tutior atque nobi-
 lior erit, quod uallatis castris locoq; natura permuni-
 to, & prohibere ex tuto hostem, si temerè progredi
 pergat, & ostetare uires poterit, sine ullo coactæ dimi-
 cationis periculo: ij quoq; qui in arcibus sunt omnino
 conquiescent, nec inducias, ut datis obsidibus caueant,

unquam

unquam uiolabunt. Quòd si consilium non dictu mo-
 dò scædum, sed ipso etiam exitu luctuosum sequemur,
 et copias in urbe continendo, stratum atq; expeditum
 iter ad arcem Persiuo relinquamus, non modò de tuen-
 da Neapoli, sed de summa belli uictoria omnino nobis
 erit desperandum, quando receptis semel intra arces
 tot hostibus, ijsq; omni induciarum religione solutis,
 nec robustissimus quidem exercitus repugnabit. At si
 quosq; aditus locorumq; angustias uel iusto opere, uel
 congerie lapidum, decisiq; & obiectis arboribus, ut
 ipsa loci fert natura, strenuè atq; celeriter muniamus,
 hæc quæ plerisq; ardua uidentur, opinione omnium fa-
 cilia euadent, conatusq; hostium maiore aliquanto
 cum uoluptate quàm periculo nostrorum militum pe-
 nitus eludentur. Ergo si urbem incolumem, Ferdinan-
 de, saluum imperium, ciues pariter ac milites tuos ser-
 uatos uictoresq; quàm hæc omnia ueluti uno fulminis
 ictu concussa atq; prostrata uidere malueris, protinus
 ad Ecciam educ signa, regijq; animi uigorem, quum
 maxime factò opus est, alacritatis atq; fiduciæ plenus
 ostende. Aliena namque uirtus uel falso etiam fulgore
 hostibus sæpe timorem præbet, animusq; uel aduerso
 successu consternatus plerunq; ad alieni metus imagi-
 nem uel falso conceptam erigit. Sed hæc tibi extemplo
 peragenda sunt: nam in præcipiti bellicarum rerū oc-
 casione, grauiã repentinaq; pericula multæ delibera-
 tionis consilium non admittunt. Ferdinandus ea per-
 motus oratione, ueluti discusso ancipiti metu, animum
 erexit, quanquam eum ingentis spei plenum binæ cla-
 des uehementer contudisse uideretur: Statuitq; ut pro

tinus ad Ecciam periti locorum atq; militiæ mitteretur, qui inspicerent cuncta oculis, diligenterq; lustrarent, si concidi ac muniri aditus possent. Se nihil moraturū quin eo copias omnes educeret & Prosperi consilia sequeretur. Nec multo post Ioannes Montanus de uirtuteq; animi illustris, qui pedestribus copijs præerat, desumpto sibi eo munere Ecciam profectus, renunciauit ea quæ Prosper docuisset, optimo promissa fuisse consilio: operamq; suam ad ea perficienda maxime constanter obtulit, ita ut conductis operis prolixa polliceretur, se celeriter munitiones esse perducturum, quæ nisi summa cum pernicie accedentium hostium, non modò superari, sed nec oppugnari quidem possent omnium iudicio uideantur. Itaq; magnus numerus agrestium ad faciendum tuendumq; opus, finitimis totius Campaniæ imperatur. Urbana omnis multitudo, ac milites qui ex prælio Neapolim fuga repetebant, educitur: tormentaq; in primis Ecciam conuehuntur. Is est locus admodum editus non procul ab occidentali porta, qui ad arcem Pizæ falconis extèditur, desinitq; in præaltam caudem præciso undiq; deiectu mari imminuentem, quæ Gallis ad arcem tendentibus necesse erat penetrare. Paulo infra Ecciam, cœnobium est Capelle nomine nuncupatum. Id ad mare pertinet, impositumq; est uia inferiori, quæ maris fluctibus alluitur. In eo cœnobio tormenta locis idoneis sunt collocata hisq; urbanae cohortes duæ præsidio additæ: ut ab omni simul parte accedendi facultas Gallis eriperetur. Mòtanus etiã Cryptæ uiam, quæ perforato antiquitus monte Pauslipo, Puteolos recta perducit, agg. iuxta mare

ria præ

ria præcludere conatus est. Sed Persius prima luce montis castris, per dorsum Pauslippi agmen erigere cœpit: cuius aduentu Aragonij ab opere reuocati, instructis ordinibus uti rex iusserat, suis locis parati ad pugnam constiterunt. Collucebant proximi colles ingenti armatorum agrestium multitudine, quorum inconditis clamoribus cuncta resonabant. Regiæ uerò copię paulo infra arduo atq; opportuno loco tenebantur, adeò ut procul in magnis tympanorū, tubarumq; concentibus, tormentorumq; strepitu, longè maximi exercitus species subitibus Gallis redderetur. Persius sua opinione deceptus paululum substitit: quippe qui regem ad samam tantæ uictoriæ perterritum, atq; adductum incipiti periculo, non modò extra urbem habiturū castra, sed fuga sibi omnino consulurū crediderat. Mox ubi suos nihil ab arcibus moliri neq; ullum omnino latitiæ signum displosis de more tormentis, edere conspexit, ratus eos aut deditos esse, aut omnino (uti erat) inducijs alligatos fidei religione detineri, ad dextram intus litus deflexit, & iuxta Regiæ hortos castrametatus est. Tū uerò Galli eminus è castris, & è Capelle cœnobio tormētis oppugnari cœpti. Imminēbātq; eis è superiore loco instructæ acies, leuiaq; certamina extradinem ab expeditis peditibus edebantur. Sic tamen ut se potius pugne auidos inclamādo atq; arma quatiendo procul ostētarēt, quàm ut ad confēdas ex propinquo manus decurrere auderēt. Nanq; eos Ferdināsus descendere prohibebat, quū munitus castris egregiè se teneret, ne parta propè uictoria, in discrimē improuise pugne temeritate militū adduceretur, interim Per-

suus proximo in littore piscatorum nactus lembum,
de aduentu suo, & de praelio ad Ebulum prospere se-
cto, nuncium ad arcem transmittit. Monpensertius ce-
teriq; duces his cognitis tantam uniuersæ uictorie oc-
casionem nimis celeri rerum desperatione amissam,
quicquam deplorant: & Fortunam quæ puncto tem-
poris cûcta præuerterit, inanibus querelis execratur.
Instructoq; myoparone idoneos homines remittunt,
qui de inducijs Persiuum doceant, quas sibi inopia re-
rum subactis, ultima necessitas expresserit. Sibi enim
quandiu Ferdinandus aperto in loco, castrametaretur,
non licere quicquã hostile moliri, quod id esset expri-
sè & iureiurando, & obsidibus cautum. Quod si Per-
siuus pulsus hostibus, patefactoq; aditu ad arcem per-
rumpere, se tum instructa acie protinus erupturos.
Sin loco uiribusq; inferior id facere nequiret, & pro-
pterea regrederetur, se ad constitutam diem dedituros
arcem, & copias quas haberent, incolumes, expectata
& equiore rerum fortuna, donec Carolus noua auxilia
transmitteret, seruatoros. Itaq; Persiuus locorum diffi-
cultate deterritus, quum neq; ad arcem neq; ad urbis
portas propter angustias penetrare, neq; oppugna-
re castra, nisi summa cum clade suorum militum possit
ea quæ imminebat nocte discedere constituit, præse-
ntim quum cum his in locis diutius permanere com-
meatus inopia minimè pateretur: neq; triremes Ara-
goniæ quæ Baiano sinu eductæ, ex alto ea littora tur-
mentis infestabant, Gallos apertis in locis tendere per-
mitterent. De secunda igitur uigilia silenti agmine pro-
ficiscuntur: pars eodem Pausilipi dorso iter facit, par-

Cryptam

Cryptam quam Aragonij obseperant, disiectis paruo
labore repagulis ingreditur, Tum uerò cerea funalia
regione hominum suspensa in Mariæ uirginis templo
quod Cryptæ adiacet, ad præbendum lumen, lixarum
ac militum concursu rapiuntur, quando id iter perpe-
tuis tenebris incultum, ac intonantis turbæ, ualidoq;
equorum terram pulsantiũ repercussu, Gallis & Hel-
ueticis horrèdum foret, qui cum inauditam antea uiam
humano opere perfectam fuisse non crederent, ueluti
inferorum ingenio, magicisq; artibus perfossa montis
uiscera mirabantur. Sequenti die Persiuus pluribus car-
ris cum magna ui omnis generis commeatus ad Cry-
ptam relictis, quibus obsefforum inopiam se abundè
subleuaturum sperauerat, Pomelianum peruenit. Id
oppidum cum omnibus rebus tum maximè consilio in-
firmum, Galli, quod ab Aragoniæ factionis homini-
bus portæ clauderentur, nullo negotio expugnant: om-
nesq; ad unum, ut nec foeminis nec pueris parceretur,
interficiunt: eoq; immanitatis Barbara seuitia perue-
nit, ut quum abditas res quærent, latebras omnes se-
dulo scrutarentur, quosdam qui in Furnos metu mor-
tis se coniecerant, iniectis ignibus concremarint: alios
in latrinis latitantes hastis atq; lapidibus demersos foe-
dissimo mortis casu perneccarint. Direpto atq; incenso
Pomiliano, Persiuus Nolana uia iter intendit, nouissi-
mum Gallorum agmen carpentibus regijs equitibus:
nanq; Ferdinandus motis extemplo castris, abeuntes
iustem uestigijs fuerat insecutus: uerum adeo cunctan-
ter & cautè, ut tergis inherendo non procul abesset,
& nulla dimicandi necessitas imponi posse uideretur.

Ad id tamen quod omnibus artibus deuitabat summa rei certamen quorundam equitum petulatia pene perductus est. Nam quum in patentes Palmæ campos qui ad Nolan uergunt, ubi quondam Marcellus atq; Annibal conflixere, esset peruentum, Gallorū extremum agmen, ut ientaret, fortè confedit apud uillam regni ædificio insignem, quam Alfonso maior uenandi studio allectus opportuna ad id genus uoluptatis regione con siderat. Quibus potantibus Aragonij equitum leuis armaturæ superuenerunt: certatumq; est tumultuario prælio, sed celeriter leuis armatura à Gallis equitibus cataphractis repulsa est: qui uti primum cõglobati equos incitarunt, regij non modò uerterunt terga, sed præcipiti fuga in mediam peditum suorum aciem, quæ non procul aberat, inciderunt, totamq; scada trepidatione iniecta perturbarunt. Montano qui peditatum regebat obsistenti ac ordines cõseruare cõnati, aduersa fugientis militis cuspide crus traicitur. Raynaldus Feramusca atq; Ccrbellio leuis armaturæ præfecti, immisti hostibus densissimi pulueris beneficio seruaturisq; tumultus & consternati metu exercitum fuga ad regem momento peruenit: adeo ut rex ipse, & Prosper Columina oppositis equitum turmis effuse fugientes multum increpando, & plerisq; ora gladijs sudiendo uix susterent. Constat ea die tantum exercitum parua manu deleri potuisse, nisi ea eleuati pulueris nubes Gallis prospectum penitus ademisset. Nanque paucitatis suæ conscij, alienaq; trepidationis proripui ignari, quum se ab suis in multo spatio disiunctos, & trahi in insidias & circumueniri facile posse iudica-

rent, retr

rent, retro ad suos plenis passibus redierunt. Ferdinandus quanquam plerosq; suorum uulnerasset, ægrè reuentis & restitutis ordinibus, Ccrbellionem atq; Raynaldum temeritatis castigauit: & nonnullos qui proiectis fœdè armis Neapolim usq; res perditas nunciâtes persugerant, ignominia notauit. Postera die Persium per Sarnenses montes euadentem, concidentemq; in tergo itinera, ut sequetium cursum retardaret, ad Sarnserinum oppidum usq; persecutus est. Inde Galli expugnatis in Sarnio aliquot ignobilibus castellis, in Apuliam in hyberna concesserunt. Ferdinandus uerò aliquot dies ad Auelinum moratus, multis de causis eos persequi destitit: & quod hyems suberat, & ad recipiendas arces exactis iam inducijs Neapolim uocabatur, eò cum familiaribus equitibus est reuersus. Ceterum Mompenserius priusquã induciæ præfixo ad certum diem exitu finirentur, arcemq; dederet, contra iurandum ex arce noua cum lectissimis suorum equitum, noctu conscensis nauibus, Salernum profugit, ipse maxime Salernitani consilium secutus: qui cum se nunquam alicuius Aragonij principis fidei salutensiam commissurum iurasset, Gallos omnes omnibus arcis locis concionabundus ad renouandum bellum hortabatur: Quando si uictorum arbitrio se dederent, non modò hostium fraude, qui nullum iniusurandū nullamq; pietatē colerent, fœdè perituri essent: sed caterorum quoq; omnium Gallorum, qui in præsidij toto regno essent dispersi, salutem prodituri uiderentur. Superesse bis uictorem exercitū, egregia ubiq; Andegauenis studia uigere, Caietam Tarentumq;

ualidissimas regni urbes praesidijs teneri: expectant
 classes quae in Gallia atq; Liguria pararentur: Non est
 se cur regem inani multitudinis studio in spem obtine-
 di regni sublaturum, ceterum profligatum, exutum et
 mis, exhaustumq; pecunia, Neapoli ac regno iterum
 expelli posse diffident. Si enim neq; animos dimittunt
 neq; arma turpiter abiciant, cuncta ipsos, quod senes
 vires ac animi uerterentur, prosperè tetaturos. At tem-
 pe non modò sed erumnosum omnibus fore, si Mome-
 pensarius et personae quam gereret, et supremi offi-
 cij militaris, quod ab Carolo sibi esset demandatum, pe-
 nitus obliuisceretur. Debere eum sicuti praeproperè in-
 ducias paciscendo, uictoriam aliorum uirtute partem
 interpellari, inexpiabilis eius errati detrimentum for-
 tioribus consilij refarcire. Nec tum ipsi duci praecleara
 audenti milites defuturos, qui publicum Galliae decus
 respicerent, ipsamq; omnium salutem ac libertatè ob-
 nixè tuerentur. Se quidem qui id consilij praeberet,
 omnes Lucaniae opes permultis et recentis et ueteris
 belli casibus Gallico nomini obligatas confestim addi-
 turum, et ad extremum constanter in fide persistendo,
 si Dij tantis ac utiq; prudenter imitis susceptis consilij
 infelisi forent, Carolo Regi uel acerbissima morte scilicet
 facturum. Erat enim Salernitanus Aragonijs omnibus
 maxime insensus: nec ullum omnino gratiae, aut ueniae
 locum ullo unquam tempore apud eos sibi futurum at-
 bitratur, propter insignes iniurias quibus seniores
 Ferdinandum affecerat, quum antea deprauatis cocita-
 tisq; omnibus ferè totius regni proceribus, aduersus
 eum coniurasset: ac tunc demum quum in Gallia exulare,

Alfonso

Alfonso regi tantum bellum undiq; concitasset. Mome-
 pensario Salernitanoq; in Lucaniam ad instaurandum
 bellum profectis, caeteri duces Galli arcem dederunt:
 obsidibusq; receptis cum reliquis copijs Caietam nauim
 gerunt. Nec multo post Alfonso febre seu corruptus
 quam ex atris humoribus conceperat, Messanae inte-
 rijt: tanta quum moreretur caelestis uitae cura, adeoq;
 insigni in Deum pietate, ut qui regia licentia per om-
 nem aetatem cunctis uoluptatibus effuse seruierat, de-
 spectis humanis rebus, longè omnium sanctissime ex hac
 luce migrasse diceretur, quanquam post Ferdinandi fi-
 lij reditu, arcemq; receptas, rursus eum repetèdi regni-
 cupido inuaserit: quum animus haud satis constanti-
 bus decretis ad priuatam uitam fortiter ferendam con-
 firmatus, sese in his ardentis Fortune successibus ere-
 xisset. Obtulerat enim Ferdinando praeter ueteris ga-
 zae reliquias, industriam suam, si ea ad conficiendum
 bellum usui futura uideretur. Caeterum se ab omni hu-
 manarum rerum cura penitus abdicatum, arce Capua-
 na contentum fore, quae amoenissimum regalis Podij se-
 cessum extremo in urbis angulo ab se conditum de-
 spectaret, atq; ibi uitae reliquum procul à conspectu
 multitudinis tranquilla in pace finiturum. Sed Ferdi-
 nandus uti regum ferè omnium mos est, qui regnandi
 causa, neq; pietate neq; uerecundia permouentur, quum
 eadem imperij libidine teneretur, insanientis patris de-
 siderium celeriter elusit, deprecando ne initia infirmæ
 adhuc uictoriae, intempestiuo aduentu suo perturba-
 ret et euerteret: Quod erga eum alieno essent animo
 non modò ipsi Andegauenses, sed omnes propè Arago

ij, qui ueteris eius imperij memoriam reformidarent
& studia in Gallos, si tum aduenirent, subita atimorū
consternatione conuersuri uiderentur. Ob id Alfonso
suo pudore planè castigatus, omnem recuperandæ re-
giæ dignitatis spem penitus abruptit: cōtulitq; se in con-
tubernium sacerdotum ubi sacris intentus literis reli-
giosissimi officium usq; ad uitæ exitum plenissimè uel
simulauit, uel impleuit.

PAVLI IOVII NO.

VOCOMENSIS EPISCO.

PI NVGERINI HISTORIARVM

fui temporis

LIBER QVARTVS:

INTEREA Carolus qui iam
superatis Alpibus in Galliam
ulteriorem peruenerat, post-
quam de Persui uictoria cer-
tius cognouit, eos qui bis col-
latis signis adeò feliciter di-
micassent, auxilijs terra ma-
riq; transmissis iuuare constituit. Itaque in maximam
spem belli prosperè conficiendi haud dubiè erectus,
naues onerarias insignis magnitudinis parari atque
exornari Massiliæ iubet: mittunturq; Genuam ad alias
pecunia conducendas Orpheus præfectus nauium
Gallicarum,

Gallicarum, & Primodeius quæstor: qui tamen si ab
his rebus administrandis per Ludouicum Sfortiam
haud obscuris artibus retardabantur, classem tamen
coactis undiq; nauibus celeriter compararūt: copijsq;
impositis, nauas Caietam cursum dirigere iusserunt.
In ea classe Busechus & Anzoltus erant cum aliquot
delectis Germanorum Heluetiorumq; cohortibus præ-
terea circiter mille Vascones sagittarij, & nonnulli
equites Galli illustres cū Aloisio Arso duce impigro:
itemq; ex Neapolitanis Andegauensis factionis Alois-
sius Gesualdus Compfanus princeps, & Traianus Pa-
pacauda magni uir consilij, gnarusq; militiæ, qui Ca-
rolum secuti, pace denum apud Vercellas constituta,
eum proceresq; omnes ad transmittenda auxilia con-
tinuis cohortationibus accenderant. Interim Ferdinā-
dus à Ludouico Sfortia de aduētū classis certior fiebat.
nā qui ex fœdere, quin portus, classes, cunctaq; regijs
procuratoribus paterent, prohibere non poterat, assi-
duè monebat Aragonius, ut quāta maximè possent cu-
ra ac celeritate classem auerent ac educerent. Quādo
interclusis maritimis auxilijs, non multo post ueluti de-
sperata uictoria, & Mompenserio & cæteris Gallis
omnibus regno esset cedendum. Quòd si eam hostium
classem Caietam libero mari incolumem deferri pate-
rentur, ipsos uictoriam quæ iam certa explorataq; es-
set, non in dubium modò, sed in funestum rerum om-
nium discrimen esse deuocatuos. Verum ea fuit supra
cæteras rerū difficultates in educenda atq; expedienda
classe Aragonijs incuria, ut Gallicæ naues quæ auerti
uel opprimi faciliè poterant, prius Caietanum in por-

tum ex alto se intulerint, quam Triuentius ex Pontia insula, ubi stationem habuerat, eas adipisci potuerunt una tamen, magnitudine insigni nomine Magdalena milite comiteatūq; onusta, quæ cæterarum cursum equare non potuit, intercepta est. Per eos quoque dicitur conductus Gallico stipendio Virginius Vrsinus, et cum eo pleriq; uiri illustres ex eadem familia, qui eius tanquam factionis militiæq; principis nomen atq; auctoritatem sequebatur. Is enim quum captiuus in Galliam à Carolo duceretur, ea fortè die qua ad Tarrum est dimicatum, eger pedibus ad Foronouum in Apennino subsisteret, incertum, data fide, an custodum incuria, regis scilicet Gallorumq; omnium animis atq; oculis in eius imminenti pugna discriminè intentis. Exinde non nihil in Gallia Cisalpina moratus est, ut belli inclinationem potius quam exitum expectaret, explorataq; principum erga se uoluntate, nouæ fortunæ consilia sequeretur. Transiuit non multo post in agrum Romanum, et ueteres milites coegit pecunia Petri Medici maximè adiutus, quæ se uti primū exercitus sub signis foret, Florentiam reducturum pollicebatur. Inde profectus in Umbriam, Valdum Nucerni agri oppidum in gratiam Baleonum Perusie principum, qui id armis repetebant, oppugnauit, sed sædo admodum exitu: nam defendentibus non modò mœnia Fulgintium cohortibus, uerum etiam audacter erupentibus aliquot milites et ferreum ingens tormentum amisit. Filijq; eius Carolus atq; Iordanes, iteq; Liuianus, conuulnerati fuerunt. Nec irritò incepto abscedentem, ac signa in Etruriâ uertentē, Baleoni secuti sunt, ut se factu

ros prom

ros promiserant: quādo eum qui in oppugnatione oppidi plures dies frustra hæssisset, tantæ molis bellum parum prospere tentaturum apparebat. Virginius Umbria digressus, superato Clani amne, ad Rapolanas aquas in finibus Clusinarum conседit, magnumq; Florentinis amittendæ libertatis timorem præbuit: pleriq; enim suspensa metu ciuitate occultas coniurationes à ueteribus Medicorum amicis, clientibusq; initas esse suspectabant, uerebaturq; ne eæ copiae, quæ tum exiguæ erant, occulto Ludouici Venetorumq; consilio maximi exercitus initium fierent: quando illi iam ex professo, et tueri Pisanos uellent, et Gallorum socios pro hostibus habere, belloq; persequi decreuissent. Quibus de causis Florentini, ne aliqua uis intestinæ fraudis erumperet, suspectos ciues in proxima oppida præscriptis finibus ablegarunt, aduentantiq; Virgino Herculem Bentiuolum, et Rancium Marianum apud Cortonā opposuerunt, quos ex agro Pisano cum expeditis copijs euocarant. Ob id Virginius per niuosa loca copias circumducens ad alendum militem aliquot ignobiles uillas expugnauit, quum nec sibi satis uirium esset, ut uim magno conatu moliretur, aperteq; perumperet, neque Petro Medici consilia procederent, qui amicorū erga se studia opinione debiliora fuerat expertus. Interim Camillus Vitellius cum Gimello Gallo equite à Gallia missus, ad Virginium cum mandatis regis peruenit, attulitq; in stipendium duodecim milia aureorum numerum, congressusq; cum Virgino et filijs, præfatisq; eius magnis pollicitationibus nutantem, perpulit ut Gallorum partes sequeretur. Veneti namq; et Lu

domicus Sfortia, itemq; Alexander Pō. iſex per idoneos
homines Virginiū Ferdinando conciliare conati ſu-
rant, ac tum maximè hominem obſtabantur, ne con-
tra totius Italiae conſenſum atq; iudicium, publicis ho-
ſtibus adhaerere uellet. Fore etenim ut à Ferdinādo, qui
iam honeſtiſſimas obtuliſſet conditiones, in antiquam
amiſſorū oppidorum poſſeſſionem, priſtinamq; militi-
a dignitatem reſtitueretur, ſi uti erat humaniter inuita-
tus, uetera erga Aragonios beneficia nouis uirtutis ac
fidei meritis cumularet. Enimuero Ferdinandus Talla-
cotiū in Marſis, & alia oppida Virginiū ditionis, Fabri-
tio Colūne attribuerat, quæ ab eo ſub Caroli aduentū
ſuerant capta. Ipſeq; Fabritius Magiſter equitum erat
creatus, quem honorem militiæ longè ampliſimū ſub
Ferdinando ſeniore, Alſonjoq; Virginiū antea geſſe-
rat. Ea una re animus eius nequaquam ſuperiorem uel
parem dignitate ferre ſolitus, uehemēt̄ er offēdebat̄.
Porro in partes Gallorum tranſiret, ducis quidem no-
mē penes Mompenerium fore, caterū in caſtris Gal-
los ſibi uni obtemperaturos exiſtimabat, quod neminē
eſſe, qui ſe melius Aragoniæ militiæ, rationes regni, o-
pum, locorumq; omnium notiā teneat, arbitratur:
neq; utile ſibi uel decorum putabat, ſi Ferdinan-
do ſeſe uiresq; adderet, apud quem aduerſæ factionis
principes Proſper atque Fabritius ueteres ipſius hoſtis
primum honoris & gratiæ locum occupaffent. Liui-
anus tamen ſæpius eſt eum deprecatus, ne ſeſe totq; cli-
tes ſuos, ac uniuerſam Vrſinam familiam in ſummum
diſcrimen adduceret. Quoniam aduerſus ſummam ope-
rantorum regum, qui Ferdinando ex ſedere fauerent,

nam belli expeditionem, dijs atq; hominibus inſeſtis, ſu-
ſcepturus eſſe uideretur. Sed Virginiū uel innata elā-
to eius animo contra æquum & bonum contumacia,
uel occulta uis fati, quæ ſæpenumero prudentes ad in-
ſaniā uertit, contactu Gallicæ pecuniæ corruptū, aliō
rapiebāt. Itaq; Petrum Medicenū quem pecunijs nuper
exhauſerat, magnificis ſolatus uel bis, dimittit. beuntē
orat, ut neq; de ſua erga ipſum uoluntate, neq; de For-
tuna deſperare uelit. Fore etenim ut Neapolitanæ ui-
ctoriæ quam ipſe concepiffet, fructum maturè ſentiret
quando ipſe non prius quam Mediceam familiam ar-
mis Florentiam reduxiſſet, corpore uel animo eſſet cō-
quieturus. Eo dimiſſo Carolū filiū pro obſide in Gal-
liam tranſmiſit, & per Tudertinum Sabinūq; agrum
Aquilam profeſtus eſt. Eius aduentu timore adductus,
Cantelmus populi comes, cum Aragonio preſidio ur-
be exceſſit: ſimulq; Interamna in Præcutinis partes Gal-
lorum ſequuta eſt. Monteleonem quoque oppidum à
Vitellianis ex itinere captum, & cum multa cæde op-
pidanorum crudeliter direptum, pauciſque diebus Lā-
cianum celeberrimum Apuliæ emporium, quod anti-
quitus Anxanum Frentanorum fuit, magno Aragonio-
rum cum terrore peruenit. Erant enim ſub ſignis Vir-
giniū equites cataphracti circiter quingenti, & toti-
dem leuis armaturæ: ſingulas alas ductabant Iordanes
filius, Paul. & Francioſtus Vrſini: præterea Liuianus,
& Antonius comes, itēq; Baleoniū eximia uirtutis iuue-
nes Simonettus, Carolus & Hadrian. à proceritate cor-
poris cognomēto Morgātes, Vitellij quoq; Camillus et
Paul. nā Vitello eius Tiſerni remaſerat, ut in Galliā pro-

obside proficisceretur, quadringentos utriusque armaturæ equites militariter potius quam splendide instruitos adduxerant. His quoque Baylinus Vitrius qui Aprutinam præfecturam obtinebat, cum ala Gallorum ex itinere se adiunxerat. Ab Gratiano autem Guerra, Ioanneq; Rouoreo, & Sigismundo Cantelmo in Marfisis & Pelignis bellum impigrè gerebatur. Belcarus Caietæ proximisq; Campaniæ oppidis copias, quæ e Gallia nauibus aduenerant, singulari cura recreabat, armis uesteq; ac rebus reliquis omnibus adornabat. Ipse Mompenserijs & Persiujs, Salernitanusq; & Befanianus copijs nouo delectis, ex Lucania in Etruriam ita opportunè transferant, ut Ferdinandus qui Apenninum transgressus ad Fogiã urbem in Apulia confederat, undiq; magnis hostium exercitibus circumuectus esse uideretur. Quibus de causis in summas eum belli difficultates adductus, quòd extrema pecuniæ inopia premebatur, ad Venetos confugit, orando, ut sicuti totius Italiae egregijs operibus editis conseruatores omnium iudicio nuper extitissent, ita imperij Neapolitani atq; ipsius Aragoniæ domus salutis ac dignitatis curam susciperët. Se in testimonium egregiæ uoluntatis, ad gratiam eius accepti immortalis beneficii integra fide, ac potis foret referendam, concessurum in eorum potestatem, quas uellent Apuliæ urbes pignoris nomine, donec eæ, restituta pecunia quam mutuam dedissent, recuperatæ forent. Futurumq; esse, ut si ipsis maturè operiferentibus Aragoniæ res starent, ac electo externo hoste firmarentur, ipse, Aragonijq; posteri omnes, Venetos tanquam præcipuos patronos ac tutelares dom-

nos studiosissimè colerent. Veneti qui tum magnis opibus florebant, ac imperij fines extra principum inuidiam proferre cupiebant, adhortantibus maximè Ludouico Alexandroq; Pontifice, defendendi aduersus Gallorum uim Ferdinandi, conseruandiq; eius regni negotium susceperunt, ea conditione, ut sibi maritime urbes Tranium, Monopolis, Polygnanum, Mola, Hydruntum, atque Brundusium in Apulia traderentur, essentq; Venetæ ditioris, donec Ferdinandus impensâ eo bello pecuniam Senatui Veneto persoluisset. Nec multo post Mantuanus recenti rerum gestarum gloria clarus, quum neminem eo fortius Gallos debellare posse homines crederent; eumq; præcipuè Ferdinandus flagitaret, imperator deligitur, additurq; legatus Paulus Capellius excellenti uirtute patritius. Itaq; circiter Idus Februarias, euo catis ad se Mantuam ex hybernis delectis militibus, hisq; nauibus impositis secundo Pado Rhaenam deuehitur: atq; inde per Umbriam itinere facto paucis diebus Romam est profectus, putans Alexandrum pontificem in ipsius gratiam, ut ille promiserat, Sigismundum fratrem purpurei galeri dignitate protinus ornaturum, quòd in ea periculosi admodum belli difficultate, & à Senatu Veneto, & à Ludouico Sfortia, magnoperè in eius honoris petitione fuerat commendatus. Verum quum ab Alexandro, qui iam aliquot neq; animi uirtute, neq; natalibus insignes, Sigismundo præterito, in eum ordinem legerat, falsis pollicitationibus impleretur, auersatus hominis ingenium Romanis excessit, transgressusq; sancti Germani saltus angustias & Venisro ex itinere recepto, Capuam, atque inde

Beneuentum exercitu incolumi peruenit, ubi tum erat Federicus regis patruus, qui urbem pontificia ditione aduersus Gallos ex omnibus Samnij oppidis imminentes, praesidio imposito tuebatur. Eius aduentus labantem Aragoniarum rerum fortunam mirifice subleuauit: ad duxerat enim utriusq; armaturae equites eximie ornatos, circiter mille & quingentos, in quibus erant septingenti, partim Graeci, partim Epirotae, duce Contarino. Sed in ijs minores praefecti plures erant probate uirtutis, & ante alios Dominicus Bosfigia, & Mercurius, uiri in eo genere militiae omnium postea eius nationis longe clarissimi. Mille quoque uterani pedites, quibus ob spectatam uirtutem pace ac bello stipendio soluebantur, Crasso duce, secundum Adriatici oram nauibus in Apuliam delati, ad eum peruenerant. Dum Mantuanus in Latino agro in Campaniam transfiret, Galli de eius aduentu multorum literis certiores facti, diuersa gerendi belli consilia inibant. Virginius ad eum intercludendum ex Apulia in Campaniam proficisci oportere censebat, coniunctisque uiribus cum his, qui mari aduenissent ducibus, & tormentis ex arce classeque detrahitis, dum Ferdinandus in Samnio moraretur, ad oppugnandam Neapolim properare contendendum esse dicebat. Quod consilium cum ab ipso Belcario, tum a ceteris qui Caieta erant, maxime probabatur. Mompferius uero atque Perseus praesentis potius commodi, quam uniuersi belli exitus rationem sequuti, ex Hirpinis perscribebant, non uideri sibi cur alibi potius quam in Apulia bellum geri deberet. Imminere aduerti Veris tepus, quo portorium pecoris, ijs, qui in Apulia uiribus

polle-

pollerent, exigendum foret, uti ex mutuata pactione cum hostibus conuenissent. Ex eo uectigali supra centum milia aureorum nummum pendit: propterea nihil stultius fore, quam si ipsorum beneficio, Ferdinandus pecuniarum inops, tantum optimi portorij emolumento ditaretur. Quod si in Apulia undique Gallorum arma coirent milites qui iam debita sibi stipendia flagitare coepissent in tam propinqua spe noui prouentus, non modo conquieturos esse, sed in ea alacritate omnem penitus existimationem, quae uana potius regij nominis imagine, quam ueris uiribus constaret, hostium copijs erepturos: Proinde sibi uideri magno usui fore, si Vitellij fratres cum alijs suis ad Caietana praesidia ex itinere excipienda mitterentur, ut ad se per Hirpinos iter facturis tutissimus aduersus hostium insidias transitus praebere tur. Virginius qui nec absentes docere poterat, monstrando qualis occasio ad summam uictoriae profectum eo in Apuliam transitu penitus amitteretur, & Gallos homines ab eo consilioliteris dimoueri non facile posse intellegebat, utinam, inquit, Fortuna, quae recta monentes sepius eludit, opinionem meam fallat: ducentisque nostrum praeposteris utentem consilijs, secunda ac fauens omnino subsequatur. Nec multo post Vitellij trans Apenninam in Campaniam mittuntur, ut pedestribus copijs ac tormentis praesidio essent. Quibus exceptis iunctisque in unum copijs, ad Mompferium contenderunt. Cognitis hostium consilijs Ferdinandus in Samnio, sicuti diximus in Apuliam transgressus, Fugiam, quae urbs ex Harporum ruinis creuit, confederat, urbesque mediterraneas, opportunis oppida praesidijs munit, caetera maritima ferme

f 2

omnis Venetæ classis præsidio, Aragonia in fide tene-
retur. Ex aduerso Virginius ad sancti Seueri oppidum
agri Sipontini castra promouerat, omniumq; utriusq;
partis animi in eam curam erant intenti, ut coactis de-
ostentatis uiribus, aduersarios ad pugnam prouoca-
rent, ac patentibus uagando campis, hosti detrectanti
certamen amissæ possessionis Apuliæ confessionem
exprimerent. Quoniam qui eam rem obtinissent ex
præscripta pactione exigendi uectigalis iura habu-
uiderent. Inclinauerat enim iam se annus ex seua hye-
me, ac uernum tempus appetebat, ut armenta, quæ ni-
uosis Præcutinorum Pelignorūq; montibus deducta,
in herbidis apricis Apuliæ campis hyemem absumpse-
rant, à pastoribus reducerentur, qui non procul à Ger-
gano monte quum transibant, portorium regijs pu-
blicanis persoluere consueuerant. Per eos dies, cū Fer-
dinandus ad tentandas Virginij uires leuem armaturam
qua maximè ualebat, sæpius emitteret, Franciscus Rus-
ticus Romanus sagittariorum equitum præfectus, &
Theodorus Bocalus Græcorū dux non procul à sancti
Seueri oppido cum Virginij equitatu prosperè confi-
xerunt: occisq; Antiquario insigni architecto, & Mo-
gante consauciato, pluribusq; alijs interfectis, & cap-
tis, ceteros perterritos intra oppidi portam compul-
serunt. Quo successu Rex inuitatus, sequenti die omnes
copias in conspectum oppidi instructis ordinibus ad-
duxit, ut prius quàm Mompenserius Vitellij quæ cum
Germanis in Apuliam descenderent, cum Virgino ma-
nus confereret, si temeritate hostium aut casu aliquo
pugnandi facultas præberetur. Quòd si Virginius ad
pugnam

pugnam elici non posset, campos circumeūdo adeptæ
possessionis portorij nomen apud pastores adsequere-
tur. Sed quum Virginius cauto innixus consilio muni-
tis locis ac uinetis, quæ oppido iungebantur, se conti-
neret, Ferdinandus alterum propositum tenuit: circū-
uectusq; oppidum, alas in pompæ morem explicando
ac ignauiam hostibus exprobrando, ita ut ex propin-
quo militum uoces exaudirentur, Fugiam uictori simi-
lis est reuersus. Triduo post Mompenserius apud Ca-
salem arborem, quod est oppidum Hirpinorum in ra-
dicibus Apennini positum, cum pedestribus copijs,
quæ ab Caieta ad se peruenerant, castra coniunxit, de-
positisq; ibi maioribus tormentis, quoniam ad exigen-
dum pecoris uectigal celeritate potius quàm uera ui-
opus esse putabat, expedito cum exercitu in Apuliam
descendit. Ei quoq; ab sancto Seuero obuiam progres-
si Virginius Baylinusq; Vitrius, apud Syluam planam
Troiani agri cum omni equitatu cōiunguntur. Fit ma-
gna gratulatio tātis in unum coactis auxilijs, Bussecus
Germanus & Anzoltus Heluetius cohortes suas pro-
ducit: explicatisq; uexillis ac instructis ordinibus eas
ostentant: ingressiq; in sermonem de Tarrensi pugna,
contēptim de Italis, de se uerò ac Gallis magnificè pro-
loquuntur: omnibusq; de obtinenda non modò pecu-
nia ex ipsa possessione uectigalis, sed de summæ rei ui-
ctoria spes cōfirmatur. Erāt enim in castris cataphra-
cti mille centum, leuis autem armaturæ equites circi-
ter mille & quadringenti, peditum Germanorum ac
Heluetiorum sex milia, Brutiorum et Lucanorū quos
Besennianus & Salernitanus adduxerant adiunctis

Vasconibus, cohortes decem: quibus cum minime congressurus esse uidebatur Ferdinandus, priusquā Martianus cum auxilijs superueniret, quum & numero, & uirtute militum inferior haberetur. Erat eius exercitus trifariam diuisus: Fabritius Columna Troia praesidio erat impositus. Prosper Columna Luceriam turbatur: ipse ut diximus Fogiæ castra habebat. Gallia propter Luceriam ac Troiam iter erat contendentibus Manfredoniam, quæ Sipontus olim fuit, ut publicanos locumq; exigendi portorij præoccuparent. in itinere obuij sunt septingenti Germani pedites duce Hederlino, qui Troia egressi, ut se cū cæteris Germanis Prosperoq; coniungerent, Luceriam petebant. Eos Fabritius monēdo deterrendoq;, ne se in tanta hostium propinquitate ad apertis præsertim locis sine equitatu committerent, multum fuerat obtestatus. Sed Hederlinus suorum uirtuti confisus, omne periculum stolidam temeritate contempserat. Itaque patentibus in campis à Vitellianis, qui antecursores erant, circumueniuntur. Germani disciplinæ memores, pectora obuertunt, ac in orbem depugnant, cominusq; prælongis hastis, eminus uerò sclopettis rem gerunt. Contra Vitelliani quum ordines frustra incurrendo perrumpere conati essent, multiq; equi pilarū procella sauciarentur, balistis ac sclopettis uti coeperunt, sic ut quaternæ turmae sibi ipsas in gyrū succedentes, orbem incendientium hostiū sagittando perpetuo ordine circuitent, multiq; passim quū nulla sagitta cōfertis frustra incideret, cōiugerentur. In tanta prelij iniquitate Germani pertinacia ac rabie quadā incitati, quòd neq; alicūde subsidū

expecta

expectabant, neq; se in tanto emensi itineris spatio, si conseruatis ordinibus se reciperēt, sagittarum uim tolerare posse iudicabant, aperto orbe circiter ducentos emiserunt, factoq; impetu in equites, eos pluribus interfectis disiecerunt. Periere eo cōcurso Cemperusius nobilis Gallus Aletij in Salentinis regulus, item Petrus Poctius turmae sagittariorū præfectus, & Busus insignis eques ueteranus. Sed quum Germanis nullus disciplina ac uirtuti locus relinqueretur, absumpto præsertim omni puluere sulphureo, quòd & repugnantes extra ordinem multitudine equitum opprimebantur, & densato agmine incendentes, à circumfusis sagittarijs delebatur, desperata salute ad Chilonem amnem peruenerunt. Ibi, quòd solutis ordinibus propter impeditas ripas descendere erat necesse, Hederlinus, quem multis miserabiliter cōfixum sagittis exanimē equoq; impositum summa pietate deserebant, à suis deseritur: cæteri incredibili peruicacia repugnando ad unū onanes interficiuntur. Eius celebris facti laus penes Camillum Vitelliū fuit, cui quum equus fuisset interfectus, è pharetras equitū exanimatas esse animaduertisset, cataphractos descendere ex equis iussit, & cū ijs pedes in fluminis alueum, ubi suprema Germanorū obstinatio ne pugnabatur, singulari promptitudine se cōiecit. Eadie sclopettarios equites, quos Camillus suo pte militari ingenio nuper instituerat, tum primum in acie & felici quidem periculo productos fuisse constat. Deletis iā magna ex parte Germanis, Liuianus cū ala subsidio Vitellijs aduolauit: alijq; deinceps, ac alij duces: ipseq; demum Mompenserius atq; Virginius superuenerunt.

lacedant passim, uti incedentes sanguis uiresq; defecerant, toto eo itinere tractu ingentia corpora Germanorum: ipseq; annis, quanquam exiguas undas traheret, obice cadauerum retentus, alueum cruentis aquis restagnantem transeuntibus ostendebat. Eius cladis fama uno simul tempore Luceriam, Troiam, Fogiamq; delata, Aragoniorum animos magnopere perturbauit, auxitq; Gallis ducibus audaciam, quam nuper cūctarum uirium, opportuna coniunctione conceperat. Nec mora eo successu alacres rectā Fogiam pergunt, ut regem insultando ac prouocando ad certamen extraherent: Si forte iuuentæ uigore preferuidus ad periclitandas uires, potiore decoris quam salutis cura duceretur. Sed Ferdinandus suorum ducum monitis obtemperare solitus, dispositis undiq; tormentis, copiosita eduxit, ut à mœnibus portisq; minimè discederet. Et Græcorum tantum leuis armatura, quæ ei erat mirifica, audacter emitteretur. Namq; ijs ferme diebus supra mille egregij equites Venetorum pecunia conducti, è Macedonia Fogiam peruenerant. Horum alacri ac specioso admodum egressu confirmatus, defensusq; præsidio tormentorum, quæ in mœnibus erāt, aliquandiu in acie stetit: atq; ea mora tandiu hostes futura pugnae expectatione frustratus est, ut iam ipsum minimè prælio defugisse appareret, et Galli ingruentibus tenebris, magno cum incōmodo castra ponere cogerentur. Postero die Galli promotis castris, instructaq; parata ad dimicandum acie, Fogiæ mœnia præteruerti, ad Deiparæ uirginis Coronatæ Fanū, quod in medijs uemoribus est positum, concesserunt. Tuncq; pri-

mum pri

mum pristini erroris sui incommodum Mompeserius sensit, quod à tormentis maioribus ad Casalem arborem relictis, præpropera atq; inani festinatione in Apuliã transcendisset. Nam omnium opinione constabat regem turpissimè fugere, relictis impedimentis necesse fuisse, aut eum, si dignitatis iacturam quam salutis potiore duxisset, expugnata nullo negotio Fogia opprimi potuisse. Sed is animo erat ad uictoriã ad eò confirmato, ut quo Gallos magis despiciere uideretur, falconū aucupio intētus Fogia exiret, et per eos cãpos ipso propè in conspectu hostium, incredibilem fiducia uagaretur: ita ut quum semel omnibus de eius salute sollicitis, errabundus in multam noctem rediisset, à Prospero singulisq; militum ordinibus, qui armati obuia prodierant, tantæ temeritatis libera uoce reprehenderetur. Inde Galli ad armenta cogenda traducendaq; Lianianum cum leui armatura præmisere. Interim uerò Manuanus à Sannio frequentibus nuncijs accersitus, Asculum Apulorum profectus est: ibiq; præsidio relicto, ad Ferdinandum in subiectis Fogiæ campis peruertit, à quo incredibilem lætitiã, singulariq; totius exercitus alacritate susceptus est. Enimuerò nō modò auxilia summæ spei, sed et famam pugnacissimi ducis attulerat: ad cuius nomen sæpius Galli duces excitabantur qui ab eo belli initio Italos aliquanto consilij quam manu meliores esse persuasum habebant: uidebaturq; is nullam occasionem prætermisurus, quin ex æquo manus confereret, quum iam Gallicæ militiæ morem non modò tenere, sed contrarijs adinuētis artibus propè cōtemnere diceretur. Coactis in unum ducibus qui

f 5

in proximis erat praesidijs, et de tota belli administratione aliquot mitis consilij, statuerunt praelio supercedere, tueri circumiecta oppida, et iter per Apenninum in Campaniam atque Neapolim aperire. Quoniam in Samnij uallibus pleraque oppida uexilla Gallorum eraxerant. Fiebaturque eorum atrocinijs et locorum opportunitate, ut commectus in Apuliam egre conuehertur. Poteratque ideo trahi bellum nullo metu amittenda existimationis, quod undique auxilia a Venetis, Alexandroque Pontifice mature conuictura nunciarentur. Mantuanus nauanda opera cupidus, eam prouinciam ultrò sibi desumpsit: progressusque cum Francisco Ursino Grauius regulo, regionis admodum perito, et Aragonia domui in primis fideli, celeriter Montemuidem, Rochetta et Carbonaria in fidem recepit. Vallata quoque oppidum in edito colle positum, magna uis atque ira militum expugnata, trucidatisque ad unum ferme omnibus oppidanis direpta, quod Vallatenses agresti feritate in fide Gallorum perseverantes, primo statim aduicti colloquium progressos Alexium Beccacutum, Aloisiumque Alberum delectorum cohortis praefectum, et Crassum centurionem, missilibus uulnerassent, Suardinoque etiam ex armigeris familiaribus nobili decoroque adolescenti, aduersum os lapidis ictu deformassent. Vallatensium calamitate permoti populi omnes, qui Vicobisazam, Carisfas, Guardiam, sancti Angeli castrum, Urbemque Cidoniam incolunt, praemissis oratoribus, ad Aragoniam fidem redierunt. Idem paulo post fecere Pandinenses et Montecutani: totumque id iter una atque ea admodum celeri expeditione

patefactum est. Galli interea ad sanctum Severum innumerabilem pecoris multitudinem coegerunt. Verum quum pecuniam ex uestigali se exacturos sperarent, Ferdinandus uniuersum equitatum noctu Foggia emisit: accersitaque leui armatura Mantuani, et tumultuario praelio pluribus simul locis inito, magnam pecoris partem auertit et abripuit eo euentu, ut Galli gregibus in utriusque partis militum praedam conuersis et captis dispersisque pastoribus, fugatisque demum Publicanis, omnem penitus praecupanda pecuniae facultate amiserint. Erant, quod uix dictu credibile est, supra sexcenta milia minoris pecoris, maioris uero circiter ducenta milia. Fuit eius editi facinoris spectaculum ualde deforme et miserabile, quum eo tumultu innocentissimorum populorum opes inexpectata calamitate conciderint. Videre enim erat milites inter se latronum more de praeda decertare, armenta ipsa aspectu armatorum et concursu rapientium, metu consternata undique diffugere: pastores uinctos trahi, tumultuososque contentionis genere cuncta permisceri: et quod prope ridiculum erat, milites desperatione maioris lucri, oues raptim detundere, alios iugulatas excoriare, ut lana ac pellibus potirentur. Aragonij partem pecoris Troia abegerunt, Galli uero multo maximam ad Garanium, atque inde in Aprutij fines, ut dominis, qui Andegauensis factionis essent, redderetur, deduxerunt. Verum et ea pars pecoris paulo post ab Aragonijs est direpta, quam forte Gratianus et plerique alij Andegauenses reguli, qui praesidio armatis satis incaute per Pelignos ferbatur, in Cantelnum populi comitem, Traianumque

Sabellum incidissent, à quibus apud Pallenam agri Salmonensis tumultuaria pugna superati sunt. Mompertius eo depulsus consilio, quòd neq; sibi neq; hosti uectigalis pecunia cesserat, ad Casalem arborem iter intendit, ut sumptis sibi maioribus tormentis pristinam belli rationem in repetenda Neapoli sequeretur. Ex itinere Colleonesium oppidū post factam deditionem Germanorum & Gallorum crudelitate, trucidatis ferè omnibus oppidanis & fœminis ad libidinem abductis, deletum est. Petracallum quoq; haud ignobile castrum, eandem saui impetus fortunam tulit: atq; inde Casalem arborem per Apennini ualles est peruentum. Ferdinandus interea apud Luceriam cum Mantuano castra coniunxit: prouisoq; commeatu medium iter tenuit, ut hostium uestigia sequeretur: nam duo omnino erant itinera, quibus Galli diuerso consilio, aut Pelignos, aut Neapolim per Samnitium fines petituri uidebantur. Sed ij spe potiundi Beneuenti ad læuam deslexerunt. Verum, quum eam urbem, & regio præsidio, & recentibus Ioannis Sfortiæ Pisarenensium reguli auxilijs firmatam nequicquam tētassent, retro Murconem abscessere. Regius uerò exercitus ad Postum castellum consedit: quòd etiam Ioannes Gonzaga Mantuani frater, alam equitum suo ære cōductam regi in auxilium adduxit. Sequenti die Circellum oppidum à Gallis infeliciter est oppugnatū: nam Camillus Vitellius, quum lenta admodum ac segnis pugna à Vasconibus iniretur, & militibus ignauiam increpitans, multis secum ex equis desilire iussis, audacius muro successisset, lapidis ictu collisa uehementer galea occubuit: uir prof-

ctò corpo

ctò corporis ac ingenij eximijs dotibus inter paucos etatis nostræ duces numerandus: si supremos egregiæ uirtutis conatus, nequaquam tunc pro externi regis amplitudine, sed pro seruitura mox Italiæ libertate deuouisset. Camillo prostrato, cohortes occupata metu, & ducum imperio reuocata, retro pedem retulere: nam tum fortè Mantuanus cum uniuerso leuis armatura equitatu castra improviso adortus, interceptis undiq; commeatus subuectoribus, & ex numero uagantium militum multis captis & interfectis, magnam undiq; trepidationem intulerat. Quo spatio tēporis, oppidani qui ægerrimè aquabatur, liberè egressi, ex subiecto amne proximisq; fontibus aquam sumpserunt, et nuncios de sua constantia ad regem protinus emiserunt. Eodem die Ferdinandus in ipso hostiū conspectu, Frægetto tormenta admouit, ut Galli amittendi eius oppidi, quod Andegauensis nominis maxime erat studio sum, periculo adducti, à Circelli oppugnatione discedere cogentur. Erant ei oppido paulo antè præsidio impositi circiter quadringenti Vascones, qui quum murus haud multis tormentorum ictibus esset quassatus atq; disruptus, & propterea uehementer de sua salute dubitarent, admissio ad colloquium Cerbellione, sese ac oppidum præter omnium opinionem ex templo dediderunt. Cerbellio namq; uti supra docuimus, sub Carolo meruerat, eorumq; noticia ac familiaritate adductus, facile persuaserat, ne supremos oppugnationis impetus expectarent: ne dum sero oppidum præsidio ac mœnibus infirmissimum tueri aduersus tantum exercitus uim stultè contenderent, ad unum omnes

pro aliena salute trucidarentur. Qua repentina Valesconum deditione mox effectum est, ut Galli duces, qui reducti à Circello tormentis, Frangettanis auxilio immaturabant, utraq; & Circelli capiendi, & Frangettani periculo liberandi occasionem amiserint. Nam dum appropinquarent, non modò oppidum ab regijs occupatum senserunt, uerum discussa radijs solaribus matutina crassiore nebula, quæ prospectum adimebat, tectis oppidi incendio fumantia ex propinquo conspexerunt. Quoniam Ferdinandus de hostium aduentu certior factus, quum prælio decertare necessè fore existimaret, nec milites prædabundi commensabundiq; ullo militari signo proposito, educi possent, tectis faces iniecit. Mompenserus contra oppidum molli in tumultu constitit: & quanquã, uti consilio repente depulsis sepe accidit, militibus eam quam modò pugnae auidi ferocesq; attulerant, animorũ alacritatem, resedisse cerneret, pugnae tamen signũ multo tympanorum iubarumq; concentu edidit. Intererat modica uallis inter Frangettum & castra, in quam primò Gallis erat descendendum, mox uerò haud multum lato aditu per collis dorsum in planiciem ad oppidum pertinentẽ, ubi regia copia conserant, erat euadendum. Is aditus utrinq; deiectus habebat inaequales & abruptos, nec tantum spatij uicem militaris in medio relinqueretur, ut exercitus expansa acie subire posset. Verum Mompenserus atq; Virginius quo minus ad hostem extemplo contenderent, nulla eius loci iniquitate deterrebantur, quum Germanorum Heluetiorumq; uirtuti plurimum confiderent, & multis de causis reliquas spes omnes ad unam eius præ-

lij fortunam

lij fortunam omnino periclitandam recidisse conspicerent. Contrà autem Persius, Paulus Ursinus & Luivius, insanie uel ultimæ desperationis cõsiliũ esse deserebãt, milites æstu ac itineris labore fatigatos iniquissimo accessu recentibus hostibus, qui loco opere munito se continerent, ac oppido potirentur, obiectare: nõ defuturam mox occasionem ex æquo confligendi, nisi tum Germanorum ac Heluetiorum alacritate penitus abuterentur, qui campestribus in locis, si signa conferrent, hostilem aciem cæsis nuper ad Luceriam fortissimis Germanorum cohortibus uehemẽter attenuatam, nullo negotio prostraturi uiderentur. Tum uerò Ferdinandus & Mantuanus uultu quidem alacres, sed intus sensibus maximè suspensi, milites ad signa uocare, acies idoneis locis instruere, non modò duces atque præfectos obsecrare ac obtestari, uerũ singulos quoq; milites nominatim appellando cohortari, ut pro salute omnium pro libertate dignitateq; Italiae, pro premijs, quæ singulis ex amplissimi regni opibus promissa essent, forti animo consistere, & strenuè manus conferere uellent. Sed ea erat insita Aragoniorum animis de externo hoste uirtutis, & crudelitatis opinio, ut pleriq; præda onusti, ardẽtibus ac semiuisti in tectis se conderent, aut turpi fuga dilaberentur: necessèq; esset regem ipsum sua manu alios laqueo suspendere, alios intentato gladio uulnerare ac interficere. Interim Prosper atq; Fabritius qui antea in postremo agmine curarent, è uetere disciplina, fossam in fronte eius planicie trãuersam tumultario opere perduxerunt: quæ tamen si latitudine erat mediocris, nec moratura hostiũ

petum uidebatur, ob id tamen magno usui fuit, quod
 terrenum in aduersum fossæ labrum de more eiec-
 speculantibus Gallis amplioris munitionis specie pro-
 cul ostendebat. Iam leuis Gallorū armatura, & ex ad-
 uerso Græcorum turmæ pugnam clamoribus cientes
 in subiectam uallem deuolarāt: ipseq; Virginius quan-
 quam ætate ac oboeso corpore ualde grauis, undiq; ta-
 men armis protectus ac paludatus, ad cohortandos mi-
 lites processerat, quum Heluetij merita stipēdia & do-
 natiuum certaturi dari solitum deposcere cœperunt,
 qua inopinata cūctatione, paratorum ad pugnam du-
 cum & militum impetus est retardatus. Iis porro cre-
 uere animi, qui dudum aduersus summos duces incen-
 dae pugnae consilium improbarant. Itaq; quum semel
 auarè & turpiter consternatæ legionis animi, uel mul-
 tis pecuniæ pollicitationibus ægrè pacarentur, ingen-
 tis uictoriae occasio à Gallis amissa uideri potuit. Fe-
 runt Heluetios per se specie amplioris hostium muni-
 tionis deterritos, etiam Persui obliquis artibus, apud
 quos ille autoritate plurimum ualebat, ad detrectan-
 dum certamen fuisse inductos: Quò d ille supra uerum
 decus ad Seminariam atq; Ebulum insigni uirtute par-
 tum, nouam ac inanem gloriam ex Mompenserij emu-
 li sui felicitate turpiter quæsiuisse diceretur. Virginius
 nequicquam Heluetiorū qui summi imperij iussa con-
 temnereut, ingenia detestatus, quum è manibus eripi
 sibi uictoriam quereretur, uti uerus uates calamitosi
 exitus, fatales lachrymas tenere non potuit. Sequenti
 die Galli uictis similes Murconè atq; inde Andrettan
 signa uerterunt, ut in fines Hirpinorum & Lucano-

rum pro

rum proficisceretur. Ibiq; amicarum ciuitatum studijs
 & fertilissimæ regionis copijs freti, reliquum æstatis
 extraherent, donec ampliora præsidia pararetur. An-
 degauenses autem reguli Besennianus, Salernitanus,
 & Compfanus, siue desperatis rebus, siue, ut ipsi dice-
 bant ad accersendum è Brutijs Obegninum, nouosq;
 exercitus comparandos in suæ ditionis regiones disces-
 serunt. Abeuntibus Gallis, Fabritius Columna, uti erat
 alacri pugnaciq; ingenio, Insistamus, inquit, abeuntiu
 tergis, more militiæ maximè tuto decoroq; ut qui ul-
 tro abeunt, ut pelli fugariq; uideantur. Nec mora rege
 Mantuanoq; approbantibus, tanta uis equitum nouissi-
 mum agmen persequuta est, ut quum Gallicus equita-
 tus undiq; insultantes ac urgentes ægerrimè sustineret,
 Heluetij & Germani scloppetarij à media acie reducti
 in terga agmen claudere ac laceffentes summonere cō-
 gerentur. Ferdinandus interea æquioribus locis exer-
 citum ita ductabat, ut nec à uestigijs, nec à conspectu ho-
 stium abscederet, præmissaq; leui armatura eos omni-
 bus partibus sectaretur, sæpèq; fiebat, uti ex eodem flumi-
 ne æquarentur, leuibuscq; continuè commissis certami-
 nibus, Galli cataphracti Galeati intentiq; in pugnam
 in summis Solis feruoribus magno cum incommodo di-
 stinerentur. Tertio die Ferdinandus in conspectu hostiū
 Gesualdium Compfani reguli oppidum expugnauit,
 arcemq; recepit, quum fortè miraculo quodam uni è
 custodibus è summa arce Gallicum uexillum uibranti,
 falconis pila, brachium cum uexillo fuisset abreptum.
 Eodè die Galli haud multū ab tergo laceffiti, Atellam
 Hirpinorū oppidū concesserunt: primoq; aduētū oppi-

t

di arce, quā Gurellus Caracciolus auaritia in famis
 presidij stipendium interuerteret, custodiendā accep-
 rat, absque ullo certamine potiti sunt. Eos Ferdināndus
 Andreta, Paternoq; ex itinere receptis biduo post eum
 toto exercitu atq; apparatu tormentorum est consec-
 tus. Gallis in Atellam compulsis, uaria ac ducibus ad pre-
 rendum bellum consilia agitabantur. Virginius enim
 tum belli euentus sapius diuina mente presentire soliti-
 tus, nisi maturè inde mouerent castra, Atellam ipsi-
 que Capua quondam Poenis extitisset, haud dubie futu-
 ram testabatur. Quando ea uini rerumq; omnium cop-
 pia, qua adeò licenter ac auidè milites uescerentur, om-
 nem corporum ac animorum uigorem, prius extintu-
 ra uideretur, quam è Gallia terra aut mari auxilia su-
 peruenirent. Ex aduerso regem hostem, qui mox tota
 mole exercitus undiq; oppidum esset circumsessum
 Hispanos & Consaluum magnum ducem è Brutijs no-
 uaq; ab Pontifice auxilia propediem expectare, nec ob-
 sidionem tolerantibus in tam longinqua spe auxilliorū
 commeatum exigui oppidi, quanquā multus esse uide-
 retur diu suffecturū milites enim, externoq; presertim
 quia ex lieno penu largè prodigèq; conuiuarentur, se-
 ro uel prescripta demum uictus ratione, futuram pe-
 nuriam precaucrescōsueuisse, nec ullum ab ijs, qui mer-
 cenarij essent, ac inter se moribus linguāq; differrent,
 erga duces in perferendis obsidionis incommodis, ob-
 sequium sperari, quum modò in acie ad classici signum
 adeò insolenter atque obstinatè dicto audientes esse no-
 luerint: Venusiam unis castris contendì posse, ubi ad-
 trahendum bellum commeatum affatim & pulueri

sulphurei pilarumq; & tormentorum apparatus es-
 sent inuenturi: in tergo quoque esse pleraq; oppida ar-
 tate natura locorum permunita, eximia tum fidei tum
 fertilitatis Andegauensium regulatorum, ac patere ex-
 peditum iter commeatibus in Lucanos & Brutios, nec
 diu moraturos regulos, quin coactis et iunctis cum O-
 begnino ualidis copijs ad se reuenterentur. Si id consi-
 lij extēplo caperent, integra adhuc spe, nec iniqua for-
 tuna gesturos bellum: at si cunctarentur, & sententijs
 dissiderent, ipsos non multò post sese ac legiones regi-
 cum ex merito implacabili atq; acerbissimo hosti, tū ex
 natura familie crudeli ac sauo sub iugum mittendās: et
 quod Diu auerterent, sub fide mactandas præbituros.
 Atq; compensarijs probare quidem consilium providè
 tiæ militaris plenum, sed militem stipendia merita flagè-
 tantem, consternatū adhuc alienatumq; ab ducib. circiè
 ducere, quotidianisq; minutis prælijs obiectare, multo
 periculosius uideri: Germanos robur esse totius exer-
 citus, gentem ex leuibus sæpe offensionibus turbida cō-
 silia agitare solitam: æquiore eos animo stipendiorum
 dilationem perlaturus, si in oppido omni cibariorum
 genere affluentè gratuitò alerentur. Quod si in itinere
 ab innumerabili hostium equitatu, aliquoadficerentur
 incommodo, & in congressibus cum consanguineis
 suis, qui apud Regem militarent, colloquerentur,
 facile futurum esse, uti belli tædio, & regijs polli-
 citationibus repentina defectione ad hostem tran-
 sirent, quarum rerum occasio munito oppido se te-
 nentibus omnino tolleretur. Neque se dubitare, quin
 prius quam omnem absumerent commeatū, certi nūtij.

de aduentu classis atq; auxiliorum in castra perferretur. Alienum namq; esse à iudicio fortissimorum uirorum, si putarent Carolum regem cūctosq; Galliae principes, omnem penitus rerum humanarum memoriam amisisse: adeo ut subita mentis commotione, uel inaudita sagittie atq; socordia oppressos, ciuium, fratrum, consanguineorum, amicorum, commilitonumq; suorum salutem neglectam ac perditam uelint. An non audisti inquit, quanto ardore, quantoq; apparatu Galli duces ab Narbona Hispaniae fines irruerint, Salspitarumq; munitissimo in Pyrenaeis propugnaculo ut capto Catelanorum nobilitate trucidata, quantum bellum hostium nostrorum foederatis intulerint? Maiore profecto cura incolumitatē nostram respicient, qui ut in Italia hostibus Aragonijs Hispanorum auxilia detraherent, finitimam nationem animis uiribusq; potentem, ultra armis laessere minimē dubitarunt. Virginius postquam ex Gallorum omnium sententia Atellae commorandū esse uidit, ut ipse cum Italico equitatu in Brutios mitteretur, suadere conatus est, quod si qui Atellae remanerent, ipsius discessu ampliore copia commeatus potius ri essent. Andegauenses quoq; inquit, reguli, in eorum tantae et bellum iustis uiribus administrante, alacris copias cogent atq; euocato ex ultimis Brutiorum finibus Obegnino, ad Atellam obsidione liberandam maiore studio reuertentur. Sed Galli cōmuni sorte fortunā, quaecunq; ab Dijs pararetur, subeundā esse succedunt. Quonia suspiciosi homines Virginiū durioribus, quae imminerent belli difficultatibus, sese ac suos explicare potius cupere, quam salubri consilio futurum

malis remedia parare existimabant. Interim Ferdinandus iuxta oppidum Calleras, editum montem, qui à septentrione Atellam et subiectos despectat campos; munitis castris occupauit. Atella quidem in aqua planicie posita est: sed cum mille ferme passus ab oppido recesseris, perpetui montes in altitudinem sex stadiorum molliter assurgunt, non omnino ardui, uerū agricoliarum industria impediti atq; difficiles, quum passim in ipso ascensu aequiora loca per gradus aratris profcindantur: cetera uerò quum frequentibus uinitum frugiferis arboribus pulcherrimo artis atq; naturae ordine ita uestiantur, ut ab tribus ferme lateribus oppidum in orbem cingant, et in mediū relicto camporum spatio, ingentis theatri speciem spectantium oculis representent. A leua urbs Melficta conspicitur: à dextra ubi Compsana est uia, densissimae occurrunt syluae: ab occasu aestiuo, amnis decurrit paruus qui median planiciem irrigat, latoq; circuitu Atellam praeterlapsus, coarctatusq; angustiore alueo, frumentarias agit molas, atq; inde effusus in Ausidum amnem euoluitur. Ab ortu Ripacandida oppidum Venusinae uiae impositum est, qua ex parte liberè Galli frumētari pabulariq; poterāt, quod Ripacandida eorum praesidio tenebatur, omnesq; finitimi populi Andegauesium rebus maximè studebant: ab alijs uerò partibus propter leuis armaturae equitum multitudinē, nisi magnis cum praesidijs summoq; periculo exire ac longius euagari non licebat. Graeci enim insidiosi expeditiq; homines è summis collibus sese sensim demittebant, et quo minus ab hoste spicerentur, equos loris pertrahabant, ar-

horibusq; & uinctis condebatur: quum uero Galli
 bulatores oppido exibant, improuisi ex omnibus locis
 euolabant: atq; omni re superiores, cum Gallis dis-
 sis atq; perterritis in ea planicie praeliabantur: eoq; au-
 daciae successu quotidiani certaminis erant euecti, ne
 non modo Gallorum equitum arcus, Italarumq; bul-
 stas contemnerent, sed cataphractorum integras tur-
 mas oblongis ac inflexis protecti clypeis, adoriri, &
 cominus equos admittere auderent. Piebat enim equo-
 rum pernitate equitandiq; peritia, ut saepe Galli ca-
 taphracti, quum insolentius appropinquantes repre-
 mere magna ui contenderet, ab inermibus circumuen-
 ti celeriter opprimerentur. Tormenta quoq; maiora
 editioribus locis opportunè collocata, & ad conspe-
 ctum exeuntium agminum emissa, nihil tuti in ea pla-
 nicie relinquebant. Dum hæc mittis obsidionis sunt,
 Consalius cum centum cataphractis, quingentis uero
 Hispanis scutatis equitibus, & duobus milibus Hispa-
 norum peditum in castra peruenit. Is superiore hye-
 me in Magna Græcia pluribus oppidis atque urbibus
 Gallos expulerat, Scyllaceum, Sybarim, Crotonem, Se-
 menariam, Neocastrum, Terranouamq; ui aut uolun-
 tate receperat. Inde initio statim Veris Consentia pro-
 gressus, Gallis acie pulsus, eam urbem ceperat: domi-
 tisq; agrestibus, qui Cratis annis, ualles incolunt, ad
 Laynum oppidum, Andegaucensium partium copias, in-
 terfecto Americo Sansseuerino earum duce, repente
 adortus oppresserat: omissoq; Obegnino et reliquis
 regulis, ab Ferdinando Alexandroq; Pontifice euoca-
 tus, Atellam iustis itineribus conciderat, iudicans in

Bruttij hostium reliquias facile posse debellari, si ho-
 stes ubi maiore belli mole regem urgerent, per quam
 maturè uincerentur. Igitur primo aduentu locorum
 situm stationesq; hostium speculatus, non longe à fru-
 mentarijs molis confedit: ac mox uti erat in prouiden-
 dis perficiendisq; rebus ingenij maxime præstantis &
 celeritatis eximia, professus est, se non prius milites ca-
 lum capere permissurum, quam præsidium quod ad mo-
 las erat expugnarent. Nec mora Hispani bipartitò
 ad munitiones signa ferentibus, strenueq; irruentibus,
 præsidium Gallorum deicitur: multisq; cum in ipso
 certamine tum in fuga trucidatis, machinarum mola-
 res lapides, rotæq; lignæ perfringuntur. Ea res Gallo-
 rum animos magnopere cõterrui, quòd ab nouo ho-
 ste primo statim eius aduentu in oculis ipsorum penè
 prius confecta fuerat, quam ab oppido prouideri suc-
 curriq; potuerit. Triduo post equitatum què Alexan-
 der Pontifex mittebat, Petrus Gonzaga, & Nicolaus
 Gambara alarum duces in castra perduxerunt: Super-
 uenit quoq; Philippus Roscius Venetæ militiæ equitum
 præfectus: qui in transitu Sorani saltus à Gratiano
 guerra impedimentis & magna parte equitum exu-
 tu fuerat: nouæq; ab Neapoli Italarum cohortes quo-
 tidie mittebantur. Regij, aduentu auxiliorum spe
 ac uiribus aucti, maiore studio atque fiducia, Gallo-
 rum pabulationes, frumentationesq; obseruabant,
 ac euectos procul ab oppido, quum proximis eua-
 stis agris longius necessariò procederent, ex omni-
 bus locis adoriebantur, magnisq; incommodis afficie-
 bant. Nam saepe pulso susoq; præsidio, & multis sar-

cinarijs iumentis cum toto calorum grege simul inceptis, non quotidiana modo, sed singularū propè rararum exercitatione in castra reuertebantur. Quibus detrimentis Galli duces, quātum ratione providere poterat, pabulatoribus magnā addendo praesidia, explorando loca et idonea tempora, quum hostes corpora curarent, captando, diligenter occurrebant. Sed ijs in nixi cōsilijs, quum iam necessariarum rerum inopiam sentirent, et Gallorum Germanorumq; corpora in magna recentium obsoniorum uiniq; penuria, immoderatis asibus conficeretur, tertiam equitum partem Venusina uia emittere statuerunt. Itaq; Nonis Sextilibus, delecto ad fallendos hostes meridiano tempore, quo maximè, uti in saeuis Apuliae feruoribus accidit, iumenta atq; homines ab omni militiae munere quiete bant, Pauli duo, Vrsinus atq; Vitellius sub signis agmè educunt. Conspiciuntur Galli undiq; è summis iugis, et totis castris ad arma conclamatur. Alexius qui in statione erat, frenatosq; equos sub tuguriolis umbraculis atq; tentorijs cōtinebat, cum leui armatura Italica prius procurrit. Cōtarenus Græcis conscendere, equos iustis, extemplo subsequitur. Ipse Mantuanus statim arma induit, et cum reliqua expeditorum equitum multitudo ad hostes contendit: Conferitur ingenti tumultu magnisq; clamoribus praelium. Pauli densato agmine incedunt, circumuentiq; ab omni parte neminem acie excedere permittendo, fortiter depugnant, ita ut tantæ multitudinis impetus egregie à cataphractis sustineretur. Sed dum Græci à fronte, à tergo, latereq; omni acrius ac insolentius laceffunt, atq; agmen totum de

moranitur,

moranitur, fortè Perusinus eques cataphractus, natura ferox et quietis impatiens, appellatis proximis equitibus tribus, ut insultantium arrogantiam unā suppresserent, intenta hasta in medios hostes incurrit, Graecumq; equitem eo impetu transfigit. Idem ceteri feliciter audent, totumq; proximum hostium globum propellunt. Sed illi ex fuga maiore demum audacia in hostes reuertuntur. At dum Perusinus ceteriq; ægrè se explicant, et recurrētes à suis recipiuntur, laxatur agmè mirumq; dictu, Græci equites in medios cataphractus se celeriter insinuant: momentoq; temporis cuneata acie totum eorum agmen aperunt, atq; perturbant. Tum uerò in maxima nube eleuati pulueris atrox praelium committitur, cohortante atq; urgente acriter Mantuano, Gallorum uexilla sternuntur, et supra trecenti utriusq; armaturæ equites interficiuntur aut capiuntur. Vrsinus autem atq; Vitellius cum confertissima delectorum turma sese ab circumfusis Græcis eripiunt: beneficiq; Liuiani et Iordanis Virginiij filij, qui subsidio cum duabus cataphractorum turmis adcurrerant, impetumq; persequentium retardarant, seruantur: reliqui uerò omnes in oppidum ex fuga pauidi compelluntur. Ea die Græcorum Italorumq; leuis equitatus maximam uirtutis opinionem apud omnes uindicauit, qui tot cataphractis oppositus, nullo pedum aut grauis armaturæ subsidio, tantum facinus singulari felicitate peregisset. Non multo post Ripamcandidam pedestres copiae cum tormētis ductæ: repulseq; primo in certamine Consalui cohortes. Erant ij ex ultima Hispania Callaici Oceano proximi, quibus eo

tempore in uniuersum scuta erant ingentia breuibus
 tragula: alijs parui umbones ferrei cum hastilibus pro
 longis, ab hoc inepto armorum genere cunctis ridicu-
 li, sed qui ab audacia & corporis agilitate minime co-
 temnendi uiderentur. Callaicus à muro foede repulsi
 Crassus cum ueteranis Italis successit, et secundum eos
 Cantabri, ac reliquæ demum Italarum Germanorumque
 cohortes: paucisq; horis oppidum pari propè uirtute
 ac pertinacia defensum atq; expugnatum est. Ripacem
 aida hostibus adempta, Ferdinandus è superioribus lo-
 cis in aduersam planiciem transtulit castra, & ad in-
 tercludendum iter Venusina uia consedit, duasq; res
 hostibus maximè aduersas, ea castrorum mutatione est
 consecutus: nam occupato & planè obstructo aditu,
 qui antea commeanibus liber erat: & recipiendi com-
 meatus ab Andegauensibus populi, & Venusiam eua-
 dendi, spes omnis hostibus erepta uidebatur, promotisq;
 in oppidi conspectum castris, hostis grauiore in dies
 obsidione premebantur. Iamq; ad eas rerum difficulta-
 tes Galli peruenierant, ut quum molis paulo antè ui ho-
 stium perfractis farina deficeret, singuli panes singu-
 lis Regalibus denarijs uenirent: & gregarij milites sa-
 bis coctioq; tritico uescerentur. Aliud quoq; incommo-
 dum iam penè subactis accesserat, quod nisi summo
 cum periculo magnisq; adductis praesidijs aquabatur,
 quum ex eodem amniculo utriusq; exercitus iumenta
 potarent: Fieri q; non possèt quin ad accessum tanta
 multitudinis mulionum & militum, incredibili contentio-
 ne omnibus horis in ipso flumine certaretur. Galli in
 parte fluminis propinquiore dolia uinaria lapidibus

plena medio

plena medio in uado collocarant, adiectoq; aggere
 profluentem exceperant, ut pleniore alueo & tutiore
 loco aquarentur. Ibi quaterna uexilla Helueticorum &
 Germanorum perpetua in statione excubabant; aquato-
 ribusq; quum hostis urgeret, ex propinquo celeriter
 auxilium ferebant. Fortè inclinante in uesperam Sole
 pugna solito tumultuosior ad aquam, crescentibus utrinq;
 auxilijs, erant accensa: eoq; res summo contentio-
 nis ar-
 dore processerat, ut neutra pars sese inde explicare
 atq; recipere sine magno incommodo singulariq; insa-
 nia posse uideretur, quod regijs qui audacter flumen
 transierant difficilis in aequioribus locis receptus da-
 batur, & Galli, si locum pulsū reliquissent summo cum
 dedecore cuncta exercitus iumenta paulo post siti in-
 teritura existimarent. Aderat spectator pugnae Ferdi-
 nandus, qui quum Germanos pro numero admodum forti-
 ter rem gerere animaduerteret, Annibalq; Pandonius
 Camilli filius ante oculos esset interfectus, & Octauia
 nus Columna insignis adolescens ex equo deturbatus,
 in summo uitæ periculo uersaretur, quin subsidio suis
 ire contederet, minime dubitauit: delatusq; in pugnam
 cum lectissimis familiarium equitum, Germanorum ordines
 perripit, duabusq; primis cohortibus cataphractorum
 repentino turbine dissipatis, reliquos in fugam coniecit:
 qui quum ad oppidum se reciperent, Ioanne Spinello no-
 bili iuvene obliquum iter regijs monstrate à tergo cir-
 cumueniuntur, ac passim undiq; irruente, & conse-
 stante equitatu trucidantur. Tantus uerò terror ea tu-
 multu hostibus illatus est, ut Galli qui in oppidi por-
 ta stationem agebant, nulla Germanorum in fuga

pereuntium misericordia adducti, præ timore obseratis ualuis complures excluderent, & eos ante portam crudeliter interfici paterentur. Periere eo prelio amplius trecenti Heluetij, Germaniq; & ferme totidem capti, vexilla duo relata, alioquotq; aurei ac plures a gentei torques, & operosa ex argëto emblemata, quibus plumbeas cristas in pileis induebant, occisis captiuisq; detracta. Repertus quoq; est Germanus signifer amputata dextra manu, & læua foedo uulnere disscissa uexillum mordicus retinens, ita ut in uestigio inuictæ uirtutis expirasse uideretur. Post id factum Germani manipulatim ad regem transire cœperunt: quos protinus intercessione eorū, qui apud se militabant, in supplementum cohortium duplicatis stipendijs adscribebat. Meleager quoq; Foroliuiensis equitum præfectus multis antea à Gallis affectus contumelijs, ad Mantuanum trāsiiuit: adeoq; tum aduersis prælijs, tum crebris transfugijs, uti in suprema rerum desperatione coningit, Gallorum copiae erāt extenuatæ, ut iam Galli atq; Heluetij in coronis passim, & absentis Caroli regis, præsentium ducum nomen maledictis apertè lacerarent: quòd hi malignis prauisq; dissensionibus, tot fortissimos milites toties uictores, è summa spe uictorie in eas calamitates morte ipsa duriores adduxissent. Ule uerò nefaria segnitie atq; infami negligentia, tot milia benemeritorum de se militum, contra fidem datam omni ope destituta, in ultimis Italiae finibus ab insensissimo rege trucidanda reliquisset. Has militū querimonias acerbioresq; sermones Persiuus excipiens, ut potest qui res maxime afflictas ad inuidiam aliorū ducum

uertere cupiebat, bono, inquit, animo estote mei commilitones: Nam postquam Fortuna suo more mutabilis, & nusquam fida consilij nostris, illudens, nos omnes huc compulit, dabo operam, ut me sequestro, conditiones ab hostibus, nec Gallico nomine nec superiori, bus uictorijs nostris indignas referatis. Quod si illi crudelius sanguinem nostrum exhaurire quàm moderata potiri uictoria maluerint: efficiam profecto, ut uos, qui mecum hos ipsos sæpius sine uestro uulnere cecidistis, si à Dijs omnino deseremur, implacabili hosti uictoriam longè omnium luctuosissimam relinquatis. Quibus dictis, pauca ad duces in prætorio prolocutus maximo militum assensu ad annem contendit: & præcone transmissis, regem ad colloquium euocauit. Nam & pridie quaestor Gallus apud regios milites captiuus quum fide data ad cogendā pecuniā qua redimeretur, ultro citroq; commicaret, de compositione loqui acceperat. Itaq; concursu multorum facto, & rege alacriter prodeunte, Persiuus ab ulteriore fluminis ripa, in hūc modum loquutus est. Aequū uidetur, inquit, Ferdinande, ut ego ante omnes Gallos, qui duabus illatis cladibus, res tuas afflixerim, hodie gratissimum tibi de optima spe futuræ pacis nuncium feram, ut hoc meo instignt erga te officio, ueteres iniuriæ penitus expiantur. Trium dierum inducias postulo, ut commodè deliberando de compositione agi possit. Conditiones uerò tales erunt, ut nos aliquanto maiore uirtute cepisse hoc regnum, quàm reliquisse uideamur: Et tu toties acie uictus, egregium uictoris titulum feras. Qui uerò speratam uictoriam nulla dubij euentus æquitate præsumit

summa & immoderata cupientes, sepe aduersam, non
semper æqui Martis uim experiuntur. Proinde si anti-
ci socij, tui ferocius loquentes, animū a pace alienum
ostenderint, impudenter feceris, quum alieno arbitrio
in ipsa summa rei tuæ causa periculosum consilium su-
mes. Potior enim est moderata sine uulnere uictoria,
quàm eadem si decertes & uincas summe optima crone-
taq; Cōsiliū meum propterea ne spreueris, quod non
uoluntate atq; iudicio, sed ultima expressum necessita-
te uideatur. Nam publicus hostis salubria tutaq; consi-
lia aduersarijs aliquādo tulit. Sed de pace bellūe qua-
eunq; mens tua fuerit, quod dederis alacriter accipie-
mus; nam in uictos Gallorum animos, & ad utranq;
fortunam egregiè paratos inuenies. Ferdinandus ad ea
respondit: diuina fieri iustitia, ut qui primi bellum ini-
que & arroganter intulerint, supplices pacē petant.
Sed porrò quòd totius iniuriæ obliuisci malit, quàm
non omnino clementiæ ac humanitatis meminisse, pla-
nè pacatum pronunq; animum ad cōplectendam pa-
cem ostensurum: quanquam ea naturæ suæ lenitas neq;
utilis neq; decora quibusdam uideri possēt, uel ob id
quòd ipse non ignarus militiæ, & profligatas Gallo-
rum uires, & spes omnes penitus accisas præclare con-
spiciat, ita ut bellum funesto hostium exitu propediem
se finiturum speret. Ceterum generosi propositi sum-
mam esse, ut eos qui etiam crudelius uictoriā exercue-
runt, incolumes uelit: modò conditiones accipiāt, quas
ex sententiā ducum suorū, qui essent uiri summae æqui-
tatis paulo post daturus esset. Dirempto colloquio se-
quenti die Luitianus, Bertanus Manglos, Petrus Cra-

sius, Bussecus, & Anzolius, cum summis de pace man-
datis ad regem mittunt: breuiq; disceptatione res his
legibus uigesimo septimo obsidionis die componuntur.
Stomperius atq; Virginus, nisi iusta obfessis auxi-
lia intra trigesimū diem alicunde summittantur, cum
omnibus copijs in Gallias se profecturos promittunt.
Tormenta aenea, equosq; omnes regia nota inscriptos
relinquent: omnes regni arces restituent, præter Tarē-
tinam, Venusinam, & Caietanam, quibus discedēs Ca-
rolus custodes præfecisset, tesserasq; acceptæ fidei in
Galliam detulisset: Captiui utrinq; sine pretio redde-
rentur, ac Obegnino Gratianoq; & omnibus regu-
lis Andegauensibus, qui in partibus Gallorum essent,
eius fœderis beneficio utiliceret. Rex interim com-
meatus ac naues quibus transportarentur, expedi-
ret, ut intra statutū tempus in Galliam enauigare pos-
sent. Vt hæc porrò firma rataq; sint, singularum natio-
num obsides datur. Pro Gallis Persius, Baylinusq; Vi-
trius, & Aloisius Arsius: Pro Italis Pauli duo, Ursinus
atq; Vitellius: Pro Germanis Brocarāus: Pro Heluetijs
autem Hescuia, primarum cohortium præfeci. Traia-
nus uerò Papacauda Neapolitanus, & Leoninus Ty-
bus Virginij medicus, ut reruum exitum Carolo regi
certius demonstrēt, & in ita ad Atellam pactiois ta-
bularum deferant, in Galliam abire permittuntur. Ex ad-
uerso autem, Ioannes Borgia Cardinalis pro pontifi-
ce, Consalius pro Ferdinando Hispaniarum rege, Pau-
lus Capellius pro Veneto Senatu, Franciscus autem
Casatus pro Ludouico Sfortia, regem cuncta quæ ille
promississet Gallis integra fide præstaturum rece-

perunt. Rebus in hunc modum compositis, Persium equum illum ab incredibili præstantia supra ceteros omnes maximè celebratum, Ferdinando restituit, cuius lapsu regem in pugna ad Semenariam penè oppressum & captum à Gallis fuisse memorauimus. Postera die Ferdinandus mouit castra, et ex itinere Arranum recepit: Sanseuerinum interfectis defensoribus cognauit. Inde Salernum profectus urbem & arcem septimo die in ditionem accepit. Interea Gallorum copie Castellum quod ad mare dicitur, iuxta ueterem Stabias peruenere: pars eorum in Baianum sinum delata est. Quibus in locis, quòd tū ad mare grauis erantulumus, & Gallorum Heluetiorumq; corpora effusisq; generis pomis dissoluto quodam uitæ genere, immoderatus indulgeret, tātavis morbi eos inuasit, in finitis propè funeribus ea littora cōplerētur. Mōpērius ante alios, quū seruari & abduci inuitate Manuino, cuius sorore in matrimoniū habebat, recusasset, ne exercitiū turpiter deseruisse uideretur, Puteolis inuadit. Similiter Vitrius Baylinus, et Anzoltus uētris profinio perierunt. Fuere ex Gallis qui uina ueneno infecta ab Aragonijs sibi uendita dicerent: quorū etiā opera naualem apparatū, interpositis quotidianis difficultatibus, ut nemo in Galliam rediret, retardatū esse quebantur. Sed eius sceleris suspicionem celeriter extinxit insignium uirorum interitus: quum iisdem ferme diebus exercitus Aragonius pestilenti propè ualiditate tentatus, Contarenū & Crassum & Bartholomæum Georgium Venetæ classis præfectum amisisset, & ipse

Mantuanus, & Paulus Capellius, et pleriq; alij uiri fortes, seuis impliciti morbis summum uitæ periculum admissent. Reliqui Galli, atque Heluetij nauibus impositi quum quibusdam folles tubiq; spirituales ad exhauriendam sentinam, & quibusdam armamenta deficerent, iactati etiam aduersis tempestatibus, partim naufragiū fecere, partim Genuæ omnibusq; prouinciæ portubus, quòd nauigationis tædia ferre non poterant, contabescitis corporibus, interierunt. Germani uerò magna ex parte consanguineorum suorū beneficio non modo seruati sunt, sed regijs stipendijs additi. Reliqua tot nationum inutilis multitudo nauibus minimè recepta miserabili errore rerum omnium egena, per omnem Italianam conuersa ac illudentis fortunæ spectaculū præbuit. Ursinorum quoq; copie, quum pacatum eis iter, ut in Romanum agrum redirent, regio diplomate, Ferdinandus præstitisset, in Pelignis Alexandri pontificis iussu, ab Guidone Vrbinatum regulo, armis & equis exute sunt, captiq; Liuianus & Iordanes. Sed Liuianus fide data, quum liberius custodiretur, per fenestram noctu euasit. Iordanes uerò Neapolim missus est ubi Virginius pater contra iusiurandum, quum se in Galliam profecturum speraret, in Oui arce seruabatur. Enim uerò Pontifex Alexander, quo nemo principum ea tempestate atrocior fuit, Ferdinandum datam fidem seruare cupientem, monendo ac seuu denuntiando induxerat, ut Virginiū custodiæ traderet, quòd ille aduersum Aragonios prioris sacramenti militaris religionem uiolasset, atq; insanabili peruicacia perpetuū bellum moliturus esse uideretur. Borgia quoq; Cardi-

dinalis Paulum Vitellium iussu Pontificis sibi tradi
 stulauit. Sed Mantuanus, cuius fidei Vitellius salutem
 suam antea commendarat, omnes urgentis pontifici
 minas contempsit, ne summæ uirtutis uirum ad suppli-
 cium cruento generi hominum traderet: atque ita ne-
 quicquam insidiante pontifice, incolumis Mantuam ef-
 perductus. Agitabat enim uir ille immoderatus, et per-
 sonæ quam gereret penitus oblitus, quibusnam modis
 ingentes opes filijs pararet, quod nisi multo cum sceler-
 re, multorumq; insontium regulatorum nece fieri nõ pa-
 terat: propterea utriusq; factionis insignes uiros, qui
 uiribus autoritateq; pollebant, ne consilij suis alicui
 de obuiam iretur, uti postea perfecit, pellere ac inter-
 ficere statuebat. Interea dum Federicus Caietam parati
 oppugnare, Ferdinandus multis militiæ laboribus con-
 fectus, in uilla apud Veseuum montem, dysenteria la-
 borare coepit. Erat habitu corporis ad perferendam
 omnem aduersæ rei contumeliam ualde firmo, sed cum
 intemperantius nouæ nuptæ, quæ Ferdinandi aui filius
 erat, complexibus indulgisset, et iam sermè pestilens
 set autumnus, uim morbi sustinere non potuit. Nemine
 regum maioribus omnis generis hominum, aut ceru-
 uerrioribus lachrymis tumulatum ferunt, quod ille tan-
 ta animi corporisq; uirtute præditus, in medio ætatis
 flore ipsoq; parta uictoriæ, ac recepti regni limine, si
 maxime primum laboris fructum capere deberet, im-
 qua fatorũ lege fuisse extinctus. Celebrato funere Fe-
 dericus patruus rex salutatur, aliquantò Andegauis-
 bus gratior quàm Aragonijs, quum ex præclarare-
 gis iuuenis liberalitate, in quem certatim omnes stu-

dia oraque conuerterant, incredibilia sperarent: con-
 trã uerò Federicum lenem potius, æquum, et moderat-
 um regem, quàm gratum et liberalem fore arbitra-
 rentur: quod ex priuata uita tale prorsus ingenij spe-
 cimen ostendisset, ut in summo etiam imperij fastigio
 neque inimicis ualde infensus, neque amicis et clienti-
 bus ualde indulgens, atq; beneficis futurus esse crede-
 retur. Eorum enim mos est, qui obsequijs et certis bello
 et pace facinoribus editis principum gratiam qua-
 runt, ut eos et iustos et temperatos esse nolint: prop-
 terea uerò erga nominis sui studiosos, et ueterum factio-
 num memorem citoq; exorabilem, parati ad omne ui-
 tæ discrimen singulari beniuolentia prosequantur.

Mortuo Ferdinando Besennianus et Compfanus, qui
 paucis ante diebus ad Aragoniam fidem redierant, Sa-
 lernitanum lenitate naturæ noui regis inductum, impe-
 trata uenia in partes pertraxerunt. Sed is cum solennè
 die festo multa omnium alacritate Federicus regali dia-
 demate ornaretur, euocatus ad celebrandam pompam
 Neapolim uenire recusauit, et uti erat suspiciosus, et
 Gallicis studijs inueteratus, bellũ renouare coepit. Qua
 hominis amentia permotus Federicus, in Lucaniam e-
 xercitum duxit: expugnatoq; Diano celebri oppido,
 omnib. eũ ditionis locis expulit. Ad extremum cū ut in
 Gallia abire permitteretur, impetrasset ad fallēdas insi-
 dias, quas sibi regio tetēdisse putabat, Senogallia auijs
 iuuenib. profugit: quo se ioānes Rouoreus Sora pulsus
 receperat, atq; ibi aliquantò post, qui tantũ bellũ Arago-
 nijs ad exitium Italiæ concitarat, et calamitosus, et e-
 xul interijt. Exinde Caieta terra mariq; obfessa uerius

quam oppugnata: nem Melchior Triuisanus, qui pater
ad Nouariam facta Grimano in classis praefectura
cesserat, adiunctis Aragoniorum trirēibus late ma-
ritata tuebatur, ne Gallicae naues, uti antea prospere
tarant, Caietanis comunicatus importarent. Federicus
autem à terra bellum impigre gerebat; & quanquam
ea urbs monte ac summa arce munita, difficilem ac pe-
riculosam habebat expugnationem, & Obertus Re-
setius praefidij praefectus uirtutis & contumacia singu-
laris, egregie se defenderet, tamen nullis incommoda
deterrebat, quominus eam urbem in potestate reu-
geret. Sed quum durior in dies & grauior obsidio ob-
sessis pariter ac obsidentibus esset, & plerique uiri fa-
tes, & in ijs Raynaldus Feramusca, tormentis isti pe-
riissent, Eberardus Obeguinus obsidioni finem impo-
suit. Is enim Atellani foederis beneficio usus, cum e Dra-
tiji oppidorum facta deditioe, ut in Galliam abiret,
Neapolim uenisset, uti erat summæ apud Gallos aucto-
ritatis, Oberto persuasit, ut fortunæ ex professo Gal-
lo infestæ reluctari desineret, ne uana & mox nocitura
pertinacia, sese reliquosq; milites summis uitæ pericu-
lis implicaret. Obertus non minus extremis rerum di-
ficultatibus quam eius longè clarissimi uiri exemplo
monitisq; compulsus, Caietam reliquit, & Gratianam
Guerra ex Aprutio sub id tempus, quiq; Tarenti, &
Venusiæ in praefidijs erant, ad extremum tadio rerum
belloq; domiti, regni finibus excesserunt. Hunc exitum
habuit terribilis paulo ante Gallorum aduentus: qui
cui ab initio disiumctis, inermibus, atque imperitus he-
minibus maximum negotium fecit: ita successu belli

quam deprehensa artes, & collatae in unum sunt uires
latis apparuit, ut eam gentem nostris tantum dissensio-
nibus ualidos impetus habuisse constet, uel ob id quod
non multo post Italia pristini atq; insani pertasa erro-
ri dum sera propè concordia consentit, quod libertati
omnium immincbat discrimen, reparata militia post
itq; odij, haud lōgo labore depulerit. Sed eo grauior
Gallorum aduentus omnibus est uisus, quoniam post
urbem quietem, etiam inauditam prioribus seculis
morbum nobis importauit, ei hercle persimilem, qui
Tiberio imperante sub Mentagoræ nomine uerberem-
ter Romæ grassatus est. Is ueluti occulioe tri syderum
celo demissus, dira ac admirabili contagione sexum
omnem ac etatem inuadebat. Veneris maxime conta-
ctibus & multo accubitu uulgabatur: à pudendis idcir-
co primum uirus erumpedit, seu a serpigine cuncta
passim abrodens: Inde cetera membra, atq; ipsa præ-
sertim ora ulceribus ac pustulis foedabantur. Irrequie-
ti porò cruciatus singulis artibus intolerabiles, exte-
riora pariter ac interiora corporis uastabant: Neq; tæ-
dio miserabilis uitæ confectis, & frustra mortem inuo-
cantibus, quisquam mortalium ab arte medica felix re-
medium tulit. Aliqui tamen ex argento uiuo axungia
permisto, tridua inunctione conualuerunt, sed ut
enormia morbi uestigia relinquerentur. Alij laborioso
exercitationis genere, & parca exquisitq; uictus ra-
tione, quum se uas manus medicorum alieno periculo
remedia querentium effugerent, certiora subsidia re-
pererunt. Euere qui crederent id malum ab nouo orbe
ad occidentem reperto, initium duxisse, & ab Iudæis

sub id tempus tota Hispania pulsis, in Italiam con-
 rasq; regiones uario eorum errore delatum, sub id
 tempus quo Carolus passim uictor Italiam percurrit.
 Sed ubi et quando coeperit, diligentiores uestigabunt,
 et uerius nomen imponent, consensu certe multarum
 gentium Gallici cognomen tulit, ita ut ea natio inquit
 ta et uehemens, quæ infestis armis felicitati Italiae se-
 pius inuidit, et hoc quoq; pestilenti uulnere inflata,
 sempiternam nobis odij sui memoriam reliquisse ui-
 deatur. Gallorum copijs ad Neapolim uarijs castro-
 terra mariq; deletis, quanquam Italia omnis graui-
 mo ingentis belli periculo leuata uidebatur, nequaquam
 tamen bellum esse desierat. Namq; pontifex Alexan-
 der ueteribus suis innixus consilijs, Vrsinorum opus
 euertere, ipsiusq; Virginij maxime oppida occupare
 maturabat: et Florentini Pisas cum Veneto tum Spi-
 tiano milite summamq; ciuium pertinacia defensam, in-
 credibili omnium ordinum studio, totisq; collatis
 ararium ciuitatis opibus repetebant. Carolus quoque
 regni pariter atq; exercitus anxijs dolore permotus,
 renouandi belli consilia agitare nunciabatur. Is enim
 Fusium Aquitanum regulum cum ualido equitatu, Va-
 sconumq; cohortibus, et tribus Heluetiorum milibus
 Aynauolebano duce clarissimo, ad Pyrenæos preme-
 rat: qui quum Perpenniano plurimum imminerent, et
 aliquandiu ad fallenda Hispanorum presidia Tolo-
 tium fines circuisserent, improuisi diuersis itineribus ad
 oppugnandas Salsas conuolarunt. Salsæ hodie no-
 cantur, quæ antiquitus Salsule fuerunt, ad stagnum
 salsa aquæ uerius quam dulcis, Narbonensi uicæ impo-
 sita.

ubi extrema Pyrenæorum iuga Balearici maris
 fluctibus alluuntur. Propugnaculum id potius dice-
 res aduersus Gallos quam oppidum: nam pauci admo-
 dum, præter eos qui meritorias tabernas exercent, lo-
 cum grauitate aeris insanem incolunt. Eo ualida ma-
 nus Hispanorum equitum et peditum procefferant,
 quotidianisq; excursionibus finitimos Gallorum pa-
 gos prædabantur. Salsis tum præerat Bernardus Fran-
 cesius uir eximie uirtutis atq; constantiæ. Is Henricum
 Albadelstæ regulum, copiarum quæ Perpenniani
 erant, ducem de aduentu Gallorum certiozem facere,
 monere, ut aduersus eorum uim atq; celeritatem præ-
 sidia parata haberet: Salsas cum muro tum munitione
 infirmas esse, tamen se militum uirtuti confisum, quin-
 tridui oppugnationem sustinere queat minimè dubita-
 re. At Henricus qui angustias aditus inter stagnum et
 imas montium radices ad Salsas pertinentes, uel par-
 na manu tueri, et Gallos transitu prohibere poterat,
 Fusium transire permisit, sperans circiter quatuor-
 decim cohortes, quæ proximis in oppidis conscrip-
 tæ fuerant, ad se biduo peruenturas, foreq; ut uno
 tempore à leua per montes ductis pedestribus co-
 pijs, à dextra uerò per militarem uiam, quæ in-
 ter stagnum extremamq; maris marginem, Narbo-
 nam ducit, immisso equitatu, à tergo obsessurum
 hostes: interceptoq; commeatu eos penè sine uulne-
 re deleturum. Verùm pedites citerioris Hispaniæ
 elicto regio in speciem tantum conscripti, quum
 se non modò ad bellum, sed ad ipsum incunde pugnae
 discrimen duci conspicerent, una edita uoce se pro-

gressuros negarunt, nisi stipendium amplissimis paulo
 ante uerbis promissum, presenti pecunia solueretur.
 Qua foeda inopinataq; tot cohortium consternatione,
 Henricus tota spe perficendi suscepti consilij deiectus,
 necessario sese continuit. Per scriptaq; regi ut pacis
 cohortibus pecuniam in stipendium, uel paucorum ho-
 rum submittere maturaret. Ferdinandus enim ad Ge-
 rondam cum Elisabetha uxore confederat, euentū Gal-
 lici motus expectans: utpote qui maximè cautus & pe-
 cuniae tenax, speciem ingentis coacti exercitus ad de-
 terrendos hostes praeberet, quam bellum gerere mallo,
 quum id sine ingenti pecunia administrari non posse
 intelligeret: & Gallos cum hyemis tum locorum diffi-
 cultate & tanti apparatus adductos, extemplo retro ef-
 furos arbitraretur. Itaq; Fusiis bidui spacium nactus,
 à stagno ad prærupi montis radices perpetuam mun-
 tionem perduxit: iterq; marinum per angustam caui-
 nis præsidio imposito celeriter occupauit: & castrum
 undiq; permunitis prolato tormentorum apparatus,
 oppidum oppugnare adortus est. Murus erat per an-
 quus & debilis, & qua parte uetustate erat collapsus,
 ea terreni aggeres multa materia consepiti, & in me-
 dio crem altitudinem e ducti oppidum uallabant. Sed
 ea uis erat ingentium colubinarum, ut non modo ag-
 gerem, sed conuictas etiam muro domos, & mirum in-
 ctu nonnunquam aduersæ partis oppidi murum, pile-
 ferreæ, cum multa obuiorum hominū strage penetra-
 rent. In ea rerum acerbitate, Hispani, tametsi neq; mu-
 nis, uel idoneis tormētis uterentur, neq; per fracti ag-
 geres murum sine certa cæde reparari possent, neq; ultra

ab Henrico

Henrico subsidium expectarent, nisi tamen inuictis
 animis aliquandiu resisterunt. Ceterum tertio die, quū
 uulneribus laboreq; & continuis uigilijs confecti es-
 sent, peruadente in oppidum per ruinas hoste, ad unum
 ferme omnes memorabili seuitia trucidati sunt. Perie-
 re circiter ducenti nobiles ex ulteriori Hispania equi-
 tes: & in ijs illustres eorum duces, Petrus Solerius à
 Corduba, & Didacus Azauedius Archiepiscopi To-
 lani frater. Bernardus ipse multis acceptis uulneribus
 manus in potestatem hostium deuenit. At Henricus ca-
 ptes iam Salsis, ne quicquam promoti equitatu, in con-
 spectum hostium deuenit, proximæq; Catalanorum co-
 hortis pudore excita castra compleuerunt. Verum Fu-
 sius quanquam multo tubarum cantu ad pugnam ab
 Hispanis prouocaretur, suis munitionibus quas tormē-
 tis in hostem uersis instruxerat, se tenebat: missisq; præ-
 conibus se prælio congressurum profitebatur, si ad se
 oppugnandum propius munitiones accessissent: quan-
 do non eo consilio Hispaniæ fines intrasset, ut ad nu-
 tum hostium dimicaret, sed ut Salsas in conspectu Hi-
 spanorū, qui nihil dedecoris admissuri uiderentur op-
 pugnet et caperet, iis feliciter expugnatis, satis ab iis
 de expiatis uideri iniurias, quas ipsi paulo ante galliæ
 populis omni præsidio nudatis intulissent. Quod si do-
 lore intersectorum affinium, & cōmilitonum permo-
 uerentur, eorumq; cædem ulcisci uellent, debere ipsos
 inuictam uirtutem aliquo nobili edito facinore pericli-
 tari: neq; id ab hoste petere, quod ne insulsissimæ qui-
 dem gentes, uel ab imperitis hostibus postularent. Hy-
 bernæ tum pluuie campos molliuerant, foedq; caeno

cuncta tenente itinera, propter difficillimas subuecti-
nes, Galli pariter atq; Hispani commeatus angustia
premebantur. Quibus de rebus, quum Henricus neq;
hostem elicere neq; bellum durissimo anni tempore,
pecuniaq; inopia consternatis cohortibus, prosperese-
gesturum prouideret, cum hoste quatuor mensium in-
ducias pepigit, Fusio nequaquam detrectante, quum
Hispanorum audaciam, Salsis expugnatis, caesoq; praes-
tito, satis abunde repressam esse arbitraretur. Intra
quum Carolus Ambrosie hinc iret, ac eius uictoria
nuncio maxime letaretur, regia aula exulibus et lega-
tis, omnisq; generis hominibus belli et nouarum re-
rum cupidis plena erat. Florentini ante alios regiam
fidem implorabant: Venetorumq; et Ludouici Sfor-
tia communium hostium opibus Pisanos aduersum se
defendi, et bellum summa eorum iniquitate geri que-
rebantur. Iulianus quoq; Rouoreus, Paulusq; Frega-
sius Cardines, et H. blettus Fliscus, cum ducibus Gal-
lis ueteribusq; amicis suis inuadenda Liguria consi-
lia agitant. Carolus item Vrfinus Virginij patris su-
trisq; Iordanis, et Pauli Vrfini salutem, cum regium
purpuratis assidue commedabat: Quod omnis pasta-
nis dateq; fidei uiolata religione, in cathenis Neapoli
seruarentur, ipseq; pontifex Alexander cunctis Vr-
finae familie oppidis immineret. Vitellocius etiam, quan-
quam Paulum fratrem beneficio Mantuani in manibus
infecti pontificis et uitae periculo ereptum sciret: de
eius tamen libertate sollicitus, Carolum obnixè depre-
cabatur, ne Tifernates omnesq; Vitelliae domus for-
nas, se absente, altero praesertim fraude capto, alitero

in partibus Gallorum interfecto, ab nemine defensis,
seu pontificis ceterorumq; inimicorum iniurijs diu-
tini expositas esse uellet. Fore etenim, si clientium salu-
tem non omnino negligeret, ut Gallici nominis hostes
non diu ea uictoria latarentur, quam multi potius per-
fida fallacissimisq; artibus, quam uera uirtute sibi pe-
perissent. Nec Traianus Papacauda, quem ab Atella
in Galliam missum fuisse docuimus, tot exulum opem
implorantium querelis deerat, quin et regem et pro-
ceres multiplici oratione ad renouandum bellum hor-
taretur. Superesse plures regulos, et in primis Saler-
nitantum ipsum, qui Gallica in fide non modo perseue-
raret, sed bellum uimq; omnem Aragonij exercitus
egregie sustineret, felici certe constantia, nisi a Gallis
pro quibus uitam ac fortunas deuouisset, omnino dese-
reretur: extinctum esse Ferdinandum, cui generosi pla-
neq; regij, et militares spiritus inerant: ac in regio suc-
cessisse Ferrericum, qui insitam animo eius timiditatem
inani prudentiae nomine contegere ab ineunte aetate
consueisset. Sed ante alios Aurelianus Cisalpini imperij
amicus, et Triuultius Ludouico Sfortia maxime in sen-
sus non modo regem, sed et ingentes duces et proce-
res, omnibus quibus poterant artibus, ad repetendam
Italiam concitabant. His iustis clientium suorum que-
relis ductus Carolus, Florentinorum legatos, qui apud
seruant, cohortes sagittariorum Vascontu scribere
et naues Massiliae conducere permittit: Carolum Vr-
finum et Vitellocium consolatur, eis uetera stipendia
perfoluit, multaq; pecunia ambos replet, ut in Italiam
ad tuendas res suas proficiscantur. Triuultium cum

alis duabus equitum Alpes transgredi, & in Aſturi
 agro hyemare iubet, ut primo quoq; tempore, materi
 bus è Gallia transmissis copijs Liguriæ bellum inferre
 tur. Quibus cognitis rebus, Ludouicus, Venetijs, &
 Alexander pontifex, ut Gallorum & Florentinorum
 consilij obuiam iretur, Maximilianum Cesare in Ita
 liam euocare statuerunt. Erat magna eius uiri bellica
 uirtutis fama, & publico priuatoq; odio Gallorum
 hostis esse uidebatur. Florentini quoq; Cesaris nomen
 horrebant, quod insensum sibi atq; terribile superiori
 bus seculis extitisset, & is tum iure suo Augustæ ma
 iestatis Pisas suæ ditionis esse predicaret, pecuniamq;
 ingentem tributi nomine repeteret, quam Florentini
 ueteres Cesarum stipendiarij à multis annis pendere
 neglexissent: Sperabant enim ipso Cesaris aduentu,
 Florentinos ueluti impares ei bello quod tantis auspi
 cijs gereretur, à Pisanorum oppugnandorum consilio
 Gallorumq; societate discessuros: ne si pertinacius Pisi
 nos bello persequi perseuerarent, aliquo forte aduer
 so prælio contusis uiribus, uicinas urbes amitterent: et
 quod summæ rerum graue momentum secum trahere
 posse uidebatur, nouis non planè confirmata republi
 ca ciuitatis status periculum adiret, Mediceæ præfer
 tim factionis uigentibus studijs. In hæc quâquam socie
 rati omnes consentirent, quisq; tamen dissimulato pri
 uatis commodis studebat. Ludouicus enim ex aliqua
 tandem turbatarum rerum compositione, ijs de causis
 quas supra memorauimus, Pisas in ditionem sibi con
 cessuras, & Gallico metu se liberatum iri existimabat.
 Contrà Veneti quòd magnis opibus & specioso qui
 dem prætextu

dem prætextu Pisanorum libertatem tuerentur, & ci
 uium propensione & defatigatione hostium eam ur
 bem imperio se adiecturos confidebant. Ipse uerò Cæ
 sar & tenuitate Germanici regni, & profusiore sua li
 beritate pecuniarum maximè inops, si Italiæ fines in
 grediretur, adeundis liberis urbibus, appellandisq; re
 gulis, præter ipsa stipendia magnum auri pondus se
 coacturum sperabat: rebaturq; sibi oblatam iri Augu
 sti imperij coronam, qua mox ex ipso rerum prosperè
 gestarum successu, ad urbem Romam euocatus à ponti
 fice more maiorum ornaretur. Itaq; Ludouicus cum
 uxore insigniq; comitatu per Larium lacum et Voltu
 renam uallem Burmium extremû Italiæ oppidum ad
 Abduæ fontes profectus, cum Maximiliano, qui Mal
 sium pagum usq; processerat, coram transegit, ut acce
 pta pecunia conscriptisq; militibus in Italiam iisdem
 tramibus descendere maturaret. Inter eà dum à Cæsa
 re copie parantur, à Venetis maiora indies præsidia
 terra mariq; Pisas mittebantur. Triremes decem ab Si
 culo freto Italiæ oram circumuectæ, cum multo com
 meatu Arni ostia subierunt, Iustinianusq; Mauroce
 nus patrius cum octingentis partim Græcis partim
 Epirotis equitibus, per Lucesium fines Pisas peruenit:
 et equitum ala uel equorum genere, uel hominum cul
 tu uirtuteq; nihil ornatus fuit. Erant in ea centurijs
 præfecti Ioanes Paleologus, Nicolaus Annonius, Ioan
 nes Zaphinus, Theodorus Frusinus, & Demetrius
 Bizantius, quem ab militari indole Magaducem ap
 pellabant, uiri eo tempore illustres: sed qui postea alijs
 bellis eximia cum laude floruerunt. Per eos dies Lu

cuis Maluetius, quo nemo tum uigilantior aut acrior fuit, intempeſta nocte Pontefacum adortus, ſcalis magno ſilentio admotis, caeſiſq; uigilibus, oppidum impit: captoq; Ludouico Martiano Rannucij ſiſtre com amplius ducentis armatis equitibus, cetera uero turba peditum atq; oppidanorum à Germanis ſede tradiſſa, prius quam à Florentinis ducibus ſentiretur, Caſcinam reuerſus eſt. Nec multo poſt eadem felicitate peruagatus Piſciensem agrum, ab actaſq; multa pecoria atq; hominum præda, Bolgianum uicium concrematis foribus expugnauit atq; diripuit. Exinde ſancti Reguli uicium, & Larium oppidum à Piſanis fruſtra tentatriduoq; poſt Græci equites qui in Volaterrano agri Villamagna uicium diripuerunt, & optimam prædam Piſas reducebant, in itinere à Martianis equitibus exſti præda fugatiq; ſunt. Quo prælio non pauci ex Græcis conſixi ſagittis, aut in ſoſſas utrinq; militari uia adiacentes ui cataphractorum præcipitati, perierunt. Ex Florentinis autem aliquot occiſorum capita haſtis præfixa, Græci ne omnino uicti uiderentur, ad Venetum legatum detulere. Per eos quoq; dies Piſanorum manu Vaiannæ caſtellum cepit, & Lucius Buttum oppidum conuectis eò tormentis, dedenteq; ſe ad uictoris arbitrium Florentino præſidio, celeriter expugnauit: comiſſa quoq; ſunt inter Caſcinam & Eræpontem aliquot prælia quum pabulatoribus utrinq; præſidio iretur, modo ijs modo illis aduerſa ſecundaq; in queſi Nicolauſ Ammonius graui baliſtaria ſagitta à tergo transfixus interiit: & Pyrrhus Martianus Rannucij ſiſtre Græcorum inſidijs eſt interceptus. Erat id belli genus,

ut neutri cunctas uires in unum cohereret, aut iuſta acie præliarentur: Sed diſperſi in præſidijs oppidorum, intentiq; in omnes caſus, hoſtium motus notarent: & quantum occultis itineribus, uel repentinis & nocturnis excuſſionibus fieri poſſet, aduerſarijs detrimenta inferrent, pabulationes impedirent, & dolis atq; inſidijs, magis quam uera uirtute niterentur. Sed Piſani in ea militum exercitatione, Græcorum equitum numero freti, propter eorum uigilantiam & celeritatem, ſepius ſuperiores euadebant. U enim tantam uim pecoris omnis generis, & bubalorum è mariuimis locis, que ad Volaterranorum fines uergunt, longinquis excuſſionibus abegerant, ut ſuperioris anni incommoda toties ab hoſte perpeſſa, ampliore armentorum copia ſarcirentur. Sed ea die Græcorum equitum uirtus plurimum enituit, qua Rannucius cum ualida parte exercitus maioribusq; tormentis tribus ad oppugnandam Vaiannam ab Eræponte deſcendit. Piſani enim qui Lauennæ erant, animaduerſo ſuorum periculo, quum ad ferendam opem properarent, & caſtello uirtute Rannucij celeriter expugnato, ſerò appropinquafſent, Græci equites caſtra adorti memorabile certamen ediderunt. Ibi lato ac patenti campo uidere fuit leuis armaturæ equites cataphractis inſultare, eos circumire, audacter intentis haſtis adoriri, ac ſi Paulum turme laxarentur, miro celeriq; impetu intercurrere, cuncta perrumpere, clauis ferreis, & incuruis grauioribus gladijs incredibilia uulnera inferre, agilitateq; corporum & equorum hoſtium iclus atque impetum ludificari, & ipſos deniq; inermes

(mirū dictū) undiq; armis protectos equites passim ca-
pere atq; prosternere. Nicolaus Martianus Ramanus
patruelis aīe praefectus fortissimē dimicans, & cum eo
circiter uiginti cataphracti equites interficiūtur: equi
insignes per pictis bardis contecti, triginta sex capti
tur: multoq; maior clades fuisset accepta, nisi Rama-
cius, qui ab initio eius certaminis in expugnatione ca-
stelli fuerat occupatus, subsidio laborantibus confertis
simas turmas adduxisset: & Græcos, caesis qui pernic-
cius praede inhærebant, effusē refugere coegisset. Nec
multis post diebus Venetæ copiae Laurentianum castrum
& sancti Reguli oppidum expugnarunt. A Florenti-
nis uerò ducibus Solliana oppidulum improspere ten-
tatum: nam Petrus Caponius legatus Florētinus quum
in administrandis scalis cohortandisq; militibus im-
pidē periculoso in loco uersaretur, è muro minoris tur-
menti glante ictus interijt, uir inter patritios, cū mo-
tustate familiæ, tum eo praesertim celebri factō ualde
insignis, quod pro dignitate patriæ aduersus purpurato-
rum Caroli regi superbiam, iniqui foederis libertatem
libera uoce edita conspersisset. Per eos dies Veneti re-
bus ad Atellam feliciter confectis, quum Pisanum bel-
lum intentiore demum cura administrandum esse cen-
suissent, Annibalem Bentiuolum cū trecentis uiribus
armaturæ equitibus, & cohortibus ueteranis duabus
stipendio conductum, Pisas miserunt. Et Lucensium ad
pidum iuga superanti, Cyriacus cum expedito pedum
ad Bargam uicium obuius fuit, ut fauces Apennini qui-
bus munitionem addiderat, euocatis agrestibus tuere-
tur. Sed Annibal praesidio inconditæ multitudine de-

lecto, iter expeditum facillē sibi patefecit, & in Pisa-
nam agrum descendit. Eius aduentu uehementer per-
motus Lucius Maluetius, Pisis egreditur, & cum Sfor-
tiani copijs iter in Galliam Cisalpinam intendens A-
penninum transcendit, quod Bentiuolis, aduersus quos
ipse paucis ante annis Bononiæ cum uniuersa Malue-
torum familia coniurasset, salutem suam minimē con-
mittendam existimabat. Ea res Ludouici animum ue-
hementer pupugit, quod nemo adeo absurdus sensibus
erat, qui non Bentiuolum propterea Pisas missum iudicari
cari, ut Maluetius cum Sfortiani inde pelleretur: &
Pise demum omni alio ciecto praesidio, in potestatem
Venetorum concederent. Hæc fuere initia eius execra-
bilis insanæq; dissensionis inter Ludouicum & Vene-
tos, quæ non multo post, quum utrosq; longē maximis
bellorum cladibus inuectis, penitus obruisset, uniuer-
sam penē Italiam fractis opibus labantem, in externarum
gentium seruitutem adduxit. Interea Maximilia-
nus Rheticus alpiibus, & Lario lacu in Italiam descen-
dit, adeo tenui comitatu, ut frequentiam populorum of-
ficij causa obuiam procedentium deuitaret: nec urbes
Comum & Mediolanum ingrederetur, quæ in eius ho-
norem portas templaq; & domos singulari studio exor-
narant. Caterum obliquis tramitibus iter facientem,
delectæ cohortes decem & quingenti Germani galea-
u equites sequebantur. Equitibus decora erant arma
singulis commensurata artibus, ac intercisis ad elegan-
tiam sagulis emicantiæ: ab hastarum cuspidibus quod
erat probatæ uirtutis argumentum, uulpinæ caudæ de-
pendebant. Equis uerò eorum omnibus, caudæ penitus

abfisse, nobis quidem ridendo, sed ueteri probatoque Germanorum & Belgarum more quod ob id equi contra contractioris alimenti ratione pinguiores, & spina robore fortiores euadere existimantur. Ludouicum & Bernardum inus Carual Cardinalis Alexandri Pontificis Legatus Mediolano profecti Comensi uia apud Eudam pagum Casari affuerunt. Ibi de genere ac numero auxiliorum, de itinere ac ratione gerendi belli consilia trinita, attributus Casari Calatinus cum Sfortianis equitibus utriusque armaturæ septingentis: quibus coactis copijs acceptaq; pecunia Genuam peruenit. Admiri fratres uenientem summo cum honore, ac insigni maxime liberalitate susceperunt: parata uero classe atq; expectata idonea ad nauigandum tempestate, postridie Nonas Octobres, qua die Rex Ferdinandus ad Vesuntias est deuectus. Tum uero Pisani incredibili gaudio exultare, omnibus regionibus effundi, letis acclamationibus, multisq; tormentorum bombi, studium atq; auctoritatem significare. Maximiliani inuicti Casaris omnium liberatoris nomen ingeminare, mirari augustam faciem, in qua tantum maiestatis, tantumq; bellici uigoris, ac benigne probitatis inesse prædicarent. Casar à decurionibus urbis, legatisq; Venetis in Medicam domum deducitur, scutumq; marmoreum cum liliorum aureorum insigni, quod in honore Caroli regis, Pisani medio in ponte collocarant, multitudinis concursu in Casaris gratiam confringitur, & in Arnum precipitatur. Postero die conueniunt omnium principum legationes: Liburnum propter maris opportunitatē terra-

maris

marisq; oppugnandū decernitur, ne ullus Gallicis classibus receptus in Italia relinquatur. Pisani magno agrum suum fabricumq; coacto numero, paludem Liburni maria maxime impeditam & insuperabilem, ueteribus restitit pontibus consternunt. Tormenta aliquot æneæ, insufficiente nec probante Casare, ad aptiorem formā conflata renouantur: & cuncta deniq; quæ res posceret mira celeritate ac diligentia comparantur. Casar in conspectum Liburni portus, qui Veneta classe obsidebatur, trireme deuectus, ex alto, oppidi sitū, portus litorisq; spatia despectauit: inde Pisas reuersus ad Liburnum oppugnandum copias duxit. Florentini in oppidum duas delectorum militum cohortes: itemq; tormenta omnis generis abundè contulerant: Bettinum Resololum legatum supra togæ opinionem uirum fortem ac strenuum, præsidio præfecerant. Is ante Octogoniam turrem Lunensē marmore decoro artificio parua in insula edificatam, quæ latè maria, portū, litoraq; tueatur, circumducto aggere communiuerat, refectiq; tormentis, Florentinis ciuibus custodiendam attribuerat: arcis atq; oppidi mœnia in longo belli metu reflecta, cõfuitis passim idoneis in propugnaculis maioribus tormentis instruxerat: domosq; aduersus omnem inoptiam metum, uino, frumento, pecoreq; repleuerat. Erant ad dexteram tres alie marmoreæ aliquatō minores turrite turres, quæ mari pariter alluuntur. Eæ primū tormentis uerberari ceptæ, consilio, & à Cesarianis militibus, & ab hostibus pariter ridendo, quum longo in spatio emisse cannonibus pile contumacib. muris frustra miderent: nec patefactæ etiam uel dirutæ turres,

illum omnino momentum ad expugnandum oppidum habituræ uiderentur: Veneti namq; & Sfortiani nequaquam bonis artibus bellum gerebant. Quoniam de obtinendo Liburno si caperetur, magna contentione in consilio certatum fuerat, quum Ludouicus oppidum portumq; sibi tradi usque ad belli exitum postularet: Venetis id sibi custodiendum iure deberi prædicantibus, quòd eorum classe maria tenerentur. Dixerant aliqui median sententiam, ut. s. Cesaris æquissimi ducis arbitrio permitteretur, cuius auspicio bellum gererent. Et ex ore Ludouici mitti uidebantur: qui quum Venetis Pisarum imperio potiri ægerrimè ferret, nimiam eorum potentiam reformidans, etiam maritimum oppidum ad inuadendas Pisas opportunum, eorum presidio ut cupari uolebat. Veneti uerò tametsi occultè ipsorum cupiditatis presentem inuidiam uitare cuperent, tamen haud ægrè descenderent, ut Cesari traderetur, consultationem periculosi consilij renuebant, quum Cesarum ex inopia augustalis ærarij, & plerumq; ex incommoda liberalitate alienæ pecuniæ auidum, à Florentina auro corrumpi posse, ut oppidum sibi emptionis uide de manu traderetur, magnoperè dabitarent. Sed dum turres haud obscuro quodam ludo tormentis uerberantur, turmæ nauales quæ in terram descenderant, emptione presidij ac oppidanorum ad triremes cum caude ac trepidatione sunt compulsæ. Postera die Gallus calsis in conspectum se dedit, nauisq; una cognomento Normanna ante alias prægrandis & militariter xornata secundum nacla uentum, despectis Venetis turribus & ingenti naue Ligustica, plenis uelis in portum

portum se intulit, & octingentos Vascones merce de conductos exposuit, commeatuq; omnis generis oppidanos repleuit. In ea naue fuere Carolus Ursinus & Vitelloccius, qui regia onusti pecunia transfuersis iueneribus, Perusiam ad cogendos milites contenderunt. Interim abortiæ sunt fœdæ tēpestates, adeoq; saeuus Aphricus pluuia commixtus inualuit, ut Germani pedites, qui tabernacula secum ferre minimè conseruerunt, duritie frigoris subacti Pisas refugerent: aliorumq; militum tentoria passim sternerentur: quo etiam uetorum turbine quòd portui Liburnio uentus Aphricus maxime est aduersus, triremes uehementer sunt confictatæ: namq; in litus eiecta atq; perfracta naufragium fecit: & eo quidem miserabilius, quòd enarrantibus focijs nauibus, aut uulnere aut fluctibus, effuso ad prædam hostis, erat pereundum. Adurnia quoq; oneraria admodum insignis, quum abruptis rudentibus quibus anchoræ distinebantur uim tempestatis sustinere non posset, interijt. Quibus detrimentis ueluti aduerso omine permotus Cesar sæpe dicentans se, Dijs atq; hominibus insensis, bellum non esse gesturum, copias reduxit: à ualida tamen Germanorum manu quæ longius prædati uerit, Burgarum oppidum ui capiunt, ac occiso Henrico maritimæ regionis regulo, cunctisq; ferè incolis crudeliter interfectis, incensum atq; deletum. Nec multo post Cesar diuersis itineribus præmissis milite Apenninum Pontremulanis iugis transgressus, Ticinum ubi tum erat Ludouicus peruenit: atq; inde per Larium lacum media hyeme, niuosis admodum alpibus, in Germaniam est reuersus, non uno in loco iratè atque

minaciter iurās se non uenatoris habitu, ut tum fororum auxilijs confusus incautē fecisset, sed armati Cesaris more totis imperij uiribus instructū, in Italiam adquando rediturum. Maximiliano Pisis excedente, Germani omnes Sfortianiq; milites pariter in Cisalpinam Galliam abierunt: ac tum demum Pisa in Venetorum potestate sunt constituta. Nam quum Pisani aduersu uim Florentinorum longē infirmisimas ciuitatis opes esse conspicerent, ac se planē reliquo omni auxilio destitutos intuerentur, arcem ueterem quæ ad mare spectat, & Stampacis propugnaculum ad parua arcis refugium citra flumen exporrectum, omniaq; belli uia Venetis ultrò concesserant: Cascinamq; & Verrucellam speculam Venetis præsidijs commiserant, ut liberaliter fidenterq; cuncta concedendo, Venetorum uoluntates redimerent, ac maiore eorum studio, amplioribusq; præsidijs in tuenda libertate uterentur: aut Dijs omnino infestis de Repub. foret desperandum, in tioribus certē atq; potentioribus dominis seruirent, postquam extrema supplicia potius pati, quàm Florentinorum imperiū rursus perferre, publice decreuissent. Dum hæc in Aethruria geruntur, Alexander pontifex, ut urbis proceres deleret, quos Romanorum pontificum compedes appellabat, utq; maior infestis potentia strueretur, ad oppugnanda Virginij oppida copias misit. Iere cum Francisco Borgia filio principis Cædiani, Guido Feltrius, Fabritius Columna, Antonius uellusq; Sabellus: primoq; adueniu oppida circa Cassianam uiam, Injula, Galeria, Campanianum atq; Scrofanum facile occupata: quæ uerò ad Sabatinum lacum

peruenit,

peruenit, Trebonianum, Anguillaria et Braccianum adueniens caput ueterano Virginij milite tenebantur. Eodem enim Liuianus ex fuga se contulerat, ut afflictis familiaribus extremam operam nauaret. Is milites armis, equis, uesteq; spoliatos exceperat, singulis equos indomitos ex armentis attribuerat, liberalitateq; Bartholomeæ uirilis animi scemina, quæ Virginij soror erat, re creerat, & instruxerat, quum ea maritales zonas mūdāq; omnem muliebrem, ac uestes nuptiales, ut ex ijs fuga milibus fieret, alacriter protulisset. Mira quoq; Liuiani celeritate Braccianum ualido aggere communitum, tormenta uetera coaptata, agrestisq; eius tractus sermē omnes euocati armatiq;: missilis plurimus ignis in ollis testaceis fabricatus. Itemq; trabes onustæ lapidibus in summa pinnarum corona, ad obruendos hostes collocata. Namq; Liuiano neq; ardens studium in gerendis rebus, neq; militaris industria unquam defuerunt. Interim Trebonianum in ora lacus ab hoste conuectis eò tormentis oppugnari ceptum. Liuianus præpositis oppido peritis centurionibus, id egregiè tueri, ab aduersa ripa recentes milites lembis transmittere, spe maioris celerisq; subsidij, ubi periculum posceret, oppidanos implere, hostiumq; impetum nauigationis beneficio retardare acque frustrari. Quibus rebus quum nulla ui terrestris exercitus occurrī posset, Duces à pontifice postulabant, ut ab urbe myoparonē plaustris ad se deuehi curet: sperare se eo fretos nauigio celeriter & Treboniano & Bracciano esse potituros. Pontifex myoparonem sumptū ē Tyberi, cohortis uigilum præfecto,

Troiloq; Sabello impigro iuueni couchendum tradit.
 Id autem ad Liuianum, Vrsinae factionis hominum su-
 dio ac diligentia celeriter defertur: quare cognita ue-
 hementer perturbatur, quum ualido nauigij gene-
 res suas profligatas iri uideat. Caterum a praesenti mo-
 mo audax, sed euentu felix consilium capit: cum deli-
 eta nanq; suorum manu tectus intempesta noctis tem-
 bris, aduentantibus obuam progreditur, caeteris oppo-
 dum tueri, & sui maxime praesentis speciem praebere
 iussis. Vix dum pontificij myoparonem ad sextum ab
 urbe lapidem conuexerant: quum Liuianus inexpecte-
 tus superuenit, magnoq; impetu facto, sublatoq; ab om-
 nibus clamore hostes adoritur. Cohors et turma pro-
 secti uigilum assuetae triumphis capitalibus insanam
 praestare operam, terga protinus uertunt. Troilus stu-
 nue dimicans, uulnerato, Liuiani manu, quo ueheba-
 tur equo, in fugam conijcitur, eo pulso caeteri profligantur,
 Liuianus desertu ab hostibus nauigium incendit, ac omnibus suis incolumibus, negotioq; fortiter ac
 feliciter confecto Braccianum reuertitur. Ea re pontificij in
 castris nunciata, secus ac Liuianus putarat, omnium animos
 plurimum incitauit: quum plerumq; fatigati ut ex dolore
 contumeliae, uel ignaui milites ad uirum accendantur. Itaq;
 frequentibus tormentorum ictibus Treboniani moenia
 perrumpuntur. Pontificius subit miles: Vrsini multitudine
 oppressi cedunt, oppidum capitur atq; diripitur. Treboniano
 capto tormenta ad Braccianum traducuntur. Ibi maiore ui
 plures dies et repugnatum: nam & ipse Liuianus aderat, & cohortator
 & propugnator egregius, & uiri fortissimi con-

faction

factioni Vrsinae Virginoq; duci antea se deuouerant,
 & loca periculi plena sibi egregia uirtute tuenda de-
 sumperant. Saepe pontificij e propugnaculis ruinisq;
 procedentium muroru decurbari, saepe eruptione cer-
 titum: repulsis fugatisq; hostibus singulari eorum cum
 ignominia tormenta occupata, clausisq; confixa: ita ut
 pontificij duces Vrsinis saepe e muro irridentibus eo-
 rumq; conatus contemptui atq; ludibrio haberi uide-
 rentur: idq; maiore ipsorum fiducia fiebat, quoniam a
 Tifernatibus, Perusinis, Tudertibusq; ac caeteris Vrsi-
 nae familiae clientibus, auxilia propediem sibi uentura
 sperabat, Carolumq; Vrsinum & Vitellocium coactis
 in unum copijs ad se maturare cognouerant. Vitellocius
 enim postquam e Liburno Tifernum uenit, quam
 in equitum ac peditum cogi potuit, celeriter arma-
 uit: & phalangem eduxit ex oppidanis delectisq; ag-
 gressibus & colonis, militari disciplina instituta. Ipse enim
 & Camillus Paulusq; fratres uni huic rei maxime stu-
 duerant, ut aduersus finitimorum iniurias, Romano-
 rumq; pontificum uim omni tempore sibi metuentam
 certa atq; domestica praesidia compararent, quum pe-
 destri praecipue opera bella confici parariq; uictorias
 cum recenti maxime Gallorum exemplo, tum antiquo
 rum more, prorsus intelligerent. Erant homines inton-
 si simplices ipso agrestu habitu, aspectuq; propemodu
 contemendit: sed certa animi contumacia, corporisq;
 duritie et fide admodum constanti: multoq; ducum amo-
 re & parendi obsequio, optimorum militum nomine
 digni: eos Germanice militiae more gladijs hastisq; in-
 struxerant. Signa sequi tympanorum certis pulsitibus

scienter obtemperare, conuertere dirigereq; aciem in
 cocleam decurrere, & deniq; multa arte hostem ferre
 exacte; ordines seruare docuerant. Quodq; magno
 usui semper fuit omnibus eorum manipulis misceri
 viros militares superioribus bellis exercitatos ac inge-
 nio maximè ualentes: qui multitudinem regerent, &
 subitis casibus atq; periculis se primos offerrent: præ-
 ter hos pleriq; ueterani equites adcrant, Perusia, Tu-
 derto: Narnia, atq; urbe Roma euocati: plures ab Au-
 la redierant: multi etiam partium studio, & propter
 ueteres clietela necessitudines, ut semioppressis open-
 ferrent, in castra ferebantur. Validam quoque cat-
 phactorum turmam Ambrosius Landrianus Iou-
 nis Rouorei equitum præfectus adduxerat. Conui-
 ctis in Orthano agro omnibus copijs, Vitelloca-
 & Carolus Surianum proficiscuntur. Id Sabini a-
 gri oppidum inter Cassiam uiam atq; Flaminian
 arduo in monte positum est, ubi tum erant Bap-
 tista Cardinalis & Iulius Vrsini fratres, qui metu pon-
 tificis urbe profugerant. Ibi castra ea nocte habita, mil-
 tesq; oppidi copijs abundè recreati. Sequenti die nu-
 dum exorto Sole, dum de itinere protectioneq; delibe-
 rant, pluribus nuncijs assertur, pōtificios duces de ipso
 riam aduentu certiores factos, Bracciani oppugnatio-
 nem reliquisse, sub Ciminio monte per Capenates uen-
 habere atq; aduentare eo consilio, ut locis à Braccia-
 no maximè remotis æquiore cōditione configat. Via
 dum eorum aduentu certius cognito, uel explorata,
 Vrsini pōtificios antecursores densis nemoribus egres-
 sos conspiciunt, & ab ijs quoq; pari prospectu atque

eodem tempore Vrsinorum castra uidentur. Vitelloca-
 cius & Carolus alacriter aciem instruunt, ac expeditā
 equitum alam in hostes emittunt: concurritur impedi-
 tis in locis, Pontificij repentino hostiū incursu pertur-
 bati, dum ad suos se recipere cupiunt, ut hostes adesse
 renunciant, in fugam uersi, ad tormenta usq; compelluntur.
 Erāt in prima agninis fronte Antonellus atq;
 Fabritius cum Romano equitatu. Ii cum suorum fuga,
 tum hostium insolentia permoti, uti erant duces eius
 ætatis longè omniū manu promptissimi, extēplo con-
 citatis equis prorupere: alijsq; subinde subsequētib;
 turmis, Vrsinorum equitatum multis uulneratis atq;
 prostratis in fugam conecere. Erat eo loco sylua ad-
 modum rara, sed frequētib; dumetis impedita, quam
 pontificie copie iam euaserant: ab ea planities ad effi-
 grem oblongæ conuallis utrinq; septa nemoribus, ad
 Vrsinorum integros ordines extendebatur. Ibi lato
 spatio magna uicis decertatum: tantoq; hostium impe-
 tu Vrsinorum primæ turmæ sunt repulsæ ac profligatæ,
 ut pleriq; debellatum esse iudicantes præ timore late
 re profugerint, Florabracijq; ante alios Baleoni, equi-
 tum insignis præfectus ad Stipicianum usque suæ di-
 ctionis oppidum ingenti cursu se proripuerit. In ea
 perturbatione turmarum Rossetus Tiferuus singula-
 ris animi uir phalangisq; præfectus, quum extra
 ordinem equo aduectus procurrisset, & cum eo Fran-
 ciottus Vrsinus, qui postea Cardinalis fuit, circumuen-
 ti captiq; sunt. Sed quo minus pontificij perturbatis
 insisterent, & in delendo hoste presenti fortuna
 merentur, locus qui à leua proccrioribus uirgultis

densus aditum impediēbat, plurimum retardauit, et simul Vrbinas et Candianus longius prouectos reuocauerunt: qui nisi productis ante aciem tormentis, promotoq; Germanorum peditatu, quem in postremo agmine reliquerant, cum pedestribus hostium copijs conligere nolēbant. Ea res manifestam eorum uictoriam interpellauit: nam Vitelloccius suos confirmandi atq; adhortandi spatium nactus, æquo in loco phalāngem constituit: eamq; ab latere dextro totius reliqui equitatus subsidio firmauit. At dum Vitelloccius cruentum gladium tenens, multoq; hostium et ipsius equi in cernitū saucij cruore perfusus, educta castidis buccula ad Tifernates suos concionatur, et Carolus reductos conglabatosq; equites ad demendam ignominiam accendit, pontificij promouent tormenta, quorum pileas aliam forte collibrantibus magistris emisse, sine detrimento hostilem aciem præteruolant: tum uero cum tota mole copiarum incumbunt. Lædrigianus densata suorum adproruētes egregie sustinet: Tifernates quoq; pedes singulari constantia Germanorum impresionem excipiunt, præliumq; magnis clamoribus committunt. Germani iniquo congressi loco longioribus Tifernatum lanceis, quæ Germanicas cubito superabant, facile confodiuntur, atq; in cōspectu equitatus ad unum omnes temporis puncto trucidantur. Ea re cōspectu equites timore consternati, fugæ se mandant. Dux ipse hostium Guido Feltrius in depressum callem ex fuga præcipitatus, dum ruina super collapsi equi opprimeretur, Baptiste Tophio nobili Vrsino equiti se dedit: et ab eo abscisis ephippij loris uitæ periculo eximitur.

Ioannes Petrus etiam Gonzaga ab hoste circumuictus de ditionem facit. Vexilla et tormenta cunctaq; exercitus impedimenta capiuntur. Mutius Columna acerri- mus iuuenis in inguine sagitta uehemēter uulneratus caesit. In ea fuga Bernardinum Lunatum Ticinensem Cardinalem, qui in castris legatus erat, adeo uehemēter incitasse equum ferunt, ut ex pauore concepto atq; ea insolita iactatione paulo post obierit. Vrsini duces ea uictoria leti curandis corporibus et diuidēde præde biduum quietis militi cōcesserunt. Tertio die promota signa iunctisq; cum Liuliano copijs qui in castra ad Bracciano uictoriam ducibus gratulatum adcurrerat oppida paulo antè amissa, præter Anguillariā et Trebonianum sunt recepta. Paulo post quum Vitelloccius uictoriæ moderandum, nec pontifici ulterius insultandū esse iudicaret, et pōtifex suscepti temere belli pudore adductus, mitioris animi signa præbuisset, pax est confecta auspicijs Federici Sansueuerini Cardinalis qui Vrsinam familiam eo tempore singulari patrocinio tuebatur. Septuaginta milia aureorum nummum ab Vrsinis impensæ nomine pontifici persoluta sunt: cuius summæ maiorem partem Guido Feltrius ut carcere educeretur appendit: cautumq; est ut Vrsini, qui Neapoli in custodia erant, sine pretio dimitterentur: curaretq; pontifex ut Paulus Vitellius à Mantua- no libertatem impetraret. Sed quum ad septimum Calendas Februarias ad Surianum esset pugnatum: septimo antè die Virginius in Oui arce, senio ætateq; confectus, uita excesserat. Vir ætatis suæ summis honoribus militiæ gestis longè clarissimus: nam supra peri-

nã militaris opinionẽ, quod nequaquam inane nõ
 seculo censetur, multo etiam splendore liberalis
 cultuq; familie, ac ipsa demum apud factiosos con-
 mاتا Romani nominis autoritate, uel æmulos Colo-
 nas proceres anteibat: quibus uirtutum dotibus supra
 paternas opes, quæ erant amplissimæ, feliciter acce-
 latis, felix profectò uideri potuit, nisi perimiqua,
 certè fatali peruicaciã ab æquo & bono importuni
 abductus, in ipso uindicandæ contumeliæ conatu, in
 arcta custodia miserrimè concidisset. Luxerum enim
 non secus ac optimum parentem, exactæq; disciplina
 magistrum per nobiles alumni cum ipsi gentiles Vir-
 gini, tum Comites Vitellij, Angularij, & Baleones, qui
 ex eius domo tanquam illustri schola prodeuntes, præ-
 clari demum bello duces euasere. Nec multo post
 dantes filius et Paulus Virsinus à rege dimissi sunt, quos
 odio ac inuidiæ unius Virginij morte satisfactum esse
 uideretur, cõcessumq; filio patris cadaueri: quod apud
 Cere uetus totius familie cõkursu, & magna clientum
 ueteranorumq; militum frequentia, celebratis exor-
 quijs, tumultatum est.

FINIS QVARTI LIBRI

P R I M A E huius Decadis postremi sex libri clas-
 sicæ Urbis perierunt, quos tamen author ex sche-
 dæ exemplaribus sua fretus memoria (modo uita sup-
 petat) resitui posse non desperat. Errera namq; Cordus
 & Antonius Gamboa Cantaber cohortium præ-
 fecti, quum in templo diuæ Mariæ ad Mineruam ex-
 cruciatu editis, omnes latebras explorassent, ferra-
 tam arcam inuenerunt, in quam author elaborati ar-
 genti pondo centum & historiarum codices condide-
 rat. Sed Gamboa argento contentus libros tanquam
 inutilem prædam abiecit. Errera uerò non insulso in-
 genio partem eorum collegit, eos scilicet qui in mem-
 branis scripti erant, & purpureo contecti corio, pa-
 pyracos autem contempsit, eo euentu ut dissipati in
 sacros usus omnino perierint. Collectos autem ad au-
 thorem in arcam detulit, ut præmium acciperet: idq;
 munus pontifex authoris lachrymis exoratus,
 sacerdotio rependit, quod Errera, Hispa-
 no sacerdote defuncto, apud pa-
 trios Lares magnopere
 expetebat.

HORVM SEX LI- BRORVM, QUI CLADE VR-

BIS PERIERVNT, AVTHOR

Epitomata apposuit, vt legentes interrupta
historie desiderium lenius ferant, supplie
reque volentes, ab his rerum se-
riem perdilcant.

VINTO itaq; libro, narra-
tur bellum inter Columnius et
Vrsinos Romanos proceres
tum. Pugnatur ad Moticellum
Crusuminti agri ab utraq; par-
te: uincuntibus Columniis
Carolus Vrsinus capitur, mox
que civili humanitate pace facta dimittitur, quod Alex-
andri pontificis astuta consilia in utriusq; factione
perniciem uersa deprehendissent. Interim Carolus
rex Gallie, quum è ludo parue sphaere in cubiculo
alienum fessus se reciperet, apoplexia correptus mori-
tur, eiq; succedit Ludouicus Aurelianus, uir apprime
bellicosus. Florentini factionibus inter se fluctuan-
tes, Hieronymum Sauonarolam cucullatum, de pontifi-
cis potestate male sentientem, et humanis rebus se
ambitosius, quam sacratum uirum deceret, immiscen-
tem, sed indignum Christianae doctrine nomine, ad
atroci supplicio in foro comburunt. Veneti qui ante
hortatu Ludouici Sfortiae Pisanos aduersus Floren-
tinorum uim defendendos susceperant, quod magis
ac magis praesidia auerent, et Pisani eorum non
imper-

imperio letarentur, cum magna inuidia, in suspicionem
occupandae eius urbis uenerunt. Quibus de causis Lu-
douicus Sfortia, ne Veneti immodica affectantes impe-
ria, ea opportunissima Etrusco in mari urbe potiren-
tur, ab eorum amicitia discedit, Florentinisq; adherens
transmissis auxilijs Venetorum duces cum magnis co-
pis Apenninum transcendere maturantes, ut summis
regis arceatur, operam dat. Nam Paulus Vitellius Flo-
rentinorum dux, post illata Pisanis Venetisq; praesidijs
aliquot detrimenta è Pisano agro reuocatus, ad tutan-
dam Casentinatis saltus summities, ad pagum diui Ste-
phani peruenerat, multisq; praesidijs factis, Guidonem Fel-
trinum, Liuianum, Astorenq; Baleonum Venetos duces
singulari uirtute profligarat, atq; deiecerat, usque adeo
grani cum dolore ab ea irrita spe Veneti Senatus, ut is
implacabile odium aduersus Sfortiam conceperit, et cum
novo Gallie rege, Alexandroq; pontifice, ad contur-
bandum totius Italiae statum coniuuauerit, diuisis inter se
totius ferè Italiae urbibus. Ex ea diuisione Mediolani
principatus non obscuro iure hereditatis Ludouico
querebatur. Is Cremonam Venetis eius belli socijs in
praemium societatis et foederis concedebat. Caesari Bor-
gie Alexandri pontificis filio, qui se à sacra purpura
abdicaerat, interfectoq; Candiano fratre magnum im-
perium affectabat, Togatae Galliae et Umbriae reguli
concedebantur, ascitusq; in id foedus Ferdinandus Hi-
spaniae rex cum Gallo clam Apuliae regnum fuerat par-
tius. Quibus consilijs ingens mox bellum exortum est.
Nam Florentini recuperandae Pisanae urbis auiditate,
in id foedus consenserunt, ea conditione, ut Gallorum au-

xilljs freti, Pisanos subigerent.

SEXTO libro narrantur res gestæ eius anni ad
seculare ab Alexandro conditum antecessu.
Ludouicus Sfortia cognito rerum suarum periculo,
aduersum se tot principes coniurassent, litem de impe-
rio Mediolanensi per conditiones annui tributi cum Ca-
lo componere, deprecariq; iniuriam à Venetis con-
tus, postquam omnia frustra tentarentur, ad Balacem
Turcarum imperatorem cõsugit, per legatos quorundam
cõiurationes tenderent, demonstrat, atq; auxilium pe-
titi. Barbarus occasionem intelligit, et terra maris in
Venetos arma parat. Veneti ingentem classem Grima-
no præfecto Ionio in mari Turcarum classi opponunt.
Sed Grimanus malè explicata classe, et trierarchibus
quaquam præsentè animo pugnam incuntibus, ad pro-
tum insulam inter Sporadas, turpem in fugam con-
turbatur, quum explorata uictoria penè esset in manibus,
nisi trierarchi cessauissent, Albano Armerio, et An-
drea Lauredano, qui uni omnium impigrè pugnam
inierant, miserabili incendio absumptis. Quum in in-
gentem nauem Baracchi Smirnici prædonis, cum du-
bus utrinq; celocibus uehementer inuecti, post iniectam
harpagonum ferreas manus Barbari desperata salute,
ultra repentinum incendium excitassent, quo uicti u-
trorsusque concremati sunt. Post rem malè gestam, Cri-
manus ad Sphragia insula portum, cui Sapiencie no-
men est, se contulit. Dauthes autem Turcica præ-
fectus classis, desertis et amissis aliquot triremibus, in
Naupactum sinum abscesit, Naupactumque seg-
riter defendente Veneto, in potestatem redegit. Nar-

multo post Grimanus propter rem malè gestam re-
uocatus Venetias, in compedibus causam dixit, dam-
natuque est, et relegatus in Ossarum Absyrtidem
insulam, inuidioso nimisque seuero Senatus iudicio,
quod nihil Dominici cardinalis pro sene patre de-
precantis, sacratisque manibus subleuantis paternos
compedes, conspectus, et purpura, aut preces ua-
lissent: Quando etiam oborta in Senatu misericor-
dia, multis honestæ lachrymæ manarent, uel ob id præ-
ferim quòd in trierarchos quosdam nobiles minus
imperio parentes, non animaduertendo, pro priua-
ta eius clementia, publicæ seueritatis pœnam subiis-
ser. Exitu quoque eius ætatis Scanderbassa Il-
lyrici præfectus, cum duodecim milibus equitum, per
Aquileiensem agrum in Eugancos, altissimis flumi-
nibus superatis, populabundus penetravit, captò que
magno hominum numero, quòd nemo armatus ob-
sisteret, et trucidatis immaniter senibus, in Tiliauen-
tiennis ripa, unde uenerat, graui ex incendijs, et
eade luctu in his regionibus relicto, reuersus est,
postquam se seram Ludouico Sfortiæ opem attulisse
iudicat.

SEPTIMVS liber, eiusdem anni per autumnum
res gestas refert. Narratur bellù ortù inter Hel-
uetios et Germanos Rheno propinquos. Hi Val-
li Agnedinæ incolas, qui inter Rhetos, Grifoni hodie
uocantur, incurfione facta ferro atq; igne populati fœ-
derat, quibus opè implorantibus, Heluetij uetus foedere
comuncti non desierunt, conflixereq; cum Germanis
ad Scharzwaldum, qui locus combusti nemoris nomen

sonat. Eo praelio Aynauolebanus Heluetiorum dux per
 ruitissimus, ordines partiendo promouendoq; ita hostium
 aciem perfregit, ut celebri uictoria sit potitus. Sed qui
 ante alios pulsus loco hostem acrius urgeret, iam pla-
 ne uictor, plūbea pila caput ictus occubuit. Sub id quo-
 que tempus Paulus Vitellius Florentini dux exercitus
 tormentis admotis magno apparatu, sed infelici con-
 tu Pisas oppugnauit. Quum enim Stampacis propu-
 gnaculum, quod in meridiem uertitur, deiectis atq; in-
 terfectis defensoribus occupasset, atque inde in urbem
 irrupturus esse uideretur, Pisani ab interiore area in
 eam partem ingens tormentum, quod Bubalus ab in-
 credibili uiolentia uocabatur, obueterunt. Tanta ue-
 rō pilarum eius uis exitit, ut omnia munimenta à Vi-
 tellio obiecta disijceret, neminemq; propugnatorem in-
 trorsus consistere sine certa pernicie pateretur. Itaque
 propugnatoribus Stampace denudato, Vitelliani pedes
 retulerunt, sic ut spe frēre captæ urbis Paulus deijcere-
 tur, et autumnus grauis exercitum inuecto pestilentis
 morbo mirum in modum uastaret. At Vitellium post ita-
 tas res paulo antè prosperè gestas, quod nauissimo co-
 natui Fortuna non arrisisset, inuidia inuasit, præbuitq;
 causā accusationi Ranuccio Martiano perpetuo hosti
 suo atq; obirectatori, ut apud Florentinos facile suffi-
 caces, non ui, sed dolo celsisse, nec potiri Pisis uoluisse
 crederetur, quod Ludouici Sfortiæ literis obtempe-
 re potius, quam Reipub. commodo, extremum capien-
 dæ urbis periculum facere uoluisset. Itaq; ea oneratus
 calumnia, nihil tale timens Cascina in oppido à legatis
 Florentinis capitur, Vitelloccio fratre per tumultū de-

bente.

bente. Perductus autem Florentiam exquisitissimis tor-
 mentis subditur, nec quicquam quo nominis fama ma-
 culari posset, ab insonte atq; fortissimo uiro elici potuit
 quum tantum se à fortuna sua miserè desereri, et ingratè
 plecti quereretur. Sed Ranuccianæ factionis Octouiri
 quem iure damnare non poterant, impotentibus sus-
 fragijs, ne iniuriæ ultor euaderet, capitali supplicio dā-
 narunt. Per eosdem dies Galli in Italiam trans-
 cendunt, ac Obegnino et Triuultio ducibus, Aratium
 et Annonium Sfortiani imperij arcus expugnant, atq;
 inde ad Alexandriam deferuntur, magnaq; ui tormen-
 torum murum quatunt. Sfortianis copijs præerat Ga-
 leacius Sanseuerinus. Is uti postea dicebat, falsis Calati-
 ni germani fratris literis, quasi id iuberet Sfortia, præ-
 sidio excedere, et Mediolanum reuerti iussus, magnam
 partem exercitus interclusam Pado, Gallis diripiendā
 præbuit, turpiterq; ausugiens, urbem hosti occupandā
 reliquit. At Sfortia ad profligati exercitus, amissaq; A-
 lexandriæ nuncium perculsus, quum fortè Simon Hor-
 rignonus Insuber homo facinorosus, Antonium Lan-
 drianum ararij præfectum trucidasset, ab eaq; cæde
 expediendæ pecuniæ facultas conturbata uideretur a-
 nimum despondit, Comumq; profectus cum Ascanio
 cardinale fratre et liberis, in Germaniam ad Maximi-
 lianum Cæsarem confugit. Nec multo post ex eius ui-
 ctoriæ letissimo nuncio, Ludouicus rex Mediolanum
 uenit, cui cunctæ Sfortiani imperij urbes cū Genua de-
 ditionem fecerunt. Cremona autem ex conditione foe-
 deris Veneto celsit. Arcē uerò Mediolanensem longè
 omnium munitissimā atq; pulcherrimam, Bernardinus

Curtius insigni auaritia atq; perfidia uir, qui Sfortia alumnus fuerat, Gallis prodidit. Per id tempus Cæsar Borgia, Helyetijs mercede conductis, adiunctoq; sibi Gallico equitatu, cui Alegria præerat, Catherinã Sfortiam Forocornelij & Foroliuij urbibus expulit, deinde temq; se demum, captiuam Romam duxit. Quum uero Fauentiæ, Arimino, atq; Pisauro imperij audius immineret, Sfortia post quintum exilij mensem, quod tædio Gallorum ab Insuibribus accerseretur, cum manu Heluetiorum Mediolanum est reuersus. Verum intra paucos dies post Nouariã tormentis receptã, nouus Gallorum exercitus duce Tramulio cum ueteribus Ligninij & Triuultij copijs coniunctus, eũ magnopere conterruit, ob id maximè quòd magnus Heluetiorum numerus Gallicis in castris militaret, misceretq; facile sermone cum consanguineis suis, qui apud se stipendia merebant, Ludouicum quoq; Valdreium uirum Sequanum, qui trecentos galeatos equites adduxerat, à Gallis ei notis ducibus, sollicitari ad defectionem didicerat. In eo graui metu Sfortia certa tributi pactione cum Ligninio, ut se periculo eriperet, transigere conatus est, sed eius consilia Fortuna iam pridem infesta pernitus elusif. Sfortiam in Galliam perductũ, Ludouicum rex nullam humanitatis & clementiæ laudem querens in prædurum carcerem sine scribendi solatio coniecit. Eandem fortunam tulit Ascanius cardinalis in Placentino agro, dum effugeret à Conrado Lando Venetis equitibus proditus. Hunc postea Venetijs diu custoditum, de poscenti regi Senatus tradidit, ut in Gallia seruarietur.

OCTAVVS liber Baiazetis Turcarum Imperatoris in Græciam aduentum continet. Is anno seculari cum centum quinquaginta armatorum milibus ab Isthmo Peloponnesum ingressus, trinīs castris ad Metonem positis, turrem portæ imminens maioribus tormentis est demolitus, murumque tribus in locis aperuit. Sed post uaria certamina uirumq; acerrimè depugnata, Iantzari pedites à sanctæ Mauræ portæ urbem pertruperunt, quum fortè miserabili casu Metonenses conspectis quinque triremibus Venetis, quæ arma, milites, & comæatam obfessis afferebant, ut appulso exciperent, ad mare desertis stationibus descendissent. Itaq; Barbari potiti lato aditu, editaq; magnacæde, Græcos simul & Venetos milites obruncant, cohortemq; dudum expositam, & à portu intrantem concidunt. In ea strage Antonius Fabrius, & Bardella præsidij præfecti trucidantur, Andreaq; Falconi Metonensium Episcopo, qui in sacra ueste hortabundus prodierat, mîstratũ caput barbari gladio detruncatur: neq; cuiquam armato uel inermi Turca miles pepercit nisi quem aut ætas, aut decora forma conseruauit. Captiui longis nexi restibus supra mille perducti ad prætorium, in conspectu Imperatoris trucidati sunt. Custodie tamen iniectis cathenis trahuntur Gabriel prætor, & Balastus quæstor cum Aurelio scriba, atque item Sebastianus è monte Silice, qui ueteri præsidio præfuerat. Inde Baiazetes Coroneos Metonensium casu perterritos in deditiõnem accepit. Crisseum quoque à Cherseoglebassa Baiazetis genitor, tormentis est expugnatum. Tentauit & frustra

Nauplium Helibassa: & Pylus olim Nestoris sedes, po-
die Nauarrinum Iunco portui impostum, metu exor-
rito arcis custode, Barbaris est deditus. Quibus rebu-
gestis Baiazetes terra & mari planè victor, quòd Ve-
neta classis nusquam congregi ausa certamen detro-
ctasset, Bizantium est reuersus. Nec multo post à Con-
saluo, cui propter singularem uirtutem consensus mi-
tum Magni cognomen dedit, coniuncto sibi Pisaurio
Veneta classis præfecto, Cephalenia post longos diffi-
cilesq; labores expugnata est, quum Turcæ fermè om-
nes in uestigio stationis cum Gisdare præfecto nõ in-
ti cecidissent. Pisaurius quoq; quum multa Turcis de-
trimenta agilitate trirenuum suarum intulisset, sancta
Mauræ oppidum, ad Leucadem Neritho in insula, for-
titer expugnauit, Turcarum equitibus per uada redi-
procantis Enripi ab Aetolico litore obsessis, opem fer-
re frustra conantibus. Sed nequaquam pari fortuna
Gallica classis, quæ subsidio missa in Græciam peruo-
nerat, mari rem gessit. Nam Rauastennius præfectus
ad Lesbam insulam delatus, Mitylenasq; tormentis op-
pugnare adortus, Turcæ se impigrè defendente, ita in-
ccepto abscessit, ut seuiente tempestate, classis eius di-
flecta sit, ipseq; post multa pericula ac naufragia ad
Tarentum euaserit. Gallia atq; Hispaniæ reges ex cõ-
posito Federicum Aragonium adoriuntur, Magni
Consaluus tecto consilio, simulataq; amicitia Brutijs
& Apulis imminet. Nam Vrsius Gallorum dux, adiu-
cto sibi Cesare Borgia per Campaniam delatus, Ca-
puam urbem oppugnat, atq; inter conditiones deden-
tium se ducum hostiliter irrumpit: direptisq; Campa-

nia & Aragonijs militibus male mulctatis, Fabricius
Columna & Ranuccius Martianus capiuntur. Hunc
mulneratum Vitelloccius, ut Pauli fratris manibus pa-
rentaret, ueneno plagæ indito tollendù curauit. illum
Jordanes Vrsinus è manibus Gallorum liberaliter præ-
bito auro redemit. Federicus exutus copijs & consilij
inops, quum antea à Consaluo opem frustra imploras-
set, relicto regno deditisq; arcibus, ad Ludouicum re-
gem uerum hostem nauigare quàm ad Hispanum con-
sanguineum à quo se iniquissimè atq; ingratisimè pro-
ditum querebatur, confugere maluit. Itaq; Consaluus
sine uulnere Brutios, & Apulos in ditionem Ferdinan-
di regis redegit: eoq; euentu Alfonsum Federici filium
Tarenti obsedit, ut quū adolescens certa libertatis con-
ditione inexpugnabilem urbem dederet, contra iustu-
randi religionem caperetur, ut unicus Neapolitani re-
gni heres in Hispania seruarietur. Nec diu post Hispani
& Galli ex propinquis præsidijs de finium diuisione
disputantes, ad arma acerrimumq; bellum descende-
runt: Quo exorto, Gallis paratioribus, Consaluus in
Barolum compellitur. Eo obsesso noua auxilia, cum
ab Hispanis, tum è Germania per Hadriaticum Con-
saluo superuenerunt. Quibus fretus cum hoste ad Ge-
rionem in Apulia prosperè cõslixit, interfecto in acie
Namursio duce. Pari etiã fortuna in Brutijs Vgo Car-
donius Obegninum Gallorum ducem ad Scmenariam
debellauit, quum ab eo paulo ante apud Gioiam Bru-
tij agri, acie fuisset profligatus, geminataq; eo modo
Hispanorum uictoria, Galli uix retenta Caieta, Nea-
politano regno depulsi sunt. Sub id tempus Cæsar Bor

gia, qui quatuor Varianos proceres antiquissima stirpis Camertes necarat, ut eorum imperio et opibus potiretur, Guidonem Feltrium Urbino, Pádulphum latestem Arimino depulerat, Astoremq; Máfredum expugnata Fauentia sub fide deditum strangularat: Sauguinarias manus Vrsinæ factionis atque familie proceribus admouit. Primo Vitelloccium ab insigni uirtute inuisum, et Liberottum Firmanum, moxq; Paulum Vrsinum Latini cardinalis filium, et franciscum Vrsinum Grauinæ regulum in Umbria tetro supplicio sustulit: eodemq; die ab Alexandro pontifice ad constitutum tempus: Baptista Vrsinus cardinalis in mole Hadriani cantaridum ueneno sublatus est. Sed italice nobilitatis stirpes excindenti, affectantiq; regnum Italia, non diu Fortuna arrisit: quum cœnaret enim Vaticana in uilla inuitatus à patre pontifice uenenum bibit, quod conuiujs quibusdam senatoribus ditissimis paratum erat, fallente lagenas incaute à poculis ministro. Sed Alexandro uim ueneni non ferente, ipse Caesar paterno funeri miseræq; suæ interfuit. Nam Iulius Alexander suffectus, eum exutum exercitu, in arce sub custodia tenuit, quo admissis tesseris arx Ostiensis redderetur. Fide demum à Consaluo accepta, Neapolim nauigauit, ubi dum compararet copias, et nouas res militurus uideretur, captus est, et in Hispania custodiendus ad Setaban transmissus. Alexandro mortuo atque stem Pio tertio, qui paucissimis diebus regnauit, nec adhuc per comitia Iulio creato, nouus Gallorum exercitus Romanam intrauit, Tramulio, et Fræscio Gonzagæ Manuano principe ducibus, à Appia atq; Latina

ula bipar

ula bipartito regnum ingressi, nulla memorabili re gestis, totam ferè hyemem in Aquinate, et Fregellano agro consumpserunt: mirificè eis resistente Consaluo, qui Lyrim annem ponte transgredi ausos, fortissimè repulit: castraq; demum eorum adortus, quum noctu superioribus uadis copias omnes traduxisset, in fœdâ fugam per Formianum littus cum multa cæde coniecit. Quo aduerso rerum successu, Galli duces animis fracti Caietam dederunt, ea conditione, ut sua classe neci, inermes in Galliam redirent.

LIBRO nono Iulius pontifex, Ioannem Bentiuolû ab inueterata tyrannide, cœtuq; audacium filiorum præpotentem Bononia expellit, ope Gallorum adiutus, qui ad portas exercitû admouerât. Bentiuolus septuagenarius senex, animum despondens, quum ferociam imminentis Pontificis magnopere timeret, ad castra Gallorum confugit, nullo in supremâ rerum difficultate, aut uirtutis, aut industriæ conatu edito: sic ut postea apud Mediolanum in exilio perierit. Domus eius incomparabilis structure, quam media in urbe edificarat, ut abominandi dominatus memoria tolleretur, concursu populi à fundamentis euersa est.

Sub id tempus Philippus Maximiliani Cesaris filius Belgarum princeps, in Hispaniam nauigauit, ut Isabelle socru dotale regnum adiret. Receptus est ab Hispania proceribus usque adeò studiosè, ut Ferdinandum regem socerum desererent, cui tanquam seni et parum liberali faciliè omnes florentiæ et splendore uitæ no-

num regem anteponebant. Ferdinandus suorum leuitatem perfidiae proximam detestatus, Neapolim nauigauit. Nec multo post Philippus ab intemperie noui caeli, cui Belgicae epulae minimè congruebant, oborta febre surreptus est. Eius mortem luridus cometes portendit, qui per aliquot dies ad occidentem plagam arserat. Exinde Ferdinandus Neapoli rebus compositis, Magno Consaluo propter affectati regni suspicionem abducto, ad sua regna rediens, collocutus est cum Ludouico Galliae rege apud Saouanam, de inuadendis Venetis consilium ab utroque initum est. Tum enim Ludouicus Genuenses armis subegerat, quum pulsa nobilitate statum popularem induxissent, resistereq; culminibus montium deiectione, uictiq; ad Gallicum imperium impetrata uenia redissent. Paulus Nouius plebeius qui ad summum honorem fauore plebis exarserat, inauspicati principatus poenas capite persoluit. Secutum est demum bellum, quod Germani auctore Caesare cum Venetis gesserunt, partim à Carnicis Alpibus, partim ad Tridentinas fauces. Hinc ad Petri stellam Pitilianus et Triuultius cum Gallicis copijs, Hispanorumq; cohortibus, Germanos facile represerunt. Ad Cadurium uerò oppidum altera Germanorum manus per niuosa Carnorum iuga, Liuianus ita cecidit, ut ab eo cruento praelio, aliquot oppida Germaniae ditionis, et in his Tergestum urbem ui expugnata, Veneto imperio adiecerit. Qua affectus iniuria Caesar conitante Iulio pontifice cum caeteris Europa regibus coniurauit aduersus Venetos: eaq; coniuratione Italia supremam propè adiit cladem. Veneti enim

moderata affecti cupiditate, per amplum, ob idq; inuisum ex aliorum ruina imperium condiderant: fremente pontifice, quòd Ariminum, atq; Fauentia urbes, pontificio imperio erepta, ex aequo et bono sepius repetite, minimè redderentur. Non ferebat Gallicum Cremonam ditioni suae detractam, et Hispanus rex nequaquam sibi integrè partem Neapolitanum regnum existimabat, quum maritimae Apulorum urbes oppugnate iam pridè ab Aragonijs, Syponus, Tranium, Monopolis, Brundisium et Hydruntum, Venetis praesidijs tenerentur. Coiuere legati principum ad urbem Caeracum in Belgis, decretumq; est communibus uiribus in Venetos bellum, tanto silentio, ut quum eius suscepti consilij suspensiones emanarent: Venetijs nequaquam mature crederetur. Eo modo Ludouicus in Italiam cum ingentibus copijs transgressus, ad Abduam Venetos castra conferre, atq; aciem tentare ausos cum magna cede profligat, capto Liuiano. Secundum eam uictoriam intra paucissimos dies, non modò sua quaerebat, Bergomum, Cremonam, Cremam et Brixiam sine uulnere recepit, sed eodem terrore Veronam, Vicentiam, atq; Patauium, Caesari capienda praebuit, quòd deletò exercitu cum paucis Pitilianus, desperatis rebus ad Mestrium extremum continentis oppidum refugisset. Pari quoq; cursu Iulius non Ariminum modo atq; Fauentiam, sed Ceruiam et Rhauennam recepit, ultroq; Senatus Venetus Apuliae urbes, Hispano regi dedendas curauit: sic ut tanta modo Veneti imperij fortuna Italici hominibus planè miserabilis, exterius uerò ridenda uideretur, quando uni omnium Tur-

ex pacis paulo ante confectæ memores, non modicum seruarint, uerum auxilia in id bellum amici dioseq; obtulerint. Sed barbaro regi, quod fidem eemq; egregie tueretur, gratias egit, quum huiusmodi auxilijs nequaquam è Republica utendum esse cœuisset. Nauarrus ex gregario milite, commendatione uirtutis dux factus, quum antea auspicijs Ximeni archiepiscopi Toletani classem sua pecunia adornatis, Oranum Mauritanie emporium, in magno portu occupasset, Buziam demum in Numidia urbem Metanorum gymnasio claram cepit atque diripuit, mensq; inde Africæ littore Tripolim inter duas Syrtes, terra mariq; admotis copijs expugnauit. Sed reuertus ad Moenicem insulam, quum Girapolim adoraretur, insigne accepit detrimentum. Ingruentibus enim Barbaris, Hispani milites per loca aquæindiga, torrente Sole sitim perpepsi, ordines seruare nequierunt, neq; in fugam, dum ad nauigia quæ in alto erant, deficientibus scaphis enatare properarent, ab hoste cædebantur. In eo tumultu Garzias Toletanus illustris uenies fortiter repugnans est interfectus.

DE CIMO libro, Andreas Gritus Venetus legatus Patauium, segniter tuentibus eam urbem Cesarianis, recepit, Leonardo Dressano non diu tuente arcem. Is quod esset Vicentinus ciuis, in baratro teterrimi carceris Venetij est deiectus. Quatuor uero è Patritijs Patauinis, qui stulte perfidioseq; Venetis aduersos ostenderant, in foro Veneto latronum more strangulati sunt. Maximilianus Cæsar, suorum incæria amissam urbem ut reciperet coacto ualidissimo

exercitu è Germania descendit, ad quem Gallorū & Hispanorum Pontificiorumq; militum auxilia accesserunt. Sed late prostratis muris oppugnatio cum habuit euentum, ut Pitilianus cōstantissimus dux, urbem insigni cum laude defenderit, irritoq; incepto Cæsar in Germaniam redierit. Post seruatum egregie Patauium, Veneti contra Alfonso Ferraria principem, aduerso Pado, classem uiginti triremiū miserunt. Eam Ferrarienses post uaria accepta incommoda, authore Hippolyto Atestino cardinale, tormentis sub aggere constitutis ita perfrigerunt & demerserunt: ut uix Angelus Triuisanus classis præfectus effugerit. Senatus Venetus graui salubriq; suscepto consilio, ueniam petemq; à Iulio pontifice per legatos supplex petijt, factileq; impetrauit, quū ille generoso spiritu publicæ Italie corruentis decus, discrimēq; prospiceret. Magno siquidem ei pudori erat, sacrorum principis personam sustinenti, subiectis non parere, quando ipse feruidiore ira cōcitatus, nobilissimæ Reipublicæ excidiū parasse diceretur. Id factū nouarum cladiū initiū fuit. Nam Iulius Venetos defendens, Alfonso Ferrariensi bellum intulit. Hunc Ludouicus Rex, quum tuendū susciperet Pontificis hostis effectus est. Cuius controuersia è exitu finis, ut Gallus per Triuultium ducem, profligato pontificio exercitu, cui Feltrius præerat, Bononiam reducis Bentiuolis, Pontifici eriperet. Ea uis Pontificio nomini illata, deprecante iniuriam Iulio, atque opem implorante, uniuersos prope Europæ Reges, aduersus Gallos ita concitauit, ut Africana legiones à Ferdinando rege, quæ pontifici opem ferrent, in

Italiam mitterentur: Heluetijq; pontificem contra Gallos tuendū suscipere. Gallus suis subnixus uiribus, cra anathematis tela cōtemnēs, ut omnē Pontificiū a thoritātē cōuelleret, Conciliū Pisis indixit, concedentibus primo Florētinis, & mox Gallica præsidia respicientibus, sic ut sacerdotes à Iulio trās fugā Pisis exacti in diolanū confugerent, atq; ibi Conciliū celebrarent. Interim Gasto Foisseius sorore Ludouici regis gentium copijs præficitur. Is semel atq; iterū Heluetios in his populatione in agrum Insubrū descēdentes repressit. Bononiensibus raptato per lutulenta itinera ualida exercitu, opem tulit, quum Hispanorum & Pontificiarum incenia quatientium uim ægrè sustineret. Alegri Gallici præsidij præfectus. Eius aduentu nō planè maturè cognito, Nauarrus atq; Cardonius tormenta retraxerunt, & se per Aemilian uiam receperūt, ne ante portas bellicose ciuitatis cura Gallis prælio cogere di cogerentur. Gasto liberata Bononia, incredibilis celeritate aduersus Venetos traiecto Pado conuolant, qui Brixiam proditione receperant, arce adhuc Gallico præsidio retenta, ad quam expugnandam, quū Pado Balconus à Senatu mitteretur, in itinere Gastoni obuius ad turrem Magnanimi, quæ est prope Athesim statimq; improuisa utrimq; exorta est pugna, qua Balconus uiribus impar, profligato exercitu suo, quum Athesim tranasset ex fuga uix seruatus est. Ea bene gesta, Gasto ubi Brixiam peruenit, per arcem ingenue cæde edita, urbem recuperauit, capto Gritto. De Alezio autem aduocato, qui defectionis author fuerat supplicium in foro ipso spectante desumptum est. Direp-

miserabilem in modum, & cadaueribus repleta Brixia Gasto unde uenerat, rediens, superato rursus Pado, pugnae audus, ad oppugnandam Rhauennam delatus est, ratus uti euenit, Cardonium atque Nauarrū obfesse urbi ad non dubiam conferendam pugnae occasionem, opem allaturos. Sed oppugnandam triduo fortissime sustinuerunt M. Antonius Columna, & Petrus Castrius. In ea oppugnatione Gasto Spineum tormentorum magistrum, & Cetellionem è Colinea familia, ducem clarissimum tormentis ictos amisit. Quum uerò hostes aduentare cognosceret, castra mouit, transgressusq; Vitiū amnem quæ hodie Aquadussa appellatur, cum hoste conflixit. Eo prælio longè omnium cruentissimo, tormentis utrimq; acies prosternentibus, res gestæ est, sed maiore Hispanorum incommodo, quum Alfonso Atestinus qui primam aciem ductabat, capto opportuno circuitu, tormenta sua, in latera hostium direxisset, non paucis etiam è numero suorum interfectis. Verum Gasto ingenti potitus uictoria, quum recipiente se per aggerem Hispanorum legionem intemperanter persequeretur, immoderate uirtutis iuuenis à globo hostium circumuentus, atque interfectus est. Galli prope pari affectu clade, campo atque hostium castris potiti sunt, atque inde Rhauennates se dedentes, contra fidem, uiolatis etiam templis, magna clade affecerunt. Eo prælio captus est Ioannes Medices Cardinalis Pontificis legatus, & cum eo Nauarrus. Supra uerò quadraginta maiorum minorumq; ducum cadauera, reperia sunt. Secundum autem famam prælij Rhauennatis, Heluetij à Iulio infracti animi Pontifice in auxilium ex

citi, per Tridentinas alpes intra paucissimos dies in Vironensem agrum descenderunt, repulsiq; ab Athesi Gallorum exercitu, cui Palicia præerat, retrocedentes, nec congregati a suis Gallis, Ticino in urbe obsederunt. Nec multo post quum Baleonus cum iusto exercitu tormentorumq; apparatu Heluetijs se coniunxisset, Galli Ticino eiectione, compulsiq; in fugam ultra Alpes redierunt, atq; ita Iulius liberate à Gallis Italiae titulum premitte egregieq; ultus est Florentinos, qui auctore Soderino ipsorum dictatore, concilio sedem dedissent, reduciq; in patriam Ioanem Medicem Cardinalem, qui magno casu à Gallorum manibus elapsus, cum reliquijs Hispanorum in Etruriam peruenerat. Sed Iulius septuagenarius senex uel felix ea uictoria, lethiferum concepti morbum: Romæq; fato functus est. Successit autem ei Ioannes Medices, in comitio iuniorum suffragijs subleuatus: qui Leo mutato de more eius nominis Decimus appellatus est.

PAVLI

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCKERINI HISTORICARVM
fui temporis

LIBER VNDECIMVS.

È ONE Decimo pontificatus incunte, quum is ad tertium Idus Aprilis thiarum sacri imperij, more maiorum accepisset, ut dies quo ad Rhauenam captus fuerat, circumagentem se anno, insauustus tanti spectaculi celebritate ex atro in candidum uerteretur, ex Rusi legati literis cognitum est, Ferdinandum regem occultas cum Ludouico inducias pepigisse. Ea re Britannia regem grauissimè commoueri, quod se deceptum à socero quereretur, cuius hortatu Dorsetium cum ualida clas se, ad inuadendam Aquitania oram transmisisset. Enim uero Ferdinandus cunctas belli rationes foederumq; iura, uel cum pudenda mutatae fidei labe, et graui sociorum iniuria, ad commodum suum referre erat solitus. Nam postquam Ioannem Cantabriae regno expulsam, Gallicisq; armis id repetere conantem Albanij uirtute repulerat, noui regni gentem Albretris antiquis regibus dedita induciarum spatio confirmanda existimabat, ratus utiq; opportuni eius regni accessione multo potiore uultoremq; defensione Cisalpinae Gallie, cuius audita-

te Ludouicus inde pulsus usq; adeò ardere uideretur, ut Ioannem ex antiqua Gallorum amicitia, recentiq; eius societate regno eiectum, atque ob id apud se exulem, tota spe recuperandi regni deicere non pueret. Ex horum enim longè maximorum nostræ tempestatis regum ingenijs, & tum liquidò, & multum antea præclare compertum est nihil omnino sanctum & inuiolabile, uel in rite conceptis sancitisq; scæderibus reperiri, quod in proferendis imperijs augendisq; optibus, apud eos nihil ad illustris famæ decus, interesset, dolone & nusquam sine fallacijs, an fide integra uerâq; uirtute niterentur. Itaque Ferdinando, quod de iudicijs occultè transactū erat, egregiè dissimulâte, & Gallis arma parantibus, Moronus Maximiliani Sfortiæ legatus à Leone supplex maturam open implorat: Placentiam, Parmamq; urbes, si Sfortia deseratur, ad Gallos redituras docet: Venetos porrò aduentanti Gallo minimè defuturos demonstrat, quod per summâ iniuriam Brixia exclusi, ex nouo scædere Cremonam repetant, & Veronam quoque Gallicis freti auxilij se recuperaturos sperent. Proinde maturè cauendum esse, ne consilia Iulij fortissimi pontificis non sine diuino numine ad Italiæ libertatem explicata, totq; partis uictorijs egregiè cõfirmata, cum dira rerum omnium conturbatione subuertantur. Ipsum autem sociorum omnium esse unum, qui imminentibus malis occurrere possit, & præclaro facto res omnium seruare incolumes, postquam Hispanus à scædere iam planè discesserit, si pecuniam ex sacro ærario Sfortiæ suppeditet, ut per solutis stipendijs Heluetij ingentibus animis ad

tuendam

tuendam Sfortiæ causam parati, in uetere studio & fide contineantur. Hæc differenti Morono, uehemens adiutor aderat Sedunensis Cardinalis, qui ex professo Gallorum hostis, suæ gentis principes Sfortianæ causæ, quæ pontificiam dignitatem includeret, ius & nomen constantissimè defensuros pollicebatur. Eos enim ubi pontificem, & nouo nomine, & paterno spiritu generosum, nihil animo labare, sed pontificij Italicisq; nominis decus angusto constantiq; decreto tueri uelle audierint, ex tempore inuictis armis ostensuros, quo studio, qua fide, qua deniq; uirtute, hastatus miles Heluetius pro socijs semel in tutelam receptis, aduersus sacrosanctæ maiestatis uiolatores pugnare sit solitus. At Leo de commutata Ferdinandi regis uoluntate certior factus, præsentiq; adductus periculo, quod iam Galli ad Coctias alpes peruenissent: tametsi uti accidit nouo principatu, nondum rerum publicarum cogitationes explicasset: graui tamen expeditoq; iudicio, isdem qui bus Iulius fortiter gloriosq; ire institerat consiliorum uestigijs sibi consistendum existimauit: eo quidem temperamento, ut apertè neminem offenderet, & pacificatoris nomen sacrosancto omnium parente dignissimè tuerentur. Sfortiæ namq; salutem omnino negligere, populiq; Heluetij amicitiam tanquam utilem decorâq; Romano pontifici, nisi impensè & grauius estimare non poterat, postquam Iulius Maximiliano Sfortia legitimis ideoq; felicibus armis restituto, paternam ei ditionem ex decreto senatus adiudicasset: & populus Heluetius fide, uirtute, & recenti uictoria inclutus, specioso decoroq; titulo defensor pontificiæ libertatis

esset appellatus. Itaq; Morono in stipendium pecunia numeratur, quam ille magnis itineribus Placentiā contendens, Heluetijs cohortibus diuidat, egregium Leonis studium ostendet: detq; operam, ut Cardonius, qui tum ad Trebiam amnem habebat castra, superato Pado, cum Heluetijs se coniungat. Sed his ad famam propensi amiciq; Pontificis abundē exhilaratis, & quod summæ rerum intererat, præsentis pecuniæ conspectu opportunè confirmatis, nihil plus à Cardonio de inducijs ab rege suo pariter & à Gallis diligenter edoceri impetrari potuit, quam ut promouēdo castra, Padam traiecturi speciem præberet, & Romana uia præter Clastidium atq; Derthonam, Hispani leuis armaturæ equites, ad continendos in fide socios Gallorum metuantantes, excurrere iuberentur. Verum ea simulati auxilij ostentatio uel multis impetrata precibus, magno detrimento socijs cessit: Nam quum Piscario cum pediatu præcuntes equites subsequenti, Vicoiriensēs tanquam rapacis ac impotētis gentis timore adducti, portas clausissent, nec postulanti commeatum nisi corribus è muro demissum præberent, usq; ad eò grauis tota agmine indignantium militum frenitus est exortus, ut cohortes sub signis arma caperent, ulturæ cōtumeliam quod ab agrestī inhospitaliq; populo minimè recepta, sub diuo tendere cogerentur. Itaq; facto impetu prolatisq; tormentis muro portæq; succedūt: refractiq; pōte ligneo & deiectis ex muri corona defensionem parantibus, nihil uetante Piscario in oppidum irrūpunt: crudeliq; cæde edita, per se opulentum, & ex terrore Gallici belli eò confugientium diuitijs refertum hosti-

liter di

liter diripiunt: insigni cum infamia Piscarij ducis, qui aduersus miserè atq; improvidè obstetēs socios dignitatem suam, uel iniquo maximeq; saeuo facinore edito, ut milites ditaret, tueri contendebat. Interea Ludouicus ex inducijs ab Hispania omni belli metu liberatus, & ualida classe in Oceano aduersus Britannos Armorica littoris urbes defendens, duos summæ authoritatis atq; peritiæ duces, qui Alpes transcendant, Tramuñum atq; Triuultium deligit, euocat Robertum Sedanum in Eburonibus principem cum nigra Germanorum legione, atq; item Aloisium Beomuntium è Cantabrie sinibus accersit, cum his Vasconum cohortibus quæ paulo antè Palicia duce ad Pompelonem cum Hispanis bellum gesserant. His quoq; admiscet è Gallia aliquot peditum uexilla delecte iuuentutis, quod tum bonissimus quisq; qui nō esset ad equum rescriptus, alacritatē insigni pedibus militare decorum putaret. Hos omnes magno tormētōrū apparatu instructos in Italiam maturare, communicatisq; cū Veneto Senatu consilij, Sfortiam solis Heluetiorum auxilij consilium adoriri iubet. Veneti enim ab Hispanis contra foedus intercepta Brixia indignè pro hostibus habiti, cū Gallo in amicitiam redierāt, his legibus renouato foedere, ut cōfecto communibus armis Sfortiano bello, Cremona potirentur, & reliquas demum suæ ditōnis urbes Gallorum adiuti copijs recuperarent. Quibus obfignatis tabulis, Liuianus diuturno atq; durissimo carcere eductus, in Italiam uenerat & à Senatu in honore militaris imperij Pitiliano susceptos, nouas copias ueteribus addēdo, iustum atq; optimè instructum

exercitum compararat. Idem quoque ex foedere concessa libertatis beneficium Grittus tulit, quem superiore anno Brixiae captum diximus. Huic coniunctum est ut Tramulio atque Triuultio comes iret, et pro legato expediendis consilijs castra Gallica sequeretur. Eadem quoque tempore Ludouicus intentus, in eam curam, ut Genuensem arcem quam Laternam uocant, obsidione liberaret, per Renatum Sabaudiae bastardum cum Adurnijs fratribus egit, ut coacta per Apenninicos Ligurum manu, nouas res Genuae aduersus Fregosios molirentur. Praerat tum Liguria Ianus Fregosius studio atque opibus Iulij pontificis in ciuitate principatum consequutus. Is paulo ante Hieronymum Eliscum summo loco natum, Gallicis studentem rebus, qui exiret est curia, per propinquos suos sanguinarios homines singulari crudelitate trucidarat. Qua caede exerbati fratres eius, Othobonus et Sinibaldus, ita urbe excesserant, ut paratis ad uindictam animis, cum Adurnijs Fregosiorum hostibus consilia atque arma consociarent. Ab eo atroci facto Ianus populari inuidia usque adeo deflagrauit, ut iam plane auersa magna Senatus parte, uim imperij agerrime retineret, quod Adurnij Gallica instructi pecunia per Pulciferam ualles aduentarent, et Praetianae Gallicae classis praefectum Ligustico mari uagaretur, obsessisque in arce Gallis per minora nauigia ad fallendam magnarum nauium custodiam idonea, commeatum sepe submitteret, eo grauiore Genuensem incommodo, quod mercaturae negotiationes interclusa nauigatione sustulisset, totiusque curuatae molis portus Laternae arcis tormentis exposi-

tus, ab eo periculo inutilis atque infestus redderetur. Qua rerum difficultate circumuetus Ianus, quod neque pecuniam imperare, neque imperatam a factiosis dubijsque ciuibus exigere auderet, animum despondit. Adurnij namque opinione celerius in suburbanae tecta ad diui Petri Arenam peruenerant: commissoque peracri prelio in ascensu collis qui Laternae arci imminet, urbemque despicit, Fregosias cohortes in fugam uerterant, neque in eo tumultu quisquam e populo turbulentis seditionibus assuetus defuit, quin secundis acclamationibus uictores exciperet: et Elisci pariter a diuersa porta armatis clientibus urbem introirent, a quibus Zacharias Iani frater unus e percussoribus Hieronymi, trucidatus et pedibus raptatus per urbem, patris caedis poenas dedit. Ianus autem in eo occupatae urbis aduerso fremitu, conscensa nauicula ad suam classem profugit. Nec multo post Antoniotus Adurnius saluus Galli regis auspicijs, et Laternae arcis custodibus omni genere commeatus abunde recreatis, a Senatus populoque ciuitatis atque Liguria princeps est appellatus. Dum haec in Liguria geruntur, Heluetij de Gallorum apparatu transituque Alpium certiores facti, concilio indicto, dictisque sententijs, admirabili Pagorum omnium consensu, Sfortiam omnino defendendum censent, uiri longe omnium promptissimi, gerendo bello duces deliguntur, et ante alios Altosaxus antiqua sua nobilitate clarus, et tum praecipua de exactis Italiae Gallis laude illustris, qui sublatis uexillis confestim in Italiam contendant. Itaque passim scribuntur milites, nullo proposito stipendio, nullaque praesenti pecunia, quod

nunquam antea acciderat, nomina dantes, tanta quidem alacritate, ut mirum uideri posset noua odia, ueteribus fidelis amicitia federibus inducta, tatum ualuisse. Feri enim homines probeq; constantes, & sua simplicitate generosi, a quo animo ferre non poterant, quod Ludouicus uarias ipsorum forti opera multoq; sanguine uictorias consecutus, illiberali demum ingre-
toq; ingenio, ut minores bello süptus faceret, Germanos uagæ incertæq; militiæ mercenarios & ignotos, ipsis prætulisset, qui & uicini essent, & Galliam omni tempore aduersus externam uim promptissimè defendissent. Primi omnium Vrania, Suithia, Vnderualdiæq; prætores, quos Hamanos uocant, uti Italiae proximi, Alpes transierunt, peculiari etiam rerum suarum metu concitati: superioribus enim bellis erepta Gallis Bel-lizona, & Lugano demum occupato, in Italiam imperij ditionem extenderant, quam omnino tueri oportere, cum magni prouentus, tum publicæ existimationis causa iudicabant. Hos continenti agmine relique cohortes è Glarona, Zuchio, Lucerna, Cefusio, & demum ex interuallo Tigurinorum & Beruensium summe auctoritatis atq; potentia, Pagorum uexilla sequebantur. In postremo agmine, in quo erant quinque milia deletorum peditum, fuit Alto saxus, per dispositos in itinere commeatos quantum fieri uia compendio posset, per Grisonos festinare iussus: Ad hos enim Lepontia alpes pertinent, quæ Splugæ & Septæ nomine hodie uocantur, & è Curia Rhetorum urbe per Clauennam ad Larium lacum perducunt. Sub idem tempus Sfortia aduersis nutantis Liguriæ rumoribus, & Sacramoni

Vicecomitis inexpectata defectione percussus cum primis Helueticorum cohortibus Nouariam contenderat: ut opportuna in urbe tutus ab insidijs, aduentantes legiones expectaret. Sacramorus circumuallandæ arcis præerat, uir principe ortus familia, sed maiorum suorum uirtutis & gloriæ penitus oblitus, ut pote qui fortuna sua minime contentus, ad antiquum inclytæ domus decus, nequaquam bonis artibus aspiraret: Alebat enim circa se audaces ueteranos ab egestate atq; superbia cadibus assuetos & maleficijs infames, & in his aliquot primæ nobilitatis adolescentes dissoluta uita perditos & effrenes, qui à parètum imperio gratiaq; dilapsi, licentiæ militaris libertatem querebant. His omnibus in turmas cohortesq; descriptis, Sacramori fratrumq; domus, penuarijs copijs inconditè & liberè expositis, ita patebat, ut quum extra modum prodigo, neq; patrimonij prouentus neq; stipendia sufficerent, uecordia præceps ad retinendum instituti luxus nomen, nonnunquam in pecuniosos sceneratores, & opifices noctu grassaretur, atque inde infame noui Catilinæ nomen apud Insubres referret: nec insulsè quidem, quum multo ære alieno oppressus, ne decoqueret, sibi omnino coniuRANDUM arbitraretur. Quibus de causis, quòd se multis inuisum, & principi suspectum nosset, cum Triuultio transigit ut ala equitum præfectus regia stipèdia mereret, quæ erant maxime opulenta atq; perpetua. Interim daret sedulo operam, ut obfessorum inedia occurreret: & si fieri posset, Sfortia per insidias interficeretur. Vt cum insigni munere, quo tota belli controuersia

finiretur, ad regem transfret. Ab hac pactione, nocturnae stationes ad ualli munitionem ita sensim laxatae sunt, ut Galli ex composito exeuntes, singulis noctibus per ratum, & gratuito traditum omnis generis commensatum in arcem referrent. Sed ea dissimulatio non occulte plena perfidiae, diu tegi non potuit quin emanare, prodentibus forte baiulis, qui quaterni multo labor succollantes integram uini uegetem, ad uallum obfesse arcis in tempesta nocte comportassent. Hac reprehensa Sacramorog; detecto atq; eo uim parante Maximilianus per se pavidus, monentibus amicis sibi caueret, desperatis Hispanorum auxilijs, Mediolano excedens (ut diximus) Nouariam contendit. Memnerat enim se non multum antea, quum è festo matronarum conuiuio noctu sine funalibus in curiam rediret, occursum incognitae armorum cateruae insolentibus atq; acriter omnibus telis petitum fuisse, quo tumultu Galeacius Sfortia Pisarenensis principis frater ipsius lateri comes haerens glande traiectus interisset, nonnullis proculdubio eam uim atrocis facti nequaquam fuituito sed parato dolo illatam, ad Sacramori satellitibus referentibus. Constabat enim Sacramori domum, quae una ex Vicecomitibus Magni Matthei posteriorum eius Mediolani principum, quanquam ex notho pro uo ueran stirpem respiceret, Sfortianis tanquam infestis nouisq; principibus imperium semper iniuissit, quod post Philippum Fato sanctum ex Blanca spurio conuubio freti armis, illud interceptisse uiderentur. Tunc uero Sacramorus quod nullus iam locus, Sfortia profecto, tendendis insidijs relinqueretur, nihil sibi more

tullii, qm

insidit, quin impotentis animi perfidiam nudaret. Iam enim Galli duces à Taurino ad oppugnandam Nouariam conuolabant, & Liuianus transuersis itineribus per Tarteri omnes paludes perducto exercitu, ad occupandam Cremonam iter intenderat. Primum omnium aduocata comicione commutatae uoluntatis causas exponit, noui consilij necessitatem demonstrat, opimiora stipendia, & premia ex liberalitate opulentissimi regis singulis pollicetur, patefactaq; munitione, aliquot euocat Gallos explicatisq; regijs uexillis, ingenti armorum stipatus agmine, per mediam urbem in forum percurrit: occupat extemplo curiam, plebiq; diripiendam praebet, nec ulli tamen ciuium ab armatis uis infertur. Exinde populum tanta rei nouitate & certo metu à Gallia & Venetijs imminente perterritum, patritijs improviso timore praepeditis, hortatur, ut ad ueterem Galliae regis fidem redeat: Sfortiani dominatus obliuisci uelit: qui multis ab iniqua proscriptione exilium fugam egegitatem, compedes & foedè necis laqueos attulerit: quando Ludouicus ad non dubiam clementiam semper uictor, ab immensisq; opibus regum maximus, rapaci saeuoq; tyranno semper egenti, & iam planè ab omnibus deserto praefendus uideatur. Per hunc modum Mediolanenses, ut plerunq; accidit ex timore in nouam spem proclinatis, arma tenenti facile parent: nouum Ludouico regi sacramentum dicunt: restitutoq; Senatu, Sfortiana insignia publicis locis deradunt. Nec multo post Sacramorus pacata urbe accitus in castra, quod Heluetij numero aucti praeter opinionem feroces animos praeferebant, & praelio certaturi uiderentur, supra octingentos

galeatos equites educens ad Ticinum annem contem-
dit. Eodem tempore quo hæc Mediolani gesta sunt, a
Gallis ducibus ad Agapitanā portam magno tormen-
torum apparatu Nouariæ mœnia quassabantur, iam
gravi ciuium metu, quàm insigni Helueticorum aca-
tate. Hij enim egregio consensu intrepidusq; animi
quanquā prostrato adapertoq; penitus muro, ita
tanti instructi exercitus, & Gallorum munas despici-
bant, ut nullum introrsus aggerem more militiæ, nu-
laq; prorsus ad sustinendum inuadētis hostis impetu
munimenta se erecturos profiterentur, frustra ob-
crante Siluio Sabello, ut transfuersam saltem fossam ut-
lorum militum ciuiumq; labore iuxta ruinas perha-
sinerent. Idem quoq; cæteri Sfortiani proceres nō igno-
ri militiæ postulabant, & ante alios Ioannes Gonzaga,
Alexander Bentiuolus & Camillus Mōtanus Prae-
torij præfectus, quòd fortibus æquē & peritis ducibus
maximē decorum foret, de temerarijs hostibus minorem
quàm fieri posset labore atq; incommodo uictoriam
tulisse. Sed his obtestationibus superba fronte reiectis,
lordinus Vnderwaldius præstantis elatq; animi Tribu-
nus, ad eos cōuersus, definite uiri, inquit, fide & digni-
tate uestra illustres, nobis timere, & tantopere solliciti
esse de belli euentu: Nam his armis, forti dextra ad-
bardam quassans, & hastatorum coronam ostendem-
cum publicam omnium salutem, tum maximē primo-
pis decus et dignitatē nostrā proculdubio strenuē ac
feliciter defendemus: modò Gallis sua inani iactantia
rocibus, tantum animi tantumq; bellici ardoris in-
ut propius accedere, intrareq; per patentem miram

audeant. Experientur enim qua disciplina constantia,
quo robore animorum, qua deniq; ui corporum, Hel-
netiæ legiones hostes secum congregi ausos excipere
utrisq; solitæ sint. Tum uerò ad minuendam irriden-
deniq; Gallorum audaciam, qui promotā acie se irru-
pturos quum signum daretur neminiq; parsuros iacta-
bant, quòd nemo unquam tantā hostium contemptio-
ne factum antea meminisset, lectorum linea transuer-
sa suspensa perticis, contra hiatus prostrati muri præ-
tenderunt, ut commeantes in urbe milites in statione
dispositi, nec ab hoste conspici, nec ideo certis minoris
tormentorum ictibus peti possent. Emiseruntq; subin-
de tubicinem pacati oratoris tuta insignia præferen-
tem ad hostium duces, qui mandata ferrent. Petebant
Heluetij non absurdè per iocum, ut iam tandem Galli
libratores ab emittendis tormentis tēperarent, ut tan-
tis sulphurei pulueris pilarumq; uanis sumptibus par-
ceretur: postquam non uno in loco late prostrata mœ-
nia equatū iolo aditū irrupturis præberent: nec ullæ
inuis munitiones, quæ uel quadratis ordinibus intran-
tes morarentur institutæ paratæq; essent. Proinde secu-
ri aduersus omnes insidias, quibus Heluetij confisi ue-
ra uirtute minimè niterentur, si Galli Germaniq; uiri
essent, arma atq; animos expedirent, ut æquissima con-
ditione cum paucis cohortibus congregerentur, ante-
quā maiora suæ gentis auxilia, quæ iam non procul
abessent, importuno ipsis tempore superuenirent. Ad
ea Triuultius grauius respōdit, Heluetios, qui in rem
suam nusquam proterui aut stolidi esse consueissent,
rele consulteq; facturos, si pro Sfortia exuto urbi-

bus & ab amicis foederatisq; deserto, pugnare atq; sanire desinerent aduersus maximum praesertim iustumq; regem, cuius modò tot principes acerbi coniuuati, neq; opes neq; spiritus infregerint. Debet eos si scirent, & liberis ac uxoribus optime consilium uellent, quò pro sua peculiari erga gentem amantia atq; beneuolentia uehementer optaret, recessus & uetustae Gallorum necessitudinis meminisse, opportuneq; prospicere, an aliunde quam è Gallia, pace bello stata atq; uberrima stipendia inter niuosa Alpes rerum propè omnium egenis essent prouentura. Quorsum, inquit, eorù qui obstinate stulteq; ferocia consilia euadent: si trahere atq; alere bellum uelimus, quum affluente commeatu atq; pecunia, quae duo praecipue uobis desunt, redeuntibus ad fidè populis abindemus? Neq; enim eos usq; adeò uecordes & uita indignos esse crediderim, ut nos uallatis munitos castris, tot tormentis instructos ualidissimisq; Germanorum & Cantabrorum auxilijs & peramplo fretos equitatu, adoriri & in uestigio efferae temeritatis poenas dare malint, quam cum triplici stipendio, & certis opulentisq; muneribus, ad uxores domum redire: quae omnia abundè ex fide regia statim consequetur, si spiritus uti antea ex merito patrem eius inuisum terris, caeloq; damnatum tradiderunt, continuo in manus tradat, ac certè dedita urbe nudatù praesidio fortunae suae lassitudinè relinquant. Haec tubicè renūciare iussus, pecuniam donatus, ad suos in urbem redijt. Cæterum his respectu ad duces relatis, & mox per singulas cohortes emittentibus tantum absfuit, ut quisquam è primoribus atque

significat

signiferis permoueretur, ut praesentia confirmataq; uentibus animis ferocia, uix ab eruptione temperarent, quanquam nonnulli Gallico, ut creditur, capti aut sententijs labarent, & certa oblatae pacis praemia dubio & difficillimo bello, cautis & satagentibus anteponenda differerent. In eam enim curam sedulo Triuultius incumbebat, ut peruicacium feritas per partes occulta largitione molliretur. Id autem eo facilius commouitq; iam à pluribus tentari coeperat, quòd Verturini insignis è Glarona ueteranus, uti erat ab astuto uenditiam suam uenditasset. Interea Maximiliano ingenti cura anxio pauentiq; ad omnes rumores, Heluetiorum auxilia citatis agminibus aduentare, Altosaxum uero Comensi uia ad antiquum Calerita cohortis uicium peruenisse nunciatur. Eodem quoq; tempore Trauilius atq; Triuultius de hostium itinere per exploratores cognoscunt. Aduocatur itaque consilium: astringitq; sententijs deliberando disputatur, mouere ne retro castra expediat, longiusq; ab urbe loco tuto consistere, an cum expedita exercitus parte nouos hostes patentibus in campis adoriri, sine tormentis, sine equite, dissolutosq; agmine properantes, quandoquidem circù suo equitatu, productisq; falconibus per agiles currus cohortibusq; leuis armaturae Vasconum sagittis remgerentibus, aut proteri aut magno certè illato detrimento ad Ticinum retrudi possint, priusquam eis è Nouaria, uel ab Altosaxo, qui in Ticini transitu adhuc haereat, in tempore succurratur: nec interea manente eadem castrorum forma, & Germani suo peculiari ual-

lo inclusis, reliquisq; copijs maiorum tormentorum
 rona præseptis, quicquam de hostium eruptione time-
 ri possit. Hoc maximè probabat Robertus Sedanius,
 spenso nec abnuente Tramulio, uti erat pugnaci inge-
 nio, & ad omnem uel dubiæ pugne aleam parato. Sed
 Triuultius peruicacis & feruidæ gentis recentem
 reformidans, omne prælij discrimen uitandum esse
 stabatur, uti alienum aut certè non necessarium ad
 ratæ uictoriæ prouentum, qui planè sine ullo incōm-
 modo à cautis minimeq; præproperis sperari deberet.
 domitæ, inquit, uires, quæ uel graui impetu sine multo
 sanguine detrimentosq; perrumpi nequeunt, plerumq;
 mora utili, & tuta cunctatione diffringuntur. Quod
 hercle magno usui nobis eueniet, si hinc ad Riottam
 cum procul ab urbe uiginti stadijs castra referamus.
 Neq; enim eius sententiæ cesserim, nisi imprudens senex
 sim, qui diuidendas copias putet, ne utriq; parti tantæ
 infirmæ & inualidæ ad resistendum conadumq; uires
 desint, & nobis cum triplici hoste, si ita fors ferat, uno
 tempore fuerit dimicandū. Erant uera hæc, planèq; se-
 cura quæ Triuultius assentientibus ceteris assererat,
 nisi Fortuna (ut plerumq; accidit) sanis infesta cōstis,
 cuncta quæ ille optima ratione prouiderat, inopinatè
 ueluti corcepta turbine præuertisset. Nihil enim à tem-
 perato duce, qui Italicarū rerū usu regionisq; peritiæ, ac
 tatis honore Gallos anteiret, temerè confirmari uide-
 batur, uel ob id præsertim, quod in latifundijs suis pec-
 liariq; etiā sibi noto in prædio ad Moram annè ponē-
 da castra iudicabat: quāobrè subticente Sedanio, uel à
 strenuis & pugnae cupidus in Triuultij sententiam ibo-

Itaque nullo strepitu edito rebus omnibus ad prose-
 ctionem instructis, ab oppugnatione recedunt, & ad
 Riottam castrametantur. Eo modo Heluetij nemine ho-
 stium qui contra iret, in itinere conspecto, Nouaria per-
 uenerunt, magnaq; gratulatione & letitia omnium,
 quæ donati uino largiter ientassent, uix unius horæ
 spatio ad quietem desumpto, noui duces in consilium
 descendunt. Nam priores, ut qui antea moueri retro
 castra reduciq; tormenta conspexissent, iam hostes ad
 Riottam constituisse didicerant: edoctiq; ab incolis de na-
 tura loci situq; camporum, & de uado, ripa, & flexib.
 decurrentis amnis, priusquam hostes ab urbe longius
 recederent, consilium audendū, fortibusq; animis inua-
 dendæ castra iudicabant, uel exigua nanq; mora hoste
 cuncti è manibus rebantur, q; non postea, ut æqua cōdi-
 tione confligerent, occasione essent reperturi. Nā aliæ
 quoq; Gallorū cohortes, aliæq; turmæ equitū adducēt
 Suardo Albaniæ regulo, alpes transisse cognouerant,
 quæ copie magno incōmodo ipsis aduersæ forent, ho-
 stibus uerò per opportuna, atq; adeò tanquam utilissi-
 ma ratione bellum trahentibus expectandæ censerētur.
 Tū uerò exurgens Crassius Tigurini pagi minister, uir
 excelsæ autoritatis, nolite, obsecro, inuicti fratres (in-
 quit) differendo committere, ut consilium ingentibus
 animis susceptum, importuna Alto saxi atque auxi-
 lorum expectatione corrumpatur. Id enim una maxi-
 mè celeritate tutum & euentu felix euadet. Nec quic-
 quam aliud nobis rectè & nauiter decernentibus,
 quam maturè factu opus est, ne tantæ occasionis, quæ in
 hac spem rei bene gerendæ nobis offertur, & leui tem-

poris momento praeueni potest, nequaquam
 pigre desimus; satis nanque erunt, uel pauca
 hortas inuictae uirtutis ad opprimendos hostes,
 nihil nos ante ausuros, quam se coniungat Altes-
 xus, existimant. Proinde utamur illorum errore
 & incaute superbis opinionēque deceptis inex-
 pectato impetu improuisum terrorem ad non du-
 biam cadem, & fugam inferamus. Vicinus propo-
 sito, si uictoria egregio consilio concepta atque ex-
 plorata, intrepidis animis & fortibus dextris qua-
 ratur. Tum uerò cuncti ad unum duces atque signifi-
 ri, nullam omnino moram sibi asserunt, quin per-
 oranti Craffio statim accedant: de ratione inueni-
 dae pugnae grauiter decernunt: Ediciturque militi-
 bus ut cibo & quiete corpora curent: & post secula-
 dam uigiliam ad uexilla coeant: quid fieri uelint
 te auroram duces imperaturos. At Maximilianus
 qui anxio fatiscentiq; animo suprema uoluitabat: tum
 primum sese erigere confirmareq; praeclearum ergo
 gentis studium tantumq; animorum ardorem admira-
 ri, complecti singulos centuriones, hisq; prolixè tel-
 leri, quibus imperium, fortunam, salutemq; deberet gra-
 tias ingentes relaturum. Sed dum intentis omnium an-
 mis in euentum futurae pugnae arma pararentur, et
 iam in occasum inclinaret, mirum dictu, & quod me-
 moriae prodendum uidetur, Gallorum canes relicti
 stris magno continentiq; agmine, Nouariam intrant
 admissiq; Heluetijs qui in statione erant, eorum can-
 lam bere, caudas adulanter quaterere, demissisq; bla-
 auribus singulis applaudere coeperunt, tanquam

uicti iam ipsorum essent domini, aut certe futuri ut mos
 apparuit. Primus omnium Iacobus Mottinus è Torfa-
 no nequaquam agresti ingenio uir, & Italicae gnarus
 linguae, tanquam auguralis disciplinae, uti ab euentus
 eredi par est, non imperitus, omne accepto ad Maxi-
 milianum contendit, eiq; uictoriam de Gallis esse polli-
 citus, quòd à maioribus gentis esset obseruatum in au-
 spicijs praeliorum, proculdubio eorum fore uictoriam
 ad quos hostium canes tanquam ex infelicibus castris
 ad tuta fortunataq; hospitia peruenissent. Igitur Hel-
 uetij duces simulando aliud quam quod parabatur,
 tympana tota nocte pulsari et circumferri per urbem
 iubent: ut speculatoribus, si qui adessent, exeundi spe-
 ciam praebent: ideoq; hostes quos tota die in armis
 fuisse constabat, etiam nocte eadem instructos in equis
 differrent. Ceterum imperatur omnibus, ut cibo &
 somno corpora firmet, & lucem opperiantur: ut quisq;
 uirtutem suam pulcherrima decoris contentione in
 praecleara luce ostenderet: nec ignauos porro impune
 terga uertere aut deserere ordines ausuros. Haec si qui-
 dem Heluetiorum, seuerissima sunt leges, ut sub ocu-
 lis spectantis exercitus, qui praemetu turpia atq; indi-
 gna uiro forti tentauerint, à proximis commilitoni-
 bus statim obruncentur. Ita maior metus minore uin-
 cit: & metu foedae mortis, decora mors non timetur.
 At paulo ante quam dilucesceret, duces ex omnibus co-
 pijs (erant eae ad nouem milia peditum) mille spectatae
 uirtutis deligunt, qui octo falconibus praesint, & Ma-
 ximilianu equitesq; eius, qui admodum erant pauci,
 sed primae nobilitatis comitentur. Reliqui in duas sese

acies pandunt: & diuerso itinere, nequaquam strepen-
tibus tympanis, silentiq; prorsus agmine ad hostes iun-
tur. At Triuultius, qui tamen si inueterate prudentia
dux habebatur, paucos tamen fessosq; pedites antequam
adueniret Altofaxus egressuros aduersus firmissimam
cōpias, aut quicquam de fortuna praelij tēturos
putabat, ubi hostium aciem in conspectu esse cognouit.
Tramulium ceterosq; duces excitat, signa canere, in-
menta in aduersos collocari, & cuncta pro necessitate
periculi, quæ usu & disciplina didicerat, adimistrat
iubet. Tēporis tanta fuit exiguitas, hostiumq; tam pa-
ratus ad dimicandum animus, ut Galli equites uti ad
frēnandos equos & galeas induendas tēpus habuerint:
utpote qui magna parte diei & noctis, intenti ad
imperia in armis consitissent: & sero demū, quod
uariæ pacata omnia nunciarentur, in tabernacula
quietem se recepissent. Satis tamen opportuno tempore
leuis armatura equestris uti expeditior, extenso ad
leuam longissimo cornu, uenientibus mille Heluetiq;
occurrit, qui ut hostium tormenta declinarent, quibus
his iam peterentur, sinuoso circuitu ad Morā fluuium
contentebant: ut inde pōte superato, terga hostium &
tabernacula adorirentur. Erat enim is amniculus quā
quam suo decursu lenis, si uado transiretur, quod me-
diā equaret coxam, pediti calceato & iam pugnan-
ti, ualde incommodus. Hunc Ludouicus Sfortia ab em-
fario Sefithis annis ad ubertatem agri, indito suo co-
gnomine, in ea prāta deduxerat. Itaq; Heluetij ad por-
tem patenti uia procedentes tormentis hostiū ex trans-
uerso peti, ingruenteq; per alueum & utraq; ripam

procella equitum, uehementer premi cœperunt. Tum
uero Mottinus presenti animo consilium mutat, &
Maximilianum, qui insultantibus Epirotis magno in-
dignamine uersabatur, pugna excedere & continuo
in urbem reuerti iubet: ut belli caput acerbitati fortu-
ne expositum sperate uictoriæ conseruaret. Eum ue-
ro generose renitentem, & ut se cōmunis sortis casum
subire pateretur, constanti animo deprecantem, duo
centuriones cum totidem manipulis frēno arreptum,
& detractis casside cristis, inditaq; uili chlamide ut pa-
fundamentum tegeretur, ex acie subducunt, congloba-
toq; equitum agmine in urbem redire cogunt, ut inde
periculo uacuis, ipsorum uirtutis spectator, maturæ
uictoriæ nuncium expectaret. Itaq; Mottinus ea solli-
citudine liberatus, nutantem suorum aciem quæ iam
fres falcones amiserat, faucijs in medium receptis
componit, & ui facta magnoq; impetu prouectos
Epirotas propellit, interfectoq; ibi Alexio Bosfigio no-
bili Græco Epirotarum alæ præfecto latè profligat.
Eodem quoque impetu defertur ad hostium castra,
cassisq; lixis & stationis militibus perturbatis, im-
pedimenta capit. Paulo ante autem quam hæc à
Mottino fierent, aliud agmen capto per adulta se-
getis campos longiore itinere, paruoq; ob id à tor-
mentis accepto detrimento, in latus hostium impe-
tum fecit. Constiterat eo loco Gallica acies tripar-
tita: hinc Tramulius, Robertus illinc cornibus
præerant, Triuultius medium agmen tuebatur, pro-
ximæque inter equitum acies Germanorum pha-
lanx inura modicam fossam se receperat, quod uallum

noui ac admirabilis artificij ad præliorum casus, quæ se includeret à Sedanio institutum, in eo hostiū improviso superuentu defigi atq; erigi nequiuisset. In hæc itaq; Heluetij, circumducta ad dextram acie, cœcitate animis se conuerterunt, quod uictoriam sibi factum fore intelligerent, quum hostilis exercitus præcipuum robur facta cuneo perripissent. Id Galli ducem proximo conspicati, tormenta statim in confertos irigi, & lata strage ordines perripui, mox in latius fissiscentis agminis equites cataphractos uehementi impetu procurrere iubent. In eo tumultu Bernensium inebunus in aduersum os pila uerberatus, et Antius Sca Zuchius pugnantes cadunt, nihil tamen horum milites, uel ducum morte, uel periculo suo uel commilitonum horribili clade perterriti, sese collectis uiribus in globum è disciplina cõponunt: equites magna uiriditè pellunt: & statim uti antea decreuerant, superata fossa Germanos adoriuntur. Ibi continuo cruentum & atrox prælium subortum est: nullæ tamen utriusq; uoces, sed horrendus armorum fragor & summissi cadentium gemitus audiebantur. Germani, ut commilitonem superiore anno ad Ticinum cæsos ulciscerentur, & in belli gloriam ante quatuordecim annos apud Syluam nigram in Rauracorum sinibus amissam, nouo decore redimerent, ardentissime præliabantur. Heluetij uerò ut ueteres & proprios hostes è Germania profugos, in contumeliam Cæsaris pro Gallo mercede pugnantes, aliquando delerent, paribus animis & uiribus decertabat. Interea dum collato pede cum Germanis uergeretur, Triuultio atq; Tramulio impedimenta ca-

tra frigidatosq; castrorum cultodes, atq; omnia in tergo tumultu & cædibus compleri nunciatum est. Cuius rei fama ad eò Gallorū animos turbauit, ut eò magni animi equitum, dum quisq; sollicitus suis sarcinis impedimentisq; prospiceret, ad recuperandam prædam sine imperio conuolarint. Parte quoq; altera eodem tempore momento, tertia Heluetiorū acies à fronte sese ostendit. Quæ dum tormenta à Gallis in oppositam syluam frustra emitterentur, quod inter arbores ad fallendum hostem inutiles ministros, qui armatorum speciem facerent, astute reliquisset, per obliquum sensum irrepserat, inclinatis humi corporibus, et attractis per cuspides maioribus hastis, ut præteruolantes globos euitarent. Tanta fuit contemptio incidentium pilularum, & tantus incumbentium impetus, ut Galli & Cantabri pedites, cadente Aloisio Beamontio ipsorum duce, & cum his cohortes duæ Ligurū & Salassorum celeriter cæse fusæq; sint, & capta insuper tormenta uictores in fugientium terga conuerterint. Quod ubi conspexere ceteri equites, tormēta scilicet ab hostibus occupata, in quibus Galli semper plus fiduciæ, quam in dextris atq; uirtute omnibus bellis posuissent, deletos iam propè Germanos, tentoria capti, atque hostes sternere omnia, & campo late potiri, inter pudorem & metum terga uerterunt. Duces percussis omnibus, ipsi satis ut in trepida re impauidi, turbatos ordines conuerterentes se, ad dissonos clamores sociorū instruere conari: cõsistere & pugnare cogere: adhortari præfatos atq; signiferos ut metum ponerent, & paucos agrestes seissos, inermes, & iam uulneribus debilitatos

tantisper sustinerent: dum leuis armatura circumfunditur. Germani prælii pondus sustinent, & pugna omnibus locis reparatur. Sed nihil his uocibus cohortantium atq; imperantium ducum permoti equites, sese in turpissimam fugam dederunt. Quoniam Helueti, quamquam dux eorum Mottinus tormento discerpi concidisset, potiti castris cruenti atq; feroces iam sinistrum latus equitum inuaserant. A dextra uero & in tergis maior acies infestis cuspidibus territos & confusos acerrimè perurgebat. Perierunt in reparanda acie Monsalco Albanianæ alæ præfectus, & Coriolanus Triuultius summæ spei adolescens. At Germani quæ plus dimidia parte cæsa, amissisq; duobus uexillis, & Florantio duce grauius uulnerato, aliquandiu constantissimè depugnant, ubi se ab equitatu deseri, nequam peditatum undiq; deletum, & tormenta capite conspexere, quod fuga turpis & minimè tuta uideretur, erectis suo more cuspidibus, dedentes sese, à uictore hoste clementiam quæsiuerunt. In eo graui tumulum Sedanius impotenti dolore percitus, ut Florantio & Gemesio filijs in tanto uitæ discrimine circumuentis, extremam opem ferret, adacto cataphractorum uentrementi cunco ad mediam hostium aciem penetravit, filiosq; iacentes inter cadauera & multis fœdatis uulneribus, ita erexit & sustulit, ut semianimes sarcinæ modò cervicibus equorum asportati, cum summa paterne pietatis & bellicæ uirtutis laude, ad parata iam futuris bellis decora seruariantur. Ita Heluetij triplici agmine dimicantes, sesquihore spatio & memorabile prælium & grauissimum bellum confecerunt. Nec u-

men uel

men uel tanta hostium strage edita, ad prædam discursum est, quamquam pretiosa suppellex ducum, & cum ea opulenti exercitus impedimèta multorum animos allicerent. Viri enim patriæ disciplinæ memores, quod necminem armatum in acie uiuum capere, nec uertentem terga insequi liceret, medio in campo confertis ordinibus in multam diem immoti constiterunt, ne Galli equites aut ducum astu aut suo pudore concitati regredirentur, & spoliandis cadaueribus occupatos opprimerent. Verum adeo pertinax & intenta hostiû fuga fuerat, ut Triuultius uoce rauca puluerulentus ad equitans nec adhortationibus, nec contumelijs, nec auctoritate Imperij signa sistere, aut præcurrentes abiectis hastis equites retinere ualuerit. Constat Gritum eius in fauste expeditionis comitem, qui unâ profugiebat, sepius in turba properantium dixisse, hodie, ut uideo, equites ueterani qui tam effusè calcaribus studeatis, iam non estis Venetorum cataphracti, sed nobiles Galli, qui eos fugaces foeminas appellare cõsueuistis. Nunquam enim acciderat, ut inuicti fortunatiq; antea duces, tanto instructi exercitu, à paucis peditibus ludente fortuna sunderetur, Ferunt Gallicû equitatu in fuga deleri potuisse, si Maximilianus ducetos saltè cataphractos habuisset. Nemo enim è Gallis equitibus (tantus erat eundem ardor) lanceam ultra Sesthem tulit: insecuti tamen sunt fugientes ex interuallo Syluius Sabellus & Corradinus Cribellus cum expeditis turmis ad Treca tum usq; oppidum. Pagani uero ab agris atq; omnibus vicis ad prædam effusi, ubi sepes, fossæ, concisæ arborum uinera palantes & trepidos morabantur, ipsi

plures confecta præda paucos et cursu fessos, crudeliter opprimebant. Vixdum confecto prælio, et adhuc spirantibus qui ceciderant, superuenit Altosaxus lupina pelle coniectus, atroci uultu, promissa et perhorrida barba hosti formidandus. Is quòd sero cum cohortibus aduenisset, præ dolore gemens fremensq; barbam conuellebat, quòd incruentis alabardis inglorius confecto bello, domum redire cogeretur. Enimuero Veritius ille de quo antea diximus, Gallicæ factionis Helvetius, inchoata iam pugna, ex acie Olegium profugerat, exitiali mendacio deletos Heluetios, Maximilianum captum, atq; omnia aduersa in prælio obuuisse renūcians. Quo nuncio commotus Altosaxus, qui et ipsedūdum superato Ticino Olegium perucnerat, uti euntum ducem, et de legionum salute sollicitum decebat, paululum substitit, sed mox auditis tormentorum fragoribus, tametsi uera esse quæ Veritius attulerat magna ex parte putabat, opinione tamen inuidiæ uirtutis primarum cohortium, fractas attritasq; Gallorum uires se inuenturum ratus, iustis passibus ad hostes perauit; paucos uero post dies, quum Altosaxus in consilio Heluetiorum ab æmulis atq; inuidis tarditatis accusaretur, et iudicio Vertij qui perfidiosè uanum rumorem attulerat, suspensionem criminis præclare diluisset, Veritius conquisitus atq; ita damnatus est, ut maiorum in frustra secaretur. Eodem die Heluetij collecta suorum cadauera humeris in urbem reportarunt, ut optimè de Republica meritis iusta soluerentur. Desiderati sunt in ea uictoria mille circiter et trecenti, è quibus supra septingentos tormentis discerptos re-

bulere, quum ferè totidem sauciati è prælio discessissent. Periere autem in partibus Gallorum ad octo milia omnis generis. Inter Heluetios duces Iordini Vanderwaldij immanis et prope effera uirtus emicuit, qui consensu multorum supra uiginti hostes alabarda confecit et certa laudis præmia tulit. Tum uero Maximilianus tanto successu letus aduocata cõcione, quum præ gaudio manarent lachrymæ et uix effari possèt, cunctis gratias egit, et quod præsentis lætitiæ munus esse poterat, commeatum omnem donatiui nomine militibus distribuendum dedit. Tormenta quoq; et quicquid præde partum fuerat, cohortibus in præmium uirtutis accessere. Sed uallum de hoste captum Maximilianus tanquam uictoriæ monumētum porticibus affixit. Huius ualli structura quã nos uidimus ut postæris documento atq; usui esse possit, paucis explicanda uidetur. Dimenso ad paruam castrorum effigiem quadrato passuum quinquagenum spatio, quatuor solidi stipites in angulis defigebantur ad umbelicum solo extantes, latera minoribus aliquot tignis per interualla pariter defixis sepiebantur, ad ea plicatiles cancellos ferreis ansis restita confibulatos applicabant. Intra hanc munitionem legio ita se instruebat, ut totius ambitus summa corona centum ferè muralibus sclopettis aduersus hostes undique munitetur. Hoc modo ingruentium hostium uim sustineri et planè refringi posse Sedanius existimarat, quòd Heluetios, priusquam ab hastas manusq; uerent, inconsulti impetus pœnas daturos credebat, quum præsentis hastis hispida phalanx et suo tuta robore insuperabilis, defensura uallum, et demum in

perturbatos patefacta munitione, ad non dubiam uictoriam eruptura uideretur. Sed hæc militari ingenio excogitata, tantoq; labore & sumptu per Alpes adacta, sicuti spectantium oculos nouitate formæ & spe uictoriæ subnixos animos magnopere delectabant, ita ut plerunq; solet, Fortuna subtilibus artificijs nihil aridens, tum maxime quum oportebat, rationi atq; operi successum eripuit. Id uero Germanos sefellit, quod eodem die moturis retrò castra ducibus, eius ualli apparatum uti suis iam impositum curribus minime erigendum putassent. Sed id acceptum uulnus Tramiulium quum hæc ab eo Bononiæ quæreremus, in Triuulium non insulse reiecit, quasi ille in prædijs suis ut adulto pabulo parceretur, secus ac ipse disseruerat, castrametari noluisse. Triuulius uero uti nusquam antea uictus, quum de eius prælij euentu multa narraret, ad fatalem nomini suo iniuriam referebat, quod temerarijs & in furorem actis nulla ratione uel à peritissimo duce obuiam iri posse prædicaret. At Sacramorus, qui ut ad Nouariam in castra contenderet, ad Ticinum cõtinuò traiecturus peruenerat, ubi primum ex multo rebotatu & continenti fragore tormentorum, proculdubio accensa pugna rem geri præsensit, coacto suorũ agmine paululum subsistit, ut ex euentu pugne consiliũ caperet. Sed non multo post, quum ex multorum fuga Heluetios profligatis Gallis campo uictoriaq; potius didicisset, ne interclusus fluminibus, cum ab hoste tum ab infestis sibi undiq; incolis deleteretur, retrò ad Abduam est profectus, superatoq; anue ad Cremonensium fines Venetis copijs se coniunxit. Per eos enim

dies Linc

Liuianus cū omnibus copijs Cremona excesserat, paulo ante plebe ad Venetum nomen inclinante in urbem fuerat receptus, quanquam Galeacius Palladius rem ad Gallos deducere conaretur, & nonnulli ciues ex prima nobilitate Sfortiano nomini studeret quod à Brunorio Petra arcis custode, ut belli exitum expectare uellent, continuis obstationibus in fide cõtinerentur. Sed iam Sfortianæ uictoriæ fama adeò latè emanarat, ut Liuianus, qui eam diu suppressere nequiperat, suspensis adhuc ciuibus & integris rebus suis excedendum existimaret. Itaq; eadem celeritate qua dudum uenerat, Veronam contendit, prolatoq; tormentorum apparatu ad diuæ Lucie templum urbem oppugnare est adortus. Vir enim in omni consilio uiuidus & ferox, rei q; gerendæ percupidus, aliquid sibi omnino tentandum existimabat, ut audaci facinore Gallicæ cladis fama tegeretur, & quales erga Venetũ nomen Veronensiu animi forent, uehementi facto impetu tanquã ex itinere prorinus experiretur. Sed is conatus ad incertã spẽ præpropere susceptus, eũ habuit euẽtu, ut quũ deterfis pinnis depulsisq; propugnatoribus milites ingenti animo per scaldas in summam muri coronã euassissent, nec præalto exitiali q; saltu in urbẽ se demittere auderẽt, undiq; glandibus traiecti atq; interfecti deijcerentur. Inter quos fuere summæ fortitudinis Ceturiones, Thomas Fabronus è Pistorio, & Vicinius Vmber, qui primi conscenderant: Georgius naq; Tridentinus antistes, subitario delectu septem cohortes ad duxerat, quæ confertis ordinibus sub muro hostium descensum expectabat. Quo animaduerso periculo,

nemo militum fuit, qui non excipientis phalangis ca-
 spides formidaret: & pudore & metu confusus in me-
 ro minime cunctaretur. Ea re improspere tentata, Iu-
 lianus usq; adeo festinanter reductis tormentis, in sa-
 gno profectiois dato è cōspectu urbis discessit, ne di-
 rupturo hoste distineretur; ut aliquot notos milites,
 qui ad proximum puteum ardentissimo sole potantem
 causa ex acie diuenterant, crudeli manu cōfoderet, in
 stra deprecante Paulo Balcono, qui in fessos suūq; con-
 fectos à mucrone temperādum esse differebat: instigatū
 inde confectis itineribus ad Tombas Vicentini agri in
 statina castra concessit: Balconus autem ad dextram
 cum parte copiarū Alleniacum petere iussus, id oppi-
 dum & arcem paucis diebus expugnauit. Villiadri
 spano ad extremum se dedente, qui exigua manu
 cem acerrimè defenderat. Hisdem quoq; diebus Octa-
 uianus Fregosus Nouariensis uictoria fama excla-
 commendante Leone Pontifice, ut Genuam reduceretur,
 cum Cardonio atq; Piscario transegit. Oclianu-
 num enim præstanti ingenio hominem, & multis ho-
 nis artibus instructum, Iulianus Leonis frater ueteri
 amicitia nomine mirificè subleuabat: pariq; studio Pi-
 scarius affinitate sibi coniunctum pollicentemq; pes-
 niam Hispanis in stipendia diuidendam, Iano Frego-
 sio antefendum arbitrabatur. Hunc enim quum pla-
 rique ciuium tanquam nimis properè à se deseriam
 omnino metuerent, multi etiam in uniuersum obo-
 rant, quòd ipso conuiuente sanguinarij fratres nefas-
 rias manus Hieronymi Elisci sanguine imbuissent: ut
 uerò patre principe genitum egregieq; uirtutis fam-

illustrem adeo populus expetebat, ut in omni re ciuili
 uel bellica Iano potiorem existimaret: quòd in lōgo. e-
 xilio à Fortuna grauitè eruditus, in gubernanda Re-
 publica, magnam spem lenitatis, & temperantia alla-
 turus esse uideretur. Itaq; Piscario in Pulciferam uallē,
 ab Apennini iugo pulsus undiq; montanis Liguribus,
 cum exercitu descendente, Adurnij fratres desperatis
 Gallorum auxilijs, consilium summa pietatis atq; pru-
 dentia sibi desumpserunt: professiq; in concione se pu-
 blicam ciuium salutem principatu & patrijs penati-
 bus cariorem habituros, eo animo, ut patriam omni tu-
 multu belliq; periculo liberarent, positis armis, ab Ge-
 nua discesserunt, quum alterum tantum atq; uiginti
 diem dominatum tenuissent: tanta quidem cum laude,
 ut magna pars senatus abeuntibus gratias ageret, &
 plerique honesti amantes patriæ ciuesq; , nusquā ob-
 strepente populo, uel natura insolenti & factioso, eos
 frē cum lachrymis ad multum spatium prosequeren-
 tur. Othobonus quoq; & Sinibaldus Elisci eodem con-
 silio, sed æquioribus animis, quòd principatus fortunā
 inueterata consuetudine, solis Gibellinis attributā mini-
 me respicerēt, et fraternæ cedis iniuriā probe uindica-
 sent, in Castella sua quæ ad Tiguliorum montes & La-
 uaniam amnem pertinent, profecti sunt: Eo modo Frego-
 sius pacato agmine in urbem receptus, & à populo
 dux & princeps est appellatus. Triduoq; post, impera-
 ta pecunia, quæ octuaginta milia aureorum nummūm
 summam excedebat, Hispanis stipendia persoluit, re-
 muneratusq; Piscarium, id ab eo impetrauit, ut sine ma-
 lesicio finibus excederetur: atq; ita cum omnibus co-

pijs in Placentinum agrum est reuersus, indignantibus
 Heluetijs, quod Hispani, qui eo bello neq; fidem neq; opo-
 pem difficillimis ipsorum rebus praesiterant, alieno in
 guine parte uictoriae premia interceptissent. Hisden
 porrò diebus quibus Adurnij fratres principatu ex po-
 tria decesserunt, Praeianus Gallus, quum inuictissimè
 Laternam arcem quanta maxime potuit, commeditur
 & tormentarij pulueris copia custodes diligentissimè
 confirmasset, iussu regis è Liguria cum quatuor triremi-
 bus, quòd nemo antea ausus fuerat, per Gaditanum
 fretum ad Armericum Oceanum enauigauit. Eo enim
 tempore Britanni ualida classe per Gallicae oram in-
 sta populatione uagabantur. Existimabat enim Prae-
 ianus triremes suas tranquillo praerertim mari, & nulla
 spirante uento, aduersus maiora hostium nauigia que
 uelut agerentur, magno usui futuras: quòd hostium ex-
 celsae naues (ut nonnunquam astate accidit) ex malae
 in alto desitute expedito longarum nauium remigio
 circumfissi, & adactis colubrinis expugnari atq; demer-
 gi posse uiderentur. Sed nihil ea astate tantis classium
 incursionibus magis memorabile gestum est, quam in
 Odoardus Surrei filius Britannicae classis praefectus,
 magno casu penè solus occideretur. Is iuuenis ut ma-
 gnitudinem animi ostentaret, quum secundo uento in-
 flatis uelis Praeianem ad Vidanam portum, qui Brethum
 dicitur, frustra persequeretur, ita demum demissis ar-
 tibus substitit, ut opprimendi hostis cupiditate magna-
 rum nauium scaphas delecto instructas milite auda-
 cter desiliret, & triremes humili sabulosoq; in litore
 semiductus adoriretur. Quo certamine, quum Trau-

is cepit acerrime sese defenderent, Odoardus dum
 in praeroriam scandere conaretur, à prora reiectus co-
 tis, & secure uulneratus in mare concidit: atq; ita Bri-
 tanni amisso classis praefecto, re infecta ad classem redie-
 runt. Triduo autem Odoardi cadauer fluitibus expul-
 sum in arena repertum est, & statim agnium, quoniã
 aureum corniculũ collo suspensum gestaret, quod praese-
 ctæ artis est insigne. Eo enim fistulae more inflato, ma-
 gistri nauium diuersis sibilis & cantibus opportune e-
 ditis, nauis ad officia reuocare atq; incitare consueue-
 runt. Nec multò post duæ maiores Britannicae naues,
 Thoma Gniucto immense fortitudinis praefecto, audè-
 te concitantesq; Gallicam inuisitæ magnitudinis nauem
 quam Chordigeram appellabant, adortæ sunt, tormen-
 tus uirinq; latera pertundentes. Chordigeræ praerant
 Plumorgher, inter Gallos Oceani accolas rei nautalis
 peritissimus. Is praesenti inausitoq; consilio in hostiles
 naues ex propinquo subeuntes, quod in acerrimo cer-
 tamine sepe factum legimus, catenatos harpagones
 iniecit, terribiliq; fragore tormentorum undiq; edito,
 ita praelium exarsit, ut cum facibus, incendiarijsq; mal-
 leolis ad mutuum cladem res gereretur, uno tempore
 tres simul naues miserabili exitu cremarentur, et supra
 duo milia hominum aut discepta tormentis, aut flamma
 ciecumentæ, aut demum scmiambusta se òte in O-
 ceanum precipitata perierint, toidemq; ferè omnis ge-
 neris enea tormenta Oceano mergerentur. At Luac-
 uicus maiores etiam è Britannia motus expectans, cum
 iam ira & dolore multum exarsisset, quòd pauci at-
 que inermes Heluetij, peritissimos duces, ueteranum

equitatum, & pedites numero roboreq; præstantes ue-
 ra uirtute superassent, omnibus regni uiribus in Belgæ-
 rum fines traductis, ad Britanicum bellum se conuertit.
 Enimuerò Henricus fama rerum ad Nouariam gesta-
 rum permotus cū iam antea in Aquitaniam ad popu-
 landam oram maritimam Odoardo Surrei filio, cum
 classe transmissis, ingentes copias terra mariq; parasset
 ab Anthona Dobraq; Calestiam (quæ portus Icius olim
 fuit) ipse breui subsecutus maximam partem exerci-
 tus traiecit. Siquidem rex iuuenis supera insitum à na-
 tura odium aduersus Gallos, studio etiam gloriæ accen-
 sus, quod defendere iniurias sacrosancti Pontificis, &
 tueri armis religionis causam æquum atq; magnificum
 rebatur, ipse transfretare constituit, conciliandis maxi-
 mè Germanorum animis, quorum ingentem numerum
 mercede conduxerat. Namq; Cæsar huic bello intentus,
 & Margarita eius filia uiriliter animi mulier, ob ueterè
 repudiij contumeliam Gallis infensa, quæ tunc Adole-
 scentis Caroli tutrix, in Cysrhenana Germania (ea Bel-
 gicæ pars est) longè lateq; imperitabat, auxilia cata-
 phractorum equitum & peditem passim ex utraque
 Rheni ripa Britannicis castris adiunxerant. Iam Britū
 ni duce Talbotto è Calestia Taroannam Morinorum ur-
 bem oppugnatum uenerant: admotisq; muralibus tor-
 mentis, moenia magna ui & summa pertinaciæ fama
 quassabant. Ea urbs muri circuitu parua, sed ædificijs
 frequens, quod ab imminente monte & ab Lysia impe-
 ditissimo flumine munitur, ex omni parte difficile
 habebat oppugnationem. Addita erant asperitati sum-
 ma moenia fossaq; & super hæc equitum & peditem præ-

filla, quibus præerant strenuissimi duces Pontiremius
 atq; Rouergas. Interea dum Talbotus Taroannā con-
 tinenter oppugnat, Henricus è Britannia superato fre-
 to Calestiam uenit: quod ubi per Gallias uario rumore
 uulgatum est, Ludouicus intentissima cura delectus ha-
 bere, euocare quosq; nobiles ac ueteres equites persun-
 ctos iam militia, classem in Oceano edificare: prospice-
 re simul omnibus regni lateribus, & ad omnes casus
 remedia comparare: omnium primum Narbonam &
 quæq; proxima Pyrenæis saltibus præsidio firmat. Hi-
 spano haud satis fidens, etsi cum eo iudicijs paulo an-
 tè pepigerat, ne finitimæ gentes belli auidæ in terga
 repentinum bellum aperirent: Heluetiorum quoque
 in sinibus iustum propè exercitum, qui Heduos ab in-
 iuria tuatur decernit. Ii namq; uix dum è Nouaria ui-
 stores domum reuersi, concilio Turgei habito: quum
 legati magistratusq; omnium oppidorum uno tenore
 de inferendo Galliæ bello retulissent, sublatis uexillis
 arma ceperant, eo consilio, ut monte Iura superato,
 per Sequanorum fines in hostilem agrum irrumperet:
 atq; omnem eam Burgundiæ partem quæ Gallorum
 est (ea ad Ararim & ad ulteriorem Alduadisij ripam
 spectat) ui ad defectionem compellerent, uel effuse po-
 pularentur. Enimuerò Cæsar, ut Heduoꝝ urbes, quas
 in altera Burgundiæ parte post Carolum eius focerum
 ab Heluetijs ad Nansim cum exercitu cæsum, Galli ar-
 mis per occasionem occupauerant, ueteri Nepotis im-
 perio resitueret, Heluetios iure foederis ad transmi-
 tenda auxilia & ad maturandam profectionem solli-
 citabat. Eos quoq; Henricus ostentatis præmijs atq; st-

pendijs, & Maximilianus Sfortia nondum arcibus receptis, firmandi imperij cura anxius, ut quandoq; semel ceptum bellum finirent, in eaq; temporum fortuna superbos hostes in perpetuum domarent, uterenturq; recenti uictoria, continuis legationibus adhortantur. Quibus de causis, Ludouicus Traniulum cum parte equitatus & cohortibus ex itinere conscriptum in Heduos maturare, & totis uiribus prohibere transitu Heluetios iubet. Demum, Roberto Sedanio mandat, ut quam maximum potest peditatum in Eburonibus Arduennaq; syluæ proximis populis mercede conducat, & continuò in Morinos profisciscatur. Idem ne faciat Carolo Gheldriæ Duci iniungit. Is, quoniam initium dissensionis inter Gallum & Cesarem atq; huius belli non obscura causa fuerat, è Menapijs atq; Saxonibus quibus imperitat, legiones duas, adiuncta Batavorum manu expertæ uirtutis mittit. Ita breui Ludouicus maximo equitatu è tota Gallia coacto, et Germanorum auxilijs ingenti pecunia comparatis, ad hostes qui iam in Morinos peruenerant, contendit. Eodem quoq; tempore Henricus, ut uires cum Talboto perquam mature coniungeret, paratis quæ ad promotionem pertinebât, è Calestia mouit, instructo agmine procedens, itinere simul ac prælio intentus. Venerant enim Gallorum antecursores, & leuibus prælijs agmina in itinere laceßebant: mox aliæ atque aliæ turmae equitum, atque ipsa sub uezillis grauis armatura equitris in patentibus campis sese ostenderant, non eo qui dem consilio ut acie cõfligerent, sed ut Britannos ostentatis uiribus magis ac magis moraretur. Verum Hen-

cus, quam

ens, quam maiora quædam tormenta suo pondere effactis axibus, ac comminutis passim curruum rotis tenaci in limo fortè hæssissent, & ob eam causam necessariò subsistere, & tardius agere agmen cogeretur, directa acie bis pugna potestatem fecit. Contra uerò Gallorum consilio certamen detrectantibus, quòd uniuersæ dimicationis casum necessarium non ducebant, ad sanctum Odemerum (id castellum est) subsedit. Sequentibus uerò diebus intermisso nunquam itinere, pluribus æquestribus prælijs decertatū est: perijtq; in partibus Gallorum Matthæus Coroneus nobilis Græcus leuiorum equitum præfectus. Ita Henricus incolumi exercitu, ne quicquam Gallo iter demorante, quartis castris Tarannam peruenit. Tunc primum urbs quam acerrimè oppugnari cepta: namq; tripartitò hinc Talbotus, illinc Carolus Somersetus, & tertio loco Rex ipse ingentibus tormentis, murorum pinnas & interna urbis ædificia diruebant. Ex aduerso Pontremius atque Rouergas nouis operibus mœnia quassata reficere, cõtra & ipsi hostium castra tormentis infestare, die nocteq; pro mœnibus, pro portis agere stationes, nihil se animo demittere, & summa spe auxilia Gallorum opperiri. Interea ad sanam aduentus Henrici regis Cæsar maiore animo quam uiribus bellii complexus, tendentibus iam in Heduos Heluetiorum legionibus, paucos Germaniæ proceres secū ducēs ad Henricū peruenit. Secuta eum quoq; est magna Germanorū multitudo, qui pacis odio & lucri cupiditate ad id bellum, in quo tres potentissimi Reges de Imperio dimicaturi uidebantur, ex omni se prouincia effuderant. Henri-

B 4

cus quoq; ut erat quatuor ferme & uiginti annorum
 tus ab excelso florentis etatis uigore pecunie profu-
 sus super aduectos ab insula ingentes thesauros, in-
 mensa liberalitatis fama, & studio erga milites incre-
 dibili, mortalium mentes accenderat: magnitudo enim
 animi, corporis decus atq; proceritas, admirationis in-
 mane in eo rege modum excefferant. Appropinquan-
 ti igitur Cæsari obuiam ad sancti Odemari oppidum
 processit Henricus: consulatumq; eum & patrem
 appellatum in castra perduxit. Venerat eò Cæsar ma-
 gnis itineribus, sine regio apparatu, ut alicui memora-
 bili prælio interesset. Nam in superiore quoq; Germa-
 nia fama erat aduentare cum magnis copijs Ludoui-
 cum, ut liberaret obsidione Taroannam, aut cum Bri-
 tannis de summa rerum dimicaret. At dum reges ma-
 tata ueste circumuecti moenia, apparatus oppugna-
 dae urbis munitio numq; naturam inspicunt, ac de ge-
 nere prælij expugnationeq; deliberant, nunciatur de
 exploratoribus, Ludouicum qui in Ambianis suble-
 rat, cum omni genere commeatus uniuersum equitatu
 intra biduum Taroannam esse submissurum, quod si-
 ret conclusos diuturnitate oppugnationis fessos, ac ne-
 cessariarum rerum penuria laborantes, diutius non ef-
 fe tatis difficultates toleraturos. Quod ubi Cæsar pro-
 comperto habuit, quoniam & rei militaris peritiam &
 notitia locorum plurimum ualebat, cõmunicato cum
 Rege consilio, traducere in ulteriorẽ Lisie ripam ma-
 ximam exercitus partem, & ad hostes summa celerita-
 te, ut imparatos inuaderet, contendere decernit. Ergo
 quatuor pontibus unius horæ propè momento per-
 cussis, quibus

illis, quibus simul omnes copiae transmitterentur, re-
 dicto in oppugnatione Talbotto, Lisiam traiciunt, &
 ad Ghingattam uicum duobus passuum milibus ab ur-
 be distantem pergunt. Erat Ghingatta obscurus an-
 ticus pagus: sed duabus iam Cæsaris uictorijs Gallo in-
 famus: siquidem Ludouico undecimo Gallorũ rege
 cum Germanis de finibus contendente, ipse Cæsar uix
 dum pubescens, Philippum Dechordũ expertissimum
 ducent, cum triginta milibus Gallorum hisdem in cam-
 pis acie superarat. Igitur Galli, ut obseisis in tanta re-
 rum egestate succurrerẽt, cum octo milibus equitũ, re-
 ceptis in medium sarcinarijs iuuentis, rectã Taroan-
 nam mouent. Præerat omnibus Pienes, uir in Morinis
 summe nobilitatis: quoniam in prouincia, quam ipse
 iam pridem à Ludouico regendam acceperat, bellum
 gerebatur. Verum cum eo aderant clarissimi quique
 Gallorum ductores, atq; equitatus duratus in armis,
 & multarum gentium uictor: in quo nihil præter For-
 tunam ueterem desiderabatur. Eo modo Pienes quum
 è tumulis descendens, qui ad Ghingattam uergunt, in
 subiecta planicie signa atq; equites ostendisset, Cæsar
 & Henricus incredibili pugnae desiderio desflagantes
 partiti inter se copias, ea sorte ut alter equitatum in
 hostes duceret, alter uerò cum peditatu & curulibus
 tormentis cõtinuò sequeretur, instruere ordines, quid
 fieri uelint præfectos docere, adequitare legionibus,
 hic Germanos & Belgas, ille Britannos quos ab insu-
 la transuexisset, adhortari, ne ueteris gloriae militaris
 obliuiscerentur, ne eos hostes aut fortes, aut insuperabi-
 les existimarent, quos omnibus bellis atq; omnibus se-

culis & progenitores sui & nuper Heluetij pedes
acie deuicissent. Adniterentur, auderentq; primo impe-
tu, ac sibi ducibus, & regibus suis, qui opinione uirtu-
tis omnem dignitatem atq; salutem in dextris militum
posuissent, fortem operam maturamq; uictoriam pro-
starent. Germani pedites ignari adhuc aduentus Ca-
saris, ut eum aperto capite paludatum singulis ordi-
bus ad equitatem cognouerunt, ex eius praesentia in
Floriam auspiciati statim acclamare, Salue Caesar, Sa-
ue pater optime, Imperator inuicte, te duce iam uici-
mus. Is ut ardorem militum uidit, non cunctandum ra-
tus, arreptis secum quatuor milibus equitum in quibus
Hippotoxotæ Britanni, & Cistherani equites ca-
thraei sub Hæseo Roseo atq; Lalenio fortissimis duci-
bus fuerant, ad Gallos pergit. Henricus quoq; per
passu cum robore legionum, sagittarijs suis immixtus
subsequitur. Iam plures Gallorum equitum ut commen-
tum intrmitterent, circumducti ab leua, ad eam por-
tam, quæ segniores Britannorum stationem habuerat
uidebatur, peruenerant: & à Talbotto qui paratus in
armis adstiterat, cum detrimento repulsi fuerant: qui
Henricus ad primum hostium conspectum, ad pertu-
bandos eorum ordines ducis eminens colubrinis dissi-
di iussit. Mox Caesar, quem fatalis hosti locus & anti-
qua uictoria claris auspicijs ad praelium accendebat,
in aduersos impetum fecit. Tanta fuit sagittarum uir-
tutisq; cataphractorum irruentium ardor, ut primo
concursum Galli equites turbati fessiq; sunt, quanquam
accerrimi duces manu prompti insignibusq; fulgentibus
ante alios fortissimè decertaret, atq; impetum hostium

resistere, & reparare percussam aciem increpitis re-
tentisq; militibus conarentur. Ceterum quoniam nec
tormenta nec pedites in subsidium equitatus adduxe-
rant, urgente Casare, & appropinquante cum tota
mole peditatus Henrico, cedere & terga dare coacti
sunt. Duces ipsi in tanta equitum perturbatione dede-
coris metu dum acrius resistunt, capiuntur: Ante alios
Marchio Rothelinus, qui paulò antè Donefio, fratre
mortuo, dux Lögauilla creatus fuerat. Cum eo Palici-
cia Imbercurtius, Baiardus atq; Busiuus. Sed Palicia
& Imbercurtius ob ueterem amicitiam & cognatio-
nem, quæ cum Roseo intercedebant, ab equitibus Se-
quanijs, in acie dimissi sunt. Signa uerò quæ in illa usq;
aciem tot gentium cruore conspersa, in tot bellis atque
periculis seruata fuerant, occisis aut captis significis,
in potestatem Britannorum deuenerunt. Fuit hæc pu-
gna periculo ducum magis quam militum caede insti-
gnis: quum nec peditatus conflixerit, nec tormenta usui
fuerint, & solis hastis atq; mucronibus usi cataphracti
strinx; collectati inter se & equis atque corporibus ma-
iorem tumultum, quam caedem ediderint. Pienes pau-
ca suorum desideratis, trepidanti agmine ad Blangim
unde uenerat, celeri fuga se recepit. Caesar autem &
Henricus captiuos comiter apud se habitos, in uetera
castra redierunt. Iam Talbottus cuniculos effoderat,
tormentis muri partem disiecerat, & magna spe iam
tam expugnandæ urbis tenebatur, quum Pontire-
mius atque Rouergas, Britannis captiuos Gallos
ostentantibus, desperato commatu, per colloquium tri-
dum inducias postulât. Quibus impetratis, pacti ut inde

cum armis atq; uexillis sine fraude discedere liceret, urbem continuo dedunt, paulo post uictores, coloniam aliò migrare iussis, ut ab simili pertinacia ceteras urbes deterrent seruatis templis incendunt. Ita clarissima Morinorum ciuitas Millesimo quingentesimo tertio decimo anno à partu uirginis, Nono Calendas Septembris excisa est. Ludouicus interea ad Motrellum coactis copijs et indicto concilio procerum, decreuit idoneo omnibus rebus loco castris se tenere, neque ad euentum Fortunæ experiri iterum hostium uires: qui magnam bellicæ laudis opinionem, deuicto ueterano equitatu adepti fuerant. Enimuerò manu promptus et consilio optimus, quanquam uniuersi certaminis desiderio teneretur, præfectiq; omnes ad abolendam ignominiam, deuouendo sese pro uictoria prelium deposcerent, haud tamen tutum fore existimabat, si percussos animo milites, ac superiore gloria rei militaris, obscurata, quasi degeneres factos, quum intra septuagesimum diem ad Nouariam atq; Ghingattam infelicitè dimicassent, fortissimis hostibus, ac tum recenti uictoria elatis obiecisset, uel ob id maximè quòd rumor in castris percrebuerat, Heluetiorum uiginti quinque milia cum duobus milibus equitum, quos Cæsar addiderat, per angustias Sequanorum in Heduos penetrasse, et iam eorum agros magna belli clade populari, neq; Tramulium continuè castra mutantem aut ire obuiam, aut manus conferere audere. Quibus de causis Ludouicus, suspensa Gallia, et ad noui belli periculum excitata, cunctando circumspicere hostium motus: et reliquum æstatis extrahere, quàm in discrimen sum-

me rei deuenire malebat. Mox conuersus ad altiora consilia, Iacobum Scotorum regem iam tum antea precibus fatigatum, per legatos sollicitat, ad nouas res in insula molicendas, gerendumq; apertè bellum aduersus Henricum. Erat Iacobus maximis beneficijs et antiqvis superiorum regum necessitudinibus Gallo obstrictus, ob idq; facile impelli poterat ad quamcunq; belli fortunam subeundam: Quanquam per se animo immo dius, et natura insensus Anglico nomini, priuatis etià læcèsius iniurijs, inferre ultrò bellum et proferre imperij fines meditaretur. Nec deerat, præter Gallorum legatos, arma, pecuniam, tormenta, duces, classes atq; omnem belli apparatus pollicentes, qui mobile regis ingenium uarijs artibus expugnarent, ex intima aula spectata apud eum gratiæ regni proceres, muneribus empti ab Gallo, ut propozita præsentium rerum occasione, ac ostentato totius insule Imperio, in spem prosperi euentus et magnæ fortunæ erectum, ad sumenda arma uehementer accenderent. Quando abductis in continentem omnibus fermè copijs, et Henrico in Gallia bellum gerente, regnum sub uxoris tutela relinquit inuadere, atq; armis exagitare interiora Britanniæ, haud factu difficile uideretur. At hæc secū quum ipse multum animo uariius reputaret, obuersabantur ante oculos uxor, quæ Henrici soror erat, et nouum pariter atq; antiquum pacis foedus sub Alexandro Pontifice iam pridem cum Henrico solenni sacramento percussum, et ab Iulio bullatis item tabulis confirmatum. Diræ demum imprecationesq; Pontificis, ac pollicendæ religionis metus, si defensores Pontificiæ digni

tatis oppugnaret, & expositum iniurie nudatumque præsidij regnum, nihil tale uerente Henrico, ut ei armis aggrediretur. Ex aduerso autem rerum suatum sollicitus, utpote cui iam pridem suspecta erat Henrici potentia, nimio plus crescere rem Anglicam, & ferocem iuuenem in transmarina prouincia bello clarum fieri, non ferebat. Quoniam finito in Gallia bello eum hostem ingentis spiritus, ac semel militia studio accensum minime quieturum apparebat, sed continuo non contentum finibus suis, illaturum arma, ac subactis Scottis, seq; paterna sede pulso, unius insulae unum regnum esse facturum. At in contrario rerum successu, si forte Henricum imperium militiae pugnacissimam Gallorum gentem, ac talem tantumque regem in hostium solo difficili bello pulsantem, aliquo in genti prelio superatum. Fortuna desitueret, idem regnum ac eadem tota Britannia moventi modo arma, ac Fortunam ex tuto tentanti cessura uidebantur. Hac inani spe sublatus, alienato animo, ut causas uiolati foederis pretenderet, antequam hostilia moliretur, literas ad Henricum quoniam moniarum plenas conscribit. Egisse iam pridem Henricum multa in contumeliam Scottici nominis, eaque se pro iure affinitatis ac foederis forti animo semper uoluisse: quum grauissima damna finitimis Scottis illata constitutum fuerat, Henricus minime resarciret, quum in percussores Bartonis piratae Scotti non animaduerteret: & Spurium Heronem qui præfectum consinium Scottiae interfecerat, impune agere in Anglia patetur: legatos suos contra ius gentium non admissos: oratorem uxoris inuito retentum non dimississet, eoque plures nobi-

les Scotos in Scotia captos unctosque crudeliter etiam tunc in custodia haberet. Ea omnia quamquam per se magna & intoleranda, dissimulari tamen potuisset, & non se passurum ulterius Ludouicum amicum regem, cognatione & foedere sibi obstrictum, ab eo ad internitionem oppugnari, Caroli Gheldrij consanguinei agrum iniuste quam hostiliter ab Anglis deuastari. Propterea esse supremum animi sui iudicium, causam socij regis iure foederis defendere uelle, neque interea se finem facturum populationibus atque incendijs, quoadiu Ludouicus ab eo in Gallia uexaretur. His Henricus ita respondit, se non magno perere mirari quod Rex Scottorum pro uetere gentis instituto fidem falleret. Nouisse enim iam pridem eius animi inconstantiam, & consiliorum leuitatem, quibus cōdementia perductus esset, ut alienam causam proprio periculo tueri, & florentes res suas cum perditis Gallorum rebus permiscere contenderet. Quod si uiolare iusurandum, fidem prodere, & arctissima necessitudine obliuisci equum & regium putaret, neque multum eo dedecore permoueretur: timeret saltem Deos immortales, qui turbatae pacis & ruptorum foederum uindictas esse consueuissent, adducereturque exemplo regis Nauarrae, quem Dijs ita iubentibus, ex patrio regno in eas miseras precipitatum, Ludouicus in Gallia sine regno tranquille regnare permitteret. Proinde desinet memorare atque obijcere, quae ad uiolandam pacem ipse confinxisset, ea enim se iam pridem literis atque legationibus ut uetera omnino, uanaque diluisset. Ceterum cum impudentissime fecisset, quod nihil earum rerum antequam ipse mare traiceret, commemorarit.

Propterea sciret apud se etiam absentem, non esse tantæ existimationis Scotorum regem, ut eius repentina atq; insperata perfidia terreri posset. Ageret modò in luberet, se enim neque ulla denunciatione periculi destitutum ab felici incepto: neque iniuriam animo depositurum. Igitur Iacobus indicto bello, uniuersas regni vires contrahit: atque omni nobilitate armata, ad Tuedum fluuium, qui utriusq; Imperij limes est, contendit. Britannia namq; omnis, intercurrente per trāsuersum Tuedo, ubi estuaria ab diuerso littore introrsus arctissimè sinuantur, atq; aliam prope insulam efficiunt in duas partes diuiditur. Maiorem proximam continenti Gallie, uergentem ad Hyberniam & ad Cantabricum Oceanum, Angliam ab Anglis populis appellant: qui quondam ab Hercynio saltu per Germaniam profecti, ad querendas nouas sedes in insulam traiecerunt: ac pulsus indigenis, propter agrorum fertilitatem ibi consederunt. Alteram uerò tertia ex parte Anglia minorem, effractis longè lateq; littoribus, ad Thulem in arctum prominentem, ubi Caledonia sylvæ, & breuissimus in Orcadas traiectus, ab recentibus etiam populis eò transgressis, Scotiam uocant. Hæc importuosa, parum urbibus frequens, horrida syluis atq; frigore, ab humanitate & cultu cæterarum gentium recedit. Illa uerò propinquitate continentis, benigniore cæli temperie, metallorum & pecoris fecunditate florissimè omnium insularum in morem nostrum edificat, atq; elegantie plurimum studet. Angli & Scoti eadem sermè lingua, quæ Germanicæ haud absimilis est, utuntur. Virisq; studium rei militaris propè par, atq; eadem

atque eadem arma, lignei & ingentes arcus, alabardæ demum ac prælongi conti: clauæ quoq; ferræ (accias ipsi uocant) quas ambabus manib. regunt. Præcipuè apud utrosq; robur in pedite. Si qui adsint in bello equites magna pars sagittarij sunt, pauci uerò cataphracti q; eorū equi, quanquam acres ad iustam magnitudinè non excrescant, ut Frisij, Bethici, atq; Apuli: & propterea statariæ pugne minus idonei existimentur. Corpora uirorum alba, lacerto sa: comæ autem omnibus breues, & barbæ subrutile. Vniuersa uerò gens supra cæteros mortales conuiuiorum studiosissima. Ea enim peruarias & exquisitas dapes, interpositis muscis atq; ioculatoribus, in multas sæpius horas extrahunt, ac subinde perductis choreis, amoribus foeminarū indulgēt. Religione, institutis ac legibus, atq; eodem corporis ac ingenij habitu, medijs inter Gallos atq; Germanos collocantur. Fuere eæ gentes paulò antè Iulium Cæsarem qui primus nobis Britanniam aperuit, agrestes atq; effræ, nulla nauigandi peritia, nullo propè militiæ usu, aut externarum rerum cognitione, quòd spatio dirimētis Oceani ab nostro orbe diuisi dicerentur. Sed quum Romana arma uiderunt, atq; eos sub Claudio Scapula Ostorius, Suetonius, Paulinus, & Vespasianus, ac mox sub Flauijs, Cerialis, Frontinus & Agricola magni duces, atq; ipse demum Seuerus Imperator, dum Romanū floreret imperium, circumducta classe interiora quoq; insule peruagati, cæsis hostium exercitibus, saltibus penetratis, atq; ipsa naturæ rerum difficultate perdomita, & pacem & iugum pati coegerunt. Cœpere tunc primum repressi tamen magis quam domiti, intellectis

continuo Romanis artibus, è disciplina belli negoti-
administrare, condere leges, & corporis robur inge-
nij uiribus temperare. Nec multò post aduentu nona-
rum nationum compositis moribus, quum per calami-
tatem ruentis imperij Cæsares fatali desidia ueterè for-
tunà amississent, excusso statim iugo, opibus & belli glo-
ria plurimum ualuerunt. Nanque instructis classibus,
ut uires in alieno solo experirentur in continentem de-
lati, Hispanis, Gallis, atq; Germanis maximas clades in-
tulerunt. Protulerèq; in Italiam mercenaria arma. Si-
quidem Guelphis Gibellinisq; ferro inter se ad intern-
tionem debacchantibus, qua clade attritis omnium ui-
ribus, res Itala penitus ab stirpe interijt, Anglos equi-
tes Ioanne Aucutho duce maximis stipendijs conductos,
ob eximiam uirtutis opinionem, tyrannorum auspi-
cij in Italia militasse constat. Nouissima autè expeditio
ne patrù nostrorum memoria, aduersus Gallos multa
præclara militiæ facinora gesserunt, & egregiæ uirtu-
tis testimonium præbet Calesta ad Gessoriacum litus,
eo bello Gallis ablata, & in hanc diem ob maximam
traiectus opportunitatè, maiore gentis opinione, quâ
præsidij uiribus, pertinacissimè conseruata. Ceterum
Iacobus ab Tuedo Humeum uirum nobilem cum par-
te exercitus ad populandos hostium fines præmittit. Is
repentina incurfione oppressis finitimis, obuios capit,
resistentes obruncat, eorum pagos incendit: coactisq;
omnis generis hominum & pecoris præda, in pacatù
regredi parat. Sed Angli quos subitus aduentantium
hostium rumor, mox uillarum incèdia, & maioris etiâ
cladis metus, ad arma exciuerant, uindictæ ira perciti,

ac dolore simul amissarum rerum, ac occupandas uia-
rum angustias, qua Humeum rediturum existimabant,
contendunt: adortiç; è superiore loco graue sub sarcini-
is hostium agmen, clamore, multitudine telorum, ac
mox tumultuario omnium procurfù, uniuersos fundüt
ac magna cæde edita Humeum fugientem persequuti.
Scotorum fines irrumpunt: abactisq; armentis, & con-
crematis pluribus uicis in Angliam reuertuntur. At Ia-
cobus nihil eius primi certaminis omine, quod mox in-
felicem rerum exitum portendit, permotus, ut detrimè-
tum acceptum maiore commodo atq; uictoria refarci-
ret, omnes copias ad Norbanum oppidum ducit. Id co-
rona cinctum ui capit, ac solo æquat. Inde populabun-
dus & ferox ad oppugnandum Beruicum munitissimè
oppidum, quod in finibus Scotiæ Henrici præsidij te-
nebatur, proficiscitur. Interea Surreius Britanniæ pro-
cerum longè nobilissimus, quem paulò antè Henricus
ob egregiam fidem atq; uirtutem ad incerta belli, & ad
tuendos regni fines cum imperio & iusto exercitu in
Britannia reliquerat, coactis copijs ad Iacobum cuncta
belli clade uastantem contendit. Aderant cum eo Da-
creus finium præfectus, uir omni bellica laude insignis
Odoardus Stanleius & Spurius Heron cum ualida tur-
ma equitum, quam ipse nuper exul ab Scotia atq; An-
glia in syluis per latrocinia & cædes exercuerat, atq;
alij cum auxilijs, quæ passim à regina per urbes scribe-
bantur. Et enim ad noui belli famam, non tantum pro-
ximi Scotis uti periculo expositi: sed remota etiam gè-
tes, maiore odio quàm metu, quum omnes iniquo ani-
mo uiolati foederis iniuriam ferrent, uoluntariam mi-

litiam secuta, ad Surreium fesinabant. Posuerat tunc castra Iacobus in uertice montis, quem Floddon incolae appellant, loco, arte atq; natura munitissimo: namq; ab laua continetes palus quam limosae uoragines atq; internata passim arundineta plurimum impediabant, subiectam planiciem occupauerat: ab dextra Tylus suuius profunditate aluei et aquarum rapiditate difficultior, quam ut uado transiri posset, ad imas montis radices labeatur. Terga quoq; praecisae rupes et densissima nemora protegebant. A fronte uero ubi mollem ascensum atque unum omnino aditum Natura reliquerat, Iacobus perducta fossa et collocatis interiore latro omnibus tormentis: adeo egregie se muniuerat, ut circiuallari ab inferiore loco, aut oppugnari sine pernitiosa hostium dimicatione non posset. Eo Surreius cum peruenisset, admiratus locorum iniquitatem, quae nequaquam temere sibi oppugnanda castra censebat, ad Iacobum cum mandatis Araldum regium mittit, quorum haec summa erat, Videri sibi Iacobum impie crudeliterque fecisse, quod solenne pacis iusuradum uiolarit, sanctissimae cognationis iura polluerit, absenti Henrico bellum intulerit et successis castellis finibusque uastatis, Anglos nihil tale uerentes eodem impetu trucidarit. Propterea se uenisse cum exercitu ultum iniurias: deligeret ipse aequum locum, et certam diem uniuerso certamini: se enim nulla interposita dubitatione quum primum pugnae potestatem faceret, de summa rei dimicaturum. Ad haec Iacobus ut erat elati animi spectataque proptitudinis, Araldo comiter appellato, gratias Surreio agit: additque publice laudes, quod a pugnam ultrò deposceret, qua omnibus

nibus cum artibus uitaturum diu anxio molestoque animo timuisset. Itaque secundum eos spiritus pararet arma: et hastatas Scotorum phalanges tertia die in patentibus campis expectaret. Ibi se de iniurijs seuerè cogniturum, quas intempestiuè contumeliosèque memorasset: et nouas ueteres controuersias armis finiturum. Constituta die Surreius in subiecta planicie tribus passuum milibus ab hoste confedit, atque aciem direxit. Sed Iacobus tametsi paratus erat praelio decertare, suis tamen castris atque munitionibus se continuit. Quoniam ab expertissimo quoque procerum, committenda pugnae consilium improbatur: et ante alios Huntleius, quoniam nemo fortior in eo exercitu aut callidior habebatur, clariore uoce, ut praetoriani quoque milites audirent, in consilio dixerat, Nihil stultius aut leuius esse, quam auctore hoste manus conferere, et ad eius arbitrium atque libidinem summae rei fortunam periclitari: Teneret se opportuno ipso loco, et ferocem hostem cunctatione ludificaretur: magnam enim esse in hostilibus castris rei frumentariae penuriam: neque commeatum ab interiore Anglia in summis itinerum difficultatibus ob perpetuos imbres, posse facile comportari. Sedendo, ac nihil temere agendo breui regem secundissimis pugnaturum auspicijs: et hostes iniquitate loci et commeatuum inopia superatos, ex tuto caedendos militibus suis praebiturum. Multa quoque prodigij loco habita, quantum uana, et fortuita putabantur, eius animo religionem et nouum terrorem incusserat. Eo enim cum ducibus de praelij ratione disputante, lepus a praetorio proflicerat: ac mille petitus telis per median stationem

intactus euaserat. Quin & mures ea nocte lorum gal-
 lea fibulamq; corroserant: & uela interioris taberna-
 culi sub Auroran sanguineo rore fuisse confersa di-
 cebantur. His de causis nequaquam prodeunte in aciem
 Rege, Surreius qui palustribus & foedissimis in locis
 ob rerum omnium difficultatem diutius consistere non
 poterat, nec iudicabat hostem nisi summa compulsam
 necessitate dimicaturum, castra mouit: & relictis ad
 leuam hostibus, traiectoq; Tylo flumine in equiorem
 locum ad initia Barmoreæ syluæ se contulit, eo consi-
 lio, ut milites quos maximis etiam itineribus confectis
 fessos, toto eo triduo tenuissimè aluerat, fertiliore &
 tutiore in loco recrearet, nouas interim expectaret co-
 pias, & ad motus hostium, qui multitudine sua proxi-
 mos montes compleuerant, nouam & ipse gerendi bel-
 li rationem sequeretur. Intererat tantum flumen Ty-
 lus inter bina castra regis atq; Surreij, nec utrinq; ab
 tormentis atque missilibus temperabatur. Sed magno
 usui Surreio erat collis ab citeriore ripa in altitu-
 dinem mille passuum molliter assurgens, qui castro-
 rum frontem ab omni tormentorum iniuria protege-
 bat. Ex eo colle Thomas Hauardus Surreij filius, exi-
 mia uirtutis iuuenis, circumiectos colles, quos hostis
 occupauerat, subiectamq; planiciem oculis contem-
 platus, patri renunciat. Iacobum ab Scotia excludi,
 aut ex munitissimo loco detractum, elici ad pugnam
 facile posse, si rursus copias superiore in loco Ty-
 lum traducat, & non magno circuitu capto, intror-
 sus quantum montis angustia patiantur, à tergo sese
 ostendat. Surreius qui uni huic rei, ut congregaretur
 animum

animum intenderat, summis locorum atque militiae
 peritissimis, qui matore cura situm regionis inspec-
 rent, quam eadem illi afferrent, Hauardiq; consi-
 lium omnium opinione confirmaretur, extemplo con-
 clamari, & colligi uasa iubet. Inde ad tria milia pas-
 suum promotis castris, bipartitò binisq; pontibus
 uno tempore flumen transmittit. At Iacobus de Sur-
 reij consilio coniectura iudicans, ne circa eadem
 iuga sedendo contra dignitatem suam interclusus ab
 Scoti, liberam frumentandi facultatem amitteret, ac
 simul quod ad retinendam auctoritatem pertinere
 censebat, ne ex detractione prelij obfesso similis, ali-
 quatum plus fiducia in loco atq; munitionibus, quam
 in militum uirtute ponere uideretur, castra protinus
 mouet, & ad occupandum proximum montem, quem
 ne hostis prior obtineret magnopere timebat, rectè
 contendit. Factum est summa eius celeritate & calo-
 num industria, qui in discessu (ut imperatum fuerat)
 tuguriolis militum stramentisq; & reliquo omni pa-
 bulo incensis eam regionem continenti fumo atque
 atra caligine compleuerant, ut Iacobus propositum
 locum prius attigerit, quam Surreius, qui ab ho-
 ste uix mille passus aberat, aut discessum eius sen-
 serit, aut longa incedentium agmina fuerit conspi-
 catus. Ita Iacobo summa collium tenente, Surreius
 ad radices cum omnibus copijs successit, paululum-
 que ibi commoratus, quod mons neque arduus ne-
 que difficilis uidebatur, antequam hostes castra mu-
 nirent, conscendere atque omnino prelio decerta-
 re constituit. Mox aduocata militum conclone

demonstrat quem in locum deuenerint: hinc præclaræ
fluminis ripas, illinc abruptos & perpetuos montes,
nisi quam acerrimè pugnent & fortiter uincant, om-
nem salutis spem & fugæ rationem adimere. Auderet
contra perfidos hostes, qui uiolato fœdere per occasio-
nem absentis Regis, de Imperio totius Britannicæ cogi-
tandum sibi existimant, neq; eorum multitudine ma-
gnopere animo perturbarentur: Satis esse perspectum
frequentibus patrum uictorijs, quatum in Scoto robo-
ris esset atq; cõstantiæ, nec defuturos in acie Deos ipsos
sicuti antea aduersus uiolatores fidei, & humani iuris
atq; religionis contemptores nunquam ex merito de-
fuisent, modo suæ pristinæ uirtutis milites memoriam
retinerent, Consensu enim omnium mortalium, iustissi-
mam esse belli causam propulsare iniurias, & tneri ar-
mis focos, liberos, coniuges, & quod his multo præcla-
rius uideretur, libertatis pontificiæ dignitatem, quam
Henricus magno animo & sanctiore consilio defen-
dendam suscepit: ob id mare traterit: atq; ita Dijs
bene iuuantibus, impios sacrosanctæ maiestatis oppu-
gnatores prælio pulsos, captis eorum ducibus, & mu-
nitissima urbe recepta, in interiora Gallicæ cõpulerit.
Quin igitur Dijs hisdem auspicijs eadem pollutare
ligionis contagione fœdatos aggredierentur, & si gen-
tis decus, si regis existimationem, priuatam deniq; glo-
riam atq; salutem carissima haberent, se ducem seque-
rentur, paratum scilicet, aut egregiè uincere, aut pul-
cherrimam mortem oppetere. Conclamauere statim
milites, pugne signum daret, neq; dubitaret committe-
re prælium iniquo etiam in loco: se enim in aduersa
montis u

montis iuga infestis armis peruasuros cõfirmant, neq;
nisi uictores in castra redituros. Igitur Surreius in ea
spe & militum alacritate, ex omnibus copijs tres acies
facit. Hauardo primã attribuit, in qua etiam Edemur-
dum alterum filium curare iubet, ipse medium agmen
tuetur: Odoardum Stanleiu tertie præficit: Dacreum
cum equitatu in subsidijs collo cat: tormenta certis in-
teruallis inter ordines & in fronte disponit, & ad ho-
stes iusto passu progreditur. Interea Iacobus, ut erat ex
eo monte despectus in subiectos campos, quum procul
armorum fulgor, distinctaq; hostium agmina uiscerentur:
ratus sibi ea die uictoriæ occasionem dari, si natu-
ra loci atq; amplitudine copiarum superior, quam pri-
mum cum hoste confligeret, urgète fato prælij signum
proposuit, conuersusq; ad regni proceres qui proximi
adstiterant, talem habuit orationem. Postquam for-
tissimi cõmilitones, meliori conditione quam unquam
antea maiores nostri cum hoc hoste pugnauerint, no-
bis hodie dimicandum est, memineritis hanc esse illam
diem supremæ occasionis ad uindicandas iniurias, quã
nec uenturam sperastis unquam, & frustra hæcenus
exoptastis, quum à superbissimis hostibus omnes indi-
gnitates & contumelias pateremini. Verum qui hæc
diu per inanem iram gemendo, inuocandq; sæpius ul-
tores Deos donu pertulimus, & tandem in hac pul-
cherrima rerum occasione tam iusta quam necessaria
arma cepimus, uilissima profecto capita essemus, & le-
uissimi omnium mortalium, si, quum factu & uerq; uir-
tute opus est, & conferre pedes, & per mortes & uul-
nera uictoriam appetere oportet, tunc hostiu faciem

timeamus & belli pericula trepido animo metiamur. Ego quidem in bona pace his imperij finibus contentus, tranquillitati atq; otio studere potui, & carere periculis atq; laboribus, quos quotidie bellum affert, si nulla dedecoris cura habita, priuatam felicitatem et gentis dignitate & salute uestra potiore existimassem. Sed frequentissimo uestro consensu, in maxima utilitatis inuiriæ atq; omnium rerum opportunitate, quum gerendum aperte bellum omnes cēseretis, quod ea quæ nos & progenitores nostri ab insensibilis hostibus sustinuissem, sæda, aspera, intollerandaq; erant, bellum magno animo indixi, & quod per amplam mihi uictoriæ spem facit, uos maiore studio, maximo ardore, & incredibilem alacritate signa secuti estis, ut quod doq; insigni facinore, atq; ultimo ueluti uirtutis opere edito, egregiam animi fortitudinem testaremur, atque immortales controuersias memorabili uictoria finiremus. An forte de secundo prælij successu dubitandum est quum hostium exercitus nulla in re cum nostro sit comparandus, qui totus ex fugacissimo genere militum constat tyrones enim sunt ex tumultuarijs delectibus in specie militum armis instructi, dum ueterani omnes, aut iuuentæ robore & specie bello idonei ab Henrico in Galliam traducerentur. Hos ergo numero paucos, lassitudine fameq; confectos quum appropinquauerint, ex superiore loco telorum multitudine non obruetis? Succedunt colli instructa acie, non quia audet, sed quia necesse est, ut honestius atque celerius insoliti laboris ac inedia dolorem morte effugiant, ferarum more, quas furor in rabiem agit, quum impatientia animum, &

fames

fames uentrem exagitauerint. Mecum ergo ferrum stringite, & iugulum horum tyronum impetite, pudeatq; eò non progredi mortis metu, quod me ducentrum pro gloria uadentem uideritis. Alloquentis adhuc regis orationem, armorum strepitu ac dissonis clamoribus milites exceperunt. Nec mora Iacobus primum suo, deinde omnium è conspectu remotis equis, ut equato omnium periculo, & spe fugæ sublata (sicuti gentis mos est) simul & corporis robur atq; animi uirtutem ostenderet, omnes copias in quinque quadratus acies dispersit, ea ratione ut tertium agmen, in quo signum regium erat, atq; omnes uiri insignes militabant, duplici utrinque acie tãquã duobus cornibus clauderetur. In dextro Huntleius Crafordius & Montiroseus: in sinistro Humeus Lenuoxius et Argillus qui singularem militiæ usum habere dicebantur, curabant. Præficitq; singulis cohortibus singulos ex ordine equos: & cum his aliquot centuriones Gallos, quos paulo ante in Scotiam Ludouicus ad tradendam disciplinam transmiserat, collocatisq; idoneo in loco omnibus tormētis, quæ magno usui per decliua motis esse non poterant, ipse in medio agmine contra Surreium constitit. Iam exerat in aduersum collē primas cohortes Edemundus, quum tormētis utrinque emissis, turbatisq; primis ordinibus, Humeus hastatos induxit, qui adeo acri impetu subeuntibus incubuerunt, ut cæsis antesignanorum præptissimis, & strato Edemundo, totam præpè aciem in fugam conuerterint. Iamq; nulla spes reliqua erat consistendi, perterritis semel pulsisque cohortibus, nisi in tanto discrimine, hinc Spurius Heron, uir admi-

randis corporis atq; animi uiribus insignis, suo alie
noq; cruore perfusus, Edemundum subleuasset, & de
alia parte Dacreus ad subita pugnae intentus, transue-
so cursu in latus hostium procellam equitum immisit.
Mox succedente etiam Hauardo cum lectissimis mil-
litum, haud dubie restituta acies, redditusq; iam uictis
animi uigor. Ita aequata prelij fortuna, alie atque alie
Anglorum cohortes afflictæ cum integris, ipso metu
commistæ, emulatione uirtutis rectam agminis fron-
tem erigere in montes cœperunt. Ibi quum ad robora
Scotorum peruentum esset, & utrinq; maioribus pro-
pè odijs quàm uiribus certaretur, Montioseus atque
Crafordius ad cohortandos milites in primam aciem
proiecti, pugnantes cadunt, perrumpiturq; hastato-
rum phalanx: ac dissipata per iniqua montis ab equi-
te pediteq; conciditur. In sinistro autem cornu eodem
tempore Stanleius iam contracto certamine Scotas
æquioribus locis detraxerat: & superfusa sagittarum
multitudine eò adegerat, ut non confertis, sed laxatis
ordinibus rari ac uitabundi pugnaret, eorumq; signa
fluctuare inciperent. Quod ubi animaduertit, circū-
ductis continuo tribus subsidiarijs cohortibus in aper-
ta hostium latera, tantum terrorem intulit, ut sustine-
re irruentium impetum, aut consistere nequierint, sed
protinus coniecti in fugam, & per deiectus motis pra-
cipitati, in syluas se condiderunt. Ibi Argilius atq; Le-
nuoxius uoce manibusq; inclinatum aciem retentates
interficiuntur. Interim Iacobus qui paulo antè cū Sur-
reio pugnam imierat, ut ab cornibus turbati suorum
ordines, atq; hostes ab lateribus circumfundi uideret, co-

hortem

hortem prætoriā, euocatos & proceres quos circa se
habebat adhortatus, ut nihil se, nihil maioribus suis in-
dignum committerent, in medios hostes inducit, ita nouū
priori acius de integro prælium ortum, quod tota ea
acies testa ferro, Anglorum sagittas egregie sustinue-
rat, obruncatisq; primorum ordinum aliquot centu-
rionibus, ad signa propè peruaserat. Erant utrinque
procera uirorum corpora opinione uirtutis ad supre-
mos casus ab utroq; duce delecta: præliumq; ut necesse
erat, uarium, anceps, modò his, & modò illis prospere
& exitiabile. Rex ipse ante signa pedester pertina-
cissime pugnam ciens, alios laude, pudore alios, omnes
deniq; uario hortatu accendebat, ut quod tãto pere de-
siderassent, adepti hostes ferro atq; uulneribus ulciscerentur.
Contra Surreius, quum optimus quisq;, aut ca-
deret, aut sauciaretur, magna ut contendere, uulnera-
tos in postremam aciem subducere, suos plurimum ad-
hortari, ut ad gladios rem adducerent: & qua maxi-
mè hostes urgebant multum ipse pugnare. Sed dum in
certo adhuc pugnae euentu ad uexilla res geritur, Ha-
uardus & Stanleius qui ab utroq; cornu pulsus hosti-
bus uictores ad medium agmen redibant, conuersi in
hostem bipartitò signa intulerunt: & in tempore Da-
creus quoq; in terga quàm maximè confertis equis in-
currit. Ita Scoti quum ab fronte, ab latere, à tergo cæ-
derentur, neq; labore & uulneribus fessi, per acruos
corporum atq; armorum perrumpere possent, circū-
uenti in orbem pugnare coguntur. Tum uerò Iacobus
quum regium uexillum, cadente Adamo cui Forman
erat cognomen, stratum uidisset, nihil iam dubitans

quæ e uestigio moriendum esset, ut ab imminentibus contumelijs animum uindicaret, in consertissimos hostes procurrit ibiq; pugnans confoditur. Nec longè ab eo pari pertinacia atq; uirtute contententes interficiuntur uiri sacriati, & sacerdotijs insignes, archiepiscopus unus, episcopi duo, abbates quatuor: proceres uerò, & equestri dignitate honoribusq; militia illustres triginta sex. Hunneius & Hanticius equos per multum nacti, cum postremis cohortibus, quæ ut constabant ex ignauissimo genere militum, manus non conseruerant, beneficio imminentis noctis in Scotiam profugerunt. Ad octo milia Scotorum ea die cæsa: totidem ferme capta sunt, omnia uerò signa militaria relata: et tormenta maiore uigintiduo: in quæis fuere colubrina septem ingentis magnitudinis, quas Iacobus, à similitudine, septem sorores appellabat. Castra uerò eodem impetu expugnata, direptaq; cadauer regis postremo die à Dacreo repertum, & Beruicum delatum, ubi diu sepultura caruit: nã ab Anglis, quòd Gallis schismaticisq; fauisset, sancto funeris sepulchriq; honore, & Christianis cæremonijs indignus putabatur. Adnotabant pleriq; repetita superiorum regum memoria. Iacobum infelici potius Stuardæ familiæ fato, quam suo cecidisse, quòd pater, auus & proauus eodem potuit regno atq; idem sortiti nomen, ante diem ferro perempti mortem oppetissent. Sed hunc tanquam ad meritam raptum penam nemo defleuit, quòd ipso pugnant, pater in aduersæ acie ad parricidij notam fuerit interfectus. Eo modo quum ad Tylum quarto Idus Septembris, anno à Christi natali millesimo quingente-

imo tercio

imo tertio decimo ad internitionem Scotiæ nobilitatis pugnatum esset, Surreius speculatoria nauis, quantæ maxime potuit celeritate, literas rei feliciter gestæ, & occisi regis paludamentum multo cruore confersum Henrico transmisit. Diuerterat Henricus per eos dies Lillam: ubi capta Taroanna Margaritam Cæsaris filiam conuenit. Ea etenim illustribus fecminis comitata studio uisendi regis, & ut patrem exciperet, è Candauid illic usq; gratulabunda procefferat. Itaq; præleuitia perpetui dies edendis spectaculis atq; conuiujs absumpti: decurrereq; nobilissimi Belgarum cum Britannis: omnibus utrinq; cultu uirtuteq; certantibus. Sed Henricus cognitis rebus, quæ in Britannia gesta fuerant, in ea rerum fortuna non cunctandum ratus, ad Tornacum exercitum mouit. Ea est ciuitas Neruiorũ longè amplissima, & mercatorum concursu atq; opibus, celeberrima: quam non multis ante annis suo iure uiuentem, Gallorum reges in fidem ditionemq; receperant. Nec Tornacenses in eo bellorum metu quam haud dubiè libertatem amisissent, studendum sibi nouis rebus, aut quicquam aduersus Gallos molliendum arbitrabantur, quoniam ab his in utraq; temporum fortuna belli & pacis, clementissimè sibi imperitatum existimabant. Igitur ubi Henricus magnitudine castrorum urbem circumplexus tormenta admo-uit, censu eorum habito, qui propugnare possent, supra triginta milia hominum conscribunt: magnam uim telorum in murum comportant: rescindis moenibus atque extruendo intus aggeri plurimum student: & summa alacritate (ut sunt ad quæq; rerum

initia ardentissimi plebis animi) primos oppugnationis impetus egregie sustentant. Sed quum maioribus tormentis propugnacula deijcerentur, nec potestas esset consistendi in muro, & uno atq; altero in loco instituta interius munitiones continentibus mœniū ruinis nudarentur, cœpere tunc primum presentibus periculis territi, propriae quisq; salutis consulere, loca deferre, ab signis domum dilabi, ac demū cogitare quod in discrimen se, liberos, coniuges, atq; omnes urbis fortunas conijcerent, si diutius sine militū præsidio tueri mœnia aduersus tantum exercitum conarentur. Ita Neruij quondam Belgarum fortissimi, nihil memorabile, aut dignū prisca belli gloria in oppugnatione perpeffi, quum frustra Gallorū auxilia expectarentur, emissis oratoribus qui se imperata facturos dicerent, multatam pecunia deditorem fecerūt. At Heluetij paucis ante diebus quam hæc in Britannia fierent, Heduarum fines hostiliter ingressi, ab ea quoq; parte Gallis magnum terrorem fecerunt. Namq; Tramulium, qui opportunis in locis ostentata acie ueniētibus sese obicerat, ac se demum tantæ multitudini imparem ratus, passim cedēdo ac detrectando certantē retrō abierat, in urbem Diuionum compulerant: & prolato oppugnandæ urbis apparatus, circumseffisq; itineribus ad teli iactum ab muro castra posuerant. Erat apud Heluetios Germanorum equitū præfectus Vldericus Vitembergensis regulus: per quem Heluetij rem frumentariam prouisam habebant, explorabant itinera, loca castris anteceperat, & quæ pedestribus copijs usui forent, summa facilitate consequebantur. Is quāto maxime poterat

me poterat studio cœptæ oppugnationis negotium administrabat, totoq; animo ad celeritatem incitatus in qua spem ipse posuerat, nihil apud suos, nihil apud hostes remissum patiebatur. Quod neque perterritis hostibus, aut confirmandi sese, ac muniendæ urbis spatium dari, neq; mora interposita, multitudinis frangi impetum, quæ haud facile uno consilio agitur, uolebat. Ita, quum late murorum strage edita, interiora urbis pateant, & per ruinas quæ fossam magna ex parte compleuerant, ad irrumpendum aditus continuè pararetur, ipse circumeundo opera atq; manipulos, adhortari gregarios milites, ac docere, quantum ad summam uictoriae pertineret, potiri omnium rerum plena atq; opportuna urbe, in qua si paululum adniterentur, & dux bellicus ornatissima ala equitum cum ipsis ciuium fortunis, in præmium laboris atque uictoriae cessura esset. Aduersum ea Tramulius, tametsi usus egregia ciuium uoluntate, & perpetuo labore militum subitarias munitiones erexerat, tormenta et omne genus telorum in murum contulerat, cataphractos pedibus pugnare iussos in prima acie statuerat, ciues ad omnes quoque casus confirmatis eorum animis armauerat. Nihilominus quod dudū rē in Morinis infeliciter gestam esse cōpluribus nuncijs afferebatur, nullam sibi iam prælij fortunam expectandam ratus, tentare Heluetiorum animos antequam per se gens essera cæde atq; uulneribus irretaretur: & denique omnibus conditionibus pacem petere constituit. Igitur idoneos nactus homines, qui unā cum Heluetijs in Italia fuerant, & ex longa militandi consuetudine & mores gentis & ducum studia, & ue-

teranorum etiam uoluntatem apprimere nouerant, in-
 petrato colloquio emittit. si familiares centurionum
 & eorum præsertim pagorum signiferos, quos haud
 obscure Gallicis rebus fauere compertum habebant,
 aduerti: in primis ueterem & recentem Gallorum anti-
 citam cum Heluetijs, & antiqua odia Germanorum
 proponunt, & quam demissè deprecantur, ne finitimū
 regem in ea rerum fortuna opportunum iniuriæ existi-
 ment, ne eum socium amicūq; tam ingrātè oppugna-
 re contendant, qui Heluetios in honore semper habue-
 rit, & maximis stipendijs, & priuatis quoq; munerib.
 liberalissimè pace belloq; affecerit, & in eam demum
 rerum amplitudinem & uirtutis existimationem suis
 auspicijs perduxerit. Tribuerent aliquid antiquis so-
 deribus, neq; pro leuib. atq; alienis belli causis, summa
 beneficia animo deponerent. Quod si bellum quàm æ-
 quissimam pacem malint, & Gallie uires tantoperè de-
 spiciāt, ut belli casus communes esse non existiment, re-
 cordarentur, quibus iniurijs, quot clauibus illatis, Cæ-
 sare[m] et Germanos antiquos hostes affecerint, quo po-
 tentiæ eos euecturi sint, si tum parata uictoria, Burgun-
 diam antiquis imperij finibus adijciant. Num Cæsarem
 uerum & proprium hostem, putent statuum nouis so-
 deribus: ac nihil mox ausurum aduersus eam gentē, cu-
 ius sanguine Caroli foci manibus parentare, & ulci-
 sci lethale uulnus ad Basileam acceptum quandoque de-
 sideret. Hæc illi publicè & ad uulgus militum. Ceterū
 priuatim largitionibus aggressi pagorum primores,
 ingentia pollicendo, atq; omne ad pacem pertentando
 aditus, breui plurium animos expugnarunt, quod a neq;

arduum aut difficile fuit, propter factiones, quæ apud
 Heluetios erant. Nanque sicuti cæterarum quoq; gen-
 tium mentes, communis unus morbus agitare cōsuevit
 quo se contraria in studia scindat, & si externa desint
 mala, insanis dissensionibus domi scuiant: ita Heluetios
 eadem mali tabes inuaserat: nanq; asperi montanūq; ho-
 mines quondam facta coniuratione, quum omnem suā
 nobilitatem uno prælio deleuissent, pugnantēq; mul-
 tis annis pro sola libertate summa eorum concordia ui-
 ribus in unum coalescentibus, & partium nomen, & di-
 uersa studia dedidicerant. Sed posteaquam secundis bel-
 lorum euentibus, apud exterarum nationum magni clarūq;
 fuerit, ad fouendas Gallorū partes operam suam tran-
 sulerunt. Primi omnium Bernenses, amplitudine ciui-
 tatis & militum numero magnæ inter cæteros autho-
 ritatis, Lucernenses demum & Friburgenses, ac multi
 præterea ex alijs Pagis, iam uulgata inter milites pacis
 mentione, atq; ex ea causa intermisso ardore oppugna-
 tionis, rem ad consilium deferunt, in quo principes e-
 xercitus, tribuni, & primorum ordinum centuriones
 præterea scribæ & signiferi sententias dicere, & de sū-
 mis rebus deliberare consueuerunt. Nec Vldericum ad-
 bibent, quod uirum fortem in ea rerum occasione belli
 audium, & Cæsaris sequutum partes, paci aduersaturū
 intelligebant. Quare cuncti propè ad Gallum in-
 clinant animos: ac petentibus pacem dandam & redu-
 cendas legiones esse censent. Verūm quo honestius cō-
 mutasse belli consilia uiderentur, & Cæsarem, ad quē
 tota facti contumelia recidebat, aliqua ex parte le-
 uarent in has conditiones pacem dixerunt. Ludouicus

Gallorum rex concilium Pisaniū, quod in Galliam tra-
latum sit, atque omnem sacerdotum controuersiam e-
dictis tollat, in posterum ab Romano pontifice non di-
scedat, neq; eius urbes oppidūe attrectet. Eam Burgū-
diā partem, quam iure consulti statuerint, Carolo Ce-
saris nepoti restituat, ex arcibus Mediolani et Cremonae
praesidia deducat, Gallia omni Cisalpina in posterū ab-
stineat, milites Heluetios nisi uniuersi oppidorū Magi-
stratus assentiāt, mercede ne cōducat: Heluetijs pro
pēsa susceptae expeditionis quater centena milia auro-
rū nūmum exoluat, intra quindecim dies dimidiū eius
summae, reliquum intra menses duos: Item Vlderico &
decurionibus equitum octo milia pro mercede impen-
dat. Erant superbae & periniquae conditiones, Gallo-
rumq; animos ex indignitate rerum eō furoris adege-
rant, ut conscriptas tabellas propē discerperent, quōd
Alpini homines inter syluas, armenta, & abruptos mō-
tes nati, atq; omnium propē humanarum rerum egen-
tantos sibi spiritus, ac tantam denique arrogantiam su-
merent, ut circumscribere praepotētem regem, eiq; per
ludibrium acerbissimas leges imponere auderent. Sed
Tramulius nihil permotus, quod respicere ad summam
belli, atq; omni industria praesentibus malis occurrere
fani & prudentis imperatoris arbitrabatur conceden-
dum aliquid necessitati atq; periculo, quod haud dubie
omnium salutem traheret, iudicauit. Porrō Heluetijs,
quum iniussu regis nec pacem ullam foedusue recte se-
ri posse, nec sponsori Tramulio credere tutum esse exi-
stimarent, propter necessariam temporis dilationem,
quo statio Ludouicus consuleretur, obfides postula-

rum, qui capite luerēt, si citra statutum tempus pacto
non staretur, aut rex acta Tramulij minimē rata et fir-
ma esse censeret. Itaq; obsidibus acceptis, & ex forma
laturisurandi tabulis conditionum obsignatis, castra
mouent, & per Sequanorum fines sine maleficio do-
mum reuertuntur. Haec ubi in Morinos literis & fa-
ma perlata sunt, Caesar & Henricus haud ignari tan-
tum sibi ad conficiendum bellum facultatis & uirium
detractum iri, quantum hostibus ex ignominiosa pace
terroris atque periculi decessisset, fractis tanta spe ani-
mis, ad aliam belli gerendi rationem omnes cogitatio-
nes conuerterunt. Sed paulo post Caesar eadem celeri-
tate qua uenerat, in ulteriorem Germaniam abscessit.
Henricus autem post aliquot dies oppidis propē om-
nibus Nerniorum in potestatem redactis, quum diu re-
rum Hispanicarum expectatione frustratus, delusus
ab Heluetijs, & cunctantibus Gallis iam exacta aesta-
te, bellum spargere, & ad singulas urbes circumduce-
re exercitus nollet, relictis praesidijs ad-tutanda quae
coeperat, Caesiam redijt, primo quoque tempore ad
triumphum Scoticum in Britanniam traiecturus. Sed
dum milites atq; tormenta nauibus imponit, & tran-
quillitatem maris opperitur, Gallica classis quae post
Odoardum ad Blancasabiam interfecitū, nihil ea aesta-
te memorabile gesserat, ē superioribus portibus dedu-
ctā, ad freti angustias deflexit, eo consilio ut Britanni-
cam classem transportandis militibus occupatam ag-
gredereitur, onerariasq; ad Portesmutum insulam in-
statione relictas incenderet. Verum tanta subito tempe-
stas coorta est, ut magnis si unquam fluctibus mare illud

intumuit, tunc maxime uadof freti aestu, & ualida respu-
 xus mole insanierit. Ita Gallicæ naues puncto tempo-
 ris dissipatae, quum aliquas hausisset Oceanus, aliquas
 littorum scopulis allisisset, ante portum Humfluorum
 naufragium fecerunt: aliqua fusis armamentis quæ cur-
 sum tenere non poterant, capiendas sese parato hosti
 præbuerunt. Erant nonnulli mortales qui hæc in reli-
 gionem uerterent, & diuinã esse iram interpretaren-
 tur, quòd schismate sacerdotumq; dissidio pollutã esse
 Galliam existimarent: quãquam ea die quæ fuit Idibus
 Octobris, acciderit, ut Luna plena esset, qui dies testi-
 monio C. Cæsaris maritimos aestus maximos in Ocea-
 no facere consuevit. At Ludouicus post pudendam pa-
 cem, dissimulata palam ea insigni cõtumelia, quum de-
 cessisset finibus Heluetios, Ferdinandumq; regem nihil
 Henrici generi successibus pernotum, præclare indu-
 ciarum fidem tueri, contentumq; Cantabria suis se te-
 nere Pyrenæi salibus, & iam senescere Britannicum
 bellum, instareq; hyemem aduerteret, nudato animo
 conditiones improbare atq; reijcere coepit tanquam
 summæ iniquitatis & insolentiæ plenas: ideoq; testari
 se tam superbæ paci nequaquam staturum, quam Tra-
 mulius ex arbitrio cum Heluetijs spondisset. Consi-
 larii quoq; & magna pars togatorum, postquam ex
 indignitate pactionis regem furere criminariq; ultrò
 Tramulium uiderunt, ex adulatione & metu potius,
 quàm quòd id ex æquo & iure esse dicerent, ut pacem
 irritam facerent, pœnitentiæ & fraudi uanam iuris
 speciem imponere contendebant, quòd Tramulio in-
 iussu regis non licuerit ulla turpi sponfione bellum fi-
 nire, exem

nire, exemploq; Caudinæ pacis quondam cum Samni-
 tibus à Consule Posthumio factæ, nihil quod Gallos ex
 pacto, uel religione obligaret, iniussu regis ritè fieri
 sanciriue potuisse: Num etiam eodem iure, si Tramu-
 lius ex metu, uel sua temeritate spondisset, Regem
 diadema positurum, uel Luteciam Parisiorũ antiquis-
 simam regiam deserturum, traditurum arma & uni-
 uersam Galliam Heluetijs uectigalè facturum, ea om-
 nia ex æquo & bono sponfionis pariter seruanda fo-
 rent? Ex aduerso quoq; nõ deerant, qui hæc uti mania
 & puerilia detestantes, priuatis sermonibus dicerent,
 Tramulium egregium fortemq; uirum cuncta ordine
 sapientissimèq; fecisse, quòd in ea rerum desperatione
 tot hostibus coniuatis, hinc & inde prementibus, atq;
 alijs haud sincera fide euentum belli spectantibus, salu-
 titotius Gallix maturè atq; opportunè consulisset:
 eum esse inter Gallix proceres, qui multis rebus inte-
 grè & feliciter gestis, carpentis uulgi inuidiam uirtu-
 te superet. Non ea rectè improbari cõsilia, quibus cau-
 tus Imperator atq; hostium expertus magnis periculis
 occurrendum esse duxerit. Cæterum Heluetij quum se
 deceptos intelligerent, quòd Ludouicus pecuniã non
 dinumeraret, quam ipsi ante alia deposcebant, mani-
 festèq; apparetet nihil eum ex eo foedere præstaturum
 coactò apud Lucernam concilio, iureiurando omnes
 affirmauerunt, se quàm primum per occasionem pos-
 sent, ultimos deceptorem regem atque eadem quæ foe-
 dere promississet, armis repetituros. Habitæ insuper
 quæstiones de his qui enixè fouisse Gallorum partes
 ferebantur. Tortus inter alios Gasspar Goldilus sa-

tionis princeps, de aliquibus etiam crudeliter supplicium sumptum: nam uulgus militum & sordidissimi quique procul à militia, claros homines multis fortibus factis, qui ordines apud Gallos duxerant, crimini atque inuidiæ expositos deferebant. In quos ab accensis ira Magistratibus tanto seuerius animaduertebatur, quanto omnes eleuare infamiam turpissimi facti, & foederatis principibus satisfacere cupiebāt. Eadem æstate iussu Leonis pontificis, Bernardinus Caruald & Federicus Sæuerinas pseudocardinales, quos per interregnum ad Liburni portum captos, & Florentiæ afferuatos memorauimus, Romam uenerunt. Quibus mox à Leone supplicibus ac ueniam petentibus, antiquus pilci honos restitutus, magna tamen patrum dissensione. Namq; Matthæus Sedunensis efficacis ingenij, & acerrimæ uir eloquentiæ, Christophorusq; Eboracensis Gallorum hostis, grauisimis orationibus aduersabantur, quòd ad eisdem dignitatis gradus, sædo, & in posterum excitiabili exemplo reducerentur, qui miseræ in primis Italiæ, & sacrosancto pontificiæ libertatis propugnatori, excitato ubiq; terrarum belli incendio, tot calamitates intulissent. Verùm pontifex cuius mite ingenium facilemq; naturam in specimē ceterarum uirtutum omnes illo tempore laudabant, clementius agendum sibi aduersus eos quos opera sua captos constabat, existimauit, ut pontificatus initia quiete rerum paceq; firmaret, & funem imponeret controuersijs, quas translato Lugdunum concilio turbulenti sacerdotes excitant. Siquidem fessos, & aduersis successibus fractos, ostentata spe ueniæ, ad sanitatem redi-

turos ap

turos apparebat. Nec multo post Ludouicus haud ignarus tantam bellorū molem, qua ipse obrutus quas satisq; uix steterit, ab diuina ira pendere, ut religioni ac pōiificiæ maicstati satisfacere, perturbatoq; & ex hausto regno consuleret, adulterinum concilium abrogauit: iussitq; Claudium Massiliensem Episcopum & Solerium legatos suos Lateranensi adherere: illudq; præd. annato Pisano, ut sanctum atq; legitimū approbare. Idem fecere Guliermus Maclouiensis, & Renatus Baiocensis: qui & ipsi antea à Iulio gradu pulsi, ad pristinos honores redierunt. Eodem quoq; anno Iulianus Medices Leonis frater ab Senatu populoq; Romano ciuitate donatus est: in cuius gratiam, in area Capiitolij temporarium theatrum extructum est omni picturarū uarietate mirificè cultū. Egere in scena Plauti Penulum decore mirabili, & prisca quidem elegantia Romanæ iuuentutis lepidissimi quiq; uariq; extr. ordinem poemata recitata, florentibus non aliàs fecundiore seculo Poetarum ingenijs. Siquidem pontifex liberalibus disciplinis institutus, ueluti paternam gloriam in eo uirtutis genere superaturus, quum publico elogio literatorum Præsidium inscriberetur, studiosos omnis elegantie, qui inter armorum strepitus non emerferant, iam tum magna spe liberalitatis accenderat.

D 5

PAVLI IOVII NO.

VOCOMENSIS EPISCO-
PI NV CERINI HISTO-
riarum sui temporis.

LIBER DVODECIMVS.

VM hæc in Gallia atque Bri-
tannia gererentur, Cardonius
& Prosper, qui ut supra memo-
rauimus, Gallo ab Heluetijs
profligato, Liuianum è Tom-
bis Patauium redeuntem subse-
cuti, in Venetiam duxerant, Pa-
tavinum omnem agrum ac Vicentinum nullo prohi-
bente populabantur. Enimvero Liuianus & Balco-
nus ex decreto Senatus partiri inter se copias, & Pa-
tavinum atque Tarufium præsidio tueri iussi, ut immi-
nentem hyemem expectarent, nullam hostibus pugne
copiam faciebant. Emittebatur autem leuis armatura
equestris, quæ subitis excursionibus hostium pabulato-
res infestaret, cognoscendisq; eorum consilijs, ad ca-
stra exercitatione quotidiana progredetur, neq; id
sepius frustra factum: Nam quum Caruaial è castris
in proximum pagum diuertisset, à Mercurio, qui per
momenta temporis uestigia hostium obseruabat, capus
est. Eius equites, inter quos erat Spinosus uir fortis cum
duobus militibus præfectis, diu frustra per angustias uia-
rum colluctati, ut eruptione euaderent, in potestatem
abique

absq; uulnere deuenere. Transfugerat paulo ante
Mercurius à Cesare ad Venetos ex inconstantia ani-
mi, an ob iram fortè aliquam: uel spem liberalioris mi-
litie, nobis incertum. Ceterum Cardonius ostrin-
surus magis oppugnatione, quàm tale negotium sum-
ma ui tetaturus, productis castris duobus passuum mi-
libus à Patauio confedit, neq; enim propius castra me-
tari licuerat, quoniam Veneti per id tempus, quod ua-
cuum à bello atq; ab hoste otiosum fuerat, Patauium
tanquam belli arcem & Venetiariū propugnaculum
mirabili studio communiuerat. Suburbanas uillas, hor-
torum sepes atq; macerias, excisis quoq; opacis arbori-
bus, ne uel umbram quidem qua tegetetur hostis ha-
beret, solo æquauerat. Inde felicitis agri uasta planities
circumquaq; patescens, nihil tutum si in conspectum
urbis uenirent, à tormentis, quæ pro turribus dispo-
sita fuerant, relinquebat. Ob eas difficultates Cardo-
nius & Prosper fossam, per quam tuto copias atq; tor-
menta ad murum perducerent, facere instituunt, ea
quidem ratione, ut egesta humus in leuo margine ag-
gerem faceret, atq; altitudine sua commeantes milites
ab omni missilium iniuria tueretur, ita ex tuto mœni-
bus appropinquare, uineas agere, & nouis operibus
obiectis muralia tormenta subuehere posse cõfidebat.
Verum quum per aliquos dies contracto ex agris ma-
gno agricolarum numero, aliquam operis partem
perfecissent, & ex urbe expeditæ cohortes atque
equitum turmae in opus molientes emisse, omnia tur-
barent: institutum aggeris quod minoribus etiam duci-
bus difficile uidebatur, ommissum est. Sed nec postea per

otium dies acti: nam utrinque equites & pedites leuia certamina committebāt. Vnum fuit memorabile. Tres Hispani pedites elati animi, Italos ad certamen proocarunt, nulla quidem priuata similitate: sed ut si essent aliqui Romanæ indolis in Veneto exercitu, cōtra progredierentur, & paribus armis pro gloria decertaret. Luianus, quum ea uox à militibus alacriter excepta fuisset, multiq; certatim eas partes deposcerent, totidē manipularios expertæ uirtutis emisit: qui breui uno è tribus Hispanis interfecto, cæteris fauciatīs & captis, uictoriam cum plausu & gratulatione militum retulerunt. Iam æstas præcipitauerat: Cardoniusq; & Prossper nequicquam oppugnatione tentata, ad Albaretum prope Athesim castra reducerant, quum Matthæus Gircensis cardinalis qui tunc Veronæ præerat, urgere literis ac nuncijs duces cœpit: incusare eorum otium, & palam conqueri, quòd exercitum tot auxilijs firmum, paratumq; omnes labores pro Cæsare subire, in æstiuis tam diu esse pateretur, nihilq; iam prope exacto autumnno, quod ad commodum tuendamq; existimationem Cæsaris pertineret, effecissent. Ducerent quoquomodo in hostem, & cum excidio hostilis agri Fortunam periclitarentur. Milites quoque Germani atque Hispani, apud quos spes prædæ, cædes, uulnera, & uirtutis decus, omni securitate atq; otio cariora ducebantur, turbidis uocibus, uti ad aliquod egrégium facinus educerentur, flagitare: uix abstinere à probris: & ducum famam lacerare. Quibus de causis excitatus Cardonius, commutandam sibi omnem bellirationem existimauit, uocatisq; in prætorium præ-

stis: Scio

stis: Scio inquit, uiri fortes usq; militiæ periti, perfradie mihi uel ignominie parari cōtumeliam, si nouum consilium euentu aut asperum aut felix minimè capiamus. Enimuerò patiētiam meam uinci patiar: succumbamq; paucorum libidini qui me dicunt ex composito bellum alere, & delectari magis Imperio & populationibus, quam uera laude maturaq; uictoria. Dux sunt in conspectu munitissimæ hostiū urbes Patauium atq; Taruiuium, quæ oppugnari capiue nostris uiribus haud facile possunt, quum id Cæsar ipse ac paulo post Roscius atque Palicia multitudine fortissimorum milium, ac mirifico oppugnandæ urbis apparatu freti, difficillimis etiam Reipublicæ Venetæ temporibus, cum iactura tentauerint. Superest, postquam finiendum est bellum, ut nostra uirtute atque ausu, omnibus incommodis atque omnibus belli calamitatibus hostes, qui congressum uanis artibus deuitant, exagitemus. Neque hoc erit factu difficile, si transmissio Medoaco, ea oppida quæ ad mare sunt infectis armis adeamus, atq; omnia ferro igneq; populemur. Tunc enim hostes qui per ignauiam inclusi mœnibus hybernorum tempus opperuntur, ulturi iniurias, aut in aciem descendēt facultatemq; uictoriæ præebunt, aut luctuosum regionis excidium prospèctantes, nos omni præda onustos & intactos redire patientur. Duces qui in consilio aderant, in utranque partem disputatione habita, uariè sentiebant. Alij enim quibus seruida ingenia, elatis exercitus uiribus prosperos rerum successus polliceri consilium Imperatoris qui dignos suo nomine spiritus generet, laudare: alij contra rerum usu & militari pru-

dentia insignes, intempestiuam Cardonij audaciam non probare, non esse enim eò temere procurrendum, unde uel difficilis receptus foret, uel clades, aut ignominia timerentur. Ipse ante alios Prosper Columna, qui uirtutis militaris inueterat, eoque prudentiæ fama, quamquam ad Cardonium summa Imperij respiceret, cuncta prope in eo exercitu administrabat, cunctator natura, et cui belli casus atque fortuna maxime displicebant, multis rationibus Cardonij consilium improbare, immoderatam eorum fortitudinem, qui temeritatem atque Fortuam pro disciplina sequerentur, coarguere. Quid si inquit, postquam hostes contemnit, dum in sinu eorum cuncta ferro flammaque populamini, tunc imbres è turbida nube ceciderint, ut anni tempestus et regionis natura minantur? Num aliquam aut reditum aut salutis spem habebitis? Num putatis dum inexplicabiles imbris uia, lubricus et limosus ager instatque, amnes iter expeditum denegabunt, tunc Liuiani ingenium percitum et ferox quieturum? Non conuolutam ad excidium nostrum montanorum agrisium multitudinem, quibus nihil infestius, nihil crudelius? Num si obsessis itineribus commeatum auertant, et eminus et coninus laceffant agmina, onusti sarcinis, eneati fame, nullo stadili uestigio innixi aciem explicabitis? et spem in dextris atque uirtute ponetis? Ego Cardoni sicuti finem belli atque uictoria hoc exercitu incolumi nobis non serò obuicturam arbitror, ita proposui tui sententiam graui proximam periculo minime laudari, quòd si id duxeris è comodo Ferdinandi regis et Cesaris, ipse uotis nuncupatis, ut ea res

prosperet

prosperet atque feliciter cedat, lubens uolensque iter et arma primus arripiam. His uerbis Prosper, quaquam iniecto discriminis metu aliquorum animos percussisset, uidereturque is ardor, ut ex uultu apparebat, aliqua ex parte refrixisse, nihilominus Cardonius in sententia ut proficiscendum esset perseuerare: nihilque dictis Prosperi commoueri, urgente maxime Piscario, qui quum pedestribus copiis præfesset, agendo pugnandoque laudem querebat. Igitur postquam de profectioe decretum fuit, pronunciari iubet, ut milites scorta, quæ in uarios usus Germani, Hispani uerò ad libidinè trahere consueuerunt, inutilesque ministros dimittant, sarcinas et impedimenta relinquunt, nihil præter arma parent. Hæc omnia simul et inualidos uel parum idoneos milites Veronam remittit. Postero die lustrato exercitu cognoscit hanc esse summam copiarum: Hispanorum tricenarias cohortes quindecim, Germanorum septem, quarum singulæ quingentis fere militibus constabant, ueteranus uterque miles, et recenti uirtutis gloria insignis, utpote qui nuper ad Rhauennam inter se fortissimè dimicauerant. Hispanis Piscarius: Germanis Iacobus Landaus præerant, Septingenti item equites cataphracti ex uetere militia Ferdinandi Regis. Centum quoque et quinquaginta Germani sub Riciano, et Celembergo Cesaris ducibus: atque item leuis armaturæ expedita manus, quam Succarus Heduus ductabat. Ex Pontificio uerò exercitu (nam Leo fauere Cesari ex Iulij Pontificis foedere tenebatur) Troilus Sabellus, Mutius Columna, et Ursinus Mognanius, hic leuis armaturæ equitum alam

unam, illi autem cataphractorum duas adduxerant. Sexcenti etiam Hispanici generis equites, in quibus plerique sagittarij sub Petro Castrio censebantur. His copijs optime instructis, Cardonius duodecim falcones aeneos praesidij causa adiungit, et ab Albaretto ad Bouolentam castra mouet. Id oppidum opulentum et frequens, primo incursum occupat ac diripit. Inde ad Medoacum progressus incerto profundoque aluocurrentem, cymbis ac lintribus, quas carris aduexerat inter se connexis, continuo superat, atque in sinum fertilissimae regionis cuncta belli clade euastans deseruit. Hinc Plebis Saeci celebre oppidum euertitur, capiti incola, direpta domus, abacta armenta, et iniecta demum aedibus faces: mox quum furēs barbarus in ipsa suburbani litoris delicias peruenisset, infelices passim uillas, et superba praetoria, quae regio sumptu longa in pace ac florentibus Reipublicae temporibus, Veneti primates extruxerant, maiore quam unquam inuidia in Italia debacchatum fuerit, miserabili incendio absumpsit. Troilus quoque, qui triennio ante a Venetis discesserat, cum equitibus suis et cohorte una progressus ad Licefacinam uicium, ubi naues uersatili machinae a Medoaco in Adriaticum traducuntur, omni metu complet ac in praedam uertit. Deseruerant aedificia accolae: et cum armentis metu territi Medoacum transierant, religatisque in ulteriore ripa omnibus nauigijs, ne illis potitus hostis ad transitum ueretur, sagittis eminus sese ac ripam tuebantur. Troilus contra dispositis sclopetarijs eos territat, atque e ripa depellit: mox militem adnatare et retrahere scapham

scapham iubet. Quae est uestigio retracta scandentibus plurimis, caeterae naues ab ulteriore ripa soluntur ac traducuntur: confestimque earum beneficio flumen traiecitur. Agrestes etsi multitudini suae, et sagittis quas ligneis arcibus emittunt, multum confidebant, quum militum impetum sustinere non possent, in proximis paludes confugerunt. Hoc confecto negotio Troilus ex priuato quoque odio hospitalibus, diuersorijsceterisque aedificijs incensis, in castra reuertitur. Eodem quoque tempore Mutius cum ala equitum et ualida Germanorum manu, Maestrium frequentissimum oppidum contendit, fustisque in itinere paucis hostium equitibus, quum coniectos in fugam continuo sequeretur, eodem cursu immixtus Venetis, portam irrumpit, uiribusque superior, desertum a Maestrinis, oppidum occupat: arcemque pari fortuna temere munitam interfectis defensoribus capit, ac statim seuientibus Germanis in discessu oppidum incenditur. At Cardonius et Prosper interea cum tota mole exercitus circumiectum agrum eximia fertilitatis effuse populati, ad Margariam maritimum uicium castrametantur: indeque breuissimo maris interiectu prospectantes hostium sedem, tormenta peraggerem in proximum littus deduci, et in contumeliam superba atque opulentissimae ciuitatis dispendio iubent. Ea res non alias maiore metu attonita ciuitate, non tam sclopiis boatuque horrifono plebis foeminarumque aures perculit, quam conscriptos patres, atque ipsos magistratus in aduersis semper intrepidus, incredibili maerore affectit. Fumabant procul grassantibus incendijs uillae, nici, castella, oppida; neque aliud quam tantulum maris

spatium similem urbis calamitatem morari uidebatur.
 Erant qui de sacris turribus, & speculis, cognito tractus
 ac littoris situ, propriarum uillarum flammis agnosce-
 rent, & cadentes domos frustra lachrymis prosequerē-
 tur. In tanta calamitate, quum omnium animi ad ulci-
 scendum arderent, Liuianus prope insaniens, per lita-
 ras ac nuncios singulis horarum momentis ab Senatu
 petere, ne se diutius in otio clausum teneri, ne tot ac tā-
 sas iniurias cum ignominia ē mœnibus contemplari ac
 deslere absq; ullo uindictæ solatio paterentur: habere
 se iustum exercitum duratum in armis, ardentē pugnae
 studio, uindictæ cupidine uehementer incitatum, quo
 demorari hostes impeditos prædæ onere, trāsitu sumi-
 nis prohibere, ac concidere facile possit, si sibi ius impe-
 rij pugnandiq; potestas libera relinquatur. Ergo sum-
 mo omnium studio ab Senatu, Liuiano rescribitur, e-
 xercitum sub signis educat: cum Baleono iunctis uirib;
 una castra faciat, & si id ē commodo reipub. duxerit,
 quam primum nactus & loci et temporis opportuni-
 tatem, cum hoste confingat. Decreto Senatus accepto,
 Liuianus parat sacra publico ac patenti in loco. Qui-
 bus peractis, apud milites concionatus, exploratam, in-
 quit, certamq; uictoriam hodie non haberem de barba-
 ris immanissimisq; latronibus, qui tot calamitatibus il-
 latis, onusti prædæ simili quoq; temeritate effugere im-
 minentem cladem, & pacato itinere redire posse confi-
 dunt: nisi uos illi ijdem essetis, qui tot efferris nationibus
 ad excidium Veneti nominis conspirantibus, quod reli-
 quum superest Italicæ uirtutis decus per tot casus at-
 que pericula constantissime conseruastis. Enim uero cū

hos considero milites, atq; hostium conditionē intueor
 magna me spes uictoriæ tenet: ab longa si quidem quie-
 te recentium uirū robore præstantes, magno atq; exer-
 citato equitatu, tormentorū omniumq; rerū apparatu
 ac copia, quæ desiderari in negotio possint instructi,
 cū his hostibus pugnaturi estis, qui prædæ graues, cō-
 festi prope inedia, numero pauci, & linguarum uarie-
 tate dissimiles, uix primum nostrorum impetum susti-
 nebunt, quum maxime nobis obstantibus, experiri alti-
 tudinem fluminis, in ripa consistere, pugnareq; oportebit.
 Neque hostium duces in dubijs & repētinis pugnae
 casibus, uno consensu, eadem consilia capturos arbitre-
 mini, quibus diuersa omnino ingenia & uarios animi
 impetus dissimili linguæ morumq; cōmercio aliud atq;
 aliud cælum indiderit. An dum his pandi aciem, ille de-
 sari, & sisti agmen, inferriue signa uno tempore mixto
 imperio uidebunt, & tunc Germanus Hispanum, &
 uirumq; Italus audiet, uel iuuabit Vicimus profectō mī-
 lites, uicimus nisi Dij, qui satis superq; hactenus huic
 reipub. irati infestiq; fuere, tantorum scelerum ultores
 adesse noluerint. Hæc quum dixisset, acclamantib; præ-
 festis, atq; uniuersa concione, ut signum profectionis
 daret, magna spe & letitia omnium copias eduxit: &
 et Medoacum ubi hostes transituros existimabat, con-
 tendit. Inde Baleonum à Taruisio, & ceteros milites,
 qui in præsidijs erant, ad signa uenire: Paulumq; Man-
 fronum ad contrahendam agrestium multitudinem in-
 saluosi, & montana loca proficisci iubet. Habebant
 tuac castra Hispani ad Campum sancti Petri, quum nū-
 datum est Liuianū cum uniuersis copijs ultra Medoac-

cum consedisse: ibiq; prælii & uindictæ audidum quomodus flumen transeatur armis prohibitorum esse. Ea res uasitati finem fecit, quoniam suspensis omnium animis audacissimi etiam quicq; militum, non quam latè, aut crudeliter uexandi incolæ, exurédusue amoenissimus ager forent, sed quo modo prædam referre, & uitam tueri oporteret, cogitabant. Igitur Cardonius coacta præda ut antequã Liuianus uniuersas uires contraheret, ipse superato flumine in pacata loca reuerteretur, ad Medoacum ubi in ulteriore ripa hostes constiterant, peruenit. Eo in loco aliter atq; ipse putauerat, quòd uicilia aduersaq; omnia repperisset, paratos scilicet in armis hostes, ripam magno tormentorum numero cõmuniã duce ferocem promptumq; ad omne belli facinus obeundum, cœpit animo agitare quo detrimento militũ & quanto totius summæ rei periculo, si in ea parte uadũ fluminis tentaretur, uniuersus exercitus traducẽdus esset: ac demũ accire Prosperum atq; Piscarium, ceterosq; duces consulere, quoniam de salute omnium agebatur. Visum est peritoribus superiora uada fluminis esse perconctanda: noctuq; eo progrediendum, ac ignaris hostibus è uestigio transeundum. Misi exploratores renunciauere posse facillè superari anem, si supra ad sextum miliare æquitoribus ripis coercitum, ac placidè decurrentem peterent. Ergo Cardonius de secunda uigilia castra mouet: relinquit ignes atq; omnem leuem armaturam equestrem, quæ speciem præsentis exercitus faceret, atq; hostes distineret. His demum imperat, ut ex oriente sole plures in ripa fluminis obuersionentur, ac simulato transitu alueum tentet, ceterum globo sa-

to castra subsequantur. Vixdum certa luce ad locum peruentum est, quum extemplo primi agminis duces flumẽ ingressi, omnẽ simul equitatum in aduersam ripam educunt. Hispanorum quoq; phalanx eodem tempore infra equites, qui impetum fluminis refringebat, confertis stipatisq; ordinibus non formidauit altitudinem profluentis. Nanque sicuti incertis passim uadis transibant, accidebat ut aliqui pectoribus tenus mergerentur, aliqui uerò capite solo extarent. Erant magnum ad superandam uim fluminis incitamentum, ipse ante omnes Piscarius pedes cohortando signiferos, flumen intrans: & cum eo ornatisimi primorum ordinum centuriones, qui ducis exemplo ex equis descenderant, & ante alios in anem se coniecerant, ut manipularibus suis æquarentur. Hispanos, Germani, & mox Cardonius & Prosper cum alijs copijs subsecuti sunt, ac demum leuis armaturæ equites, qui ex composito ludificati hostem, ut imperatum fuerat, consequebantur, fluuium transmiserunt. Occurrere satis in tempore transeuntibus Epirotæ antecursores. Nam Liuianus suspicatus quod erat intempesta nocte, hostes inde mouisse, expeditam equitum manum specularum præmiserat: ipseq; in albescente cælo, cognito hostium discessu, fuerat insecutus. Verum quum hostes paratos ad dimicandũ in acie repperisset, leui certamine ad aquã facto, prælio abstinuit: siue quod Balconum accitum è Taruisio expectandum esse censebat: siue quod ad iniquam pugnandi conditionem perducendos prius hostes esse, quam manus confereret, arbitrabatur. Ita à superiore consilio depulsus Liuianus, alia ratione hosti-

bus iter præclusurus Vicentiam contendit: Nam etiam
 stata urbs illius futura erat, qui prius incustoditam ne-
 glectamq; occupasset. Erat locus in uia publica, secun-
 do ab urbe lapide, prope pagum, cui Vbmo nomen est,
 satis idoneus, si uel mediocriter operibus muniretur,
 ad prohibendos transitu hostes: quoniam nulla commo-
 dior uia, qua eos redire necesse erat, Veronam fereba-
 tur. Hunc locum Liuianus aggere propè extracto ac
 perducta fossa, ut uie spaciū concideretur, adductis
 tormentis egregiè communit, ac opportunè cum Ba-
 leono, qui dudum uenerat, citra loci angustias castra
 metatur. Letus admodum quòd hostes aut ex iniquissi-
 mo loco, si uè euadere tentarent, pugnatueros, aut si ab-
 steritit aliò iter flecterent, ad extremam commeatu
 inopiam, & mox in deditiōem peruenturos esse uide-
 batur. Interea Cardonius eo cōsilio ut rectà Veronam
 contenderet, cum omnibus copijs ad Vnum proceffit
 ubi quum concisa itinera, occursumq; hostium occupa-
 tas uie & collium fauces cognouit, quoniam diei pa-
 rum supererat, & fessius itinere miles erat, quingentis
 passibus ab Liuiano castra ponere coactus est maxi-
 mo suorum cum labore: nam legentes locum figētēsq;
 tentoria, directis tormentis Veneti, metu, cæde, incom-
 modisq; turbabāt. Fuere Hispanorū castra quandiu ab
 luce diei permissum est, pauoris atq; periculi plena,
 quum nihil tutū à tormētis relinqueretur. Tanta erat
 pilarū uis quæ frontē lateraq; feriebant, ut integri pe-
 ditum ordines, extēsis humi pectoribus procumbere,
 equites post dumeta atq; arborū stipites occultare sese,
 aut depressiora loca queritare cogerētur. Sed nox in-

sequē

sequens crescente metu durior atq; turbidior fuit, quo-
 niam Baleonum castra castris iunxisset & magnū nu-
 merū agrestium à tergo instare, & quæq; uiarum pla-
 na, perductis passim fossis, atq; aggestis cestibus, in-
 terrupisse cognouerāt. Quibus de causis fiebat, ut quū
 à fronte obstante Liuiano perrumpere in patentem
 uiam non possent, consternatis metu omnium animis,
 nulla solita alacritas, nulla spes nullaq; pristina uirtus
 in castro exercitu uiseretur. Iamq; apparebat Prospe-
 rum, qui temeritatē susceptæ expeditionis dānauerat,
 uatem futurum, si effusior imber (quod solum ad extre-
 mam calamitatē decrat) superueniret. Ad hæc incom-
 moda biduo antè absumpta omni re frumentaria, solis
 abactæ prædæ carnibus fatigatus exercitus. Ita excita-
 tis ignibus, quantum nec satis esset ad torrendos boues
 quos ab aratris abduxerant, fessi attonitiq; lucē simul
 atq; euentum incertæ salutis opperiebantur. Interim
 dum instratis equis, induti arma insomnes totam no-
 ctem agunt, præferti alarum ac primores ordinum ad
 prætorium Cardonij frequentes adesse, de summa tātū
 discriminis consultare, per uices circuire exercitum,
 milites bono animo esse iubere, nihilq; quod metū alijs
 auerget, præferre. Inter alios Prosper discurrendo le-
 giones & equites allocutus, cūctos certa spe fiduciaq;
 cōplebat. Tanta erat eius uiri opinio, ut in summa etiā
 rerum difficultate, eo duce nihil aduersi contingere si-
 bi milites posse time rent. His rerū angustijs dū preme-
 rentur, disputatione habitæ, eò omnium sententiæ in-
 e inarunt, ut retrocedendum, ac mox dextrorsum qua
 uia Basianum ducit, iter flectendum esset: eo quidem

consilio, ut discedentes, Liuianū, quem natura pugnam atq; insigne aliquod facinus acri animo uoluntatem agnoscebant, ex munitionissimo loco in aquam planiciem attraherent atq; ibi uti antea deposcissent animo confirmati confererent manus, aut si hostis pugna persecutione q; abstineret, iuxta Tridentinos montes circumcuiu capto, atq; ciuitata Vicentia, Veronam incolames reuenterentur. Igitur Cardonius paulo antequam dilucesseret, uasa colligi & sine tumultu signū profectiois militibus dari iubet. Sed dum præmissis impedimentis, Prosperum, qui ex instituto primum agmen ductare conuesset, ad capiendum extendendumq; iter hortaretur, suborta est grauis & decora contentio inter eos de ordine acierum: quæ (ut mihi uideatur) pro disciplina in reliquum tempus documento esse possit, negante scilicet Prospero se antecessurum, quando sibi tum postrema acies certo iure conuertendæ in hostem frontis, insigniq; ineunda pugna prærogatiua deberetur. Differebat enim acriter Romano more, decus suum tueri solitus, ex lege militari nequaquã eam esse primam aciem, quæ in itinere incedenteq; toto exercitu cæteras omnes anteiret, sed eam omnino uocari primam, quæ opinione uirtutis firmissima, graui iudicio institutoq; uel à fronte, uel à tergo occurrenti hosti opponenda censeretur. Id quum præfecti ueteres approbarent, Cardonius pro suo ingenio altercanti facile cessit: adeoq; expeditè & cupidè prægressus est, ut Alarco uir salsus, & cautè mordax, Imperatorem rectè probeq; facere diceret, quod absq; alienæ laudis obtreccatione, ut instantis pugnae periculo honestè subduceretur,

duceretur, legibus parère didicisset. Ex euentu enim prælij ad Rhauennam, unde intactus euaserat, non magno opere pugna, sed cautus habebatur. At Liuianus qui statim ab aurora regressum hostium, iterue, & eorum ordinem, quod nebula densior orta ex humore telluris intexerat campos, clarè prospicere nequieuerat, ut primum comperit discedere hostes quanquam animus aliàs moræ impatiens, nequaquam arderet cupiditate pugna, in crepante segnitiam atq; imperante Lauredano legato, tanquam incompositi ac plane fugientes è manibus elaberentur, signa canere & ducem Antiniola procurrere expeditos equites iubet. Verum conuersus ad Hugonem Populum, Guidosiemq; Rangonum periclitemur, inquit, uel temere, sed generose tamen prælij fortunam, postquam immodica uis Imperij rationem uincit, ne si hodie cautus & cunctator esse uelim, paulo post ignauie aut perfidie accusatus in Senatu prægrauante inuidia, funesto Carnagno le exëplo, aduersis ac malignis imperitorū suffragijs concidam. Hæc ab his, qui aderant didicimus. Via erat ut supra memorauimus per angusta in faucibus colliū, per quam Venetus extenuatis ordinibus transire cogebatur, inde latior campus quo Hispani infederant, circumquaq; mollibus tumulis cõclusus in medio patecebat. Illic usq; euectus Liuianus, præmissa primo leui armatura equestri, cū tribus falconibus, quæ postremū abeuntium agmen carperet, ac demoraretur omnes copias ac tormenta superatis angustijs in planicie eduat. Iam equestre prælium, quod primò segnitè fuerat inilium, displosis statim falconibus exardebat, qui Ger

mani equites globo facto procurfantes Venetos pro-
pellunt, coniectosq; in fugã deferere falcones cogunt.
Confpicatus hoc uixdum inſtructa acie Liuianus, nul-
la interpoſita dubitatione, quòd res in celeritate poſi-
ta uidebatur, ne primi refugientes, alios iniecta trepi-
datione turbarent, pugnae ſignum proponit, Balconũ,
quem dextro cornu præſecerat, laxiore circuiu in la-
tus apertum irruere: Antonium Pium ab leuo arcibus
aduerſus hoſtium pedites conſiſtere, & circumfundere
uelitum alas iubet. Ipſe mediam aciem ex flore, & ro-
bore militum denſatã in qua Sacramorus, Guido Ran-
gonus & Hermes Bentiuolus curabant, in medios ho-
ſtes inducit. Re cognita Cardonius, & Proſper qui qua-
drato agmine incedebant, ut ſi qua imponeretur dimi-
candi neceſſitas, ſubitum caſum expedito exercitu ſubi-
rent, primi agminis præſectis ſignificant, ut quum pri-
mum hoſtium pedites in proximo conſpexerint, pre-
lium committere non dubitent. Interim è media acie
Veneta cataphracti equites, Germanos quos cepta ui-
ſtorie ſpes ardẽtius prouehabat, adorti primo impul-
ſu repellunt, ſtratis uulneratisq; Ricciano & Celẽber-
go Succaroq; eorum ducibus, fuſos ad ſigna uſq; ſequi-
tur. Troilus, qui in ea parte iuxta uiam publicam ante
uexilla turmarum conſtiterat, anim. aduerſo periculo
laxari apeririq; paulum ordines, ac liberum ſpaciũ
fugientibus dari, ne turbati ac trepidantes integram
certamq; aciem miſcerent, eosq; ut tranſibant nequic-
quum morari, ſed continuò in poſtremum agmen re-
fugere iubet. Demũ ipſe & Mutius, & Alarco, quum
uniuerſe pugnae, quã omnibus artibus petebat, occaſo-

nem adeffi-

nem adeffe cernerent, ſigna inſerunt, & ſi unquã alijs
magno ardore procurſum fuit, in prouetes hoſtes im-
currunt. Erat utraq; acies numero & uirtute equitum
propè par. Quingenti enim ſermè utriq; ex Italia ue-
terani, ſingulari decoris ſtudio atrociffimam pugnam
cedebat. Lamq; Liuianus huc & illuc uolitas, teſtatus il-
lam diem illã acie fore & laborũ finem & præmiorũ
initũ tanta uincendi ſpe ſuorũ animos accenderat, ut
nonnulli per cõfertiffimos acerrimè depugnãdo ad ue-
xilla uſq; penetrauerint, conatiq; ea abripere, quũ for-
titer reſiſtetur, diſcerperint, & Ebrardũ Corneum
Mutianæ ale ſigniferum egregia uirtutis ſenem, cũ ſi-
lio impigro iuuenè interfecerint. Verum integra ſpe
atq; integro utriq; metu, dum equites in frõte cõcur-
runt, Proſper concionabũdus ſingulos ordines præter-
uectus, hinc Piſcarium cum Hiſpanis, illinc Landaum
cũ Germanis peditibus pari acie ac paſſu inferre gra-
dum, ac peruadere in medias hoſtium cohortes iubet.
Eorum tantus fuit ſuo pondere incumbentiũ impetus,
ut cohortes Baboni Breſechelli, quas eximia uirtutis
opinionè Liuianus primas hoſti obiecerat, uix tenta-
to certamine, penè priuſquam hoſtem uiderent, terga
uerterint. Tunc media acies equeſtris, ab latere uno
pedite nudata, impelli primo ac urgeri acrius, mox cũ
cãde conuerti in fugam coepit, neq; cadentibus pri-
mis, quanquam pugnaciffimi quiq; equitum impres-
ſionem hoſtium ſuſtinere conarentur, ſemel turbata
impulſaq; acies reparari retineriue potuit. Ita occiſis
qui reſiſtebant, ſtrata ſunt uexilla, ac in primis inſi-
gne Liuiani, quod ad extremum mariens M. An-

tonius Montanus diu seruauerat. Eodem impetu, Scramorus & Hermes ab equis deturbati, occurſu Germanorum obruncantur. Piscarius Othonem Sacramenti fratrem uel priuatè ſibi inimicum generoſè conſeruauit. Ab ſiniſtro autem cornu Antoniani milites, in mediam aciem, in qua uictoriæ ratio, & prælij molis futura eſſe uidebantur, caſam proſtrigatamq; ſenſere, abiectis foedè armis terga dederūt. Idem pari ignaui ac fato Baleonij fecere: Nam Paulus quum hauſſatim in tempore ob paluſtre ac limoſum ſolum, in quod circuciendo hoſtes fortè inciderat, dextrum cornu circumſiſſet, Liuianusq; aliter ac ipſe putauerat, celerius pugnam miſſet, factum eſt ut cõſpecta aliorum cæde ac fuga, diſſili uiribus ſuis integri intactiq; diffugerent. In fronte tamen quanquam pauor & fuga omnium occupauerat animos, complures egregij cohortium præfecti, pro tuenda dignitate anteactæ militiæ, dum fugientes prehendant, dum ordines ac locum ſeruare conantur, atq; impigrè hoſtes feriunt, deſerti ab ſuis & à multitudine hoſtium circumuenti, interficiuntur. In his fuere paulo clarioris nominis, Ioannes Bernardinus, Aleccius Salentinus, Ioannes Baptiſta Doctus è Patauio, Seraphinus Gallia Vmber, Alſonſus Mutus Piſanus, Philippus Carſoleius & Annibal Simonius è Bononia qui primos ordines ducebāt. Paulus autem amiſſis Troiano atq; Hieronymo ſpurijſ fratribus, ac diſſipato omni ſuo equitatu, rebus deſperatis auſugiens in paluſtre delatus cãpũ, ab Hiſpanis equitibus captus. Liuianus interea quanquã à ſuis & à Fortuna deſerbat, diu fuga increpita redintegrare præliũ conatus

ad exitum

ad extremũ fractus animo ac uiribus è pugna ſe proripuit, ſuperatoq; cum maximo diſcrimine Eretano amicum, Deos incuſans, Patauium contendit. Ceteri Duces ſerme omnes in fuga capti aut à Germanis qui nemini pepercere, interfecti ſunt. Multos hauſit & in primis Antonium Pium, Bachillio annis qui è Vicentinis iugis deſluës, celeri curſu atq; impeditis ubiq; ripis apud Patauũ Medoaco miſcetur. Nam ut ad ripã feſſi trepidatèſq; perueniebāt, aut gurgitibus abſumebatur, aut inter cunctationem tentandi fluminis, oppreſſi ab hoſtium caſibus interibāt. Germani quoq; & Hiſpani ſolutis ordinibus ſectati hoſtes quos præcurrentes equites ſtrauerant, aut turba fugientium cumuliq; armorũ paſſim inuenti tardauerāt, interfecere. Andreas Lauredanus legatus, uir indignus ea calamitate, niſi inſanctus ſineſtæ pugniæ author extitiſſet, dũ captus extra pugnam ingens auri pondus quo ſe redimere polliceretur, crudeliſſimè à quodã lixa iugulatus eſt. Andreas uerò Grittus Vicentiam ſe recepit, egregè; quontam à principio fugæ cataſta portæ demiſſa fuerat, ſeruatur. Ea res multis exitiũ peperit: nam ſpe deiecti ingreditæ Vicentiæ retrocedentes hoſtibus occurrebant. Ab his occiſi alarũ præfecti Carolus Montonius, Franciſcus Saxatellus, Conſtantius Pius Antonij filius, Melceger Foroliuienſis: præfecti uerò cohortium ac centuriones ſupra uiginti ſex. Multi ab Italis & Hiſpanis conſeruati ſunt, ſed ij quos Fortuna paſſim Germanis obiecit, interiere. Caduriana enim cladiſ memores, ut propinquos & cõmitones ulciſcerentur, nemine ſepurſuros ſolemi ſacramento iurauerant. Cæſa ea die,

que fuit Nonis Octobris è Veneto exercitu supra quatuor milia: & in his, quod nullo antea prælio acciderat, quadringenti equites cataphracti. Tormeta quoque currulia XXXIII. cum omnibus signis militaribus præpta, è uictoribus pauci desiderati. Agrestes uero qui circumiectis collibus occupatis, expectantes prælij exitum, eminus quatiiebant arma, ac truci ululatu exitum hostibus minabantur, ut Venetos fufos uiderunt, antequam Castrius cum equitibus in collium summa peruaderet, in proximas ac continentes syluas confugerunt. At Venetijs acceptæ cladis fama omnium mentes perculit, quod Rempublicam, quam iam pridè attenuatis uiribus infirmam affectamque, intelligebant, difficulter atque agrè reparaturam equitatum constabat. Meminerunt enim ad Agnadellum peditatu occisione occiso, integras tamen equitum alas superfuisse, quibus haud dubie quartum iam annum bellicosissimarum nationum impetus sustinuisset. Sed hic publicus moeror nequaquam tamen à belli cura patres auertit. Decreuere enim conscribendas esse urbanas cohortes, quæ continuo præstidij causa Patauium atque Taruisium mitterentur. Nec mora, nobilissimi Venetæ iuuentutis, sicuti censu, et seruantia patriæ studio inter se certabant, armatis clientibus singulos manipulos ad defensionem earum urbium adduxerunt. Ea manus quamquam tumultuarium ad deforme auxilium erat, Liuiano tamen et Gritto (hic enim Taruisij, ille Patauij infelicis exercitus reliquas colligebant) defendendorum moenium spem fecit. Verum Cardonius, etsi hoste propè deleto conficiendi bellum occasionem sibi dari existimabat, si continuo ad op-

pugnandum

pugnandam alteram urbium, uictorem exercitum duceret, paulo post tamen quod per anni tempus impendebatur, ac omnia indies in negotio difficiliora fore rimaduvertebat, hyematurus circa Vicetiam, in hyberna deduxit exercitum. Per eos dies de permutatione Baleoni et Caruaialis in Senatu actum: dimissusque à Cardonio Baleonus Venetias contendit, eo pacto, ut Caruaialem, qui in custodia Venetijs erat, liberum in castra perduceret, aut si id ab Senatu impetrari non posset, ipse bona fide reuerteretur. Itaque Baleonus fauentibus suffragijs re facile pro meritis impetrat: et Caruaialem transmissurus, cum ad Cardonium Patauium perducit. Sed dum parantur comites expectaturque Hispanus caduccator, Gurcensis Cardinalis, quo minus permutatio transigeretur, intercessit, testatus id è comodo Cæsaris minime fieri, quod Baleonus apud hostes multo maiori usui momentoque in tanta ducum orbitate, quam apud suos Caruaial futurus esse uidebatur. Ad hæc Baleonus, quando non Cæsaris sed Cardonij captiuus esset, ex fide et pacto se liberum dicere, testari demum si Caruaial quem offerebat minime reciperetur, se lege solutum nequaquam in castra rediturum. Sed dum inter has iuris contentiones tempus absumitur, Caruaial quum se postponi Baleoni minime pateretur, neque eam dignitatis contumelliam elato ingenio ferret, in supremam ualitudinem incidit, moxque ex ira indignatio neque exæsuians, iam antea sentio et carcere confectus, interijt. Baleonus uero à Leone Pontifice literis adscitus, nequaquam finita controuersia Romanis

se contulit. Sub idem tempus ad radices Alpium quae
 in Heluetios, supra Bellizonam, praeraltus mons terra
 motu concussus ingenti fragore edito corruit: totaq;
 ea conuulsarū rupium moles in Leuam prolapsa fan-
 ces conuallis per quam Brennio annis decurrens Tici-
 no miscebatur, obstruxit. Quo casu stagnare annis, et
 nequaquam tanta obice ui undarum praeupto ual-
 lispacium implere coactus est. Vnde mox in centum fere
 stadiorū magnitudine lacus excresecens, accolarū edi-
 ficia ac praedia, antequam annus circumageretur, op-
 pressit. Contraria autē ratione Ticinus desertus ab ho-
 cio anne, ac nihil alienis uiribus auctus, qui paulo an-
 tē Bellizonae pōte lapideo et ratibus iungebatur, quā
 suas tantum undas traheret, humilis in Verbanū effu-
 git. Ea tamen aquarū uis post uigesimum mensem, ut
 in processu operis memorabimus, cum uastitate pul-
 cherrimi tractus, et miserabili multorū mortalium in-
 teritu, effracta mole prolapsi mōtis erupit. Adulta ue-
 rō iam hyeme Mediolanensis arcis custodes ad extre-
 mam commeatus inopiam perducti, quum nec specta-
 lerande ulterius fanis ulla iam esset, et clare intelli-
 gerent Gallorū auxilia frustra expectari, quōd Alpi-
 bus niue geluq; rigentibus, nihil iusta expeditione Lu-
 douicum regem moturum constabat, in has conditio-
 nes arcem dederunt. Ut si intra trigessimū diem Lu-
 douicus opem non tulisset, ipsi continuo arcem re-
 linquerent. Interim datis obsidibus, quotidianis ci-
 barijs iuarentur, potestasq; esset emittendi con-
 praesidiarios quos ualitudo tentasset. Ita multi semi-
 nimes ut erant squallida fame, et gravitate uitio-

teris propē enecli, in hospitales domos, ubi ingenuis,
 ac miseris, publica liberalitate alimenta dantur, educti
 ac medelis refoti fuerunt. At quum statuta die nihil om-
 nino ē Gallia quod ad negotium pertineret, afferretur
 Liuianus relicto omni tormentorum apparatu, arce
 excessit decimo quarto anno ex quo ea Gallus potitus
 fuerat. Nec multo post pari necessitate compulsus ar-
 cis Cremonensis custos Binnonus, similes inducias pepi-
 git, atq; arcem tradidit. Galli uerō ad alpes dimissi, co-
 mitante ala equitum, ne qua transeuntibus iniuria in-
 ferretur, incolumes in Galliā abierunt. Ob eas res triū
 dierum supplicationes decretae, quōd tunc primum fir-
 mato imperio Maximilianus rerum Mediolanensium
 potiri uidebatur. Post cladem ad Vicentiam, legati, et
 dycis temeritate acceptam, ad Maranum Foroiiulij op-
 pidum res quoq; infelicitē a Venetis gesta. Occupaue-
 rant paulo antē Maranum Germani, sacerdote quodā
 prodeunte, qui postea captus et in frustra dissectus, per-
 fidiae poenas dedit. Id oppidum in intimo sinu ad Aque-
 liensium paludes positum, quod natura loci alēdo bel-
 lo ualde opportunum uidebatur, Veneti transmisisis eō
 cum copijs Paulo Manfrono, et Balthasare Scipione,
 terra mariq; haud segniter oppugnabant. Id cū Chri-
 stophorus Francapanes frequentibus nuncijs Maranen-
 sum auxilia implorantium maturē cognouisset, ex om-
 nibus castellis quae Venetis priore bello ablata in fini-
 bus Histriae et Foroiiulij armis Caesaris, atq; praesidijs
 tenebantur, amplam militum manum collegit, et Ma-
 ranum contendit. Eius aduentu soluta obsidione, ma-
 gnum hostibus ex insperato detrimentum est illatum.

Manfronus & Scipio nequicquam oppugnatione tēta, cū numero inferiores erumpentibus oppidanis atq; instante Christophoro ancipiti pugna distinerentur, pulsi primò, mox præcipiti fuga in proximū litus acti dum pars scandere naues tentat, alij per auia rupium, alij conuersi in hostem, uario euentu salutem querunt, uulnerato Scipione funduntur, triremisq; una capitur quū metu premente, ac impediētib; sese militibus remiges obuertendi facultatem ab initio tumultus amississent. Sed quum hæc Venetijs nunciata essent, & nouo fletu prioris calamitatis memoria ægris omnium animis induceretur, longè maiore cladis mole rem Venetiā afflixit, natum repētē incendiū media in urbe, atrox si unq; antea, & luctuosum atq; terribile. Siquidē initio statim sequentis anni, qui fuit a partu Virginis mille simus quingentesimus quartus decimus, tertio Idus Ianuarias de prima uigilia, in Riualto frequentissima urbis regione, repentinus ac ualidus ignis, multiplicis mercimonij tabernas primū inflāmauit, mox iuuantibus aquilonibus, qui seuisissimi ea nocte fortē perflabant, attigua etiam ædificia corripuit, mirum dictu ac uisu horrendū quanta uelocitate, & simul cœperit, & ad dextrala uaq; in immensum populabundus, innumeras edes, Diui Ioannis templum, et cuncta simul quæ ad Farinas (id loci nomen est) & ad forum Piscarium uergunt, absumpsit. Ita ut momento temporis, super semiuistas et corruentes domos, miserabili uastitate insolitum atq; inane loci spaciū, flammæ patefecerint. Eadem uiolentia haustis nummulariorum officinis, recta per argentariōs ad templum Apollinaris usq; peruagatus, nihil

reli-

reliquum fecit, præueniendo remedia miserorum sui rapiditate atq; seuitia. Stetit intactum ope fauentis nominis Diui Iacobi uetustissimum sacellū, circumambūctis lateribus. Eo nihil antiquius Venetijs habetur, utpote quod in ipso nascentis urbis primordio, ab circumiectis populis in Hadriaticas paludes Barbarorum metu fugientibus, ædificatum fuerit. Si enim haud irritis suspicijs orsi à religione, eius urbis fundamenta iecerunt, quæ post euastatam uarijs excidijs Romam, & situm miraculo, & diuturnitate imperij atq; opibus ceteris postea superauit. Inde perpetuam noctem debacchante flamma, neq; exitus calamitatis, neq; remedium reperiebatur. Nam ipsa noctis obscuritas, ubi exitialis splendor nō aderat, turbatū uentis mare, et discurrētibus incōtraria cymbis aduersum, dissonæ plorantiū uoces ac fugientium callibus angustiis pauidarum turba mulierum, humanum omne subsidium abstulerant. Deniq; omnia plena luctus atq; mœroris. Nec deerant qui specie officij, dum res è proximis flammis ereptas, ac per manus traditas simulatione iuuantium accipiunt, dominis alio atque alio discrimine attonitis, passim furarentur. At prima luce cum magistratibus Andreas Criticus superuenit, iussitq; fabros cōtinuò demoliri domos ardentibus iunctas, ut grassantibus incendijs liber campus, atque ipsum calum occurreret. Ita tandem restitutum est. Fuere qui non casu sed dolo factum id crederent: quod eodem quoq; temporis puncto, diuersa in regione urbis, cœnobiū Cruciferorum conflagrauerat. Subiiciebantq; crimini, & inuidiæ Germanos, tanquā in pari calamitate illata, similem iniuriam ulcisci con-

tenderent: quoniam superiore anno oppida duo in Germania fraude Venetorum arsisse dicebantur. Construxit hæc inopina & miserabilis clades civium animos: qui eo atrocius id damnum aestimabant, quod super insignes exercituum iacturas in difficili rerum statu, & graue & insperatum ingruerat: quasi Fortuna miser imperij nihil reliquum nomini Veneto facere uideretur. Eiusdem æstatis sine qua hæc in Venetia gesta sunt, in Cenomanis quanquam omnia bello arderent, haud magni rerum motus fuisse. Stabat à Venetis Crema, cæque supra civium egregiam fidem mirabili operum munitione firmatam, cum ualida militum manu Rentius Ceres tuebatur: uir indefessus & fortis, atque tam maximè obsidione clarissimus. Brixiam autem & Bergomium pro Cæsare Hispani præsidio imposito tenebãt. Sed tunc maximè Bergomatium res in angusto posita erant: quoniam attritis recèti clade Brixianis, soli prope hybernorum incommoda tolerare, & pecuniam stipendium præbere cogebantur. Quibus de causis exulcerati civium animi, quanquam ex uetere etiam studio in Venetos, defectionis tempus circumspectarent, eò inclinauerunt, ut accersenda esset ab Crema militum manus, qua præsidium Hispanorum opprimerent, & mutata fide transfirent ad Venetos. Erat tunc fortè apud Rentium Cagnolus quidam Bergomas cohortis præfectus, cui cuncta tradendæ urbis consilia à speculatoribus ac transfugis deferebantur. Is quum obnixè operam suam pollicendo, docendoq; quibus artibus faciliè urbe esset potiturus, spem haud dubiam perficiendi negotij Rentio dedisset, cum Marcello Astallo equitum præfecto

& diu.

& duabus delectorum cohortibus Bergomum mittitur: atq; ita uiarum cõpendio ac notitia usus, confecto per nossem itinere, antequàm Hispani & bona pars civium aduentum Venetorum sentirent, ab his cum quibus egerat introducit. Nec mora ad domum regij que sessoris conuolant: eam faciliè expugnant: pecuniam quam paulo antè Hispani inclementer exegerant, diripiunt: & præsidij partem trucidant, partem comprehendunt: mox quoq; arcem ueterem interfectis propugnatoribus ui capiunt. Hoc confecto negotio, Cagnolus atque Marcellus partem militum præsidij causâ apud se recinent; ceteri eadem celeritate qua uenerant, Cremam remittuntur. Ea Bergomatium defectione commotus Maximilianus Sfortia, statuit nihil esse cunctandum, ne fama uicinæ sibi urbis captæ, nimio plus Venetorum uires coalescerent: alienarenturq; eorum animi, qui partes Cæsaris sequebantur. Itaq; coactis copijs Syluum Sabellum, & Oldradum Lamponianum, Abduam continuo transmittere, atq; hostiliter ducere in Bergomates iubet. si circumiectum agrum populati, ad eadem Diui Antonij in suburbanis ædificijs castra locant: atq; uno tẽpore obsidione oppugnationibusq; inclusos premunt. Non erat omnino Syluius absq; fiducia urbis per uim capiendæ, etsi non multum spei in uirtute collectitij exercitus reponebat, quoniam magna pars optimatum diuerso studio ab plebe, quæ semper ab initio etiam belli Gallici ex occulto rem Venetianam fouerat, dissentire dicebatur: habebatq; ea res maximum excitandæ seditionis momentum, moenia quoque nec satis altitudine muri fossarumue obiectu muni

ta, minime difficilem expugnationem habebant. Hispani etiam è statiuis agri Brixiani in auxilium excitati aduentare, comminariq; direptionem ferebantur. His de rebus solliciti ciues, Rentium admonent: & salutis & fortunarum suarum periculū exponunt, obstanturq; per antiquā urbis erga Venetos fidē, uelut quā mature perditis propē rebus accurrere. Rentius Bergomates, quos ipse dudum in discrimen rebellionemq; perduxerat, minime deserendos existimans ad sexcentos utriusq; armaturæ equites, & quingentos fortissimos pedites deligit, parti peditum equos attribuit, ut confecto itinere desiliere ab equis, ac nequicquam fatigati, rem pedibus gerere possint, Marianum Alecium & Christophorum Epirotam his præficit, imperatq; ut quā celerrime Bergomum contendant, & ab ea parte qua segnius stationem haberi cognouerint, magno impetu castra hostium adoriantur, atq; excitata ad eruptionem Cagnolo, ex occasione uel manus conferant, uel augendi præsidij causa & confirmandis ciuium animis militum partem intronūtant. Igitur Marianus atq; Christophorus ab Cremaprofiscuntur, ac silenti citatāq; agmine aduentus sui famam prætergressi, in conspectum hostium deueniunt, paucos inermes qui licentius euagabantur, opprimunt, fugantq; ac delati eodem cursu in raram militum stationē, occiso ibi Cittadino centurione, & Guerrerio Celanio equitum præfecto, magnū terrorem atq; tumultum ad portam castrorum incutiunt. Sfortiani, ut pote qui nihil tale timuerat, trepidare, diffugere, alij arma capere, alij ut uirtus & tela in promptu erat, ubi discrimē posebat,

accurrere

accurrere. Syluius ipse magnitudine periculi propē attonitus, cum paucis tamen aduersus irruentes hostes egreditur, nomine quēq; fortissimū ac ueteranū suum uocans, eos conglobat, summoisq; paululum hostibus, cancellatos castrorum postes, quos iam Veneti magna uī impulerant, claudi iubet. Ipse exclusus & hostibus immixtus, loci noitiia magis quā suorū uirtute superata materia, incolumis in castra reuertitur. Porta quoq; castrorum eodem tēporis puncto egregiē defensa uirtute Io. Petri Surre, qui decies septies olim ex prouocatione uictor, ob summam fortitudinis opinionē, duarum cohortium præfecturā adeptus fuerat. Clamabāt è moenibus Bergomates, atq; ipse Cagnolus, pulcrem, strepitū, clamorēq; pugnantium oculis atq; auribus accipiebāt, apparcatq; Sfortianos facile fundi deleriq; posse, si præsidij eruptione facta, dispersos uarijs in locis, diuerso prælij euentu pugnantes inuaderent. Verum dum Cagnolus atq; Marcellus partim ciuiū diffisimissimis partim ueriti ne à Virgilio Syluij præfecto, qui cum cohorte moenibus successerat, libero egressu prohiberentur, nihil ab urbe mouent: Sfortiani equos conscendunt, superuentuq; Cæsaris Feranuscæ, qui equites in auxilium adduxerat, Venetos primo repellunt, mox cunctis densata fronte procurrentibus, occiso Pisonē Romano centurione, cū cæde in fugam cōuertūt. Ea re turbati Marianus atq; Christophorus, quòd late re aperto ab ualida & uetere turma equitum impetebantur, nec reparare turbatam aciem poterant, quantum inter uulnera commodē fieri potuit, ad salutem proripere se in fugam cæperūt, ita hostium ter-

ga cedentes Sfortiani, multis interfectis, compluribus captis, in quibus fuit ipse Christophorus, cum maximo dolore Bergomatium in castra redierunt. Postro die ad expugnandum Orinianum castellum copia ducta. Id erat Coleonorum, qui Bartholomæo eiusdem familiarie clarissimo duce progeniti, Venetis plurimum fauebant. Quod uti erat haud mediocriter munitum, primo impetu captum ac direptum fuit. Ceterum Bergomates, postquam omnia aduersa obuenerant, ne finiter deditiois consilia cunctarentur, se ac fortunas suas maiori periculo implicarent, ad Hispanos (ij enim in Brixiano agro erant) oratores mittunt, qui nomine Senatus urbem dedant, defectionis veniam deprecentur, ac prope ex Hispanis praesidium adducant. Causa ac celeranda legationis fuit, ut Sfortianos urbe excluderent, cum quibus uera atq; acerbissima odia exercebant, ac tunc maxime exacerbati recentibus iniurijs, quod nuper Sfortiani traiecto Abdua, feroces ac lingua immodici, direptionem atq; omnia hostilia conuati fuerant. Ita Bergomates iterum ab Hispanis facta deditio ne in fidem recepti, dimissumq; per aduersam portam Venetum praesidium. Poena casti praesidij atq; defectionis, fuerit pecuniae: namq; Matthæus Granata Hispanorum praefectus, ut erat niti ingenio ac sapientia studijs potius quam militia clarus, nemine percusso, eos lenitate conuentionu magis quam seueritate ac metu in fide continendos esse arbitrabatur. Capellam de nimum arcem in edito sitam expugnare adortus: ueterem enim Cagnolus deseruerat, quum diu tormentis diuerberata turre labefactare non posset, cuniculum agere in

situit, per

situit, per quem excavata rupe, inclusis sulphureis ignibus nota atq; instituta ratione, fundamenta murrum excinderet. Verum paulo post Granata, dum urgente fato incautius in opere uersaretur, tormento ab arce emisso interfectus est. Amisso duce Hispani nihil segnus inceptum cuniculum continuo labore profecti, rem eò perduxerunt, ut metu atq; periculo expugnatus Hieronymus Tartarus custos, arcem dederit. Recepto Bergamo & Capella arce in potestatem redacta, Sfortiani & Hispani diductis per municipia, & pagos omnibus copijs, in finibus Cremensium confedere coercendis potius Venetis, quam quod iusta obsidione infestam urbem premere arctius, aut oppugnare posse confiderent. Enimvero Rentiani crebris excursionibus praedas agebant: neq; intercludi ab Crema, ui aut arte ulla, nec quin erumperent ubi uellent, prohiberi poterant. Ea erant studia colonorum, qui Venetum nomen maximis etiam attriti calamitatibus excolebant, ut summittere commeatu inclusis speculati consilia progressusq; Sfortianorum, & cuncta quae in eorum conuertijs cognouissent, Venetis quam occulte deferre non dubitarēt. Quibus de causis saepe Rentius, ut erat intentus in omnes occasiones feliciter erūpebat. Erat in Calcinato uico Caesar Feramusca cum equitibus incuriosè, ut plerunq; sit ex recenti uictoria, moram trahens, confisus scilicet oppidanorum fidei, & uiribus suis. Hunc Calcinatenses nequaquam dilata perfidia, ut ociose & negligenter consedebat, Cremensibus renunciant: pollicenturq; si eò Rentius equitum turmam quam occultè transmittat, fore ut Caesar cum omnibus equitibus

suis sine uulnere in potestatem deueniat. Rentius haud
 moratus in ea facultate opprimendi eius hostis, qui mo-
 per ad Bergonum cladem intulerat, de secunda uigilia
 cum delecta equitum manu Marcellum emittit. Is ut
 compositum à Calcinatensibus fuerat, ex improviso
 oppidum occupat, et ad contubernia militum conten-
 dit. Cæsar tumultu audito ac cæteri equites è stratis se-
 misomnes, dum correptis armis frustra defensionem
 parant, uincuntur, & Cremam perducuntur. Marce-
 lus autem haud multū ea re gesta letatus, quum inter-
 oblectantes ueteranos, qui strictis gladijs ne caperen-
 tur resistebant, lethale uulnus in pede accepisset, paulo
 post Cremæ interiit. Paucis inde diebus, quum propius
 Cremam accessum esset, Sfortiani excursionibus, &
 contra eruptionibus Cremenses ex occasione frumen-
 tandi, sæpius equestri prælio decertarunt. Enimuerò
 frequentes eius regionis uici, & castella direptionibus
 opportuna, labantibus nunc huc, nunc illuc incolarum
 studijs, materiam quotidiani certaminis præbebant.
 Siquidem tueri partium opes aduersarijs calamitates
 inferre, et mutuis accessibus, ut ex Fortuna uarios bel-
 li euentus, rerum commutatio sequebatur, aut prælio
 adesse, aut uim insultantium sustinere necesse erat. For-
 tē ab Syluio, M. Antonius Philetinus & Baptista Pisin-
 sanctes equitum præfecti, ad Umbrianum uicum non
 longē ab Crema excurrere iussi, magnam ex hostili-
 bus pagis omnis generis prædam ceperant: iamq; eam
 carris impositam, in pacatū propē aduexerant: quum
 Rētiani, ne tantā socij atq; amici Veneti nominis com-
 meliam detrimētūq; accipere præfidiariorum incenia

uiderent.

uiderentur, erumpunt: ac breui confecto itinere, Pisin-
 sanctem agminis coactorem, eiusq; leuis armaturæ equi-
 tes magna uia à tergo adoriuntur. Pisin sanctes conuer-
 so agmine irruētes sustinet, primosq; repellit: mox ma-
 iore mole ingruentibus Rentianis (aliæ etenim atque
 aliæ equitum turmæ ab Crema submittebantur) recipere
 sese equites iubet. Philetinum de multitudine hostiū
 certiorē facit, hortaturq; ut quā mature coacta præ-
 da cum plaustris, & graui armatura citatiore itinere
 antecedit. Se interea hostes retardaturum, ac mox sa-
 luit: equorum uelocitate consulturū. Philetinus adhec,
 ut erat magni uir animi atque audaciæ singularis, se
 non priusquā hostium faciem uideat, aut loco motu-
 rum, aut arrepturum iter quod fugæ simile uideatur,
 respondit: atque ita aduentante hoste, noui decoris cu-
 pilus, quod nuper eum Syluius alæ cataphractorum
 præficerat, cohortatus equites ne opinionem ducis sal-
 lerent, in proruentes infestis hastis incurrit: quo impul-
 suturbauit primos atq; defecit. Verūm quum equitum
 numero longē inferior esset, Marianusq; & Tullius ho-
 stium duces id cōspicati circumfusis undiq; turmis pau-
 eos inuaderent, cœpit temeritatis sentire incommodū,
 atq; acrius ut euaderet colluctari, sed Pisin sancte præ-
 ho excedente, et suis uaria sorte pugnantibus, ipse fru-
 stra propria uirtute cōtendens, suffosso equo capitur:
 deductusq; ad Rētū, ut erat grauius uulneratus, Cre-
 mæ moritur. Nec multo post haud absimili casu Tullius
 qui in præfectura equitū Marcello successerat frumētā-
 tū ad Abduā usq; progressus, cū Sfortianis fines Laudē
 suū tutatibus in auis cōseruit: ubi ipse, ut erat manu præ-

ptus, in nouissimo suorum agmine depugnās, iam præmissa præda interficitur. Ita tres magnæ indolis atque uirtutis Romani iuuenes, Marcellus, Philetinus, & Tullius egregie fato sancti paucorum dierū spatio perierunt. Obsideri demū Crema arctius coepta, erupcionesq; Rentianorū aliquanto attentius quàm antea factum fuerat, ui arteq; prohibita. Namq; Prosper Columma ad Maximilianum uenerat: assentienteq; Ferdinando Rege, Dux Sfortianarum copiarū declaratum, cum equitatu ueterano, Hispanorūq; cohortibus quatuor Cremam accesserat. Genus obsidionis tale instituebatur, ut ex omnibus copijs bina castra facerent. Syluius ab ea parte qua Crema Laudē Pōpei atq; Abdū spectat, quam latē lōgeq; porrectis munitionibus, Prosper uerò diuersa in parte ab Syluianis operibus, ad fanum sancti Bernardini, Trauaconæ paludis interiectu, omnē frumentandi erumpēdiq; facultatē hostibus adimerent: et aliunde comportari in urbem cōmeatus uigilijs stationibusq; dispositis prohiberent. Eiusdē anni uere primo legati Emanuelis regis Lusitaniæ Romanam uenerunt, tulereq; Leoni pontifici è uictorijs Indicis dona magnifica, Elephantē ab multis seculis Romæ non uisum animal, Leenamq; & diuini cultus uestes innumerabilibus margaritis exornatas, in quibus operosis artificum texturis pictæ acu diuinarū rerum imagines uisebantur. Erat legationis princeps Tristhanus Cunnius, uir triumphalibus insignibus & rerum in India gestarum gloria clarus. Is multa de gentiū moribus, ubertate soli, natura ac uastitate maris, & de antarctica plagæ syderibus memorabat. Enimuero pau-

cis ante

cis ante annis, iubente eodē Emanuele, Lusitani insana nauigatione Atlanticū, Fortunatasq; insulas præteruicti, promontorijs Praxio & Bonæ spei superatis, Aethiopicū littus aduerant, gētes subegerant, Rubri maris ac Persici sinus angustias superarant. In Carmania atq; India bello uictis regibus Camanoræ, Cucini, & Calcuthæ, celeberrimis emporijs exercendæ mercaturæ sedes arcesq; posuerant. Proximè uerò, quum nouorum ducum aduentu, aucta esset classis, ultimos Indiæ orbisq; terminos sibi proposuerunt, atq; ita felici ausu eadem ducti peritiam nauigandi, ab Calcuthæ præter Indum ac Gangem fluuios ad auream Chersonesum peruenerūt, ubi regē Malachæ armis defensio nē parantem, tormentorū nouitate absterritū, ac prælio uictum, tributarium fecerunt. Ab alia quoq; parte Indorum, classibus sæpe deletis, custoditisq; Erithræi faucibus, ac sinus Arabici nauigatione Aegyptijs mercatoribus interclusa, Indici maris Imperium tenuerūt. At hisdē fermē diebus, Liuianus, qui Patauij post cladem acceptam reparandis copijs intentus, satis ampliā militum manum in speciem iusti exercitus coegerat, quum tota hyeme in hybernis quieuisset, ad recuperandum Forooulium se conuertit. Enimuero Germani, duce Christophoro Francapane, iam antea pulsus ab Marano Venetis, cuncta quæ ab ora maris ad Oppiterginos montes & ad superiora Carnorum uergunt, usq; ad Lipientiam flumen, in potestatem redegerant, præter unum omnino oppidū nomine Osophū, quod per se asperitate loci atq; incolarum studio munitū, Hieronymus Sauornianus cū equitibus sagittarijs tuebatur.

Id quæ Christophorus sibi totis uiribus oppugnandum proposuisset, & collectis circiter duobus milibus pedum, & septingentis equitibus, in quibus Germani plerique nobiles euocati & prætoriani Cæsaris erant, eò eum omni tormentorū apparatu contendissent, causa fuit Liuiano celerius quàm consuetuerat mouēdi ex hibernis. Siquidem in eo afflictæ rei Venetæ statu, quum omnia ad defectionem spectarēt, occurrēdū erat uictori hosti: qui haud dubiè, si Osophum caperetur, ad inuadenda ulteriora Venetiæ maiore facultatē esset habiturus. Igitur Liuianus sedentibus ad Atestā & ad Montagnanam Hispanis, è Patauiō cum amplius mille & ducentis utriusq; armaturæ equitibus Taruisium uersum mouet. Ibi falcones sex, & cohortem unā expediti militis ex Taruisino præsidio cæteris copijs adiungit, indeq; perpetuo cursu, quod in præcætia celeritate operari erat, Conciānū, ac mox Sicillū petit. Erant Sicillū præsidio Veneti equites ferme ducenti, qui cum Germanis apud Portūnouū hibernantibus, ex occasione pabulandi, quotidie leuia certamina committebant. Hos Liuianus excurrere in conspectum hostilis oppidi, ac elicere omnibus artibus ad pugnam Germanos iubet. Cæterum præcurrentibus, Malatestā Baleonū Pauli filium ætate uirum iuuenem cum cataphractis submittit. Nec seculere opinionem Germani; namq; è mœnibus conspiciunt hostium equites, ex consuetudine superiorum certaminum prope equos confendunt: ac patenti portæ euecti in cōcursantes impetum faciunt. Contra Venetis proprio cōsilio conuersi in fugam, quū longius incurtos abduxissent, adessetq; subsidiarius eques, conti-

no obuertunt sese, impetum proruentium excipiunt, & pugnam instaurant. Malatesta insigni equo in primam aciem prouectus, Ricianum Germanorum ducem ante alios egregiè decertantem singulari certamine aggreditur, coniectoq; post mutuos ictus per cassidem in aduersum os gladio, uulneratum ab equo deturbat & capit, cæteri amisso duce, celeri fuga, amplius triginta suorum interfectis aut captis, in Portūnouum se recipiunt. Eos cum omnibus copijs Liuianus ad portas usq; persecutus oppido includit, ac simul productis tormētis, ne respirandi uictis uel minime quidem tempus relinqueretur, imperatos oppugnat. Ita incredibili militum studio, continuata per diem ac noctem oppugnatione, iam fessis defensoribus, quæ uetus uetustate debilior uel tormentorum collapsus, ingressum præbebat, oppidū intrat, ac paucis in tumultu occisis, comprehensoq; præsidio, diripit, atq; eadem fortuna usus, arce potitur. Paucarum demum horarum quiete militibus data, castra mouet, & superato Tiliauēto flumine, ad oppidum Sancti Danielis proficiscitur. Inde Nicolaum Vendraminum cū Epirotis, et Bernardinum Antiniolam cum sagittarijs ad deterrendum ab incepto Francapanem, Osophum præcurrere iubet. Verum is paulo antè, quum id oppidum abruptis rupibus impositum, quod summa fide atque uirtute Hieronymi defenderetur, frustra ab se oppugnari perspiceret, simul ac de aduerso prælio equestri, & de Liuiani aduentu certior factus, soluta obsidione ad Ventionū supra Natisonem fluiuium iter facere cœperat. Veneti nouissimum abeuntium

agmen uelocitate equorum consecuti, in tergo ceciderunt. & tumultu maximū ediderunt, conanteq; Christophoro explicare aciem, & prælium iniquo in loco committere, conturbata extrema acie, ultimos quoq; equitum multitudine sagittariorum circumuentos fuderunt. In ea rerum asperitate Christophorus, quum milites uniuersas hostium copias adesse putarent, & propterea quod angusto in loco res erat, ubiq; trepidaretur, relictis maioribus tormentis ac compluribus suorū amissis, ipse uulneratus per abruptos calles in montana se recipit, neq; ulla re magis quam celeritate & locorum notitia usus, salutis discrimen euasit. Namq; præmente in tergis Liuiano, Sauornianus cum expedita clientibus & montanorum manu ab Osopho transuersis tramibus, ad occupandas uiarum angustias contenderat: cuius aduentu, quod peritus locorū undiq; infesta arma fugientibus intulisset, dissipato cæsoq; Germanorum agrarū, tormēta octo muralia capta sunt. Ea uerò Hieronymus perduxit Venetias: & ut essent uictoriæ munimentum, in naualia intulit, ita gratias agente Senatui, ut ab insigni fide uirtuteq; commendante Luca Troiano, celebratus, præmia meruerit: Scilicet, ut Osophi mercantium & Germania mercium perpetua statio canuectigali, immunitateq; incolarū, strueretur, & præsidio (quod egregie se defendisset) uirtutis ergo perpetua stipendia prouenirent. His rebus gestis Liuianus cuncta ea oppida, quæ metu aut ui ad Germanos defecerant, in fidem recepit, præter Gorriciam atque Gradiscam: ad quæ eodem secundo rerum cursu cum omnibus copijs ferebatur, ut præsentis fortunæ pericula

ne periculum faceret, nisi Hispani cognita eius profectio, motis properè castris, ut intercluso itinere eum reditus, & Patauinis mœnibus prohiberent, in maxima spe gerendarum rerum è Foro iulio reuocassent. Effuderant enim se per Patauinum agrum, & intactas superiore hyeme possessiones impune populabātur. Sed uix dum Liuianus Patauium redierat, quum Francapanis, dum armandis agresibus & suscitandis ad renouandū bellum populis, per Altinatium fines & saltuosa Carnorum uoluitaret, præcipitatus in insidias à Ioanne Veturio, qui cum Epirotis ea pariter saxa circubat, captus est: suoq; & alieno cruore perfusus (multū enim uir lacertosus atq; terribilis, ne uiuus in potestatem bosium ueniret, repugnat) Venetias perductus, teterrimo carcere includitur. Gratias Senatus Veturio egit: quod eum hominē cepisset, qui supra belli causam, Veneto nomini insensissimus, per quinque annos, positis nunquam armis, Venetorum partes oppugnasset, inhumanamq; crudelitatem in captiuos exercuisset. Nam quibusdam oculos eruerat, alijs amputauerat manus, aut aures abscederat, uidebaturq; is, si pacis inquam metio feret, æquiores conditiones allaturus: quoniam Gurcensis cardinalis, sororem ei in matrimonium collocarat: & Cæsar fideli eius semper atque fortissima opera usus, calamitosi uiri rationem habituri uidebatur. Sed Veturius haud diu ea re bene gesta letatus, cū in explorato itinere per impedita regionis euagaretur, cū a suorum equitum, à Cæsarianis captus est. Resque postea in Foro iulio aliquāto quietiores fuere. Sed paulo post ad Cittadellam agrī Vicentini, longè plures Ve

netorum equites, quàm ipsi ex Caesarianis ad Fortium
nouum ceperat, ab Hispanis oppressi sunt. Transierat
enim Liuianus supra Vicentiam, Bernardinum. Antiniolam
cum trecentis equitibus, ad tuenda ea praesertim
oppida, quae uagantibus Hispanis maximè oportuna
iniuriæ uidebatur. Erat id genus praesertim incertum
et uagum: nam quicquid camporum et collium inter
Bastianum, Cittadellam atque Marosicam interiaceret, in
terdiu circumducto equitum percurreretur: ceterum
noctua ad unum trium oppidorum equites se recipiebant. Quibus
de causis, quum improuisi omnibus horis, ac omnibus
in locis occurrerent, nulla nisi bene ualida hostium
manus, aut in pagis tuto consistere aut ex priore consuetudine,
paulo liberius praedatum ire audebat. Verùm eæ rerum
difficultates paulo post breui negotio sublatae. Namque
Cardonius multum antea in eos equites intus, ut pabulatoribus
suis pacatum agrum redderet, cum membris speculatoribus,
occasionem opprimendi hostis inuenit. Fortè enim ab excursionem
Cittadellam serceperat cum equitibus Antiniola, ut eo in oppido ex
quotidiana consuetudine pernoctaret. Id cum prope
renuntiatum esset, Cardonius nequaquam moratus, de
poscente Piscario, omnem leuam armaturam expedit
arma, atque equos ascendere iubet, et supra quingentos
ex omnibus cohortibus lectissimos pedites ita adiungit,
ut accelerandi itineris causa, singuli equites posse se
singulos eodem equo confessores pedites aduertere.
Piscario autem praecipit ut cum ea manu Cittadellam
contendat: utatur noctis beneficio, et ne quod effugium
patcat hosti sine tumultu portas dispositis statu-

nibus obseruet. Ipse uero cum tormentis et maiore parte
exercitus iustis passibus atque hisdem uestigijs Piscarium
subsecutus, eo proficiscitur, Antiniola qui nihil
minus quàm Cardonium, quem eo ipso die ad uetera castra
sedere per exploratores cognouerat, aut moturum inde,
aut educto exercitu ad se opprimendum tanta celeritate
conuolaturum putauerat, postquam ab excubijs
conclamatum est adesse hostes, tuba signum proponit,
quo monentur milites, ut equos insternant, atque arma
capiant. Verùm antequam milites è contubernijs
repentino metu exciti ad signa quae in foro erant, con-
rent, iam oppidum corona cinctum erat. Tum uero Antiniola
dux impiger eruptione facta, in hostes inuehitur,
impetum irruentis Piscarius per sclopettarios egregie
sustinet, confosso cadenteque equo in pedes desilit
compulsisque, intra portam hostibus muro tormenta ad-
mouet. Nec mora patefacto angusto aditu, Hispani ut
sista irrumperè conantur. Veneti equites acerrimè pro-
pugnant, Ferdinandumque Nigrum eximia uirtutis cen-
turiationem interficiunt. Dum eo modo contenditur, atque
hostes dislinentur, Piscarius aduersam oppidi partem
scalas ferri apponitque, imperat, ipseque inter primos murum
conscendit, hortatur Romerium signiferum, ut saltu in
tro audacter se deiciat, hunc perfracta coxa excasum æ-
grè se erigentem, Mancius summæ fortitudinis centu-
rio subsequitur. Tum uero alij atque alij per lanceas se
deiciunt, oppidoque nemine ab ea parte defendente, po-
tuntur. Itaque Antiniola undique circumuentus uulne-
ratur, et capitur, oppidumque multis equis multaque di-
uite praeda repletum, ab Hispanis diripitur. Antiniola

uerò (quòd erat ex sorore Liuiani genitus) reliquòs
ferè omnibus dimissis, honesta in custodia seruatus est.
Ad Veronam autem Malatesta Baleonus non mul-
tos post dies incommodum Cittadellæ acceptum a
liqua ex parte sarciniuit. Is enim per montana delatus in
agrum Veronensem, non longè à uico sancti Martini
delectos singulari pernicitate Epirotas equites præ-
misit, qui in suburbanas uillas excurrerent, & proxi-
ma quæq; mœnibus, tumultu per agros excitato popu-
larerentur, ratus sicuti prospero euentu ad Portum noui
acciderat, præfidiarios eruptione sese in temere proue-
ctos Epirotas effusuros, & bene gerendæ rei occasio-
nem præbituros. Nec eum fefellit opinio: namq; ut pri-
mum adesse hostes agrestium clamore & fuga nuncia-
tum est, moxq; è mœnibus in proxima uolitantes, ac
omnis pecoris abigètes prædam cernerentur, Casaria-
ni nulla interposita dubitatione quin erumperent, &
in primis Succarus iuuenta et robore uirium ferax, pu-
tefacta porta in hostes citatis equis impetum faciunt.
Epirotæ quo magis insidiæ tegerentur, conglobati pri-
mo terga uertere, pecus & sarcinas præ se agere, ac de-
mum simulare se numero hostium territos, & passim
deserere prædâ. At Succarus, ut primo congressu recu-
peratam maximam prædæ partem, atq; hostes loco pul-
sos pleniore cursu regredi uidet, conuersus ad suos, Pa-
tiemúrne, inquit, semper hoc fugacissimum hostium ge-
nus pro portis impune latrocinari: Quin fessos recen-
tibus equis insequimur, & temeritatis poenas dare co-
gimus: Hæc dicentem atq; acrius incitâtem equum plu-
res uarij generis equites insecuti, dum in nouissimo su-
gientium

gentium agmine multum cursu uulneribusq; conten-
dissent, in insidias præcipitantur. Malatesta enim qui
ex cõposito in caua ualle tectus arboribus instructos
equites continebat, dato repente signo per trãuersum
in patentem uiam profiliit: atq; ardentius euectos ho-
stes à tergo adortus, nouam aciem interclusis osten-
dit. Casariani undiq; circumuèti, dum facto cuneo per-
rumpere in proximum campum contendunt, ab cir-
cumfisis opprimuntur. Ex Pontificijs, Tiberius Gale-
sus equitum præfectus hasta transfixus cadit. Ascanius
Romanus Columniæ alæ uexillifer & Succarus ipse,
& Gothifredus Calearius Veronësis prætoriæ cohortis
præfectus, capiuntur. Hos cum Malatesta cum alijs
captiuis in castra perduxisset, Liuianus Ascanio &
Succaro comiter appellatis, Gothifredum multis uer-
borum contumelijs affectum frustra deprecante Mala-
testa, è uestigio necari iussit, quoniam quum sermo de
Liuiano incidebat, petulantius obloqui, & sine præsa-
tione honoris, pusillam eum & gibberosam belluam
appellare cõsueerat. Accessit quoq; ad maturandum
supplicium, quòd partium Casarianarum caput erat,
& multum manu consilioq; ne Venetijs urbe recipere
tur obstiterat, quum per uarias bellorum occasiones,
multi è ciuibus tædio præsentium rerum atq; hyberno-
rum incommodis fatigati, à Casare se totos alienassèt.
Succarum autem tanto in honore apud se habuit, ut
eum quod est inuiolabilis amicitie sacramentum, his
sacris adhibuerit, quibus lustrico die Liuii Septimium
nuper ex sorore Baleoni susceptum baptismate abluit.
Ea res solenni ritu & maioribus cæronijs celebra-

ta est, siquidem in ripa profluentis Medoaci, armatum
 & diuisus exercitus tanquam aduersæ acies in simu-
 lachrum iustæ pugnæ præpilatis hastis cõcurrit: dispa-
 saq; puncto temporis tormenta omnia in lætitiæ signum
 tanto armorum fragore & clamore militum, ut præ-
 teruolâtes aues exanimatæ ceciderint. At Rentius qui
 Cremæ cuncta obsidionis mala singulari cõstantia per-
 pessus, totum æstatis tempus extraxerat, uidebatur ob-
 pesilentia Fortuæ cessorus, quæ, uulgata passim per
 milites ac oppidanos contagione, multisq; hominum
 milibus ea lue absumptis, in eius quoq; prætoris irre-
 pserat. Sed mitescente iam cælo, & quibus iam rari essent
 in quos ea uis grassaretur, omni diligentia remedijs
 comparatis, pristinas animi uires recipere, ac redire in
 anti quam spem sustinendæ obsidionis cœpit, his maxi-
 mè de causis, quod comminente ad hæc Pontifice, à Pla-
 centia comæatus liberè supportabantur: neq; id om-
 nino paucitate militum prohibere poterant Prosper
 & Syluius. Cremensis autem obsidionis impedienda
 negotiũ susceperat Nicolaus Scotus & cum eo multi
 eiusdem factionis Maximiliano Sfortiæ infensi, quod
 animo proposuerant propinquitate regionis atq; no-
 titia itinerum summa facilitate consequerentur. Erant
 qui existimarent Pontificem harum rerum esse autho-
 rem, qui haud dissimulatè distineri attenuariq; eo bel-
 lo Maximilianum uolebat. Ne si Crema potiretur, bel-
 lo uacuis in eodem uictoria cursu, Placentiam Parmamq;
 reciperet. Cui uni curæ Heluetios quoq; ani-
 mum intendere, nec per occasionem, quin armis eas
 urbes repeterent, postquam legationibus id frustra ten-

tauerant,

tauerant, ullam moram facturos apparebat. Igitur ob-
 eas res obfessi, auctis animis bona spe compleri, in Syl-
 uianis uerò castris refrigerare obsidionis apparatus, re-
 missa corruptaq; omnia esse. Enim uerò quum stipen-
 dia munimè procederent, & seueritate Prosperi ab ra-
 pinis milites abstrerrentur, multi deiecti spe prædæ,
 quod Cremam expugnari posse desperabant, alij oc-
 cultè dilabi, alij oppressi ære alieno atq; omnium rerum
 inopia, equos uendere, alij uicti diuturnitate quotidiana
 laboris missionem petere. Syluius uerò singulos cõ-
 plexus deprecari ne postquam ad laborum finem per-
 uentum esset, discedere uellet ab se duce, ab semicapta
 urbe, ab his denique munitionibus quas tanto studio
 laboreq; perfecissent, affore breui, qui ab Mediolano
 pecuniam afferant, stipendiumq; persoluant. Sed post-
 quam super ea re sæpe ad Maximilianum frustra scri-
 pserat, apud Prosperum demum legatumq; principis
 agere, ac obtestari se deserturum eas munitiones, aut si
 coactus eo in loco permaneat, ni confestim copijs pe-
 cuniq; iuuetur, ali quod lethale uulnus accepturum.
 Hæc & si sanis auribus accipiebantur, attamen quo-
 niam fama erat Syluium alioqui nobilem strenuumq;
 uirum paulo illiberalius quæ sui uacare & milites sti-
 pendijs suis fraudare, nihil quod usui esset, ab Mediola-
 no sub mittebatur. Verum ut postea cognitum est, Ma-
 ximilianus longè altiore consilio negligentiam simu-
 labat, patiebaturq; bellum incuriosius geri, quo-
 niam Cæsar, si Crema caperetur aliena pecunia,
 alienoque etiam periculo partam eodem iure quo
 Brixia & Bergomum tenebantur, acquiri sibi

wolebat. atq; adijci ueteri imperio quod Abdua flumine finiretur, quæ res haud mediocrem Maximilianæ formidinem intenderat. Is enim rerum suarum sollicitus, hostem Venetum uiribus attenuatum imperio suo finitimum esse malebat, quam amicum Cæsarem in Italia eò potentia efferrî, quæ mox sibi formidini atq; exitio foret. Siquidem constabat Cæsarem pulsus ab Italia Gallis, quum Maximilianum in Insubres è Germania properantem ab itinere ad Constantiam retinisset, cogitasse de tradendo Insubiæ Imperio Carolo nepoti: traditurumq; fuisse, nisi Heluetij & Tullius pontifex ad quorum dignitatem pertinebat potiri rerum Sfortianos, apertè conatibus eius obstitissent. Igitur dum peruersis consilijs Sfortiani bellum gerunt, Rentius nactus occasionem inuadendi hostis parat sulphureos ignes, quos ligneis tubis tripedalibus atq; ollis testaceis incluserat, quorum formam rationemq; tradidimus in memorabili oppugnatione Rhauennæ. Sebastus autem Narniensi imperat, Andreæq; Matritio præfectis, ut cohortes instructas sub signis de prima uigilia ad portam ducant, ibiq; signū profectionis expectent. Erant duo omnino aditus quibus adoriri Syluiana castra poterant, ab læua ubi latior campus & uia publica quæ ad Umbrianum ducit, difficilem habebant oppugnationem, quoniam ab ea parte Syluius firmissimas munitiones erexerat, ac locis idoneis tormenta & perpetuas militum stationes imposuerat, ab dextra autem nec fossa nec uallo, sed segni tantum custodia muniebantur, quòd iuxta erat palus limosis atq; perpetuis aquis foeda & inaccessibilis: ab fossa etenim quæ ab

incolis

incolis Trauaconia appellatur, uitio interrupti aggeris magna uis aquæ in subiectam planiciem effundebatur. Ab hac parte Rentius, quòd nihil tale expectaturus hostis intelligebat, audendum esse ratus, pontibus per noctem palude constrata, omnes pedites trajicit. Ipse uerò, ut suis, si quid durius accideret, subsidio esse posset, cum equitibus idoneo in loco cõstitit. Cæterum Sebastus atq; Matritius edocti ab duce quid fieri uellet traductis cohortibus maximo cum silentio, sub teli iactum ad castra hostium contendunt. Ibi signiferis subistere iussis, prægressi ipsi militum agmen, noctis tenebris tecti, ad Syluianos uigiles suspensio gradu perueniunt. Eos tanquam socij essent ex Syluianis exploratoribus demissa uoce leniq; sibilo deceptos, ac sero tesseram postulantes obstruncant, confestimq; uocatis ad se cohortibus delati ad castra, ignes quos parauerant in semijopitan stationem, & in proxima tabernaculam militum iaculantur. Ita puncto temporis omnibus ferme tuguriolis incensis, quam latè relucens flamma foedam militum equorum trepidationem & fugam, qualem in nocturno metu oriri necesse erat, & armatam hostium aciem irruentem ostendit. Heluetij qui ex prima cohorte ducenti ferme aderant, quanquam ab somno attoniti, & turbati incendio aspectuq; hostium satis pro disciplina solitaq; uirtute conferti irrumpentes excipiunt, aduertuq; Syluij qui arrepto scuto per ignes & semiambustorum equorum fugam inermiumq; militum tumultum cum familiaribus aduolauerat, impetus hostiū aliquantum repressus. Sed quum tubi formidabilem uomentes igne, atq; ollæ cum exiitabili flamma in

sorte ab Venetis per turmas experientesq; arma milites uolitant, tanta consecuta est omnium crepidatio, ut dissipatis ordinibus, ac neglecto ducis imperio, nemo consistere auderet, sed protinus euitatis incendij saluti fuga consuleret. Ita in confusos consternatosq; dilati Veneti occiso Pettero Heluetiorum duce, & Florabracchio Stipiciano equitum praefecto, castra occupant, tormenta, quae per tumultum à Syluianis disploti non potuerant, in fugientes conuertunt, & cum ingenti equorum atq; hominum praeda satis magna hostium caede edita, in oppidum reuertuntur. At Propperus qui mille & quingentos amplius passus inde aberat, quanquam ex incendio castrorum tormentorū; portu, haud incertus erat uersari in maximo discrimine Syluium, siue is hostilis uel fortuitus ignis foret, nihilominus nocturna praelia non esse tentanda existmans, neq; temere excundū, ut sera remedia perditis iam rebus afferrentur, cauto magis quam nobili consilio armatus suis munitionibus se continuit. Syluius uero è medijs hostibus flammisq; conscenso, quem fors obtulerat equo degeneri, incolumis Laudem se recepit. Et elade hosti illata Cremenses quum ab magna rerum omnium inopia in eo successu uictoria subleuarentur, non tantum liberati obsidione, sed obsessuri ultrò Propperi castra commutata belli ratione uidebantur. Eodem quoq; tempore Liuianus animo agitans, quibus maximè consilij atq; artibus acceptis elades ulcisceretur, Hispanos qui secundum Athesim aestiua habebant, adoriri constituit, neq; id tamen aperta ui, quòd exercitui ex nobis delectibus refectio minus fidebat, tetanatum

sibi ar

sibi arbitrabatur. Erat quatuor in partes diductus Hispanorum exercitus, apud Ledenaria uicum Piscarius cum tribus milibus peditū, ad Rodigium Garcias Manricus cum ducētis amplius equitibus cataphractis, alia uerò equitum ac peditum manus apud Bastia pagum agebant, plures etiam ad sui praesidium Cardonius Veronam adduxerat, quòd tunc fortè à Caesarianis de belli summa Veronae concilium habebatur. Igitur Liuianus ut hostiū speculatores falleret, aliud simulando, quam quòd sibi occultè atq; celeriter perficiendū proposuerat, edicit ut de prima uigilia omnes armati paratiq; ad profectiōem ad signa conueniant. Interim quo magis consiliū tegetur, aliquot tormenta addito praesidio ad Anaxum flumē (id hodie Piana est) uia Taruisina aduchi iubet, ceterū diuerso itinere intempta nocte à Brenicellis tertio à Patauio lapide, quo in loco plures dies statiuā habuerat, castra mouet, & Marosticam uersus atq; Vicentiam, ignaris militibus quòducerentur, contendit. Demum mutatis saepe castris per abrupta loca itineraq; autumnalibus pluuijs corrupta, noctu plurimum iter faciens, caelo etiam ob asiduos imbres infenso, ad Athesim deflexit. Inde paululum moratus in his munitionibus, quas paucos ante dies, capto ibi Morellione Hispano, & praesidiarijs interfectis, Malatesta & Ursinus occupauerant, constructo extratibus ponte flumen traiecit. Tum uerò Liuianus militibus gratias egit quòd infesti celi iniurias & difficillimi itineris asperitates forti animo tolerassent, quòd singulari celeritate eò peruenissent, unde cū maxima praeda ac laude essent discessuri. Pararent ex-

templo arma, neq; lassitudine aut alio corporis incom-
modo permouerentur: paratam enim esse prædam sa-
cilemq; uictoriam, si eadem celeritate uii ad Portum-
nouum feliciter egissent, et pari propè errore hostium
uterentur. Demum Cardillum uirum impigrum quem
familiaribus equitibus suis præfecerat, & Malatestam
cum expeditis turmis Rodigiū præcurrere & quosq;
obuios capere ac uincire, ne per illos aliqua aduentus
fama ad Hispanos deferretur, atq; occupare demū por-
tam iubet. Ipse continuò subsecutus triplici acie instru-
ctus, paratus oppugnare inclusos aut prælio decertare
si cognito eius aduētū hostes erumperent, ad oppidum
pergit, tanta felicitate atq; silentio, ut quum subiectus
moenibus capos iustus teneret exercitus, nemo tamen
id senserit aut uiderit. Ea enim erat in oppido rerū ni-
quillitas, ut Hispani qui nuper audierant Liuiianum
supra Marosticam raptare exercitum, ueluti in sum-
ma quadam securitate soluti ociosi q; sine custodia sine
statione in foro essent: Nam ea fortè die mercatus rerū
uenalium ab agrestibus qui è proximis pagis conue-
rant, habebatur. Ita Cardillus & Malatesta per quem
Liuianus omnia difficilia atq; aspera tentabat, nemine
prohibente, citato cursu portam irrumunt atq; in si-
rum conuolant. Extemplò turbata ibi omnia, foemina
agrestes, oppidani, tumultuari, diffugere, militibus Hi-
spanis maximo impedimento esse. Tamen milites quan-
quam repentino periculo exterriti, quòd arma indu-
re, capere hastas, equosue conscendere undiq; circum-
uenti non poterant, sinistras sagis inuoluunt, gladiosq;
distingunt, ac multis illatis & acceptis uulneribus

Cardillum ante alios impigre pugnantem interficiūt.
Sed superuentu cohortiū quas Vrsinus introduxerat,
& multitudine equitum oppressi obrutiq;, quum uir-
tutem irritam ac exitialem fore cognoscerent, si perti-
naciū resisteretur, gladijs proiectis deditiōe fecerūt.
Ita forissima atq; ornatisima ala equitum cum ingen-
ti præda capta, atq; oppidum cum externis etiam mer-
cimonijs quæ fors ea die congesserat, direptum: Gar-
cias Manricus cum signiferis turmarumq; præfectis
Venetas perductus & in carcerem conditus est. At Pi-
scarius sero de suorum fortuna certior factus, quū co-
actas in unum copias in hostem uia Rodigina ducere
cepisset, cognouissetq; nō multo post Liuiianum cum
uniuerso prope exercitu eam rem confecisse, erectoq;
animo maiora moliri, ab Lendenaria mutato consilio
Veronam se recepit. Interea Rentius deletis Syluij co-
pijs, de successu Liuiani per literas edoctus, in ea rerū
occasione, suadente legato Veneto, Bergomum con-
tendit: ultroq; receptus ab his ciuibus qui semper uicti
multatq; pecunia, nec tum quidem à prima fide, uel
infelici exitu discesserant, urbe potitur. Occupato Ber-
gomo, spes quoq; recipiendæ Brixie Venetis facta est.
Nec mora cum duabus cohortibus & turma equitum
Bartolomæus Villaclara nobilis Brixianus, cuius fortis
opera eo bello Veneti usi fuerant, & cum eo Nicolaus
Scotus Brixiam mittuntur, qui ciuium animos tentet,
augeantq; in maius Rodiginam uictoriam, & Bergo-
matium facti exemplum ad laudē proponant. Verum
ij quòd uirtute & diligentia Aloisij Icardi, qui tunc ar-
eis custos & præsidij præfectus erat, ambigua fidei

eius in officio continebatur, irrito incepto Cremonam redierunt. Secundum tamen Bergomatium defectio-
ne, quum Hispanos ferme omnes undiq; deletos esse fal-
sis finitimorum rumoribus afferretur, pleriq; sociorum
inclinatis ad rebellionem animis, res novas molituri
debantur. Ceterum Cardonius ab Verona cum ualida
parte exercitus, et ab Crema Profer motis prope
castris, ad oppugnandum Bergomum uno tempore con-
uolarunt. Syluius quoq; ab recenti clade reparatis co-
pijs, accitisq; e Briganteis montibus peditum auxilijs,
cum apparatu oppugnande urbis Bergomum conuen-
it. At Rentius qui res hostium perditas ac profligatas
esse existimans, relicta Crema, Bergomo parum muni-
te urbi ac muro debili, cum suam tum exercitus salute
temere commiserat, cognito discrimine, parare ea cepit
que ad defensionem pertinebat. Concionatusq; ad
Bergomates docuit rem nullius esse periculi, modo pri-
stinæ fidei memores esse et iuuare rem Venetam uel-
let, sicuti antea impigre liberaliterq; fecissent. Scire le-
propediem affuturum cum uictore exercitu Lulianæ
nec dubitare de uictoria. Futurum enim esse, ut hostium
copiæ in quibus nihil præter uana ducum nomina ro-
boris inesset, una die aut nocte altera deleterentur. Ante
omnia susceptos hospitio milites alerent, darentq; ope-
ram, ne qui temere per urbem tumultus excitarentur,
cætera sibi curæ fore. Ita ciuibus alacriter imperata fa-
cientibus, suburbana ædificia lugente populo diruit,
coactisq; ad opus ex plebe et ex agrestium numero
tribus hominum milibus, introrsus ab muro fossam de-
nos pedes latam perducit, omne genus telorum locis

idoneis

idoneis imponit, et singulis cohortibus secundum ur-
banas tribus, certamœnium spacia defendenda attri-
buit. Campanas demum (inuiolatam ante eam diem, sa-
criæ genus) templorum turribus detrahitis, et cõstat-
corumq; metallo utitur ad fundendas colubrimas. Hæc
sicuti impigre Rentius Bergomatesq; parabant, ita fo-
ris egregie ab tribus ducibus bellum gerebatur. Syluius,
cui id negotium demandatum erat, ab ea parte qua su-
periore anno castra habuerat, mœnia tormenitis ag-
gressus, quum ab olendæ ignominia audius, obuiam eius
do periculis, ingentem mœnium ruinam eadidisset, ma-
gis ac magis patefacto aditu, magnam spem irrupen-
ti Hispanis militibus fecit. Neq; Rentiani per declinia,
idcoq; exposita falconum ictibus loca, absq; magno pe-
riculo hiantem maximis passim fenestris murum li-
gneis dolijs atq; cespitibus obiectis sarcire poterant.
Quibus de causis, quum pauor et cõsternatio ciuium
ac militum animos occupasset, Rentius seruandi exer-
citus ac dedendæ urbis consiliu cepit: Apparebat enim
eos uix primum hostium impetum toleraturos, Hispano-
rumq; præsertim, qui supra cæteras bellicæ uirtutis
laudes, scientia atq; artibus expugandarum urbium
maximè ualere. Eo etiam minore ciuium spe mili-
tumq; stantia, quod conanti per egregios artifices tor-
menta conflare, nullam iustæ magnitudinis effingi po-
tuerat, tanquam Dijs iratis, et sua æra in humanam
perniciem transfundi uctantibus. Igitur Rentius nul-
lam prelij fortunam periclitatus, sicuti omnium opi-
nionem celerius, ita non pro uetere uirtutis fama, tubic-
nem emittit, et cum eo idoneos ex numero ciuium et

militum qui de deditioe cum hostibus agant. Quod
 ubi in castris uulgatum est, conclamant milites e manibus
 eripi sibi uictoriam, contumeliosq; & ingratis fa-
 cere duces, quod se omnium rerum indignos & militum
 miserimos, confectos labore atq; uulneribus tenuissi-
 mis stipendijs alant, quum uero ad praedam & ad pa-
 rata belli praemia uirtute uiam aperuerint, tunc ma-
 gnis consilijs & foedis pactionibus faciles expeditio-
 nis uictorias interpellent. Seruari eo modo hostes, non de-
 leri, ac foueri bellum, non confici, dum priuatis questibus
 duces student, & sanguine militum abutuntur. Ideoq;
 se in posterum dicto audientes non futuros, si in tanta de-
 lendi hostis occasione, suis praemijs & proposita lau-
 de fraudentur. Syluius quoq; quod eum recentis iniu-
 riae dolor uehementer incitaret, ad Rentij priuati ho-
 stis & opulenta urbis excidium ferrebat. Sed contra
 differebat Prosper, ab insita moderatione clemen-
 tiaq; Italico praecipue sanguini parcere, & clades ab
 agris atq; urbibus auertere solitus. Non enim militum
 libidini obtemperare duces debere, qui militiae ad san-
 num laudis decus aspirent, & a iusta generosi uictoria
 probitate famam quaerant, latrocinantiumq; militum
 immanitatem abominentur. Eam enim esse pro-
 priam disciplinae rationem, ut incruentis, quantum
 fieri possit, armis uictoria petatur, & urbes ad pacis
 pacis commoda diligentissimè conseruentur, ut inde
 uberrima militi stipendia cum laude, non spolia imma-
 rentibus populis, aut altaribus & sanis cum nefario sce-
 lere detracta proueniant. Itaq; sibi uideri cum Rentio
 Bergomatibusq; de deditioe perquam mature tra-
 sigendum

sigendum, proficiscendumq; continuo aduersus Liuiam
 num citra Athesim cuncta metu cladibusq; miscentem,
 quem facile paludibus implicitum oppressuri sint, si in-
 cum rotam belli molem conuertant, opportunè quoq;
 Piscarium iam a Verona descendente facturum inde
 negotium hosti, ad non dubiam uictoriae spem. Quod si
 hereant, atq; oppugnando dubiam praelij fortunam te-
 tent, & incerta certissimis antepont, accidere posse,
 ut hinc & illinc clapsam occasionem conquerantur.
 Quin etiam meminissent se cum strenuo duce, cum ua-
 lido ueteranoq; praesidio, cum pertinacissimis ciuibus
 ex iniquo loco dimicatuuros. Quod si id Fortuna tri-
 buat, ut paruo detrimento uictoria parretur, nihil cer-
 te deuictis hostibus Caesari praeter deleta urbis ruinas
 relinquendum, & quod suorum singulari damno inco-
 modoq; accidet, ditati praeda milites a signis sine missio-
 ne alio atque alio dilapsuros: At urbe incolumi spera-
 ri inde certa stipendia, quibus milites in officio contine-
 rent, permansurosq; denum in perpetua fide Bergo-
 mates, si eo clementiae beneficio deuincerentur. Huic
 tuta mitioriq; sententiae Cardonius facile assentit, &
 Bergomatibus ex merito de fortunis ac uita desperan-
 tibus incolumitas datur. Rentius uero cum praesidio (e-
 rant ij ad quatuor milia equitum ac peditum) sine tu-
 ba, sine tympano Creman redire permittitur, ea condi-
 tione, ut quantum ad rem Cremensem pertineret, tri-
 mensium induciae forent: atq; ita Bergomates multati,
 pecunia, leuitatis suae poenas dederunt. His rebus con-
 fectis Cardonius & Prosper stipendium militi persol-
 uunt, & cum expedita parte exercitus, sicuti animo

propofuerant, ad Liuianum qui tunc ad Alienianum castra habebat, quàm maxime poffunt iuftis itineribus proficifcuntur. Eodem quoq; ufi confilio Pifcarinus & Alarco, eductis Verona copijs ad Montem Silicem iam peruenerant, atq; idoneo in loco ultra Athefim castra pofuerant, rati Liuianum è Rodigio atq; Aliciaco in uetera castra redeuntem, à propofito itinere auerti & que intercludi poffe, uel neceffitate itineris in proximas regressum paludes expugnatum tri ab ipfa locorum iniquitate. Sed Liuianus haud ignarus rerum quæ ad Bergomum in silicem exitum habuerant, iudicans Cardonium & Proferum nullam moram facturos, quin celeriter ad fe opprimendum per Cremonenſem agrum & Mantuanum conuolarent, ne ſibi cum duobus exercitiibus res foret, in pacatum excogitato nouo itinere ſe recepit. Tormentis enim ac totius exercitus impedimentis ratibus impoſitis, quæ ſecundo anſe Atheſi in Adriaticum deueherentur, ipſe continentes ac difficillimas paludes ingreſſus, quæ nunquam antea exercitus ductus fuerat, ad Caput aggeris maritimæ uicium non longè à Clodia ſoſſa, præter hoſtium atque accolarum opinionem, incolumen reduxit exercitum. Nec multò poſt Maximilianus Sfortia Nicolaum Scoti quem non longè ab Abdua cum equitum & peditiũ manu auxilio Bergomatibus uenientem pauci Heluetij in itinere ceperant, capitali ſupplicio affecit. Erat iſ propter bellicam uirtutem maioribus ſuis dignus, ſed quò lingua immodicus, dum Maximilianum inſolenter cepit, malè principum uires ſuperbo præcipitiq; ingenio metiretur. Sub idem tempus Galli, qui reliqui omnium

in Italia apud Genuam in arce Phari, tunc maxime terra mariq; obſidebantur, deditionem fecerunt. Verum quam per uiginti ſeptem meſes, quibus egregiè obſeſi omnes rerum aſperitates tolerauerant, ſepe uarij & memorebiles caſus acciderint, non prætermittendum uidetur, quod dignum memoria exiſtimauimus. Soluerat à Nicæa Prouinciæ Ludouici Regis iuſſu uir Dalmata, rei maritimæ aſſuetus, cum nauigio iuſtæ magnitudinis omni genere commeatus onuſto, eo confilio, ut ſuis ad Phari arcem multarum rerum inopia laborantibus opem ferret, quod duobus minoribus ante nauigijs felici nauigatione contigerat. Iſ præteruectus ſuperiorem Liguriæ oram, imprudentibus hiſ, qui cum expedita claſſe ea maria cuſtodiebant, rapidũ ex alto nauis Aphricum, conuerſis uelis Pharam tenuit, atq; arctis ſcopulo appulſus, obſeſis quibus attincretur, rudentes deſcit, & anchoras iecit, tanta Gallorum lætitiã, quæ ta neceſſe erat in ſumma rei frumentariæ deſperatione. Nec Liguriæ claſſis quæ in ſtatione erat, quãquam ex itinere prætereuntes, tormentis peteret, contra uentorum uim eius impetum prohibere potuit. Itaque Galli nauis in proximum littus exponere partem commeatus iam ceperant, cum maximo dolore populi Genuenſis, qui ad mare effuſus, & ſpeculas & littoris ſpacia cõpleuerat, gemens frendensq; impotenti ira, quòd tot meſium diligentiam & operam ac paratum laboris, & induſtriæ fructum puncto tẽporis amiſiſſent. Ceterũ Emanuel Caballus inter Ligures rei naualis peritiſſimus conuerſus ad multitudinẽ: hodiernũ, inquit, negotium occaſionis eſt atq; uirtutis, non irarũ uel intẽpe-

stui quæstus. Quare macti uirtute iuuenes, qui tantis dedecoris animo atq; oculis sustinere non potestis, mecum hanc nauem statim conscendite, & si unquam pro gloria dimicastis, nunc maxime ad retinendam naualis discipline existimationem, patriæ ac ciuibus fortissimè operam præstate. Nec mora scandentè oneraria nauis trecenti fermè iuuenes, duce Andrea Auria uiro impigro, secuti sunt, nihil miserabile mortis genus horrentes, quū haud dubiè obuiâ hostium tormentis eundem esse intrepidis animis reputarent. Emanuel summa celeritate explicatis armamentis statione egressus, modico in altum capto circuitu, quo aura plenius uela inflaret, secūdisimū ueti beneficio, rectà ad hostiū nauē contendit: nihilq; territus crebris pilarum ictibus, quibus continenter ab arce petebatur, iniecto statim harpagone, in eam primus insilijt, & præcisus rudentibus, quibus propugnaculo arcis alligabatur, momento tēporis auulsam in altum abripuit, tanta arte atq; peritiam scopulos hostileq; nauigiū directā prora, ut quod propositi erat in maximo periculo, & nauem excluserit, & abrasis scopulis paratū naufragium euitarit. Intericre tamen aliqui tormentis dilacerati, & Andreas ea incidentium pilarum procella attonitus, uix post multos dies ad se redijt. Dalmatam uerò nauis præfèctum, qui in mare se præcipitauerat, ut ad arcis scopulos adnataret, Iustinianus nobilis adolescens per undas itidè adnatando, euadentem consecutus, crinibus arreptum in proximum littus pertraxit. At Caballus captiuam trahens nauem, dum extra tormenti iactus in aliū eueheretur, faciliè ex alta nauis in humilem transcendenti-

bus armatis, ad sexaginta Gallos interfecit aut cepit: mox regressus ad classē, summa populi gratulatione suscipitur, donaturq; quingētis aureis, præda uerò socijs naualibus diuisa. Fuere ad centum uini amphoræ: frumenti & salitæ carnis uis ingens: tormentarij pulueris triginta cadi: præterea arma omnis generis. Signata pecunia in stipendium triplex, uestis multa: & uaria id genus, quæ ad soluēdam obfessorum inopiam excogitari parariue potuerant. Ea res non tantū præsentis commæatus certam spem interpellauit, sed in posterum docuit, nihil temere nauibus committendum aduersus eos hostes, qui in re maritima uirtute atq; peritiâ longè alias gentes anteirent. Post id factum, apparuit, Gallos, qui omne cibariorū genus absumpserant, dedituros fuisse arcem nisi (ut suo loco memorauimus) ante euentum prælij Nouariensis, Adurni et Elisci eos omnibus necessarijs rebus adiuuissent. Nouissimè uerò Octauiano rerum potiente quum ciues diurnæ obfidionis tædio atq; incommodis fatigati, nec supremam hostium famem, nec ullam iam tēporis moram æquo animo diutius ferrēt, nouum oppugnationis genus instituerunt. Vni enim huic curæ maxime erant intenti, ut quandoq; infestissima arx, quam Galli Liguriæ frenū appellabant, in perpetuā spem liberatis expugnata tolleretur. Persuaserat Octauiano atque Senatui Petrus Hetruscus machinator & artifex mirabilium operum, posse faciliè excindi arcem, si actis per subiectam rupem cuniculis, immissoq; tormentario puluere, exemplo Neapolitanæ arcis, nota certaq; ratione scuturi demum intus ignes excitarentur. Verū-

quum nec à terra, nec ab aperto mari, ut ac multitudine tormentorum hostilium prohibente, destinatus animo artificis locus adiri tuò posset, summa negotij difficultas ab omnibus proponebatur. Arx enim præcipio undiq; scopulo imposita, qui porrectus in mare, peninsulæ formam efficit, à continente propter oppositam frontem, angustum & abruptum locum habebat, omni iniuriæ tormentorum atq; telorū expositum. Quæ uerò circum suo mari alluitur, propugnacula erant idoneis in locis erecta, instructaq; maioribus colubrinis, quibus conspecta in alto nauigia interuallo etiam uiginti stadiorum, è destinato peti poterant: simulq; lunata facie patescens portus, & operosa moles quæ in altum excurrens frõtem ostendit, adeò infesta reddebantur, ut nec humile quidem nauigium in portu consistere auderet, atq; uniuersa classis ad Carinnianum litus, quod obiectu malis tegebatur, suspecta & malefida in statione agere cogeretur. Hac etiam rerum iniquitate proposita, quum humanis artibus locorū asperitates audendo agendoq; superari posse existimaret, eodem Herufco auctore, nauigium ad Pontonis formam ædificant planiore carina latum capaxq; & ingentis etiam molis patiens: huius latera cingebantur continenti & perpetua saccorum serie, in quæ lance tomenta q; incrant, atq; id genus rerum quæ molliter cedendo uim tormentorum facile excipere atq; eludere consueuerunt. Id noctu ad arcis scopulos impune adigi posse sperabant, quò si peruenirent, quod nullus tormentorum usus ab alta arce in subiectos foret, plures ac modica testudine testis fossoribus excuari tuò posse

to posse suppositam rupem omnium opinione confirmabant. Igitur paratis ad hoc ferramentis sabros imponunt, adduntq; præsidio cum delectis militibus Gigantem Corsum singularis animi centurionem. Ratio autem adigendi nauigij hæc una reperiebatur, si noctu ingentem anchoram lembo aduectâ sub arce profundo mergerent, indeq; ductarium & longissimum funem ad nauigium perducerent, ea spe ut cum uersatili machina colligere funem cœpissent, resistente anchora nauigium necassario pertraheretur. Hæc quum imperata atq; feliciter perfecta fuissent, & quieto mari intempesta q; nocte nauigium adigeretur, Galli in omnes hostium motus excubantes, utpote qui per suæ factionis homines, multum antea cognitis eorum consilijs Pontonis aduentum senserant, subito saxa, tormenta atque animos ad id certamen præpararunt. Enim uerò, ut postea ab ipsis Gallis cognitum est, summa audaciæ urinatores non deerant, qui noctu stationem fallerent, & literas in arcem deferrent. Iam dimidium iimeris nauis confecerat, quum Galli extractam in summis propugnaculis ingentem pyram continuo succederunt, cuius latè relucens flamma subiectum mare discussis tenebris illustrauit, tanta claritate, ut tormentorum certissimis semper ictibus nauigium peteretur, & penitus trãsuerberaretur. Quæ res omnium animos fregit, quòd se noctis tenebris testos fore, & obiecta remedia omnem eam uim impune latura crediderat: quod secus accidit, nam prima pila adacta in proram, dilaceratis aliquot militibus & fabris, à puppe etiam euasit. Secunda pariter & tertia ac

quarta innumerabilesq; alie, horrenda intus strage edita, dissectis miserabiliter humanis artubus, cruore, cadaueribus & desperatione totum nauigium compleuerunt. Ita quum quisq; metu mortis ab officio decessisset, nec ulla iam spes salutis consternatis corpore atque animo relinqueretur, in mare præcipites deliunt: Ibi plures scaphis excepti quæ ad ferendum auxilium periclitantibus suis aduolauerant. Alij uero in quæis fuere Gigas & Hetruscus nantes, oppugnati etiam in undis multis falconum icibus, incolumes tamen ad littus peruenerunt. Nauigium uero quassatum pertusumq; uarijs in locis, paulo post est demersum. Ac tunc maxime usus rerum omnium magister edocuit nihil ualidum aduersus uim atq; impetum tormentorum, humana solertia posse comparari. Inclinate autem æstate, quum Octavianus summa diligentia qua Pharus terrestri itinere aditur, dispositis instatione cohortibus, & triplici classe in alto constituta, ueluti lunari acie circumiecta maria clausisset, custodes ad deductionem compulit: namq; intolerantia famis Gallorum corpora aduersa ualitudo tentauerat, atque eius morbi ingruente autumno & desperatis uitæ subsidijs, grauissimè grassatura uidebatur. His uero conditionibus arce excessum est, ut prædialijs stipedium ab Octauiano populoq; Genuensi continuo persolueretur, & sine fraude nauibus Massiliam adueherentur. Ita tradita arce & recepto stipendio incolumes in Galliam transportati. Populus uero leuatus tanto onere ac cura, quanquam superis gratias ageret, & plurimum ea uictoria letaretur, omnes tamen quum me-

moriare

moria repeterent, quo dolore, quantaq; pecunia eam arcem impotenti Imperio uictoris regis in collum proptiosq; humeros erexissent, illam demum captam patulis etiam annis horrebant. Apparebatq; eam maiores calamitates quandoq; allaturam liberæ ciuitati, nisi quam primum ueluti excusso seruitutis iugo, fortes atq; optimi ciues in memoriam recuperatæ libertatis, tanquam suspectam & exitabilem excinderent atque delerent. Vnus quo minus id fieret Octavianus prohibere poterat, quum arma præsidiaq; teneret. Sed is magno & liberali animo priuatis ambitionibus publicum decus prætulit, maximoque fauore omnium a fundamentis arcem euertit, aliquanto tamen maiore uirtutis indole desiderio ciuium satisfecit, quam postea dignitati patriæ atque Italiæ consuluerit.

H 7

PAVLI IOVII NO-

VOCOMENSIS EPISCO-
PI NV CERINI HISTO-

riarum sui temporis,

LIBER XIII.

ANNVS qui feit à partu Vir-
ginis milleſimus quingēteſimus
quartusdecimus, uniuerſam in
primis Italiam cæterasq; pro-
uincias quæ proximè bello ex-
arſerant, quietiſſimas habuit:
nulla tamen ſpe futuræ pacis:
quando quidem diuturnitate bellorum feſſi principes,
quum haud dubiè attritæ omnium uires facile repara-
ri non poſſent, ueluti conſenſu quodam arma poſue-
rant, quæ mox inferioribus animis reſumerent. Ad eò
acerba inter ſe odia uicti uictoreſq; exercebant, ut ue-
teres controuerſias, quibus nouas etiam belli cauſas in-
tanta uarietate caſuum addiderant, finituri minime ui-
derentur, niſi alterutris nihil reliquum Fortuna face-
ret, uel utriq; per mutuas clades ad internitionem
bellando conciderent. Sed quantum pacata Italia Occi-
dentisq; prouinciæ leuata bello uidebantur, tantum
Septentrio, & magna pars Orientis, eo belli incendio
deſlagrarunt, quòd continenti ueluti flamma, à uiginti
annis uniuerſum terrarum orbem peruagatum, &
magna imperia, & nobiliſſimas gentes, cladibus ter-
roreſq; con-

roreſq; concuſſerat. Ortum primò bellum in Panno-
nia atrocitate ſceleris potius nouitateq; periculi, quàm
rei geſtæ ſucceſſu memorabile. Imperabat tunc Panno-
nijs Vladislaus Sigismundi Sarmatarum regis frater,
Matthiæ Coruino Hunniadis filio, cui ſucceſſerat, om-
nino diſſimilis. Namq; Matthias rei militaris peritia,
magnitudine animi, & felicitate rerum geſtarum uete-
rum Imperatorum gloriã æquauerat: hic uerò diſcor-
dia atq; ambitione procerum, & uiduæ reginæ libidi-
ne, quæ formoſi et maxime illuſtris noui regis nuptias
appetebat, potius quàm inſigni uirtute à Bohemico ad
Pannonicum Imperium euectus cum ſingulari prouin-
ciæ detrimento & fortiſſimæ gentis ignominia, ſepe
pudendam pacem atq; otium neceſſario bello prætulit
ſiquidem Turcarum incurſionibus ſepe laceſſitus, qui
finitimos agros exurere, & magnam captiuorum mul-
titudinem quotannis abducere conſueuerunt, ſemel au-
tis iuſtum exercitum inſtruxit: quò terrore repreſſis
hoſtibus, præſenti metu potius finitimos ſoluit, quàm
quòd exemplo Hunniadis, hoſtile ſolum inſeſtis armis
ingreſſus populando urendoq;, eos quoq; ſimiles cla-
des timere docuerit. Sed quum Selymus Turcarum im-
perator Perſico bello implicitus (ut mox ex ordine re-
rum memorabimus) omnis Europæ copias per Helle-
ſpontum in Aſiam traiecturus eſſet, uigeretq; etiam
tunc bellum in Croatia, plerique regni proceres,
& in primis Thomas cardinalis Srigoniensis, excita-
to rege, propulſandi atq; inferendi belli conſilium co-
eperunt, quaſi nutu Deorum bene gerendæ rei facultas
offerretur: quòd nudata præſidio Meſſia, & Illyrij

Triballiq; infensissimi Pannonijs hostes, abducto à se. Lymo flore militum, inualidi ad resistendum uidebantur. Verum ea tempestate adeò affectus Pannonicarum rerum status erat, ut opulentissimum paulò antè imperium, commutata cum rege fortuna, intestinis malis corruptum, ignobile exhaustumq; iaceret. Nanq; Vla dislaus cum senio, tū multa obesi corporis aruina oppressus, & solis cōsilijs Dei Diuorumq; auxilijs, quos summa pietate pro salute sua atq; incolumitate imperij iam pridem accuratis precibus fatigabat, omnē regni administrationem omiserat, ab una tantum innocentia, facilitate, indulgentia, & quòd plerunq; sui ac imperij obliuisceretur, à proceribus commendatus. Quam occasionem nacti complures reguli, & quisq; in prouincia potentissimus, qui Matthia uita fūcto, atq; extincta cum eo militia, otio atq; auaritiæ se corrumpeudos dederant, fraude & malis artibus regnum prædæ loco habere cœperunt, oppugnare oppida & urbes, plebem & miseros agricolas impotenti dominatu & intolerandis exactiōibus exagitare, non armis non equis, aut denique militari gloria (uti mos genis erat) sed uni tantum rapinæ atq; auaritiæ studere. Quibus de causis quum regni opes fœdissimè dilaberentur neq; redditibus imminutis atq; euersis uestigalibus pecuniæ bellorū nerui pacisq; subsidia ullæ iam apud regem essent, neq; propositi belli rationem, neq; modum cogendi exercitus facile reperiabant. In ea difficultate negotij, quum res ad consilium deferretur, aliqui suadebant nihil temere audendum cōtra eum hostem, qui si Asiatico bello se explicet, aut diuisis uiribus retro-

spiciat, ad

spiciat, aduersus tyronem & collectitum exercitum robustissimas Ianizarorum legiones, & exercitatum atq; innumerabilem equitatum tanquam ad certā paratamq; uictoriam ducturus sit. Proinde ea maturius consideratiuq; tractarent, pertinere eandē belli causam ad Cæsarem & Sigismundum Sarmatarum regens qui in Carinthia atq; Polonia hiscē quoq; periculis miserentur. Itaq; explorarent eorum animos, uoluntatesq; perspicere: quum nihil rectè aut ordine fieri posset, nisi communi consilio & uiribus bellum geratur. Erant uera hæc: sed uanum aut difficile uidebatur sera ab his expectare auxilia, qui proprijs bellis distingerentur. Nam Cæsarem Italiæ rebus intentū Venetus multò pertinacius quàm unquam antea, amissas urbes bello repetens exercebat. Sigismundum uerò in finibus Lithuanie, Moscorum & Scytharum arma, qui superiore æstate incurSIONES fecerant, & Smolenchum oppidum occupauerant, suarum rerū sollicitum alienos casus respicere minime patiebantur. At cum Tinninū Illyricæ Croatiae oppidum propter maximam loci opportunitatē totius regionis propugnaculum, interea Turcarum impetum ægrè sustineret, appareretq; Turcas qui è proximis præsidijs uni huic curæ animos intenderant ut loco potrentur, nullo postea negotio ad ulteriores gentes peruasuros, in consilio decernitur euocandos esse milites qui Christianæ religionis auspicijs militent, & gratuita opera regni fines tueantur, maximeq; Tinninum atq; omnem Croatiaā ab iniuria defendant. Ea regio ad Illyricum pertinet, ab Aquilone latos habet campos, ab Austro ad Iulias alpes usq;

ad Lyburnicæ oram se extēdit. Introrsus Sauus flumen
 ex Carnicis alpihus per illyricos placido cursu effu-
 sus, simul Cetinna & Hunna minores amnes provin-
 ciam claudunt. Igitur Thomas, qui nuper à Leone Pon-
 tifice legatione suscepta ad Vladislauum uenerat, aduo-
 cata frequenti concione, & recitatis sacris diplomati-
 bus, pollicetur eis qui arma induerint, & pro Christo
 Deo aduersus Turcas in acie steterint eorū criminum
 ueniam, quæ humana fragilitate præter instituta legis
 impiè commisissent: & deniq; egregiam moriẽ occu-
 bentibus æternam cum diuis felicitatem. Ad huius edi-
 ctis famam multi mortales coiure, quibus Cardinalis
 purpurea cruce obfignari pectus iubet, eosq; crucifis-
 ros milites appellat. Sed mox quum latius per regni fi-
 nes ea fama uagaretur, innumerabilis agrestium multitu-
 do relictis pagis arma sumpsit, etenim durũ laborem
 aspernati, & tunc maximè nobiliũ odio deflagrantes,
 pars multò maxima tædio uitæ potius quàm pietate
 religionis adducti, ad urbẽ Pestum consuebãt. Ea urbs
 in ulteriore ripa Danubij sita, interlabente fluuio Bu-
 dã contrã respicit. Nec Pestũ solũ, sed in uicis atq; oppi-
 dis, ubi primi hisdem persuasionebus domo exciti ex-
 itinere alios atq; alios sibi associauerant, non contem-
 nendæ manus armabantur. Igitur barbara atq; incon-
 dita multarũ gentiũ colluuius, quæ sicuti nõ una causa
 arma cepcrat, ita nullo salubri consilio gerebatur, pri-
 mò insolescere aduersus nobiles, ac iactare uenisse tem-
 pus quo serui cum dominis uitæ conditionem cõmuta-
 rent. Postremò summa procacitate poscere cõmunitum
 raptò passim uiuere, & cõminari nobilibus excidium,
 nisi con

nisi continuo eorū facultatibus iuuarentur. Thomas
 qui ab initio ad duo milia equiũ & pediũ agrè se cõ-
 scripturum putauerat, ubi renunciatum est passim ma-
 nus cogi, exciri sedibus remotas etiã gētes, & breui de-
 mum si sparsæ uires in unũ conserantur, supra quadra-
 ginta milia bellatorũ in armis fore, tanta territus mul-
 titudine, publico edicto uetat superuenientes cruce si-
 gnari, si qui priuato consilio sibi cruces affixerint, his
 aqua & igni interdicit, atq; eadem cæteris communa-
 tur, si his tanquam impijs & sceleratis nõ decesserint.
 Primi ex uoluntarijs in quibus erant pleriq; uiri hone-
 sti, qui pietate & promerēdis cælestis uitæ præmijs no-
 mina dederant, & à Cardinale cruces sumpsferant, An-
 brosio duce continuo secesserunt, atq; arma posuerũt.
 Ceterũ alia multitudo quũ neq; diris & execrationi-
 bus, neq; ulla denunciatione supplicij permoueretur,
 nequaquam à tam scædo incepto absistere, populari ui-
 cos, expugnare uillas, capere & per omnes cruciatus
 interficere nobiles, atq; eorũ agros omni belli clade ua-
 stare. Nec mora ferores & turbidi neglecta religione,
 & spreta autoritate regis atq; legati, ne sine impera-
 tore, sine auspicijs exercitus esset, regẽ deliquit Geor-
 gium quendam Sechelum, uirum fortem, intrepidum,
 omnis sceleris audentem, nec ignarum militiæ: & su-
 per hæc, nobilitatis hostem acerrimum. Is bipartito
 exercitu quo latius terrorem spargeret, & quàm ef-
 fuse grassaretur minoribus copijs Lucatium fratrem
 præesse iubet, ipse cum robore exercitus sublato cru-
 cis uexillo ad urbem Varadinũ hostiliter ducit, in itinere
 cuncta in prædam uertit, nobiles quos capit, adacta

per sedem præacuta sude, miserabili supplicio enecat matronas, ingenuas uirgines uniuerso exercitui profuit. Varadinenses cognita agrestium immanitate equitatum omnem urbanum emittunt, ut agrum ab iniuria defendant: cum his agrestes ineunt pugnam, ac primo impetu temerè inuictos equites fundunt, magna ex parte trucidant. In ea rerum perturbatione Vladislaus & Thomas consilij propè inopes, quòd ex inspirato omnia fœda aduersaq; obuenerant, trepidare, ac mare prætorianos, præsidia ab finibus Turcarum reuocare, quod Pesti, quod Bude equitum erat colligere, atque auxilia demum à Cesare, à Sigismundo, à Bohemis postulare. Interea Georgius ad Cianadium contendit, eam urbem, quòd ut pleraque regionis ædificia ex cratibus materiaq; constabat, cumulo fermentorum & stramenti struibus circumuallare instituit, ut nec tentata quidè oppugnatione subitis flammis incluser, atque ædificia simul absumeret. Urbis Episcopus, qui ex apparatu hostium futuram calamitatem præfenserat clam ex oppido in proximas syluas effugit. Cæteri ferè omnes pars fumo, pars igne aut telis circumfusæ stationis, quæ, ne ullum miseris pateret effugium loca flammis intacta atque omnes exitus obseruabat, cum oppido miserabiliter perierunt. Postridie uerò Georgius Cianadiensem Episcopum quem repertum in syluis agrestes uinctum in castra perduxerant, coram multis affectum probris & contumelijs, ferrea claua percussit, & semianimum palo infixum spectandum exercitui præbuit. Simili quoq; rabie quosq; clarissimos genere & oppibus, aut

sacerdotijs

sacerdotijs insignes consecratus, ut in manus uenerant exquisitissimis tormentis dilaniauit. His acceptis incommodis, & maioris etiam cladis metu percussa nobilitas passim per urbes habitis consilijs, quibus tanto discrimini atq; imminentibus malis obuiam iretur, arma, tela, equos, tormenta, quanta fieri potuit celeritate aduersus hostes comparauit. Primus omnium Ioanes Bornemissa, uir inter eas gètes ut barbarum nomen sonat maxime sobrius, delectus à rege cum Budano exercitu Danubium traiecit, & in patentibus campis contra agrestes quibus Lucatius præerat, aciem instruxit. Sed non prius solerti uir ingenio pugnandum sibi cum effris hostibus iudicauit, quàm eorum animos pertentaret, experireturq; an ullis persuasionibus sanari possent. Igitur circumemisso præcone, qui proposita uenia & ostentatis præmijs liberam transeundi ad se potestatem pronunciarer, eos uerò qui apud Lucatium mansissēt, nullam spem postea salutis habituros, breui non contentam eorum manum in deditiōem acceptam in castra recepit. Mox Lucatium, & cæteros crebris suorū transfugijs territos, eminus tormentis oppugnare adortus, quum inter munimenta carrorum quos illi prouallo Budanis obiecerant, pilarum procella magnam stragem edidisset, & mox collatis signis & circumfusoequitatu suos & disiectos latè occidisset, magnam eorum partem deleuit. Lucatius ab initio pugne, quum haud dubiè fortuna hostium esset, cum paucis celeris fuga ad Georgium fratrem se contulit. Bornemissa ea parua uictoria, Budam triumphanti similis inuictus, deditiōis magistratibus tradidit, ut ij ex iure & æquo quā

maturè decernerent impijs ne data fide seruāda, an ab his qui tot calamitates intulissent, nobilium sanguis paribus supplicij repetendus. Medium quoddam censere patres, ut in defectionis authores, atq; aliquos maleficijs insignes animaduertetur, ne fallendo publicam fidem, ius gentium uiolare uiderentur: paucorū tamen exemplo terrerent ceteros, pluresq; seruatos uellent, ne sublata spe uenie, efferatos iam multis immanibus factis aliorum animos, ad maiora scelera in ea desperatione salutis accenderent. Itaq; oculo firmè securi percussī, quinq; sudibus infixi, gratissimum nobilium oculis spectaculum præbuerunt. Nec multo post nobiles successū Bornemisse aucti animis: quum uagi & in plures exercitus diuisi agrestes eadem saeuitia igne ferroque omnia popularentur, prope ad interitionem gentis aliquot secunda prælia fecerunt. Dimicauère primo ad Nagelacum uicium feliciter, mox apud Agriam urbem aliquanto maioribus uiribus & pleniore uictoria Varadinenses quoq; dolore interfectorum ciuū, ac uim dictæ cupiditate accensi, prospero pugne euentu recētem iniuriam expiarunt. At Georgius tametsi tot claudibus acceptis, & uires, & ex aduersa fortuna omnem suam existimationem, quæ maxima saepe rerum momenta in ipsis negotijs asserre consueuit, fratris uitio atq; imperitia legatorum amisserant, nihilominus ipse animo non deficit, contractis reliquijs ac accitis nouis auxilij bellum reparat, & ad Tsbiscum amicum progreditur. Oritur is in finibus Sarmatarum, delatusq; per ulteriorem Pannoniam, recepta prius Temesa, haud ignobili flumine apud Furtarchum Danubio miscetur.

Erat natura rapidissimi fluminis, ut propter eorum multitudinem uado transiri nō posset. Itaq; Georgius ex proximis ædificijs dolea lignea, catenas ferreas tigna, trabesq; conquiri, ex his repente pontem fabricat, tabulisq; consternit tanta operis firmitudine, ut tormenta aenea, onustos commeatibus currus, atq; omnia impedimenta exercitus facile pateretur, atq; ita omnes copias traducit, eo cōsilio, ut in pacatiora loca abscedēdo, nouas uires acquireret, occuparetq; aliquod oppidū in finibus Turcarum, quo se recipere, frustrari hostium impetus, atq; inde tanquam ex munita tutaq; arce bellum in hyemem extrahere posset. Nanq; ex Bohemia omni bellico apparatu instructas copias ad se opprimendum aduentare: præterea omnes nobiles & episcopos qui ex sacris redditibus turmas equitum alere consueuerunt, cum regio equitatu conferre in unum uires audierat. Erat Temesuar oppidum ab flumine Temesa præterlabente nomen accipiens, arte naturæque munitum, quod maximo Pannoniorum studio propter finitimos Turcas ualido præsidio tenebatur, id Georgius sibi animo proposuerat expugnandum, ratus si eo potiretur ueniæ & pacis magnam mercedem habiturum, uel si Rex pacem abnueret, ipse demum tradito oppido cum insigni munere ad Turcas desciceret. Igitur prolatis tormentis quæ uel bello ceperat, uel ipse in castris conflauerat, mœnia quatit. Mox ubi parū proficere uisus est propter loci iniquitatem, suorū imperitiā, propugnatorumq; uirtutem, consiliū cepit inuadēdi ab ea parte oppidi, qua flumine muniebatur, quod ibi uic altitudine muri, nec omnino arduo ascensu tutam,

facilem & expeditam uictoriam ostendebat. Ergo in idoneum locum magna suorum multitudine ad opus ducta, fossas plures facere instituit, quibus Temesam paulò supra oppidum defixis in uado sublicis atq; aggestis cratibus obstructum magna ex parte auereres. Nec successus deerat, nisi industria obsessorum, & provincialium perfidia, ea res in irritum cessisset: si quidam magnis pollicitationibus atque pecunijs empti aliquot eius regionis agricolæ, qui in castris officij causa uersabantur, noctu transgressi in aggerem, quum nulla ibi militum statio excubaret, effraclis obicibus, quibus ab priore uado repellatur annis, omnem illam aquarum molem ueteri alueo reddiderunt. Georgius spe potiùdi oppidi sua etiam confessione deiectus, quum huc atque illuc raptando exercitum animo uariis & conscientia scelerum exastuans, nullum salubre exitum malè sanis consilijs suis inueniret, per exploratores fit certior appropinquare cum magnis copijs Ioannem Transyluanie præfectum, quem Pannonij Vayuoda uocant. Is nuncijs Georgium quanquam ad omnia impauitè maximè perculit, & uim omnem agrestium & spiritus fregit. Erat enim Vayuoda, qui sibi postea regis nomen parauit, tametsi adhuc imberbis, propria indole & uirtute paterna, multis fortibus factis apud Turcas æquè atq; apud Pannonios clarus, magnaq; erat eius exercitus opinio, quo cum Turcis Zapoluis pater in sinibus Transyluanie multos annos continenter bella gesserat Transyluania ultra Danubium longè lateq; patens regio, ueteres Dacos & inferioris Mysie partem, eximèis præfictis nominibus, occupat, eius solum uarijs in lo-

cis auriferos surculos et glebulas aureas passim gignit. Ceterum paucae urbes, multa uerò oppida, nec rara passim ædificia uisuntur. In uniuersum, armentorum diues est, & militarium equorum ferax. Vladislaus regionem obtinet maiore gloria quàm prouentu. Si quid è ueteribus prouinciæ terminis ab Aquilone Sarmatas, ab ortu Valachos, Getas, & Turcarum fines attingit. Igitur Georgius ut uidit instare fatale prælium, quo haud dubiè supremis conatibus sibi agendum pro salute, aut egregiè cadendum iudicabat, circumueundo exercitum, capere arma milites iubet, & in equum locum deducit. Inde aduocata concione breuissimè docet, quæ supplicia & cruciatus eos mancant, qui ab suo rege desererint, & nobilibus tot calamitates intulerint, nisi unum omnes sentiant: & desperata salutis conditione, forti animo prælij fortunam periclitentur. Nihil iam cõmeatus, nihil spei, nihil deniq; consilij in castris superesse præter unam uirtutem & audaciã: qua freti obstinatè in animum inducant, aut uincendiù egregiè, aut in uestigio moriendum, comæatus abundè, tutos receptus, amicas gètes, & ex usu uictoriæ salutem, opes, gloriam, inuenirent. Ex aduerso Vayuoda nullam magis ad milites cohortatione usus quàm ut inermes sceleratosq; latrones despicerent, neq; alicuius negotij futuram uictoriam arbitrarentur, qui multos annos bellando pugnandoq; cum Turcis & Valachis, fortissimarum gentium uictores discessissent, propius exercitum admouit, immisissiq; leuis armaturæ equitibus, qui expedientes arma hostes iniecta trepidatione turbarent, aciem direxit, extensis ab cornibus quantum

maximè poterat equitum alis: ut à fronte simul & à lateribus, imperitâ multitudinem adoriretur. Georgius ut in trepida re infracto animo quicquid roboris in exercitu erat, in frõte collocat: cæteros quibus parum fidebat in subsidijs & in postremo agmine agere iubet & citato equo ad primos aduehitur. Ibi continuo, & propositum pugnae signum & acriter utrinq; procursum, stetere aliquantulum utraq; acies incerta uictoria sed quum Vayuodani uirtute, armorum usu, & belli causa longè superiores essent, circumfuso equitatu, primos qui peruicaci audacia aliquandiu conseruatis ordinibus resisterant prostrauerunt: mox alios primorũ cæde territos, acri impetu loco pulsos, in fugam uertunt. Georgius cum Lucatio fratre, quibus ut parere tur Vayuoda iusserat, uiuus capitur, alij foedissima fuga toto campo sparsi ab equitatu passim interficiuntur. Magna tamen pars eorum quum proiectis ad terram armis flentes salutem peterent, conseruati fuerunt. Vayuoda ad internitionẽ Cruciferi nominis confecto pœlio, Georgium tortoribus excrucians tradit. Illi nudum & catenis uinctum in equuleo constituunt, & corona candenti ex uomere conflata, ut Regũ mos est, coronant: uenisq; dissectis, profluentem sanguinem potandum Lucatio præbent. Deinde ad niginti agrestes qui in exercitu ordines duxerant, tridui inedia maceratos ad id crudelitatis cogunt, ut dentibus spiratũ duccis artus dilacerent, atq; diglutiant. Ille mira constantia, neq; gematum edere neq; in miserabili mortis genere quicquam horrescere, unum tantum deprecari, ne infontem Lucatium quem ipse renitentem ad id bel-

lum perdu

lum perduxisset, his cruciatibus dignum existimaret. Postremò laniatis omnibus membris, quũ diutius grauissimos dolores uel immani spiritu sustinere non possent, extractis uisceribus exenterant, in frustra secant, atq; abenis & uerubus coctum, comendendum militibus suis apponunt. Eos uerò talibus epulis satiatos cum Lucatio omnibus supplicijs dilaceratos interficiunt, horrendum sanè spectaculum, & ante memoriam nostram inauditum Barbarici supplicij genus, à quo tamen, & si Georgius extrema quæque meruerat, uiri Christiani animum atq; oculos auertere debuissent. Ea miserabili carnificina deletis agrestibus qui duorum fratrum signa secuti fuerat, cæteri earum partium per Pannoniam in plures manus sparsi, cognita suorum fortuna, suas quisq; domos detractis crucibus abierunt. Enim uerò & duces sibi fecerant, & coalituri crescente etiam tum perditorum multiudine, bellumq; priore atrocius iunctis uiribus tracturi uidebantur, nisi ab incepto deterritos quàm maturè Vayuodanus exercitus oppressisset. Tot uerò tantisq; successibus elata nobilitas, quum adhuc arma retineret, in Cardinalem penè bellum conuertit, autorem enim eum tantorum malorum calamitatumq; fuisse dictabant. Nec abstinebant à probris & contumelijs, quòd is summa auaritia, intoleranda superbia atq; ambitione regni opes afflictasset, & Regem uix mente integra & senectæ uitijs affectum, peruersis consultationibus in ea pericula conijceret, unde sibi cũ excidio provincialium ingentia auri argentiq; pondera, & quàm latissimos fines paret: cessasse auaritiæ atq; libidini eius

Strigonium nobilissimam urbem profano iure ablatam, & breui quoq; cessurā Budam atq; uniuersam Pannoniam, nisi semel temeritati atq; auaritię suspectissimi hominis occurratur. Thomas consensum atq; iudicium id totius nobilitatis existimans, ne auctoritatem suam atq; salutem temerē Fortunę casibus obieceret, plures dies Strigonij mœnibus se continuit. Inde per litteras atq; legationes apud Regē his diluendis quę nobiles obijcerent, docuit nihil minus sibi seni ditissimo, & maioribus sacerdotijs insigni conuenire, quā dolum, auaritam, aut libidinem profrendę potentia, quę tanta esset, quātam ipse ex humili fortuna ad summos honores euectus, nunquam desiderasset. Extare si dei atq; uirtutis suę monumēta, nec sibi pro beneficijs contumeliam ignominiamq; reddendam, quod pro dignitate Pannonici Imperij, & commodo Reipub. Christianę, id summa fide, & sincera piatq; uoluntate tentandum agendumq; existimauerit, quod postea (satis ita iubentibus) corruptissimi omnium mortalium, summa impietate atq; perfidia perturbassent. Dum hæc uirinq; iactarentur, Bohemi iam pridem in auxilium aduersus agrestes Cruciferos ab Vladislao acciti superuenere, uirtute & genere armorum Germanis atque Hungaris pares. Ii duce Bartholomęo professi se tuturos regiam dignitatem, & uindicaturos armis quę Rex fraude & furto procerum amisisset, quū omnium animos in se conuertissent, intestini belli initia sustulerunt, maxime quod Vladislauem cum Strigonienſi consentire & fauere illius causę, neq; passurū ut ille procerum armis oppugnaretur, apparebat. Nobis autem persuasum

persuasum est Bohemos postquā Cruciferos nomen interierat, domo iam excitos pecunia Cardinalis, in Pannoniam peruenisse, ea de causa, ut nobilium ferociam qui insolentiores spiritus sumpserāt, reprimeret, & dignitatem suam certissimis præsijs aduersus eorum inuidiam tueretur. At dum Vladislaus egregie de Cruciferis parta uictoria, atq; intestini belli cōpressis inijtis, Pannoniam pristinę paci quietiq; restituit, Sigismūsus frater aduersus Moscouitas maiore fama ac uiribus bellum gerebat. Exarserat id multis antea annis tradita per manus a maioribus cōtrouersia, quā de finibus Casimirus pater, ac mox fratres Albertus & Alexander uario euentu atq; interpositis nonnūquam inducijs, cum eius gentis regibus exercuerant. Moscouite inter Sarmatas & Scythas positi ad Riphæos montes pertinet, ultimosq; Europę atq; Asię terminos ad Septentrionem incolunt, extendunturq; supra Tanais fontes usq; ad Hyperboreos & glaciale Oceanum. Vastę sunt eius regionis solitudines, attamen solū multis in locis framenti atq; ordei serax: ac passim herbidum, unde illis cerę ac mellis magna copia, & ex armentis præcipuę facultates. Caterum quum introitus procefferis, uitium, pomorumq; & melioris frugis impatiens, quod terra omnis. Aquilonis flatibus exposita & perpetuis inculta frigoribus, non multum agricultura subleuatur. Metallorum uarię sunt apud eos secturę quibus æs, plumbum, ferrumq; educuntur, nulla auri uel argenti focunditate. Pro his tamen raro ac diuerso munere smaragdos & margaritas natura tribuit, et tenuissimas quoq; pelles, cebellinas uocant: Eę

sunt tergora paruorum felium colore subfuluo & mirabili leuore conspicua, adeo apud nos insigni raritate ac pretio, ut in sulctura uestium a solis principibus usurpentur. Mosca urbs Regia, atq; eam alluens Moscuis annis uniuersae genti nome indiderunt. Inluit Moscuis in Volgam amnem qui prisco uocabulo Rba fuit. Oritur is in Hyperboreis, ac directo in occasum cursu, campos Tanai proximos alluit. Inde curuatur, & retrò deflectit in Oriëtem ingenti sinu effecto: ac mox in Hircanū præceps euoluitur, Ab eo mari emporioq; Citracham, & aduerso flumine Volga Persarum merces panni serico & auro intexti, quibus Moscouite sumptuosius uestiuntur, in Moscouiâ perueniunt. Circa Volgam longe lateq; solitudines patent quas Tartari Scythæ incolunt. gens inhumana feritate, & incertis semper sedibus errans, ignara diuitiarum, atq; inscicia uoluptatum, quippe qui in curribus degant: & solis testi centombus, frigora & perpetuas niues tollent: quin & equina carne, eaq; sepius cruda uescantur. Cæterum equitandi peritissima gens, quum arcum tenet, aut acinacem stringit, cæteros mortales in prælio contemnere consuevit. Ante Tamerlanem eorum Imperatorem, qui Baiaxetem Othomanum ingenti prælio superatum cepit, atq; Asiam Syriamq; uictore exercitu populatus est, quum nullis religionibus additi, nec Christianos nec Turcicos ritus aut uix sama no uissent, maiora sydera pro Dijs, & conspicuas stellas uenerabantur, quarum obseruatione in ea uasitate camporum recta itinera tenere didicerant. Ultra Volgam cõstat plures esse Schytarum imperatores, qui ad

Imam usq; immensa terrarum spatia diuisis imperijs obtineant. Vnus ex eis cognomento Mingaresius paulò ante patrum nostrorum memoriam, cum amplius octuaginta milibus equitum Tanaim traiecit: uictorq; eam Meotidis usq; ad Borysthenem fluuium populatus, Tauricâ Chersonesû occupauit, in qua est Theodosia nobilissima Genuensium colonia, quæ Capha dicitur. Sed hæc aliquanto postea Turcarum armis cecit. Porro Mingaresius quo tutius in Europa consisteret, aduersus Sarmatarum Roxolanorumq; impetum, in isthmo à Meotida in Pontum fossam perduxit, atque perpetuo aggere communiuit. Id angustæ terræ spatium antiqui Dromon Achillis uocabant, ab eaq; intertensa peninsula ceruice Tartaros Tauricæ incolas, Roxolani hodie Præcopitas appellant. Igitur Moscouitæ ad Orientem Tartaros habent: ab Aquilone autem ultimi mortalium perhibentur: ab Occasu mare Sarmaticum attingunt: habentq; in ora supra Liuonicum littus, Nogardiam urbem totius Aquilonis emporium. Ab continenti Moscouiæ, terra ingens enormi ac flexuoso littore ad peninsulae formâ, in Occiduis partes excurrit, adeo oblongis littorû spatijs ut extremo promotorio quod Nodrosiû uocant, Orcadas atq; ipsam Thulê attingere uideatur. In eo terrarû tradu sunt Noruegia atq; Suetia, latæ nec omnino inculte prouinciæ, & ignotæ priscais auctoribus. Eæ gentes maximè piscibus uiuunt, quorû magna captura est, dū piger Oceanus gelu cogitur, uel æstiuis caloribus resoluta glacie colliquescit. Brumalibus diebus uix horarum triû lucem habent. Internû mare uadosum est, &

certis anni temporibus irremigabile. In eo quoq; sinu
 innumerabiles insulae conspiciuntur, inter quas Go-
 thia origine Gothorū clara. Ea ab Riga Liouonia in-
 signi urbe modico freto dirimitur. Secundū Gothiam
 Selandia est in Venedico sinu contra Vistulae ostium,
 antiqui Scandauiam uocauere, unde nonnulli Longo-
 bardos profectos existimant, qui postea sedes in Gallia
 Cisalpina tenuerint. In hac Insula Cobena est Regia
 Christierni Dacorū regis, omnium disciplinarū gym-
 nasio insignis. Distat paribus interuallis atque unius
 diei nauigatione à Noruegia, à Prutenico littore, et
 ab Cimbrica Chersoneso. Ad austrum uerò Moscouia
 Russiae et Lithuaniae finibus terminatur. Russiae autē
 duae sunt, altera ad Hercynium saltum, et ad utranq;
 Axiacis fluminis ripam uergit, Poloniae et Transyl-
 uaniae proxima. Tenuere quondam regionē Getae, Da-
 ci, et Bastarnae, triumphis atq; uictorijs Romanorum
 celebrati. Altera quam Barbari Albam uocant, ultra
 Borysthenem iuxta eandem Hercyniam ad Tanaim
 usq; porrigitur, à Roxolanis populis nomen accipies,
 qui in eo tractu maxime bellicosi, ab Othonianis duci-
 bus clade accepta, clarū apud Romanos gentis nomen
 fecerunt. Haec quam Albam ulterioremq; uocamus, Be-
 silij Moscouitarum regis imperio paret. Illa uerò Po-
 lonici regni pars est. At Lithuaniae Poloniae iungitur,
 adiacetq; Liouoniae, quae tota ferme littoralis est. Nanq;
 ab intimo sinu Cimbricae (quae hodie Dacia est) ubi Lu-
 beca celeberrima ciuitas, usq; ad Noruegiae Isthmum
 et Suetiae initio, Pomerani, inde Pruteni ac Liouones,
 tanti ambitus maris perpetuam oram tenent. Sic Po-

loni nouo uocabulo, quod patentes incolant campos,
 pro Sarmatis appellati à Prutenis et à Liouonibus, Li-
 thuanii introrsus à Sarmatico mari somnouentur. Li-
 thuaniae caput Vilna antiquorum ducum sedes. Vni-
 uersa regio nemorosa est et palustris, aestate uix per-
 uia, glacie et niuibus in lacunas abeuntibus: hyme au-
 tem seu Borea duratae niues, expeditis etiā curribus
 iter praebet. Vltimi in Europa qui Gentiliū ritus exue-
 rint, fuerunt Lithuanii, tempestate Vitoldi ducis tunc pri-
 mum Christianorum sacris initiati. Ea gens equitatis
 maxime ualet, unde magna Polono auxilia. Sed ij leuis
 armaturae omnes egregium tamen subsidij genus cata-
 phraetis equitibus, quibus Poloni Germanico more
 utuntur. Polonia uerò ea est quae olim Sarmatia, tota
 ferme circa Vistulam patēs, eam etiam complexa Ger-
 maniae partem, quae ab Odera ad Vistulam uergit. Hic
 annis ueteris Germaniae et Sarmatiae terminus erat,
 nunc prouinciā medius secat, ac receptis amplius qua-
 tuordecim fluminibus, in Venedicū sinum apud Dan-
 tiscum celeberrimam urbem effunditur. Sarmatarum
 regia Cracouia est, quam idē Vistula annis interfluit,
 ibi Mathematicarum studia maxime florent. Publice
 enim literarum studiosi bonas artes docentur, et in
 primis supputare syderum cursus atq; inde temporum
 uices, incerta bellorum, et in utranq; hominum fortu-
 nam arcana fatorum aperire consueuerunt. Regnum
 diuitijs, ubertate agri atq; uirorum ingenijs, Pannoni-
 co uix cedit. Adepta quoq; gens est magnam bellicae
 uirtutis opinionem pluribus ac difficillimis expedi-
 tionibus. Prutenos quondam auxiliaresq; Germanos

ingenti praelio uictos, interfecto Prutenicæ militiæ ma-
gistro, occidione deleuerunt. Anurathen Turcarum
imperatorem ad Euxinum usq; promotis castris, ad co-
gitationem inferendæ sibi mortis quandoq; compule-
runt. Nostra uerò memoria uicere Valachos, à quibus
paulò antè infelici praelio insignem cladem acceperat,
quum eis Albertus rex diro consilio Sarmatiæ nobili-
tatem trucidandâ obiecisset, nec multis inde annis ma-
gnam Tartarorum multitudinem, qui ab Taurica po-
pulabundi Sarmatiæ fines inuaserant, quò onusti præ-
da redire trans fossam pararent: circumuentos ad in-
ternitionem deleuerunt. De Moscouitis uerò cum qui-
bus continenter bella gerunt, frequentiores uictorias
enumerant, nam semper de ea gente triūphi acti, quo-
ties iusto praelio dimicatum. Ceterum Poloni, Mosco-
uitæ, Lithuani & Roxolani non multum cultu corpo-
ris, genere armorum, lingua ac moribus inter se diffe-
runt. Vestes omnibus longe more Turcarum, sagittas,
uelitarem hastam, & curuatos enses armorum pouo-
ra existimant: equitatuūq; confidunt, peditatus inuilitis
estimatur. Poloni tamen in aciè cataphracti prodeūt,
& maiores equos ad statariam pugnam magis quam
ad excursions idoneos habent: quorum anteriora fer-
reis lamânis tegunt. Ipsi duobus cinguntur gladijs, alte-
ro oblongo & quadrato, quo punctim, altero autem
lato ac breui quo cæsui feriunt. Quin & legionem, in
qua magna pars peditum selopettarij sunt, Germanicè
instruunt ad longinquum etiam bellum ducere
consueuerunt. Lingua Illyrica utuntur omnes, corrup-
ta tamen, utpote quam diuersi inter se populi, diuer-

sis uocum inflexionibus inuenterint. Christum Deum
omnes colunt. Verum Moscouitæ, & utriq; Roxolani
Græcorum ritus sequuntur. Moscouitæ uerò equorum
atq; hominum multitudine ceteros antecedit, etenim
eos posse conficere centum & quinquaginta milia
equitum constat, quod fortè supra ueri fidem positum
uidebitur. Nobis sanè retulerunt Petrus Aretinus ar-
chitectus, & Paulinus Insuber tormentorum & belli-
carum machinarum egregius artifex, centum milia
equitum in castris uidisse, quum Ioannes, Basilij pa-
ter, apud quem plures annos stipendia meruerunt, ad-
uersus Tartaros bellum gereret. Id quoq; prolixè con-
firmavit Demetrius Basilij regis legatus ad Clemen-
tem missus, quo docente, iubenteq; Pontifice Mosco-
rum mores & eorum regionis situm, peculiari libel-
lo descripsimus. Sed ut ad institutum operis reuertamur,
erat in finibus Moscouitarum Smolenchum oppi-
dum, quod propter crebras eius gentis incursions,
Sigismundi præsidijs tenebatur. Adiacet opportuno in
loco ulteriori Borysthenis ripæ, non autem Rubo-
ni amni, sicuti perperam collocare qui Ptole-
mei libris nouas incogniti orbis tabulas inserue-
runt. Nanque Smolenchum neque Liuonio mari
proximum est, neque Moschæ urbi comparatum
ad septentriones uergit, ut ab expertissimis prouin-
cialibus qui huic quoque bello interfuerunt, didici-
mus. Id oppidum Basilius sicuti pleriq; alia Rustiæ &
Lithuaniæ loca, ueteri quodam iure pertinere ad Mo-
scouitarū imperiū ratus, superiore anno oppugnaue-
rat, obsideratq; per aliquot menses tâta pertinaciâ, ut

munibissimam arcē cēssurā acerrimo hosti apparet, nisi summa uirtute praesidij defēsa fuisset, & in tempore à Sigismundo Lithuanorum auxilia superuenissent. Quorum aduentu Moscouita irritō incepto abscedere coactus, quōd uiribus inferior erat & brumales dies suberant in ipsa profectiois festinatione, relietis pluribus tormentis, & multo maxima impedimentorum parte amissa, in regionis ulteriora concessit. Eam uerō quae secuta est hyemē in apparatu nouibelli totā absumpsit, animo agitans quibus consilijs ac uiribus Smolenchō potiri posset, ratus ea arce semel capta propter maximam loci opportunitatem se liberē Lithuaniam omnem, atq; Poloniam infesto agmine peruagaturum. Itaq; quum iam uernū tempus appeteret coactis supra quadraginta milibus equitum ad oppugnandum Smolenchum descendit. Nec multo post natus quosdam summae perfidiae praesidarios, quorum animos per occulta colloquia maximis pollicitationibus diu antē tentauerat, per proditionem oppidum cepit. Occupato Smolenchō, Basilius tres equitum manus circumemissit, populatusq; proximos hostium fines Lithuaniam irrupit, cuncta simili belli clade uastaturus. At Sigismundus qui tum sub ipsam aduentus hostium famam ē Cracouia Vilnā uenerat, ut ex propinquo intentum in omnes rerum casus facilius bellum administraret, cum ualido exercitu Constantinum Rutenum ad hostes progredi iubet. Erat Constantinus inter eas gentes celeberrimi nominis Imperator, multum consilio & uirtute animi, sed maximē corporis uiribus pollens, qui bello quondam captus uulneratusq;

apud Mo

apud Moscouitas in catenis atq; compedibus septem annos fuerat. Vnde illi ex dolore uinculorum & uulnerum, uindictae cupidine summus ardor, & singularis industria in eo bello incomparabilem gloriam pepererunt. Sexcentis milibus passuum à Vilna Smolenchum distat, tantundem fermē itineris est ē Smolenchō Moscā, pariterq; à Cracouia Vilnam, si recta inter Ortum & Septentrionem processeris. Sed ē Vilna Smolenchum usq; itinera palustria, inculta, solitudine uasta duccendo exercitui maximas afferunt difficultates, nisi in multos dies prouiso comēatu, & longitudini itineris & locorum sterilitati, quā maturē consulant, qui copijs praesunt. Vñ enim apud eos compertum est, nulla re magis quā comēatus inopia exercitus uinci, propterea ingentem quadrigarum numerum, quibus homini iumentoq; uictus feratur, ducere consueuerunt, in quibus & salus exercitus & uincendi spes omnis collocatur. Constantinus his omnibus summa diligentia comparatis, ad Borysthenem decimis quartis castris peruenit. Ibi Moscouita ulteriorem ripam perpetua militum acie cōmuniuerat, & idoneis in locis tormenta collocauerat, sperans Polonos pugnae auidos, ingressuros tenere anem, & iniquissimo etiam loco praelium cōmissuros. Ceterum Constantinus quum biduo antē citra anem cum antecessoribus hostium, qui ad explorandum quales quantaq; Polonorum coepie essent, superiore uado transierant, secundum praelium fecisset, edito in loco subsistit, iudicans, non tenere incertis rapidi fluminis uadis exercitum cōmittendum, ne sibi comparato hoste, cum tormentis, ac simul cum ipso uocis

K

così annis impetu uno tempore res foret. Siquidem B
 rysthenes recepto Neprio amne ingentem aquarū mo
 lem trahens, caeca uada & abruptas passim ripas limo
 fo inaequaliq; alueo transeuntibus praebet. Quibus de
 causis Constantinus paulo supra castrorum locum mis
 sis exploratoribus qui altitudinem fluminis percontan
 rentur, uadum repperit, & ab equiore fluminis cursu
 non omnino difficilem locum, quo equitatum transau
 ceret. Ergo contractis quam occulte lintribus, ac leuib;
 atq; ex his subitario ponte effecto, peditatum & tor
 menta traducit, equitatum uerò omnem conferta acie,
 uno impetu ingredi annem iubet, progressusq; ante a
 lios uniuersum agmen ne uno quidem milite amisso in
 aduersam ripam ducit. Moscouitæ qui satis in tempore
 cognito per exploratores hostium consilio ducere eò
 instructas acies, interscindere pontem, atq; equitatum
 transitu prohibere poterant, ne loco nec uestigio se mo
 uerunt, neq; unum quidem telum in hostes emisserunt,
 tanta hostium contentione, ut praesentia Barbarorum
 animis arrogantiā (sicuti ab captiuis postea cognitum
 est) tertiam suorum partem satis esse ad delendum Po
 lonorum exercitum existimarent. Enimuero explora
 tores retulerant dimidio minores esse hostium copias,
 in quibus etiam pedites essent, neq; tam paruum manum
 tanti equitatus impetum esse toleraturam. Habebat Cō
 stantinus duo milia Polonorum equitum grauis arma
 turæ ad duodecim uerò milia Lithuanorū, qui hippo
 toxotæ ferme omnes erant. Præterea peditum tria mi
 lia, in quorum uirtute dum aciem instrueret, eius diei
 uictoriam constare admonuit. Erant ij par: im hastati,
 partim

partim sclopetary. At Moscouitæ qui supra quadragin
 ta milia equitū erat, cū numero longe superiores esset,
 neq; sibi Polonos aut Lithuanos uirtute bellica pares
 existimarent, nihil de euentu imminenti prælij dubita
 bant, quin quo maior ea uictoria atq; præclarior pa
 raretur, præmissis præconibus ad transeuntes Polonos
 tota acie pronuntia iusserunt, ne dolum, ne occultas
 insidiarum fraudes suspensis animis timerent, pararet
 arma, atq; aciem quieti instruerent. Basilium ea die ut
 progenitores consueuissent, uera uirtute dimicaturū.
 Poloni tamen si magnam spem atq; fiduciam in armis,
 atq; uirtute posuerāt, stupentibus tamen, similes ab eo
 hoste qui sepius rupto foedere & uiolatis inducijs fidē
 fefellerat, dolos & insidias suspectabant. Etenim quisq;
 sanæ mentis, aut magno consilio, aut certa stolida ac
 barbara ratione tantam occasionem prætermittam ab
 hostibus indicabat, quum impeditos flumine ac ripis in
 uadere, & primos saltem tantæ multitudinis impetu,
 proterere potuissent. Sed ad d. ferocibus elati animis
 erant, ut in præcipiti temporis articulo, omnem equio
 ris loci conditionem despicerent, quasi non ea plena ue
 riq; uictoria existimanda, quæ ducis ingenio, atq; artē
 bus magis, quàm quæ aperta uirtute atq; audacia mili
 tum comparetur. Sic Romani quondam omnium gen
 tium uictores, ferocia atque immanitas eius cæli cor
 pora solis confisa uiribus, atq; lacertis, sæpe prælio su
 perarū, quum illi disciplinam atq; astus imperatorios
 antecapere locum castris, circumuallare exercitus, nō
 ordine, non acie iniussu ducis excedere, ex iniquo loco
 nunquam dimicare, nihil ex prouocatione commoueri

plures ex insidijs paucos circumuenire, doli, timorem ignauiam, proditionem appellare cōsueuissent. Igitur Basilius uana spe uictoriae inflatus, quum transisse Polonos omnibus ab exploratoribus referretur, conuersus ad duces, praefectosq; transiūre (inquit) hostes amē, non redituri, si uiri eritis. Quare fortissimi cōmitones accepto signo statim irrumpite quāmaximē conferti & quum hostium agmini sagittarum nubem superfuderitis, singulos bini circumsistite, atq; ex hodierna uictoria opulentas urbes Vilnam atq; Cracouiam diripiendas uobis proponite. Hæc ubi dixit, ex uniuerso exercitu ad septem milia fortissimorum equitum delegit. Quibus imperat, ut hostes à tergo circumueniant: atq; illum quum in fronte prælium ardere cognouerint, auersos, ac nihil tale timentes totis uiribus adoriantur. Erat enim ab læua modica uallis ad occultandas similes insidias nata, quam perpetui colles uestiti densissimis uepribus contegebant. Ii molli ac demisso sensim iugo ad ripam Borysthenis extendebantur, nec ab equitatu superari poterant dumetis ac fruticibus continēti ueprū serie cuncta tenentibus. Eo itinere equites proficisci iubet, ex alijs uerò copijs tres acies facit. Primam in qua fuere ad duodecim milia equitum, in dextro cornu collocat, eiq; Michaelē Golijzā uirum strenuum præficit, secundam pro sinistro cornu constituit iuxta colles tanquam subsidiariam, apud sarcinas atque alia in pedimenta exercitus, ipse cum robore uirorum mediā tenuit. Ex aduerso Constantinus nō ignarus inermem hostem sibi nulla ex parte parē futurum, si ad primū eius procursum sagittarum multitudinem iustineret, et

res ipsa collato pede, & quominus confertis equis geri posset, omnes cataphractos in frōte constituit, qui primam uim sagittarum exciperent, utrunque autem cornu Lithuanis, terga uerò pedite firmavit. Inde prouectos equo singulis ordinibus ad equitās, non iā, inquit, aut pro gloria, aut quomodo Smolenchum fraude amissum armis recuperetis, sed ne perfidi & fœdissimi Moscouitæ Lithuanis atq; Polonis imperitent, uobis hodie dimicandum. Neq; ego uos mei cōmitones ulla magis adhortatione ad uirtutem atq; uictoriam accendam, quā ut memineritis esse in tergo Borysthenem amnem, quē si cedendo, aut iurpiter fugiendo ab armato hoste pulsū ignauiq; transiri iterum posse putaueritis, cum maxima gentis ignominia atq; insigni uestra clade nobilitabit. Sed ne tantum dedecus atque flagitiū admitti meis auspicijs patiamini, oro obtestorq; te Deus Opt. Max. uosq; Polonici imperij uindictes tutoresq; certissimi, diue Ladislæ ac Casimire, uoueoq; ambobus aram ac templum, si uobis cordi erit Polonum uincere, ac mihi si fuerit suis fugatisq; perduellibus, maturā plenāq; uictoriam reportare. Dicente adhuc Constantino à Moscouitis signa cecinerunt, ac simul ab dextro cornu Michael equitatum suum procurrere, & dirigere sagittas iussit. Nec Constantinus (ut in ordināda acie præfectos docuerat) cataphractos continuit. Sed continuò inclinatis hastis impetum facere, & rē ad gladios celeriter adducere iussit, tanta fuit eorum celeritas, ut spatia cadentium sagittarum præteruēcti, magna ex parte ingruentem illum imbrem effugerint, ac mox eorum pectoribus, armisque uergentes, hostem hippo-

toxotis usum arcus & secundas sagittas, in quibus sum-
 mopere confidebat, ademerint. Cōtra Lithuani quam
 maximè expansis alis in latus hostium inuecti, in con-
 fertissimam eorum aciem innumerabiles sagittas emi-
 serunt, quo casu oppressi Moscovitæ, quum nec à fron-
 te perirèpere instantibus cataphractis, nec cedere pre-
 mentibus extremis possent, soluta acie in utrunq; Li-
 thuanorū cornu sese præcipites effuderunt. Ibiq; duo
 simul prælia diuersis in locis inierunt. Eodem quoque
 tempore equites, quos per occultam uallè in terga Po-
 lonorum à Basilio missos docuimus cum ingente cla-
 more & maximis tubarum clangoribus, quo maioris
 multitudinis speciè facerent adorti, nouissimos in ter-
 go pugnare cœperunt: quod ubi animaduersum fuit,
 præfecti quidam uiri fortes inter quos fuit Polosca ro-
 gulus, tametsi Constantinus ne se loco mouerent, ne pu-
 gnam iniussu capesserent, edixerat, rati tamen in sub-
 itis & difficillimis pugne casibus, non ad præscriptum
 agenda omnia sed occurrèndū præsentī rerū occasio-
 ni, quòd imperatorem alia in parte pugnantem consu-
 lere, aut omnino certiozem facere in ea temporis exi-
 guitate non poterant, phalangem peditum in hostium
 conuerterunt. Phalanx suo ordine immobilis & firma
 tametsi ab sagittis aliquod detrimentum acceperat, at-
 tamen displorsis omnibus sclopetis, stratisq; ea pilarū
 procella primis hostiū ordinibus, ad cōtos alabardasq;
 deuenit: atq; equitatū impulsu ac uirtute repulit. Equi-
 tes quum sua impediti multitudine explicare se perisul-
 tareq; non possent, cum magna cæde in angustijs præ-
 lium sustinebant. Ibi ardente certamine, uidere erat

uiros

uiros equosq; singulis ictibus transfodi, procurrari, ne-
 gentes cadauerum tumulos passim accumulari, cruo-
 re & morientium gemitu cuncta compleri. At in alte-
 ra parte Constantinus perruptis hostium ordinibus,
 & Michaëlis equitatu prope delecto, iam ad medium
 agmen peruenerat: contractoq; acri certamine pri-
 mos impetu ac cæde turbauerat, quum Basilius tertiae
 aciei ac uiribus suis diffidens retrocessit: nec tamen ter-
 ga uertit, summæ rei euentum expectans. Namq; equi-
 tatum, quem in terga hostium præmiserat ab ea parte
 improuidis subitam ex insperato, atq; eo maiorem tre-
 pidationem iniecturum putabat. Sed pedites qui eos
 pepulerant, cōuersis ordinibus in subsidiariam aciem,
 pleno gradu illati, omnem eius reliquam spem atq; ani-
 mum fregerunt. Ita Basilius cum globo nobilitum equi-
 tum prælio excedens, citatis equis effugit. Eugiëtem se-
 cuta est ea acies, quam in subsidijs ad colles fuisse col-
 locatam demonstrauimus, quum nec aspectū quidem
 eruenti atque uictoris peditis sustinere potuisset. In-
 de foeda fuga toto campo facta, media tamen acies
 acriter irruentes summa constantia excepit. Nam Ba-
 silius armatum quemque & pugnacissimos totius ex-
 exercitus circa signa, & in eius agminis fronte posue-
 rat. Diu itaq; pugnatum est incerto euentu ac sum-
 ma omnium contentione, perièreq; nonnulli clari
 equites Poloni, & duo reguli adolescentes, dum ar-
 dentius in confertam hostium aciem equos concitaf-
 sent. Tandem quum Lithuani & pedites profligatis
 cum quibus pugnauerant ab diuerso loco in festis cu-
 spidibus superueniret, Moscovitæ antequam in tergo

K 4

pugnare cogentur, sibi celerrima fuga consuluerunt. Poloni uictores, potiti hostium castris, magnam prædā ex regio apparatu, & quinq; milia equorum ceperunt. Supra septem hominum milia interfecerunt. Michael quoq;, & cum eo illustres aliquot duces capti, quos postea Sigismundus uinctos cum signis militari- bus triumphans Vilnam inuexit. Confecto prælio, ad oppugnandum Smolēchum exercitus ductus. Sed non eadem fortuna bellum à Constantino administratum est; namq; Basilius ex fuga intromissis delectis equiti- bus, oppidum nouo præsidio firmauerat: existimans si primos oppugnationis impetus, præsidij sustineret, Polonos postea quod anni tempore excluderentur, de obsidione minime cogituros: enimuero sexto idus Se- ptembris pugnatum est. Quamobrem Constantinus quum sua spe difficiliorem oppugnationem inuenisset neq; natura gelidæ regionis sub pellibus atq; tentorijs contineri milites pateretur, desperata obsidione citra Borysthenem in hyberna reduxit exercitū. Paucis antē diebus quàm ad Borysthenem pugnatum esset, Selymus Turcarum imperator cum Persis in Armenia ad Calderanos campos secundo prælio dimicauit. Exar- sitq; subinde uniuersa Asia duobus maximis bellis, quo- rum motus, causas, euentusq; tametsi nullo confinio rem Christianam attigerint, breuiter recēdere non alie- num ab instituto opere existimaui, cum propter uarie- tatem atq; amplitudinem rerum gestarū, tum ut prin- cipes Christiani, si diutius inter se ferro sauerint, cum eo hoste quandoq; sibi rem futurā intelligant, qui duos longe potentissimos terrarū orbis reges in aliena pro- uincia, in

uincia, iusta acie superarit. Consulto quoq; hæc in unū locum contulimus, ne confusa rerum serie, perpetua historie cursus abrumperetur, & externa suo digesta ordine, cognosci facilius possent. Post bellū Pelopone- siacum quo (ut supra memorauimus) Naupactus, Co- ron, Pylus, Crysteum, Methoneq; Turcarum armis ces- serunt, quum Veneti reddita Neritho, quàm ad Leuca- dem ui ceperant, authore Andrea Gritto, cū hoste pa- cem pepigissent, Baiazetes in posterum Europa absti- nuit, toto animo in Asiam uersus, ut illinc nouis bello- rum motibus occurreret, quibus sub aduentum Techel- lis noui prophetæ, uiri apud eas gentes admirabilis, iam tum Lycaoniæ & Cappadociæ urbes agitaban- tur, magno quidem commodo Venetorū, et Hungaro- rum, quibus Baiazetes nisi Asiatico tumultu reuoca- tus, pacem nequaquam daturus esse credebatur. Erat autem Techellis origine Persa, regiæ gentis cognatio- ne antea clarus, sed longe illi maiorem famam & cla- ritudinem addiderant studia literarum, uitæ integri- tas, & summa religio, ob quæ postea diuini uatis no- men promeruit. Fuerat Aidaris cognomento Harduel- lis discipulus uiri doctrina & probitate insignis, quem Iacuppus Chiorzeynal (id est, Persica lingua, Strabo) magni Vssumcassanis filius crudeliter interfecit. De quo Harduelle breuiter aliquid memorandum existi- maui, ut quibus procellis iactatum sit Persarū im- perium, quantoq; periculo Turcæ Techellis fama ac uiribus, tumultu autem minorem Asiam reitruerint, prodita rerum origine cognoscatur. Fuit Harduelles inter Persas regulus haud ignobilis, ceterum ingenio

ac moribus propè diuinus. Qui quū honores, diuitias, voluptates, & cultioris uitæ comoda (quæ uulgo munera humanæ felicitatis appellantur) ueras erumnas, fortunæq; ludibria existimaret, eaq; palàm ageret mira animi fortitudine, quæ populus continentie & doloris impatiens miraretur, magis quàm imitari posse consideret: tantam excellentis uirtutis opinionem adeptus est, ut eum, quanquam imparem regie stirpi Asimbicus Vssumcassanes in generum sibi ascinerit, tradita ei Marta quæ ex Despina Caloiannis Trapezontiorum & Ponti regis filia susceperat. Eius autem conubij lex fuit, ut Vssumcassanes Despinâ paterno more Christum Deū colere pateretur, atq; ita facile euenit, ut Marta Despinæ matris autoritatem secuta, legis nostræ ritus perdisceret, unde postea obortam in Europa opinionē uidemus, Hysmaelem Sophū tanquam auia matrisq; disciplina imbutum, Christianos homines nusquam improbatos eorum sacris, in honore semper habuisse. Cur autem Caloiannes Rex Christianus, Vssumcassani, uiro Mahometano filiam nuptui dedit, & ille conditionem acceperit, præclarè intelligi potest, utrūq; rebus suis timentem, ex ea cognatione mutua præsidia cōparare uoluisse aduersus impotentem uim Othomani Mahometis, qui deleto Græcorū Imperio in orientem uires extēderat. Sed Mahometes nouo, ideoq; Persis terribili tormentorum fretus apparatu, quum Vssumcassanem ad Tabendam quæ Toccæa hodie dicitur, in Anserinis campis profligasset, facile postea Caloiannem oppressit, Trapezontisq; & totius Ponti Imperio usq; ad Colchos in provinciam reda-

cto, cum

cto, cum Constantinopolim perductum in carcere neceuit. Ceterum ut ad Iacuppū Harduellemq; reuertamur, existimauere pleriq; regē metu potius rerum nouarum, quàm optimi eius uiri obseruantia eas filie nuptias quæ fuisse, quoniam Harduelles uulgata noua religione, immutatisq; prisæ legis mysterijs apud Taurisum, quum è tota Perside Armeniq; uisendi hominis studio innumeri mortales confluerent, tantum sibi nominis ac uirū comparauerat, ut si sectatores suos cogere atq; armare uellet, magnas eum copias breui collecturum appareret. Illud in primis ueluti diuino spiritu afflatus persuaserat, neminem ex his post mortem celestia regna petiturum qui Mahometem colerent, nisi eos legis ritus sequerentur, quos Haly Mahometis interpres & socius, scribendo ac docendo posteris tradidisset. Ea erant magna ex parte diuersa atque aliena penitus ab persuasionibus atque mysterijs quibus Asia omnis & Africa ea tempestate tenebantur. Nam Homarem alterum ex Mahometis discipulis, tanquam grauius & certius leges interpretantem, Halys doctrine præferebant. Nec multum postea temporis intercessit, quum Iacuppus, Vssumcassane uita functo, in paternum regnum assumptus, Harduellis potentiam atq; eius religionis cœtus hominum suspectos habere, ac uereri cœpit, ne Persæ qui antiquorum regum stirpi occultæ fauebant, sub specie religionis atque sacrorum coirent, & excitatis factionibus nouas res nondum firmato imperio moliētur. Nanque Asimbicus Vssumcassanes quondam Armeniæ procurator & dux, ualide equitū manus, interfecto Molaonchre

legitimo rege, ut fraudeq; regnum adeptus fuerat: putabatur enim Molaocher ex stirpe Gempse, maximi Partorum Sultani, qui in oriēte latum imperium usq; ad Bactrianos & Aracosios tenuerat. Vnde postea orbe duæ hominum factiones, nam alij nouis regibus, alij autem prisco & regio sanguini fauere uidebatur. Quibus de causis Iacuppus, ut erat suspicaci turbidoq; ingenio, quum regnandi causa neq; necessitudine neq; optimi uiri innocentia permoueretur, Harduellem nihil tale timētem submissis percursoribus interfecit, sectatoribusq; eius aut cæsis aut pulsis, in posterum uano metu, atq; inani sollicitudine crudelem animum liberauit. Hysmael Harduellis filius, qui nunc cognomento Sophus maximo terrarum orbis imperio potitur, eo tempore puer adhuc, per tumultum fato quodam seruatus auunculi seuitiam uitauit, confugitq; in Hyrcaniam ad Pyrchalim amicum paternum, qui supra Caspium mare, paucis oppidis imperitabat. Ex Harduellis uerò discipulis unus ante alios Techellis, qui postea Cuselbas, hoc est, Rubrū caput, cognominatus est, uirtute doctrinēq; notitia magistro comparandus, eam quoq; tempestatem aufugiens, superato Euphrate in minorem Armeniam peruenit: posuitq; sedem in Antitaurō mōte, ubi ad radices perfossæ rupes natura atq; arte hominum, opacos specus habent, qui Rubra saxa ab incolis nuncupantur. Ea est salubris & peramena loci facies propter frequentiam uarietatemq; pomiferarum arborum ac perennes aquarum fontes, quibus & plana rigantur, & colles toto anni tēpore uestiuntur. Ibi Techellis procul à commercio hominum in ad-

titudinem

titudinem contemplationis conditus, dum diuina celestiaq; rimatur, per aliquot annos durissimam uitam egit, contentus his quæ sponte terræ atq; ipsius naturæ benignitate nascebantur. Is primò à pastoribus uisus & agnitus, deinde ab agricolis qui uictus duritiem pietatemq; hominis admirabantur, necessarijs ad uitam rebus donatus est, ac demum quum responsa daret, & iam maior homine uideretur, gliscente in imensum diuinitatis opinione à curiosis in pagos tractus, ac mox inuito similis in proximas deductus urbes, omnem prouinciam sui fama admirationeq; compleuit. Nec publicatis semel nouæ legis interpretationibus mortales defuerunt, qui (uti apud Persas Harduelli acciderat) hominem adorarent, arbitrarenturq; nisi ea iussa præceptaq; capefferent, animas post interitum corporis, æternos ignis cruciatus subituras. Talia frequentissimis concionibus atq; responsis quū omnibus facile persuasisset, mobilem gentem ac superstitionibus deditam, breui ad sui studium pertraxit, iustiq; ut sectatores turbinatum capitis tegumentum linthea in spiras circumdante fascia pro insigni nouæ religionis rubro colore distinguerent, ita ut nouæ huius hereseos studiosi à rubro colore pileorum, Cuselbasæ toto oriente uocitentur. Simili quoq; sed meliore fortuna Hysmael eosdē ritus quos pater in Perside tradidisset, ingenuo animo complexus est: namq; ipse poscentibus fati, ut primum adoleuit admirabili uirtutis indole patris uestigia secutus, quum iam eloquio, decore uultus, sapientia, atq; animi magnitudine diuisis quàm mortalibus propior haberetur, & maxi-

num nomen & ingentes vires apud eas gentes compararat. Nec ignobile tantū vulgus, sed plerique natalibus ac diuitijs clari, semel capti nouitate religionis, ut præclariorum eorum studium uideretur, postquam ab ueteri disciplina discessissent, eum in summa uirtutis & dignitatis existimatione eueherat. Ipse quoque nondum pubescens supra ueras uirtutes, inani etiam morū specie in sui admiratione cōpositus, opes, gloriā, imperiū, quæ cupere uideri nollet, ut simulator egregius abnūti per similes adsequeretur. Non desuere etiam qui irararent Harduellem patrem (ut erat syderalis scientiæ peritissimus) inspecta filij genitura Hysmaeli, & prophetam summū, & ueræ legis conditorem futurū, subactaque maxima parte Orientis, Mahometis gloriā pietate & rebus bellicis æquaturum, quæ haud temerè iactata in uulgis altiore materiam sermonibus præbuerunt. Nec multo post Hysmaeli cognomen cum Sophus, quod ab admiratione assentationeque familiarū multum antea iam coeperat, omnium consensu inditum est, ut credi par sit petitū ab ueteri Magorum memoria, qui quondam apud Persas ipsiis etiā regibus imperabant. Nam sophus apud eas gentes Deorum interpretem sapientemque significat. His auspicijs haud dubie in magnam spem gerendarum rerū erectus, auunculo in cuppo ueneficæ uxoris fraude sublato, paternos agros & modicum illud imperiū, quod dotale matris fuerat, repetere cogitauit, armatisque suis sectæ præpitiōibus, & à Pyrchale regulo sumptis auxilijs, ingressus Armeniā, fama magis atque hominū beniuolentia quam uiribus, breui paternā ditionem uendicauit. Mox eo sue

cejujir

cessu firmiter factus, quum multi qui Harduellis dogmata alieno periculo socij tempore metu mortis deseruerāt, tūc oblato duce fiducia pleni, eandē hæresim sequerentur, ad auctoris copijs ad urbem Sumachia quæ est in finibus Mediæ duxit: atque eam uicini hostiliter diripuit. Capta Sumachia maximam consecutus est nominis existimationē, quæ fortia et præalta facinora nauiter audētes, ex primis rerū motibus ad summā uictoria sepe numero perducere consueuit: & quod postea plurimū contulisse iudicatum est inermē magna ex parte exercitū ditatū præda, militariter instruxit. Inde non iam urbes, sed Persarū imperiū animo uoluens, quum iam Fortuna quæ cuncta detulerat, uia quoque melioribus satis aperiret, ad Taurisū nobilissimā maioris Armeniæ urbem contendit. Ea urbs Persarum regia est, numero hominum atque opibus totius Orientis celeberrima, quæ antiquitus Terua uocabatur, distans à proximo littore Caspij maris itinere expediti equitis quatuor dierū, non longè ab Emporio Derbento: ubi porta ferrea inter montes & mare angustas arcendis coaditu Scythijs præcludunt. Inuasit autem Sophus Hysmael Persarum imperium, nouaque Mahometana superstitionis opinio, quam à patre ceptam aliquandis supplicij metus oppresserat, promulgata & late disseminata est, anno Christianæ salutis supra millesimum & quadragesimum nonagesimo nono, quo Italia Gallorum aduentu maximas adiit clades, & Venetum Turcarum classe ad Protum insulā congressi, secundissime re gesserunt. Nec multo post exarsit in Germania auctore Luthero dira hæresis, quæ populis, ut in

Perside acciderat, ad insaniam uersis, Christiani dog-
 matis placita, & ueteres sacrorum ritus uehementissi-
 me conturbauit. Ita ut facile crediderim ab occulta ce-
 li potestate, malignoq; syderum concursu prouenisse,
 ut religiones toto terrarum orbe enatis factionibus,
 uno tēpore scinderētur, quando non Mahometani mo-
 dō Christianiq; sed & remotissima gentes idololatrae
 aut sydera aut portenta pro Dijs uenerantes, cum in
 India quae ad Orientem uergit, tum in Nouo orbe ad
 Occiduam plagam reposito nouas sacrorum opinio-
 nes inuenerint, aduentante Hysmaele, Taurisij erat
 Aluantes Iacuppi filius, qui paulo ante de regni pos-
 sessione cum Moratchamo fratre armis contenderat,
 eumq; praelio uictum Armenia Persideq; pepulerat.
 Is, ut ciuilibus discordijs plerunq; accidit, quum pri-
 mores ciuium qui in Moratchami partibus fuerant ar-
 mis persecutus occidendo aut proscribendo, in ipsa ui-
 ctoria totam urbem mœrore atq; funeribus compleuisset,
 magnam sibi inuidiam conflagauerat. Quam occasio-
 nem nactus Hysmael, quod ciuium animos odio seuissi-
 mi regis (si propius accessisset) res nouas in urbe mol-
 turos intelligebat, instructo exercitu protinus ad ur-
 bis portas perrexit. Nec Aluati, qui repētino bello op-
 pressus, aut milites cōparare, aut ullo satis opportuno
 praesidio moenia firmare nequiuerat, tantū animi ac u-
 riū fuit, ut aduersus eam belli molē persistendū: aut de-
 uita cum imperio dimicandū esse censeret. Quāobrem
 diffusus rebus suis, dū tumultū atq; arma iratorū ciuū
 ex merito pertimescit, trepidanti atq; attonito similis,
 urbe excedit: portaeq; Hysmaeli statim aperiuntur.

Nanq; ciues

Nanque ciues, qui luctuosis temporibus quibus inter-
 se de imperio reges decertarūt, maxima ex mutuis cla-
 dibus damna pertulerant, tutam in eo periculo atq; qui-
 tem pacem habere malebant ab uictore tanti nominis,
 quam pro cruento rege ad internitionem iterum disse-
 tire, maxime quod una omnibus incolumitas propo-
 nebatur, patebatq; amplissimus gratiae locus apud no-
 uum regem, his qui eius religionis disciplinam profite-
 rentur. Hysmael ingressus urbem aliquot praetorianis
 per tumultum interfectis, qui fugientem regem sequi
 nequiuerat, sepulchrū eximij operis, quo auunculus
 more Persarum conditus fuerat, euertit, ostibusq; disse-
 ctis, & abrafis tota urbe eius titulis, quō dolorem pa-
 ternae caedis expiaret, ac iusta persolueret parentis ma-
 nibus, omnem illius memoriam aboleuit. Interea dum
 Sophus Hysmael, Aluante incolumi minime debellatū
 esse existimans, maiores etiam copias parat, easq; aper-
 to ueteri armamentario militariter instruit crebris ru-
 moribus ac nuncijs afferebatur aduentare Aluantem,
 quem ex fuga petisse Scyras urbem, atq; in ultimas re-
 gni partes ad mare penitus concessisse fama cognoue-
 rat: trahereq; illum praeter innumerabiles pedites, sex
 milia cataphractorum equitum, & magnum numerū
 sagittariorum, qui partim equis, partim camelis insti-
 deant, & Moratchanum quoq; fratrem in Assyria, ad
 urbē Bagadad (Semiramidis Babylon haec olim fuit) e-
 xercitum comparasse, positusq; in communi periculo
 priuatis contentionibus, uniuersas mox uires cū fratre
 iuncturū. Haec tamen si omnium sermōnibus celebrabantur
 nihil tamen eo apparatu territus Hysmael, quo Deo-

rum auspicijs, & maiore aliquanto fiducia, quam pro-
prijs uiribus posset, bellum gerere uideretur, ad hoste-
re constituit, prouisaq; re frumentaria, ac iustrato e-
exercitu urbe egreditur, in nulla magis oratione usus, quam
militum animos alacri spe complectet, quam ut matur-
rent, & se duces quem Dijs dedissent, ad certam uicto-
riam sequerentur. Aberat Aluantes à Taurisio iune-
re decem dierum, quum Hysmael sui famam incredibi-
li celeritate pratergressus, ad Niphates montes perue-
nit, qui Armeniam ab Assyria determinant. Eos Aluan-
tes magnam molè exercitus, & plurima impedimenta
more Persarum trabens, prae missis exploratoribus, qui
ubi transitus difficiles forent, munirent uias, & saluum
non uno in loco caesis arboribus aperirent, breui supe-
rare decreuerat, quod ubi cognouit Hysmael iudicans
secum imparato hoste ex æquissimo loco dimicaturū,
si prior ipse transcenderet, hostemq; apud quem, ut in
nullo metu neglecta solutaq; omnia futura essent, inua-
deret, continuo in aduersos montes primum agmen e-
rexit, ac deicctis è summo uertice hostium praesidijs, eo
ipso die uixdum relictis ex labore militibus, Aluantis
castra, quae ad ultteriores montium radices erant, ador-
tus est. Tanta è conspectu appropinquantium hostium
in castris perturbatio exorta, ut praetumultu ac trepi-
datione militum arma poscentiū, quibus foeminarum
greges, lixae, calonesq; pauidum genus immiscebantur,
uix Aluantes, quid fieri uellet, praefectos docere, aut
milites cohortari, aut deniq; aciem explicare potuerit.
Ita irruentibus recta fronte Armenis, magnum atque
atrox praelium coeptum. Neque Hysmaeli cui nunquam

animus uirtusq; defuerant, eo die etiam Fortuna defuit.
Nanque per cuneos tribus simul locis aggressus hoste,
antequam cataphracti equites, quorū magna pars nō
stratos, non frenatos equos habebant, arma induerent
in aciemq; prodirent, prostrata prima acie, peditum
in fugam uertit. Aluantes qui nihil earum rerum ante
prouiderat, quod ad famam tanti comparati exercitus
nec Taurisij quidem, nec in Armenia omnino se inueu-
turum hostem putasset, concurrere, appellare milites,
retentare conuersam aciem, ac multum ipse pugnare.
Sed quum subita eius consilia quae in ipso periculo ca-
pere cogebatur, nec duces, nec milites exequerentur,
pudore ac desperatione uictus, dum in primo agmine
acrius pugnat, obrūcatur. Interfecto Aluante caesisq;
Persarum promptissimis, cataphracti, qua parte uiriū
Aluantes superior erat, cū iam non esset pro quo depu-
gnarent, effugere non dubitarunt. Idem fecere sagitta-
rij, & ceteri postremi agminis milites, qui audito sta-
tim tumultu, fugae magis quam praetio arma atque ani-
mos praepararant. Hysmael cum minore aliquanto ho-
stium caede quam pro tanta uictoria quis crederet, ca-
stris potitus, quod antequam fugatum hostem sectare-
tur, exanimatos milites defatigatione itineris ac labo-
re praelij reficiendos esse existimabat, eo in loco per al-
quot dies statua habuit. Unde quum ab finitimis popu-
lis legati ad dedendas urbes superuenirent, & quō ui-
ctoria, eo etiam gentium fauor inclinaret, ad urbē Scy-
ras exercitum duxit. Nec eius multum ante ad famam
ingentis uictoriae parati ea facere, quae diuinus uictor-
que Hysmael imperasset, eum urbe recipere comeatū,

pecuniâq; iuuare in eâ rerum commutatione recusarunt. Sophus ab supplici ciuitate omnibus diuinis atq; humanis honoribus affectus, sæpe ad populum de ueritate atq; præstantia nouæ religionis concionatus est, edixitq; se pro hostibus habiturum, qui intra trigessimum diem antiquos ritus minime reliquissent. Quamobrem quâdo illinc ex successu uictoriæ certissima præmia, hinc uerò si pertinacius abnuerent, exilia aut cruciatus proponerentur, breui omnem propè multitudinem in partes deduxit. Mox ex opulentissimæ urbis diuitijs persoluto militi stipendio, ueteres nouosq; milites quibus arma, equi, tela, uestisue deerât, omnibus rebus instructos exornauit. Namq; in urbe quæ inter cæteras Orientis summam obtinet claritatem, frequentes erant officinæ omnis generis armorum plenissimæ, tamirabili ingenio artifices ex ferro calybeq; recoctis, & ex herbarum succis addita insigni tēperatura, longè elegantius, quàm apud nos id fiat, fabricare consueuerunt: nec galeas tantû, thoraces, & ocreas, sed equorum etiam perpetua ex tenuissimis laminis tegumēta. Post receptam urbem Scyras, Sapham quoq; quæ Susa antiquitus fuisse existimatur, & Sulthaniam, quam propter admirabiles ingentium ædificiorum reliquias Tigranocertam fuisse arbitramur, in fidem accepit. His rebus celeriter confectis, constitutisq; per singulas urbes suæ seclæ magistratibus, Hysmael superato Tigris in Mesopotamiam profectus est, ut Moratchamum Babyloniæ possessione depelleret, arma adhuc exercitumq; tenentem, quo (ut supra memorauimus) iunctis cum Aluante uiribus in Armeniam transire statuerat.

Sed is fit

Sed is fraternæ calamitatis exemplo territus, quando Aluantes & Persarum exercitus cum amplissimis regni facultatibus, è tanto fastigio unius diei negotio corruissent, iudicauit minime sibi armis Fortunam periclitandam: sed in ulteriora regni ad meliores casus expectandos, continuo fugiendû, quòd uictori hosti ac tum ingentes trahenti copias, qui numerosum exercitum parua manu cæcidisset, minime se parem futurum intelligebat. Igitur Sophus Hysmael tantæ uirtutis famamagnitudine copiarum, & ipso deniq; Deorum immortalium fauore terribilis, Mesopotamiam ingressus cedete Moratchamo, & certantibus inter se populis, qui nam primi uictoris gratiam deditiois celeritate mererentur, omnem prouinciam in deditioem accepit. Porro Moratchamus nec copijs suis, terrore percussus, satis fidens, nec ullis se urbium moenibus credere tutum existimans, collecta supellectile cum uxoribus ac liberis in Arabiam profugit. At Hysmael maximam Orientis partem uictoricibus armis peruagatus, ab Assyria in Mediam transcendit. Vrbes, castellaq; ali quot in Zagro monte, quæ Aluantis præsidijs tenebantur, expugnauit, regressusq; in Armeniam, Albanis, Hiberis, & Scythis, qui ulteriorem Caspij maris oram tenent, bellum intulit: quòd eæ gentes tributariæ quorundam Persarum regum ex occasione ciuilis belli, quo Persis totusq; Oriens cum excidio regiæ domus proximè conflagrarât, neq; tributa quartum iam annum persoluissent, neq; solitas omnino legationes in tanta præsertim uictoria misissent. Dum hæc ab Hysmaele geruntur, Techellis Cuselbas, quem ex heremo in ur-

bes ductum Armeniam, minorisq; Asiae magnam partem noua religione compleffe paulo antè memorauimus, conflatò exercitù ex foederatis eius disciplina hominibus, Turcarum finis inuasit. Enim uero quum Techellis in cœtu mortaliù futura sepius felicitate prædixisset, Sophusq; Hysmael dudum exul & profugus non sorte, non humano subsidio, sed pietate accertissimæ religionis auspicijs, in eam rerù amplitudinem creuisse uideretur, tanta suscipiendæ eius superstitionis omnium animos cupido incesserat, ut circũiectæ urbes atq; oppida iã plena essent his hominibus, qui pro tessera nouæ professionis rubris pileis uterentur. Conuenire primo apud Tasciã urbẽ, quæ ad Antitauri radices sita est, supra sex milia hominũ, ubi à Techelli persuasi ut arma capefferent, quibus si quid durius ab impijs Turcis accideret, sese et uerã religionẽ tuerentur, omnes iureiurãdo affirmauerũt se neq; ducẽ in ulla fortunæ acerbitate deserturos, neq; pro sanctissimæ hereseos dignitate, cui iam pridẽ corpora atq; animos deuouissent, laborem ullum aut ulla uitæ pericula recusaturos. Techellis postquã uidet suorũ animos singulari omnium consensu summãq; uirtutis fiducia cõfirmatos, quũ pecuniæ quæ liberaliter à prouincialibus pietatis studio erogabatur, ad alendã tantã multitudinẽ nõ sufficerent, edixit, ut frumentatũ quãq; uersum irent, & eorum maximẽ facultatibus atq; diuitijs uteretur, qui nouis sacris initiari nollent. Itaq; in plures manus ducti, è proximis agris magnam uim commeatus & pecoris in castra conuexerunt, ac mox crescente multitudinẽ, è finibus Cappadociæ in Lycaoniæ ubertate

agri & accolarum frequentia pernobilem regionem profecti sunt, ubi multis diebus eo terrore belli per agros impune circumducto, seipos aluerunt, tantumq; formidinis omnibus intulerunt, ut qui oppida & uicos incolabant instate metu, omnes fortunas suas cum uxoribus ac liberis in urbem Iconium comportare cogentur. Namq; edictum Techellis nomine pluribus locis propositum erat, quo diuina humanaq; præmia his omnibus ostendebantur, qui continuo in partes transirent, & uulgatam multum antea Persarum religionẽ sequerentur. Quòd si qui pertinacius in errore persisterent, eos quum gladium semel eduxerit, facesq; succederit, nullum postea ueniæ aut salutis locum inuenturos. Omnibus tam atroci denunciatione perterritis, alij mortis metu, alij mobilitate animi, alij res suas agrosq; omni religione potiora existimantes, alij uerò obertati, infames, capitalia ausi, præterea serui complures, fuga facta quotidie ad Techellim transibant. Nec multò post, Turcis contra arma parantibus, auxiliã quoq; equitum ab Hysmaele missa opportunissimo tempore superuenerunt. Nam quæ Hysmael ex secedente communis disciplina iam tum autea per legatos Techellim fuerat adhortatus, ut sacrosãctis cõceptis insistere, introductæq; religioni uim armaq; adderet, ac magno animo progredetur. Se enim negotio minimẽde futurum, & peritos rei militaris qui ordines duceret, & pecuniam quæ castrensibus apparatus cõparari posset, continuẽ subministraturum. Hæc haud occultè Sophus Hysmael contra Baiazetem moliebat, ut paruis inijs, maioris belli causas sereret. Nanque &

ueteribus odijs quæ propter bella continua cum Tur-
cis intercedebant, & ex priuata quoq; religionis dis-
fensione Baiazeti infensus, nihil magis in maxima ui-
rium amplitudine, & in secundissimo rerum cursu, in-
uentæ etiam calore præferuius, quàm Othomannicum
belli animo uoluitabat. Quin & legatos ad Senatum
Venetijs misit, qui foedus atq; amicitiam peterent, in
eam maximè formulam, qua Catarinus Zenus, Iosa-
phates Barbarus, & Ambrosius Contarenus legati in
Armenia cum Vssumcassane materno auo quondam
pepigissent. Il enim diuersa uia totum Orientem per-
uagati, officiorum suorum ac itinerum commentarios
posteris reliquerunt. Id in primis Hysmael postulabat,
ut artifices qui ænea tormenta conflarent ab Italia si-
bi per Syriam mitterentur, & decreta in Græciâ atq;
Asiam ualida classe, Baiazetem maritimo bello distine-
rent, se uerò terrestribus copijs minorem Asiam com-
pleturum præbiturumq; pulcherrimam occasione Ve-
netæ classi ad ea recipienda, quæ in ora Græciæ supe-
riore & recenti bello amisissent. Senatus legatis per-
humanè ac liberaliter habitis respondit, neq; ueteris
amicitiæ, neq; foederis quæ sibi cum Persarum regibus
fuisset obliuisci, gratamq; semper futuram apud Se-
natum eius rei memoriam, sed eo summo opere letari,
quod nouus Rex Sophus Turcarum hostis esset: quod
cura haberet communicare belli causam, atq; ea polli-
ceri, quæ si Vssumcassanes Iacuppusq; filius præstitis-
sent, nequaquam sibi bellum cum Othomannis geren-
dum foret. Caterum eas esse rerum uices, ut sicuti Per-
sarum reges domi ea tempestate ociosi occupato in Eu-

ropa Baiazete, nihil sibi mouendum existimauerint,
ita Senatum in deteriore & periniqua temporu con-
ditiona quod uelit ac maximè optet præstare non pos-
se, quod pacem quinquennio ante cum Baiazete factâ
sibi minimè uioladam existimet: occupari enim se gra-
uissimo bello, quod præferoces Europæ gentes coniu-
ratione facta, & maximi reges nullis laceßiti iniurijs,
sed sola cõcitati Venetæ felicitatis inuidia, nuper intus
lerint, sperare tamen staturos à iustiori causa Deos im-
mortales, & Rempubicam quam ulla uis per septim-
gentos amplius annos non fregisset, ab immanitate tot
hostium seruatuos. Proinde suo regi referrent Sena-
tum, quum per occasionem posset, daturum operam,
ut Sophus intelligeret nihil sibi Persarum amicitia an-
tiquius esse, aut speciosius quicquam futurum, quàm
Turcas Christiani nominis hostes, quibus ipse infensus
esset, mutuis consilijs ac paribus armis oppugnare. Le-
gati paulò post cum spe magis ineundi foederis, quàm
quod re ipsa quicquam impetrassent, donati muneri-
bus in Cyprum trirēibus reuecti, in Syriam traiece-
runt, habuereq; occulta colloquia cum Petro Zeno (is
Catarini legatione Persica clari filius fuit) qui tunc Da-
masci negotiatoribus Venetis præerat. Qua de causa
Baiazetes cognita legatorum professione, per orato-
res & literas quæstus est apud Campsonem Gaurum
Aegypti regem, cum minus amice facere, quod Persa-
rum legatos per mediam Syriam ad communes hostes
ad concitanda externa arma transire permitteret. Vn-
de mox irato Aegyptio omnes Veneti mercatores, &
ante alios ipse Zenus, qui Tripoli, Alepi, Beryti atq;

Alexandriae agebant perducti Memphim coram Can-
 pstone sapius causa ex catenis dicere coacti sunt, utiq;
 post annum quo omnes contumelias ab immatibus
 Mamaluchis pertulerant, uitam & libertatem impe-
 trarunt. At Techellis Persarum auxiliij firmato exerci-
 tu, ad Iconium celeberrimam Lyconiae urbem iam per-
 uenerat, populatusq; uniuersum agrum, magnam ho-
 minum multitudinem ac cultum nouae religionis per-
 duxerat. Quibus de rebus Orcanes & Mahometes Ba-
 iazetis nepotes, qui Alemsaco & Sciaenscio patri-
 bus morbo extinctis, his regionibus imperabant, co-
 actis copijs ne tantam ignominiam in conspectu nobi-
 lissimae urbis à latronibus paterentur, in aciem descen-
 derunt. Sed illi adolescentiae ardore præproperi, quum
 iniquo in loco praelium commississent, ab hoste fusi fu-
 gatiq; sunt. Neq; in ea uictoria Techellis ab oppugna-
 tione Iconij temperasset, nisi tormenta apparatusq; ex-
 pugnantiarum urbium tumultuario exercitui defuis-
 sent. Inde conuerso agmine per mediam latitudinem
 minoris Asiae ad Ancyram, quam hodie Angorim di-
 cunt, profectus est. Nec Corcuthus Baiazetis filius qui
 Thyatina, Syphilli, Magnesia, Phoea; exercitum cõ-
 parauerat, quum late effusus hostis in proximo esset,
 aut procedendum, aut de praelio sibi omnino cogitan-
 dum existimauit. Techellis per Galatiam in seipso exer-
 citu in Bithyniam contendens, non longè à Singario
 flumine Caragijs Bassam, qui Bellerbechus tunc erat
 (hoc est totius Asiatici equitatus magister) cum instru-
 ctis copijs obuiũ habuit. Parauerat is paulò antè haud
 mediocrem exercitum ad samam imminens belli, us-

seratq;

seratq; Achomatem natu maximum Baiazetis filium,
 Cappadociae Pontiq; praefectum conscribere novos mi-
 lites, & in tergo moliri bellum, ut Techellis si semel
 pelleretur, neq; se in tutũ recipere, neq; in prouincia,
 obstante in tergo exercitu conuiescere, aut morari
 omnino posset. Sed hæc consilia Techellis sua celerita-
 te præuertit, namq; maioribus itineribus ad hostẽ pro-
 gressus, tum delectibus habendis intentum, aliasq; tan-
 quam ad iustum bellum copias expectantem, ad Hor-
 minium montem adeptus est. Nec Bellerbechus pugna
 detrectauit, tamen si non prius quàm maioribus copijs
 exercitũ suppleret, praelio decertare decreuerat. Erat
 enim in eius exercitu incondita peditũ multitudo, ho-
 mines ex Paphlagonia, Galatia, Bithynia & Ponto i-
 gnari militie, et magna ex parte inermes, ut ferme sunt
 qui imperati urbibus atq; oppidis inuiti militant, atq;
 uno nomine Asappi à Turcis nuncupantur. Virtuti
 autem ueteranorum equitum summo opere confidebat,
 quarum opera si aduersi quicquam accideret, cessurũ
 se praelio & signa seruaturum arbitrabatur. Ex aduer-
 so Techellis cui robur totũ in pedite erat, nihil spei
 in fuga habere: sed in suorum uirtute uictoriã colloca-
 re, adhortari suos, ut reminiscerentur quam in regione
 uenissent: quæ, inquit, sociæ urbes, qui noui exercitus,
 qui alij Dij tutelares, si pro his hodie malè pugnaueri-
 tis, uos excipiet, aut iuuabunt? Agite uiri fortissimi atq;
 acriter irrumpite, ut uincendo et religionis dignita-
 tem pro qua corpora atq; animos deuouistis, & salutẽ
 uestram tueamini. Hæc quum diceret, tota acie horrẽ-
 dus clamor sublatus est, statimq; cõcursũ Bellerbechus

peditatū in medio, equites in cornibus collocavit, quibus hostilem aciem circumueniret. Techellis autem uno corpore atq; uno impetu quadratam suorū aciem induxit, equites quos Hysmael paucis antē diebus miserat, in subsidijs reliquit. Non tulere Asappi impetum neq; affectum quidem Techellini exercitus, namq; in fronte quiq; optimē armati constiterant, & pileata acies uno colore rubro conspicua, quod tota cruore conspersa uidebatur, tyronibus & imperitis hominibus formidinem intenderat. Ita quum uix horæ dimidio prælium Asappi sustinere potuissent, tota media acies caesa fugataq; est. Equites Turcæ qui in latera hostium utrinq; magno impetu incurrerant, tametsi multos sagittis lanceisq; confixerant, atq; ordines aliquantum turbarant, quod pedites loco excedere & procurere cogebantur, nihilominus quum de uictis Asappis, Techellini in cohortes atq; manipulos sese adduxissent & cominus prælongis hastis equos petere cœpissent, & ipsi continuò in fugam conuersi sunt. Persæ equites qui spectatores pugnae fuerant, è subsidijs in fugientes turbatosq; inuecti, multos protriuerūt, longiusq; progressi, Bellerbechum sistentem fugam, nec ueri quicquam in densissimo puluere discernentem, circumueniunt, cepissentq; eum, ni à fortissimis stipatoribus periculo exemptus fuisset. Equites paucis amisissis, fuga sibi consuluerē. Asappi supra septem milia interfecti, præterea omnia pedium signa & uis ingens commeatus capta, Techellis quiete unius diei militibus data, ad urbem Cuthciam quæ ad Horminiū est, exercitum admo-
nit. Ea urbs totius minoris Asiæ umbilicū tenet, Anato-

liæq; Magistri equitum sedes est, sicuti in Europa quæ Romania dicitur apud Sophiam Mœsiæ urbē, alterum Bellerbechum confidere uidemus. Fama enim erat magnas opes propter munitionis opinionem eò à finitimis urbibus in ipso terrore belli fuisse comportatas, & cognouerāt, Bellerbechū se ex fuga in eam urbem cum nobilissimis equitum contulisse. Nec dubium erat citari posse exercitum, si aduerso prælij successu confirmatis metu hostibus, omnes uires uno tempore ad-mouerentur. Igitur Techellis dignam eam urbem ratus, quæ aliquo periculo peteretur, tormenta minorā quæ bello ceperat, & sagittarios idoneis locis imponit, ut propugnatores è muro destinatis ictibus deijcerentur. Demū comportari scalas, & tota acie pronuntiarī iubet, omnem prædam militum fore, his uerò qui primi conscenderent, maiora præmia tributurum. Ea spe murum subeunt, nulla uī hostiū, nulla tetorū multitudine, nullo mortis metu deterrentur, quin certatim scalas aut conscendāt, aut per cōfragosa muri alij aliorum innixi humeris commitantur. Supernè uerò ingentia saxa, ardentēs faces, & toto passim muro feruentis aquæ, calcis, ac arcenæ uis ingens in subiectos continuè prouoluebantur. Nec in tanta certaminis iniquitate, quum multi ipso molarium pondere comminutis scælis, laceri, exanimēs, atq; omnibus denique incommo-dis conflictati è muro præcipitentur, quisquam tamē in eo periculo tot ingruentibus telis, pedem referebat. Ignauie enim uirtutisq; militum testes spectatoresq; aderant Bellerbechus atq; Techellis, hic nē irrito incepto abscederet, ira et pudore accensus: ille ut dē

gnitate, salute, ac omnes deniq; fortunas suas in eo discrimine tueretur, pari animo ducis atq; optimi militis officia implebat. Tandem fessis & magna ex parte saucijs propugnatoribus, quos Techellis integros milites qui prelium exciperent, ac vulneratos reuocarent, continuè summitteret, factò impetu duobus simul locis per acruos caesorum in urbem peruaserunt, obtruncatisq; propugnatoribus, ac refracta porta omnè exercitum introduxerunt. Inde per omnes domos miserabilis Turcarum cedes edita, expugnatumq; eodem impetu praetorium, quo se cum familia Bellerbechus receperat. Dux ipse cum uxoribus captus, & praetorium secto marmore & nobili structura in signe concrematum. Cutbeia capta & Turcarum spolijs ornato exercitu, Techellis in animum induxit expugnari posse Persiam Bithyniae caput, si priusquam hostium uires coalescerent, aut ciues perterritis omnibus, aliquid consilij pro tuenda patria capere possent, ipse confestim contendere, & in ea fortuna, studio atq; ardore militum uteretur. Quamobrem indicta profectio die, militibus imperauit, ut corpora curaret, scalas, arma, telaq; pararent, quibus opulentissimam urbem, nec mœnibus tutam, nec ullo firmatam praesidio, hostium opinione celerius aggredereetur. Haec parantem nouus Turcarum exercitus, qui nuper ab Gallipoli per Hellepontum in Asiam traiecerat, a proposito oppugnanda urbis auertit. Namq; Baiazetes multum antea, ad Techellis nomen, et ad Persicae religionis famam excitatus, filijs, nepotibus ac Bellerbecho Asiae praefecto scripserat, ut pararet arma, nonne superstitionis initia opprimeret: darctq; ope

ra, ne quid dextrinè in ea prouincia caperetur. Postquam uero Techellim ex heremita Imperatore factum, unumq; cum haud obscure Persarum uiribus, et ardere bello Asia uidit, Halybassam cum Europaeis copijs eodem emisit. Erat Halybassa genere Macedo, tametsi eunuchus, uirtute tamè fortissimis hominibus comparandus, qui sub Mameete multis fortibus factis militare gloria, atq; optimi ducis nomen adeptus fuerat. Is deducto flore equitum ex Epiro, Macedonia, Moesia, Myrico, Thraciaq; ac aduictis sibi praetorianorum septem milibus (Ianzarij Turcica lingua uocantur) in quibus ob confirmatam bellicae laudis opinionem in omni Turcarum expeditione, et summa uirum, & uincendi certissima ratio semper fuit, ex Chersoneso in Phrigiam profectus est, scripsitq; ex itinere Corchuto, & Acomati Baiazetis filijs, omnibusq; equitum praefectis (quos Saracis uocant) ut quam maxima possent celeritate copias compararent, & in Galatia progredierentur. At Techellis de aduentu hostium certior factus, excedendum Ponto, ac sibi omnino multis de causis in pacatam regionem redeundum existimauit, ne coeunibus undiq; Turcarum copijs, circumueniretur, neue cogereetur iniquissima belli conditione dimicaret. Nanque, nec tutum iter nec pacatum, quicquam si uel paruam aliquam moram traheret, se habiturum arbitrabatur, quum tantum terrarum in tergo relinqueret, tot hostiles urbes, tot flumina, tot infensos populos, quae omnia paulo ante primus hominum fauor, uictoriaeque celeritas aperuissent. Igitur re ad consilium delata, quod praefecti omnes tantulis copijs sine iusto equitatu, cum eo hoste qui &

locorum notitia, & genere ac numero militum longe superior erat, praelio decertare summæ dementiæ, aut extremæ necessitatis consilium esse censebant, collecta pretiosiore præda, ab Horminio per Galatiam citatio re itinere regredi coepit. At Halybassa, cui, ut statim in Asiam uentum sigulis propè horis à provincialibus de abscessu itinereq; hostium literæ, pernicious tabelarijs afferebantur, cognita eorum profectio, Sangarium fluuen superat, ac transversis itineribus, è Cithæia & Ancyram, qua transituros hostes coniectura iudicabat, pergit. inde quum minimum tempus, aut naturæ desiderio, aut lassitudini militum tribueret, quintis castris ad Carasassar in plana Galatiæ peruenit, & nouissimos agminis hostium fessos, uulneribus debilitatos adeptus, interficit. Ibi Techellis, ut hostes atroci spectaculo edito, aut demoraretur, aut à persequendo deterreret, Bellerbechum quem uinctum trahabat, media in uia sequentibus spectandum palo infixit. Nec Halybassa horrendo clarissimi uiri interitum permotus, quicquam tamen de celeritate sibi remittendum existimauit. Quin milites consolatus ut æquo animo itineris laborem ferrent, ac paululum admitterentur, ut supplicium sumerent de immanissimis latronibus qui, euastata prouincia, nec impuberibus quidem, aut Deorum templis pepercissent, sequente die in Ancyreorum agrum descendit. Achomates quoq; cū decem milibus armatorum, ut uires iungeret, eo ipso die superuenit. Quòbrè Halybassa qui nec continuo quidè cursu magnis itineribus antecederet toto exercitu cõsequi poterat, iniquo animo ferè seuissimū hostem impune clabi

è manibus

è manibus. insistere hisdè fugientium uestigijs, cū expedito equitatu cõstituit. Itaq; relictis pedestrib. copijs & Achomati cõmissa exercitus cura, cum octo milibus equitum abeuntes citatissimo cursu persecutus, extremum eorum agmen ad Olygam montem, qui ab Ancyra parum distat laceffere, & inito acri praelio perturbare coepit. Techellis, qui in edito idoneum locum castris paulo antè ceperat, tametsi lassitudine atq; aestu torrentis Solis exanimatos esse milites iutelligebat, nihilominus, quum æquissimo in loco, cum solis equitibus sibi rem futuram sciret, conuerso agmine, ac cõstituitis pronatura loci & temporis exiguitate, suorum ordinibus Turcarum impetum egregie excepit, inuectosq; equites praelongis hastis sagittisq; summoit, apparebatq; hastatum peditum phalange facta, insultante equitatu, nec cessurum loco, neq; indignum quicquam superiore uictoria commissurum, nisi Halybassa mille amplius sclopettarios equites induxisset, qui per uices alij alijs turmatim miro ordine succedentes, plumbeas glades in confertissimam hostium aciem spargerent. Quaprocella, quum magnus eorum numerus sterneretur, necesse fuit phalangem solui. Inde hastati equites, quadiSSIPATIS cæsisq; militibus, densa & stabilis ea acies laxabatur, uehementiore illati impetu cædendo sternedoq; totum propè primum agmen deleuerunt. Techellis in media suorum strage ubiq; conspicuus, quod unum in tantis malis remedium relinquebatur, ex promptissimis atq; optimè armatis nouā aciem facit, eaq; à ouissimo agmine in frontem ductā, equitatu opponit, iubetq; pronunciari, ut milites pleno gradu pugnando in colles

Jese recipiat, eo cōsilio ut milites timore adducti, nō
 tu ipso, sed iussu Imperat. id facere uiderentur. Ita exi-
 stimare naturæ loci difficos hostes, urgēdi insequēdiq;
 finem esse facturos. Halybassa primo prælij successu Je-
 rox, haud dubiè iam inclinata uictoria equites cohorta-
 tus, ne spatium euadendi in montem fugientibus relin-
 querent, premendo urgendoq; instarent: ac breuissimi
 laboris operam, qua bellū uel uno eo prælio finiretur
 sibi ac Baiazeti Imperatori præstarent. Hæc procla-
 mans cum globo equitum per mediam hostium aciem
 perequitauit, ut cæteros accenderet, ac sibi non deesse
 uirilem animum, insigni uirtutis facinore edito testare-
 tur. Quod quum speciosus quàm pro disciplina uerū
 eodem ardore fieri posse consideret, interclusus, & in
 medio circumuentus interficitur. Cæso Halybassa, pun-
 cto temporis prælij fortuna commutata est: namq; Tur-
 cæ, qui dudum pulsus stratisq; hostibus acerrimè prælia-
 bantur, ducis morte perterriti remittere pugnandi ar-
 dorem, sensim cedere, ac demum cōuersis equis pugna-
 loco excedere cœperunt. Ex aduerso Techellini qui
 plus spei in loci munitione, ac montibus, quam in armis
 atq; uirtute posuerant, auctis noua spe animis, & in se-
 gni iam pugna collectis uiribus procurrere, truci ulu-
 latu uictoriam conclamare, atq; hostem in fugam uer-
 tere. Ita fortissimi equites pugnae atq; itineris labore cō-
 fecti, quum fessis ac fluentibus sudore equis persistere
 non possent, insignem certanq; uictoriā, quā dux ipse
 uirtute partā, morte postea temeritateq; corruperat,
 reliquerunt. Techellis tamen si nec refici equos, nec in-
 patentibus campis tutò cōsistere hostem posse, si uesti-

gijs insisteret, sperabat: orbatus tamen suorum prom-
 ptissimis, atq; uniuerso exercitu, in eadē uigilijs, et uul-
 neribus affecto, in Olyga monte conuiescere statuit.
 Inde paucos post dies trans Halym flumen ductis co-
 pijs ad Tasciam, & in Rubra demū saxa se recepit, nō
 procul ab urbe Celenis, quā Marsya annis Poetarum
 carminibus inelytus mediā interluit, hodieq; Maras A-
 ladoli principis regia uocatur. Turcæ ulti magis iniu-
 ris, quàm plenam adepti uictoriā, ad Achomatem, ubi
 signa & prætoriani milites erant, redierunt. Nec mul-
 to post Iunusbassa summæ uirtutis Epirota, qui magnū
 in militia usum habere dicebatur, à Baiazete delectus,
 cum imperio ad exercitum uenit. Is statim, quū sibi co-
 pijs omnes Achomates tradidisset, in Cappadociā pro-
 fectus, dextrorsum ad Antitaurum iter flectens, paucis
 diebus ad Tasciam peruenit, urendoq; ac uastando pas-
 sim uniuersum agrum sub radicibus montis posuit ca-
 strā. Habebat Iunusbassa supraquadraginta milia equi-
 tum ac peditum: præterea magnum numerum curru-
 lum tormentorum, ingentemq; uim omnis generis cō-
 meatus. Quo apparatu territus Techellis, quòd nulla
 auxilia ab Hysmaele mittebantur, quòd nullam tormē-
 torum copiam habebat, quòd clade ad Olygam acce-
 pta saucios consternatosq; metu milites, tantæ multitu-
 dini hostium obicere miserrimū putabat, montibus, ac
 siluis se tenere constituit, sperans si munito in loco cum-
 claretur, aut uentura interim Persarum auxilia, aut te-
 meritate hostiū non omnino iniquam pugnandi occa-
 sionem aliquando haud sibi defuturam. Interea singu-
 lis diebus haud satis digna memoratu prælia uarijs in

locis conferebantur. Namq; Turcæ explorando quertandoq; faciles aditus circumuecti montes, sæpius accliuis collibus ad hostes perueniebant. Techellini contra syluis euolabant, & è præruptis locis, quæ ipsi in castellorum speciem cõmuniuerant, acerrimè depugnabant. Tandem, quum diu quotidiana consuetudine ueluti per lusum leuibus prælijs utrinq; uires tentarentur animaduertèrè nonnulli milites itinera duo non omnino difficilia, per quæ haud angustis callibus exercitum sub signis duci posset. Iunusbassa loci natura contèplatus eodem tempore, hinc Asappos, illinc prætorianos milites cohortatus, erigere aciem in colles non dubitauit, qui per ardua leni gradu prætentis scutis aduersus hostiũ nisiilia subeuntes magno animo ingentem telorum multitudinem sustinuerunt. Namq; hostes occupatis editioribus locis, ueluti è propugnaculis, & tela omnis generis conijciebant, & maiores lapides prouoluebant. Sed directis in cum locum minoribus tormentis, ab ea munitione deturbati, celerrimè locum reliquerunt, quum signa scutatosq; ualida scelopettariorum manus sequeretur, & ueluti grandine effusa tota acies obrueretur: moxq; Techelle receptui canente, in interiores ac munitiores syluas se condiderunt. Sequenti nocte Techellis haud ignarus quantum sibi authoritatis ac uirium ex aduerso certamine decepsisset, extinctis ignibus cum maximo silentio saltu excessit, & per aduersos montes in minorem Armeniam descendit. Nec prius illorum fugam Turcæ senserunt, quam abscente iam cælo, exploratores qui saltum ingressi, impedita, & paucos semianimes inuenerat, renunciauere

euasisse

euasisse hostes eosq; præcipiti fuga petere minore Armeniam. Quod quum Iunusbassa ex captiuis etiam cognouisset impoienti ira gemens, frendensq; quòd non statim ab uictoria saltum omnem indagine clausisset, equitatum qui abeuntes sectaretur plurimis itineribus emisit: nequicquam tamen persecuti hostes, quòd Techellis notis transmitibus rectè in Armeniam properabat, paucis in itinere captis adducens redierunt. Pulso Techelle, Iunusbassa per omnes minoris Asiae urbes intentissima conquisitione habita, quos Persicæ religionis cultores inuenit, omnibus tormentis excruciatos interficit: his uerò qui bello minime interfussent, neq; arma tractassent, inussit frontem, ut stigmatè defectionis titulum præferrent, quos protinus cum affinis, atq; propinquis corũ qui secuti Techellim fuerant in Europam traduxit: sparsitq; per Macedoniã, Epirum, & Peloponesioram, ne si Techellis, qui ad Hysmaelem in finibus Scytharũ bellum gerentem confugerat, copias comparare alias, & bellum renouare uellet, coirèt rursus, & nouas res, noua defectione molirentur. Vix dum pulso Techelli bellum aliud statim ortum atrox cruentumq; intestinis cædibus, quo clarissima terrarum orbis Othomãnorum domus, unius ambitione atq; sæuitia ab stirpe propè interijt. Præcessere imminentes calamitates prodigij loco habitæ, ingens atq; terribilis, si unquam antea, terræ motus, ac subinde repentina & maxime grauis pestilentia, quæ Bizantium imperij caput ruinis atq; funeribus compleuerunt. Quibus periculis territus Baiazetes, ab pestilenti maris ora, in saluberrima Thraciæ loca secessit,

egitq; complures menses sub Rhodope mote apud Ha-
drianopolim: ubi quum minimè prospera ualitudine
uteretur, nec dolore pedum, & senectâ inualidus mun-
ia imperij obiret, de successore deligendo cum purpu-
ratis & familiaribus agitare coepit, diffusus maximè si-
liorum ingenijs, quos præpotentes ferocesq; de impe-
rio dimicaturos arbitratur: nisi se superflite in prin-
cipatum unus ascisceretur, qui conciliato fauore mili-
tium, opportunas regni arces, pecuniam publicâ, clas-
ses atq; exercitus obtineret. Supererant Baiazeti filij
tres, Sciansciao, Mahumeto, & Alensciaco iam pridè
morbo absumptis: Achomates, Corchutus atq; Sely-
mus, florenti ætate omnes, sed diuersis inter se uitijs,
atq; uirtutibus insignes, Achomates consilio, æquitate,
belli & pacis artibus pollens, clarusq; quòd duobus
iam regiæ in dolis adolescentibus filijs stiparetur, secun-
da nominis fama ipsos præsertim Asiæ populos &
principes aulæ, paternumq; animum occupat. At
Corchutus ob mitè ingenium, tranquillioresq; natu-
ram sapientiæ studijs delectatus, tametsi cognitione hu-
manarum rerum, ac ætatis prærogatiua ab Achoma-
te superabatur, nihilominus quum apud patrem uete-
ris pietatis, & summi benefecij memoriam non omni-
no obliteratam esse confideret, imperium triginta an-
te annis apud eum depositum, reposebat. Namq; Ma-
homete uita functo & Baiazete eius filio in Cappado-
cia procul agente, prætoriani milites, & nonnulli eque-
stris militiæ principes, qui tunc Bizantij aderant, Isa-
cho & Mesithe purpuratis attollentibus Corchutum
adolescensulum imperatorem delegerunt, & traditis

arcibus,

arcibus, atque thesauris auito in solio constituerunt: ut
ipsi tutelæ nomine, ex arbitrio cuncta imperij munia
administrarent. Nec Baiazetes ab Amasia Cappado-
ciæ rediens, quanquam se fraudatum iure imperij pla-
neq; proditum ab omnibus quereretur, quicquam ta-
men præcibus & lachrymis impetrasset, nisi in ipso
egregiè pio, modestissimoq; adolescente primis statim
imperij diebus ingenuus pudor, & parentis reueren-
tia, omnem regnandi libidinem superassent. Siquidem
Corchutus nolentibus etiâ his qui detulerat, sceptrum
patri restituit, unde illi mox liberalitate patris Lycia,
Caria atq; Ionia, cum nobilissima Asiæ ora ab Attali-
co sinu Phocæam usq; cesserunt. Porro Selymus maio-
res spiritus gerens quum priuatam fortunam minimè
pateretur, uti rei bellicæ magnopere deditus, una ma-
ximè liberalitate, astu, comitate, bonis malisq; arti-
bus ad imperium contendebat. Nec maximum bellum
& paternum regnum affectanti, studia prætoria-
norum deerant, qui miscere cuncta bellico tumultu
malebant, unde honores, atque diuitiæ certa la-
boris atque audaciæ præmia peterentur, quam sub
æquo sedatoq; principe qui esset damnosæ pacis cul-
tor inglorius otiosam inutilemq; militiam perferre.
Is habitus animorum erat in prætoriano equite, &
Ianzarorum peditum consensus, quum Baiazetes
qui haud dubiè Achomatem successorem sibi desti-
nabat, sparsis in aula super eare non omnino uanis
rumoribus, filios pari ambitione ad imperium profe-
rantes suis sedibus exciuit. Primus omnium Selymus clas-
se in Ponto cõparata ab Trapezunte urbe, Theodosiâ

ad nauigauit: Adijtq; in eadem Cherfoneſſo Mahometem Præcopitarum & Tartarorū regem, cuius filiam iam antea inuito Baiazete uxorem duxerat. Eum delectis conſilijs ſuis obſecrat, obteſtaturq; per foedera ſanctiſſimæ cognationis, ne ſibi genero in ſumma rerum occaſione deeſſe uelit, docetq; quanta ſibi ſpes ad iſcēdi imperij ab amicis prætorianisq; militibus proponatur, ſi propius accedat, patremq; de trāſferendo imperio cogitantem, aut arte conciliet, aut ab inſtituto conſilio eligendi conſtituendiq; ſucceſſoris, ducto in Græciam exercitu armis deterreat. Tartarus collaudatis eius conſilijs, ut ſocerum decuit, alias conſeſſim naues ex Ponto atq; Mæotide, uicinisq; præſertim Coppa Tanaiq; emporijs, quæ ſunt ad Tanaim annem, cogi iubet. Quindecim milia equitum armat, atque hæc omnia Selymo attribuit, ac maiores copias ſi bello cōtendat, ſe continuo miſſurum pollicetur. His properè conſeſſis Selymus Boryſthene ſuperato per Valachia profectus, Danubium apud Cheliā urbem equitatum omnem traducit. Claſſem uerò ad Varnæ portū, quæ Dionyſiopolis olim fuit, in finibus Bulgariae & Thraciæ conuenire iubet. Ipſe alias ex itinere copias conſcribens ſimulando aliud, quo ſuum conſilium tegeretur, expeditionem in Pannoniam edicit. At Baiazetes, qui Selymum ab Trapezunte in Europam multo antè tranſiſſe cognouerat, admiratus quòd non planè ſcilito Techellis & Perſarum bello, ex Aſia diſceſſiſſet, quòd priuato conſilio contractis externis auxilijs aduerſus pugnaciſſimam Hungarorum gentem difficile bellum pararet, quòd loca Thraciæ proxima terreſtri

exercitū,

exercitu, Euxinum uerò ualidis claſſibus obtineret, timere cœpit ne hæc omnia contra ſe pararentur. Enim uerò iniqui turbidiq; hominis ingenium callidus pater perſpectum habebat, uel ex eo maximè, quòd ſe in ſcio ſuperbè admodum ac insolenter, ducendam ſibi uxorem è Tartaris iudicaſſet, ac ſumma demum arrogantia exercitus terra mariq; parafſet: intelligebatq; modico eum imperio non contentum fore, qui ampliſſimum audacia ac ſcelere parare poſſe conſideret. Attamen eius uim atq; ferociam diſſimulatione leniēdam magis, quàm eo tempore contumelijs exagitantā exiſtimans, oratores ad eum mittit: qui doceant quanto cū periculo Turcæ ſuperioribus temporibus ea bella tractauerint, exēplo debere eſſe auum Mahometem, qui inſeliciter Pannoniorum arma ſæpe exercuerit, promde commodiorem rerum occaſionem opperiretur, ut maturiore ideoq; tutiore conſilio, & maioribus uiribus id bellum ſuſcipere, & cum certa prope ſpe uictoriæ gerere poſſet. Ad hæc Selymus reſpondit, ſe Achomatis iniurijs exſtimulatum, Aſiam reliquiſſe, tranſiſſeq; propterea in Europam, ut amplioris ditionis præſecturam pro anguſta, ſcilicet ſteriliq;, & tum ex inducijs pacata, quàm ſpectantem ad Hiberos & Colchos, inter ſaxa montium degentes pater attribuiſſet, ſibi armis ex hoſtili prouincia uindicaret. Quòd uerò Hungaros tanquā inſuperabiles bello minime laceſſendos dicerent, ſe nō eſſe eius animi, ut ullis periculis, ullis uè difficultatibus terreretur, quando antiqua illa iam mutata eſſent, mutatis ſcilicet regibus, & non labante modo, ſed ſerè cuerſa gentis uetere diſciplina, Vladislaus

dispar ingenio uirtuteq; Matthiæ fortissimo successisset: nec ipse morte aut belli communis casus ab inuentæ etate timere didicerit, forti enim animo & honeste quidem petenti audentiq; neq; Deos neq; homines defuturos. Deceuisse se pro sua dignitate, quam patrum nimia fratrum potentia confregisset, aut in acie non indecoram mortem, aut propagare imperij fines, ne omnino postremo loco natus, in Othomannica domo postremus quoq; uirtute, & gloria uideretur. Legati tamen si Selymus omnibus sermonibus nihil pacatum ostenderat, munera tamen patris nomine, quibus serox atq; inimicitis animus molliretur addiderunt. Nam Samâ, Ariâ, quam Scenderouit Belgrado oppositum Hungari uocant, ualidam Mysorum urbem in Pannonia finibus, & complura oppida regionis ueteri eius imperio adijciunt, itemq; sexaginta aureorum nummum millia dinumerant. Præterea lanceas addunt, & sericas uestes mille numero, magnamq; uim commeatus, quibus rebus contractos milites donaret atque aleret, ne spe prædæ domo exciti grauiter ferrent, si absq; munere dimitterentur. Selymus oblati opportunè muneribus acceptis, ambiguo magis responso atque incerta spe suspensos legatos ad patrem remisit, quam quod ex antiquis consilijs suis quicquam remisit. Exacuebant animum imperij cupiditate accensum occulti ab amicis nuncij, ac literæ monentes uti approperearet, atque omnem spem in celeritate poneret, quod sub eius profectioe Achomatem à patre accersitum ex Cappadocia mouisse arma cognouerant. Interea Biazetes his etiam de causis permotus, ad id quod animo mul-

tum ante

tum ante proposuerat descendit, ac regem successorumq; dicturum profiteretur, qui se annis ualitudineq; confecto, parem tanto imperio regendo uigorem integre etatis afferret. Ea quum per quatuor Bassas qui bello paceq; proximum regi locum obtinent, prætorianis militibus deferrentur, extemplo ab omnibus ordinibus reclamatum est, se nullum alium quam Biazetem, cuius auspicijs amplius triginta annos meruissent, imperatorem uelle: non passuros priuatum eum in obscuro uitam agere qui tot uictorijs, tot urbibus bello captis, Othomannicum imperium in summam amplitudinem perduxisset. Satis in eo uirium superesse si uegetæ adhuc etatis honore, dignitatem diuturnitate imperij, & gloria rerum gestarum partem retinere uellet. Eum enim ex liberis ad imperij sedem suo tempore peruenturum, qui patri legitime successurus esset, uiueret modò ipse incolumis ac multos regnaret annos. Nullam quidem post fata patris futuram apud filios de regno controuersiam, quum id Othomannorum proles, uetere patrum instituto, iure tantum atq; ordine, nullo ambitu, & nullis adiuta suffragijs adipisci consueuerit. Quòd si forte priuato iudicio & noua tanquam inducta adoptione, eum non deligat, quem per leges nunquam antea uiolatus populi militumq; consensus imperio destinarent, fore, ut humana diuinamq; omnia miscantur. Ceteros enim fratres, tam insignem contumeliam non laturos, nec quieturos unquam, donec impotenti patris libidine amissam dignitatem, tanquã abdicati spretiq; cum omnium rerum cõturbatione armis recuperet. Hæc milites edocti ab amicis

fautoribusq; Selymi, qui centuriones & uexilliferos pecunia & pollicitationibus subornarant, palam eloquebantur, ut Baiazetem à proposito deterrerent. Ceterum ille eorum animos ab Achomate minimè alienos esse existimans, quod à illius dignitatem ad quem spectaret imperium, aduersus omnium iniurias tutaturos, elato animo profiterentur. Achomatem electurum se dixit, si is ab omnibus ordinibus probaretur. Sed prætoriam qui corrupti muneribus fidem libertatèq; ueniderant, probare quidem ac laudare Achomatem, sed principè creari supersite altero, neq; ex uetere Othomannorum consuetudine, neq; ex commodo militum, neq; ex usu imperij esse dicere, quòd nec fratres Corchutus, atq; Selymus, nec ipsi prætoriani ullam ex infidelitatis suspitione calumniam æquo animo tolerari sint: si de uoluntate atq; modestia optimorū filiorum suspiciosus pater, aut de fide constantiaq; fidelissimi exercitus, eū se penumero expertus imperator addubitet. Intoleradū quoq; cunctis uideri quòd præmijs per interregnū dari solitis, ex ipsa externæ religionis hominum præda, odioso eius insoliti facti præiudicio, milites fraudètur. Namq; mos est, ut defuncto statim principè, Iudei & Christiani expositi Turcarum iniurijs, qui Bizantij, Peræ, Hadrianopoli, Thessalonica, Præsiæ uè mercaturæ causa degunt, à prætorianis per multū mercimonijs omniq; substantia spolièntur, prædæq; habeantur. Neq; prius milites sacramento rogati in uerba noui principis iurant, quàm is omnem prædam donatiui nomine concesserit, & per caput sum quòd maximum apud Turcas iusiurandum existima-

tur, affir-

tur, affirmarit se nullam ex fontibus petitorum pecuniam, atq; omnem eius maleficij memoriam aboliturum. Baiazetes postquàm omnibus consilijs suis aduersari milites uidit, ut corruptæ eorum mentes ampliore pecunia caperentur, quingenta aureorum milia prætorianis se diuisurum pollicitus est, si Achomati fauerent, neq; ius, aut potestatem dicendi noui regis intercessionibus impedirent. Nec publicani redemptoresq; deerant, qui magna ex parte ab hisdem peregrinis mercatoribus, eam summam se exacturos & in gratiam Baiazetis representaturos profiterentur. Uicit tamen Fortunam Achomatis improbitas & peruicacia prætoriani militis, quanquam magna erant quæ proponebantur: Siquidem uberiora præmia destinauerant animis, si pro temperato probòq; principe, prodigijs ferox, & pacis impatiens, studio atq; opera militum ad imperium eueheretur. Per hunc modum sua spe depulsus Baiazetes, dissimulandum sibi in præsens & compresso animi dolore ignominiam, quàm occultè ferendam existimauit, dum sese occasio conficiendæ rei aptior & tutior aperiret. Interea Selymus ab amicis certior factus quanto studio, quantaq; partium cōtentione prætoriani patris conatibus obstitiissent, ne diutius hominum uoluntates mora et tarditate frustra retur, neu propensissimis in se militum animis diffidere uideretur, relictis Pannoniæ finibus exercitūq; in Thraciam ducto, non longè ab Hadrianopoli loco edito confedit, unde castrorum fremitus exaudiri, & tentoria è summis urbis tectis conspici poterant. Mittitur inde ab Selymo in urbem nuncius, qui mandata patri

ferret. Eorum summa fuit desiderare se plurimum, qui per multos annos absens patrem non uidisset, in eum complexus deuenire, antequam Trapezontem petiturus mare traïceret, quando eum exacta & precipiti etate nunquã fortè esset interuisurus. Pertinere quoq; ad quietem Asiæ, liberorumq; concordiam, si apud patrem, communem arbitrum & disceptatorem conuersiæ proponerentur, quæ sibi cum Achomate intercederent, nec tuò seruorum fidei committi possent: statueret colloquio diem, locumq; deligeret, nec grauaretur exosculadæ manus facere potestati quod obscuri & tenuibus amicis, nedũ liberis, maiores tribuere consueuissent. Baiazetes qui paucis antè diebus cognito Selymi aduentu, planeq; perspectis eius consilijs, aliquot sanzaccos cum delecto equitatu è proxima Grecia præsidio acciuerat, & custodias in urbe disposuerat, timens ne specie colloquij milites à filio amicisq; eius deprauati, qui iam tum onerati promissis atque muneribus occultè descuerant, ab se penitus alienarentur, atque ipse demum uel aperta ui, uel insidijs circumuentus opprimeretur, spem omnem colloquij tollendam iudicauit: grauitè incusato Selymo, quod alienam prouinciam introductis copijs occupasset, quod armatus colloquium postularèt, quod denique sua humanitate ac patientia, tam insolenter abuteretur: Non esse ab eo quicquam expectandũ, quod ad concordiam pacemq; pertineat, qui externo equitatu circumdatus, iniussu patris bellũ pararet, & fidelissimas Othomãnico nomini gètes, per quas iter faceret effusè popularètur. Proinde eũ rectè facturũ si Thra-

cia, Euro

cia, Europaq; excederet, & dimisso exercitu in Pontã prouinciam suam reuerteretur. Hoc si faceret maiorẽ sibi quã unquam antea apud patrem gratiam beneuolentiamq; pariturum: si in incepto persisteret, se eum non pro filio, sed pro hoste habiturum, nec defuturos, qui tantam audaciam, summæ proximæ perfidie, statim ulciscerentur. Dimissis legatis, Baiazetes ea quæ sequuta est nocte per speculatores cognoscit Selymum motis castris recta Bizantium petiturum, quod ab amicis accerseretur, qui existimarent, si ipse cum exercitu propius accederet, in urbe intestinos motus orituros. His cognitis Bizantio timens, ne Hadrianopoli sedèdo imperij sedes amitteretur, prima luce proficisci constituit. Discedente autem Baiazete, Selymus trepidantibus Hadrianopolitanis, ne si resisterent intempestiua fides exitio foret, urbem ingreditur: recreatoq; ex præfente urbis copia uniuerso exercitu, quod antea sibi animo agendum proposuerat, ut patrem antecederet, maioribus itineribus Bizantium uersus contendit. Vix dum Baiazetes ad uicum cui nomen est Chiuulus peruenerat (is medio fermè itinere à Bizantio uiam militarem amplectitur) quum ab coactoribus agminis conelamatur adesse hostium antecursores, eos carpere nouissimos ordines, & iam laceffendo instandoq; uniuersum postremum agmen denorari. Baiazetes noua re perturbatus magis, quã territus, ne quid fugæ simile profectio habere uideretur, statui signa omnèq; exercitum consistere iubet, eo proposito ut si acrius instaret hostis acie decertaret. Duces & purpurati qui aderant aut ueterè amicitia, aut noua inclinatione animi,

aut spe cognationis atq; potentia in Selymum propera-
 si, eiq; propterea oblique callideq; fauentes, non pro-
 bare consilium imperatoris, quod leuitate atq; auda-
 cia filij usq; adeo permoueretur, ut praelio rem commu-
 tendam existimaret: funestissimam fore uictoriam si in-
 consulte superbientem, ac nihil nociturum filium supe-
 raret. Contra, patrem si fortè succumberet miserimam
 conditionem, cum uniuerso exercitu subiturum, cuius
 euentus tanto periculosus instare discrimen, quanto
 ipse rerum bellicarum apparatu, & numero copia-
 rum esset inferior. Comprimeret iram, nec tot eximias
 laudes bello paceq; partas, in extrema etate, foedo ex-
 tu maculare properaret. Vnum omnino consilium sa-
 lubri prudentia plenum uideri, si de profectioe cele-
 ritateq; nihil remitteret, & continuò Bizantium pro-
 ficisceretur. Selymum enim citò temeritatis poenas da-
 turum, si Bizantio excluderetur, nec dubium fore quum
 in reditu ab his quorum agros esset populatus, homi-
 stius quam paterno gladio cum latronibus suis caderet.
 Huius sententia princeps erat Mustaphas antiqui
 or è tribus purpuratis, qui summæ rerum consilio pra-
 positi Bassæ uisus appellantur. Is tum ingrato prauoq;
 animo Batazetem, tanquam nimis diu regnantem fasti-
 diens, oderat etiã propter priuatas offensiones, ex col-
 legarum æmulatione conceptas. Selymum uerò spiritum
 atq; oris indole Mahometem auum referentem, à quo
 ipse fuerat educatus, tanquã imperio dignissimum oc-
 culta propensione animi prosequeretur. Erat Mustaphas
 ex oppido Seres, apud Amphipolim Græco sacer-
 dote genitus, ingenio uastro, subdolo, semperq; uenali,

quos animi morbos maligno obtutu distortisq; oculis
 præferebat. Secundũ Mustaphã erat Bostages hortorũ
 præfectus, ex Ducagina familia apud Aetholos clara,
 & illustri, propterea Ducaginoglis appellatus, homo
 auaritia, ambitione, perfidia infamis, ut & postea tur-
 pissimus uitæ finis ostēdit. Huic Selymus filiã etate iã
 nubilem in præmium corrupta fidei, occulta pactioe
 desponderat. Quibus etiam artibus Aiacem Ianizarò-
 rum prætorij præfectum perpulerat, ut sibi ad impe-
 rium, quò se fatis uocari prædicabat, contententi, stu-
 dium suum operamq; præstaret: centurionesq; singu-
 los opimi donatiui promissione in partes traduceret.
 Eodem ceteri minores duces, aut eadem præmiorũ spe
 corrupti, aut potentioribus refragari non ausi, inclina-
 bant. Vnus omnium Cherseoglis Bassa uir egregiè pró-
 bus, sine ullis fallacijs, constanti atq; integra fide erga
 imperatorem eundemq; socerum, Selymũ impotentiam
 supra sas & æquum insolescentis, retundendam ui, ar-
 misq; censebat. Non laturos inermes Scythas, uel nume-
 ro superiores, primum prætoriani equitis impetum.
 Ianizaros uerò quorum fides cognita, & multis peri-
 culis spectata uirtus esset, inuicti imperatoris deq; ipsis
 optime meriti salutem & dignitatem utiq; defensores
 atq; ab eo uindicaturos, qui nec Deum scelerum ulto-
 rem timeret, nec parricidij nomē, apud homines uere-
 retur. Proditret modò ipse ad milites uultu, fiducia ple-
 no, hortareturq;, ut acceptorum beneficiorum sacra-
 menti, meminissent. Admonet me locus postquam in-
 mentionem Cherseoglis incidimus, ut propter uiri cla-
 ritatem, cum summa erga Christianos pietate coniun-

Et̄a eius ad Turcas transfugij causam paucis enarrem.
 Nō enim ut ceteri ferē omnes à prima pueritia perde-
 lectus Christianis parentibus erepti, sed iam planē vir,
 ita à morum religione discessit, ut nunquam ex arcano
 ueræ pietatis obliuisceretur. is Chersæctij reguli in il-
 lyrico, ad mōtem Nigrum filius, quum adamata ei spō-
 sa quæ erat è stirpe Seruicæ Despoti, ad paratas nup-
 tias duceretur, concupiuit eam illico, quòd esset egre-
 giæ uenustatis, procaci oculo improbus pater, omnēq;
 pudorem superante libidine, sibi statim impotenter ex-
 cluso filio nuptias celebrauit, frustra reclamantibus
 propinquis: qui id facinus filio contumeliosum patriq;
 & domui infame detestabantur. Itaq; iuuenis tantæ in-
 iuriæ indignitate commotus, præcipitiq; actus despera-
 tione, ad proxima Turcarum præsidia, atq; inde Byzã-
 tium se contulit. Hinc mirari licet quantum in eo fortu-
 na potuerit. Productum siquidem Baiazetes, cum leto
 ore, quòd erat nobili clarq; patre genitus, exceperat
 & transfugij causam probasset, subridens, esto, inquit
 pacato animo generose, ab ista indole tua maiore mul-
 tō quàm paterna domus ferat, forte dignissime. Iam ti-
 bi pro erepta sponsa obscuri & exulis reguli propin-
 qua maximū imperatoris filia, eaq; præcellentis forma
 matrimonio tradetur. Nec multō post abiurata Chri-
 sti religione, Stephauicq; nomine deposito, Achomates
 & Chersæoglis uocatus, Baiazetis gener effectus est,
 indeq; locum summæ dignitatis inter Bassas purpura-
 tos promeruit: tanto tamen nostræ religionis studio,
 redeundiq; desiderio, ut quum in arcano animi nostræ
 religio conderetur, crucifixi seruatoris imaginem, in
 se.

secretissima cubiculi parte armario inclusam, noctu
 exclusis arbitris, adoraret. Hoc nos à Ioanne Lascare,
 cui ipse tanquam amicissimo eam imaginem ostendit,
 accepimus. Hic Methone capta, patritios Venetos, quū
 reliqua captiuorum multitudo, crudelem in modū Ba-
 iazetis iussu in eius conspectu trucidaretur, exorato
 principe conseruauit, Andreamq; postea Grittū, quem
 aliquot post annos inelytæ uirtutis nomine Veneti
 principem crearunt, captū Byzantiij, teterrimoq; sup-
 plicio destinatum, non modò suis precibus eripuit, sed
 impetrandæ pacis magno Reipublicæ Venetæ commo-
 do authorem fecit. Innumerabiles Christianos barba-
 ris seruietes, cum auctoritate, tum ære suo piè rede-
 mit. Nec illud quidem erga literarum studia eximie be-
 nignitatis officium prætermittendum uidetur, quòd
 Lascari, quem supra memorauimus Græcorum nobi-
 lissimo, pariter atq; doctissimo antiquos codices iussu
 Leonis decimi conquirenti, cunctas Græciæ bibliote-
 cas impetrato ad id regio diplomate, liberè excutien-
 das aperuit. Huius igitur uiri Baiazetes, ea quæ supra
 diximus adhortatione confirmatus, quū è prætorio in
 uadentiū iam hostium, suorumq; trepidantium strepi-
 tum, clamoremq; audiret, & frequētes nunciarent se-
 lymum direptis aliquot sarcinis, Tartaricum equita-
 tum extremo agmini circūfudisse, fremēs et præ impo-
 tētī ira lachrymas fundens, è tabernaculo prodit uehi-
 culo impositus quòd pedib. æger equo uti nō poterat,
 cōuersusq; ad prætorianos de more circūfusus, patiem-
 ini, inquit, alumni milites, custodesq; corporis mei,
 qui triginta amplius annos mecum summa felicitate

militastis, & bello pacetq; ea præmia tulistis, quæ esse uestra, & erarij facultate, ampliora consensus uester actis cumulatè gratijs iudicauit, patiemini, inquit, à nequissimo filio nihil tale meritum patrem, à sedis patris latronibus uestrum imperatorem morbi senectutis uitijs conflatum, crudelissimè trucidari? Deserat ego in hac mea tristi canitie, extremoq; ætatis actu, & per eos hostibus tradar per eos, inquam, qui quondam summa fide eximiaq; uirtute, & dignitatem meam aduersus Gemem fratrem, atque hoc ipsum sæpe imperium aduersus bellicosissimas gentes tutati sunt, & fortiter defensum felicissimè prolatarunt? Neque uerò ego, quæ de alienatione exercitus ad aures meas, cum maximo meo dolore perferuntur tam facile crediderim, neq; si maximè credam, tanti timoris sim, ut aut animo deficiam, aut durius consulendum mihi existimem. Nā quid ego de fuga cogitem? uelut alibi fideliora quam apud uos, & maiora præsidia paraturus? Quæ porro uestra spes est, quanquam infamis, & perditæ? Si qui uestrum (neque enim omnes ita insanire crediderim) nulla sacramenti reuerentia, nullo hominum pudore, nullo cælitum metu, animum summi sceleris cogitatione maculastis maiorā ne præmia ex defractione atq; perfidia quam ex fide constantiq; officio consecutores uos esse confiditis? At etiam nonnulli impudentissimè suadent, ut ægrum hoc & exangue corpusculum, melioribus casibus seruem, & me fugæ atque dedecori tradam, potiusq; salutem cum ignominia, quam decorum honestumq; uitæ finem cum dignitate & gloria complectar. Quod tantum abest, ut ullo metu per

territus

territus faciam, ut contra nullam prælio moram sim facturus. Periclitabor in meo hoc supremo discrimine fidem uirtutèq; uestram, & sigillatim omnium uoluntates, ut aut magno Deo auspice perditissimi hominis impetum frangam, aut certè cum alijs, qui in officio fideq; persisterint, honesto uitæ exitu triginta annorum imperator à custodibus corporis scedè scelestèq; proditus ac desertus occubā. Hac oratione permoti ex Ianizario ordine gregarij milites, quibus propter eorum leuitatē & multitudinē, duces atq; cæturiones ab Selymo percunij expugnati, consilia trāsferendi imperij minimè cōmunicauerāt, cō clamare cœperūt, ne dubitaret præliū cōmittere, & suā fidē pristinamq; uirtutē experiri, tanta quidē alacritate ac studio omnium, ut uoce, manibus, et telorum crepitu se fortissimā operā præstaturus significarēt; & magno cū dolore infidelitatis suspicio nē sustinere uiderētur. Hos ceteri eodē clamore secuti sunt, qui iam animo in Selymū inclinauerāt, & illi in primis exercitus, atq; aulæ principes cōmutata uoluntate, siue pudore sceleris, siue eo metu, ne si in tempestiuè cōtra multitudinis opinionē atq; iudiciū aliquid tētaretur, exitiabili incepto, et Selymi spē omnē abrūperēt, & sese præcipites darēt. Igitur, ut est eorum hominum consuetudo, qui mobilitate atq; malitia animi dum conuinci, aut deprehendi maximè timent, præsentis perfidiæ secundum scelus nouamq; perfidiam addunt. Mustaphas atq; Bostanges ad cohortandos milites instruendamq; aciem, ut palam summum erga imperatorem studium simularent, è prætorio discedunt. Baiaczes curru uectus, monente atq; instructe Cher

segle acies hoc modo constituit. Vniuersum Sanzacorum equitatum (erant enim circiter sex milia) præcedere, prætorianas uero nobilium alas, quas Spachio-glanorum & Siliphatarorum uocant, ex instituta regij agminis ratione à dextra laeuâq; prætorie phalangis ubi ipse erat, latera stipare iubet, præsidio autem impedimentis ad quatuor milia seruatorum equitû relinquit (Hi cultu apparatusq; armorum auratis cristatisq; capitum tegumentis, etiam ipsos Sanzacos & purpuratos, dominos suos uirtute equantes cum præsidio, tum splendari & pompæ habentur) ac demum signa canere, rubrumq; uexillum explicari imperat. Ex aduerso Selymus Tartaris in utroq; cornu, Turcis autem in medio collocatis, lunata acie, quod multum equitatu ualebat, paternas copias ferè undiq; circumplexus, impetum fecit. Tartari, quum ad hostem intra semistadij spatium peruenissent, agminatim more suo sese in gyros magnosq; orbis introrsus uacuos, coronæ modo decurrentes, ut aduersi auersiq; pariter sagittarent, magnam uim sagittarum uniuersæ propè aciei superfuderunt, cum insigni utiq; Turcarum equitum equorumq; maxime detrimento, quum Tartari, qui introrsus à prima ipsorum acie sunt non rectè in hostem, sed in cælum sagittent, ut sagittæ grauiore impetu ponderèq; decedentes, inermia capita & nudos equorum Sanzacorum usu edocli, elatis supra capita scutis, ueluti in coherentem testudinem constipati, cum sagittarum imbreni constantissimè pertulerunt, concitatisq; equis, & intentis hastis, ad congressum manumq;

numq; uenire properarunt. Neq; prætorianus eques occasioni defuit, quin in mediam Selymi aciem ubi Turcæ equites erant inueheretur, atq; ita repente factum est, ut tria prælia tribus in locis uno tempore simul arderent. Nam Ajax septingentos circiter sclopettarios è Ianizarorum phalange detraçtos, Tartaris in extremo eorum cornu opposuerat, & seruatorum ala, quam diximus impedimentorum præsidio relicta, uir erat nauandæ operæ cupida, altero cornu Tartaros sarcinis hærentes cum multa cæde repulerat. Pugnatum est à meridie ad occasum Solis Selymo multis in locis prælium restituentem, longèq; omnium acerrimè fortissimèq; pugnantem. Sed quum fugæ initium iam ortum esset ab his Tartaris, qui sclopettiorum procellam & crepitum, pauentibus præsertim eorum equis, & retro uel inuitos sessorum asportantibus, sustinere nequuerant, reliquæ acies quin fugæ se darent, ne quo imperio, neq; minis inflictis etiam uulneribus contineri potuerunt, atq; ita pedites ferè omnes, quos Selymus Ianizarorum cultu armauerat, ab equitatu uictore undiq; circumuenti trucidatiq; sunt. Selymus ubi susas prostratasq; copias uidet, quod uulnere accepto tardabatur, in recentem equum illatus, exceptusq; periculo à turmis Turcarum suorum quæ superfuerant, Tartarorum ante abeuntium uestigijs insitit. Nec multo post uictores scilicet subsequi & iam adesse ratus, cum paucis incitato perniciosissimi equi cursu, sese utique fatis suis reseruans, Varnam per fugit. Erat is equus unicolor absoluta nigricie, cui Carabulo, id est, atræ nubi nomen fuit: huic postea Selymus tan-

quam emerito uacationem dedit, sic, ut in honore habitus sine fessore, sola ex textili auro stragula protectus, ad Persas usq; & mox in Aegyptum deuehretur, eiq; demum mortuo ad Memphim, Alexandri Magni exemplum secutus sepulchrum condidit, regia quidem animo, nisi necati ab eo fratres, sepulturae honore caruissent. Baiazetes ea die ex his qui cum Selymo fuerant paulominus dimidia parte caesa aut capta, sexcentos tantum equites peditesq; desiderauit. Scythicis autem sagittis amplius tria milia hominum uulnerata reperit: quod detrimentum summa crudelitate mox expiatum est: producti enim captiui fere omnes in conspectum, iubente eo trucidantur. Ab hac memorabili pugna Chiurleus pagus, antea obscurus & ignobilis, claritatem accepit. Sed multo quidem maiorem a fatali Selymi sorte, quum paucos post annos eodem in loco Selymus, pestifero atrociq; ictus morbo, immaturum accerbissimumq; uitae finem inuenerit, magno

Deo (quod credi par est) primae temeritatis scelus uindicante, & patrati parricidij iustas exigente poenas. Neq; enim superi eos in terris diu felices esse uolunt, qui ab immani crudelitate omnem humanitatem exuerint.

PAVLI

PAVLI IOVII NO-
VOCOMENSIS EPISCO-
PI NV CERINI HISTO-
riarum sui temporis.

LIBER XIII.

BAIAZETES secundam eam uictoriam Byzantium reuersus, primum omnium donatiuum militi exoluit, coactisq; ad opus circiter quindecim feruorum milibus, moenia terrae motu multis in locis hiata aut collapsa restituit, deditq; operam mitescente iam pestilentia, ut reuocatis incolis, diu intermissis aulae splendor, & pristinae desertae urbi frequentia redderetur. Interea Achomates, quem uix dum pacata Cappadocia propter fratris protectionem, & sanam comparati exercitus ab Amasia mouisse demonstrauimus, cum uiginti milibus armatorum per Galatiam atq; Bithyniam, Scutarium uenit, id oppidum Chalcedon olim fuit, pertinetq; ad Thracij freti angustias contra Byzantium, positisq; iuxta litus tabernaculis, quid pater ab tanta uictoria consilij caperet, opperiebatur. Etenim eius animum summa obtinendi imperij spe impluerant, praeter iuris praerogatiuam, patrisq; iudicium & popularis fauor, & propria uirtus. Igitur frequen-

tes nuncios Byzantium lembis diu noctuq; transmitti
re, Baiazetem per literas summis precibus obtestari,
& orare, ut maturè quod animo destinarat, in eare-
rum occasione perficeret. Amicos uerò ac familiares
suos sollicitare, ut propensiorè sibi redderent patrem,
consilia creandi regis magis & magis laudarent: da-
rentq; operam, ut postquam Selym temeritatem atq;
impetum Dij & Fortuna ex merito confregissent, ipse
amicorum beneficio subleuatus, & suo iure, & rerum
imperio potiretur. Baiazetes qui uetere suo propo-
sito totus in Achomatem ferebatur, his quoq; sermoni-
bus ad id, quod sibi constituendum esse decreuerat, fa-
cile perductus est. At protinus patefacto consilio tri-
remes exornari iubet, quibus Achomates ab Chalce-
done Byzantium adueheretur. Sed milites præfectiq;
quos Selymo fauere supra docuimus, iterum refraga-
ri, eademq; illa memorare, quæ apud Hadrianopolim
adduxerant: in summa, non esse passuros eum tanquam
etate inutilem euurare imperium, qui modo forti con-
stantiq; animo pro imperio ac dignitate feliciter dimi-
casset: se Baiazete incolumi neminem alium imperato-
rem salutaturos, neq; se tamen spem præcidere Acha-
mati, neq; uerò ipsum uoluntatibus militum debere dis-
fidere, quin eorum fauore & studio, uir cognita pro-
batèq; uirtutis & ius æquum, & imperium, quod si-
ne controuersia ad ipsum tanquam natu maximum
pertineret, suo tempore posset adipisci: satis superq;
recenti prælio demonstratum esse, quantum spei ab
imperatore in militum animis sit reponendum, qui
pro fide atque officio offerre se morti, & iniquissimo
prelio

prelio non recusarint. Hac militum confirmatione Ba-
iazetes spe sua deiectus, siue (ut aliqui crediderunt) re-
gnandi consuetudine allectus, quòd ab recenti uictori-
a, neq; senem se, neq; inualidum ad regendam eam
imperij molem, ueluti rediuuio quodam animi uigore
iudicabat, Achomatem monuit, ut ab Chalcedone ab-
scederet, atq; in prouinciam suam reuiceretur, se tunc
cum Cappadocia accersiturum, quum liberalitate mol-
litis prætorianorum animis, & collecta sensim princi-
pum gratia melior conficiendæ rei occasio præbere-
tur. Achomates spe atq; opinione fraudatus, seq; & à
patre deludi, & à prætorianis militibus despici que-
stus, nouis precibus minas addit, in patrem acerbe in-
uehitur, quòd se tot terrarum spacia emesum, ipsiusq;
præsertim literis euocatum, despectui omnibus atque
ludibrio exponeret. Quòd si Baiazetes desipere per-
seueret, & tanti gratiam faciat prætorianorum, ut
præ illa nec æquitatis, nec promissorum suorum ratio-
nem habendam putet, se dignitatem suam, quam apud
parum æquum patrem obtinere non possit, armis iun-
dicaturum. Ad ea Baiazetes per Cadilescherum sacræ
legis interpretem summæ apud eos authoritatis uirum,
respondit, nec cautè satis, nec prudenter cum facere,
qui insolentius irascatur, quum beneficium, quod sola
beneuolentia comparari possit, uir & contumelijs exc-
torquere contendat: omnia ei integra referuari: cessu-
rumq; ei proculdubio imperium, nisi præpropere fe-
stinatione spes suas corrumperet, quas tolerantia atq;
expectatione alere deberet. Discret ex recenti exem-
plo, fortunatq; Selymi fratris, quòd ipsi quoque usui

salutiq; esse posset, longè periculosius esse uolentia
audaciaq; confidere, quàm peruersos animi impetus
recta ratione moderantem opportuna temporum et
rerum momenta expectare. Achomates quum manda
ta patris exponeretur ira atq; dolore inflàmatus, pa
tris legatum obliquis uerborum contumelijs dehone
statum, propè uiolauit, crebro dictitans, et patrem cõ
mutate uoluntatis, et proditores perfidiæ propediè
pœnas daturus: motisq; propere castris Bithyniã, per
quam iter faciebat, hostiliter depraedatus, Amasiam re
dijt. Ibi magis ac magis repulsæ dolore atq; ignominia
extimulatus, consilium cepit inuadẽdæ minoris Asiæ,
ut si de Byzantijs imperio armis certandum foret, am
plissimis eius prouinciæ opibus uteretur: uel si id mi
nus consequi posset, dimidium saltem regnum, trans
marinis regionibus in potestatem redactis, in omnes
belli euentus occuparet. Itaq; uocatis ad se Amurathe
atq; Aladino adolescentibus filijs multum de inimico
rum accerbitate alienationeq; Baiazetis conquestus,
docuit nihil sibi sperandum de successione imperij nisi
protinus arma capesserent, ac dignitatem suam aduer
sus inimicorum iniurias tuerentur: Posse facilè mino
rem Asiam occupari si celeriter audendum sibi existi
marent, quãdo Pisidia, Lycaonia, atq; omnis Pamphy
liæ et Ionie ora, nullis exercitibus aut classibus tene
rentur. Corchutum quoq; uel sua animi tranquillitate
atq; otio contentum fore, uel æquitatis atq; iusticiæ stu
dio in partes transiturum, sin securas res suas dubijs
permiscendas putaret, et pararet arma, eum protinus
ad primum belli impetum possessione ditioris excessu

rum: Ceteros autem prouinciæ regulos illius auctori
tatem uel fortunam secuturos. Proinde uirilem animũ
induerent, et in proximas regiones ad delectus habenda
dos, et ad omnis generis præsidia comparanda profi
ciscerentur. Adolescentes, et propria indole et pater
nis adhortationibus excitati, imperata faciunt, sta
timq; ex amicis militibus, seruisq; præsertim egregiam
armatorum manum cogunt. Ipse uerò præter ueterem
exercitum quem aduersus Persas habuerat, nouos mi
lites conscribit, ex finitimis urbibus strenuissimum
quemq; euocat, percurritq; prouinciã, et se ipsum
Asiæ regem declarat. Eos porrò qui non statim se dede
re uelint, ipse et Amurathes et Aladnius diuersis in
locis bello persequuntur. Eo terrore circũducto mul
tae urbes aut debili, aut nullo penitus muro cinctæ,
pars uoluntate, pars metu atq; armis expugnata, in
potestatem Achomatis deueniunt. Inde progressus
in Lycaoniã, interiorisq; Ciliciæ fines, Mahometem
fratris filium, qui regionibus Caramanno proximis
imperabat, per legatos et literas hortatur, ut sibi auxi
lio esse uelit ad recuperandam dignitatem atq; ulciscẽ
das iniurias aduersus eos, qui Baiazetem dolis mali
gnisq; persuasionibus ad se deductum deprauatumq;
eò perduxerunt, ut alium quàm primogenitum filium
imperij heredem constituendum existimaret. Dijs ta
men bene iuuantibus se præoccupaturum eorum ma
litiã, ac uindicaturum armis, quod sibi iure debe
retur, si Mahometes arma, milites, frumetumq; in castra
transmitteret, faueretq; honestissimæ causæ, reperiturũ
eum longè meliorem patrum, quàm ipse patrem in

uenierit, qui si secum amicè ac liberaliter ageret, clementissimas gratias in posterum esset relaturus. Mahometes aliquid earum rerum quas peteret se facturum negat, nisi aui Baiazetis literis id facere iubeatur, ad quæ summa imperij respiciat: non esse sui iudicij discernere an iure recteq; fecerit Baiazetes quod se sospite regni filio tradere noluerit. Ceterum non ignorare nulli debetari parendum esse uiuente imperatore, in cuius uerba & Sciansciens pater, & ipse iurauerit, propterea debere eum iracundiæ modum imponere, ne quum inimicis nocere se speret, cum magna omnium inuidia patri noceat: & spem & dignitatem suam, quæ ex merito si patientia utatur paululumq; cunctetur, maxima futura sit, præpropria animi perturbatione corrumpat. Achomates qui præstò sibi affuturum Mahometem crediderat, quum postulatis suis grauius cõsideratumq; ab iuvene responderetur, exercitum in fines eius ducit, et regionem igne ferroq; deuastat. Nec multo post Mahometem ipsum cum exiguo exercitu subsidio suo uenientem, supra Larandam in itinere profligauit, cõpulsumq; in oppidum per aliquot dies obsedit, ac demum accepto in deditionem oppido, eum cum impubere fratre uiuum cepit: consiliarios uerò atq; nutricium quorum consilio persuasum Mahometè, atq; in id discrimen adductum fuisse putabat, interficit. Quibus de causis Baiazetes ira ac dolore perturbatus, quod in ea uite oppugnari ab duobus filiis calamitosum et planè miserum esse prouidebat, legatos ad Achomatem mittit, qui furentem grauib; uerbis castigarent, & Mahometem si atremq; eius, è custodia educi iuberent. Sub

impetrari,

impetrari, aut ea uis infantie leniri non posset, bellum indicerent. Sed ille, qui quanto ambitiosius post repulsum ad imperium anhelabat, tanto acerbius atq; crudelius sibi agendum arbitrabatur, principem legationis bellum atq; extrema quæq; audacius comminatum in conspectu iugulari, & ceteros ante uesperam castris excedere iussit. Ea res tunc maximè Baiazetis exulcerauit animum, & ab Achomate cõplures mortales alienauit, quod legatos ad componendam controuersiam missos, contra ius gentium inhumanè admodum ac nulla patris reuerentia uiolasset. Conclamant pratoriani qui in statione erant, ita ut Baiazetes exaudiret, non ferendam esse temerarij hominis audaciam, sed protinus sceleri armis obuiam eundum. Impunitate ac mora ualescere malorum uires, si cunctetur imperator ac mitius agat, eum mox auxilium atq; operam frustra à militibus imploraturum. Mustaphas quæq; et Bostanges ac ceteri qui Selymî rebus occultè fauebant, atq; hec per idoneos homines singulari calliditate in uulgus militum spargi curauerant: Mussare primo, atrocitatem sceleris admirari, ueluti damnarent quidem crudele factum, authorem uerò minimè criminarentur. Mox ubi Baiazetem proprio ardore & uocibus militum satis incitatum, & ex fiducia superioris uictoriæ ad ulciscendum iniuriam paratum uidet, quam acerbissimè & crudelissimè in Achomatem inuehuntur, eum, ut parricidam, ut imperij hostem, bello persequendum censent: tolluntq; subinde ad cælum laudibus militum fidem atq; uirtutè, qui pro salute ac dignitate imperatoris novos ultrò labores sibi expeterent.

Ita Achomates astu atq; solertia ducū, patris iracundia atq; omnium deniq; militum iudicio hostis declaratur, decernuntur prætorianæ cohortes, & magna pars Europæi equitatus, quibus primo quoq; tempore aduersus eum in Asia bellum geratur. At quum bellus dux uirtute armorumq; peritia insignis diligendus esset, atque ea maximè cura ad Bassas pertinere uideretur, cœpere omnes asperrari honorem illum, & pro se quisq; id munus abnuere, atq; indignum esse testari, ut serui auspicijs imperatoris, filius oppugnaretur, milites quoq; nihil se aduersus regiam prolem ausuros prædicabant, nisi uiuus ex ipsa Othomānorum domo copijs & summæ rerum præficeretur. Sic quondam Gemem eius fratrem in Cilicia res nouas molientem et proxime Selymum non alijs quàm Othomannis ducibus debellatos. Hæc illo perspicuè pertinebant, ut Selymū, quæ occulta beniuolentia prosequeretur (tameñ illi nisi pro pri causa nominare non licebat) obliquè artibus patri reconciliarent, uiamq; ei reditus Byzantium hac ratione præstruerent, quoniam nec Baiazetem senecta & ualeitudine conflctatum, nec Corchutum honuitem philosophum, eius belli prouinciam petituros arbitrabatur, unum autem Selymum ex Othomannis superesse, ad quem nepotibus per atatem minus idoneis exercitus imperium deferretur. Ad eas uoces Baiazetes perplexo atque æstuanti similis in prætorium se cōtulit, morbum & inutiles annos incusans, querēsq; quod Corcuthus dum inane sapiētiae nomen & umbratile uitæ genus sequeretur, digniores regni fortuna artes, et honoratiora uitæ subsidia reliquisset.

Hæc dicen-

Hæc dicentem, uoluantemq; animo, Mustaphas lenire omnes eius curas assuetus, in uarios sermones de summa belli consultatione pertractum, parata oratione ita allocutus est. Noli existimare Imperator, etiā si per prosperam ualeitudinem et atatemq; liceret, aut transmittendum exercitum, aut omnino tibi in Asiā traiciendū ne dum tota Asia uagū Achomatem bello persequeris, longè acriorem hostem in Europa relinquant, qui Thraciam, Græciam omnem, atq; Byzantium nudatum præsidijs inuadat. An non audimus Selymum supra Varnā alias parare copias, nouum ab socero equitatum expectare, atq; imminere iterum ceruicibus nostris? An forte ille non maiores spiritus gerit, quàm aut animo frangi possit, aut hac una atq; fortuita dimicatione superari? aut si ueteranos in Asiam transmiseris, Corchutūq; cum suis superioris anni delectibus, qui te egro Selymū conatibus obstet, in Europam euocaueris, timebit ille tyrones Asiaticos, aut philosophum ducem, qui prætorianos, robora uirorum toto orbe conquisita, ac te ipsum ueterem & felicissimum imperatorem timere noluerit? Falleris Imperator, & ancipites rerum casus nō perspicis, qui cum duobus uno tempore in diuersissimis Asiæ atq; Europæ partibus bellum gerendum esse non cogitas. Etenim dum illum Cappadociæ finibus exturbare contendes, hic propior & occasione imminens à tergo, in media regni uiscera bellum molietur. Sin periculi magnitudine permotus, & Thraciam tueri, & prætorianos retinere uolueris, ardebit in conspectu Asia omnis, nec ille iniurijs aut bello finem faciet, donec sibi Asiæ imperium uendicarit. Ergo si nō culpæ

sed fato & fortuna tua datum est, ut duo ex te gentium omnium consensu, patris & patriæ hostes iudicentur, quorum alter temeritate præceps, alter superbia & furor actus, bellum iniulerint, cur in tam impedito difficiliq; negotio, tuta consilia speciosis non anteposueris, quos uno tempore castigare ulcisciq; non potes, eos singulos atq; inter se disidentes per occasionem aggredieris. Hæc spes una salutis, hæc una uia est, si clauum, (ut dicitur) clauo truderendum, atq; hoste uincendum censearis. Comprime tantisper uindictæ ardorem, & distinulam in præsens ægritudine animi, alteri inducias simulatamq; pacem concede, alterum uerò alterius ausu periculoq; in utrumq; casum prospero euentu bello persequere. Opprimes cum mox quum uoles, cui signa exercitumq; tradideris, erunt enim scelerum uindictæ, militum dextra, & tu summa tua securitate bellum cõficies, obiectando periculis quem & uincere uelis, & eundem interire desideres. Mustapham loquentem ad huc ceteri purpurati, ut inter se constituerant, exceperunt, compositisq; in eam sententiam orationibus, Baiazeti persuadere cœperunt, ut Selymum belli ducem deligeret, illum satis poenarum suæ temeritatis dedisse. Proinde quæcluti castigata arrogantia in officio fidelissimè permanjurum, Achomatem uerò non facturum quicquam pro sano, qui patris oratores uiolarit, nisi & ipse armis, ut Selymus nuper uictus fugatusq; fuerat, tota Asia pelleretur, Baiazetes q; in ea re admodum graui explicanda Chersæoglis solus ferè omnium fidelis sub tristitu uultu mussaret, diu in incerto habuit quidnam consilij potissimum caperet. Obuersabatur animo graui-

in & offensiones, secumq; ipse reputabat Selymum ex Asia inuasisse Europam, occupatam ab eo Hadrianopolim, in acie se circumuentum, petiit se Scythicis sagittis, ac solo propè Deorum beneficio discesisse uictorè. Illinc conempta imperia, nepotes bello capti, iura legatorum uiolata, subactæ urbes, atq; Asia omnis perturbata, ardensq; miserabili belli incendio, iracundiam & uindictæ desiderium acuebant. His anxium curis insignes Græco astu immaniq; perfidia consultores, uel reclamante Chersæogle, perpulerunt, ut literas ad Selymum sua manu conscriberet, quibus priorem ei gratiam obliterata præteritorum memoria polliceretur, deferretq; copiarum imperium si Byzantium quamprimùm ueniret, & aduersus Achomatem in Asiam proficisceretur. Dum hæc Byzantij parantur, Corchutus ab amicis & familiaribus suis per literas edoctus, quanta imbecillitate pater senex, quibusue consilijs post declaratum hostem Achomatem uocare ad se Selymum, atq; eum ducem exercitus declarare contenderet, è Magnesia Phœciam descendit, conscensisq; triremibus Byzantium inuagauit. Igitur magno comitatu amicorum progressus in intimum prætorium, postquam patrem dextra osculo petita salutauit, eum post uarios sermones in hunc modum allocutus est. Trigesimus agitur annus pie atq; optime pater, ex quo prerogatiua militari cõsensu ciuium, totiusq; aule principum iudicio creatus, atq; acclamatus imperator, hoc regnum possessioneq; huius imperij lubens ac uolens tibi de manu tradidi, quod quis tandem mortalium nisi, aut insanus, aut optimus unquam fecisset? Non enim ui, non metu impul-

sus, sed sola tui reuerentia id religiosi gratiæ animi spe-
 cimen edidi. Neque postea me in tot annorum decursu
 eius singularis officij, & representatæ pietatis unquam
 poenituit, quando his quæ possidenda concesseras, &
 clarissimi facti laude contentus fortunam hanc tuam,
 & sublime mortalitatis fastigium cum tranquillitate,
 atq; otio studiorum meorum minimè comparanda esse
 censebam, quum alienum prorsus à decreto compositi
 animi, inaneq; esset ea appetere, quæ ambientis animi
 desiderium non finirent, & multo meliora cunctis im-
 perijs contemplanti animo uirtus ardua, & prædulci-
 diuinarum rerum cognitio pollicerentur. Hac me uo-
 dentem uia, & hæc tua regna fastidientem, quum reli-
 gionis ac sapientiæ causa in ultimam Arabiam ad arā
 Diui Mahometis, & ad Indos, tanquam exactioris di-
 scipline professores, contenderem, medio itinere per
 Memphiticum regem ex Aegypto in Phrygiam retra-
 xisti, iussistiq; ut euitatis (quæ necesse erat adire) peri-
 culis, consideratius uitæ salutiq; consulerem, & pieta-
 tis erga te meæ, & tuæ erga me beneuolentiæ fructum
 opperirer: ceu uentura essent tempora quibus propter
 malorum ingenia, tibi atq; Othomatorum familie u-
 sui, atq; subfidio esse posse uirum innocentem atq; phi-
 losophum existimares. Itaque ab eo tempore semper et
 parui imperijs tuis, et quanta maximè potui cura atq;
 iustitia prouincia meæ satisfeci, & proximo Persarum
 bello parauit eduxiq; exercitum, quo fines ab incursio-
 nibus Barbarorum tueremur. At cū illis miuore Asia
 pulsus profligatisq; impij ac perditissimi fratres, alter
 in Europa nefario scelere te patrem ætate confectum,

& ner-

& uerorum dolore cruciatum, ut regno pelleret &
 interficeret, in acie circumuenisset, alter in Asia sum-
 ma temeritate atq; perfidia illic regnum occupaturus
 fratris sui filios adoloscētes optimos tibiq; maximè fi-
 deles obsēdisset atq; cœpisset, existimaui huc mihi om-
 nino esse traiciendum: quod à non sine Dei optimi ma-
 ximi prouidētia fieri intelligebam, ut eo maximè tem-
 pore à te prudentissimo atq; humanissimo patre, prin-
 cipeq; omnis æquitatis atq; iustitiæ cultore sanctissimo
 meorum erga te meritorum parem gratiam postula-
 rem: quo tu fratrum meorum scelera expertus id rectè
 & commodè præstare posses, quod etiam nullo meo si-
 mili officio prouocatus certissima ratione conceden-
 dū arbitrarēris. Igitur te pater optime oro obtestorq;
 per fidem erga te meam, perpetuamq; pietatem, ut an-
 tequam Selymus adueniat, & dignitati meæ prospice-
 re, & consulere imperio uelis. Tolle ille quum arma-
 tus irruerit iura omnia constituenda pacis, & fauo-
 re militari cuncta miscebit. Audio enim prætorianos
 & duces exercitus conuersis in eum studijs occasio-
 nem circumspectare, ut quem inuiti acie profligarint,
 eum ultro imperatorem atq; Sulthanū salutent. Proin-
 de imperium quod optimo iure meum est, & antiquæ
 meæ erga te pietatis insigni merito debetur, dum po-
 tes, dum in manu tua est, in hac eadem quam præcipi-
 titer occasione restitue. Frustra enim æquissima cau-
 se fauebis, quum recepto intra urbem nefario ambi-
 tiosoq; homine imperiū & libertatē amiseris. Baiaze-
 tes Corchutum uix tenentem lachrymas, & ipse tene-
 ro cōsusus affectu mihi oratione cōsolatus bono animo

esse iussit, aperuitq; consiliorum suorum causas, partem se reddere imperium: sed quominus id statim faceret, impedimento esse praetorianos, qui nuper consilij suis obstitierint. Illos enim si uel minimam eius rei suspicionem iniiceret, etiam atq; etiã aduersaturos. Vno consilio sub specie honoris detrabi tandem ex Europa Selymum, & ablegari in Asiam praetorianos: quorum absentia sibi merum ac liberum imperium relinquere tur, traditurum se protinus sceptrum quã illi mare traieciissent. Nec credere praefectos et milites qui se nuper acie circumuentum fortiter egregieq; defenderint, aut insidias molituros, aut recentis facti gloriam turpissimè maculatueros. Quin & sperare, superis ita uolentibus qui immanium scelerum uindices semper extitissent, Selymum & Achomatem si semel acie confluerint, mutua crudelitate perituros: Corchutus, siue probata ratione paterni consilij, siue cognita eius uoluntate, uerbis minime disceptandum existimans, non sine spe potiundi imperij ad amicos redijt, egitq; Byzantij plures dies, nec tamen, aut militum, aut ducũ sibi quenquam uel largitione uel praemiorum pollicitatione conciliauit, quod ambitione aut pretio petendum minime iudicabat, id quod sibi iure optimo ex paterna gratia deberetur. Interea Selymi familiares, eum de Corchuti aduentu certiores faciunt, admonentq; ut iter mature capiat, et Byzantium appropere: imminere enim periculum ne Baiazetes, & senex & inconstans, maioris filij precibus delinitus, expeditam perficiendi negotij rationem interpellat atq; discutiat. Selymus qui in unã eam curam excubabat, ut si unquam sibi occa-

sto aduen

sto aduã exercitus praeretur, ipse statim spe ingenium praemiorum corruptis omnibus ordinibus imperium arripere, nullam profectio morã fecit, & modico equitum comitatu, ceteris subsequi iussis, Byzantium peruenit. Corchutus cũ purpuratis primoribusq; aula, & magna parte praetorianorum ad portam usq; obuiam progressus, introeuntem obscuro excepit, deduxitq; per mediam urbem, effuso passim omni populo ad spectaculũ hominis immani audaciã scelere conspicui, crebrisq; subinde displosis tormentis in leticiã signum, inter faustas acclamationes puerorum atq; mulierum: ut facile appareret omnem recentis noxae inuidiam decessisse, eumq; mox omnium iudicio rerum imperio potiturum. Postero die Selymus in praetoriũ uenit, supplexq; & pedes patris exosculatus, cõmeritis suã ueniam postulauit. At quem Baiazetes summa lenitate subridens, errata, inquit, tua Selyme fili eo minor sunt, quod celerẽ poenitentia inuenerũt, proinde libentius uenia do: sed in posterũ age et enitere, ut qui tibi industria fortitudinemq; tribuit Deus, & bonam quoq; mentẽ dedisse uideatur. Dignã quidem ausibus tuis belli materia paratam habes, quò uirtus tua enitere possit. Nec multò post indicitur militare conciliũ de imperatore aduersus Achomatem deligendo. Selymus statim multis imperatoriũ nomen sibi deferentibus summo astu reluctari cœpit, negare se Corchuto fratris, qui etatis honore prudentiaq; praestaret anteponendum, illi deberi iure honorem, illum summa auctoritate sapientiaq; bellum administraturum: se postquam paternam gratiam recuperarit, minimo

quoq; loco contentum fore. Corchuti uero familiares, qui omnem spem suam atq; omnia consilia in discessu Selymi & pratorianorum collocauerant, eum rursus, quasi utrinq; modestia certaretur, hortari, orareq; ut eas partes susciperet, quæ sibi strenuo ac rei militaris peritissimo absq; ulla fratris contumelia deserrentur. Ita Selymus Corchutum fratrem atq; eius fautores miris artibus ludificatus, dū simulando aliud quàm quod struabat, uana spe imprudentium animos pascit, omnibus suffragijs imperator exercitus declaratur. Exemplo nonnulli milites magnis acclamationibus non duces eum modo, sed regem principemq; consalutant, & properè arma corripunt, quibus flagitium suum atq; perfidiam tuerentur, si meliores obfistere uel dissentire uellēt, Selymus ipse deprecanti similis, quasi delatum imperium abnueret, & patris reuerentia permoueretur, modo se cōmendare militibus, donatiuq; polliceri, modo duces orare, ut ad patrem pergerent, curarentq; ut postquam ea mens exercitus foret, imperium sibi sine turba, & tumultu libenti animo traderetur. Mustaphas siue propria perfidia, siue mortis metu, quod ei Selymus nisi hæc patri renunciaret, mortis supplicium comminatus fuerat, ingressus ad Baiazetē qui clamoribus militum excoctus est cubiculo in apertiore aedium partem proccesserat, imperator, inquit, milites tui Selymum & duces & principem in concilio salutarunt, postulantq; ut id ratum habeas, facturi mox impetum in regiam, ut tē meq; trucident, nisi imperio cesseris. Petunt abs te illi summo consensu quod iam in alterius manum transfulerunt. Proinde longe

periculo

periculosius est retinere quod amiseris, quàm iam ereptam ultro concedere, quum id nulla ui, nulla ingenij solertia recuperari possit: Arma tenent, fremunt, & qui semel defecere, maiora etiam scelera meditantur. Baiazetes metu atque ira perturbatus, sicine inquit, perfidissimi tandem me proditis? summaq; mea in uos beneficia, tanta perfidia compensatis? Quin & hanc quoq; animā eripitis, qui hoc corpusculum & instantem uitæ meæ finem expectare non potuistis, ut iusto legitimoq; principe eiecto, scelestissimum uobis imperatorem præficeretis? Sed habetote principem parricidam, daturi mox eo undice perfidiæ poenas, atq; ipse ab irato Deo maximo non dubio ultore scelerum, & scelere auspicietur imperium. Mustaphas cum Rostagne & Aiace statim reuersus ad pratorianos, nulla de dolore uel iracundia Baiazetis facta mentione, cedit, inquit, Baiazetes imperio & Selymum cui superi atq; homines imperium detulerunt, sibi successorem decernit. Ea uox excepta omnium auribus, his primum quos Selymus corruerat spiritus auxit, dehinc dubios desperato remedio in partes traduxit. Ergo quum libidine atq; impetu militum cuncta raptim agerentur, sublatus in equum Selymus, per celeberrimas urbis regiones deducitur, & rex & imperator diuerso animorum habitu acclamantibus omnibus salutatur. Eo die milites sacramento adacti in uerba Selymi præcuntibus dictis iurauerunt. Corchutus uero, uel dolore irritate spei uel mortis metu, quanquam ei Selymus Mithylenas ipsamq; insulam Lesbum dono dare se dixisset, solutis occulte triremibus Phocæam rediit. At Baiazetes mo-

do terrarum orbis principū amplissimus, in tanta hominum perfidia, rerum omnium iniquitate, secedendi consilium capit. Byzantioq; excedit cum familiaribus suis collecta pretiosiore suppellectile, petiturus Dimetocam Thraciae urbem amœuitate hortorum, celiq; temperie & exilio & presenti fortunæ opportunam. Sed quum acerbissimis curis agitated animus eum deficeret, & affectu corporis vires collaberentur, medio itinere statuta bernaculum iussit, ut ualitudinem quiete curaret. Ibi septuagesimo sexto ætatis suæ anno ab Hermone Iudeo medico, qui iussu Selymi salutiferæ potioni uenenium miscuerat, necatur. Aliqui tamen senio & longa ualitudine & ad extremum prægrauantibus curis attenuatum interijisse contendunt. Sed Antonius Vtrius Ligur à cubiculo Baiazetis, qui de his rebus commentaria ad Leonem pontificem conscripsit, referebat nobis se in expirantis corpore non dubia ueneni indicia deprehendisse. Ferunt Selymum proximum paternæ uitæ exitum, urgente etiam senio, expectare noluisse, quoniam si eo sospite in Asiam aduersus Achomatem traiecisset, nihil tutum pacatmq; Byzantij se relicturum existimabat, ratus Baiazetem, si absente ad repetendum imperium nullam moram esse facturum. Perstrinxit quoq; crudelem animum auaritia supra imperij sollicitudinem: nanq; uasa auro argentoq; calata, & præter signatam pecuniam plenos pretiosissimarum gemmarum & unioinum loculos, quæ tot progenitores reges ex immensa illa opum amplitudine reliquerant, unus Baiazetes uniuersa asportabit, in gentia sanè atq; opportuna subsidia in proximum dona-

num donatiuum, præsertim cuncta debenti militibus, qui pretio & spe futuræ liberalitatis unius horæ momento cuncta detulissent. Paterna autem funeri delato in urbem Byzantium summa in speciem pietate iusta persoluit, statuens illi æternos ignes, & sepulchrum celati operis, ne, cui imperium et uitam inuiderat, supremos quoq; honores inuidisse uideretur. Inde pecuniâ, quæ in ærario erat, recognouit, diuisitq; militibus prodonatiuo uicies centena milia aureorum, & quo magnitudinem animi perpetua liberalitate testaretur, ad ueterem stipendij summam in singulos dies equiti quatuor, pediri uerò duos argenteos addidit. Nec multo post eum exercitu in Asiam traiecit: progressusq; ad Ancyram urbem, ut Achomatem persequeretur, ea æstate nihil memorabile gessit. Nãq; Achomates haud ignarus non adesse sibi iustas vires quibus fraterni exercitus impetum sustineret, in Armenia minoris fines & montata Cappadociaè penitus concesserat, passim fidem populorum implorans, milites conscribens, arma, pecuniam, auxilia etiam ab infimis externisq; postulans: ut ea omnia in tempore parata atque expedita haberet, quæ ad gerendum bellum, atque obtinendam Asiam, necessaria uidebantur. At Selymus exacta æstate, quum in locis Tauro proximis propter niues atque acerbissima frigora hyemare non posset, neq; si progredere Achomate nusquam consistente, posse conficere bellum speraret, in Bithyniam rediit: dimissosq; ad loca maritima Europæo equitatu, & prætorianis Byzantium reuerti iussis, ipse cum cæteris Prusie hyemare consueuit. Quo tempore, quum totus in

Achomatem imperij emulum atroci animo deferretur, ne sibi in Asiam bellum gerenti, quicquam hostile ab Europa timendum foret, pacem cum Venetis huiusdem legibus, quibus eam Baiazetes pater sanciuerat, confirmauit. Et cum Vladislao Pannoniæ, Sigisimundoq; Sarmatiæ regibus, ueteres inducias ad aliquot annos extendit. Nec multò post Selymus, quum nullam pro firmando imperio suspicionem, etiam de pueris superfluam existimaret, quinque egregiæ indolis adolescentes fratrum filios necari iussit, inter quos erat Mahometes, quem paulò ante ad Larandã captum, Achomates audita morte Baiazetis dimiserat. Erat is primi filij Baiazetis liberorum natu maximus, alterum vigesimum natus annum, specie corporis et uigore animi Othomannorum præstantissimus. Quæ omnia sicut ei militum ac populi fauorem conciliabant, ita uno inuidente Selymo exitium pepererunt. Ferunt Mahometem ingressos ad se duos carnifices, qui nihil talenti moriendum esse denuntiarent, ac mandata statim exequerentur, alterum calamario cultello confecisse, alterum iam uulneratum interfecturum fuisse, nisi alij satellites irrupissent, qui frustra reluctantem strangularunt. De Osarne Alesciaci et Zilibo Mahumeti, duobusq; alijs tenellis adhuc pariter supplicium sumptum, adeò consternatis eo scelere omnium animis, ut còplures milites tacita inuidia, per aliquot dies regis conspectum exhorruerint. Nec tot propinquis uno furore absumptis immitis animus ab crudeli rabie conquieuit. Nãq; ut clarissima Othomãnorũ sobole extincta, uacua seuitiæ suæ domũ faceret, reliquos ex omnibus

Baiazetis nepotibus Amurathè et Aladinũ per insidias interficere cogitauit. Receperant illi nuper Amasiam, qua urbe ab Selymo, superiore æstate pulsifuerant, quũ Achomates pater in montana Cappadociæ perfugisset. Ad eos opprimendos ualidã equitũ manũ delegit, qui magnis itineribus Amasiã contenderent, adolescentesq; imparatos, ac nihil de præsentis periculo cogitantes cõprehenderent. Neq; id erat factu difficile, quum expeditus equitatus omnẽ ferè aduentus suam famam celeritate præuenturus esset, nec urbs ipsa aut munita mœnibus, aut tuta præsidio militũ foret, quòd eo tempore Achomates in loca Caramaniæ proxima ad conducendos milites profectus erat. Sed Mustaphas consilij particeps, cuius singulari studio atq; opera Selymum ad imperium euectum docuimus, quum indigna morte Baiazetis et tot infontium puerorum cæde permotus, totum se animo ab amicitia crudelissimi hominis auertisset, imminente miseris iuuenibus calamitatem miseratus, per celeres tabellarios de aduentu equitũ eos certiores fecit. Quibus acceptis literis, illi statim patre reuocato, occulta præsidia cõpararunt, quibus hostes exciperentur. Ita quum paucos post dies Selymiani Amasiam peruenissent, et fortè eodẽ tempore reuertisset Achomates, præcipitati in insidias facile trucidati captiq; sunt. Accidit autẽ ut serui Achomatis, quũ Selymianis captiuis illuderent omnẽ insidiarũ et rei gestæ ordinẽ aperuerint, usq; adeò malè in aula principum consilia etiam de maximis rebus occultantur, iactantes non deesse sibi amicos etiam ex intimis Selymi familiaribus, qui meliori cause faueret, et

grassari seuireq; belluam illam non paterentur. Illi autem postquam redempti, Prusiam redire, qua ab hostibus cognouerāt, regi detulerunt. Nec mora Selymus neminem præter unum Mustapham auctorem detegendi arcani consilij existimās, siue quod iam ei tædium esse cœperat hominis gloria, siue, ut insigne beneficium cui par gratia reddi non poterat, exitio compensaret, eum inauditum interfici, & cadauer nudum in tamamodo felicitatis ludibrium in publicum abijci iussit. Interfecto Mustapha, & imminente iam uere, ne quid de instituta immanitate remitteret, ad tollendum Corchutum fratrem, crudelem animū adiecit. Agebat ille Magnesiæ, nec aduersus Selymū abrupta spe imperij quam hostile moliebatur, regressus ad philosophiæ studia à quibus ambitione corruptus intempestiue discesserat. Igitur præfectis edicit ut sex milia fortissimorum equitum deligant, qui in tertiam diem corpora, arma, equos, profectioi parent, se in Cappadociam celerem excursionem esse facturum. Statuto die Selymus Prusia mouit conuerso in dextram suorum agmine, ita ut equites qui recta Amasiam petere credebant, tum demum in Lydiam se abduci perspicerent. Vnus ex equitibus egregij animi, quicumq; ille fuerit coniectura indicans, ad opprimendum Corchutum iri, uelocissimo equo usus, per compendia uiarū regem antecessit, Magnesiāq; peruenit. Cuius monitu Corchutus de periculo certior factus, relicta familia cum duobus seruis ad mare contedit, ut aliquod in littore nauigiū nactus, in Cretam adueheretur: aut certe uel piscatoria nauicula Rhodum per fugeret. Ceterū Selymus improuiso

aduenu

aduenu suo perterrefactis Magnesijs prætorium fratris corona equitum septum, ut exitus præcluderetur, nullo resistente cepit. Quum uerò unū omnes Corchutum per singulas domus latebras frustra perquireret, questione de suis habita, cognoscit eum monitu ignoti equitis intempesta nocte discessisse. Quamobrem sua spe frustratus, equitibus mille præsidio Magnesiæ relictis, qui summa celeritate atq; diligentia circumiectā regionem percurrerent, cum thesauris atq; omni fratris familia Prusiam eadem celeritate reuersus est. Ad Corchutum spe fugæ erepta, quod Eostanges Selymi gener educta classe omnia littora custodiret, neq; ulla tās spes fallēdi hostis relinquereur, non longe à Smyrnæ in speluncam mari proximam se condidit, sperans si interpositis aliquot diebus statione classis abscederet, elabendi occasionem, uel fortunæ beneficio, uel Deorū benignitate sibi minime defuturam. Sed quum diu agrisibus pomis inediatam tolerasset, uictumq; à pastorale tugurio per seruū querere cogeretur, indicatē agricola ab inquisitoribus cōprehenditur, Prusiamq; perducitur, ubi eum Selymus necari iussit. Constat Corchutum, quum fidibus gutturi admotis à carnifice strangularetur, impetrasse horam cuius spatio amarulentæ in Selymum carmina intrepido constantiq; animo cōscripsit, quibus exprobata scuitia, eius capiti omnes diras imprecabatur. Selymus uerò quem uiuum uidere noluerat, necatum spectare sustinuit, perlegitq; carmina de se conscripta, nec temperauit à lachrymis, ususq; est lugubri ueste, ut immanis animi crudelitatem in tanta omnium inuidia falso dolore contegeret.

km uer appetebat, quum Achomates cōparato exercitu ab Amasia mouit, literis amicorum euocatus qui Selymum solis suorum cædibus intētū, posse in hybernis opprimi confirmabant, si Prusiam cum expedito exercitu conuolaret: abesse enim prætorianos Europeumq; equitatu robora exercitus, neq; Selymum Dijs aduersis, in sensisq; hominibus, in eo periculo quod nimè timeret, salubre consilium esse capturum. Naturaret, neq; mitiora ueris tempora cunctanter opperetur, ne uel minimo eo temporis spatio hostiles copie ab diuersis hybernis ad signa uenire iuberentur: Solere Deos ipsos, & præstare occasione, & præbere consilia gerendis rebus: ceterum neq; ea exequi, neq; humanas mentes erepta libertate præuere consueuisse. Proinde Fortunam quæ paulò ante paternum imperium abstulisset, celeritate atq; audacia subleuandam esse censeret. Ingruente enim æstate, aut bello uincendam fore, aut omnino sibi Cappadocia & tota minore Asia decedendam. Achomates qui cuncta eo bello secundiora sibi pollicebatur, quòd magnas habebat copias, quòd ab Hysmaele Persarum equitum auxilia impetrauerat, quòd deniq; Selymum ob recentia scelera, omnibus inuisum esse, atq; ob eam causam cepto statim bello militibus desertum iri putabat, amicis pulchra dictu, factu uerò aspera suadentibus obtemperauit. Igitur, quum in Galatiam pediatu minoribus inieribus subsequi iussu, cum amplius quindecim militibus equitum peruenisset, Selymus de eius aduentu certior factus, per celeres tabellarios equitatum omnem Prusie conuenire iubet. Interim dum Asappos cogit

atq; im

atq; uniuersas expectat copias. Fortuna quæ semper omnibus in rebus Selymo fauit, tunc quoq; periculum quod suorum fraude parabatur, discussit, & expedita uictoria rationem ostendit. Namq; amici Achomatis qui in castris Selymi erāt, à superiore in eū studio suo non recedentes, euocatum illum cum exercitu, & iam progressum in Paphlagoniam, etiam atq; etiam literis admonerant, festinaret, antequam Selymi copia conuenirent, acciri enim prætorianos, contrahi equitatum, atq; omnia ab Selymo impigrè parari, ei tamen sera omnia fore, si ipse inexpectata celeritate improuisus accessisset. Quibus fortè literis interceptis, Selymus de fratris consilio eiusq; aduentu, & de suorum perfidia certius cognouit. Itaque necatis, qui literas conscripserāt, gemma eorum ad obsignandas epistolas utitur, scribitq; interfectorum nomine ad Achomatem, ut maturaret proficisci, pediatumq; relinqueret: uel modica enim equitum manu opprimi posse Selymum, si se celeriter conspiciendum amicis, & coniuratis daret. Fore enim ut ad datum signum excitato in castris tumultu seditionem militarem inducerent, atq; illum turbatis rebus, incautè ordines circumeuntem aggredierentur. Achomates fide literis adhibita, ut qui plurimum uiribus suis sequebantur, relinquare non dubitauit, profectusq; ad Horminium, in ripa Parthemij amnis castra fecit. Selymus quoq; Prusia egreditur, & receptis in castra prætorianis cohortibus, quæ nuper mari transuæctæ fuerant, Sinambassam præfectum Asiatici equitatus cum ualida equitum manu ad cognoscendas tentandasq; ho-

stium vires præmittit. Selymiani, quum adhuc qua in parte constitisset Achomates, & quales quantæque copia forent, exploratum non haberent, matutina caligine decepti, in iniquum locum delati sunt, ubi Achomates prosperè cum eis confligit, occiditq; ad mille equites, cæteros præcipites in fugam dedit. Neq; tamen eo accepto detrimento Selymus, aut omnino perturbatur, aut summæ rei uictoriæ diffidit, sed protinus ad Elatam flumen promouet castra. Labitur Elata ex Horminio monte, & rectâ decurrit in Pontum, irrigis à dextra latissimos campos: quæ terræ nouæ plana ab incolis hodie nuncupantur. Idem quoq; facit Achomates, qui tametsi fratrem equitatu peditatq; præstare, atque omni ex parte superiorem esse intelligebat, recti tamen uictoriæ prouentu alacrior factus, quod amicos suos qui apud Selymum erant, aliquod insigne facinus in ipso negotio patruros arbitrabatur, quod pro se tanquam legitimo rege staturos superos indicabat, neque cedendum, neq; reliquum exercitum expectandum existimauit. Intererat flumen inter bina castra, & à speculatoribus utrinque certus hostium numerus referebatur, neque tamen Achomates, cui tutum ad suos receptum patentes campi præstare poterant, conspecta magnitudine periculi, ut salutis suæ ac militum maturè consuleret, fatali insania correptus, adduci poterat, ita ut eum obijcere periculis & destinato exitio Fortuna uideretur. Selymus inclinante iam Sole exercitum Elatam traducit, milites curare corpora, & in sequentem diem parare arma atq; animos ad pugnam iubet, cæterum in proximam syluam mille equites mittit,

quibus

quibus præerat Canoglis uxor frater eximia uirtutis iuuenis, quem pater ab Taurica cum lectissima ala Tarrarorum equitum paulò antè ad generum miserat. His iniungit ut quum intenti omnes ad pugnam foret, à tergo se ostendant, & auersos hostes adoriantur. Ita illi si ueni agmine ad radices montis profecti, loco opportuno proceris arboribus tecto confidunt. Nam Horminius qua parte Pontum, & Septentriones spectat, nemorosus est, & complures habet colles interiectis ualibus, quibus magnus exercitus facillè conderetur. Prima luce Selymus aperto in loco aciem instruit, in cornibus equitatu omnem, ita ut in dextro hastati omnes, in leuo sagittarij & sclopettarij essent in media uerò acie prætorianos pedites atq; Asappos collocat. Ex aduerso Achomates duo tantum agmina constituit, & primos in dextrum hostium cornu procurrere iubet. Eorum primum impetum Selymiani magna constantia, exceperunt, sed quum ad gladios uentum esset, quòd ceteri Persis ferro testis, qui in ipsa fronte locum sibi depoposcerant, collatis equorum pectoribus res ageretur, diutius sustinere non potuerunt, ac mox pulsî turbatiq; cedere, & in suos ruere cœperunt. Id Selymus statim conspicatus increpando adhortandoq; confirmatis suis, leuum cornu inducit, & sclopettarios in locum hastatarum succedere iubet, producitq; prætorias cohortes, quarum aspectu totum hostium agmen sagittarum, ac sclopettorum multitudinem iam territum, dare terga cõactum est. Achomates & ipse periculo intentus, aliquanto maiore uirtute quam fortuna, subsidio suis reliquos equites adducit, quorum ut atq; impetu prælium exæ-

quatur. Sed dum irrumpendo sternendoq; uictoria in-
minet, Canoglis aduersos adoritur: clamore edito ho-
stes tū maximè pugnantes in se cōuertit, ab frōte pedi-
tes conglobati graū inferūt, equites uerò hastati, quos
ab initio à Persis pulsos diximus, pudore adducti in
prælium reuertuntur. Ita Achomatis acies circumuen-
ta undique cæditur: & uexillis stratis omnia cæde fu-
gāq; complentur. Achomates desperatis rebus affi-
giens, dum saluti serò consulit, in fossam, quā pridia
ni imbres aquis cœnoq; compleuerant, labente equo
præcipitatur. Ibi agnitus à militibus atq; comprehensus
ut se statim interficerent, impetrare non potuit. Quem
Selymus iam antea neci destinatum sequenti nocte hij-
dem carnificibus, qui Corchutum cæterosq; necauerat
traditum, chorda arcus elisis ceruicibus interfici iussit,
Amurathes in itinere à Persis, qui cum magna parte e-
quitum densata acie perruptis iterum Turcarum ordi-
nibus euaserant, de fortuna patris, & prælij euētū edo-
ctus Amasiam redijt, atque inuito de fuga consilio cum
Aladino fratre, ipse cum equitibus Persis traiecto Eu-
phrate ad Hysmaelem confugit. Aladinus uerò in Cili-
cia Amano monte superato, ut ad Campsonem Gaurū
Aegypti regem se conferret, in Syriam profectus est.
At Selymus secundum eam pugnam præmissis in pro-
uincias quæ ab Achomate tenebantur singulis equitū
præfectis, breui omnem minorem Asiam in potestatem
redegit. Mox reuersus Byzantium paucis post diebus
quod ibi recrudescente pestilentia in singulos dies quin-
gēri ferè homines absumebantur, Hadrianopolim con-
cessit, ubi reliquum æstatis, atque hyemem uenationi-
bus in-

bus intētus, transegit. Interea Sophus Hysmael à Persi-
co Oceano ad Seruanorū fines, atq; ipsum Caucasum
montem, & per Hyrcani maris Meridionalem oram
ad Coraxenos omni regione perdomita, Zagatāisq;
Tartaris, qui olim fuerit Bactriani, Sogdiani ad
Oxum Iaxartemq; flumina pertinentes, sepe per tres
annos acie superatis, in Armeniam reuersus est, Amu-
rathemq; apud Taurisium obuium habuit. Venerat eò
miserrimus adolescens post aduersam pugnā, patrēq;
interfectum, unius horæ momento regia fortuna ex-
poliatus, ut à potentissimo rege in tantis calamitatibus
auxilia aduersus patruum imploraret. Hysmael dignū
sua ratus, si summæ spei adolescentem ad se pro-
fugum exciperet, atq; omnibus iuaret auxilijs, bono
cum animo esse iussit, & ut ampliore spe confirmaret,
filiam ei in matrimonium collocauit. Siquidem Otho-
mannorum domus concursu calamitatum labefacta atq;
cōuulsa, si Selymus fato funderetur, neminem imperio
Amurathe potioem esset habitura. Quin etiam ad
primos bellorum motus, si ipse à Perside arma inferret
defecturam à Selymo minorē Asiam apparebat, quod
propter instam animo eius immanitatem ac seua faci-
nora, Di's pariter atq; hominibus esset inuisus. Igitur
Sophus Hysmael primo statim uere Amurathē cum de-
cem milibus equitum ad Harjengam superare Euphra-
tem & peruadere in Cappadociam iubet: ut cognitis
provincialium animis, atq; exploratis hostium uiribus
de tota mole belli certiora cōsilia sumerentur. Vstaog-
lum uerò apud Persas clarissimum ducem, cum uali-
da parte exercitus Amurathē unius dici itineris inter-

uallo subsequi imperat. ipse in Armenia cum maioribus copijs substitit, ne rei frumentariae angustia laboraret, qui per loca sterilia incultaq; amplissimus exercitus ducendus foret. Amurathes ex improviso per maiorem Armeniam Cappadociae fines ingressus, quum tentatis amicorum uoluntatibus quaedam oppida recepisset, quaedam igne ferroq; uastasset, magna toti praevinciae terrorem intulit, quo metu iniecto deficientibus passim populis Amasiam usque peruasurus esse uidebatur, nisi Chendemus uir bello egregius, quem Asia praesidio Selymus reliquerat, Persis cuncta bellico tumultu miscentibus ad Sebastam, quae hodie Sirias dicitur, cum magnis copijs occurrisset. Scripserat quoque Chendemus mulcum antea ad Selymum de apparatu aduentuq; hostium, quum eos superasse Euphrate per exploratores cognouisset. Quibus uulgatis rumoribus, Selymus ab Hadrianopoli in Asiam profectus, omnes copias Prusiae conuenire iusserat, habitisq; summa celeritate delectibus supra quadraginta milia Asapporum peditum armauerat. Quod ubi per captiuos et ueteres clientes suos Amurathes cognouit, tamen si cum Chendemo confligere magnopere cupiebat, ne tamen si forte Selymus sua celeritate ad se opprimendum contenderet, in Antitauri angustijs deprehenderetur, ad Vstaoglum regressus est. At Selymus qui toto eo anno egerat ac maximum bellum, dignamq; ausibus suis expeditionem ingenti animo secum ipse uoluntat, cum incertus Pannoniam Rhodumue, an ipsam Italiam discordia nostra labantem afflictamq; tot bellorum incommodis, terra, mariq; inuaderet, oblata occasione Per-

sici belli

sici belli, ad Orientem se conuertit, atque Arsengam, quam aliqui Comanam Ponticam fuisse iudicant, trigemimis castris peruenit: ubi iunctis cum Chendemo uiribus, quum retrocessisse hostes, uastatamq; continentem incendio eam regionem comperisset, dolore iniuriæ et uictoriae fiducia incitatus, uestigijs fugientium insisteret, ac ultro in maiorem Armeniam penetrare constituit. Erant maxime omnium rerum difficultates, quae huic bello à peritis regionum in consilio proponebantur, quae postea trepidatibus ceteris, ipse propria quadam felicitate et sola animi magnitudine superauit. Namq; militibus qui ab Illyrico, Mysia, Epiro, Macedoniaq; terrestri semper itinere in Cappadociam uenerant, novos labores subire, ut ad Taurum saeuissima frigora, et mox in patentibus campis uehementissimos calores, sitim, inedia, atq; imam propè omnium rerum desperationem subire necesse erat, praesertim quod Persae in regressu euastatis agris, ut hosti solitudinem faceret, quicquid usui esse poterat, corruperat. Magna quoq; peritis atq; prudentibus ducibus sollicitudinem intēdebant. Minoris Armeniae et Aladulorum reges quos haud satis clarè perspectis eorum uoluntatibus, intergo relicturi erant, neq; putabant eos quicquam pro amicis esse facturos: si quid Selymo aut in pugna, aut in subuehendis comeatibus, aut in locorum angustijs parum feliciter accidisset. Armenius magnam subministrandi comeatibus facultatem hebebat. Aladulo uero copiae aderat, et numero et exercitatione non contēnenda, praeterea angustiae, claustra omnia, et singuli aditus, qui è Cappadocia in Armeniam et Persidem ducunt, aut

opportunitis arcibus, aut firmis eius praesidijs tenebatur. Montana enim ei parent: protenditurq; eius imperium à Scordiscis, qui Ponto imminet, perpetuo Tauri dorso ad Amanum montem quo Cilicia Syria committitur. Inter ceteros Chendemus, qui plurimum apud Selymum gratia auctoritateq; pollebat, suadere coepit, ut in Cappadocia subsisteret, exercitum ab labore uiae reficeret: atq; illic hostium aduentum opperiretur. Non est, inquit, imperator existimandum quòd illi metu refugerint, qui nec uiso quidem hoste retrocesserunt: Nec sunt dolos, & insidias aperte moluntur, dum fuga timorem simulant. An non scimus quae ingenia, quae robora hominum Persis ferat? Timebunt illi nondum Turcam, hastatum uel sagittarium, qui ualidioribus equis ferro tectis, ipsi galeati loricatiq; Scytharum sagittas non timuerunt? uel si hoc parum est, qui tu gentibus bello uictis fortissimo imperatori suo, maximum imperium uirtute pepererit? An te maiores uel meliores copias habere existimas, quam Cassemus quòdā patruus tuus, atq; auus Mahometes habuerint? qui me in eorum castris militante ad Trapezuntem, & ad Nicopolis montes, nō una clade accepta, cum hoste saepius dimicarunt? Neq; tormenta, quae trahimus, habere in se magnum ad uictoriam usum inficiabor, modò explicandis tot curribus, idonea loca patuerint. Saeculus hoc solum, rigentes atq; abrupti montes, & immensa post eos terrarū spatia me perterrent, quae armatae hostium acies iniquiore etiam in loco terram non poterunt. Neq; Armenio uel Aladulo ambigua fidei regibus quicquam credendum putes, tamen p-

mo ingressu amica omnia pacataq; ostenderint. Circumspectabunt enim occasionem, ut te imparatū per insidias aggrediantur. At si te illic explorata omnino uictoria expectat, quanto tibi ea tuorū sanguine constabit: quo alio milite quibus alijs uiribus Graeciam tuaberis, si te studio proferendi imperij, uel ardore comparandae laudis abductum, in penitissimam Armeniam Christiani reges audierint? Proinde si tucri tua prius est atq; praestantius, quam aliena cum periculo appetere, si prudentissimi imperatores non in multa caede hostium, sed in salute atq; incolumitate suorū militum uictoriae gloriam posuerunt, desine te atq; exercitum obiectare periculis atq; omnia temere uni Fortune committere: quae si incōstans & lubrica audacia tua semel illuserit, ruēs insania ab tanto fastigio longè celerius, quam illuc paulò antè uirtute conscenderis. Selymus qui ut erat asperi atq; imnatis ingenij, cuncta consilio atq; auspicijs suis administrari uolebat, quanquam uehementer ea oratione permouebatur, atq; aliquos duces in ipsa periculi cogitatione suspensos uidebat, parcis tamen per iracundiam confutatis, praetorium dimisit, testatus se iturum per pacata insidiasq; et uictoriam omnino relaturum, postquam senex tantopere de uita sollicitus, honestissimam mortem timeret. Hæc dicentem regem excepere statim alij duces assentari soliti, qui propter emulationem Chendemi gloriae atq; opibus inuidebant. Il enim orsi à magnitudine copiarum, à multum genere, ab apparatu tormentorum, & ab ipsa quoque fortuna inuicti exercitus, cuncta ex difficillimis plana atque facilia reddere: quae uerò de uirtute

hostium dicebantur uerbis magnificis eleuare contentebant: mox, ut iniecta suspitione perfidia, Chendemi auctoritatem conuellerent, cum dictitare uirum fortem atq; omnibus bellis intrepidum nō timore aliquo, non angusta spe uictoriae adductū, sed promissis Amurathis, & hostili auro oneratum & corruptum, tantae expeditionis cursum, & paratam uictoriae spem omnem abrūpere uoluisse. Promde caueret senis astucias atq; perfidiam, progrediereturq; audentius, nec putaret milites, aut pericula, aut labores esse recusaturos, modo ipse animo non deficeret. Paratos enim esse uel acerbissimas quasq; belli difficultates subire, nihilq; magis exoptare, quam ut in eas regiones ducerentur, ubi editis uerae uirtutis operibus, Selymum imperatorem suū Alexandro & se in eadem belli gloria Macedonibus exaequant. Ad haec, ut Chendemum opprimerent, iudices subornarunt, qui dicerent eum ab Amurathe pecuniam accepisse, nec in tempore Persis praedatoribus qui eo duce fines irruerant, occurrere uoluisse: unde tantum detrimenti prouinciae illatum. Quibus de causis Selymus praepropera crudelitate praecipit, Chendemum inauditum, ac uera monentem interfici iussit, ut ceteros ab simili dicendi libertate deterreret, doceretq; ea esse optima consilia, quae imperator diuina ueluti ratione reperisset. Interfecto Chendemo, occulto statim metu percussae omnium mentes, quod clarissimus uirtutis modo apud regem existimationis & gratiae, in dicta causa concidisset, quem paterno ac mox fraterno bello Selymi in paribus uirtute atq; consilio floruisse meminerant: quasi eadem seuitia Selymus, uel

in minimis rerum suspitionibus, obscuros esset oppressurus, qui ne amicis quidem antiquissimis pepercisset. Inde promotis castris, in fines Armeniorum & Aladulorum peruenit: ubi per legatos earum gentium reges qui tum in armis erant hortatus est, ut communi secum consilio & uiribus, bellum aduersus Persas susciperent, ac secum in maiorem Armeniam proficiscerentur. Se enim perfecto bello ipsis omnem agrum, & proximam regionem, quam de hoste cepissent, in praemium uirtutis atq; nauatae operae concessurum. Reges qui Hysmaeli pariter ac Selymo infensi erant propter finium iniurias, inter quos medij & inualidi (ut tenuiores & potentioribus solent) quotidie premebantur, quum animos in utrunq; belli quantum astute intentos nudare nollent, responderunt quas ipsi copias contraxissent, ad sui regionisq; praesidium comparasse, non ut temere in ambigua belli fortuna, alterum ex amicis finitimisq; regibus oppugnarent: se uero tanti non esse, ut sui iudicij putarent discernere, quisnam iustiore belli causam sequeretur. Ceterum si absq; maleficio duceretur exercitus, & munita itinera et comaeatus pro copia regionis, ingresso maiorem Armeniam, praebituros. Selymus hac prima spe deiectus quod eos sibi uoluntate aut metu omnibus officijs affuturos putauerat dissimulandum in praesens existimauit, ne qui totus corpore atq; animo ad Hysmaelem ferebatur, ambiguae fidei reges si facto eos uerbōne lassisset, in tergo pro certis hostibus esset habiturus. Igitur Selymus a Scordiscis profectus, octauo die ad Moschios montes peruenit; quos ingentem aquarum molem trahens

Euphrates, ab Antitauro magnis effectis crepidinibus
 abruptis. Percurrunt ij perpetuis iugis in Iberum &
 Colchidem: & ab ortu maiorem Armeniam aperiu-
 ut. Ductus est sub signis exercitus per aduersi fluminis ri-
 pam, neq; unquam à profluente discessum, quòd sita
 in ignota regione timebatur. Ita in Orientem directo
 itinere, ut à Leua minor Armenia, Aladuli uerò regio
 fines, & iuxta decurrès Euphrates à dextra relinque-
 retur, quousq; ad Periardem montem peruentum fuit.
 Periardes duorum clarissimorum fluminum origine in-
 clytus, propter miram omnium rerum fecunditatem,
 Leprus, id est, frugifer à barbaris hodie nuncupatur.
 Nāq; Euphrates & Araxes singulis atq; aduersis emis-
 si paludibus, cāpestrem aridamq; regionē emissariorū
 copia, & summa frugum felicitate nobilitant. Selymus
 tantis confectis itineribus, quum nec fama quidem ubi
 Hysmaelis exercitus condesisset, quem ualidū numero
 sumq; paulò antè è Cappadocia discessisse cognouerat
 scire posset, cunctabundus ac timentis similis supra flu-
 minis fontē castra fecit, atq; exploratum uelocissimos
 equites qui aliquos ex obuijs exciperēt, undiq; emisit.
 Sed quum incolæ Armenij uel metu appropinquantis
 hostis, uel iussu Hysmaelis omni ea regione, quæ ad iter
 patebat, decessissent, desertisq; ædificijs, & asportatis,
 aut cōcrematis omnibus uictui necessarijs, pabulū quo-
 que et quicquid herbidiū in proximis agris fuerat, eu-
 stassent, Turcæ equites nemine hostiū intercepto biduo
 post redierūt, nunciātes eam uasitatem omniū frugū,
 latissimos tantū cāpos, & immensam occurrere solitu-
 dinē: nec ulla hominū aut equorum uestigia reperiri.

Proinde

Proinde existimare se, aut locorum errore deceptos,
 aut perfidia Armeniorum qui duces itineris erant, in
 deserta peruenisse: ubi amissa spe alendi equitatus, ac
 mox cessantibus humanis alimentis fame exercitus ab-
 sumeretur. Auxerant quoq; presentem metum duo re-
 ges relictī in tergo, & in primis Aladulus, qui, uel pu-
 dore, uel metu adductus primis diebus commeatu ad-
 iuuerat, procedenti uerò in intimam Armeniam nihil
 ex fide officioq; præstiterat, iam tum inde gratiā Hys-
 maelis captans cuius uirtuti ac uiribus haud dubiè ces-
 surus Turcas sicuti totus propè Oriens paulò ante ces-
 sisset, arbitrabatur. At Selymus ingenti cura anxius, su-
 spectare insidias, in eam timere, horrere solitudinem
 & cuncta quæ Chendemus senex edixerat memoria
 uolutare: uultum tamen alacrem impavidumq; militi-
 bus ostentare, quæ constantia prosperos rerum succes-
 sus, & maturam de hoste uictoriam deiecit etiam mili-
 tum animis pollicebatur. Ergo coactis uia ducibus, &
 per regionis peritissimos explicata itinerum ratione,
 quum à dextris ultra Periardem subesse fertilissimam
 Armeniæ partē didicisset, castra mouit: circūuectusq;
 montis initia quæ Boream spectat, ad Araxem deflexit
 & supra Choim oppidum equites uado, pedites uerò
 modicis effectis pontibus transmisit. Nāq; Araxes an-
 tequam receptis annibus, qui à Periardis paludibus
 oriuntur, ampliores undas trahat, humilem alueum, et
 faciles ascensu passim ripas transeuntibus ostendit. Vix-
 dum Selymus traducto exercitu castra posuerat, quū
 Vstaoglus, qui cum Amurathe iunctis copijs idoneo in
 loco substiterat, Choi oppido atq; incrimibus oppida-

nis timens, ne repentino hostis aduentu opprimeretur, celeriter inde mouit, & ad hostem profectus est. Namq; id oppidum fontium atq; annuum perennitate totius regionis amoenissimum, quod propter omnis generis fructuum copiam celiq; temperiem, Persarum reges relicto Taurisio magnam æstatis partem his in locis agere consueuerunt, ditissimos oppidanos habet, & pulcherrima ædificia, quibus in eo prælio succurrendum Vstaoglus arbitratur, ne simul contra suam existimationem in conspectu celebre oppidum amitteretur, atq; hostis eo potitus, confectū fame exercitum omnium rerū copia recrearet. Choim antiquitus fuisse Artaxata clarissimam quondam urbem à Domitio Corbulone deletam, Cassinus natione Armenius, qui huic bello interfuit, pluribus coniecturis nobis indicauit. Nec Sophus Hysmael quamquam maiorem copiarum partem aduersus Coraxenos, Hyrcani maris accolæ tumultuantes paulo ante præmiserat, ut qui Turcas despiceret, nec eos in Armeniam uenturos arbitraretur, audito statim Selymi nomine in castra uenire eū status est. Fortè tum Vstaoglus, qui in eam usq; diem et prælio & conspectu hostium contra suorum opinionem abstinerat, ut magis ac magis & labore itineris & desperatione commæatus attritis hostiū uiribus, sine pugna, & sine suorum uulnere bellum conficeret, contra oppidum castra locauerat, quum sub aduentum Hysmaelis Turcæ exploratores conspecta pulueris nube, auditisq; equorum hinnitibus, adesse hostem senserunt. Quod ubi in castra nunciatum est, tum uerò omnes gestire lætitiâ, tum primum sp̄e concipere certissimam de

nam de salute atq; uictoria: Dijs grates agere, quod pro labore, inedia, cæterisq; incōmodis, tandem oblatō hoste egregiæ mortis facultatē tribuissent. Enim uerò Europæi præsertim equites, equis macie confectis, Asappiq; pedites longo itinere fatigati, quibus uulgato morbo uentres fluebant, quod in magnis solis ardo ribus polenta ex farina acetoq; cōfecta, & pomorum agrestium saccis uitam diu tolerarant, angente simul dolore animi consternati, quod ne uiso quidem hoste cadendū foret, passim moriebantur. Hysmael ut in conspectum hostium uenit, cum suorum uirtuti, tum fortunæ suæ plurimum confisus quod plus terroris incuteret prælium minimè differendum existimauit, misiq; ad Selymum caduceatorem: & cum eo aliquot militares uiros, qui diligenter, quales quantaq; hostium copię, quot tormenta, quæ formæ castrorum essent, specularentur. Cæterū Selymo nunciarent ambigui iuris non esse Armeniâ: neq; unquā cū Turcis de eius possessione fuisse disceptatū. Proinde se mirari cur infesto exercitu in prouinciâ uenisset. Quod si fortè antiquæ uirtutis æmulus imitatus Alexandrū Macedonē, tantū soli terrarumq; iure suū futurum existimet, quātum sibi promotis armis uictoria Fortunaq; pepererint, pararet arma, & in crastinū diem suas atq; alienas uires periclitaretur. Selymus ad ea respondit, extare recentē iniuriarum memoriâ, qua iuste ab Othomānis aduersus Persas arma sumi potuerint, quū & auus Mahometes & Cassemus patruus quōdam, nuper uerò Baaxetes pater, & ipse dum fratris Achomatis armis oppugna retur, à Persis, & summa detrimenta, & insignes con-

tumelias acceperint. Ea tamen etsi magna & gravissima sint, dignas belli causas non putare, sed unum se repetere Amurathem fratris filium hostem suū, & Capadocia prædatorem. Quem si ex æquo amiceq; sibi traderet, ut mutua inter reges pro tuēdis firmandiq; imperijs iura postularent, fore, ut copias inde abduceret, & in proprios fines reueteretur. Si uerò id facere negligeret, ferro igneq; Armeniam, & Persidem uisurum. Dimisso caduceatore uterque suis castris se continuit. Sequenti uerò die Selymus suorum omnium hortatu copias in patentem locum eduxit: instructaq; acie ad hostem, qui duobus milibus passuum inde aberat, profectus est, existimans Hysmaelem tanti nominis imperatorem, quin prælio decertaret, nullam moram esse facturum. Qui uerò Persarū numerus, quod equitum genus, quæ arma, quæ tela gestarent, facile reperire non poterat. Nam supra gentis ingenia calliditatis atq; consilij plena, tantus erat militum amor, ac tanta ueneratio erga Hysmaelem regem suum, ut nemo reptus sit, qui ad Turcarum castra transfugerit, quum multi (ut postea ex captiuis Persis cognitum est) quotidie à Selymo ad Hysmaelē perfugerent. Selymus qui octuaginta equitū milia eo die habuisse dicitur, in dextro cornu Cassembassam Europæi equitatus præfectū, in læuo Sinambassam eunuchū cum Asiatico equitatu constituit, antecedentibus Acanzis, qui sunt uoluntaria militiæ equites ex uario gentium genere, spe prædæ ad bellum excitati. Media acies Asappis pedibus data, quorum uilis semiermisq; turba, tanquam nullius propè iacturæ hebetandis hostium gladijs primo

semper

semper congressui obijcitur. Post Asappos tormenta recta fronte disposita sunt, additis præsidio quatuor equitum milibus. Ipse in subsidijs cum lectissimo equite prætorio, omnibusq; Kanizaris, paulo editiore in loco constitit, duplici corona tormentorum atq; impedimentorū circūallatus: nā camelos clitellatos longa catena serie inter se nexos, ita in orbem sibi de more circumdederat, ut speciem ualidæ munitionis æquarent, quo ueluti uallo septus, & laborantibus suis opem ferre, & si quid durius accideret, ueluti ab arce cum flore militum, omnem hostium impetū sustinere posset. Monuitq; Asappos, ut quum primum hostium equitatus, appropinquare inciperet, diducta acie celeriter in utranque partem secederent, ut spatium emittendis tormentis relinqueretur. Ex aduerso Hysmael, qui pertrāsugas cuncta hostium consilia explorata habebat, uocatis ad se ducibus, docuit nullius propè negotij esse uictoriam, modò procellam tormentorum effugerent. Quod se facile consequiturum pollicebatur, si equites quum scindi Asapporum aciem uidissent, & ipsi intenti paratiq; soluto statim ordine in duas alas abscederēt. Itaque duo maiora uexilla proposuit, alterum prætorium, quod certo in loco cum robore equitum statuerat, alterum quod cum reliquo exercitu Vstaoglo attriuit. Habebat Hysmael ad triginta milia equitum absque ullo pedestri subsidio, in quæis fuere supra decem milia cataphracti, uiri fortes, bello exercitati, ac nobilitate illustres. Iis insignes equi erāt operoso chalybe tecti, & cassides ad ornatum terroremq; cristatæ. Præterea acinaces, & more nostro clauæ ferreæ, atq; hastæ

Q

solidiores. Ceteri apertis atq; oblongis galeis, et ferrea thoracibus muniti, uel maiore arcu, uel lanceis fraxineis more Hispanico ad mediam hastam comprehensis, utebantur. Ceterum apud eos nullus tormentorum apparatus, quo certè uno Turcis impares erant. Sed ita tum spiritus, tantumq; uirtutis Persarum animis inerat, ut despecta hostium multitudine, et contempto tormentorum periculo, praelium committere non dubitarent. Hysmael dato signo uniuersum agmen promouit milites cohortatus, ut diu ante partam rei militaris laudem memoria retinere uellent: ac se imperatorem suum, quem pluribus secundisimis praelijs maximum Orientis regem constituisent, uadentem in hostes imitarentur, occursuros in acie inermes Turcas leui tantum hasta et scutis utentes, quorum equi statura humiles, strigosi, enecti fame, ne primum quidem impetum cataphractorum essent toleraturi. Ab altera parte Selymus puluerem aduentatis hostilis exercitus conspicatus, per duces praefectosq; tota acie praenunciari iussit instare praelium, quo si egregie dimicerent, uictis gentium uictoribus Othomannicum imperium a Persico Oceano ad Caucasum montem essent prolaturi. Quod si quid ex pristina uirtute remississent, putarent nullam effugij spem superesse in ea uastitate camporum immensisq; desertis. Aut enim fixæ morè dum, aut perpetuo Persarum foeminiis cum ignominia seruiendū: quādo post tot terrarum spatia, et rapidum Euphrates, et Tauri iuga, et insidus Aladulus occupatis angustijs, omnem spem redeundi in Cappadociam uictis abstulissent. Hysmael quum appropinquasset, et

ad pro-

ad propositum signum Asappi ordines aperirent, subindeq; falcones medio interuallo disploderentur, diducto statim equitatu, in dextrum cornu impetum fecit tanto suorum ardore, ut quum asperissimum inter semiermes Turcas, et armatos egregie Persas contractum esset certamen, obruncato ante alios Cassembassam primis caesis, ac mox alijs atque alijs fufis profligatisq; totum id cornu usq; ad subsidia ubi subsisterat Selymus propulerint. Parte alia Vstaoglus non paruo a tormentis accepto incommodo, quod tardius ab eo periculo, sese atq; alas suas explicarat, Asiaticos inuasit: Ibi acris commissa pugna magnam caedem hostium edidit, sed non eadem felicitate, qua Hysmael. Nam dum inter primos acerrime depugnaret, sclopetto ictus occubuit, quo casu Turcarum animis redditus uigor, ita ut qui iam pulsi loco supra tertiam partem suorum amiserant, redintegrate certamine, cataphractus egregie sustinuerint et oppositis sclopettarijs, quibus maxime Persarum equi terrebantur, eos uno agmine in Asappos praecipites egerint. Persae siue necessitate compulsi, quod detrimento accepto ducem amiserant, atq; equos tormento rum fragore et tonitruo territos, regere non poterant, siue quod apertum latus Asapporum meliorem rei gerendae facultatem ostendebat, confertis turmis per tres uersos pedites perruperunt, quibus magna strage caesis protritissq; ad tormenta peruentum. Ibi eorum magistros libratoresq; qui, ut in magna rerum perturbatione displosis temere tormentis fixidissimam cladem suis equis hostibusq; intulerant, circumuentos trucidarunt continentiq; cursu in dextrum cornu hostium, ubi Hysmael

cum Europæis depugnabat, tanquam uictores perua-
sere. Quibus de rebus Europæi, qui iam antea & ipsi
amisso duce repulsi confectiq; uulneribus se ad subsidia
receperat, quum nouo ab latere oblato prælio impres-
sionem agrè sustinerent, opem ut in extremo discrimi-
ne à subsidiarijs implorare cœperunt. In ea prælij ini-
quitate Selymus soluto curruū nexu, uallū duob. in lo-
cis patefecit, partemq; prætoriani equitatus illico emi-
sit. Mox ad Ianizaros conuersus, uestræ, inquit, uirtu-
ti atq; operæ hodierna uictoria reseruatur, macti uir-
tute milites mei: agite dum eruptione facta, fessos ho-
stes integris uiribus aggredimini. Fluunt sudore equo-
rum corpora, ipsiq; equites sub tanto armorum pon-
dere iam fatiscunt. Hæc dicenti Selymio Ianizari haud
sanè promptè obtemperabant, quippe qui in tanta re-
rum desperatione libenter suis se munitionibus conti-
neret. Itaq; dū cunctantius signa efferunt, Persæ in me-
dio ardore uictoriæ Europæis circumfusi eos spectante
Selymo, ac frustra auxilium ferre properante, occidio-
ne deleuerunt. Scripsit ad Leonem pontificem Fabri-
tius Carrelius Rhodiæ militiæ magister, ad quem om-
nia hæc diligentissimè perserebantur, Ianizaros Sely-
mo dicto audientibus non fuisse, neq; eius adhortatione,
aut precibus adduci potuisse, ut laborantibus Europæis
auxilium ferrent, ut qui summæ rei diffidentes, expe-
ctare euentum quàm se in manifesto periculo equestri
hostium procellæ, quæ ceteros pedites obtriuerat, o-
biectare malebant. Iam Persæ ab omni parte Selymum
intra subsidia moratè inuaserant, quum Sinam bassi
tametsi cornu lacerum ac uehementer attenuatum tra-
hebat,

hebat, per medios Asapporum aceros, hostes insecu-
tus in tempore superuenit: accitisq; subinde & indu-
ctis aliquot recentibus turmis, quæ ab Vstaogli impe-
tu integræ euaserant, pugna est restituta, duorum ma-
ximè fratrum Malcociorum præcellentium uirtute, Tura-
bei & Mahometis, qui Turcica ex gente nobilitate ge-
neris ipsi Othomannæ familiæ pares, Malcocij patris
luctuosa illa in Venetos et Carnos excursionem clari dia-
cis, magnitudinem animi uigoremq; referebant. Sely-
mus quoq; minimè animum despondens, sed in spè ere-
ctus atq; alacer, id quod supremo discriminis reserua-
rat, omnia tormenta dirigi in hostem iubet, quæ tan-
tam e quorum atq; hominum stragem suis pariter atq;
hostibus inter se commixtis ediderunt, ut quum uiri
puluere, fumo tormentorum & crepitu, usum oculo-
rum atq; aurium amisissent, ac subinde equi ad insoli-
tum fragorem metu consternati, contemptis frenis ses-
sore in diuersum adueherent, incerta adhuc uictoria.
prælium sit dirèptū. Hysmael sclopetti ictu sub leuum
humerum uulnere accepto, præteruectus eam procel-
lam, ut uulnus inspiceret, hortantibus amicis prælio
excessit. Quæ res haud dubiè Selymo suisq; omnibus
salutem attulit: Namq; Hysmaelem eiusq; uexillū Per-
sæ continuo subsecuti, non dubiam partemq; magna
ex parte omnium opinione uictoriam, reliquerūt. Ve-
rium leui nec profundo uulnere inuento, quod plum-
bea glans eam armorum partem ob singularem tem-
peraturam altius penetrare nequiverat, in præliū re-
dire constituit. Sed audita morte Vstaogli, cui propter
eximiam rei bellicæ peritiā magno pcre fidebat, suadē

tibus etiam amicis ne plagam adhuc calentem despiceret, salutiq; consuleret, quadrato agmine ac lento gradu, ut nihil fugae simile discessus habere uideretur, recedere se coepit, praeteruectusq; Taurisium, monitis urbis primoribus, ut portas Turcis aperirent, praesidiisq; acciperent, ne quid detrimenti ex uana constantia paterentur, in Medorum fines concessit. At Turcae tot in commodis conflictati quum neq; praeter timore animas, neq; praeter lassitudine uires ad insequendum haberent, ad Persarum castra delati, ea nullo defendente ceperunt. Inuentae sunt, praeter tabernacula picta acu, et serico atq; auro intexta aliaq; pretiosam supellestem, complures nobilissimae mulieres, quae uiros secutae fuerant, quas Selymus intactas sine pretio remisit. Retulere quoque huic praelio interfuerunt nonnullas foeminas inter caeterorum aceruos repertas, quae thoraces galeasq; induta, et secutae uiros una cum eis strenue pugnando ceciderant. Hoc maxime euentu Calderanis in capis ad Choin pugnatum est septimo Calend. Septembris eius anni qui fuit a partu Virginis millesimus quingentesimus decimus quartus: quo praelio Selymus supra triginta milia hominum amisit, in quibus praeter Cassembasam Graeciae Bellerbechum, septem Sanzacos, et in his ipsos quos diximus Malcocios fratres, dum alter alteri circumuento opem ferre conatur, cadentibus equis interfectos, sed praeter Asapporum inconditam multitudinem obiectam caedi, equites Illyrici, Macedones, Triballi, Epirotae, Thessali, Thraceseq; haud dubie suos et robur exercitus, qui in dextro cornu fuerant, magna ex parte aut caesi aut uulneribus debilitati sunt. Se

Lymus confessione hostium uictor, quum ab Choi caeterisq; uicinis urbibus, et ab Taurisio legationes in castra uenissent, quae se commeatum affatim dare et imperata facere paratas dicerent, ad Taurisium profectus est, studio uisendae atq; obtinendae Persarum regiae. Ea urbs ab Choi ubi pugnatum est, itinere bidui distat: fuitq; antiquitus Ptolemaeo Terna, quae abest a proximo Hircano mari ad Bacucum portum centum quinquaginta milibus passuum. Ciues, aduentantibus Turcis praesto fuerunt, et magnam uim commeatu extra portam conuexerunt, ubi occupatis suburbanis aedificijs Turcae castra posuerant, quum in maxima et frequentissima ciuitate pernoctare parum tutum existimarent, portas tamen tradentibus Persis, imposito praesidio tenuerunt. Ferunt Selymum, qui salutem suam Persis temere minime committebat, nunquam ingressum urbem, nisi gregarij equitis habitu. Aliqui uero celebri pompa in regijs aedibus publice conuiuatum fuisse, uerbaq; ad Taurisianos de uictoria consiliisq; suis fecisse confirmant. Sed uix decem dies Taurisij moratus, quum in Armenia contra uoluntatem praetorianorum hyemare statueret, ad frequentes de hoste nuncios consilium mutauit, quod Hysmael accita ualida manu Iberorum et Albanorum equitum, cum Parthis atq; his equitibus, qui pugnae interfuerant aduentare ferebatur. Quibus de causis Selymus, qui supra centum et quinquaginta armatorum milibus in acie constitutis, egre se triginta Persarum milia sustinuisse, et casu magis artificioq; tormentorum, quam uera uirtute, eos superasse meminerat, aestimatisq; Taurisianorum

uiribus, quorum fidem & multitudinem suspectam habebat, in Cappadociam redire constituit. Itaq; abductis pluribus fabricarum excellentiumq; opificum familijs, eorum maximè qui arma telaq; elaborati operis fabricabant, & magna uis ferici et comæatus inde exportata, per Hobordenam & Balisenam regiones, longiore aliquanto itinere ad Euphratem contendit. Ne enim appropinquantibus Iberis obuius fieret, redire ad Araxem, & Periardis mōtes circuire nolebat, Hysmael cognita eius profectioe, quanta & ipse maxima potuit celeritate eum subsequutus, magis ac magis cursum intendere, & præ festinatione impedimenta passim ac milites uulneribus & ualitudine debilitatos, relinqui coegit. Neq; prius (quod ille magno interuallo antecedebat) extremum Turcarum agmen consecutus est, quàm ad Euphratem peruenit. Ibi Selymus biduum moratus aliquot effectis ratibus peditatum transmittibat. Quæ quum tantæ multitudini non sufficeret, plures inflatis utribus innixi flumen tranabant: alij effractis dedita opera curribus, eorū materia ad natanandum utebantur. Ipse imperator lintre uectus, quū uersus equitatus ad perfringendam uim fluminis uno agmine ingressus profluenti se opposuisset, in ulteriore ripam euasit. Quæ res peditibus periculū minuit, & molliorem transitum currulibus tormentis, camelisq; & cæteris sarcinarijs iumentis dedit. Pericre tamen, quum iam in conspectu Iberorum antecursores essent, atq; ob eum timorem excitato tumultu tota ripa trepidaretur, circiter duo milia hominū, hæseratq; limoso in uado aliquot falcones, & impedimentorum

quosq;

quosq; partem uorticosus annis abripuit. Iberi qui recentioribus equis Persas antecesserant, cōtenti ijs quæ relicta erant insequendi finem fecerunt. Nam tormentorum currus inter se ui undarum implicati, bonam partem sarcinarum retinuerant: multaq; alia ripis & uadis hæserāt, quæ haud magno labore finibus extrahebantur, leto plurimū Hysmaele quod tormenta quibus maximè tantam cladem acceperat, eiecto ac fugato hoste cepisset. Porro Selymus è manibus Persarum fuga elapsus, longè infestiora itinera ad Antitaurum inuenit. Namq; Aladulus despecta eius fortuna ad prædandi occasionem sibi oblatam, angustias dispositis passim mōt. anis hominibus infederat, qui more latronum noctu maximè in Turcas impetum faciebāt, & quum uia admodum syestres & confragosæ fessum agmen exciperent, à tergo & à lateribus incurfabant: direptisq; impedimentis in nemora & notas rupes reuertebantur. Aladulus cuius hæc fraude fiebant, interdū excusare se, nihil sua uoluntate fieri: homines agrestes latrocinijs assuetos proprio consilio atq; audacia ea damna inferre: eos tamen pœnas daturos, se enim breui eius maleficij authores reperturum. Interim in speciem amicitie datis aliquot dierum cibarijs, noctu infestas latronum manus, quæ opportunis in locis transeuntibus occurrerent, immittebat. Quibus malis neq; consilio Selymus, neq; uirtute milites provide re poterant. Tandem quod dissimulata iniuria, hominis perfidiam alio tempore iudicandam arbitrabatur, Trapezuntem atq; inde Amasiā Cappadociæ peruenit, ubi reparandis copijs intentus, hyemē egit, pri-

Q 5

mo statim uere aduersus Aladulum, & montanos barbaros, qui tantum detrimenti pauorisq; intulerant, bellum gesturus. Labet hoc loco tantisper euagari dum Selymus atq; Hysmael, qui hac ætate terrarum orbem nominis sui fama compleuerunt, inter se cõparantur, ut tot ingentium præliorum admirabiliumq; bello casuum seriem legendo, fessis per amœno nec inuili diuerticulo requies quæeratur. Quod ob id certiore cum uenia fecerim, postquam hic annus à turbata pace uideuigessimus magnis ad Orientem cladibus insignis, ad Occasum in spem exoptatæ, sed nondum maturæ tranquillitatis bello uacuus, atq; otiosus fuit. Ambo igitur sicuti inchoyto genere, ætate integra, immenso indomiti corporis, ac ingentis animi uigore, opibus, & pari deniq; imperij fortuna persimiles, parem claritatis & gloriæ famam obtinent, ita moribus, institutis et disciplina militiæ multum inter se differunt. Primum omnium, ut præclare constat, supra mutuum utriusq; gentis odium, ab auis patribusq; per manus traditum, insana persuasione diducti inter se de sacrorum placitis altercantur, quum hic Homarè, ille Halym præcipuos Mahometis interpretes diuersa superstitione dissidentes, altero sanctiorem existiment, ac imagine pietatis iustam belli causam prætexant. Quamquã non obscure dissimulata cupiditate, ad id unum, sed diuerso itinere contendant, ut confirmatis auctisq; opibus, tot regnorum termini quam latissime proferantur. Quod ex professo Hysmael ad Darij atq; Xerxis, qui subacta Asia in Europam ingenti ausu traiecerint, & Selymus ad Alexandri Macedonis, qui regna Persarum euerterit,

euerterit, magnitudinem & gloriam aspirèt. Nec inaribus omnino uotis, quum honesto tuendæ religionis nomine, Fortuna, pari libidine ingenio eorum ambitioso, eudaci, immoderatoq; intemperanter arrideat. Sed in Hysmaele mira pietas usq; ad eò resulget, ut uirtus, si qua sint regij fastus, eius fulgore perstringatur. In Selymo autem omne uirtutis decus inhumana crudelitas elidat & obscuret. Hic enim pœna, & præmiuum imperij tueitur sed aliquanto grauiore seueritatis quam beneficentiæ fama, quòd ab exacta disciplina in seruos, quibus multò maxima Othomanniæ militiæ pars cõstat, lege agere uel truculenter expedit: secus ac usu euenit Hysmaeli, ex prima utiq; nobilitatis classe liberisq; hominibus militiæ robora conscribenti, apud quos temperatæ iustitiæ, humane comitatis, & popularis indulgentiæ studium maximè ualet, ut fides & amor, & parendi obsequium parentur. Quòd nemo honestis ortus parentibus existat, qui non multò grauius flagitij dedecus, quam supplicij pœnam reformidet. Ut minimè mirũ esse uideatur, si histanquã generosis artibus Hysmael, augusti nominis maiestatem egregie gloriosq; defendat. Ad hunc quoq; maximarũ uirtutum concursum pulcherrimo naturæ munere decorata facies accedit, magnanimo digna rege, ore namq; roseo, radiatibus oculis, flaua barba, & quod antiquum apud Persas regiæ stirpis insigne est, adunco naso, illustriq; facundia, omnium oculos atque animos capit. At in Selymo, triste supercilium, prægrandes toruicq; oculi, & Scythico pallore suffusa facies, rigetisq; setæ à superiore labro ad cœruicæ retorta, & nigricans ad

mentum subtonsa barba, ita uim militarem & inexorabilis naturæ spiritum exprimunt, spectantesq; perterrent, ut nihil omnino nisi sæuum & immane procerus ostendant. Nec diuersos uultus, ide oq; dissimiles animorum habitus, nisi dispar rerum propè omnium disciplina consequitur. Nam Hysmael aditu pariter & alloquio benignus & facilis, nihil ferè quod regiam personam respiciat, nisi palam agit. In propatulo siquidem magna procerum frequentia liberaliter epulatur, & uaria uenatione, falconumq; uolatu, & præda magnopere gaudet, cum proceribus semper legatisq; externorum regum communicata uoluptate. In stadio etiam & in palestra cum primoribus aula, uti est equitandi & sagittadi peritissimus, honesta atq; utili contentione corpus exercet, adeo populariter, ut in piscina inauratis septa porticibus palam natari minime dispudeat. Vxores autem quas ex Satraparū Regulorumq; ordine uirgines, cum decore formæ, tū præstanti morum fama illustres, in coniugalem thorum recipit, si fecundæ sint neq; fastidit, neq; repudiat, ueterè Persarū instituto, qui coniuges amare tenerris, impensius colere, in regia prætorioq; familiariter habere, & tanquam utriusq; fortunæ consortes, cum liberis atq; nutricibus, & pretiosiore gaza, uel ad longinqua euntes bella secum ducere consueuerūt, graui quidem impedimento sumptuq; quod magnis ac ornatis camelorum gregibus uebantur, nisi præsentia carissimaq; pignora bellatores patres ad uirtutem accenderent. Contraria ratione Selymus in arcana cuncta uitæ munera dispèsat, puerorūq; imberbiū & eunuchorū

ministr

ministerio contentus, sine conuiuia discumbit, ac uno ferè simplicissimo cibo, naturæ desiderium implet. Rarò nisi sacrorum causa die Veneris, qui Turcis est festus, in publicum prodit. Sed adeo prætorianorum turba circumseptus, ut ægrè uel ipse solus eques inter hastatos cristatosq; milites, & superbè submouentes spectantium turbam, ex facie dignoscatur. Nec temerè equo uectus in suburbanis prædijs spatatur, quum per freti angustias ad Asiæ propinqua littora bireme aduchi malit. Vxores à regiæ limine procul arceat, quas tantum proli causa, nec familiari quidem uultu complectitur, quod natura modicæ libidinis, & in mares pronior, corpus atq; animum uirilem foeminarū illecebris eneruari existimet. Rarò itaq; ad claustra uirginum, quæ sunt media in urbe Byzantio, altis, & undiq; cæcis parietibus septa, contendit. Hæc magno numero Christianis parentibus ereptas, aut à prædonibus uarijs interceptas castibus matronæ insigni pudicitia, & uctuli spadones accuratè custodiunt: Mahometanisq; sacris iniurias diligenter erudiunt, ut Arabicè legere, ad harpè & cytharam psallere, saltareq; decenter, & acuseitè pingere perdiscant. Verum eas Selymus omnium rarissimè inuisere consueuit, utpote qui minime mulierosis, nec numero se sepeq; infaustæ proli cupidus, non ex seruili Christianoq; sanguine, sed ex Bosphorani regis filia Tartarorum stirpis, hunc unum imperij hæredem Solymanum imberbis adhuc adolescens suscepisset, quem hodie ex matura iam atrocitq; indole, nobis discordibus, sæua arma comminantem (nisi magnus Deus paratam auertat cladem) undiq; secordia nostræ

uictorem euasurū ominamur. Otiū porro, si quod im-
pensē uigilanti & semper intento, ex grauisimarum
rerum consilijs superest, accito in hortos aliquo pur-
puratorum, aut familiarium deambulādo ita traducit,
ut quū longē sauerēq; puerorū colludentiū palestram
spectet, de serijs multa sciscitetur atq; deliberet, secre-
tiores uerō mollioresq; horas balneo, euoluēdisq; ma-
iorum suorū & externorū regum annalibus impar-
tatur. Hoc quoq; studio auum Mahometē emulatus,
qui gentium propē omnium reges, rerum bello gesta-
rum fama inchoylos, uersis in Turcicā linguam historijs
non modō scriptis, sed imaginibus excellenti pictura
expressis representari sibi curabat, impetrato à Vene-
tis ad id munus Gentile Bellino pictore præstantissimo
ut grauibus exēplis magis ac magis ad extendendā sa-
mam accenderetur. Vir enim ille ex arcano animi om-
nis religionis contēptor, unis tantū bonæ spei, bonēq;
fortunæ tanquam certis numinibus sacra faciebat. Vi-
non ineptē modō Selymus Baiazetis patris occupatio-
nes, atq; uigilias irrideret, quod Auerroi nihil pro cer-
to de natura animorū, & celestis motus ratione expli-
canti, æquo impensius deditus, arguti philosophi inter-
ociofos sapientiæ professores, quā inter milites ad ar-
ma natos strenui imperatoris nomen tueri mallet. Cæ-
terum Hysmael uti ab ineunte ætate sacris imbutus li-
teris, disciplinarum propē omnium studia præalto in-
genio ad contemplationem rerum diuinarum ita refē-
rebat, ut uetere Magorum & Brachmanorum arca-
no dogmate, seipso, qui ambitiosum Sophi cognomen
susceperat, admirabilior euaderet, quum iam pridem

celestis sapientiæ & diuinationis opinione, apud gen-
tem religionibus atq; miraculis capi facilem, incredi-
biles uictorias, & tantum deniq; imperium sibi nouo
propē homini peperisset. Diuersissima porro, & ut
mihi uidetur planē iniqua Persiæ conditione bella ge-
runt. Nam ij sicuti equitatu mirifico maximē pollent,
ita nullum omnino certum ex cōscripto inueteratoq;
pedite robur insituunt, qua parte uirium Turcæ ætate
nostra memorabiles sepe uictorias consecuti, nec us-
quam uicti, grauisima bella confecerunt. Magno quo-
que incōmodo Persis euenit, quod nec seloppettis utā-
tur, nec tormentorum currulū copia abundant, quo-
rum terribili præsidio cuncta peruincuntur, luctuoso
quidem exēplo Vssumcassanis & Hysmaelis, uel egre-
giē uictor equitatus, & nuper in Calderanis campis,
& patrum nostrorum memoria ad Harsengam &
Euphratem, insolitum eorum equis roboatum cruen-
tamq; procellam sustinere nequirit. Neque enim ulla
in parte Persa cataphractus, cum inermi propē Tur-
cæ uidetur comparandus. Nam squamosi thoraces, lo-
rica ferreæ, bucculata cassides, et cono insignes galeæ,
clypeiq; auratis unibonibus rotūdi, Persas undiq; pro-
tegūt. Turcam uerō ex Europa penitus inermem, uix
dimidium quadrata & inflexa pelta operit, quū Asia-
tici clypeis molli arundine in spiras & discolore seri-
co contextis utantur. Persa quoq; brachiū et dextram
operoso ferro munitus, fraxinea ancipiti lanca rem-
gerit, qua ad mediū comprehēsa more Numidarum
ab alto sepe ictus repetens, uiros & æquos inermes fa-
cile perfodit, quum Turcæ Græcorum cōsuetudine ad

pressas lateri inclinatasq; ad equi aures hastas (uti sunt fragili abiete leues) ad primum impetum collatis equis diffringant, & ad gladium incuruum statim clauamq; ferream, reliquis armis impares, redire cogatur. Neq; enim Persarum generosis & robustioribus equis insidentium congressum ferre possunt, quoniam eorum equi frontalibus ferreis, & tegumentis recocto è corio Italicarum bardarum similitudine uestiantur, quæ cõsertis laminis, aut infarcto böbycis & gosipij tomento ita muniunt, ut quamlibet telorum contumelia perferat. Qua de causa nemo nisi temere sagittarios, equites aut pedites Turcas cum Persis contulerit. Hi siquidem latis & multo neruorum nexu ualidis arcibus instructi, crassiores Scythicarum instar, ideoq; letales sagittas emittunt. Qua rerum omnium collata ratione, Sophianus exercitus, tanquam regi suo ab excelsa diuinaq; mentis opinione, & religioso quodam sacramenti iure, nusquam reformidata morte deditus deuotusq; Turcis uel numero inferior ab eximia uirtute in superabilis uideri possit, nisi dira hac indignaq; fortibus uiris ui tormentorum, aut inuitata multitudine copiarum obruatur. Quod uerò Hysmael ex tot prouincijs quondam armorum gloria clarissimis in unius imperij potentiam coactis, pauciore opinione copias educat, presertim aduersus Othomanum in Armenia usq; infesta populatione penetrantem, hanc præcipue causam reperiebamus, quod remissis tributis sublatiq; uectigalibus, ad colligendam liberalitatis famam, arario minus studeat, ut tum maxime necesse fuit ipsi nouo regi propinquos suos ab Vssumcassane auo patreq; Iachip-

po legitimos imperij hæredes impotentibus armis extrudenti. Quamobrem signata pecunia semper eget, nec ideo quum bellum oritur iustis & ualidis neruis arma expedit, quanquam multarum rerum Orientis regio ferax, & tot opulenta regna benigne atq; largissime ex necessarijs ad uitæ atq; militiæ usum copijs stipendiorum supplementa suppeditent, secus ac Selymo accidit, cui pedites & equites tormentorumq; magistris, & præfecti classium, singulisq; etiam totius bellici & domestici apparatus officijs præpositi, diurna, aut mestrina præsentis pecuniæ stipendia à quæstoribus accipientes perpetuò militant. Nec ad institutum thesauri unquam deficiunt, quum Byzantij septem in turribus argenteæ aureæq; monete inestimabiles cumuli recondantur, omnemq; sumptum quarta parte, tot tributorum & uectigalium annui, atq; perpetui redditus exuperent. Tria sunt genera militum apud Persas prætorianorum scilicet, euocatorum, & auxiliarium: Prætoriani certa stipendia merent, alunturq; sumptu regis qui eis uetere instituto, & statis anni temporibus ad descriptam rationem, arma, equos, uestem, tentoria, commeatum: alternante liberalitate elargitur. Horum ornatisimo comitatu ualidoq; maxime præsidio circũseptus, sequentis aulæ dignitatem tuetur, & mutando loca ad herbidas regiones prouinciarum nobiliores urbes inuisit. Ingruente autem bello dynastiæ, reguli, tetrarchæ, & antiquæ nobilitatis beneficiarij, qui traditas à maioribus, aut à regibus dono datas oppidorum & agrorum ditiones obtinent, ad edictum euocantur. Eodem prope iure hisdemq; legibus imperata facien-

tes, quibus in uniuersum nobilitas omnis in Hispania, Gallia, atque Italia regibus operam præstare confucit. Horum magnus est numerus, qui liberaliter instructi ad signa conueniunt, sed exquisito delectu habito, nunquam uiginti milium equitum numerum implent quorum uix tertia pars, eo quem diximus, insigni armorum apparatu instructa, in aciem prodit, quum reliqui ferè omnes contenti galeis, præduris centonum munimentis loricati, diuersisq; protecti scutis, hastis simul & arcubus præliantur. Nam altera arma, uti usus locusq; deponit, expedire, & scutis interdum reiectis retroq; ad lorum suspensa lancea, auersi pariter & aduersi sagittare didicerunt. Verum qui è Perside urbemq; regia nomine Scyras, in qua præcellentis temperaturæ nobiliorisq; artificij splendida arma fabricantur accersiti ueniunt, summam uirtutis obtinent opinionem. His Assyrij autoritate nominis proximi accedunt, cum Medorum & Parthorum regna omnium optimos & peritissimos, præter unos Scythas, sagittarios mittant, At Armeni in uniuersum pedibus pugnare malunt, & in cohortes describuntur: quæ longa serie planorum in gentium scutorum sola defixa sese tãquam obiecto uallo aduersus equorum impetum defendunt, breuioribus hastis & securibus, sagittisq; item, & manubriata sæpe funda cominus & eminus dimicantes. Auxiliares autem copia ex Iberis & Albanis, ab eorum fœderatis regibus. Medæ Armeniæq; finitimis mittuntur, qui magna ex parte semichristiani par odium aduersus Othomanos exercere, & ferre arma consueuerunt. Sed postquam ad hunc historiæ locum est deuentum, nõ inueniendum

ut arbitror legentibus erit, siquæ de Hysmaelis prouincijs urbibusq; & de Cassij maris accolis, ulteriorumq; regum potentia longo labore didicimus, summatim enarrantur, ut curiosis ingenijs non fabulosa uti paulò antè ætatem nostram accidit, sed certa, & explorata undiq; mercatoribus, ac uarijs legationum commentarijs illustrata referantur. Inter Sophiani imperij prouincias, Armenia maior, primam obtinet claritatem, Taurisio regia urbe insignis, quæ Terua Ptolomeo antiquitus fuit, uel ut Hebræis quibusdam linguarum & regionum peritis uidetur, Susa prisca quondam celebritatis. Distat à Cassio mari, urbemq; Bachu oræ proximioris quinque dierum itinere, & ab Artaxata, quæ hodie Cohim appellatur, Calderanisq; campis recenti Selymi prælio nobilitatis, circiter passuum octuaginta milibus. Inde contendenti ad meridiem Sulthania uisitur, quæ admirandas diritæ magnæ urbis reliquias ostendit, integris adhuc præcellentis structuræ Mahometanorum delubris, quibus superiore seculo Tamerlanes Scytharum imperator cuncta obuia immaniter euerrens, tactus religione pepercerit. Hanc ex Tigranoceræ ruinis edificatam existimare par est. Ab hac Sulthania in Persidem inter Meridiem & Occasum procedentibus, oppida occurrunt Comum, Casanum, & Hiesidæ sericæ tele mercimonio mercatoribus nota. Extenditur autem ea regio ad urbem regiam nomine Scyras, quam non ineptè Cyripolim antiquitus fuisse aliqui arburantur. Ea est elegantissimæ armorum officinis toto Oriente clarissima: nec ab hac Carmentæ regionis caput multum distat, quod Chirmanim appellant, in com

parabili chalybis tēperatura in acinaces, & lancearū mucrones celebrata, quæ uel immenso pretio à Turcis cupidissimè coemuntur. Nam eius ferri ea uis est, ut uino ictu nostrorum galeæ discindantur, nihil retusa omnino acie, & lancearum mucrones solidum pectorale transfodiant. Carmania uetus nomen in Narisingam abijt, cuius hodie rex opulentus, & equitatu pollens, imperij terminos profert usq; ad Cananoræ, Cucini, & Calecutæ Indici maris emporia, quæ nobis Lusitanæ classis aperuit, quum ab Atlantico Oceano ultimum Aethiopiæ promontorium, ingenti spe, unde ei nomen, in usitatoq; ausu præteruecta ultra Arabicum, Persicum, & Gangeticum uassissimos sinus, ad auream usq; Chersonesum, extremaq; Sinarum littora coemundis aromatis negotiationem extenderet. Tertia regio Assyria censetur, cuius regia urbs est Bagaad, olim Babylon, condente Semirami muro latissimo, atq; eius regniæ pensilibus hortis, & demum Alexandri Magni immatura morte celeberrima. Ab hac Babylone Euphrates rapto secum Tygri amne in Persicum euolutus sinum classibus nauigatur usq; ad Balzeram in signe emporium Teredonis insulæ, quam bicornis fluminis efficit. A Balzera mercatores per sinum nauigatione tridierum Armuzum, quod adhuc nomen retinet lenibus uentis perueniunt. Id positum est ad freti fauces parua in insula tropico Cancris subiecta, ideoq; immensis feruoribus solstitio infamis, nisi Armuzenses incolæ magno artificio per tubos tecta in summa ædium euadentes, nocturnam diurnamq; auram exciperent, concitatoq; demum per angustias incluso spiritu, immitis acris calor

res uen-

res uentilando discuterent, & merfi lignicis lacubus frigidæ aquæ balneis uteretur. Armuntii, magnus undiq; gentium propè omnium mercaturæ causa fit concursus, quod in uadis Persici sinus urinatores eximij margaritas & uniones piscantur, & ad id summæ opportunitatis emporiū illinc remotiores Indi rudes & impolitos adamantes, & carbunculos, pretiosioraq; aromata, hinc uerò Rubri maris accolæ Felicis Arabia ditissias, itemq; Aegyptij, Syrij, & Lusitani corallium præsertim exoptatum Indis, & uaria nostri orbis mercimonia, tanquam ad perpetuas nundinas comportēt. Mesopotamia autem, quæ in Occasum uergit Assyriæ cōtributa, Euphrati, & Tygri, unde ei nomē, & Tauri item monte ad Corum terminatur. In ripis Euphratis sita est Byrta, quæ hodie nomen retinet, ubi commodiore ripis hinc & inde superatur. Quo traiectu usi Persæ, non semel in Comagenem usq; ad Alepū irruerunt. Quibus iniurijs cōmotus ætate nostra Caithbeus Aegypti Syriæq; Sulthanus, bello semper uictor Euphrate gemino ponte constrato, parem Mesopotamiæ cladem rependit ad Orphan usq; & Caranitam, quæ urbes antiquitus Dara atq; Amida uocabantur, repentina excursionē cuncta obuia populatus. Ceterū quæ ad Orientem Solem spectant Medorum & Parthorum regna, ab Occasu mare Caspium curuatis littoribus complectuntur, id manifesto exitu caret, occultis, ut credi par est, haurientis naturæ specubus, & cæcis uadis absorptum. Quod utique mirum est, quum tot influetium annuum perpetuo decursu, neq; auctus exundet, neq; diluta falsugine mitigatus unquam dul-

cescat. Toto autem ambitu in ouatam speciem ab Asst
co per obliquum ad Boream se extendens, Euxino pō
to magnitudine ferè par euadit, si à Ponto Mæotis pa-
lus, Zabacca hodie uocata, recidatur. Celebres ad Mæ-
diæ littora duo sunt portus, alter ad urbem Bacchum,
unde mari hodie nomē, mediterraneæ urbi regie, quā
nunc Sumachim, olim fortasse Gamalam, uocant, pro-
pinquus, alter uerò ad Derbentum urbem, Caspiasq;
portus ab Alexandro Magno, ut ferunt, aduersus Scy-
tharum irruptiones edificatam. Abruptæ siquidē Ca-
spij montis rupes, usq; aded ad mare coarctant iter, ut
exesi fluctibus, deuoratiq; in profundum eius litoris
margines, uix duorum stadiorum aditum transeunt-
ibus relinquunt. Ea enim forma Derbentum in edita
montium crepidine situm est, ut duobus ex quadrato
lapide muris ad mare deductis, inferiora edificia, et
nauigiorum stationem tanquam duobus brachijs com-
plectatur, non maiore quam trecentorum passuum in-
teruallo: quod spatium singulis utrinq; ferreis portis,
superstantibusq; propugnaculis, ita munitur, ut per-
petuis custodijs, nisi clara luce et explorato littore
uiatores, nec admittantur, nec recepti intra portam,
altera prius emittantur, quam portorium persoluant.
Nauigia quoq; intercluso eo in littore commodam ha-
bent stationem. Sed toto Caspio mari nec Hysmael, nec
quisquam alius princeps classe nauigat, quod eæ gen-
tes rei naualis imperite et rudes lintribus, tantum
onerarijs oram lambentes utantur, nec alto se commi-
tere audeant, propterea quod nōdum magnetis usum,
et membranas itinerum, et cursum mensuras, uen-
torumq;

torumq; rationem pictura continententes nouerint, et
magnis etiam anchoris aptioribusq; dolonum uelis ca-
reant. Secundum Medos Parthi in Volturnum spectan-
tes, maritimas urbes habent Sandaram, et Strauam,
bombycum et pexi subtilioris Serici copia claras, sed
propter uadosa admixtisq; dulcibus aquis palustria
littora, pestilentes. Ob id urbs regia nomine Spaham
à mari longissimè recedit. Hæc inter memorabiles ma-
gna quidem ambitu, sed cretaceis mœnibus cincta, bel-
licoso populo frequens est, et innumeris Serici textri-
nis opulenta. Ad Parthos Sophiani imperij extremos
Hyrani, et secundum eos Coraxanæ regionis incolæ
succedūt, Arriani scilicet, Margiani, Aracosij, Bactria-
ni, qui hodie uno nomine Zagatai uocantur, Persarum
antiqui hostes, atq; hodie Hysmaeli maximè infesti, et
cruenta factione dissidentes, quod Sophus Cuselbas (id
est, rubrum caput): contra Zagataius Cacebas (id est,
uiride caput) appellentur: ea factione deducta à colo-
ribus quibus tegumentorum capitibus prælongi apices
tinguntur. Hæc gentes diuidit Oxus amnis, qui alienis
undis auctus magna aquarum mole, multisq; ostijs in
mare effunditur, adiacente urbe Bactra, quæ hodie
Ephra dicitur. Nec inde multū abest urbs Eri, Arriane
prouinciæ caput, circumambiente piscoso lacu egregiè
munita, et cyani lapilli, quem Turchinam uocant, pro-
uentu pernobilis. Ad Boreā uerò in Sogdianis lōgè à
mari, Taxarti fluuio imposita urbs Samarcāda, Zaga-
taiæ regionis metropolis, amplitudine et structura edi-
ficiarū rerumq; propè omniū copia, cæteras eius tra-
ctus urbes antecellit. Hanc Alexandri Magni tēporibus

authore Q. Curtio, nota fuisse perspicimus, constatq;
inde ortum esse Tamerlanem, qui patriam denuum se-
nescentem & dirutam instaurando atq; augendo im-
mensis opibus & spolijs deuictarum ab se gentiū exor-
nauit. A Samarcanda ostioq; Iaxartis molliter curuato
maris sinu, ad Rha flumen à nostris Volga, & à Scy-
this Hedil appellatum magnæ interiacent solitudines
Tartarorum pascuis dicatæ. Horum plura sunt ingen-
tia agmina errantium ciuitatum instar, quæ Hordeæ co-
rum lingua uocantur. His nobilitate generis & belli-
ca uirtute præstantes, imperant, Canesq; apellantur,
quæ uox Tartaricè imperatorem sonat. Ea gens in uni-
uersum fera & inops, omnisq; humanitatis expers, so-
lis confisa sagittis, equina carne, eaq; semitosta manan-
tibus tetro cruore gingiuis spurcissimè uestitur. Con-
tinenter cum finitimis bella gerit, & usq; ad Cataium
Sinarum regionem & urbem Cantam, totius orbis lon-
gè maximam & opulentissimam extenditur. De Cata-
io Lusitani negotiatores multa memoratu digna refer-
rūt, in primisq; Cantā urbē Venetiariū similitudine cir-
cumfluente mari ea ratione edificatam, ut lapideis pō-
tibus ædificia coniungantur, eaq; in sicco secundū fun-
damenta latos aditus perpetuis munitos podijs, com-
meanti populo relinquāt. Excelsas esse domos, curūq;
fenestras more nostro clatris ferreis, & specularibus
uitreis exornari, hortos & pomifera uiridaria passim
conspici, quòd Arcticus polus non plus LVII gradibus
eleuetur. Viros autem uxoresq; protectis nauicu-
lis, & quum lubet equis & carpentis more nostro cir-
cumuehi, nobiliores coloratis atq; discinctis talaribus
togis uti,

togis uti, barbæ comæq; habitu atque incessu Venetos
patrios referre, diuersa autem ab alijs gentibus numi-
na coli, & quod maximè mirandum uidetur, ibi esse
typographos artifices, qui libros, historias, & sacro-
rum ceremonias continentis more nostro imprimāt,
quorum longissima folia introrsus quadrata serie com-
plicentur. Cuius generis uolumen à rege Lusitanie cū
elephante dono missum, Leo pontifex humaniter no-
bis ostendit, ut hinc facillè credamus eius artis exem-
pla, antequam Lusitani in Indiā penetrarint, per Scy-
thas & Moscos ad incōparabile literarum præsidium
ad nos peruenisse. Ipsum uero Cataiorum regem infi-
nitis populis terra mariq; imperare, tantisq; rerum
omnium opibus (quòd innumerabiles alat copias) ua-
lere, ut ei Europæ reges collati in unum pares esse ne-
queant. Sed hæc ab alijs copiosè enarrata relinquen-
tes, ad Volgam unde discessimus, reuertemur. Is à Ri-
phæis ortus paludibus, à Septentrione in Meridiè mul-
tis nauigalibus flumijs, & in his Occa & Mosco secum
raptis, in mare Caspium tribus faucibus prorumpit,
omnium qui in id influunt mare, longissimo cursu, &
uasta aluei latitudine maximus, utpote qui Araxe, Ar-
menis Arath uocato, & Oxo Bactrianorum duplo
maior atq; profundior existimetur, sed quem tamen
Tartari tranātes minimè reformidēt. In eius ripa posi-
tum est emporium nomine Cytracam, unius diei nauig-
atione à latissimo ostio recedens. Hac in urbe concur-
rentibus undiq; Scythis & Moschis, Oriētis opes, aro-
mataq; in primis & Sericæ uestes, cum Septentriona-
libus mercimonijs permutantur. Ea constant gregibus

equorum, pellibus sibiricis, albisq; centonibus, aduersus omnem imbrium & frigoris iniuriam probatissimis. A Volga directo & mox inflexo littore, patentes campi degeneris pabuli feraces frequentibus Sciabanzorum & Cassanorum Hordis peragrati, ad Derbentū usq; extenduntur, qua ière superiorum temporū Tartari, Scythæ, Hialone, Abaga, Tamerlaneq; ducibus in Cappadociam & Syriam penetrâtes, quod nullus omnino alius commodior aditus, ut iam diximus, magnis copijs ad inuadendam Citeriorē Asiam pateat, si Derbentanis claustris arceantur. Nam Albanorum regio, quam hodie Seruan appellant, proxima Mediæ & mari Caspio imminens, Caucasæis rupibus inaccessa est, cui niuosi admodum excellsiq; montes, & abrupte ualles catenatis inter se rupibus adnectuntur, pertinentes ad Georgianos, qui hodie sunt Hyberi, & ad Mengrellos, qui Colchorum & Albanorum regna ad Phasium amnem incolunt, paucis ante annis Bendiam Colchiæ, Georgianis Pancratius, Albanis Aguasapas regnabū. Regiæ eorum sedes sunt, Phasium introrsus à mari. tento ueteri nomine Phasi fluuio impositum. Insula Oetis & Medææ, uellereq; aureo poetarum carminibus celebrata, inde Cotachis & Gorgora asperissima in saltibus sitæ. Hi reguli pari studio, tanquam amici fœderatiq; Persarum regibus leuia tributa pendunt, Christiano more, sed Græcorum ritu sacrificant. Ex his maximè bellicosi Albani sunt: secundum eos Hybri, quum Mengrellij stoliditate, temulentia, & latrocinij infames existimantur. Hi Othomannicis sinibus ad Trapezuntem propinqui, à Caspio mari recto in-

nere quin

nere quingentis millibus passuum distant, nullis unquā lacepsiti armis, quod iniquitate locorum difficultateq; egregie muniti, sola defendentis naturæ munimenta inuadentibus obijciant. Ultra Colchos Circassij lunatum Euxini litus usq; ad Tauricam Chersonesum occupant: Gens rerum propè omnium indiga, sed quæ forte quadam ad Aegyptij imperij fortunam aspiret, quum inde Circassiorū liberi empti pecunia, & Memphis asportati, plerunq; Aegyptijs amissæ libertatis oblitis, regium adepti nomē imperitent. Hæc ferè sunt, quæ de Persici imperij conditione Hysmaclisq; moribus summatim describi possint, ab occupato præsertim, & uti semper, aliàs ad enarrandam rerum gestarum seriem properante, quando iam nos Selymus reuocet, ut aliqua de natura Othomannici principatus, institutisq; militiæ refrantur. Quæ tum magno usui futura arbitror, quum Christiani reges non oblitū ueræ pietatis sacrum bellum pro salute publica suscipient. Primum omnium Selymus præclaro felicitis atq; inuictæ uirtutis maiorum suorum excuplo, impotentis tyranni more, ita liberis hominibus dominatur, ut non alijs ferè quàm fortium seruorum consilio & uiribus, tanti imperij fortuna constet, quod alienas occupanti terras nihil magis expediat, quàm ignobiliū seruentiumq; uoluntates & studia, propositis præmijs promereri: quoniam id unum ferè genus hominum, à spectata uirtute ad opes amplissimas summosq; honores ex tuto prouehi, extraq; tumultum & inuidiā pro libidine plecti possit. Quæ de causa homines Turcas, antiquæ stirpis nobilitatē referentes ex arcano Selymus

odit, quæ eos tanquam imperij amulos planè metuat. In his sunt quatuor insignes familiæ uetustate originis Othomannorum domui pares, quæ ab occulto quodâ liuore in una Othomanni sobole, ipsis æquali fatalis imperij nomen iam per ducentos confirmatum annos propagari uehementer indignantur. Hi sunt Michalogli, Ebrenes, Turacani, atq; Malcoccijs, è quibus, uel summæ uirtutis homines, neq; purpurati, neq; magistri equitum unquam euadunt, ne immodica uirum freti potentia, ad imperium aspirent. Sed magnos reditus ex antiqua agrorum diuisione, superioribusq; ñstorijs consecuti, quòd multo pecore & frumentarijs possessionibus abundant, perpetuâq; stipendia percipiant, cæteris opulentiores existimatur, secus ac liceat Christiano sanguine progenitis, siue militiæ ascripti serui sint, siue incolæ liberi, nam non alios habent suos, quam quos à principe agrorû domino ad annuâ uectigal impetrarint. Magnus tamen his familijs habetur honos: nam Michalogli peculiari prerogatiua uoluntarijs equitibus præficiuntur, hos Acanzes, hoc est, antecursores uocant; & plerumq; centummillium equitum numerum implent, quòd eis ad spem prædæ Tartari è Taurica, & Getæ ex Valachia gregatim miscantur. Reliqui ex his familijs nobilioribus præfecturis ornantur, quæ nunc quadraginta octo sunt æqua serè portione in Ewropa, atq; Asia constitutæ. Verum ex Asiaticis digniores imperatoris filijs obueniunt, sicuti Annisiæ in Cappadocia, Iconij in Lycaonia, Magnesiæ in Lydia: In Europa autem ad parandum militiæ decus potiores conceduntur. Peloponnesiaca, quæ Morea dicitur, Tur,

tur, Turacanis, Bosnensis in Illyrico Malcoccijs, Ebre nibus Samadrica in Triballis. Nec ulla est tam exigua aut tenuis præfectura quæ bina saltem milia equitum non alat, quum ampliores sena & septena cõtineant. Quibus omnibus ex descriptis regionum uectigalibus stipendia argento & certis lignorum & pabuli supplementis, singulis quoq; mensibus persoluuntur. Huius generis equites scripti in alas Sanzacorum Timarriotæ uocantur à Timarro, quæ uox stipendium ab incolis contributum sonat. In hoc equitatu præcipuum Othomannorum robor consistit: nam ad repentinum edictum paucissimis diebus septuaginta amplius equitum milia in unum locum à præfectis adducuntur. Nec quisquam eorum est, qui ad propositum gerendi belli edictum, non magnoperè letetur, & certum ex nauata opera præmium non expectet: ignauiaq; pariter et delicti poenam subterfugiat. Tanta enim seueritate iudices, qui circumeundo præfecturas sigillatim turnas recensent, arma, equos, & mores inspiciunt, ut si qui notati exauthoratq; sint, magnus equitum numerus in eorum supplementum sese offerat, insigniq; se affici beneficio existiment, qui alijs eadem loca & stipendia diu expectantibus præferantur. Vniuersis duo Magistri equitum præsunt, qui Bellerbechi, hoc est, domini dominorum superba appellatione uocitantur. Asiaticus ad Cuthiam Galatiæ urbè, Europeanus ad Sophiam Mysiæ inferioris sedes habent, constitutisq; tribunali bus inter milites ius dicunt, quemadmodum Cadi qui sunt statutorum & legû periti, prætoria auctoritate incolarû cõtroversias finire solent. Bellerbecho parè-

Sanzachi, Latine alarum signiferi, Sanzachis Subaspe
 obediunt, qui centenarias turmas ducunt. Sed nemo
 est Turcarum omnium, aut Christianae professionis ue
 terum incolarum, qui uel oppida, uel arces, uel deniq;
 pagos more Persarum possideat, aut paulo munitiores
 domos aedificet. Vetere enim edicto cauetur, ne quis
 uillam pinnato muro circumdet, nec aedificium supra
 primam contignationem, columbaria turricula altius
 codat. Propterea Thraces, Graeci, Macedones, Mysii,
 Epirotæ, Illyrij, cateriq; populi barbarico subiecti in
 go, neq; firmis opibus ualent, neq; si Christiana arma
 alicunde perstrepan, ad oblatam excutiendæ seruitu
 tis occasionem sese commouere possunt. Singule niq;
 præfecturæ suos equitatus eo ordine in aestiuis atq; hy
 bernis pagatim dispositos continent, ut ubiq; contra
 uim subitumq; tumultu parati, instructiq; armis, præ
 stò adsint aduersus exarmatos & inopes, qui oppressi
 celeriter terribili supplicij pœnam subeant. Reliquus
 equitatus constat ex prætorianis alis, quæ nobilitate
 ac eximio cultu omnium lectissimæ atq; ornatissimæ
 sunt. Eæ distinguuntur ordinibus, atq; stipendijs. Sed
 Spachi, Oglanij, dignitate ceteros antecellunt, quod
 ab imperatore filij appellentur. Nam à pueritia ex de
 lectibus prouinciaru adducti in regiam, & postquam
 à Christiana religione defecerint, per Eunuchos lie
 ris & armis liberaliter instituti, quum puberes euadui
 ad summos honores prouehuntur. Oglanis pari pro
 pè autoritate succedunt Vluphagi, Siliphari, Caripi
 gi, & Mutpharacha, qui à dextra leuaq; distinctis
 agminibus equitantis imperatoris latera præcingunt.

Sed Mut

Sed Mutpharacha admirabili uirtute præstantes, toto
 orbe conquisiti, ea conditione militant, ut quos uelint
 Deos impune colant, præsentiq; tantum imperatori
 operam nauent: qua liberalitate, atq; indulgentia inui
 tati, non modo Indi, Aethiopes, & Tartari extremi gē
 tium idola prisca & antiquata religionis, aut cæli ma
 xima fydera pro Dijs uenerantes, sed ex nostro etiam
 orbe Christiani nobilitate illustres in eum ordinem re
 cipiuntur. Hos equites magna delectorum subseruo
 rum multitudo subsequitur, adeo splendide armis &
 equis instructa, ut quum dominos numero multu ex
 peret, ornatu etiam propè par, iusti, & fulgentis exer
 citus speciem ostendat. Verum insignia utrosq; distin
 guunt. Subserui enim non linteis & globosis capi
 tum integumentis, ut heri & Turca reliqui, sed puni
 ceis pileis utuntur, quos pro galea frōtalibus puro ex
 auro contextis, & argenteis conis ad inferendas cri
 stas eleganter exornant, quum in uniuersum etiam us
 ste serica argenteis fibulis redimita, squamosq; bal
 theo, & inauratis phaleris conspicui, herilis opulentiæ
 splendore representent. Nā aula proceru splenditissi
 mus quisq; nihil pretiosius in sensu habet, nec sibi ho
 nestius quicquā ducit, quā plura seruitia, decore milita
 ris formæ præstantia, pōpæ modò ad decus ostentare.
 In huc siquidē unū præcipuæ sumptu omnes fortunas
 conferūt, propterea quod exquisitis epulis minime stu
 deāt, nec sumptuose aedificēt, neq; ullis omnino damno
 se aleæ ludis indulgeant, quum latrunculis per otū lu
 sisse, uicisseq; ad ingenij laudem, quam ad pecuniæ qua
 stum nobilius existimēt. Sed nihil apud Selymiu diuers

legionum ex Ianizaris delectarū inuictō robore præstantius atq; ualidius censetur. Instar enim Macedonicæ phalangis omnem uim hostium facillè sustinent atq; perfringunt. Has ex noua gentis delectu, uti nomen sonat, primus Othomannorum Amurathes Selymi prouisus instituit, quibus regie prætorijq; custodia mandaretur. Earum siquidem noua felicitq; uirtute memorabilem uictoriam, cæso ad Varnam Ladislaō Polonorū & Hungarorum rege fuerat consecutus. Nec alia demum uis quàm Ianizarorum Mahometes Byzantium, Baiazetes Methonem expugnarunt, quum hic prope nuper inuictos antea Persas, & equitatu planè uictores horum peditum uirtute profligari. Ianizari peculiari prærogatina, Exarcolam, hoc est, pileū album, aurea anteriore fascia, & cristis insignem acinaci impenetrabilem, demissaq; per tergum lata cauda ceruicis munientem pro galea gestant. Lunatosq; item calceos cæteris uetitos induunt. Arma eorum præter sclopettos & arcus, quibus iam multò maxima eorum pars utitur, sunt hastæ Germanicis breuiores, ferro lato, aut triangulari, aut fuscinato, aut in romphæam adunco præfixæ. Præter hæc gladio incuruo paruq; secure, quum expedit rem gerunt. Breuiores togulas colore cyaneo, aut rubro, aut prasino ab anteriore fimbria in tergum reductas baltheis subcingunt, & terramariq; omnium audacissimè & constantissimè pugnant. Ex hoc mirifico inueterata disciplina genere, tanquam ducum & præfectorum seminario, pleriq; in alas prætorianas ad equum rescribuntur, alij ad superiores ordines traducti ad præfecturas scandunt,

alij nulla

alij nulla ferè aliquam testatæ uirtutis cōmendatione sanzachi, & quod suprema eorum fortunæ munus est Bellerbechi & purpurati Basse creantur. Hi numero quatuor grauisimarum rerum consilijs præsumunt, & per singulas hebdomadas quatuor continuis diebus in regia coeunt, supplicibus libellis respondent, lites dirimunt ipso imperatore ex protecta uelo fenestella cunctas controuersias querelasq; populi, & Bassarum responsa intentis auribus excipiente, ut tantarum rerum iudices censorem pœna & præmio cuncta expendentem adesse intelligant. Huius ordinis antiquior principis scrinio gemmaq; potitur, appellaturq; Vefir, & scribis atq; notarijs decreta dictat. His rebus confectis purpurati prandent, uniuersq; populo, qui in curiâ coierit, publicè epulum datur, sed frugi sanè ex oriza, & ueruecina carne, paneq;, & aqua limpida paratum. Interea imperator præfecto sacrarum legum, qui est Cadilefcher, & quæstorum magistro, qui ararij rationes expendit, & Dephter der uocatur, sedulo operâ dat. Hoc perpetuo rerum ciuiliū officiorumq; omnium tenore, & hac incomparabili militiæ disciplina, Selymus imperium patri & fratribus ereptum, ita stabiluit & auxit, ut maioribus suis magnitudine animi superior esse uideatur, & quod uictor in intima Persarum uiscera penetrarit, iam Campsonem Syriae Aegyptiq; Sultbanum, Baiazeti patri ex Tarsensi uictoria, formidatum, promotis ad Amanum montem copijs magnopere territet, nobisq; inde minetur cladem, illaturus proculdubio longè teterrima, nisi Christiani reges maturè experrecti, tam pia, quàm necessaria arma

ad publicæ salutis præsidium, expediant. Et quæ secunda est hyeme Ludouicus Gallorum rex, ut post bellum terra mariq; infeliciter gestum tandem quieti Gallis non indecora pace parta consuleret, Mariam Britanniam Henrici infensissimi hostis sororem in matrimonium petere constituit. Enimuero quum astuante animo secum ipse reputaret, quot incommodis acceptis, quatoq; periculo bellum superiore astate subsumisset, omni ratione parandam pacem existimabat, non ignarus si Britannum æquis oblati conditionibus, ad amicitiam pertraxisset, futurum proculdubio, ut ceteris aduersum se coniuratis hostibus, animi uiresq; conciderent. Quando Cæsar eo maxime tempore pecunie inops, contra autem Hispanus auri tenax, & Heluetij, qui aliena pecunia bella gerere consueuissent, si spes eos Britannici auri desitueret, posituri continuo arma atq; omnino quieturi uidebantur. Neq; Henricum qui suo fugatoq; Gallorum equitatu, duabus in continenti ualidissimis urbibus captis, occisoq; Scotorum rege, & ad internitionem eius nobilitatis confecto bello satis sibi gloriæ ac laudis comparatum arbitratur, multum ab honestæ pacis studijs abhorrebat, ob id præsertim, quod Ferdinandum socerum non alieno animo in Gallum esse perspectum habebat, quum ab initio occupata Cantabria, Britannis ad fontem Ravidum, qui auxilia & conuectus ex propinquo postulabant, contra fœderis iusurandum in maxima gerendarum rerum opportunitate defuisset. Subindeq; Maximilianu Sfortiam, & Heluetios in asperis Nouariensis belli casibus ostentata spe auxiliorum per Cardonium deseruisse, ac

penè prodidisse diceretur. Sed ingentis spiritus regem id maxime agebat, quod nouissime dum ab se à Germanis & Heluetijs uno consilio, atq; uno tempore bellum in Gallia gereretur, Ferdinandus in tanta prosperè diuini occasionis, nec ullam ostentatis saltem armis de se inuadendæ Aquitanie suspicionem timetibus Gallis præbisset. Heluetij quoq; quod pacem ad Diuionem in ipsa uictoria pepigissent, ipso indignante omnes bellici cogitationes perturbant, ut pote, qui si bellum in Gallia renouaretur, nec certi hostes nec constantes socij futuri essent. Hoc animo uolentem Henricum, & iam segenius de bello cogitantem, Marchio Rotellinus, quem Morinensi acie captum, ac in Britanniam transectum fuisse docuimus, prætentatis eius consilij ad ponendas simultates, & pacem eo necessitudinis uinculo confirmandam pertraxit, Ludouico Canosio Leonis legato, in eam rem peracuti ingenij sui studium, & uim omnem explicante. Is in honore habitus, per uarias sermorum occasiones, docebat ad felicitatem Gallia atq; Britannia plurimum pertinere, si matura ætate puella propinqui & maximi regis connubio iungeretur, ex qua ille integro adhuc uigore animi, nec effectis corporis uiribus sibi successorem in Gallia procrearet. Pretium autem dotale apud ditissimum regem nihil maius futurum, quam insignem lectissimæ uirginis formam, utriusq; gentis concordiam, & in duobus regnis incomparabili commodo rerum tranquillitatem afferentem. Igitur quum Henricus uel honestius arma deponere, uel sororem splendidius collocare non posset, per legatos de sponsalibus actum. Ludouicus quoq; Senatū cō-

suluit, & totius regni proceres, an rectè, & sapienter
 factum iri existimarent, si uxor è Britannia peteretur.
 Quod postquam summo omnium consensu, uel aliena
 cum iniuria approbatum est, Hauardus Suffolchius re-
 gis amicitia clarus cum ornatisimo Britannorum pro-
 cerum comitatu, puellam in proximam contientè tran-
 suexit. Nec multò post Francisco Delphino genero de-
 ducente, eamq; iniuriam generosè dissimulante, Ludo-
 uicum ad Beuillam obuium habuit iuuenili atq; elegã-
 ti potius quàm graui uel regio cultu inter florentis æ-
 tatis equites exornatum. Inde uerò Lutetiam Parisis-
 rum est concessum, ubi solennes nuptiæ, editis specta-
 culis, magno apparatu celebratæ sunt. Sed rex etate
 prouecta & multum antea neruorum doloribus lace-
 situs, quum intemperantius puellaribus complexibus
 indulgisset, in febres incidit. Nec multò post inualescen-
 te etiam profluuio uentris, extinctus est. Vir certè rei
 bellicæ peritissimus, nec ignarus artium pacis, ut pote
 qui ab ineunte etate grauisimarum rerum experiens
 & miles egregius, & insignis imperator, & rex idem
 apprime bellicosus, per aduersos simul & prosperos to-
 tius uitæ successus, singulari uirtute arma tractarit. Eius
 tamen peruicacis obstinatæq; nature, & proinde seueri
 & inexorablem pleriq; existimauerunt, uel ob id præci-
 pue, quod Ludouicum Sfortiam erepto omni scribendi
 & quæ cuperet legendi solatio ferrata in cauea omniū
 miserrimum mori coegisset. Alij quanquam uel præci-
 pue militibus, statim semper certisq; stipendiorum tem-
 poribus, summa fide satisfecerit, pecuniæ ualde parcū,
 & magnopere tenacè, usq; ad illiberalitatis calumniã
 putauère.

putauère. Ignari prorsus quanta sibi & prouinciali-
 bus damna intulerint principes, qui profusè temereq;
 donando per otia pacis uanis sumptibus paratos ad
 bellicas necessitates thesauros exhauserint. Quibus
 uirtutibus ceteris etatis suæ regibus felicior uideri po-
 terat, nisi dum profugis ad se cardinalibus per consilij
 causam, ambitiosius fauere contendit, ueluti sprete re-
 ligione florentem imperij sui statum maximis pericu-
 lis obiecisset.

PAVLI IOVII NO-
VOCOMENSIS EPISCO-
PI NVCERINI HISTO-
 riarum sui temporis.

LIBER XV.

VDOVICO uita functo,
 Franciscus eius gener è regia
 Valesiorum familia maximo
 procerum atq; omnium militū
 studio, Britannia ceterioris, &
 totius Gallie imperium ade-
 ptus est. Siquidem primis sta-
 tim militiæ rudimentis, Catabrico atq; Britannico bel-
 lo alterum & uigefimum natus annum, quum singula-
 ri decore excelsi corporis militari comitate, atq; inge-
 nuo quodam uigore animi promptum, se ad arma, ac
 subinde liberalem atq; magnificum ostendisset, breui

apud exercitum atq; omnes Gallie regulos maximam gratiam compararat. Is, ut primum celeberrimo praeserum conuentu ad Lutetiam Parisiorum regali diadmate accepto, atq; omnibus militiae praefectis & magistratibus sacramento adactis, & regis nomen, & administrandi imperij curam sumpsit, ad repetendū Mediolanense imperium consilia uiresq; conuertit. Enim uero rex iuuenis plurimum ad recentis principatus ac totius Gallie dignitatem pertinere arbitrabatur, neq; magnitudine animi, neq; industria socero inferiorem existimari, & tantas uideri Gallorum copias, & amplissimi regni facultates, ut uel conspirantibus ceteris regibus, non modò sustinere, sed inferre ultrò bellum, atq; id alere in aliena prouincia commodè posse cense retur, uel ob id maximè quòd paulò ante Ludouicus (quum iniuriæ atq; ignominie animus impatiens, plurimum Italici belli cupidine deflagraret) omnibus propè rebus ad id comparatis, maximum eius expeditionis desiderium reliquisse uidebatur. His de causis accessum regem, paratumq; ausu & armis recentis imperij fortunam periclitari, Veneti, ac Ligures maximè opportuni huic bello, ac longè omnium terra mariq; potentissimi in Italiam euocabant, non dubiam expectantq; uictoriam ostendentes, quòd uno tempore dum regij exercitus fama Heluetij ad Alpes distinerentur, ipsi ab diuersis hostilis agri partibus socia arma moturi essent. Id quoq; fiduciam addebat Gallis, quòd uetere hominum opinione uulgatum erat, externos exercitus, neq; inuadere Italia, neq; Alpes alioquin impernias posse facile superare, nisi dissidentis Italiae consilio, ac uiribus

uiribus ducerentur. Venetos una ea cura angebat, ut tot amissas urbes uel periculoso etiam remedio, à Germanis & Hispanis recuperarent: ac subinde quòd plurimum ad dignitatem atq; existimationem Reipublicæ pertinebat, ueteres contumelias ulcisceretur, quas pulsus ab Italia Gallis, fraudati uictoriae parte, elusiq; ab Hispanis atq; Heluetijs, ceterisq; foederatis principibus accepisset. At Ligures paulò ante Octavianus Fregosius necessario magis quàm honesto consilio, uel inuitos in partes Gallorum traduxerat, tametsi uetere odio & recentibus factis Gallico nomini insensì erat, quum libertatem euersa arce recuperasse uiderentur. Causas commutate uoluntatis atq; defectionis, plures Octavianus afferebat, quum uir alio qui integro constantiq; animo parum antiquis uirtutibus suis respondisset: uictis enim ad Nonariam Gallis (ut supra docuimus) empta à Cardonio Piscarioq; copiarum parte, qui tunc ad Placentiam sedebant, Liguriae principatu potitus fuerat. Id factum, uictores Heluetij & Maximilianus sfortia æquo animo ferre non poterant, quòd ille per inuidiam ab alio potius quàm ab se rerum omnium arbitris imperium ac leges accipiendas esse iudicasset: & Hispani (quod indignius erat) parum integra fide belli & praelij spectatores Heluetio sanguine suo sumptu parte uictoriae commoda sustulissent. Quobrem Maximilianus & Sedunensis, ei ex occulto per Adurnios et Fliscos bellum intulerunt, quòd Adurnij ad quos altera principatus fortuna pertinebat, se his foederis staturos legibus, quibus olim Augustinus pater, Ludouici sfortiae auspicijs Genuam tenuisset, si Fregosij pel-

lerentur; promitterent: ipseq; Octavianus iam desistere Heluetiorum partes uideretur, ut qui Hispanorum amicitia, & pontificis studio subnixus, nullam in bellicos sumptus pecuniam suppedicaret, & Elisci quoque propter Hieronymi fratris cædem, Fregosius infusus, cum Adurnijs opes atq; animos consociassent. Sed aliter ac ipsi constituerant usu euenit, nam, quum Adurnij & Elisci armatis clientibus suis, cum duabus Heluetiorum cohortibus media hyeme ad Genuæ moenia duxissent, excitassentq; ad spem rerum nouarum omnem inferioris Liguriæ oram: Octauiano firmis presidij tenente urbē spe decepti, & uicti asperitate hyemis cum detrimento discesserunt. Insequenti quoq; anno, adulta etiam tum hyeme, quum aperta ui, aut ampliore comparato exercitu, propter eandem hostium diligentiam & maximā oppugnationis difficultatem capiendæ urbis, Fortuna minime sibi tentandum existimarent, ad dolos insidiarq; conuersi, uocantibus amicis per exoletam portam, quæ ab exteriore pomerio in priuatos hortos ducebat, cum armatis amplius trecentis hominibus urbem intrarunt, & ad expugnandum prætorium conuolarunt, existimantes in perpetuum debellatum fore, si eo impetu Octavianus atque alij capita factionis opprimerentur. Sed tardius confecto itinere, & inalbescente iam celo, dum cancellarum aræ postes effringere conarentur, Octavianus ad tantum multum excitatus, arrepto scuto cum globo prætoriorum descendit: & patefactis foribus magna uirtute irrumperere conantes, sustinuit. Ibi dum acriter pugnaret sclopetto ictus est, consauciatus & Scipio Eliscus,

cædem

cæteri consurgentibus undiq; hostibus, clara iam in luce deprehensi quod longi & spurcissimi itineris labore examinati erant, quod ab amicis extra noctis occasionem auxilia desperabant, & quod primis suis conatibus Fortuna defuisset, in fugam præcipites se dederunt. Hieronymus Adurnus & Scipio capti sunt. Sini baldus Scipionis frater totam diem apud ædituum latuit, & sequenti nocte amicorum opera urbe effugit. E militibus aliquot interfecti, alij serè omnes in potestatem hostium deuenere: & in his Camillus Montanus, qui apud Maximilianum prætori præfectus fuerat. Eum quod ab Maximiliano submissum fuisse suspicabantur, in arctissimam custodiam cum Hieronymo & Scipione coniecerunt. Tanto cuitato periculo, Octavianus nihil sibi amplius cunctandum existimauit, quominus cum Gallo fœdus & amicitiam occultè percuteret, tametsi Cæsari in primis, ad quem tradendi principatus iura atq; auspicia pertinebant, & Ferdinando cuius uiribus ac copijs imperium obtinuerat, ac Leoni pontifici maximo, qui Fregosia domus, ac eius præsertim omni tempore fautor atq; amicus fuisset, insignem se iniuriam facturum intelligebat. His autem conditionibus fœdus ictum est, ut Octavianus arcem traderet, ducis titulo in posterum abstineret, nomine regio Liguriæ præfesset, & equitum alæ stipendium à rege quotiannis acciperent. Federicus uerò frater qui tum Salernitanus Archiepiscopus erat, amplissimis in Gallia sacerdotijs ornaretur. His itaq; secreto per Carolum Borbonium cū rege transactis ignara earum rerum ciuitate, plures menses cum Leone & cæteris principibus, eos

cunctis ficta amicitia artibus, per literas ac legatum suum Benedictum Vinaldum egregie ludificatus, dissimulante egit. Sub aduentum uero Gallorum aduocato senatu, docuit nihil ad quietem atq; opulentiam ciuitatis magis pertinere, quam si ab auarissimorum hominum amicitia discederet, rapacem enim Sfortia non prius cupiditati atq; superbie finem impositurum, quam omnem Liguriam ueluti bello uictam publicis, priuatisq; opibus spoliasset: prestare Gallorum societatem sequi, atq; in tutela & fide potentissimi atque optimi regis, qui nouas, & ueteres iniurias obliuione deluisset, pacate agere, quam incōstantissimorum hominum stipendiarios uideri. Eum regem compositis Hispanie, Britanniaq; rebus, breui transcensurum Alpes cum innumerabilibus copijs, atq; omnem Italiam uictricibus armis peruagaturum. Nec Leonem pontificem qui legatos in Gallia, & regis amitam Iuliani fratris uxorem domi haberet, inter diuersos metus copias suas pro aliena salute Gallis oppositum existimarent, proinde ea consilia quae tuta & necessaria essent, conuersis animis sequerentur. Regem enim non impotentem dominum, sed socium atq; amicum habituros, se uero libertati ciuium semper, propriae autem dignitati atq; amplitudini studuisse nunquam. Ac tunc maxime paratum esse eiurare ducis ac principis nomen, decorum fortasse alijs, sibi uero inuisum & graue, quando si perimacium retineretur, maximum Reipublicae detrimentum esset allaturum. Primates, ut in mobili & factiosa ciuitate facile accidit, tametsi propter incertos belli euentus se ac fortunas suas in maximum di-

scrimen

scrimen adduci manifeste intelligebant, Octauiano tamen assenserunt, quum perspectis eius consilij reluctari non possent, quanquam Octauianus, qui cum magna laude paulo ante libertatis auctor fuisset, ob priuatas res suas ueluti reposito iugo, duriores patriae seruitutem inducere uideretur. Nec multo post decretum est, ut praesidium acciperetur, modo Franciscus, neq; pecunias imperaret, neq; Phari arcem ab ciuibus funditus euersam instauraret. Interea Maximilianus Sfortia quam crebris rumoribus afferretur maximum in Gallia exercitum comparari, & regem ipsum belli ducem superatis Alpibus in Italiam primo quoq; tempore descensurum, commectus, arma, equos, tormenta, atq; omnis generis praesidia summo studio parare, pecunia singulis urbibus imperare, munire arces, & Heluetios caeterosq; socios principes per legatos obnixè precari, ne se in tanto rerum discrimine deserere uellent, neq; existimarent si ipse semel Insubrum imperio pelleretur, uictores Gallos ac Venetos antiquis imperij finibus contentos fore, ut qui pontifici maximo praescribere uellent, & caeteris externis gentibus Italia pulsus, omnium rerum imperium sibi animo destinassent. Nec multo post, Matthaeus Sedunensis cardinalis, qui aduersus gallos implacabili semper odio exarsit, ac tunc maxime belli quam pacis audior, ad sui atq; Heluetiae gentis existimationem decerni armis atq; uirtute controuersiam uolebat, cum triginta amplius Heluetiorum uexillis in Nouariensem agrum descendit: ea quidem mente, ut ad pellendos Fregosios in Liguriam duceret: quo consilio haud dubie imminētibus periculis occursum foret,

nisi Leo pontifex qui nunquam, ut de Ostauiani de-
 derici fide dubitaret adduci potuerat, nihil eos hostile
 molituros recepiſſet. Circumierat Sedunensis superio-
 re anno ſingulos Heluetiorum Pagos, & in Gallor.
 quod ad Diuionum fidem feſſiſſent, acerbiffimè con-
 cionatus, auctoritate atq; facundia, qua plurimū pol-
 lebat, uniuersam gentem ad arma exciuerat. Qua de
 causa omnibus concilijs cōuentibusq; peractis, Gallor.
 decreto publico Heluetij nominis hostes declararant,
 & uexilla ad cogendos milites, quibus Italia tueretur,
 omnibus locis proposuerant. At Romæ Leonem pon-
 tificem perplexo animo uaria consilia agitantem, Ca-
 saris, Ferdinandi, Sfortie, Heluetiorumq; legati circum-
 sistebant, orabantq; ut communis salutis causa expedi-
 tis consilijs sibi ac fœderatis principibus opem firmo
 maturaret, quando iam è Pyrenæis inferiorēq; Germa-
 nia pedestres copiæ Lugdunum perueniſſent, conue-
 tiſq; eò tormentis Gallico equitatu conuenire iuſſi.
 Franciscus nullam profectioni moram facturus esse
 ceretur. Leo tamenſi ut erat natura miti ſedatoq; inge-
 nio, à bellis plurimum abhorrebat, & à Gallis, ſimo-
 dium se gerere, atq; ab omni contentione abesse uelle
 & quiffimæ conditiones proponebantur, ſimulq; ab om-
 nibus ſuis, qui ad Gallos animos inclinabant, ut am-
 quum fœdus deſereret, uehementer oppugnabatur.
 hilominus in fide ſibi permanendum, ueteresq; ſoci-
 opportunitas auxilijs iuuandos eſſe exiſtimauit, quæ
 Placentiam Parmamq; quas urbes Gallus haud obli-
 re repetebat, ni uel pactione dimittere, neq; ſuæ
 pontificiæ dignitatis eſſe arbitratur: ac magni
 eſſe dip.

eſſe dijudicabat ad Florentinarum rerum quietem ac
 Romani pontificis libertatem, atq; amplitudinem, ua-
 lidiffimam Gallorum gentē Italia prohiberi, quæ pau-
 lo ante magnitudine ſua, ſacroſancti imperij ſtatum il-
 latis tot cladibus perturbafſet: & præſertim ſuis ac Pe-
 tri fratris conatibus, quo minus Florentiam patriam
 repeteret, Vitelloccij bello, atq; omnibus temporibus
 ſemper obſtiſſet. Neq; enim ſummæ potentiæ regem
 quieturum putabat, donec ex uſu uictoriæ rebus omni-
 bus ad arbitriū conſtitutis, quas uellet Italiæ leges im-
 poſuiſſet. Igitur præmiſſa pecunia, quæ Heluetijs ſti-
 pendij nomine perſolueretur, Iulianum fratrem cum
 equeſtribus copijs in Galliam Cifalpinā ab urbe pro-
 ficifci imperat. Sedunensem totius exercitus legatum
 pontificia auctoritate decernit, & M. Antonium Co-
 lumnam, in quo uiro multa induſtriæ ac uirtutis orna-
 menta erant, Veronam cum ualida equitum ala matu-
 rare, & Cardonio Hiſpaniſq; in bello Veneto ſucce-
 dere iubet. Conſtitutū enim erat, ut Cæſar ſex milia Ger-
 manorum peditum Veronam tranſmitteret, & Cardo-
 nius inde mouens cum omnibus copijs ſuis ad Alpes
 proficiſceretur. Ita ut M. Antonius Liuiano obſiſtret,
 & Brixiam Veronamq; defenderet: Sedunrenſis autem
 Proſperq; Columna, Iulianus, atq; Cardonius iunctis
 uiribus Gallicum bellum adminiſtrarent. Sed Iuliano
 Florentiæ ſuprema ualitudine tentato Laurentius Me-
 dices Petro genitus, quem ad Lyrim naufragio periſſe
 ſe demonſtrauiuus, copiarum imperium ſumpſit. Is
 quoq; militari indole copias Florentinorum ducendas
 acceperat, quum extincto Radulio, alium ducem Sena

tus minime suffecisset, & tunc maxime Florentina re-
 publica, Mediceorum auspicijs regeretur. Marcus
 quoq; Antonius ad Padum progressus, quum Liuium
 de suo aduentu certiorum factum propter publicas ac
 priuatas similitudines transmississe cum expeditis equi-
 bus Malatestum Baleonum, & insidias idoneo sibi lo-
 co dispositas cognouisset, quadrato agmine, ac diuerso
 itinere quam constituerat, ut hostem falleret, ad amnem
 contendit: atq; eo celeriter traiecto per Mantuanorum
 fines ad Cardonium profectus est. At Franciscus maio-
 re quam unquam antea bellico apparatu superiores
 Gallie reges Italiam inuasert, in eundem bellum exi-
 stians, ingentem equitum multitudinem tota Gallia
 conscripsit. Nemo enim paulo notior eques, uel supe-
 riorum temporum beneficiarius fuit, qui ulli aut eta-
 tis, aut priuate rei impedimentum quominus nomi-
 daret satis digna uacationis causam existimaret, quod
 facile fiebat, quoniam Galli non modo regibus suis eni-
 xissime parent, sed eos ut mortalibus augustiores uene-
 rantur, putantq; indecorum & turpe domi remansisse,
 quum illos & bella iuste suscipere, & certis semper
 auspicijs ad uictorias proficisci persuasum habeant.
 Galli quoq; omnes ueteri gentis instituto equestri mi-
 litie plurimum student: qua parte uirium cum pro-
 pter incredibilem multitudinis consensum, tum pro-
 pter numerum atq; uirtutem ceteras nationes antecel-
 lunt: sicuti pediatu perferendis militie laboribus im-
 pare, nec satis exercitato, altera militie parte inglorij
 hoc maxime tempore iudicantur. Censa sunt circiter
 quatuor milia cataphractorum equitum: quorum sin-
 guli de

guli de more ternos uel quaternos equos trahebant.
 Lewis autem armaturæ ad octonilia: quibus omnibus
 Carolum Borbonium Boiorum & Aruernorum prin-
 cipem præfecit, quum eum paulo ante propter gene-
 ris claritatem usumq; militie magistrum equitum creas-
 set: quem honorem, ut suspectum & formidabilem re-
 gibus damnato necatoq; Sancti Pauli comite, ac tunc
 rebellantibus Gallie regulis, Ludouicus Vndecimus
 abolerat. Pedestres uero copias ex eo genere homi-
 num qui pari uirtutis gloria cum Heluetijs contende-
 re posse uiderentur, tantas ubiq; terrarum, quantas ne-
 mo tempestate nostra, aut rex, aut imperator unis in
 castris habuerit ingenti mercede conduxit. Siquidem
 Robertus Sedanius, qui maximam in Eburonibus au-
 thoritatem obtinebat, & Carolus Geldrius Menapio-
 rum & Sicambrorum princeps delectibus habitis, ex
 ea Germanie parte que flumen Rhenum, & Belga-
 rum fines attingit, supra quadraginta cohortes arma-
 uerant. Quorum alter Florantium filium misit, quem
 aduerso pectore decora uulnera ad Nouariam acce-
 pisse memorauimus: Alter quod diurno & difficili
 bello quod cum Cesare superioribusq; Germanis ge-
 sum est, Gallorum auxilij atq; opibus subleuatus, &
 parem referre gratiam, & dignam uirtutis sue fama
 operam præstare cupiebat, ad Franciscum in castra per-
 uenit, duxitq; secum summæ opinionis ueteranæ legionem
 quam à colore uexillorum nigram appellabant. Præce-
 pta etenim eius uirtute, quum ex fortissimis constaret,
 plures annos, & fines defenderat, & in re bellica ma-
 ximum sibi nomen cõpararat, Petrus quoq; Nauarrus

singulari studio ex Aquitanis, Vasconibus & Cantabris, atq; his gentibus quæ Pyrenæos saltus incolunt ad viginti cohortes conscripsit. Erant ij maxima ex parte ballistarij & sclopettarij, cæterum patientissimum laboris, audax, expeditum atq; agile militum genus, qui defendendis expugnandisq; urbibus, atq; omni extraordinario belli munere cum Germanis stabili acie ac firmis ordinibus campestri pugnae assuetis, diuersæ uirtutis genere, parem militiæ gloriâ querebant. Nauarrus etenim ad Rhauennam captus quum in Gallia custodiretur, nec propter similitudines ex infelicitate prælij conceptas, quæ sibi cum Cardonio intercedebant eum Ferdinandus per tot pacis occasiones unquam rem demisset, dolore iniuriæ magis quam carceris tædio se totum ab amicitia Hispani regis alienarat. Vnde mox militari sacramento se absoluit, cessitq; ultro per publicas tabulas his Campaniæ oppidis, quibus ob nauarræ egregiæ operâ Neapolitano bello, donatus fuerat, ut liberius apud Franciscû, qui libertatē dabat, militaret, & renūciatis antiquis muneribus recentē cõtumuliã ulcisceretur. Quibus de causis, Franciscus quum solertissimi hominis uirtutē atq; consiliū probaret, eum sua redemptum pecunia apud se in honore habuit, ualidæq; parti exercitus præfecit. Tormentorū subiecta maiorum minorumq; tantam copiam, quantam duobus iustis exercitibus satis esse constaret, ad Gratianopolim, atq; infirmas alpes præmisit. Fuit bigarû carorumq; incredibilis numerus, quibus ferreæ pile, sulphurei pulueris uis ingēs, præterea uectes, dolabræ, omnesque generis ferramēta, atq; alia domadīs itinerū apparatibus

ritatibus opportuna præsidia conuehebantur: totusq; is apparatus quinquemilium equorum perpetuo labore trahebatur, & maiore aliquanto sumptu quam quisquam crederet. Nam Galli consuetudine sua non inualidos, aut quoscumque fors obtulerit, sed insuesfactos & robustissimos equos curribus subdunt, eosq; immenso pretio parant & alunt, ut summis eorum uiribus locorum omnium difficultates mirabili etiam celeritate superentur. Quin etiam tormentorum magistros, ac libratores propter eximiam eius artis peritiam longo usu et maximis periculis comparatam, in summo honore habēt uberioreq; stipendio prosequuntur, magnâq; iuuenum multitudinem qui huic rei senioribus artem tradentibus, accuratē studeāt, & per gradus ordines, ac maiorum commoda mereantur, tota Gallia institunt, neque uirtuti unquam locus, neq; peritis opima salaria liberalitate regum, aut pacis, aut belli tempore defuerunt. Quibus institutis pecuniæ nunquam parcēdo, quum ea parte uirium magno terrori omnibus essent, facillē sibi uel de fortissimis hostibus memorabiles sæpe uictorias pepererunt. Nam Hispani atq; Itali, cæteræq; gentes, tametsi tormenta summa arte atq; elegantiâ conflare & fundere didicerint, & magnam eorum supellectilem instructam habeant, is tamen in negotio minus feliciter utuntur, tarditate præsertim & inertia bouum, quos magnitudine impensæ deterriti pro equis substituunt, & inscitia atq; penuria rectorum, quando pauci q manifestè uitæ pericula subire uelint, nisi propositis ingentibus præmijs, haud facillē reperiantur. Sequitur quoque est proficiscentē regem certis sub signis

ac ducibus, ualida uoluntariorum pedum manus pra
 de auida, & cum his tria agrestium milia purgandis et
 sternendis itineribus mercede conducta. Mercatorum
 uerò & lixarum, calonumq; ingens numerus, qui ma
 gnam pecoris, commeatus, rerumq; uenaliū copiam
 publico & priuato consilio conuehebant, castra seque
 batur. His omnibus ad profectiōem comparatis, Fran
 ciscus ad alpes duxit, sparsitq; exercitum ad primos a
 ditus trium semitarum, quā tātum per uia sunt alpes, ne
 hostis certiore coniectura per diligētissimos etiam spe
 culatores assequi possent, quae nam alpes, quae uie pon
 simum iuga transiū destinarentur. Enim uerò Helucij
 in Taurinis Salassisq; aduersas alpium radices occupa
 rant, & quietate loci plurimum & uirtutis fiducia elati,
 ut quod magnopere cupiebant, antequam totis agmini
 bus in patentes cāpos descensum foret, cum primis Gal
 lorum copijs in faucibus Italiae praelio decertarent. Igi
 tur cum mollioribus usitatisq; itineribus minime tran
 seundum existimaret, ad fallendos hostes, nouae alpes,
 noua asperioraq; montium culmina, quae nunq; ullis an
 tea exercitibus patuissent, tentandaerāt. Alpes siquidē
 quae Italiam à Gallis Germanisq; determinant, ab Ar
 stia flumine (id ē Carnicis iugis per Hystriae fines Ha
 driaticum petit) ad uada Sabbatia Ligustici lititoris pro
 tenduntur, pluribusq; in locis, uel molliore montium
 natura, uel hominum ingenio patefactis itineribus su
 perantur, tamesi rerum naturae opifex altiore consi
 lio densissimos saltus, praealtos exesosq; uertices, & ab
 ruptas uallium crepidines, in niuosa illa atq; horribili
 rupium mole posuerit, quaeis mortales ab ac. . . . .

uentur. Primae alpes post Carnicas ab Ortū in Occa
 sum tendentibus Iuliae occurrunt, quae ab Taruisio iu
 xta Anaxum flumen per Bellunum ac Feltrium in No
 ricum Austriamq; perducunt. Secundum eas sunt Rhe
 ticae: quibus ab Tridento per montis Cremeris clemen
 tia iuge, in Vindeliciam, & loca ad Oenum amnem Hē
 spurcho oppido proxima, penetratur. His aliae Rheti
 cae succedunt, quae ab Lario lacu, per Volturenā ual
 lem supra Abduae fontes, & Burmias aquas, celsissimū
 Aduae montis culmen habent, quod hodie Mongraium
 uocant. Subijciuntur aduerso statim dorso ab Germa
 niae parte sancti Petri uicis, & à dextris Maranū atq;
 Bolzanū, oppida nūdinariū conuentu nobilia. Sunt &
 alij quoq; aditus secundū Aduā montē qui ad Lepo
 ntios Rhetosq; pertinent. Eae gentes hodie Grisoni uoca
 bulo barbaro nuncupantur, societate Heluciorū clari,
 & possessione sex uallū, ut alio loco memorauimus,
 cū multo pecore, & lactis copia abundēt, alpinarū gē
 tū altissimi. Id uerò inter cetera frequētissimū est iter,
 quod ab eodē Lario per Clauennā munitissimū oppi
 dum, & Solium Bregaliorū ad Curia Rhetiarū perdu
 cit uob. tramitib. Septa scilicet, et Spluga, ubi Colūna
 Iulij Caesaris hodie uidetur. Has alpes Lepōtias esse cre
 dimus Rheni annis origine illustres. Nā Rhenus in pro
 xima ualle caput tollit, quā etiā nunc ueteri nomine Le
 pontinā appellat. At minores Lepōtiae, quib. à Bellixo
 na, quae oppidum Villittonis, ut quibusdam uidetur, at
 tiquitus fuit, per Ticini amnis uallem Torfanum primū
 Heluciorum oppidum aditur, non magno ab his inter
 uallo distant, & quietate uiarum ac montium ceteris Al

pibus leniores, nisi editissimum diui Gothardi iugum,
 & profundissima uallis, quam cum tremulo ponte in-
 fernam uocant, uno tantum uel altero in loco maxi-
 mam cum summo timore transeuntibus difficulta-
 tem præberent. Patent quoque eadem Alpes supra
 Verbanum lacum ad Domossulam oppidum, quod ip-
 sis in faucibus & profluentis Ogoniæ ripis adifica-
 tum, Ludouicus Sfortia patrum nostrorum memo-
 ria, & cæde Sedunorum & maximis operibus nobili-
 tauit. Adcunturq; eo itinere Valesij, atq; Seduni, quise-
 des inter Heluetios & Allobroges tenent. Ad has sta-
 tim sequuntur sancti Bernardi alpes, quas Cæsar sum-
 mas appellat, quondam ab transitu Græcorum, atque
 Herculis Graiæ nuncupate, quæ ab Eporedia per Au-
 gustam prætoriam, atq; Ostdurum Veragrorum, id
 hodie sancti Mauritij oppidum dicitur, in Centronem
 Gallos, & loca Allobrogum Lemano lacu proxima,
 perducunt, superanturq; duobus iugis, quorum alteri
 à dextris sub Ocello uetere oppido, montem Iouis, al-
 terum à leua Iouettum recenti uocabulo appellant. Ha-
 rupes ignibus acetoq; Annibalem perfregisse multi
 opinantur: ut apud Barrum eius itineris pagum perpe-
 tuo tanti ducis gloriæ monumento, literæ ipsi coili-
 inscriptæ significant: quanquam Liius grauißimam
 storiarum scriptor de transitu Annibalis ambigens, per
 Graijs, sed Pœnini eum traiecisse memoriæ prodatur. In
 Iouis iugo Sestibes amnis fluit, & contraria parte Rho-
 dani fontes existunt, qui mox effecto Lemano lacu, per
 Narbonensem Galliam præceps in mare multis am-
 bus receptis euoluitur. Has Pœninæ Alpes excipiunt

pre per

propter lenitatem mitioris itineris, crebraq; incolarum
 edificia maximè celebres & frequentes, quarum
 altissimum cacumen hodie montem Cenissium nuncu-
 pamus. His ab Taurino, Susa q; per Noualesiam atque
 Ferreriam, & mox superatis culminibus per uallent
 Morienam, Vicina atq; Lugdunum adcuntur, quo
 itinere ad delendum Longobardorum imperium, in
 Italiam irrupit Carolus Gallorum REX, qui postea ab
 amplitudine rerum gestarum Magni cognomen ade-
 ptus est. Ab Susa, quæ olim Sebusium fuit, iter aliud pa-
 tet, quod ad Coctias Alpes pertinet, quibus mons Ge-
 nebra excelsio cacumine, & duorum annium Duria
 atq; Isaræ fontibus clarus, hodie nomen præbet. Siqui-
 dem, quum pluribus diuersisq; itineribus per tot con-
 ualles ac uarios anfractus occurrentium montium su-
 perentur, in unum tamen Genebræ dorsum omnibus
 pari labore euadendum: & his maximè qui è Gallia
 in Italiam transcendent. Via militaris & conuehendis
 tormentorum curribus usitata, Brigantium restà Ebu-
 rodunumq; perducit, qua Carolus octauum, qui pri-
 mus in Italiam currulia tormenta transuexit, profe-
 ctum memorauimus. Sed per eandem Coctias alia hor-
 renda uisu transituq; aspera itinera pluribus in locis
 patent. Illud in primis admirationis habet plurimum,
 quo iuxta Vesulum perpetuo specu perfoßi montis, in
 Salassos hodie penetratur. Vesulus Eridani pater no-
 men adhuc retinet, & ab ipso aquarum diuortio, mon-
 tium editissimus existimatur. Coctijs Argætariæ Alpes
 iunguntur, apud antiquos parum celebrata, quod pro-
 pter angustias & frequètes uiarū asperitates, sarcina-

rijs iumentis, ne dum curribus uix pateant. Argentarijs uulgo in prouinciam transmittunt, qui per Auenionem atq; Narbonam in Hispanias proficiscuntur. Secundum eas aliae Alpes occurrunt, quae Maritimae nuncupantur: & eae ab Varro flumine duplici uia initiuntur. Alteris per montana & colles Tendae, angustis praecisisq; tramitibus in Ingaunos & Epantheros Ligures supra Sceuanam oppidum descendimus, alteris secundum oram maritimam ab Nicæa, Monaco, Albitimilia, Albingauno, Vadis, Sauoniaq;, Genuam Liguriae caput peruenitur. Sed quum una omnium Costiae, & secundum eas Poeninae traducendis exercitibus faciliores uiderentur, & propterea Helucios earum quasq; fauces ab Italia firmissimis praesidijs obtinere iudicarent, Triuultius exploratam ab se diu antea noui inusitatisq; transitus rationem, quod ignaris & inopinantibus hostibus copiae ducerentur, explicauit. Egerrat industrius senex Eburoduni multos menses, post acceptam ad Nouariam cladem: & adhibitis locorum peritissimis, ualles montesq; Alpium magno labore et incredibili studio collustrarat, etiam tunc animo agitant, quibus maxime itineribus ducendus exercitus foret, si ab Luouico iterum armis Italia peteretur. Quando Galli, Heluetio bello, Subalpinis oppidis omnibus, quae ad angustias claustraq; Alpium ab Italia pertinebant, atq; ipsius etiam Astarte Coloniae, quae omni tempore descendentis exercitus recepisset, rebusq; omnibus recreasset, possessione decessissent. Id iter ab Coctijs initium capiebat, mox relicto ad Leuam Genibre monte, uasto horribiliq; deflexu per abruptas ualles mon-

tesq; asperos ad Argētarias extēdebat: quae uia quae ardua in primis, & insuperabilis pluribus uideretur appareretq; Triuultium nimio studio repetēda patriae euectum, ardentius atq; audacius quam rerū usus, aut militaris disciplina postularēt, cūctas belli atq; itineris asperitates esse tentaturū, Franciscus exercitū ullis angustijs minimē cōmittendū existimans, Lotrechium atq; Nauarrū auctoritate ingenioq; praestantes praemisit, qui singulas difficultates inspicerēt, explorarentq; an uiribus humanis cessura essent, quae à Triuultio proponebantur: tamen si propter egregiam fidem multis cognitam periculis, & singularem rerū experientiam summa diuitis eius atq; consilij fides inerat, & ab eo utro qui etatis honore, & rei bellicae gloria longē alios duces anteibat, de re tanta nihil frustra confirmari omnes iudicarent. Lotrechius & Nauarrus aliquot diebus in Alpibus consumptis, & perspectis notatisq; locorum iniquitatibus, regi renunciarunt egregiē ac diligenter omnia à Triuultio fuisse animaduersa, & ab se quoque certis in locis nonnulla ad euincendas naturae asperitates remedia excogitata: esse tamen ubique pedestria concisaq; itinera, quae nisi magno cum labore atque periculo patefieri non possent. Triuultius primum se munitorem itineris atque agminis ducem professus: per haec, inquit, aspera tibi rex fortiter euitendum, ut quum aenea tormenta transuexeris, Annibale maior appareas. Transmisit ille mitioribus iugis sine tormentis, sine curribus, aliquāto maiore cū laude quam postea cum Romanis acie decertarit. Nā qui Alpes transcendere ausi non fuissent, cū postea uictorem

commisistis æquo loco prælijs superare didicerunt. Ita summo regis studio, quum nihil laboris atq; periculi milites recusarent, à Gratianopoli Vigiliam, atq; inde iunctis omnibus copijs Muram, & recto itinere Eburodunum exercitus ductus, Eburoduno profecti Bononius atq; Triuultius qui primo agmini præerant, quinque dierum comiteatu prouiso, ad sancti Clementis atq; Crispini alpinos uicos contenderunt. Inde subleuani relicto Genebra monte, Druentiam flumen exercitus uado traiecit: positisque ad Gilestram castris, & mox Analtio monte superato, ad sancti Pauli rupem magnolabore peruenit. Eam, quod abrupta inaccessibilisque erat, incredibili celeritate ferro pandunt, tormentaque traducunt. Sequenti die in Barcelloniam uallem descensum. Ea ingentibus saxis & iniquissimis calibus interpositis impedita, magnam rerum desperationem asserbat. Nam lignonibus dolabrisque, proscindunt saxeos colles, ex æquare crepidines, & quum nullus perderupta equorum usus foret, subiectis militum humanis tormenta transuhere necesse erat. Inter dum eam gnis funibus ad scopulos & stipites arborum circumductis, suspendebatur, & uersatilibus machinis extarum, & troclearum artificio, de rupe ad rupem intercedentibus profundissimis uallibus, cum summa admiratione totius exercitus trahebantur. Nonnulli et in locis nudarum rupium latera, ubi uia deerat, suppositibicinibus, interiectisque longurijs muniebant, & imper iniectis stratisque, uirgultorum fascibus, cespiti ac glebis penfiles uias transeuntibus curribus parant. Ita mira fabricarum industria, & singulari militum labore

in Arg.

in Argentaria ualle cuncta exercitus impedimenta traduxerunt. Sequenti die à Larchia Ebergiaque oppidis, in Asturia ualle uniuersum agmen se demisit, ubi Pedeporcium montem, qui mediam uallem intersecabat, et iter reddebat iniquissimum, pari munitorum artificio, fractis atq; reuulsis immanibus petris, domuerunt & exæquarunt. Ab Pedeporcio Auennam, atq; inde Sambucum, & mox ad Italiae fauces, tribus tantum diebus eo itinere consumptis, incolumis exercitus peruenit, tanta quidem felicitate, ut Sedunensis & Prosper perspicacissimi alioqui homines, qui frustra Pœninas Cœliasque obseruabant, in quarum culminibus Gallos equites ab rege, ut specie transituri exercitus facerent, de industria transmisos uiderant, de transitu Gallorum nihil toto eo triduo cognouerint. Id uero eos sefellit, quod tormenta, in quibus maximam uictorie partem Gallos collocare intelligebant, nullis inusitatis Alpibus traduci posse crediderant, ut qui uterentur quotidie infidelium opera Alpinarum gentium, quæ uno consensu cogente natura Gallicis rebus fauebant, & permotæ Helueticorum atq; equitum iniurijs, propensissima uoluntate Gallorum aduentum opperiebatur, postquam Carolus Sabaudius eorum princeps Francisci regis auunculus, ab Helueticorum & Sfortianorum amicitia discessisset. Prosper ad primum transgressi hostis rumoreni Carnagiola profectus, ubi plures dies egerat, præmissis Villafrancam equitibus, ad Sedunensem pergit, qui tum Penaroli cum ualida parte exercitus consiterat. Decernitur in consilio cogendos esse in unum omnes Helueticos, & ad hostes priusquam ex labore se reficiant, prop-

re contendendum. Prosper eo consilio, ut sequenti die equitatum in castra perduceret, ex colloquio discedit, postulatq; cohortem unam praesidij sui causa, quam quum ab asperis hominibus impetrare non possit, nihilominus de prima uigilia Villafrancam profectiscitur. Interim Gallis, quorum unum expeditum agmen per Agnelli collem, imprudente uel commi- uente Ioachimo angustiarum custode, supra Cui- nium oppidum procefferat per ipsos hostium hospites summa perfidia deseruit: Prosperum Carmagnola digressum, Villafrancam equites, praemississe, diuisa esse Heluetiorum copias, & Sedunensem Penaroli cum parte exercitus confidere: proinde rei bene gerende occasione praebere, si ad eos opprimendos, qui nihil uere suspicentur, cum ualida manu equitum Villafrancam peruolarent. Galli, quum à pluribus simul speculato- ribus de eadem re uno tempore docerentur, consilium statim probant, & Paliciae, Obegnino, Imbercuria, Sanserrio, Baiardoq; promptissimis ducibus negotia committunt. ii. Assumptis amplius mille delectis equi- tibus, usi hisdem itineris ducibus, qui rem indicarant, citato cursu quindecim milia passuum consiciunt: ca- ptisq; in itinere hostium exploratoribus, Padum, qui incolae facilem fluminis alueum monstrarunt, uado tra- perant, & patentibus portis nullo prohibente, Villa- francam ingrediuntur. Prosper enim paulo ante pro- pconem pronuciari iusserat, ut intratis equis, ubi- cuncti caperet, atq; omnia ad profectionem praepararet. Se etenim cum praeiussisset, ad Heluetios esse progres- surum. Quo casu milites solutis stationibus ad colligenda

da uasa in cōubernia se cōtulerāt, eo etiā maiore fiducia, quod Gallos repentina incursione nihil ausuros, et si auderēt, se interim Padi munimento, dū arma expe- direntur, tutissimos fore existimabāt. Interim momento- tēporis, fors ipsa insignem calamitatem Prospero intulit, quae Gallis parata erat, si ipse ante uel minimo temporis spatio aduentum eorum praesensisset. Nam Padus praeruptas atq; difficiles, ubi transierant, ripas habebat: neq; Gallos qui sese plurimum agitatatis atq; anhelantibus equis aduenerant, recenti atq; fortissima- le equitum pares futuros, in tanta praesertim pro- pinquitate castrorum, credendum erat. Galli uno im- petu completis omnibus oppidi regionibus, Prospe- rum caeterosq; equites domi obfident. Ille quum fru- stra omnia praetentasset, desperatis effugijs, hostes de nomine ducum ab editiore loco percunctatus, Obe- gnino se deditit, quod cum eo ex deditioe Brixiae, & Eberardi patris memoria aliquae beniuolentiae neces- situdines intercedebāt. Interim Hieronymus Pēna equi- tū praefectus, qui expeditus se ac suos profectioni ac- ciuxerat, per auersam ab hoste portā erupēdo, in pro- xima Heluetiorū castra cū parte equitū se proripuit. Nonnulli alij, & in his Ioānes Barchalonius sagittario- rū praefectus, unus è tredecim, quos ex prouocatione cū tredecim Gallis pugnasse tradidimus, sero idē tētan- tes, frustra illatis acceptisq; uulneribus, necessariā de- ditionē fecerunt, & praeter quingētos utriusq; arma- turae equites, Caesar Ferranusca, Petrus Marganus, & P. Antonius Carrasa Polycastri comitis filius, uiri illu- stres. Audiui ego postea Prosperū Caesaris Ferranuscae

culpa se tantam cladem accepisse seuerè conquerentem quòd ille portas praesidio tueri iussus, dum nihil tale timeret, imprudentissimè ad apertas ualuas ingressuris hostibus reliquisset, Galli collecta raptim praeda, abductisq; captiuis, maiore aliquanto celeritate quàm uenerant, propter hostium propinquitatem traiecto rursus Pado in pacatum concesserunt. Hinc uidere licuit, quantum Fortuna nimium potens humanis rebus illudat, quum puncto temporis lethali uulnere infusito, Maximiliani partes euerterit, ac simul optimi ducis, qui prudentia, imperatorisq; artibus nemini inferior putabatur, obscurata rerum antegestariū laude, auctoritatem omnem et dignitatem foedissimo casu macularit. Quo etiam nuncio Leo pontifex, quòd summam spem in eius uiri uirtute collocasset, et mox Heluetios dissentire inter se, et de pace agere cognouisset, eò còsternationis adductus est, ut desperatis propè rebus, ac impellèntibus maxime familiaribus, qui Gallicae factionis erant, Cynthium Tyburtinum ad tractandam pacem cum mandatis ad Franciscum transmiserit, Bononiamq; quòd eo rerum motu seditiosis ciuiū ingenis diffideret, exulibus Bentiuolis reddere cogitauit. Cessissetq; ea urbs ulro impotentibus dominis, nisi Iulius Medicus qui tum legatus aderat, confirmato pontifice, singulari constantia dubijs rebus occurrisset. Vadam oppido Galli cum captiuis excefferant, quum epeadite Heluetiorū cohortes superuenerūt, qui dolorem simul atq; iracūdia cōcitati oppidū, inuenitis adhaerentibus nullis equitibus qui latitabant, hostiliter diripuerūt. Aduentus uno tēpore sine duce, sine equitatu, sine pec-

nijs, unde nutantibus Heluetijs stipendia soluerentur, quum de Francisci aduentu certius cognosceret, cogere exercitum, et eiusdem gentis finibus excedere constituit: praesertim quòd per Albertū Petram, et Ioannem Despachium Bernensium duces, quorū in Gallos semper singulare studium extiterat, et per ipsos Allobroges ab Carolo eorū duce submissos, sollicitari multitudinem aduersum se, ac deprauari non obscure intelligebat. Albertum Petram superioribus diebus propter eandem causam custodiæ tradiderat, moxq; optimorum precibus expugnatus, uinculis exemerat. Unde ille ex aduentu Gallorū spiritus sumens, ueluti inuictam uindicaturus, quibuscumq; poterat artibus institutū opus perficere conabatur. Resq; eo deducta erat, ut iam nonnulli procacius stipendium flagitantes, in cardinalem arma conuerterent, quòd pecuniae quae ab Hispano rege promissae, deferri in castra debuerant, cunctante apud Mediolanum Didaco Aquila legato, ad constitutam diem non repraesentarentur. Sed Galeacius Vicecomes antiquae apud Heluetios authoritatis, et Iacobus Gambarus à pontifice pecunia missus, interuentu meliorum haec initia seditionis opprèsserunt. Eo modo fluctuantes Heluetios Borbonius atq; Trinitius, quum animis ac uiribus disunctos per partes opprimi posse iudicarent, una uel altera acie facile deluisissent, nisi eos Franciscus, qui se absente tentari certaminis fortunā nolebat, ne id facerent, aut rē in aliquod pugnae discrimen adducerent, multū antea monuisset. Ipse interea superatis Alpibus cum tota mole copiarū in primos Italiae cāpos descendit: iustrauitq; exercitum

incredibili omnium alacritate, quod omnia sibi opinata ne hostium expeditiora contigissent. Ea die Prosperum per instructas acies ad se perducit, ut presentem fortunam a quo animo toleraret, ac optime de se speraret humanissimis uerbis hortatus est, equitesque eius graui missos fecit praeter paucos clarioris nominis. Postero autem die propius hostes mouit castra tentauitque per idoneos homines, quos Carolus Sabaudius ex Allobrogibus ueteris amicitiae iure ad Helueticos mittebat, nullis conditionibus flecti possent, qui pacis nomen oderant, et tunc maxime Bernensium conatibus aduersaretur. Sed quum omnium prope animis et certa spe patificiae pecuniae, et cardinalis concionibus, atque ipso etiam incostantiae pudore confirmatis, ea mens exercitus foret, ut exitiabile bellum, quam equissimam pacem malle uiderentur, Allobroges rebus infectis discesserunt. Heluetij tamen duces, qui spem pacis eo tempore minime tollendam existimabant, ut fallendo, mora spatium interponerent, quo se ab iniuissimis locis explicarent, paucorum dierum inducias postularunt, affirmantes se interea Vercellas esse concessuros, atque ibi libentissimis animis audita iterum legatione, ad frequentius concilium de pacis conditionibus relatuos. Franciscus, tamen bellicae occasionis rationem certis atque breuissimis rerum et temporum momentis constare intelligebat, nihilominus, quod tum nihil praelij fortunae committendum iudicaret et bellum speraret sine suorum uulnere se confecturum, inducias concessit: Lotrechium tamen cum ualida equitum manu, qui neminem ab toto agmine discedere, uel impune uagari ostentata nonnunquam

acte pateretur, abeuntes insequi iussit. Illi suo more conseruatis ordinibus quum proficiscerentur, secundo die Cliuasiuum nobile oppidum ex itinere petierunt, quod oppidanos sibi amicos fore existimantes, sese eorum copijs et comaeu recreare cogitabant. Verum Cliuasienfes, siue metu ne oppidum diriperetur, si tantam multitudinem recepissent, siue adducti Gallorum amicitia, ut qui magnopere uiribus suis ac mœnibus confidebant portas clauerunt, nonnullis qui paulo ante comaeatus petendi gratia ingressi fuerant, crudeliter interfecit, tanta quidem arrogancia, ut quosdam ad colloquium incaute portis succedentes sagittis è muro confingerent. Quibus iniurijs permoti Heluetij, prolatis continuo tormentis, et deiecta muri parte, celeriter per ruinas irrumpunt, et supra sexcentos qui in armis erant uno impetu trucidant, domosque diripiunt. Nec ira perciti tectis pepercissent, nisi Sedunensis, Galeacio et Gambaro deprecantibus, simulato aduentu Gallorum, quod forte eorum antecursores in conspectum se dederat, pulsari repete tympana, et ad arma coclamari iussisset. Quo casu quum sese omnes ad propositum signum ut in aciem prodirent, portis eiecissent, paulo post et cade oppidanorum, et multitudine praedae atque ipso etiam temporis spatio sedatis animis, et dificia conseruariunt. Itaque rerum omnium abundantia recreato exercitu, è Cliuasio Eporediam, mox Vercellas, quo in loco ne legatos audirent, uti pepigerant, exiguo tempore comorati, restata Nouariam contenderunt. At postquam Nouariam uentum, Heluetij qui iam animo desciuerant, nec ullo aut loci aut temporis interuallo, quo nunus ab seipsis ac se

deratis regibus deficerent, sanari potuerant, secessionem
facta miscere cuncta strepitu armorum, partium prin-
cipibus maledicere, & cardinali, ni continuo pecunia
proferrentur, exitium comminari coeperunt. Nec in
tanta rerum omnium deformitate presentanea reme-
dia comparari poterant, quæ furor atq; impetus con-
citate multitudinis leniretur, quum uno tempore Agri-
la Hispanus, nec paratam pecuniam Mediolano trans-
mitteret, nec ipse, metu uel dolo incertum, multis ac-
tus literis in castra ueniret: & magis ac magis inflan-
tibus etiam tum Allobrogibus, centuriones uexillifi-
ros & uulgus militum Albertus atq; Despachius ad de-
fectionem apertissime sollicitarent. Quamobrem car-
dinalis, ut dissidentis atq; infidæ multitudinis tempe-
statem effugeret, in arcem se recepit. Nec multo post
Albertus atq; Despachius sublatis uexillis, cum amplius
hominum decem milibus domum, superato Verbano,
per Domossulam abierunt. Ceteri, qui uel fide preste-
bant, uel propter insigne odium aduersus Gallos, ut in-
tutum dedecus admitterent, adduci non poterant, Ron-
nam & Anglardum, homines è Tigurino pago specta-
te uirtutis, duces sibi delegerunt, apud quos deceden-
te iam metu cardinalis uerbera fecit, docuitq; nihil salu-
brius exercitui accidere potuisse, quam ut illi discipli-
na & decoris patrij euerfores, qui empti pecunia ce-
teros deprauare, et foedissima contagione inquinare no-
natos essent, ut bellum pro dignitate Heluetij nominis ne-
cessario susceptum impediret, ipsis tandem castris Deo-
munere decessissent. Nec discessu eorum multum animo
permoueretur, aut de uictoria magnopere dubitaretur.

adesse enim milites fide uitateq; prestantes, uentu-
rosq; alios iubentibus oppidorum magistratibus, quo-
rum uiribus sustinere Gallorum uim facile possint, mo-
do consentiant, & secum optima ratione gerere bellum
uelint. Esse ad utranq; Padi ripam cum duobus exerciti-
bus Laurentium Medicem, Raimundumq; Cardonium
paratos iungere socia arma, & bellum communi consi-
lio administrare, si propius accedere Heluetijs legio-
nes audierint: proinde uideri sibi facile atq; optimum
factu fore, si motis castris continuo Ticinum amicam
urbem, & rerum omnium copia abundantem, paruo
itineris flexu contenderent, atq; inde Laudem Pompe-
iam ad sociales exercitus progredierentur, uel eos si ita
oporteret mutua securitate uenientes exciperent. Vna
eam superesse spem & certissimam uincendi rationem
quando eo breui expeditoq; itinere facile iuncturi in
unum uires, ac simul Venetos qui iam peruenissent in
Cremensem agrum, à Gallis interclusuri essent. Sed cum
Ronna & Anglardus impetu ac libidine militum rege-
rentur magis, quam alijs imperarent, & plures Medio-
lanum rerum caput petendum, eamq; urbem incredibi-
li copia commeatus natura ac munitione loci armorum
apparatu, & egregijs ciuium studijs maxime opportu-
nam belli sedem, diligendam dicerent, nec saluberrima
cardinalis consilia sanis auribus acciperentur alijs a-
liuolentibus, rem ipsam ad seditionem penè deduxe-
runt. Fit enim sæpenumero superbia atq; emulatione
communi uitio ducum, ut plerique in ipsis consilij sea-
maxime nolint, quæ alios summis etiam rationibus uel
le cognouerint, ultroq; aspera & duriora subeant, ne

aliena consilia sequi uideantur. Erant enim multi ad
huc in exercitu Gallicæ factionis, qui sicuti cardinalem
ducem, uultumq; eius & singularem industriam hor-
rebant, ita ex occulto turbare omnia, atq; omnem eius
authoritatem conuellere conabantur. At cardinalis,
qui arrogantia ducum, & leuitati multitudinis resiste-
re se non posse, sine maximo uitæ discrimine provide-
bat, cum fida magis quam ualida Heluetiorum manu,
Ticinum atq; inde Placentiam, ut cunctantes exercitum
ad capeendum bellum hortaretur, profectus est. Ga-
leacius uerò uicecomes, & Gambarus, qui & presen-
ti pontificis pecunia, quæ iam adducta erat, & spe ma-
ioris summæ, & frequentissimis concionibus, ut opti-
mos in officio continerent, & cæterorum mentes sana-
rent, plurimum contendebant, in castris remanserunt;
eo quidem animo, ut si quid durius sibi accideret, idq;
æquissimè perferrent: ne Heluetij qui aliquo adhuc pu-
dore & infamiae metu tenebantur, relictos se despera-
tis rebus, atq; desertos dicerent, ob idq; exoptatam di-
scedendi occasionem arripere posse uiderentur. Caru-
nale Nouaria profecto, Ronna & Anglardus motis u-
tris iuxta Verbanum lacum iter facere coeperunt: ut
simul eodem tempore, Galli, quibus omnia tanquam u-
toribus cesserant, Nouariam aduolarunt. Octauianam
enim Fregosius paulò antè, quum ad se per maritima
alpes Emarus Pricus cum equitibus Gallis peruisset
ipseq; supra quatuor milia Ligurum armasset, Alexan-
dria, Derithona, multisq; oppidis Sfortianos adiuuans
bus Guelphis, expulerat. Cæterum Franciscus delecta-
bus sese Nouariensibus, arcem primo aduentu obtine-

re non potuit, quanquam nec à forti custode, nec satis
firmo præsidio teneretur. Enimuerò latissimis circum-
fossis, & præalto undiq; muro cinctam, omnem oppu-
gnationis impetum toleraturam apparebat. Verù Fra-
nciscus, qui hostile quicquam aut inuictum in tergo re-
linquere, neq; ualidissimi exercitus, neq; suæ dignitatis
esse statuebat, Nauarro, qui oppugnaret, negotium de-
dit. Ille noui decoris cupidus, subiectis continuò tor-
mentis, constitutisq; operibus, tanta ui oppugnare a-
dortus est, ut paucis horis, & summa murorum, & cel-
siora propugnacula, labefactatis etiam turribus cum
ingenti ruina fragore deiceret. Quo terrore adductus
imbellis præfectus, sese atq; arcem cum præsidio dedi-
dit. Interea Heluetij, qui Ronnam & Anglardum seque-
bantur, Varesium peruenerunt, atq; inde cum toto eo
iunere de fœderatis principibus oblocuti, Gambaro
pontificiam pecuniam ademissent, ac tunc maxime, &
Albertus Petra, atq; Desbachius fecissent, se facturos
minarentur, Galaratum propè omnes contenderunt,
quò iam uenerant Carolus Sabaudius: Lotrechius, &
complures togati uiri, ut iterum de pace agerent, con-
ditionesq; conscriberent. Adeo incertis animis leuis &
factiosa multitudo huc atq; illuc, modò spe auri, modò
decoris & gloriæ cupidine ferebatur, ut cum eadem u-
trique promitterent, uno tempore instabiles simul eos
ac constantissimos existimares. Galeacius & Gamba-
rus in ea rerum perturbatione, quum fidissimos quosq;
militum & duces adirent, ac obtestando orandoq; de-
precarentur, ne turbidos ac deprauatos sequi uellent,
ne socios principes prodere, ne tantam publico nomi-

ni Heluetio ignominiam conflare, tantumq; Gallis bo-
 stibus afferre beneficium properarent, duces sese care-
 tione ad Gallos proficisci respondebant, ut agendo in-
 terpellandoq; omnem perficendi negotij rationem e-
 uerterent, & diductis persuasisq; militibus ab Gallorū
 amicitia omnium animos alienarent. Sed longè aliter
 euenit. Nam dum Heluetij ad Galaratum rebus compo-
 sitis de pace conditionibusq; deliberant, Rostius sum-
 mæ apud Heluetios authoritatis atque amplitudinis,
 cum uiginti cohortibus è Belinzona superuenit. Cum
 uiri aduentu commutatis multorum uoluntatibus, et
 pluribus metu consternatis, qui Gallos oderant, spem
 omnem in ita iam pacis corruerunt. Rostiu enim pau-
 lo ante 12. pagorum principes ad famam dissidentis
 exercitus, quod summum Tigurino in pago magistra-
 tum gerebat, & ceteris ducibus sicuti etate ita bellica-
 rum rerum peritia præstare dicebatur, omnibus suffra-
 gijs totius gentis imperatorem declararant. Is ut sedi-
 tiosorum conatus effringeret, & præsentibus malis me-
 deretur, castigando, adhortando, terrendoq; omnibus
 consilij modis, & præsentis quoque seueritate non de-
 rat. Ergo pudore ac metu cõuersis omnium animis, cū
 pro pace bellum armaq; deposcerent, Rostius Gamba-
 ro pecuniam reddit, milites sacramentum apud se dice-
 re iubet, & quum opportunè etiam Aquila Hispanus,
 cum pecunia superuenisset, persoluto omnibus stipen-
 dio, motisq; eo die castris ut Mediolanum recta duc-
 ret per Comensem agrum MODOETIAM contendit. Ite-
 rea Sedunensis apud Placentiam quæ de Rostij aduentu
 cognouisset, ut qui propè euersis ac desperatis rebus,

NOVA spe auctus nihil amplius de belli euentu timere ui-
 debatur, adhortari pontificios duces cœpit ut Padum
 transirent, & secum ad uictoriam proficiscerentur. Si-
 mili quoq; ratione Cardonium, qui ad confluentes Pa-
 di atq; Abduæ castra posuerat, obsecrare atq; obtesta-
 ri, maturaret Laudem proficisci, ac uires suas cū po-
 tificijs Heluetijsq; coniungere properaret. Præberi à
 Dijs immortalibus pulcherrimam incomparabilis ui-
 ctoriæ occasionem, quasi Rhauennatis cladis memo-
 riam retineret, & quales rerum exitus in Italia, uin-
 cete Gallo, futuri essent, animo metiretur, proprio de
 cori ac laudi, desiderio sui regis, totiusq; exercitus exi-
 stimationi, ac gloriæ satisfacere posset. Ille quum se ne-
 que uoluntate, neq; consilio, neque uiribus fœderatis
 principibus defuturum, & ad præstitutam diem uni-
 uersas copias adducturum in Laudensium fines profi-
 teretur, Sedunensis nihil cunctandum ratus, à Goro Pi-
 storiense procuratore pontificis septem utriusq; arma-
 turæ equitum turmas præsidij sui causa accipit: & tra-
 iecto Pado, Laudem contēdit. Duces erant Mutius Co-
 lumna, Ludouicus Pitiliani filius, Guido Ragonus, Ni-
 colaus Balneus, Raymerius Saxetanus, Ludouicus Fir-
 manus, & Rainaldus Ticinensis, qui magnum in re mi-
 litari usum habebāt. Sed quum Laudem peruenissent,
 & Cardonium, ut constitutum erat, ad iungendas uires
 minime processisset, quod Heluetios de pace agere, &
 Gallos, qui iam in Mediolanensem agrum peruenerāt
 paucarum horarum itinere à Laude abesse cognoue-
 rat, Sedunensis ira simul ac timore percussus, ut ad
 Heluetios celerrimè se conferret, Laude excessit. Quo

casu, nonnulli equites, quorum duces erant Rangonus Raynerius, atq; Firmanus, siue metu siue alio honestiore consilio, ut postea perfectō bello cognitū est, se ulterius progressuros negauerunt, neq; quum cardinalis, ne tantum flagitij admitterent, ne se in tanta propinquitate castrorum insensissimis hostibus proderent, obnixē deprecaretur, & postremō iure legationis atque imperij iuberet, minasq; adderet, quin Placentiam reciderent, flecti potuerunt. Mutius & ceteri, qui periculosum consiliū, quod laudem & gloriam, quam tutum quod ignominiam afferre posset, sequi malebant, Seduensem secuti, Modocetiam ad Heluetios peruenerunt. At Franciscus, tametsi spem pacis, nullo industriae uel liberalitatis officio intermisso, minimē sibi abiciendā existimabat, tamen ne aliquod interea per incuriam incommodum acciperetur, quōd dimissa spe belli plerunq; languescere ducum animi & milites mentione pacis negligentiores fieri consueuerint, ē Ticinensium Laudensem agrum deflexit, medioq; itinere secundum publicam uiam Mediolanum inter ac Melegnanum oppidum, quod Lambro anne alluitur, castra constituit, ipso rerum ordine, atq; amplitudine copiarū admirabiliora, maioraq; quam quisquam aetate nostra conspexerit. Id pluribus de causis fecit, ut ab inani ac peruastato agro in fertilissimas atq; intactas Mediolanensium possessiones transfret, ac simul Hispanos ac pontificios ab Heluetijs interclusos, summo discrimine proposito, transitu prohiberet, Liuianumq; cū copijs aduentantem ipsa castrorū propinquitate firmiorē redderet, & ab imminēte Cardonio tueretur. Quo uno consilio Franciscus maximū omnibus rebus suis, a

summa demū uictoriae momentū attulit. His de causis Cardonius magnopere timēs, ne subito Liuiani Gallo riq; aduētū in patētibus cāpis opprimeretur, ad Padū retrocessit, et pōte, quē antea nauibus cōstituerat, cuiq; Joānē Dorbinū ad tutelā cū cohorte & tormētis praefecerat, amūē contra Placētiam traiecit. Erat Placētiae Laurētius Medices cū cohortibus quatuordecim Itali ci generis, et tribus milibus equitū. Cardonio autē aderat octingēti cataphracti, & leuis armaturae equites mille, cū legione una ueterana, cuius singuli milites fortibus factis clari & praeda diuites, tū spectata uirtute tum splēdido armorū cultu, cēturionibus suis, ac ducibus aequabantur. Iunctis eo modo duobus exercitiibus, quum & tutō transmitti Padus, & ad Heluetios facili perueniri posse omnium opinione cōfirmaretur apparetq; Laurētio atq; Cardonio, si progredierentur, uel ingentis uictoriae, uel eximia laudis occasione esse propositā, in consiliū adhibitis militū praefectis descēdūt. Adducūtur utrinq; aliqua in excusationē, quōd non adhibita maiore diligētia & celeritate sese cū Heluetijs ab initio cōiunxissent, cuius rei culpa, & cūctatione ducū potius quam angustia tēporis aut itinerum difficultate, nonnullae occasiones praetermissae uidebantur. Heluetios tamē omnes incusare, quōd ignaris foederatorū exercitiib. cū cōmuni hoste de pace priuatiuim egerint, uel id se facturos fideli quātūlibet cōsilio simularint, quando eius facti sinistra fama periculofoq; rumore, territis iā omnium mētibus grauissimi belli metū, inieciēt, paratos tamē sese Hispani aequē ac pōtificij profrentur transire amine: & si res poscat, nullam

uel iniquam certaminis conditionem detrectare, modo ex fide egregiaq; omnium uoluntate bellū geratur. Sed quum inter se uerbis tantum agerent, re uera uentem alter alterius uoluntati magnopere diffideret, quānam primum castra flumen traducere uellet, reperiri non poterat. Laurentius tamen quae partes officij suae ac dignitatis essent, et quae mens, quae uel cōsilia patris pontificis forent, memoria retinebat, in difficili tamē negotio aliter sibi consulendum arbitrabatur: ut ipse qui Ferdinandum regem exemplo superiorum temporum cum Gallo clandestinis consilijs consensisse credebatur, et proinde Cardonium, qui paulo ante ad Heluetios desistere noluisse, nihil egregium pro alieno modo facturum putaret. Ex aduerso quoq; graui suspensus cura uerebatur, ne Heluetij, qui fluctuando discrepandoq; plurima defectionis signa praebuissent, in medio ardore belli lethale aliquod uulnus foederatis inferrent. Cardonius quoq; eadem de Laurentio suspicari, et maximè ab omnibus perfidiam timere, quod audiret ab eo nuncios clam ad regem in castra transmissos, et legatum pontificis Ludouicum Canosium Tricaricensem episcopum, qui regijs in castris remansisset, de compositione agere, constantissimèq; polliceri pontificis copias nihil interea Gallis esse nocitura. Et fortè (quod eius rei suspicionem adauxit) paulo ante Hispani equites Cynthium Tyburtem è regijs castris redeuntem interceperant, quem ad componendas res à pontifice transmissum docuimus. Quibus de castris facile fiebat, ut uterque cautius atque suspensius facienda agenda iudicaret. Cardonius, ne uel minimo acc-

pto in ca-

pto incommode, Neapolitanum regnum, ac salutem suam, quae incolumi exercitu nullum discrimen subire poterat, praelij et Fortuna casibus obieciat: Laurentius, ne potentissimum hostem, quem nunquam oppugnandum censuisset, in ipso uictoriae cursu, uana atque intempestiua offensione laceessere atque irritare uideretur, à quo, si in citriore Padi ripa subsisteret, equiores conditiones expectandas esse putabat, quam ab Heluetijs, si pari etiam periculo iunctis uiribus uictoria potiretur: quod intelligeret eos, si uictores euaderent, Parmam atque Placentiam, sicuti insolenter, paulo ante postulassent, continuo armis esse repetituros. Ita quum malis artibus omnes bellum administrarent, cuncta facilia atque expedita ad uictoriam Gallo praebuerunt. Paulo post tamen siue aliqua simulatione, siue commutatis ratione uoluntatibus, ad spem imminentis uictoriae conuersi, quod precibus Maximiliani, et Sedunensis obtestationibus, Heluetiorumq; omnium hortatu, quotidie per nuncios ac literas euocarentur, Padum transire coeperunt. Cardonius ut qui anni proximior erat, primum in aduersam ripam tetendit. Laurentius quod parum lucis supererat, edixit, ut de quarta uigilia omnes copie ad ripam conuenirent, atq; in albescente caelo traicerent. Sed fortè accidit, ut eo tempore Hispani equites, quos speculatum missos Cardonius excurrere iusserat in Borbonij turmam per eandem causam praedandi explorandiq; per agros uagantem incidere: commissosq; certamine Gallorum praefectum cum pluribus equitibus captum in castra perducerent: à qui-

bus cognitum est regem Laudensi uia munitis castris
 confedisse, Liuianum cum exercitu ad Abduam pro-
 gressum, Heluetios accepta pecunia, ulro citroq; mis-
 sis de pace oratoribus, sequenti die conditionibus sub-
 scripturos, & ualidam Gallorum ac Germanorum
 manum Palicia duce castris digressam, Circumpada-
 nis campis appropinquare. Quibus uulgatis sermoni-
 bus, Hispani qui summa alacritate paulò ante transfe-
 rant, inordinati ac tumultuantes, non expectato impo-
 rio, repente collectis uasis pontem conscenderunt: ne-
 que prius fesinandi traiiectiòq; finis factus est, tamen
 Piscarius increpando componere ordines conaretur,
 quàm in aduersam ripam priusquam pontificij Placen-
 tia egrederentur, uniuersi confluxerunt. Ita uana suspi-
 cio à falso timore nata, quum Dij ac fortuna manifestè
 à Gallis starent, supremos hæsitantium conatus, & se-
 ra consilia discussit atq; perfregit. At cardinalis &
 Roscius ad Modoetiam, dimissis ab se regijs aradib;
 qui ad tractandas pacis conditiones aduenerant, Me-
 diolanum cum omnibus copijs concesserunt. Heluetij
 pedites priuatis ciuium hospitij suscepti sunt: equiti-
 bus uerò suburbanæ ædificia, quæ ad Romanam por-
 tam uergunt, data. Ibi agebantur stationes, & crebrò
 equestria prælia committebantur, quod Galli è castris
 ad portam usq; & pontificij è stationibus in proximis
 campos & circumiectas uillas quotidiana consuetudi-
 ne pronebantur. Venerat etiam paulò ante ad Ti-
 cinensem portam Triuulcius cum modica militum ma-
 nu, ut colloquium postularet, ciuesq; ad deditiõem
 hortaretur. Sed illorum animis nequicquam tentatis,

subita

subita armata plebis procella, quæ ex improviso fece-
 rat eruptionem, non sine salutis periculo repulsus, in-
 tutum se receperat. Coactis Mediolani omnibus copijs
 Maximilianus & Sedunensis duces legatosq; in arcem
 uocant, & consilio adhibent. Quum de toto belli gene-
 re deliberaretur, pluribus ad uictoriam conducere ui-
 sum, si non prius acie decertarent, quàm aut se cum
 pontificijs Hispanisq; iunxissent, aut Gallum confi-
 sum munitionibus suis, in equiores campos, aliqua ne-
 cessitate imposta, perduxissent. Siquidem Heluetios
 alterutrum facile consecuturos apparebat, si castra Be-
 nascum usq; Ticinensi uia promouerentur. Cuius reò
 consilium duabus rationibus explicabatur. Nam si
 Franciscus ad motum hostium pertinacius munitissimo
 in loco sibi persistendum esse censeret, facile à Binasco
 per sancti Angeli oppidum, atque agrum omni com-
 meatu abundantem, se ad Padum peruenturos iudica-
 bant, ubi pontibus antea constitutis, sociorum exerci-
 tus cum summa spe uictoriæ iungerentur: Sin Gal-
 lus præmetuens ne Papiæ urbe simul ac lapideo pon-
 te Ticini amnis, quo in loco presidium mediocri reli-
 querat, intercluderetur, Ticinum contenderet: eo
 casu, aut in itinere equiore conditione pugnatu-
 ros, aut à leua continuò deflexuros Laudè Põpiciã: indeq;
 accitis ac receptis in castra Laurëtio atq; Cardonio, fu-
 turũ esse, ut Liuianũ à proposito itinere statim auerte-
 rent, & spẽ Gallis cõmunerẽt, quã illi de uictoria ma-
 ximã ex rerũ successũ concepiissent. Hæc quũ prolatis
 in medium membranis, quibus mensuræ itinerum, &
 regionis situs pictura describerentur, ut agrestũ ingenio

homines certius deliberata cognoscere, nonnulli de
ces, qui uetere iudicio suo uel recenti pecunia adducti,
apud Galaratum pacis condiciones acceperant, dissen-
tiendo, & uanas difficultates immiscendo, considera-
tius maturiusq; ea exploranda dicerent, totam saluber-
rimi consilij rationem corruperunt. Quibus de causis
Sedunensis, ne fidelium animi interposita mora laque-
scret, & studia incertae multitudinis in perfidia uer-
terentur, eò omnes cunctis artibus ut quam primum
cum hoste confligerent, deducendos esse existimauit.
Tus se aut egregiam uicturum uictoriam, aut si Helue-
tj aliquam ex infelicitate praelij calamitatem accep-
scent, Gallorum genti cum uniuersis Heluetijs inexpi-
biles inimicitias, atq; immortale odium constaturum.
Ergo cum signiferis & fidelissimis Pagorum principi-
bus communicato consilio, Mutium Columnam secre-
to admonet, ut ex composito quum signum acceperit,
ad arma conclamari iubeat: ac ueluti hostes iusto ex-
citu suburbanis aedificijs appropinquarent, cum equi-
tatu procurrat, & quanta maxime possit timoris atq;
periculi simulatione, ab Heluetijs auxilium implore.
Idem ut faciant primis cohortibus imperat, quae uir-
te militari atq; odio in Gallos insignes, in ipsis semper
principijs proxima hostibus loca sibi depoposcerant.
Ita quum pransi milites meridiatum irent, & ab duc-
bus in arce de belli ratione disputaretur, subito ab in-
mana porta tubae & tympana concrepuerunt, ac me-
de aduentu hostium increbescente rumore, aliae post ali-
cohortes, quum primae sequentibus causam tumultus pe-
manus traderent, atq; omnes arma caperet, increta

li pugnandi ardore portis se effuderunt. Nec mora etiam
ambiguae fidei legiones sublati uexillis subsecuta, ne
primos in eo tumultu, quod publicam salutem atq; esti-
mationem respiciebat, deserere, aut aliter de belli cau-
sa sentire uiderentur, consertissimis agminibus ad por-
tam contenderunt. Cardinalis galero & purpura in-
signis, praelata cruce, incedentium ordines militari equo
praeruectus, ut ad signiferos centurionesq; uel ad no-
tos claris facinoribus milites peruenerat, adhortando
accendendoq; ut properarent, testabatur sibi à Deo
Maximo, Diuisq; immortalibus promitti eius diei ui-
ctoriam, qua non solum uniuersam totius Galliae nobi-
litatem adolescentis regis auspicijs inter duos hostiles
exercitus deductam, egregiae pugnando deleturi es-
sent sed contusis Venetorum & Ligurum uiribus pro-
pria uirtute felicitateq; toti Italiae leges essent imposi-
turi: neq; Germanos mercenarios milites, quod robo-
ris apud regem esset, quos tamen sepius acie deuicif-
sent, tam auersos à Cesare, uel tam prodigae uirtutis fo-
re, ut eos contra totius Germaniae decus pro Gallis, qui
ueri hostes essent, pugnatos existimarent. Neq; Va-
scones fugacissimum genus, uel equites illos serico tor-
quibusq; fulgentes, qui aliquantum plus praesidij in
equis atq; calcaribus, quam in gladijs atq; uirtute re-
ponere consueuissent, aut fortius, aut constantius quam
antea fecerint, in acie dimicatos arbitrarerentur. Quod
uero laboris atq; periculi relinqueretur, id totum occu-
pandis hostium tormentis ingenti animo subeundum.
Vbi si qui forte cecidissent, eorum animas à se pontificia
auctoritate ab omni labe criminis expiatis, relicta in

terris egregie uirtutis memoria, in calum profana
 euolaturas constantissime existimarent. Talia passus
 commemorantem, progressumq; ad primas legiones,
 quæ iam in patentem uiam uenerant, Galeacius Vico-
 comes, Ioannes Gonzaga, Gambarus atq; Aquila lega-
 ti, secuti sunt, adiunxereq; se exeuntibus Heluctijs non
 nulli equites ex his familijs, quæ uetere beniuolentia
 Sfortianum nomen colebant. Ex plebeis quoq; Sica-
 rijsq; hominibus aliquot armatorum manipuli præ-
 tereunti turbæ sese ultro admiscuerunt. Vixdum Ma-
 diolano tria milia passuum progressi erant, nec minus
 triginta inde stadijs Gallorum castra aberant, quæ
 cones quos numero decem secum adduxerant, dispo-
 nere cœperunt. Quæ res equitibus Italis magnam salu-
 tudinem atq; admirationem attulit: Mutius enim ad-
 duces primi agminis mutata facie prouectus, interro-
 gare cœpi: Quam nam insaniam uiri in re bellica primo-
 pes, disciplinæq; magistri, intempetiuis tormentorum
 bobatibus hostes excitare contenderent, quos impar-
 tos ac nihil de prælio cogitantes, inuadendos esse ce-
 suissent. Cui ab primis ordinibus alacriter responde-
 tur, satis ex disciplina cum armato etiam instrudisq;
 eo hoste se pugnaturus, si suspectæ fidei commilitones
 atq; omnium pagorum uexilla uno consilio secum in ac-
 descendissent. Quod fieri posse confiderent, si ea simi-
 latione certiora contracti certaminis signa ad sequen-
 tium sociorum aures peruenissent. Quorum uirtute
 insaniam pretio uictam, si iam nulla omnino periculo-
 sis publicæ dignitatis uerecundia foret, cadentium libe-
 tate præ oculis affinium gemitus, militaris sacramenti

ligio, & futuri mox in patria aduersus desertores iud-
 cij metus, excitare, atq; accedere posse uiderentur. Tã-
 ta enim arrogantibus animis uirtutis fiducia inerat, ut
 maximas ac ualidissimas hostium copias summa contem-
 ptione despicerent, neq; ullam tormentorum copiam aut
 ullas loci munitiones, quo minus in castra uincendo per-
 rumperent, impetum suorum moraturus arbitrarentur.
 Erant ante alios uiri fortes, sed barbaræ uirtutis Pele-
 grinus Landebergius, Centius Amerer, & Rodolphus
 Longus, qui tres uoluntarias cohortes pugnacissimo-
 rum hominum in fronte constitutas habebant: ut quum
 in conspectum hostium deuenissent, tanto animandi ar-
 dore protinus exarserunt, ut ab cæteris ducibus, qui sa-
 niore consilio sistenda signa, locum castris capiendum,
 & reficiendos ab labore uæ milites iubebãt, quin ple-
 no passu ad hostem contenderet, retineri nequiuissent.
 Borbonius atque Triuultius ad diui Iuliani templum,
 quod modico in pago est, castrorum principia habe-
 bant, uiamq; publicâ præruptis undiq; fossis, & de mo-
 re regionis aggeribus communitam, non temere ad si-
 nistram infederant. Secundum eos rex ipse, & post eum
 Helanconius regulus, ad quem iure sanguinis, si Fran-
 ciscus uita excessisset, regnum Gallie pertinebat, mediã
 postremaq; acie modico interuallo inter se abiunctas
 collocarãt. Ita tripartitum castrametati, ut tres iusti exer-
 citus sibi inuicem quum casus posceret, commodius atq; ex-
 peditiuis auxilio forent, lato ac munitissimo loco conti-
 nebantur. Nam in circuitu frequentes erant fossæ, studio
 agricolarum ad irrigandos agros perductæ, non uasq; ut
 usus firebat, opportunis in locis Nauarrus munitiones

addiderat, opposueratq; hosti ingentia scuta defixa sa-
lo, & crassis funibus conuestita, ut his protecti Vasco-
nes tutius & certius in hostes sagittarent. Hanc statim
castrorum formam lociq; naturam, Mutius & nonnul-
li duces Heluetij speculandi gratia in editiorem aggre-
ris partem equis prouecti animaduertent, subinde
notauerant ad dextram, locum castris opportunum re-
linqui, ubi satis ad humilitatem depressa planities per-
petuo riuo, qui ad frumentarias molas defluebat, ab
duobus ferme lateribus cingebatur. Eo in loco ut ca-
stra faceret, & refectis quiete ciboq; corporibus, nihil
temere de praelio cogitarent, suadere conabantur, mo-
nebant, sicuti uictoriam a consilio ita poenitendos atq;
irritos conatos ab inconsulta uirtute proficisci, eosq;
sepius aduersos praeliorum exitus sentire consueuiss-
qui audacia atq; impetu potius, quam utili mora &
ratione, hostem superare confiderent. Postremo testifi-
bantur aduersus auspicia prouocari hostes, quod a uen-
re gentis obseruatione is hebdomadae dies insaufus si-
ret, qui inchoante anno caesorum ab Herode insanae
memoria celebratus, toto anni circulo uerteteret. In-
cidebat enim is dies in Idus Septembres. Sed quum furor
& fatalis insania, quod nunquam antea Heluetij in
castris acciderat, & militi obsequium, & ducibus au-
thoritatem abstulissent, pugnacissimi quiq; procure-
runt, & cum Vasconibus atq; Germanis atrocissimū cer-
tamē contraxerunt. Triuulius atq; Borbonius, qui ma-
tium antea de aduentu hostium certiores facti acie in-
xerant, & tormenta idoneo in loco collocarāt, quum
haud dubie premerentur, ut obiectis flammis hostium

impetu

impetum tardarent, simulq; eos usu ac munitione do-
morum priuarent, uniuersa pagi edificia succederunt
& suos in patientiorem locum reducerunt. Erat ante
tormenta Gallorum fossa ingens, summo audaciae peri-
culo superanda, quam Nauarrus cohortibus oppositis
& Germani eximiae uirtutis densis ordinibus tuebatur
Illuc audacissimorum iuuenum globus, aliquanto cer-
tiore exitio quam uictoria, peruadere non dubitauit.
Erant ij ex omnibus Pagis florenti etate, & singulari
promptitudine lectissimi, qui peruetusto gentis more,
ut raros ante prouectam etatem militiae honores ali-
quo insignis uirtutis opere edito consequantur, aspe-
ra quaeq; & difficilia belli munera ultro sibi deposce-
re, & sepius cum exitabili laude propositam mortē
subire consueuerunt. Hos ab immoderata fortitudine
Perditos uocant, & in summo honore atq; admiratio-
ne habent, licetq; illis una uirtutis prerogatiua, & ue-
xillum ferre, & ducere ordines, & duplicata per om-
nem etatem stipendia accipere. Neque alio felicitis au-
daciae insigni a ceteris Perditi dignoscuntur, quam ca-
diuissimis pennarum manipulis, quos more ducū ē pi-
leis speciosa luxuriae defluentes in tergum uertunt. In
uno agmine aduersus tormentarias pilas ingenti ani-
mo progressi, quum magna clade accepta ex iniquissi-
mo loco diu multumq; pugnaissent, tandē pertinaci im-
petu pulsos loco Germanis, & reiectis Nauarrimis co-
hortibus, per acruos morientium ad tormenta perua-
serunt. Quibus numero septem occupatis, aū spe ple-
ni confertis iterum ordinibus cedentibus incumbunt,
uniuersam primi agminis aciem perturbarunt. In eo de

scrimine Triuultius atq; Borbonius diuersis in locis in-
 misso equitatu, quatum uiribus adniti, & consilio pro-
 uidere poterant, ad reparandam percussam aciem huc
 atq; illuc ferebatur. Nec suis deerat Nauarrus, increpa-
 do alios, alios interrogando, num ut tantum terga uer-
 terent, turpissimeq; uix dum hoste conspecto, acie dissi-
 gerent, ab extremis Oceani finibus, Pyrenaisq; ueni-
 sent: colligerent animos, & celeriter sclopettos atque
 ballistas expedirent, tantisperq; consistrent, dum late-
 ra nouis equitum subsidijs firmarentur, & quam igna-
 uia, aut iniqua sortis apud Rhacennam male pugnan-
 do notam subiissent, ea die fortiter pugnando delenda
 esse existimarent. Ita uno tempore irruente amplissimo
 equitatu, Vasconibus adhortatione & uerccandia con-
 firmatis, Germanis ira ac pudore locum tenentibus, pra-
 lium atrox ac uarium redintegratum. Impellitur hor-
 rendo tormentorum ac armorum strepitu, utraque ac-
 cies, uexilla rapiuntur. Mox Centius ac Pelegrinus pu-
 gnates cadunt. Puriusq; praetorianae cohortis praefectus
 & quatuor cum eo signiferi maioris colubrinae ictu ab
 latere consternuntur. Nec desuere laborantibus suis
 Heluetij, qui maiore circuitu ad hostes peruenerat: na-
 coactis in unum ad triginta cohortibus, duplici agmi-
 ne animis ac uiribus recentissimis gradum intulerunt,
 & ab laeva cum peditatu congressi, Sciatardum cla-
 ri nominis Vasconum ducem, ac Ludouicum & Geor-
 gium Heltempurgenses ex Germanis nobilissimos in-
 terfecerunt. Ab altera uero parte irruentes equites la-
 xatis aliquantulum ordinibus, in sinum exceperunt, ubi
 uaria ancipitiq; fortuna diu certatum. Nam cataphra-

ti, quaquam ui atq; incitatione quorum dispersis,
 ac morientibus secede proculcatis, raros tenuesq; mani-
 pulos cum multa strage perumperent, tamen quum
 densis ordinibus occurrebant, aut praelongis contis in-
 ducebantur, aut suffosis equis armorum pondere gra-
 ues interibant. Periere eo in loco acerrime depugnantes
 alarum praefecti, Sanserrius è Sacro Caesaris oppi-
 do regulus: Imbercurtius eximia uirtute & longa mi-
 litia clarus: Busius Ambosius, & Franciscus Borbonij
 frater, ipse quoq; Borbonius simile salutis discrimen ad-
 iit, ut ipse dicebat, dum cruenta ea in acie uersaretur.
 Sed ego postea aliter ab ipso rege accepi nominatis te-
 stibus affirmante, Borbonium circumuento fratri opem
 ferre minime ausum, intactamq; retro se à conspectu
 hostium ad secundam aciem recepisse. Triuultius quoq;
 dum circumuento ac morienti signifero suo frustra au-
 xillum ferret, inter lanceas alabardasq; hostium consili-
 tatus, uulnerato equo, cristis galea deterfis, aliorum
 interuentu periculo se eripuit. Lanq; egregè pluribus in
 locis praelium sustentabatur, & Heluetij quod iniquis-
 simam fossam transissent, quod tormenta magna uirtu-
 te cepissent, quod pulso peditatu, perturbatis equitib;
 in locum quem hostes tenuerant processissent, meliorem
 fortuna praeliabantur, quum Franciscus promotam secunda
 acie, Alaconio pari passu cum postremo agmine
 subsequi iusso, dispositis per praefectos certo in spatio
 pluribus tormentis, quibus à latere hostium phalan-
 ges peterentur, cum nigra legione, ingentiq; equitatu
 opportunissimo tempore superuenit: Ipse regali palu-
 damento, quod caelesti colore aureis lilijs distingueba-

tur. generose apud hostes ac suos se regem professus, in prima acie uersari, impigre hostem ferire, huc atq; illuc incitato equo periculose acerrimis hostium insultare, ac demum non oratione tantum uel adhortationibus, sed egregio uerae uirtutis exemplo suos accendere. Tantus enim erat incumbentium impetus, tanta consistendi pertinacia, tantusq; inerat etiam saucijs ac morientibus uigor, ut regem in ea praelij iniquitate, et maiestatis obliuisci, et uitam contemnere, et rem inclinatam manu ac uiribus potius, quam arte uel consilio reparare oportuerit. Equites quoq; qui ad Nouariam, Taroanamq; fugiendo pristinam uirtutis opinionem amiserant, ne si iterum cederent, sempiterna in posterum ignominia notarentur, aut decora morte, aut egregia uictoria, pugnantem in omnium oculis regi suo satis facere contendebant. Cecidere eo congressu Talamontius Tramulij filius, et Roya in Morinis nobili genere natus, et Vantellius, qui extra ordinarium regiae turmae uexillum deferebat, pluresq; promptissimi equites cum Moio nobilioris aetate signifero, qui fossis uinearumq; traducibus impediti explicare sese minime potuerunt. Ex Heluetijs autem, Rodulphus longus ille multitudinis concitator. Item Flechius uirtute magis quam genere clarus, et Valterius Offius. Hic ob singularem prudentiam, et summam uirium promptitudinem, quae non facile in eius gentis hominibus commiscetur, omnibus bellis, et Nouariensi maxime in pugna, magna uirtutis opinionem adeptus fuerat. Pugnatum est continenter horis septem, nam in medio ardore certaminis, quum Sol occidisset, Luna eo tempore pernox cla-

ro splendore inuecto utramq; aciem in armis continuit. Fuitq; horribile cruentissimumq; certamen, quantum uel tantillum lumini superfluit. Mox condita nubibus Luna, quanquam lassitudine ac uulneribus fessi hebetatis armis quieti locum quaerent, interim tantum per mutuum errorem caecis insanisq; ictibus saecij pariter atq; hostes crudelissime sternebantur. Heluetijs etenim Germani armis lingua habituq; non omnino dissimiles, dum uarijs in locis inter se miscerentur, prodeunte demum tessera, foedissimam stragem per tenebras edebant. Neq; ab tormentis tota nocte temperati: quae sicuti incertis ictibus emittebantur, ita aliquantum plus terroris, quam cladis inferebant. Sedunensis, qui spe, cura, laboreq; suis, non deerat, quum errore loci in Germanos incidisset, eorum linguam asperiore uoce mentitus, periculose explicuit, et superata fossa ad coe flagrantem domos reuersus est: ubi Rostius et Anglardus splendore flammarum inuitati, coeuntibus tanquam ad praetorium plurimis ducibus, signum ingenti classico proposuerant, quo sparsi errabundiq; milites ad uexilla uocarentur. Id erat amplissimum cornu syluestris Vri operoso argento in labris exornatum, quod a maioribus per manus traditum, apud Vranenses Heluetiae libertatis authores cum magna cura ac religione custoditur. Eius itaq; beneficio, quod a perito buccinato-re ad humanae uocis speciem scientissime, more gentis instabatur, plurimi conseruati sunt, qui inter hostium cohortes uario errore delati, confundente aures tympanorum similitudine certum ad suos receptum habere non poterant. Egere utrinque mutuo timore suspen-

se acies insonnē noctē, animis tamen, quā uiribus
 ad dimicandū paratiores: Nā strenui pariter atq; igna-
 ui, quanquam longo certaminis labore defatigati erāt,
 diuerso tamen animorum habitu, uel nauandæ operæ
 desiderio, uel metu mortis excitabantur. Sed unensu,
 ac ceteri duces, tametsi eos prima opinio plurimū se-
 fellisse uidebatur, quōd hostes, ut destinauerant animis,
 ad primum impetum tāta etiam clade perturbatos mi-
 nimè superassēt, ac irrito propè conatu fortissimos suo-
 rum amississent, tamen sese non deserunt, in conciliū
 quā plurimos uocant, & quū expectare lucem, &
 prælio iterum decernere cunctis placeret, quōd omni-
 bus rebus imparati aduenerant, Mediolanum ad peten-
 da omnis generis subsidia mittendum decernunt. Mitti-
 tur Ioannes Gonzaga, qui Maximilianum ciuesq; ad-
 ancipitis prælij euentum sollicitos noua spe impleat;
 cocta in primis cibaria, & plurimos uini cados deficiē-
 tibus lassitudine ac siti militibus continuò subministrat;
 ac demū tormenta, pilas, & sulphureū puluerem, om-
 ni adhibita celeritate in castra transmittat. Duces us-
 rō atq; signiferi digressi consilio, ut quisq; de cardina-
 le & de prælij euentu sentiebant, uariè apud milites lo-
 quebantur. Alij decoris & uictoriæ cupidi, quū cladē,
 quam ipsi magnam acceperant, uerbis eleuarent, suo-
 rum fortia facta & Gallorum stragem in maus falsis
 narrationibus extollebant. Contra alij aduersæ factio-
 nis, ut saluti maturè prospicerent, & cardinali in sum-
 mis rerum difficultatibus constituto, dignitatis & uitæ
 periculum augerent, Mediolanum solutis cohortibus
 reuertebantur. Equites quoq; pontificij, qui propter
 exiguum

exiguum numerum haud magno usui fuerant, magna
 ex parte metu, uel desperatione adducti, relictis duci-
 bus in urbem redierunt. Ceterum Franciscus, quanquā
 summo timore atq; ingenti periculo liberatus, tantæ
 uirtutis homines egregiè sustinuisse uidebatur, reliquos
 tamen metu & suprema ueluti cura anxius, turbidæ
 nō itis finem & incertæ fortunæ exitum expectabat.
 Neq; corpori armorum pondere fesso, ac siti & conti-
 nuo labore aestuanti maiorem quietem dedit, quā ut
 subducta ad spirandū galeæ buccula, dum equum mu-
 taret, tormento paululum inuiteretur. Inde statim ad
 ducis munia transgressus, Liuianum ut cum exercitu
 accederet per nuncios monuit. Mox ea re ab præfectis
 quos in coronam aduocauerat, equestri consilio com-
 probata, castra aliquantulum contraxit: & quōd lo-
 cus, qui primi agminis fuerat ab hostibus tenebatur,
 munitiore spatio supra sex milia Germanorū in mar-
 gine fossæ constituit: iussitq; eos pluribus tormentis ibi
 dem opportunè collocatis præsidio esse. Ab alia parte
 magnum equitum numerum sibi adiunxit: monuitq;
 Borbonium atque Alanconium, ut utrinque pari or-
 dine primam & tertiam aciem lateribus suis admo-
 uerent. Ita ut ipse recta fronte hosti oppositus, si-
 cuti loci ratio postulabat, primi agminis uicem imple-
 ret, & duobus agminibus læua ac dextra constitutis
 tanquam cornibus uteretur. Nec longè ab eo loco, Na-
 uarrus & magna multitudo Germanorum, quum per
 tenebras prælio dirempto, neq; castrorum formā, neq;
 regis consilia cognoscere potuissent, defixis solo uexil-
 lis confederant. Franciscus, ut qui nam fossarum situs,

campiq; interiacentis & publicæ uia spatia forent, oculis ipse collustraret, in conspectum hostium cū paucis equitibus progressus est, mox sensim in Auroram abeuntibus tenebris, ad cohortādos Germanos contendit, quos magnis pollicitationibus erectos ad cōficiendum modico certamine bellum, & ad partē iam uictoriæ præmia capiendā, certæ spei & alacritatis plenus accendebat, commemorans superiorum temporum iniurias, & clades quas Heluetij beneficio Fortunæ potius atq; iniquissimis temporum & locorum conditionibus, quā uera uirtute Germanis intulissent. Proinde in animum inducerent, eam esse propriam atq; expeditam rei gerendæ occasionem, qua cōsanguineorū & commilitonum suorū cædes ulciscerentur: ac simili fortibus factis declararent Germanos, sicuti nobilitate fidēq; præstarent, ita uirtute, bellandiq; peritia militiam gloriam, agrestibus hominibus minime esse concessuros. Simili quoq; usus oratione, Gallosequites hortabatur, ne à maioribus suis degenerare uellent, qui superioribus seculis equestri gloria omnibus gentibus præstitissent. Nec minore spe atq; animo apud Heluetios acies instruebantur, quanquam maxima ex parte milites, sicuti diuersis in locis atq; in ipsis etiam hostium munitiōibus uario casu conquieuerant, nullo cibarium subsidio recreati, ægrè labantes artus ferocibus animis sustinerent. Neq; enim, quæ ab Mediolano, procurante Gonzaga, conuehebantur breui & nocturno maxime tempore, quod omnes semper administrationes tardare consuevit, adduci expediriue poterant. Pleriq; etiam sub Auroram oblati ientaculis, quum

tympano

tympanorum crepitu & fragore tormentorum ad pugnam uocarentur, optatos & necessarios fouendis uiribus cibos relinquebant. Couière in principijs nonnulli duces, inter quos erant Haslerius Foctius, etatis honore, ac magistratus insignibus clarus, et Chezzius Amman inter Heluetios nati maximus, qui amplius quadraginta annos cēturio, aut signifer, aut tribunus in exercitu fuerat, & prælio illo memorabili, quo Carolum Belgarum ducem, eiusq; copias ad Nansetū occisione deleuerunt, singularem in prima acie laudem meruerat. Ii, siue acceptæ cladis conscientia adducti, siue cognito desertorum discessu, & iam lucis beneficio perspecta locorum iniquitate, quod satis ibi existimationis, ad frangendos Gallorum spiritus hesternā dimicatione partum existimarent, prælio abstinendum esse iudicabant. Sed quum frustra deprecando contestandoq; promotā iam signa sistere, & procedentes ordines oppositis corporibus retentare conarentur, & Fato, & libidini militum manus dederunt. Ita Rodolphus Segnius, Visembachius Vnderwaldius, Vldericus Ioctius, atq; Zambronius audaces acerrimæq; uirtutis duces, ratione committendi certaminis inter se constituta, bipartitō signa intulerunt. Primum ac maximum agmen, in quo Tigurini pagi signum supremæ apud Heluetios dignitatis collocatum erat, rectā aduersus regiam aciem, quam medium locum tenere docuimus, contendit. Aliud quod à dextris paulō infra conflagrātis pagi tecta substiterat, maiore capto circuito ad Alā comium postremo agmini præpositum, deflectere cepit, eo consilio, ut quū primi regem, & robora Gallici

exercitus in se conuertissent, illi Alanconium infirmis
 ribus uallatū præsidij, magno impetu ab latere ad-
 rirantur, & perrupta eius acie, in sinistrorum latus et
 terga regij agminis penetrarent. Aliam uero suorum
 multitudinem, quæ citra uiam publicam à leua proxi-
 mum campum tenebat, nullo ei certo munere capescē
 de pugna demandato, quod ex parum fidelibus pagis
 constare putabatur, dextro cornu, ubi Triuultius atq;
 Borbonius curabant, interuallo trecetorum passuum
 opposuerunt. Sed quū ad teli iactum processissent, Gal-
 li statim dispolitis in aduersos uno tēporis puncto om-
 nibus regijs tormentis, antā summa celeritate cladē in-
 tulere, ut prius temeritatis poenas dederint, qui ab au-
 dacia cōsiliū sumpserant, quàm manus cōserere, uel ad
 hostes peruenire potuerint. Eo casu quod per medium
 facta horribili uasitate strageq; hominum, unum non
 erat amplius phalangis corpus, laceratis ordinibus,
 pars, quæ secundos ictus timebat, terga uertere, & re-
 cipere sese coepit, pars despectis iterum tormentis in
 hostes impetū fecit. U. constantiore quàm unquā antea
 uirtute atque audacia, pluribus & acceptis & illatis
 uulneribus, fossam superarunt: & cum Germanis equi-
 tatusq; regio congressi multa facinora effera uiruum
 ediderunt. Nam quum eodem quoq; tempore Triuul-
 tius atq; Borbonius extenso cornu, & circumflexis
 equitibus, in sinistrum eorum latus incurrissent, dupli-
 ci fronte pugnare cogebantur. Sed Germani, qui acer-
 rimo certamine Iacobum Condeum, Henricum Ri-
 curtiū, & Saxeū fortissimos duces amiserant, ira ac
 dolore similes, illato gradu eorū impetū represserunt:

& Pötineriū proceritate corporis animiq; uirtute in-
 ter Heluetios duces clarissimū adequitamē ordinibus,
 ac suos clara uoce, adiectis in Germanos contumelijs,
 cohortantē, sclopettorum ictibus equo acie cēre: & ua-
 sti obesiq; corporis adipe atq; aruina patentibus pla-
 gis defluente, cruentas lanceas spectantibus Heluetijs
 manxerūt. Quæ apud Barbaros in acerbioribus odijs
 exacta uindictæ grauissima cærimonia perhibetur. Ibi
 quoq; Zabronius, & Antius Encher, uasti animi et ter-
 ribilis stature homines, quum ingentes gladios singu-
 lari peritia ambabus manibus regerent, & in media
 Germanorū acie uersarentur, detrūcatis pluribus lam-
 ceis, multisq; hostium trucidatis, ad extremū tota acie
 in eos conuersa, oppressi sunt. Interijt & Chezzius
 Amm. am cadente equo, qui tribus etiā sagittis cōfixus,
 in ea etate plures horas adhortando pugnandoq; nec
 optimi ducis, nec fortissimi militis munus omiserat: quū
 ceteri quos supra memorauimus, antequam congrede-
 rentur, tormētōrū procella discerpti cecidissent. Ioan-
 nes & ipse Berrus Basiliensiu uexillifer, quum multis
 confectus uulneribus diutius signū sustentare non pos-
 set, ne hostes eo potirētur, sericum hasta detractum mi-
 nutissime cōscrpsit, & occubuit. Interea quoq; secūda
 acies quā ad Alanconiu deflexisse docuimus, tantū po-
 stremo agmini terrorem intulit, ut equites magna ex
 parte, cadente Beomontio ale signifero, pluribusq; eo-
 rū ad primum impetum interfectis, terga uerterint, et
 effusis habitis Laudensi uia cursum intēderint. Quo-
 rerū tumultu factū est, ut agrestes, et pleriq; speculato-
 res, qui in agris erāt, equites Gallos inter impedimēta

fugientes conspicati, quum Franciscum prælio uictum
 putarent, de uictoria Heluetiorum per omnem Italianam
 perscripserint. Et res profectò ab ea parte in maximam
 discrimen perducta fuisset, nisi Emarus Prius, & Obi-
 gninus singularis experientiae duces, qui cum Alanco-
 nio erant, fuga increpita, collectis in unum uexillis con-
 globatisque militibus, summo labore pugnam sustinui-
 sent. Magno quoque perturbatis subsidio fuit Liuianus,
 qui Venetorum exercitu adducto procurrens, cum no-
 bilium cataphractorum ala subsequentibus reliquis su-
 peruenit. Is ut erat et pugnae et nauandae operae au-
 dus nulla interposita dubitatione, equites cohortatus,
 ut se uadentem sequerentur, in transuersos hostes in-
 currit, quem Heluetiae cohortes duae conuersis signis
 alacriter exceperunt: et uulneratis pluribus, interse-
 ctoque Cepino Pitiliani filio summæ indolis adolescente
 acriter incumbentem equitatum longius somnouere.
 Eius tamen aduētum magis quam uiribus territa ea Hel-
 uetiorum manus, quod uniuersas Venetorum copias
 quæ in proximo erant, adesse iudicabat, saluti consule-
 re coepit. Alij enim lassitudine, uulneribus, siti, sudoreque
 confecti in proximos hortos concessere, ubi superue-
 niētibus etiam ab regia acie subsidiarijs equitibus, ma-
 gna eorum pars concisa est. Alij in proximam delati
 uillam, quæ diu porta ac muris duce Trulerio Cessio
 strenuissimo centurione se defendissent, tandem Liui-
 ano auctore succensa uilla, tormentis flammisque expu-
 gnati crudelissime perierunt: alios palantes, refugien-
 tesque ad maximam suorum agmen, equitatus apertissimis
 capis confectatus, ad unum deiecit, nisi consilio atque uir-

tute ueterum militum, qui in ea Fortuna acerbitate disci-
 plinae memores, sibi ac suis nunquam desuere, desata acie
 citra fossas uiamque publicam ad suos se recepissent. Eodem
 ferme tempore, tertia Heluetiorum acies, quam contra
 Triuultium atque Borbonium constituisse ostendimus, si-
 ue proelii iniquitate perspecta, siue detestabili adducta
 consilio, quod a factioni atque odijs, quam publicæ neces-
 sitati satisfacere mallet, cædis atque alienæ uirtutis spe-
 ctatrix, uexilla Mediolanum ferre coepit. Neque ut erant
 timore percussi proelio succedere uoluerunt: quod ta-
 men propè necesse erat, quum uniuersam leuem arma-
 turam equestrem in oculis haberet, et frequentibus tor-
 mentis peterentur, quæ post equitatum insidiosè occul-
 tata apertis demum turmis, ad tubæ signum per inter-
 ualla sæpius emittebantur. Quibus de rebus ceteri quos
 apud regiam aciem pugnantes reliquimus, dum cæco
 furore atque ira perciti obstinatione animorum magis
 quam in uiribus locum tenerent, et alias recetes Germa-
 norum legiones, ad quas pugna nondum peruenerat,
 ad dimicandum paratas in conspectu haberent, desperata
 uictoria receptui cecinerunt. Magnum enim ad fos-
 sam paulò ante detrimentum acceperant, quod è supe-
 riore loco à ballistarijs Vasconibus incredibili sagitta-
 rum multitudine configebantur, qui iuxta sclopetarios
 collocati, ut sclopettis implendis et tendendis scorpioni-
 bus spacium darent, ita mutuo recursu per centurias si-
 bi inuicem succedebant, ut continenti telorum grandi-
 ne effusa, inulta acies frustra petitis à uirtute subsidijs
 sterneretur. Dirempto proelio, cum Rostius, Roma,
 et Anglardus, atque alij tantæ ac tam perturbatæ mul-

titudini monendo atq; imperando succurrere, uel ad officia facile implere non possent, ipsi milites etiā omnibus incommotis conflictati, ne fugere uiderentur, in ea rerum iniquitate, sibi quod agendum erat, mira constantia singulariq; peritia præscribebant. Nam sacrorum cura habita, ut quisq; uulneribus debilitatus erat, bini milites summa pietate lacertis atq; humeris tulerunt: reductisq; ad unum omnibus tormentis quæ Madriolano aduecta fuerant, nouissimum agmen recentiorum militum præsidio firmarunt. Adeo autē contento passu uia publica iter est factum, ut discessus nihil fugæ simile habere uideretur. Neq; enim inuadi facile poterant, quod ab utroq; uia latere præaltis atq; perpetuis fossis muniebantur. Galli qui uiginti horis continenter, dubia plerunq; uictoria, armati in acie constituerant, quum fluentibus sudore artibus, ac labantibus lassitudine equis, & densa eleuati pulueris caligine, & in requieto atq; horribili tormentorum reboatu oculorum atq; aurium sensum penè amississent, finem sequendi fecerunt: ita tamen uictoria potiti, ut egregie pugnando Heluetios magis uicerint, quàm eos in posterum uictis uiribus omnium opinione uinci posse docuerint. Heluetij suis hospitij perhumanè ac liberaliter suscepti, depositis apud publicas hospitales domos grauius uulneratis, reliquum diei ac sequentē noctem recreandis corporibus dederunt. Postero die plateam, quæ ante arcem latissime patet, tanta frequentia compleuerunt, ut nullam propè cladem accepisse omnium estimatione uiderentur. Ibi habitio inter se concilio quum trimestre stipendium postularent, & nisi id continuè sibi per-

sibi persolueretur, se abituros domum dicerent, minime id præstante Maximiliano, quod tantam pecuniæ uim expeditā non haberet, Comensi porta hexilla protinus extulerunt. Nec cardinalis, ut qui aduerso rerū successu apud eos aliquantū pristinae autoritatis amiserat, allocutionibus suis quicquam profecit, quo minus uniuersi Comum contenderent. Quamobrem relictis tribus cohortibus Heluetijs, quæ arci præsidio forent, ipse cum pontificio equitatu ac ualida manu Sedunorum Leucum contendit, superatoq; Abdua per Saxinam uallem concisis abruptisq; montium tramibus in Volturenam uallem penetravit, unde mox transuersis alpihus Tridentum, atq; inde in Germaniam ad Maximilianum Cæsarem profectus est. Heluetij uerò, & cum his Galeacius Vicecomes, à Comensibus, quod uicinitate regionis, & mercaturæ commercio magne cum his amicitia necessitudines intercedebant, omnibus officijs ac facultatibus subleuati, superato Lario per Curiam Rhetiarum domum reuersi sunt. Quum caesorum ratio iniretur, Galli ex uiginti quinque milibus Heluetijs, qui in pugnam prodierant, uix dimidiam eorum partem integram superuisse, & ex suis ad tria tantum milia cecidisse contendebant. Heluetij autem & occisorum ab se Gallorum numerum plurimum augebant, & censu domi habito, ad quinque milia fortissimorum hominum ea expeditione se amississe fatebantur. Ceterum ea uictoria tot insignium Gallorum funeribus tantoq; periculo parta, Francisco regi incomparabile decus attulit, existimationemq; regij nominis ita

confirmauit & auxit, ut non immerito, quum eum no-
ctis dieiq; euentum luculenter enarraret, effusissime le-
taretur. Victoriā quoq; nouo gaudio perfudit. Clau-
dius Guisa Antonij Lotharingæ principis frater, qui
interisse crederetur, spirans inter cadauera hostium re-
pertus. Is enim summæ spei adolescens Germanis præ-
positus, in prima acie usq; adeo egregie, multis quide-
acceptis uulneribus, dinucarat, ut superincubente Hel-
uetia phalange, inter suorum ac hostium cadentium acer-
uos sterneretur. Eo autē duplici prælio hesternōq; præ-
sertim, quum rex ipse eximij bellatoris laudē adeptus
consensu gratulantium procerum equestri honore di-
gnissimus conseretur, eius dignitatis ornamenta de ma-
nu Baiardi uiri fortissimi lubens accepit: quāquā ad-
fessent summi duces, qui ex militari cærimonia conceptis
uerbis, districtoq; gladio, quo leuiter sinister humerus
petebatur, eum ornare percuperent. Baiardum enim
ideo cæteris prætulit, quod acerrimē inter hostes pu-
gnantem conspexerat, nec maiores duces inuidioso
delectu ad id munus, tanquam inter se dignitate pa-
res offendere uellet, simulq; Baiardum præclaro iu-
dicii sui testimonio celebrem perpetuō sibi deuina-
ret. Equestris siquidem ordinis dignitas, non in otio
imbellibus ambitiosē quæsitā, sed fortibus testatā uir-
tutis merito in acie parta, uiros uel infimæ fortuna, lo-
gē nobilissimos efficere consueuit. At Mediolanenses
ubi discessisse Heluetios uident, ne perniciofa ciuitatio-
ne ciuitatē in discrimen adducāt, ad dedendā urbē ora-
tores in castra continuo mittunt. Erat legationis prin-
ceps Hieronymus Castalionus iuris peritia insignis

qui dem

qui demississima oratione uictoris iram leniuit, depreca-
tus ne durius in miseros ciues animaduerteret, qui flu-
ctuosissimis temporibus seruiuisent potius, quā ab
ea uoluntaria defectione descuisent. Eos supplices, &
quæ imperasset, paratos facere, si conseruasset, longē
maiorē eum laudem, quā hesternā uictoria fuis ho-
stibus meruisset, clementia atq; animi magnitudine sibi
comparaturum: quando præstantius foret amplissimū
regem humaniter ac temperatē uti uictoria, q̄ prælio
in quo & milites, & Fortuna plurimum potuissent, fe-
licissime superare. Franciscus ad ea respondit, se magis
pro natura sua quā pro Mediolanensium meritis, qui
toties rebellasset, & defectioni interfecto præsidio su-
mam crudelitatem addidissent, ciuitatem conseruatur-
um, modō trecenta milia aureorum nummum, quam
summam multæ nomine imponeret, intra certos dies
tribus pensionibus persoluissent. Dimissis legatis, par-
tem exercitus duce Nauarro ad oppugnandam arcem
misit: ipse audita Comensium legatione, qui ad deden-
dam urbem aduenerant, & Heluetios finibus decessisse
nunciabant, Ticinum profectus est. At Laurentius, qui
cunctando, neq; amicē neq; hostiliter fecisse uidebatur
quam audiret ad confluentes Padum & Ticinum pa-
rar i pontes, quibus ad se opprimendum Gallorum co-
pia transmitterentur, ad eandem fœderis conditiones,
recurrat, quibus paulō ante Ludouicus Canosius Trica-
ricensis, & Cynthius Tyburs pacem ab rege petiuissent.
Neque animus regis ab nomine pacis abhorrebat, quā
quam Liuianus uictoria ferox, qui ex priuato quoque
olio ad apprimendum Cardonium summa cupiditate

ferbatur, interpellari, ac diffineri regem in eo uictoriae cursu intempestiua pacis mentione predicarere: ac se protinus Hispanorum copias, si id sibi permissum foret, unis exercitus sui uiribus deleturum polliceretur. Tunc demum enim, quum eos hostium reliquos deleuisset, faciliq; uictoria imposuisset Etruriae leges, ac Neapolitanum regnum felici cursu repetisset, regem manram uictis daturum pacem, & ueram quietem affectum Italiae rebus allaturum. Sed Franciscus qui occultiore consilio ex foedere soceri, Ferdinandiq; regum, Hispanis parcendum esse meminerat, & Parmam atq; Placentiam, si per conditiones recipere posset, tentari armis nolbat, equissimo foederi assensit, ne maiorem sibi inde inuidiam conflaret, & Ludouici soceri exēplo principum animos nimia ac formidabili magnitudine offendere uideretur. Res itaque eo modo compositae, ut pontifex Parmam atque Placentiam, quas urbes armis ueri non poterat, Gallo occupari sineret, rex uero Florentinis eam pecuniae summam remitteret, quam Gallo ex foedere, quod in societatem recepti essent, quotānis Ludouico regi persolvere consueuissent, ac nihil Cardonio Hispanisq; militibus noceret, eosq; in pacatum regredi pateretur. Appositum quoque disertē est, ut pontifici bellum gerenti certa Gallorum equitum auxilia Franciscus mitere teneretur, Me diceamq; familiam in fidem clientelamq; reciperet: eadem quoq; regi pontifex praestaret, si in Italia bello laceraretur. Nec multo post Lulianus, ut eas urbes, quas Veneti superioribus annis amisissent, armis reciperet, superato Abdua in Brixianum agrum profectus est. At Ricardus interea

qui cum praesidio Brixiae praerat, quum haud dubie uictores hostes totam eam belli molem in se unum breui conuersuros existimaret, singulari celeritate atque industria, murum prioribus oppugnationibus quassatum refecit, fossas purgauit, aggeribus nouisq; munitioibus muro additis portisq; ac propugnaculis magno tormentorum numero instructis, urbem natura loci per se tutam breui inexpugnabilem fecit: mox frumenti, uini, pecoris, magna copia ē proximis castellis in urbem comportata, Guelpis & suspectae fidei ciuibus urbe eiectis, & commensus omnis generis certis familijs imperato, ualidam Hispanorum manum ex his, qui Veronae essent, a M. Antonio Columna, Spinelloque Caesaris legato postulauit, contestatus, nisi ex ea copia mature sibi subueniretur, eos postea si acerbior casus accideret, frustra suam fidem imploratos. M. Antonius, tamen si ueteranos milites, quos ipse paulo ante a Cardonio aegre se impetrasse meminerat, suspiciosissimo belli tempore sibi detrahi iniquo animo patiebatur, eius tamen precibus obtemperandum esse iudicauit, ne alieno periculo minus quam suo prospicere uideretur. Itaque delecti Morello, Orthifius & Gufmanes eximiae uirtutis centuriones, cum septingentis pedibus, & Gothifardus uir fortis cum cohorte una Germanorum, quae summa hominum magna ex parte ex selopettarijs constabat. In Verona profecti, conductis agrestibus, qui occultiores calles ostenderent, interdiu noctuq; itinere confecto per iuga montium, quae ad Benaciorum uergunt, saxosis nemorosissq; tyamitibus incolumes Brixiam peruenerunt, & adeo celeri impro-

uisoq; itinere, ut *Liuiam diligentiam*, qui eos cognita
 protectione, si rectis itineribus accessissent, oppressu-
 rus erat, satis magno & temporis & locorum spatio
 praeuenterint. Ceterum *Liuianus* ob eas res oppugna-
 dae *Brixiae* consilio depulsus, quum multis contra ratio-
 nibus summa spe capiendae *Veronae* teneretur, quod ca-
 urbem arte naturaq; minus ualidam, & detractis pra-
 fidiariorum promptissimis, infirmoorem esse existima-
 bat, in supremam ualetudinem incidit. Vir enim alterū
 & sexagesimum natus annum, quum laboriosissimo
 praelij die, tenue corpusculum sub iusto armorum pon-
 dere plurimum exercuisset, equestriq; agitatione uisce-
 ra penitus in herniam abiissent, incredibiles dolorum
 cruciatus sustinere non potuit: paucisq; diebus apud
Ghedas extinctus est. Fuit *Liuianus* parum liberali fa-
 cie & pusillo atq; incuruo corpore, plane deformis: ce-
 terum ei inerat sublimis ingenium ac uehemens, quod
 plerunq; nimio quodam uigore animi quam imperato-
 rem deceret, ardentius & concitatius uidebatur, ita ut
 eum multi aliquanto meliorem bellatorem, quam du-
 cem existimarent. Nemo tamen eo melius disciplinae le-
 ges percalluit, nemoq; fortius uel uigilantius singula
 militiae munera obiuit: ad extremum qui nulla malo-
 rum gloria insignis, ex priuato equite ad summos ho-
 nores euaserat, omni bellica laude dignus uideretur, si
 in ipso rerum cursu atq; negotio, consilij eius atq; uir-
 tutibus *Fortuna* respondiisset. Cadauer eius exenteratum
 conditūq; aromatibus, milites moestissimi plures menses
 apud se in castris habuerūt, & solitū ei praetoriū teter-
 derūt, perpetuisq; funalium flammis, & cōtinua armatorū

statio.

statione adiecta, defuncto honores addiderunt, quales
 uiuo tribuere consueuissent. Eo mortuo, quum ad ne-
 minem imperij summa rediisset, & *Georgij Hemi* lega-
 ti auspicijs exercitus regeretur, Senatus cōtinuō ab re-
 ge postulauit, ut copijs in tanta spe conficiendi belli
 strenuo ac fideli duce orbatis, clarum aliquem rebus
 feliciter gestis imperatorem submitteret, cui *Italus* ni-
 les facile pareret, & bellum summa omnium concor-
 dia administrari posset. Nec multo post *Triuultius*,
 qui unus omnium, quod uirtute atq; existimatione ca-
 teros anteiret, ad id bellum, *Venetorum* ac regis iudi-
 cio destinabatur, ad exercitum cum imperio profectus
 est. Interea *Nauarrus* dignum fama sua ratus, si nobi-
 lissimam terrarum orbis, ac munitissimā arcem inten-
 tatam antea superioribus ducibus expugnaret, circum-
 posita militum statione ad cohibendas eruptiones, ma-
 gnoq; agrestium numero, qui opus facerent mercede
 conducto, fossam iustae profunditatis ab ea parte arcis,
 qua *Septentriones* spectat, breui perduxit. *Vimineas*
 turres septenos altas pedes, quas nota ratione ac sa-
 pius a nobis demonstrata, harena implebant, inter seq;
 iungebant, ante opus collocauit, erexitq; aggerem op-
 portunis in locis in altitudinem pedum duodecim, ita
 ut tuto milites institutis cuniculis subterraneum opus
 inchoare, atq; ultro citroq; quum res posceret, com-
 meare, tormentaq; statui, ac circumduci facile possent.
 Quibus omnibus, nocturno maxime tempore, propter
 hostilium tormentorum iniuriam, munitionibus consti-
 tutis atq; perfectis, certā oppugnandi rationē instituit
 quae pro tempore ac rerū opportunitate optima uide-

batur: scilicet, ut turriū pinnas, & summa murorum propugnacula maioribus tormentis disputeret, ne cuiquam hostium ab ea parte consistendi in muro potestas foret, ac simul prospere cōtādī facultate priuarentur, atq; usu minorum tormentorū, quorū omnis generis magnam copiam in murum contulerant, hisq; cuncta pinnarum interualla, & singulas de more fenestras intruxerant. Igitur ea omnia prolato ingentium cannonum & colubinarum amplissimo apparatu, cōtinenti atq; perpetua uerberatione demolitus, tantam earū rerum uasitatem fecit, ut à Pallancina turre ad Carnelitarū propugnaculum (ea sunt ædificiorum cognomina) totum pulcherrimi lateris tractum, qui ad uigilum commoditate atq; operis elegantia, tegulis & perpetua contignatione tegebatur, defensoribus interfectis, superiore murorū corona defracta, bellicisq; omnibus instrumentis cadē ruina disiectis, patefecerit. Mox ad suas artes cōuersus, actis cuniculis succisisq; propugnaculi radicibus quod arci cōiungebatur, exitūq; militari portula in fossas quā occultū habebat, magnā eum partem funditus euertit. Quo casu Nauarrini per ruinas commixi, tanta celeritate in propugnaculum euaserūt, ut custodes metu inopinatoq; periculo cōstrati, quū in munitiorē interioremq; locū se reciprēt, uix spaciū claudendæ portæ cōtra irruētes habuerint. Neq; Maximilianus ad rumorē irruentis hostis excitus, uterat lōgo metu & curarū pōdere obrutus, in tāto discrimine digna duce consilia capiebat, amissamq; proculdubio ea nocte arcē sensissent, quū multi metu uel perfidia obstruendam tantū eam portam esse cō-

serent,

serent, nisi Gambarus magnitudine periculi pernotus increpita ignauia atq; perfidia, cum delectis militibus subterraneo aditū ad portā descendisset, eaq; protinus patefacta, dum hostes effringendæ ianue consilia inirent, occisis pulsissq; omnibus, propugnaculū receperat. Nec multō post Nauarrus, dum incautiū in opere uersaretur, marmoris fragmento caput ictus, quod hostili colubrina ab latere eam maximē petente partem summa ui defractū resilierat, oppugnationē ducibus suis reliquit. Periēre his omnibus oppugnationis diebus ducenti fermē ex Nauarrinis, & magnus aggressium numerus ui tormentorū hostiliū in fossis oppressus est. Philippinus quoq; Elisæus, qui quondā abeunte in Germaniā Ludouico, cū parte præsidij Pallancinæ præfuerat, & Bernardino Curtio prodente arcē, non obscuram proditiōnis atque auaritiæ notam subierat, dum Gallos quænam muri crassitudo, & quænam antiquitus internæ munitiōnis uitia forent, intentiore cura perdoceret, fortuito tormenti ictu discerptus interijt: ita ut meritis eum pœnis & destinato exitu Fortuna obijcere uideretur. Plures quoque ex fortissimis propugnatoribus Maximilianus desiderauit, & in his notum equitem Aloisium Ferrarium, quum nulla diurni nocturniue temporis momenta, quin utrinque maioribus tormentis contenderent, intermitterentur. Porrò Maximilianus, cui Fortuna primis imperij diebus leta omnia ac tuta sponderat, quum sensim nature uel ætatis uitio imperitorum secutus consilia, parum honestis artibus se deprauandum dedisset, nec facile postea imminente bello tantos curarum fluctus

imbecillitate ætatis atq; ingenij sustinere posset, labefa-
ctatis aliqua ex parte sensibus, mente excedere ita ui-
sus est, ut neglecto priore cultu, non prius interiorem
tunicam exueret, capillumue pecteret, quàm subortis
undiq; pediculis, pedore & foeda illuuiæ deformis con-
spiceretur. Horrendæ etiam imminentium rerum spe-
cies tristi animo per quietem obuersabantur: unde illi
grauior morbus, quàm relictis stratis, insomnes noctes
perducere cogeretur. Multa cum quoq; tot curis im-
plicitum prodigia, quæ sanas etiam mentes perturba-
re consueuerunt, paucis antè diebus nunciata terrue-
rant. Nam apud Gambalottam uicum, meridiano tem-
pore duo equites in aere humana maiores effigie in-
ter se concurrere uisi uictoremq; eum qui ab Gallia
regione uenisse uidebatur, alterum continuò prosti-
gasse frequentes agricola cõfirmabãt, Brennio quoq;
amnis Ticini socius, quem ob terræmotum corruente
ingenti montium mole, lacum supra Bellizonam nun-
quam antea uisum effecisse memoria prodidimus, quàm
excrescente in immensum aquarum multitudinem supra
quadraginta stadia interclusæ uallis occupasset, nec
iam ullis obicibus teneretur, effracta rupe patefactoq;
exitu effusus, subiectam planitiem inundauit, eodemq;
impetu & lapideum Ticini pontem, & nobilissimi ope-
ris munitionem, quam duplici contexto muro, & tur-
ribus admirabilem, Ludouicus Sfortia interuallo decem
stadiorum ab oppido in aduersos montes perduxerat,
puncto temporis deiecit & abripuit. Inde per paten-
tes campos horribili fragore delapsus, quum præceps
Verbanum lacum pecteret, cohortem Heluetiam in ca-

stra con

stra contententem cursus celeritate deprehendit; neq;
miseris repentina calamitate oppressis in proximos
montes euadendi Fortuna spacium dedit. Nam quum
in superiora uillæ ædificia conscendissent, paulò post
auicta profluentis uiolentia, conuulsis fundamentis in-
tegra nat. ante uilla deuecti miserabiliter perierunt.
Qua clade pulcherrimus centum stadiorum tractus,
nullis, satis, arboribus, armentis, multisq; mortalibus
momento absumptis, interijt. His corporis atq; animi
morbis circumuentum Maximilianum, acerbiorq; in
dies ab infesta fortuna ictus metuentem, nonnulli uanis
sparsis terroribus, quum amittendæ arcis pericula in
maius auerent, ad summam rerum desperationem per-
duxerunt, Ioachimus ille, qui ab Agnelli colle descen-
dentibus Gallis, eas angustias suspectiore negligentia
omni præsidio nudatas reliquerat, disseminatis sermo-
nibus apud præfidiarios, tristitia omnibus, & certum ar-
ci excidium ominabatur: moliri subterraneos specus
Nauarrum, quibus omnis aquæ copia penitus auerte-
retur, uel corrumperetur, eumq; perfectis cuniculis
breui, sicuti ad Neapolim fecisset, munitiora arcis lo-
ca & turres ipsas sulphureis ignibus in sublime iactus
euerfurum. Quæ tametsi multorum animos cogitatio-
ne periculi suspendebant, à peritis tamen ut mania cõ-
fut. abantur, quòd depressissima turrium fundamenta,
quæ etiam ut humido accedenti in solo sublicis imposi-
ta essent, uel in sano etiam labore subterfodi non pote-
rant: unde sibi neq; cuniculo neq; ignibus noceri pos-
se arbitrarentur. Ea enim est horum operum natura,
ut tum ignes, quum solidis ac siccioribus muris & cau-

tibus inclusi fuerint, uehementissimè ad spirandū in-
 nes auras quæritent, cunctaq; uelociter impotenti in-
 lentia perfringant: si uerò, ut in profundis necessari-
 accidit, molli terreno, uel modica aquarum scaturigi-
 ne humentibus locis cuniculi inciderent, hebetato sta-
 tim puluere humoris iniuria, lentescunt ignes, cassiq;
 labore irritū, ut rerū magister usus edocuit, resolum-
 tur. Igitur Sfortia, quum per eas animi perturbationes
 rerum tædio affectus omnibus suis diffideret, et memo-
 ria paterni carceris, maiore animi mollitie, quàm uirum
 uel principem deceret, uitæ libertatisq; pericula me-
 titetur, nulla dedecoris cura habita, quin, e deieret, nō
 cunctādum sibi amplius existimauit. Neq; Gambarus
 atq; Aquila legati, in quibus summa authoritas esse de-
 bebat, quo minus in turpi sententia perscueraret, que
 quam proficiebant, quanquā grauibus cum sermoni-
 bus castigatum in spem erigere, increpitaq; degenerit
 animi subita consternatione, à tam foedo dementiq; cō-
 filio detertere contenderent: ac simul testarentur sociè-
 ratos principes, ipsosq; præsertim Helueticos, qui pro-
 eius salute ac dignitate conseruanda, fratres ac consan-
 guineos suos amississent, iniuriam animo nunquam esse
 deposituros: si tam propinqua spe renouandi belli, re-
 bus eorum atq; consilijs, intempestiua deditioe, infan-
 ni præiudicio obuiam iret. At ille præsentī animo qua-
 si sensibus receptis, egregiè (inquit) ac fortiter et mihi
 et paternæ auitæq; gloriæ uel constantissimo uite exi-
 tu satisfacere, ut planè suadetis, nisi honestiora spe-
 ciosioraq; cōsilia eos, qui cadētibus rebus suis peritū-
 cius cū irata Fortuna colluctatur, plerunq; durissimis

casibus reseruari. Agnouimus enim iam pridè malè
 auspiciati imperij fortunā, quum seruire impotentibus
 federatis cogere, qui tota prouincia publicis ac
 priuatis facult. tibus spoliata, nihil mihi præter inane
 principis nomen reliquerunt. Vitæne ego ac liberta-
 ti, naturæ munera, dedecoris metu, uel perniciosa uir-
 tute despiciam, et ruentiū rerum sortem iterū pericli-
 tabor, ut pro speciosis inanis et incertæ dignitatis ti-
 tulis insolentissimis hominibus, qui præscribunt, leges
 dant, et sumptus et uectigaliū exquisitā rationē repo-
 scunt, iterum seruiam? aut proditus, ac perductus in
 Galliam paterno in carcere, et in hisdem catenis ex-
 pirem? Imprudentène ego, uel ingratè, si in maiore
 mea iactura propriæ saluti ac libertati cōsulero, Fer-
 dinandū, uel Cæsaris rebus præiudicasse uidebor, qui
 apertis consilijs, ut hoc imperiū, maiorum meorū uir-
 tute partum, nepoti Cayolo adiudicarent, aliquādo me
 extrudere cogitarunt? Quorum alter, ut qui semper
 cū hoste clandestine sensisset, extremis duobus casibus
 meis subuenire noluit. Alter, tametsi mēstruis pēsioni-
 bus ingentes ei pecuniæ solueretur, quū tam è bellū im-
 mineret, in interiorē Germaniā regressus, neq; suæ di-
 gnitati sat: fecit unquā, neq; in meis uel miserrimi pa-
 tris difficultatib. digna Cæsare, uel cognato principe au-
 xilia trāsmissit? Neq; Leoni, quominus dignis pontifice
 cōditionib. cū Gallo foedus percutiat, hac necessaria de-
 ditiōe impedimēto futurus existimari uelim: Qui si fal-
 laci atq; infido Fregosio minimè credidisset, expeditio
 req; cōsilio celerius et cōstātius pristini animi delibera-
 ta peregisset, neq; ipse cū maxima dignitatis imperijsq;

lactura superbis hominibus seruire inciperet, neq; ego
 fractis ac desperatis rebus, quod miserrimum est, apud
 hostem meliorem uitæ conditionem quærendâ esse con-
 serem. Tantû uerò abest, ut publicam Heluetiorû cau-
 sam respicere uelim, ut illos, qui magno suo incommo-
 do huius imperij tutelares uideri uolunt, ultro ea me-
 lestia sim liberaturus. Ita Maximilianus, ut perpetua
 tandem curis atq; molestijs animum liberaret, & pri-
 cipalem uitam nullis unquam ærumnis uacuum cam-
 priuata ac beatiore commutaret, trigesimo oppugna-
 tionis die arcem dedit, his conditionibus, ut sibi ac
 præfidiarijs militibus res suas atq; omnem supellesti-
 lem, præter militarem apparatus, efferre liberum fi-
 ret, atq; ipsi ab rege trigintaquinq; aureorû milita si-
 gulo quoq; anno persoluerentur, modò per publica
 tabulas paterno iuri cederet, & se iniussu regis, fides
 data, Gallie trās alpinae fines minimè excessurum ullo
 tempore, polliceretur. Fuere ea tempestate multi mo-
 tales, qui Ioannem Gonzagam & Hieronymum Mo-
 ronum, quorum consilijs Maximilianus innitebatur,
 ad extremum, ut rebus suis consulere, fidem cum in-
 tuna commutasse existimarent, quòd iuuenem imperi-
 tum rerum, ægroq; animo fluctuantem, quem consilia
 atq; industria sanare atq; erigere potuissent, ad deca-
 dam arcem impulisse dicerentur. Quòd pro uero pro-
 tassel relinqueremus, nisi tempora, quæ ab euentu re-
 rum causas aperiunt, aliquantò post ambos ea calu-
 nia, Maximiliani etiã testimonio, liberaissent. Ipse Ma-
 ximilianus, quû regem apud Ticinum salutasset, com-
 tantibus equitibus, qui cû liberè custodirent in Gal-
 profi-

profectus est. Nec multò post Franciscus, quòd ante re-
 ceptam arcem suæ dignitatis esse minimè statuebat, Me-
 diolanum tum primum inuectus cum ornatoribus tur-
 mis delectisq; cohortibus, quarum duces sumptuoso
 apparatu instructi insigne spectaculum populo præ-
 buerunt, de hostibus magnificè triumphauit.

PAVLI IOVII NO-

VOCOMENSIS EPISCO-
PI NVCERINI HISTO-

riarum sui temporis.

LIBER XVI

INTEREA Triuultius ad op-
 pugnandam Brixiam profectus
 quum perspecto urbis situ, no-
 tatisq; hostium munitionibus,
 ad templum Euphemie uirgi-
 nis castra posuisset, aduocatis
 in consiliû Venetis ducibus, qui
 sua & Liuiani cogitata in mediû adducerent, duplicè
 expugnandæ urbis rationè reperiebat. Vna erat, qua
 constitutis aggeribus, fossisq; perductis ad securitatem
 oppugnantium, tormenta subueherentur, murûq; oppor-
 tuno ac debiliore in loco, maioribus tormentis ad re-
 gulam collocatis, ita diuerberarent, ut fossis murorum
 strage ruinaq; completis, ad subeundum facilis ascen-
 sus, & latior ad irrumpendum aditus armatis ordini-

bus præberetur. Altera erat in celeritate posita, quæ ex improviso pluribus simul in unum locum prolatis directisq; tormentis, prius murum crebris ictibus quassatum aperirent, tumultuarioq; prelio depulsis defensoribus, urbem ingrederentur, quam hostes imparati ac festinantes extruere aggerem, opportunumque consilium in repenino negotio capere, et propugnare possent. Huius sententiæ erat author Petrus Longenæ equitum præfectus, vir acer et fiducia plenus, cuius consilium pleriq; sequebantur, qui longam ac laboriosam oppugnationem æquis animis expectare non poterant. Hæc, Triuultius dux uetus ab longo rerum usu grauiq; ingenio cæteris prudentior, laudata priore, non probabat, ut qui ullam uictoriæ partem, quam tanta uel recta belli gerendi ratio promittere possit, ab audacia uel casibus minime sperandam arbitraretur. Sed quum Longenæ propter summam locorum ac mœnium notitiã, quod Brixianus ciuis erat, equitibus militi auribus audiretur, omnes ferè in eius sententiam concesserunt. Iactabat enim ab ea parte, qua Garzetta fluuiolus urbem egreditur, nullius prope negotij futuram oppugnationem, si à neglecta custodia loco nihil tale uerentes hostes, adorirentur. Itaq; milites falsis adducti persuasionibus, quod plerumq; ante periculum suas atq; alienas uires iniquè æstimant, et destinata consilij secundo cursu sibi successura facile credunt, prolato apparatu, antequam diuinceret magna ui oppugnare ceperunt, uel ob id ardèsius, quod loci felicitate impulsu, ab eodem exeuntis Garzetta ostio, quum Galli frustra obsisterent, Gritto et Au-

gario ducibus, in urbem irrupisse meminerint. Tanta uerò murorū strages edita est, ut patefacto aditu per rimas transcensuri uiderentur. Sed contra ab Hispanis atq; Germanis, qui summa præoptitudine quod agendum foret sibi opportunè, diuisis inter se muneribus, præscribebant, cuncta ea, quæ Veneti quam celerrimè perfici posse crediderunt, diligentiore industria tardabantur. Enimuerò ne deessent, qui uno tempore et aggerem comportarent, et mœnium hiatus obstrueret, ac simul in perpetua statione consistendo è muris propugnarent, per mutuas cohortes sibi inuicem alternis horis succedebant. Vbi autem subitario munitionis genere, satis abundè periculis prouisum fuit, ab Nazariana porta, quæ latus oppugnantium ab inferiore parte respiciebat, admonitu Annibalis Lanæ Brixiani columna directa est, qua, tametsi quominus certis ictibus in hostes emitteretur, crassior nebula superfusa terris, ut hyberno matutinoq; tempore accidit, prospectum impediabat, ad primum tamen ictu, uel æstimatis coniectura mœniū spatij, uel ipso casu, qui bellicis in rebus ratione efficacior existimatur, tres simul tormentorū libratores interfecit. Vnde mox difflosis uno tempore omnibus sclopettis cæterisq; tormentis, in eas cohortes quæ ad fossæ marginem sub signis temere progressæ fuerant, occisis amplius trecentis militibus, tantum terrorem cū insigni clade cæteris intulerunt, ut Malatesta Baleonus et Ioannes Conradus Vrsinus, qui ante alios Longenæ auspicijs primas irrumpendæ partes depoposcerant, deserere trepida fuga omnè apparatus, celerrimoq; regressu suos recipere cogèretur.

Quo casu Hispani atq; Germani è muro stragem
 gamq; hostium cōspicati, quin eruptione facta pertu-
 batos inuaderent, minime dubitarunt. Neq; Hicartus
 insidias uertus, neq; Rodulphus Hala Germanorum
 dux, qui, maioribus portarum spatijs aggere obstu-
 ctis, angustissima portula nequaquam erumpendum
 esse iudicabant, reprimere ardorem militum potuerunt.
 Ita duce Morellione scutis gladijsq; contenti quū euo-
 lassent, aliquot interfectis & captis, occupatisq; omni-
 bus tormentis, uniuersos in fugam coniecerunt: maio-
 resq; incommodo ac metu hostes affecissent, nisi Triuul-
 tius, quem falsus rumor ab extrema castrorum parte
 ad propinquam spem capiendæ urbis euocauerat, op-
 positis equitibus eorum impetum retardasset. Hispani
 siquidem tormentorum suorum, quæ in muro consti-
 tuta fuerant, præsidio confisi, ob id aliquāto audaciter
 perterritos insequabantur, quod si hostis forte urge-
 ret, tutum receptum sibi dari intelligebat. In contumeliam
 tu Hispani, ne, quæ ipsi dudum ceperant, acriore ho-
 stis impetu reciperentur, omnem tormentarij pul-
 ueris copiam succenderunt: excussereq; curribus ma-
 iora tormenta, de fractis eorum rotis atq; axibus, ne
 reduci possent: minora uerò humeris impulsæ in fis-
 sam præcipitarunt, & se ad unum incolumes in urbem
 receperunt. Reliquo autem diei tempore, quæ intacta
 remanserant, è muro directis colubrinis ita oppugna-
 ta sunt, ut aliqua percussio metallo frangerentur, alia
 disruptis curribus inuilia redderentur. Ea die Mar-
 cus Calaber equitum præfectus, quū in ipso oppugna-
 tionis ardore incautius in muro uersaretur, tormenta

istius interijt. Nocte uerò, quæ sequuta est, Veneti per
 densiores tenebras extinctis ignibus, ad tormenta silen-
 ti gradu redierunt, tredecimq; ex minoribus nullo ac-
 cepto incommodo reduxerunt, quod hostes sulphureū
 puluerem, cuius penuria maxime premebantur, incer-
 tis ictibus minime sibi absumentum esse iudicabāt. Ma-
 iora autem tormenta numero decem, & ex his unum
 elegantis, ac miræ magnitudinis, quod Liuiani Come-
 tes appellabatur, obsepsi postera die ductarijs funibus,
 per trocleas, ergatarum artificio, è fossis in summa mœ-
 nia suslulerunt. Triuultius post id detrimentum pauco-
 rum terneritate acceptum, è conspectu hostium recedē-
 dum ratus: ut aliquo temporis spatio instaurato appa-
 ratu recreatisq; militibus, rursus ad oppugnandum re-
 uerteretur, ad tertium ab urbe lapidem copias redu-
 xit, ac simul Veneti, ne irritò incepto abscederent, ab
 rege auxilia postularunt. Missusq; ex templo Brixiani
 Bastardus Sabaudius Caroli Allobrogum principis pa-
 truis, qui tum cognatione & gratia regis pollens po-
 tensq; magnam apud Gallos auctoritatem obtinebat.
 Erāt cū eo supra tria milia equitū, & sex milia peditū
 Germanorum. Sed quum superato Abdu. ad Balneo-
 lum oppidum peruenissent, Germani conspiratione fa-
 cta, recusare militiā, atq; obstinate subsistere cœperunt
 quod aduersus Casarem & consanguineos suos mini-
 me se profecturos dicerent, quibus neq; bellum, neq; in-
 iuriis inferre ueteris sacramenti religione tenerentur.
 Ceterum quæ iam capta essent, se tutaturos, & aduer-
 sus quasuncq; gentes, si bellum ultro Gallis inferatur,
 promptissimam in propulsanda iniuria operam præ-

fituros. Ea res Venetorum animos uehementissime per-
mouit. Quod Franciscus parum sincero consilio eius
generis auxilia transmisisset, quæ ambigua fidei uide-
rentur, quum nullis præmijs uel obestationibus flecti
possent, quin in proposito detrectandæ militiæ perse-
uerarent: ac simul omnibus maleficijs tanquam in hosti-
co forent, regionem diuturno bello exhaustam præda-
rentur. Quibus de causis, Franciscus, ut apud Venetos
omni fraudis uel commutatæ uoluntatis suspicione uac-
caret, fidemq; suam erga socios inuiolabilem esse testa-
retur, reuocatis Germanis, Nauarrum cum decem Va-
sconum cohortibus Brixiam transmisit. Is enim sicut
curato uulnere cõualuerat, ita maxime ante alios pro-
pter ueterem ac recentem gloriam mirabili operum
artificio, oppugnandiq; scientia apud Mediolanum cõ-
paratam, a Venetis petebatur. Erant enim qui in expu-
gnabilem arcem, eius uiri artibus omnino cessuram fu-
isse existimarent. Nauarrum adulta iam hyeme Medio-
lano profectus, quum Venetis castris iam appropin-
quaret, in hostium equites incidit, qui per causam præ-
dandi omnem eam regionem repetinis excursibus
in festabant. Vixq; ut erat paucis familiaribus comita-
tus, in eo periculo amissis impedimentis, atq; omnia ca-
strens supellectile, equi uelocitate eorum manus effu-
git. Interea Franciscus quum Heluetios uindictæ ani-
dos, quos fremere, & bellum Italiæ minitari intellige-
bat, ullis uel amplissimis etiam conditionibus pacare
non posset, ac subinde Ferdinandus & Cæsar impulsis
Heluetijs, & Henrico Britannia rege sollicitato, con-
iurare inter se, & renouare belli consilia nunciarentur,

in imminentibus malis occurreret, colloquium ab Leo-
ne pontifice postulauit, ratus se eo congressu arctiori-
bus fœderis uinculis eum sibi obstricturũ, suspicacesq;
regum animos, iniecta ab aliti consilij suspitione turba-
torum: quod Heluetij ac socij reges, qui Leonem in iu-
riæ memorem, uetere partium studio minime commu-
tato, seruire temporibus magis, quàm cum Gallis ex a-
nimo consentire putabant, magnam spem in eius pecu-
nia atq; autoritate ad conficiendas res maximas collo-
care uiderentur. Et Franciscus religione etiam permotus,
ad gloriam quoq; pertinere arbitratur, si ponti-
ficem & sacrum cardinalium senatum inuiseret, ac si-
mul se ipsum, qui tantus in acie fuisset, totq; regulos ac
duces ad splendorem Gallicæ amplitudinis ulteriorib;
populis ostentaret. Leo tametsi complures principum
legati, & in primis Cardonius qui ad eum uenerat, nec
cum Gallo colloqui uellet obnixè precarentur, multis
tamen de causis minime sibi respuendam conditionem
esse existimauit. Ita maximo illustrium sacerdotum co-
mitatu Florentiam profectus est, ubi totius Etruriæ cõ-
cursu, magna atq; incredibili hilaritate, Florentini, ut
tantum ciuem pontificemq; debebant, exquisitissimis
honoribus exceperunt. Inde transgressus Apenninum
quod Etruriam Gallis aperire nolebat, gelidissimo an-
ni tempore Bononiã peruenit. Nec multò post Robertus
Vrsinus Reginus, & Pompeius Columna Reatinus
nobilissimi antistites, qui Francisco Parma digresso oc-
currerent, cumq; deducerent, transmisisti: quo tempore
Tramilius quoq; & Lotrechius procerum clarissimũ
ad pontificem iussu regis peruenerunt. Postero die Frã

cisus cum sex milibusequitum, comitante cardinalium
senatu urbem ingressus, pontificem in pretorij adib.
sella sedentem exosculatis de more pedibus adorauit.
Neq; pontifex eum regem, qui prisco cognomine Chri-
stianissimus diceretur, ad pedes procumbere passus est.
nam uenerabundum dextra motuq; corporis allena-
uit, deducumq; in secretiorem adium partem huma-
nissimè complexus est. Erat Franciscus procera corpo-
ris statura, colore lacteo, uiuacibus oculis, serena pro-
fus ac regia facie, omnium qui adessent eius etatis for-
mosissimus. Idq; illi in primis incomparabilem gratia
addebat, quod nemo uel seuerus in eo ferè imberbi gra-
uitatem regijs moribus necessariam desideraret, quum
uersicolore ac intercisa ueste pileoq; disfluentibus pe-
nis redimito, ac licentiore sermone apud suos palam
uteretur: omnesq; tamen in castrensi comitate regiam
dignitatem agnoscerent. Leo sequenti die Petroniano
in templo, rege altaribus ministrante, sacra celebrant
ac mox, quum aliquot dies secretioribus colloquijs im-
pendisset, constitutis inter se belli et pacis conditioni-
bus, quas memorie proderè necessarium nò putamus:
Hadrianum Arcturi Boysiuij fratrem purpureo gale-
ro decorauit. Erat Boysiuius regis nutricius, atq; om-
nium cõsiliorum moderator: cuius impulsu Franciscus
colloquium appetisse dicebatur. Regi quoq; concessum
est, ut citiore ac ulteriore in Gallia sacerdotiorum re-
ditus binis exactiõibus decumaret, et contra permi-
tente rege pragmatici iuris prerogatiua tolleretur:
qua (ut suo loco memorauimus) sacerdotia, tota Gal-
lia, collegiorũ arbitrio adiudicari consueuerunt. Pon-

tifex quoq; in gratiam obnixè petentis regis, Georgiũ
Soprasaxum magnæ apud Heluetios auctoritatis car-
cere emisit. Is domi Gallica factionis princeps extite-
rat: et propter cruentas atq; acerbissimas simulacres,
quas cum Sedunense cardinale omnibus temporibus
exercuerat, capitali iudicio conuictus in mole Hadria-
ni, teterrimo in carcere seruabatur. Precibus item pon-
tificis, Franciscus Prospero Columnæ libertatem se da-
turum pollicitus est, remisurũq; ei (ut postea factũ est)
tertiã impositæ pecuniæ partẽ, quum Prosper acerb-
itate ducum, in quorum potestatem deuenerat, trigin-
ta septem milibus aureis nummis se redimere cogere-
tur. His rebus sex dierum spatium constitutis, Franciscus
Bononia profectus Mediolanum peruenit, donauitq;
pontifex abeuntẽ aurea cruce prætiosissimis gemmis
exornata, qua frustulum Christianæ crucis includeba-
tur. Ipse non multo post, quum per aliquot dies Carne-
ualibus ludis personatus choreis et matronarũ amo-
ribus indulsisset, et crebris subinde rumoribus affer-
retur Heluetios ac Cesarem Ferdinando et Henrico
obnixè iuuantibus, consentire in unum, atq; arma pa-
rare, magnis itineribus in Galliam contendit. Hisdem
fermè diebus Triuultius atq; Nauarrus ad Brixia amp-
liore adducto exercitu, atq; omnibus rebus ad oppu-
gnandum comparatis, ab ea parte confederunt, qua
Paulum Baleonum Obignino incluso, urbem oppu-
gnasse memorauimus: perpetuisq; munitionibus circũ-
ductis, trina templa, Apollinaris, Floriani, et Saluato-
ris, latiore spatio complexi, castra munierunt. Neq;
per plures dies diurni uel nocturni laboris quicquam

intermissum est ad perducendas fossas extruendosq; ag-
geres, quibus tormenta aduersus hostium iniurias tege-
rētur. Nec multò post, nullo propè uulnere accepto,
tota ea murorum pars, quæ ab imis monitis radicibus
ad arcem pertinebat, magna ui tormētōrū pinnis pro-
pugnaculisq; nudata est: actiq; subinde cuniculi uarij
in locis, quibus intronisso puluere fundamenta muro-
rum euertērent, uel subterfossis moenibus per occultis-
simos specus in priuata urbis ædificia penetrarēt: atq;
indè sensim coacta militum manu, urbem inopinanti-
bus hostibus occuparent. Sed Triuultius diuersa ac no-
ta omnibus ratione moenium partem ad lōgitudinem
pedum ducentorū, succisis radicibus, longa tibicinū se-
rie fulcire, suppositisq; ignibus excindere singulari stu-
dio contendebat. Fossores enim perpetua concamera-
tione ampliōris cuniculi, qui ad moenium longitudinē
secundum fundamenta proferebatur, dum opus perfici-
erent, occultabantur. Ii murum paulò supra radices
malleis uectibusq; perfringebāt, subtractisq; sensim la-
pidibus, tigna bipedalia, crassitudine humani cruris
modico pariq; interuallo inter se abiūcta supponebāt:
atq; ita cōtinuato opere, totus murus perpetuis tigno-
rum ordinibus innixus suspendebatur. Ea mox inter-
ualla, aridis uirgultis ad concipiendam flammam pice
atq; oleo preparatis, tormētarioq; puluere conspersa
implebant, quibus postea ad ducis signum uno tempo-
ris momento succensis, quū eodem igne tibicines acti-
gna supposita cōsumerentur, necessariò eæ moenium
partes repentina atq; ingenti ruina corruerent. Hæc
quum singulari ducum solertia atq; incredibili studio
ac labore

ac labore militum pararentur, per uiginti octo dies
Gallica, Venetiq; tormenta nunquam cessarunt, ma-
gna introrsus murorum uasitas facta, magnus timor
hostibus iniectus, multiq; milites utring; occisi: Et in-
ter alios Annibal Lana, qui tutissima in parte moenū
resiliētis pile ictu percussus occubuit. Interim milites
quotidiana consuetudine inter se colloquebātur, quod
primæ castrorum munitiones adeò moenibus subiectæ
erant, ut telum è muro facillè in eas adigi posse uideretur.
Galli enim ac Veneti obfessis famem omniumq; re-
rum inopiam, atq; omnis auxiliij desperationem obie-
ctabant, ac mortem aut uincula comminabantur, quòd
eos, si per conditiones deditiōem facere uellent; mini-
mè se recepturos esse iureiurando confirmassent. E cō-
trario Hispani Venetis ignauiam exprobrabant, quū
se iterum omnem eorum apparatus adempturos eru-
ptione facta denuntiarent: magnopere uerò se Gallo-
rum uicem dolere dicebāt, quòd eo anni tempore, qui
in tepentibus et bene cultis Insuorum domibus, pellicea
ueste et largioribus epulis uti consueuissent, niuis
ac imbrium atq; aquilonis iniurias pro aliena causa
paterentur. Quum per hunc modum milites faceret cō-
tumelijs inter se contenderēt, Nauarrinus miles, ut lin-
guam iactatiamq; Hispanorum: iniecta cuniculi suspi-
cione reprimeret, Hispanicè loquutus, commilitones,
inquit, qui extremis etiam rebus uestris tam securè io-
camini, cauetè ne à uobis contumeliarum rationem
reposeamus, quum Gallina pede scalpere ac fodere hu-
mū aliquādo desierit. Quæ uerba acuti et perspicaces
Hispani, qui in muro erant, sanis auribus acceperunt.

eaq; alius interpretati, Nauarrum pro Gallina specum cuniculosq; moliri, quod peculiare eius hominis artificium foret, ab sua gentis milite per lusum caute sibi significari iudicarunt. Nec mora ea res pluribus simul significari ac ceterionibus comunicatur, ad Hicardum, cōcurritur. Ille qui propter loci mœniumq; naturam atq; eius hostis ingenium, qui in his artibus maxime inuiti consueuisset, hæc eadem multum antea accidere sibi posse cogitarat per eam urbis partem, quæ proxima castris & subiecta periculo uideretur, diligentissimos homines circummittit, qui cuncta explorent, priuatas domos, templa, cœnobia ingrediantur, scientissimæq; perquirant, an aliqua cuniculorum uestigia reperiri possint. In id quum omnium militum animi summo studio intenti essent, alij passim omnibus silentibus strati, ut terræ motum notarent, aurem solo applicabant: alij tympana militaria solo deposita, si concussis leuiter membranis, uel tenuissimè personarent, contemplantur: alij capacissimas pelues, uasaq; aenea omnis generis aqua repleta, si tremulis motibus agitantur, in tentissima cura omnibus locis obseruabant: quibus argumentis subterranei operis motiones necessariò apprehenderentur. Nec multò post certo in loco animaduersum est terræ superficiem manifestè commoueri. Quam ob rem singulari omnium letitia contrarium illi cuniculum instituerunt. Erant multi in urbe milites horum operum peritissimi, qui artē superioribus temporibus præceptore Nauarro didicerat, pluresq; Germani, quibus omne genus cuniculorum notissimum erat, propter argentarias securas, quæ apud eos ad

Hercynia

Hercyniæ regionem sunt frequentes. Ex his nonnulli etiam inter Gallorum præsidia Bononia fuerant, & se Nauarri artibus contrarijs cuniculis feliciter occurrisse meminerant. Quibus de causis continuato labore ac pluribus simul perductis cuniculis, facile per obliquos meatus ad hostium opera peruenerunt. Quo casu læti milites ab opere desistunt, relictisq; in extrema cuniculi parte paruis foraminibus quibus introspicere possent, silentio ad duces reuertuntur. Disputatur in consilio, an sulphurei pulueris cados, qui in eum locum ab hoste conferebantur, ex occasione discessus eorum subtrahere furtim, asportareq; deberet, quòd magnam eius rei inopiam diu antea sentire coepissent, an opperiri tempus præstaret, horasq; captare, quibus Triuultius atq; Nauarrus gratia inspiciendi operis in eum cuniculum se demittere consueuissent, ut illos iniectis ex improviso igniuomis globis, miserabili morte concrenarent. Sed Diij immortales, qui ut præditos in signi uirtute homines diutius seruent, plerumq; imminentis Fortune impetum benignitate præuertunt (ut sepe antea fecerant) illos ea quoq; die protulerunt. Nam miles, qui subeuntes expectare debebat, cuique perficendi negotij cura fuerat demandata, quum aliquos & in his cuniculi magistrum cultiore ac serica ueste indutum uersari in cuniculo per ambiguas tenebras conspexisset, ut qui se destinatos duces enecaturum existimabat, moræ impatiens, iudicioq; deceptus, ambustis aliquot hominibus totā adinuētī cuniculi rationem hostibus patefecit. Neq; tamen Triuultius atq; Nauarrus, tametsi multorum dierum labor puncto

temporis interisset, quicquam ex alijs operibus remitte-
 tenq̄ sibi esse iudicauerunt, quod obsessos, necessarijs re-
 bus magna ex parte cōsumptis, sublata spe stipendiōrū,
 auxilijs desperatis, extremis rerū difficultates nō esse
 toleraturos intelligebant. Tam enim Hispani atq; Ger-
 mani quū in celeritate, uel diligētia Cæsaris nullā spē
 collocarent, quōd eā incertis tardioribusq; cōsilijs mi-
 nenta Italici belli respecturū arbitrarētur, stipendia
 procacius atq; arrogātius, quā in obsidione deceret,
 efflagitare, miseros ciues uiolatis hospitij iuribus pra-
 dā loco habere, ducibus atrocita comminari, Cæsareq;
 maledictis & probris incessere cōperāt. Quin etiā
 quum Gurcensis cardinalis ad sustentandam eorū spē,
 uentura ad certam diē auxilia pluribus literis signifi-
 cassēt neq; ea postmodū comparuissent, morione asse-
 lo impositi ū imperatorijs insignibus atq; aquilis exor-
 natum, lagenas collo suspensus deferentē, per urbē de-
 duxerunt, & pro Cæsare, ueluti ipsis auxilio superue-
 nisset, temulentius quā quisquam crederet, foedis ac-
 clamatiōibus salutarunt. Neq; abditi duces ac pluri-
 mū de salute solliciti, detestabilem ac nefandā eorum
 petulantiā auctoritate castigare, uel ulcisci suprema im-
 perij potestate, ne seditionem miscerent, audebant. His-
 dem ferme tēporibus, Cæsar in Vindelitiā redierat: im-
 peratisq; militibus, qui Brixianis auxilio mitterētur,
 ad quindecim cohortes armauerat: maiusq; bellum, ad
 uictoriā Gallorum excitatus, ingenti animo molieba-
 tur. Superiore enim æstate quū Frācisus tātis coactis
 exercitibus aduersus Heluetios bellū pararet, ipse, ue-
 luti neglectis Italiæ rebus Viennam in Pannoniæ fi-
 nes abise

nes absecesserat, ut cum duobus Septentrionis regibus
 colloqueretur. Conuenere enim Vladislaus Hungariæ
 & Sigismundus Poloniæ reges, atq; ipse Cæsar in pa-
 tentibus campis, nemoq; fuit paulo notioris nominis
 Sarmata, nemo illustris Pannonius, nemo è tota Ger-
 mania, qui toga uel armis clarus esset, quin regem suū
 cum ornatiore turma equitum minimè fuerit comita-
 tus. Aderant Thomas Strigoniensis, & Longus Gur-
 censis cardinales, aderant Danorum & Gothorū re-
 gis legati, Bohemorum et Marcomannorum Senatus,
 & totius deniq; Europæ principum oratores. Multa
 eo concilio, quæ ad rerum quietem pertinere uideban-
 tur, pertractata: actumq; in primis de Moscouitis, qui
 in festi Lithuanis, etiam tum Smolenchum ui captū reti-
 nebant: quibus Cæsar propter affinitatis necessitudi-
 nem, quæ sibi cum Basilio eorum rege intercedebat, fa-
 uere uidebatur: magnoq; omnium studio deliberatū est
 de auertendis Turcarū incursionibus, quibus finitimæ
 Illyricæ & Pannoniæ regiones euastabantur. Visaq; est
 sed non capta ipsa rerū occasio gerendis bellis efficacis-
 sima, quum Selymum aduersus Aladolum regē cū om-
 nibus copijs in Minorē Armeniā profectū esse cogn-
 uissent. Pacem subinde ac foedera inter se percussa, ar-
 distissimis coguationibus additis, obstrinxerant. Nā Cæ-
 sar Ludouico Vladislai filio, Marian neptē suam Phi-
 lippo filio genitam, collocauit. Carolum uerò, aut cer-
 tē Ferdinandum alterum ex nepotibus, Ludouici soro-
 rem, quum nubilus foret in matrimonium ducturū re-
 cepit. Bona quoq; Ioannis Galeacij Sfortiæ filia, cu-
 ius amitam ipse Cæsar antea duxisset, Sigismūdo regi

desponsata. Secretiora deniq; de maximis rebus in
 fuere consilia, quæ sicuti ipso rerum exitu nihil memo-
 ria dignum pepererunt, ita ea nos literarum monumen-
 tis minimè tradenda esse censuissimus. Sed dum cobor-
 tes in Vindelicia, commeatus, pecuniæq; parantur, qui
 Brixia præsidio erant, quòd minore iam cura absenti-
 occupatiq; Cæsaris, & difficultate alpinorum itinerum
 angustiora sibi in dies futura omnia existimabant, de
 ditione cum hostibus agitare cœperunt. Erant ij, nō
 nulli ante alios signiferi ac cœcuriones, qui spe ampli-
 oris pecuniæ, quæ à Venetis offerebatur, & tædio di-
 turnæ obsidionis adducti manipulares suos deprave-
 rant, ac tunc maximè, ut se dederent, & laboris præ-
 mia, quæ certius ab hoste, quàm à Cæsare promereren-
 tur, accipere maturarent, habitis per contubernia ci-
 ciliabulis adhortabantur. Neq; gregarij mercenarij
 milites, qui parum decori ac gloriæ, quæ sui uero pla-
 rimum studet, tametsi paulò ante iactaræt se non prius
 de ditione cogitatuos, quàm omnes obsidionis ac-
 citates pertulissent, uoluntati centurionum suorum de-
 fuerunt: publico namq; consilio decretum est, ut legati
 ad Triuultium de ditione mitterentur. Postulabant uo-
 uiginti dierum induciæ forent, intra quod tēpus, si au-
 xilia à Cæsare minimè mitterentur, urbem dedere.
 Trimestre uero stipendium singulis prædialarij mili-
 tibus ab hoste persolueretur, quibus liceret, quum mo-
 be decederent, uexilla præferre: tuba ac tympanis mo-
 re militari uti atq; omnem bellici apparatus super-
 etilem asportare. Neq; Triuultius eas condiciones, ta-
 met si inflatus quàm pro dignitate duorum exercituum

foret ab obsessis proponerentur, respiciendas esse iudi-
 cauit, quòd parari auxilia in Germaniæ finibus per
 Venetos exploratores audiebat, & satis ad laudè pro-
 fectum arbitrabatur, si eos hostes, & in primis Hispanos
 qui pro laude ac gloria in perferendis belli diffi-
 cultatibus patientissimi existimari uolebant, ad extre-
 mum intempestiua ac celeri rerum desperatione comp-
 pulsos, ad ditionem perduxisset diceretur. Sed uix
 dum Bonaualles Gallorum equitum præfectus ad tra-
 standas ditionis condiciones à Triuultio ad Hicar-
 dum missus, re perfecta tabulisq; confectis ab urbe in
 castra redierat, quum frequētibus nūcijs allatum est.
 Cæsarianos Rheticis culminibus digressos aduenire: re-
 eosq; biduo post cum armentis, commeatu, ualidisq;
 auxilijs affuturos. Quibus cognitis Triuultius, ne re-
 pentino Germanorum aduentu, ac simul uno tempore
 subita Brixianorum eruptione aliquod incommodum an-
 cipiti contentione distractus acciperet, castra contra-
 xit: admonitisq; præfectis atq; omni ordinū centurio-
 nibus, ut paratos ac intentos milites continerent, tor-
 menta, quæ sub muro erant, reduci ad Euphemie uicū
 atq; id ociose admodum & quietè administrari iussit,
 ne concursatione & frequentia militum, callidus &
 arrestus hostis in aliquam uel noui consilij uel conce-
 pti timoris suspensionem adduceretur. Hispani tamen è
 muro, quòd tormenta reducerentur, admirati, quum
 nullum interea per pactionem telum utriusq; mittere-
 tur, eius consilij causam à Venetis Gallisq; requirebāt,
 & crebrò num timerent, uel acceptæ fidei inducijsq;
 diffiderent, notos quosq; appellādo sciscitabantur. Cō-

trā illi, quōd multorū dierum inducias concessissent, et
 clausis niue geluq; alpibus, nulla eis ab Cesare uentura
 auxilia manifestē perspicerēt, ueluti perfectō negotio,
 instrumentū omne bellicū se colligere respondebant.
 Interea Gulielmus Rochādolphus multis militie experi-
 rimentis apud Germanos clarus, cū Ludouico Lodouico,
 qui propter multas alpinarū gētū cliētelas, et
 opportuna castella quæ in Tridentinis obtinebat, mo-
 titum locorumq; omnium naturam, et inuisitata quæcum-
 que itinera apprime nouerat, per niuosos atq; abruptissi-
 mos tramites cum auxilijs Ansum peruenit. Id erat ca-
 stellū trigesimo ab urbe miliari, petræ impositum, ubi
 coeuntes inter se montes, asperam conuallē, insuper-
 bilesq; angustias faciebant, quod Vrsatus Priulus Pa-
 tricius Venetus cum mediocri præsidio tuebatur. Is ta-
 ta, ut belli insolens erat, Germanorū multitudine per-
 territus, quum illi horrendo ac truci ululatu, nisi por-
 te statim aperirentur, omnia mox uictis extrema sup-
 plicia denūciarent, repugnante Tonsio Bagnacaballo
 fortī centurione, arcē continuo dedit: unde illi non
 multo post exitium partū. Nam qui infami metu terri-
 tus uite pepercisse uidebatur, timoris ac ignauie reus
 Veneto in foro capite muletatus est. Rochādolphus ca-
 stello atque angustijs celeriter potitus, inde mouitimi-
 hilq; intermissō uinere, prius signa ac copias ē proxi-
 mis collibus ostendit, quam Brixiani quicquam de eorum
 aduentu nuncijs uel fama cōpertū habere potuerunt.
 quōd tāta diligentia Veneti uinera locaq; omnia dispo-
 sitis præsidijs obseruabant, ut qui mandata uel litera
 deferrent, sine manifesto uite periculo commutare non
 possent.

possent. Montani quoq; homines qui pertinaci fide Ve-
 netum nomen omni tēpore coluerunt, neminē impune
 transire patiebantur, eoq; bello supra quadraginta no-
 tos speculatores, qui ē Brixia Veronam, uel ē Germa-
 nia in eas urbes mittebantur, deprehēsos necatosq; ar-
 boribus passim nulla interposita dubitatione suspende-
 rant. Quæ res in speratum repentinumq; Rochādolpho
 aduentum fecit: et manifestam hostiū tormentis sa-
 lutem attulit. Rochādolphus quōd plures boues, et
 aliquantum pecunie in stipendium, magnamq; sulphu-
 rei pulueris copiam, et septem milia peditum adduxe-
 rat, summa omnium gratulatione exceptus est, quan-
 quam multi tacitē aduentū eius moleste ferrent, quōd
 sublata deditionis occasione, certa spe præmiorū quæ
 ab hoste proponebantur, manifestē decidissent. Erant
 plures, quū aduocato statim concilio, sententiæ de bel-
 liratione dicerētur, qui cibo ac modico somno recrea-
 tis militibus, eadem nocte erumpendum, atq; ad oppu-
 gnada castra hostium contendendum esse censerent. Id
 Ricardus ipse et Rodolphus, Hala ac Vbertius Gamba-
 ra ueteresq; milites probabant, qui celeri audacia, fa-
 stioq; uirtutis periculo deleri imparatos hostes, et bel-
 lum facile confici posse iudicabant. Triuultius enim
 paulo ante cognito Germanorum aduentu, ut equitatu-
 tum, quem magno usui minimē sibi futurū uel asseris præ-
 cisisq; in locis intelligebat, in patientiores cāpos educe-
 ret, ad Ghedas ita se receperat, ut eū ueluti loci distan-
 tiæ cōsum, et à fessō ac fatigato hoste ea maximē no-
 ste nihil tale uerentem oppressuri nocturno impetu ui-
 derētur. Sed Rochādolphus, quū iniussu Cesaris dubi-

atq; audacis consilij fortunā, quæ, ut bellici ferunt ca-
sus, uel mediocri etiam clade illata resurgentes parui
uires, & maiora iam Cesaris consilia perturbare &
euertere possent, se tentaturum negaret, prolatiſq; Ce-
saris mandatis quibus ille præscripserat, ut Brixia me-
tu liberata contentus foret, omnes eius consilij cogita-
tiones interrupit. Nec multo post, quum duriores de
se rumores audiret, quod multitudine suorum militum
aliquantum plus famis, quam pecuniæ uel commectus
intulisse diceretur, ad parandam pecuniam, qua militi
stipendia soluerentur, duabus cohortibus in præſidio
supplementum Brixie relictis, in Germaniam reuer-
sus est. Iam enim Germani æquæ ac Hispani, impellen-
te uel conuiunte Hala, qui uetere odio atq; emulatio-
ne Rochandulpho tacite infensus, omnem eius autori-
tatem militari petulantia, cõminui ac lacerari magno-
pere cupiebat, fremere coeperant: nec à maledictis mi-
nisq; palam abstinebant, quod sine stipendijs in eare-
rum omnium inopia, quum per occasionem explora-
tæ uictoriæ diuturnum simul bellum & longam duramq;
militiam finire possent, ipsa illa tot periculis cognita
uirtute, inuitiles muro inclusi, & uinctis planè mani-
bus timidissimi cuiusq; ducis imperio tenerentur. Mor-
gliscente insania, quum deterrimus quisq; seditionis fa-
ces accenderet, quod summotis hostium castris erum-
pendi prædandiq; ut quotidiana exercitatione consue-
uerant, facultatem amississent, summa proccacitate atq;
licetia, debitas sibi pecunias ab ducibus efflagitare ce-
perunt, atq; in Hicardũ, qui ut tumultuantes autori-
tate pollicitationibusq; sedaret, cõcionem aduocaret,

inclinat

inclinatis intentatisq; cupidibus impetum fecerunt:
Ac nisi circumstantes de more signiferi trepidantem sis-
periectis uexillis cõtexissent, quæ ferro tangere fas nõ
ducit, & ueluti sacrosancta etiã scelestissimi ueneratur
proculdubio sceleratas manus nefaria ducis cade ma-
culassent. Eum tamen metu exanguem, hastarumq; icti-
bus uiolatum discrepta ab humeris ueste, ut maiore cõ-
tumelia afficerent, in domum adamatæ nec ardentis
matronæ captiuum pertraxerunt: neque centuriones,
aut alij duces, qui ab initio tumultus ut saluti suæ con-
sulerent secretioribus se locis abdiderant, toti conster-
natis atq; minacibus occurrere uel prodire audebant.
Quum tamen aliquo temporis spatio præferuida sedi-
tionis insania refrixisset, atq; ipsa cogitatione sceleris,
turbidorum atq; ferocium animi sanarentur, gregarij
præcipuè milites pœnitentia, & pudore confusi, suos
duces, qui metu tanquam à sceleratis diffugissent, sic a-
nimo atq; oculis requirebant, ut dubitantibus ac pau-
dis publicam fidem darent, ac nihil in posterum eis no-
cituos esse, interposito iureiurando pollicerentur. Cẽ-
turiones posito timore è latebris ad cohortes rediẽre,
Hicardus quoq; pristinae dignitati restitutus, quod uni-
cum sedandæ seditionis remedium relinquēbatur, pec-
uniam miseris ciuibus imperauit: camq; per omnes mo-
dos acerbissime extortam militibus diuisit, ut alienatos
ab se animos aliquo donatiuo deliniret. Quæ res uer-
to Gambaræ in primis cæterisq; Cæsarianæ factionis
principibus, qui cogendæ pecuniæ rationem inuenerat
magnam conflauit inuidiam: quod illi, ut bellicis diffi-
cultatibus insana quadam ambitione subuenirent, utq;

Aa

in Caesarem praeclearius eorum studium uideretur, neq; priuatis opibus suis, neq; calamitosa ciuitati, euerseque propemodum patriae pepercissent. Dati subinde militibus obfides, Alexander Balbianus uirtute bellica et natalibus clarus, et Iacobus Tropius, qui in finibus Noricorum, propter amplissimas facultates summam auctoritatem obtinebat. Ii pro Caesare atq; Hicardo receperunt, promiseruntq; si id minime praestaretur, de suo omnibus stipendia persoluturos. Hicardus etiam sacramento adactus iurauit, se non prius urbe decessurum, quam ab eo principe in cuius potestatem futura esset, siue Caesar, siue hostis foret, trimestris stipendij pecunia numeraretur. At Rochandolphus quum in Germaniam ad Caesarem peruenisset, expositis Brixiani praesidij difficultatibus, pecunias ut promiserat, quantum maxime poterat celeritate coegit, cundeniq; Lodronium qui deferret, cum quinq; cohortibus misit: sed Lodronius non eadem itineris felicitate usus est: Nam Veneti cognita eius profectio, Ioannem Conradum Vrsinum cum ualida manu peditum, qui Germanis occurreret, ad angustias praemisit. Iam Germani ad Ansum peruenierant, quum Vrsinus qui eos longius abesse putauerat, eodem ut in pago consisteret, atq; eas angustias tueretur, multa nocte superuenit. Re inopinata uehementi animo pertubatus, quod se in cum locum inexplorato demississet, unde cohortes sine detrimento uel insamita se recipere nequirent, quum se omnibus partibus inferiorem, si lucem opperiretur, futurum intelligeret, noctem, quam casus obtulerat, ad consilium uertit, adortusq; semisopitam multitudinem, priusquam

arma capere, uel coire in ordines possent, caesa statione uniuersos in fugam dedit. Ioannes Stennius militari uirtute atq; prudentia insignis, qui cohortibus praerant, dum pertinacius irruentibus resistit, obruncatus est. Lodronius in potestate hostium uiuus deuenit, caeteri fixa in tenebris fuga per salebrosam conuallem ardentibus casis, quas tenuerant, niuosos montes petierunt. Desiderati sunt ex Caesarianis paulo minus trecenti milites, in quibus fuere supra quatuordecim honestiore loco nati, quorum cadauera a conquistoribus Tridentum delata sunt. Quae storem uero cum ipsa pecunia fugientem, quod unum ad summam Veneti militis felicitatem defuit, nox iusto obscurior, notaq; itinera, et proxima paludis nauigium e manibus insequentium eripuerunt. Eodem quoq; tempore Hispanorum cohortes duae, minime cognita Conradi atq; hostium profectio, ut tutior uenientibus Germanis accessus redderetur, Ansum Hicardi iussu contendebant. Chinae enim antiqua est specula, quae Culmea hodie dicitur, Lodronius sumo atq; ignibus significatione facta, Brixianos de suo atq; auxiliorum aduentu, ut inter se constituerant, fecerat certiores. Sed Hispani quum iam appropinquarent, ac propere in manibus hostium essent, sorte quadam ab ignaro rudiq; agricola seruati sunt, qui illos similitudine armorum deceptus, ex Nauarrimis esse iudicatus, et praecipiti conuallis ripa tarditatem eis per iocum obiecit. Iudico illudendoq; quod praedae minime interfuisent, rem uti gesta fuerat explicauit. Quibus cognitis est uestigio, ut necesse erat pleniore passu Brixiam regressi, et de periculo suo, et de Germanorum caede nun-

cium pertulerūt. Sublata spe Caesarianae pecuniae, cum milites se omnibus necessarijs rebus egere distitarent, & prolixè pollicerentur, quum stipendium accepisset se protinus hospitibus, ac creditoribus suis praesenti pecunia satisfacturos, noua in dies onera exhaustis affectisq; ciuibus imponebantur. Ipsi quoque Germani ac Hispani equites peditesq; commissi, ut inopiam industria subleuant, publico & priuato consilio interdum noctuq; portis erumpebant, & uicinam hostium castris regionem praedabantur. Contra Triuultius & Veneti duces, quod uera ui atq; oppugnatione parum proficerant, obseffos, à quinto ab urbe miliari, fame ac inopia rerum expugnare contendeant. Quibus de causis quotidie pluribus in locis equestri ac pedestri praelio certabatur, nouaq; in dies ab utrisque insidiarum rationes reperiebantur. Paucorum enim dierum interuallo Mercurius cum Epirotis equitibus, Franciscum Hicardi fratrem, qui alie praerat, incaute cum paucis in insidias prolapsus interceptus. Ex aduerso Hispani equites ad Balneolum matutina excursionem progressi, Villanuanam Gallorum equitum praefectum cum amplius triginta equitibus commisso certamine uictum comprehensumq; Brixiam perduxerunt. Nec multo post cum Malatesta & Camillus Marinengus, ut redeuntis ad praesentationem hostes intercluderent, cum ualida equitum manu opportuno ac depresso in loco consedissent, emissarij pontem acerrime dimicatum est. Qua pugna pauci Hispani equites leuis armaturae, qui buccellari galeis, solidisq; thoracibus & crassioribus hastis, cataphractorum more, uti didicerant, magnam hostium

militum

multitudinem loco pepulerunt, & falsa specie aduentantium Germanorum peditem perturbatis Venetis, capto Camillo, Malatesta fugato, pluribusq; equitibus interceptis, uictores in urbem redierunt. Paucos autem post dies Camillus & Franciscus Hicardi frater permutatione facta, suis utrinq; restituti, Gallus autem pecunia se redemit. Per eos quoq; dies centum ferme Hispani atq; Germani pedites, qui sine uexillo praedatum exierant, maioris pecoris non paruum numerum, pluresq; captiuos Brixiam adducebant, sexcentos amplius hostium equites magna contentione praedam recipere conantes, egregie sustinuerant. Nam in Garza torrentis, qui tum forte exaruerat, alueum demissi quum ripis ab lateribus munirentur, & circumpositis sclopettarijs, promptissimisq; hastatorum in fronte ac in tergo collocatis, praedaq; in medium recepta, quiete admodum regrederentur: nemo hostium tam fortis uel insanus fuit, ut despecta eorum paucitate accedendo irruendoq; cõserere manus auderet. Ita cum magna laude Vallastichini ducis, qui autor protectionis extiterat tribus horis continenter, circumfusus insequentibusq; hostibus eminus pugnando, ad unum incolumes Brixiam peruenerunt. Hisdem quoq; temporibus M. Antonius, qui cum praesidio Verone praerat, diurnis nocturnisq; excursionibus Venetos fatigabat. Expedi tunc enim equitatu, quum patetes campos percurreret, ac saepius cum praesidio currulium tormentorum, atq; ampliore cohortium turmarumq; numero in speciem iusti exercitus, ex occasione repentinas faceret expeditiones, omnem circumiectam regionem impune popula-

batur: commectus, sulphure um puluerem, impedi-
 mentaq; rerum castrensiu, quæ e Venetia suppor-
 tabantur, intercipiebat. Alieniaci enim arcem per
 eos dies tormentis secundo amne ratibus deuectis, subi-
 ta oppugnatione adortus, dedentibus sese ad primum
 uitæ periculum præfidiarijs, occuparat, ibiq; propter
 magnam loci opportunitatē, Suarē Hispanum cū præ-
 sidio reliquerat. Quibus de causis, neq; milites, neq; ta-
 bellarij, neq; ullius generis negotiatores, nisi surim,
 magnoq; cum periculo, cōme. are audebant. Ob ea Tri-
 uultius, ut regionem itineraq; omnia maioribus præsi-
 dijs ueretur, Paulū Manfronū, & Mercuriū Epirota
 cum magna parte equitatus, cuius operā in oppugnā-
 da Brixia minus necessariā iudicabat ad Mincij ripas
 præmiserat. Quorū aduentu, Veronensiu eruptiones
 aliquantū repressæ, quod ex equato utriq; periculo,
 Antoniani latē excurrere, uel impune uagari non po-
 terant. Sed dū singulari studio utriq; insidie strueren-
 tur, ac uterq; per idoneū locū, & certam ad nocēdum
 occasionē emisissis speculatoribus circūspectaret, M. An-
 tonius cōsilia conatusq; hostiū nocturna expeditione
 præuenit. Enimvero quū delectis cohortibus, tormen-
 tisq; & ueterano equitatu Verona eductis, confectoq;
 per noctē itinere, Vallegiū contēdisset, hostes qui tum
 fortē ad se opprimendū, Mincij pontē transibant, ade-
 ptus est. Quo casu Veneti aduentantiū peditiū uexilla
 è proximo conspicati, quibus tametsi equitatu longē
 superiores erāt, se impares futuros arbitrabatur, citra
 pontē se recipere cœperūt. Antonius ne dum tardius
 subsequentes cohortes suas expectat, hostis è manibus
 elabereur,

elabereur, leuis armaturæ equites qui distinerent, et
 contractio certamine abeuntes demorarētur, celeriter
 immisit: mox ipse quum Veneti egregiè impetum susti-
 nerent, cum cataphractis insequutus, summotos loco
 pepulit, & perturbatos ultra amnem refugere coegit.
 Erat in margine ripæ pons sublicius & angustus, &
 lacer, qui in lateritium maioremq; pontem trans mitte-
 bat, cuius lateritij extremum caput Galli ingruētibus
 Heluetijs (ut suo loco monstratum est) fuerant demoli-
 ti. Per eum Antoniani quatuor primò equites insignis
 audaciæ, mox alij atq; alij quin peruaderent non dubi-
 tarunt: & ad propugnaculū usq; perterritos toto pon-
 tis spatio propulerunt. Obstitt irruentibus aliquādiu
 egregiè Iulius Manfronus Pauli filius impiger iuuenis
 cum globo cataphractorū ab oppido in primā aciem
 transgressus, pugnatūq; est acriter medio in ponte cre-
 sentibus utriq; subsidijs. Cæterum superueniēte An-
 tonio, qui appropere pedites, & disblodere tormen-
 ta ad incutiendū terrorem centuriones iusserat, Vene-
 ti fœda fuga disiecti, fugatiq; sunt: Iulius suffosso equo
 captus est, & cum eo amplius ducenti equites, bināq;
 alarum signa intercepta. In eo certamine Petri Franci
 sci Columnæ in primis, & Cæsaris Philetini alæ præfe-
 sti, Succariq; Belgæ, et Traiani Staffæ Perusini, uirtus
 enituit, qui grauitè in facie uulnerati discesserunt.
 Paulus qui per patentes campos diuerso itinere specu-
 latum processerat, simulq; Mercurius, qui Hispanos
 pedites ab extremo agmine dum pugnaretur frustra
 adortus fuerat, cognita suorum fortuna saluti sibi
 fuga consuluerunt. Antonius quoq; non multò post La

cobum è uico Varonis, qui cum Liuiam alarijs, Graecisq; aliquot equitibus Cabilloni supra Benacũ inuenciosius agebat, improviso adortus, multis eum insignibus equis, maioreq; ala uexillo, ac omni militari suppellectile spoliavit. Post id factum M. Antonius longè lateq; pabulatoribus suis cãpos aperuit, finitimisq; hostium praesidijs terrore illato, liberius quàm antea censerat, circumiectã regionẽ peruagatus est. Dum hæc ad Brixiam gererentur, Caesar & Heluetij iunctis inter se uiribus, aduersus Gallos expeditionẽ parabant. Sedunensis enim cardinalis, quo nemo in fouendis partium studijs flagrantior, nemo in gerendis rebus uehementior fuit, pagos oppidaq; percurrens, ad capeffendum bellum uindicandosq; fortissimos uiros, qui pro dignitate Heluetij nominis ceciðissent, magnam eum geris multitudinem suscitabat: quanquã pagorum magistratus nihil publicè de bello Gallico decreuissent, ut qui multis de causis communi cõsilio suscipere bellum nollent; & iuuentutem tamen stipèdia facere, atq; aduersus proprios hostes, Caesaris auspicia sequi in eorum occasione paterentur. Henricus quoq; Britannus per Richardũ Pacem legatum, eos, ut arma caperent, obnixè fuerat adhortatus: ac tum maxime ingentem pecuniam in bellicos sumptus pollicebatur. Defuncto enim Ludouico quũ uetere odio Gallis insensus, prosperis eorum successibus inuideret, nec Frãscum immiscere se Scotiis rebus æquò animo pateretur, Maria sorore in Britanniam reuocata, ucluti fœderibus morte ipsa dissolutis, ad antiquã regũ amicitia se receperat. Siquidè Frãscus, qui Scotia regnũ, sicuti sem-

per in clientela Gallorum fuerat, haud dissimulanter Gallicis auspicijs regi atque administrari magnopere cupiebat, ut Britannos, qui quotannis populari fremitu arma Gallie comminabantur, domesticæ belli metu iniecto, ab inuadenda continenite deterreret, Ioannem Stuardum Albanie regulum in Scotiã destinarat. Erat Albanus Iacobi regis, qui Tylensi in pugna occubuit, patruelis, multosq; annos cũ laude Gallicis in castris militarat. Is postquã cum Gallorum manu in Scotiam uenit, ut nouam per suæ factionis homines regni administrationem constitueret, nonnullis qui magistratus obimebant gradu pulsus, Humeum ipsum pace belloq; clarissimum, pueri regis nutriciũ, ac regni procuratorem capitali supplicio affecit. Margaritã reginã quæ Gulielmo Angosio uni ex proceribus nupserat, adempto ei filio rege, quòd cum in Angliam furtim asportare uelle diceretur, Ildeburgo regia aufugere coegit, uirumq; eius & quos sibi suspectos arbitrabatur, proscripsit. Quæ omnia Henrici animum haud mediocriter ab amicitia Gallorum alienarunt, tametsi ille sororem Margaritam oderat, quòd uixdum absterfis ab regis funere lachrymis, priuato cõsilio uirum imparem regie stirpi, suspecta parũ pudici amoris impatiencia, quæ fuisset. Eum etiam Ferdinandus socer plurimũ impellebat, & per legatos ac literas hortabatur, ut Tarraunne Tornacoq; prospiceret, quando eæ continentis urbes parua manu exiguaq; pecunia contineri possent, si Gallus aliarũ gentiũ bello destineretur. Ferdinãdus enim Petro Durrea ad Heluetios misso, Caesarẽ ad id bellũ animo erectũ, magna spe auxiliorum impleue

rat, classesq; Neapolitanam atq; Hispaniensem primo quoq; tempore ad nouandas res in Liguriam se transfursum promiserat. Siquidem, ut erat rerum Europe arbiter & moderator, quū exæquata omnium potentia regum uires cautè ac prudenter expenderet, sicuti angustissimis ac perditis propè Gallorum rebū urgente Britanno atq; ingruentibus ad Diuonū Heluetijs, uires suas (etiam ex professo hostis) ad lacerandum Ludouici imperium conferre noluerat, ita attolere sese rem Gallicam, & nimio plus crescere minimè patiebatur. Sed dum intentus in id bellum è Celtiberia in Beticam, ad delectus habendos, & ad classē, quam nouæ Carthagini comparabat, exornadam, proficisceretur, Madrigaletij in Agro Toletano, non longè à Guadalupo Mariæ uirginis templo, quod summā religionis in illis partibus obtinet claritatem, febre correptus interiit. Ferunt eum, quum iam quintum & sexagesimum ætatis annum attigisset, assiduo ac laborioso uenandi studio, quòd per aduersas etiam tempestates, quo minus feras longissimè peteret, nullis celi iniurijs terreretur, intemperatioreq; subinde Veneris usu, usq; adè senescētes corporis uires afflixisse, ut iam exhaustæ & collabentes ulla reparari medicatione nequiverint. Erat corpore mediocri, sed robusto, ac in omni ætate peritiæ laudem exercitato. Per omnia autem ætatem callido constantiq; ingenio fuit, & ut erat sæpius utraq; fortunam expertus, prosperos pariter & aduersos rerum successus adè compositè ac patienter tulit, ut nulla unquam uultu eius consiliorum uestigia

deprehen

deprenderentur. Ceterum qui Mauros longo ac disfecti bello tota Hispania pepulerat, tot Punicas urbes à Syribus ad Herculeas columnas uiceperat, ac nouū inauditumq; terrarū orbem, immenso ac insuperabili Oceano mira felicitate perdomito, tot autis regnis adiecerat, regū maximus uideretur, si principū amicitiam quam semper priuatis commodis suis apertè metuitus est, per occasiones belli & pacis religiosè coluisset, ceterasq; uirtutes, quæ in eo summæ erant, iustitiā & fortitudinem in tanta regnorum amplitudine, ipso splendore liberalitatis illustrasset. Pluribus ante mensibus, quam moreretur, Carolum Ioanna filia ac Philippo rege genitum, eundemq; Maximiliani Cæsaris nepotè, qui postea tot amplissima auorū imperia in unū contulit, & Cæsaris nomen adeptus est, testamento reliquit heredè. Hisdem quoq; diebus paulò ante quàm rex uita excederet, Consaluuus Ferdinandus, qui solus inter ætatis nostræ imperatores Magni cognomenitū egregia uirtute promeruit, dū grauatibus annis apud Ilyberim in otio degeret, quartanæ morbo extinctus est. At Cæsar & Sedunēsis, tametsi importuna socij regis morte nunciata, magna spe destituti, & ueteribus depulsi cōsilijs, alias gerendi belli rationes inuituri uiderentur, nihilominus conscriptis iam adductisq; ad proximis alpes legionibus, primo statim uere in Italiā trāscederūt. Erāt supra quatuordecim milia peditū Germanorum, omnes fermè ueterani notæq; uirtutis, quos periti duces, delectibus habitis lustratisq; prouincijs, ut quemq; fortissimū fama uultuq; cognouerāt, et præfenti pecunia, et multò maxima spe prædæ, quòd in Ita-

liam ducerentur, sedibus suis exciuerant. Nec decora multitudo ingens uoluntariorū militū, qui longa militandi consuetudine adducti, permotiq; Italia opibus, quum ad primum tympanorū crepitum arma sumpsissent, castra atq; eadem Cæsaris auspicia sponte sequebantur. Fama enim percrebuerat: Cæsarem pulsus Gallis extemplo Romam esse petiturum, ut à pontifice maximo auream coronam, ac sceptrum Romani imperatoris insignia more maiorum acciperet: eumq; regulis omnibus, ac liberis ciuitatibus, uti odio uel amicitia, inuississent, stipendij nomine ingentes pecunias imperatorum. Quibus de causis Leo pontifex, qui Germanicæ irruptiones urbi semper atq; uniuersæ Italiae funesta exitisse memoria retinebat, ut eam belli procella auerteret, paulò ante ad molliendū Cæsaris animum Egidiū Eremitanū in Germaniam destinaret. Is tum conciliandæ pacis egregius artifex habebatur, qui quondam hereticis concionibus tota Italia habitis, summam religionis, atq; eruditioris eloquentiæ laudem adeptus, postea cardinalatus honore à Leone promeruit. Sed Egidius, quum ardentibus ad id bellum omnium animis, se nec etiam ac intempestiua pacis mentione, militare Cæsaris ingenium posse flectere uideretur, à militibus exulibusq; Italis, qui ut in patriam redirent reliquam spem suam in armis collocarant, non mediocre salutis periculum adiuit. Cæsar Tridentinis iugis digressus ad M. Antonium & Sedunensem, qui Helueticis cæterisque populis Verona eductis præerant, cum delecta equitū da peruenit. Is dignitate oris, et militari habitu inter suos proceres conspicuus & sui nominis authoritas

uenerabilis

uenerabilis, acclamante exercitu, Augustus salutatur: concipiturq; omnium animis certa spes uictoræ, quòd neq; Galli, neq; Veneti tanti exercitus uim laturi uiderentur. Cōsultaturusq; inde aduocatis duobus, an extemplo progredi sublatis signis, Mediolanumq; rectè contendere expediat, ubi hostes, occupatis metu atque inopina celeritate animis, uti nullis adhuc confirmati auxilijs, & dubijs aut auersis ciuium uoluntatibus, defensionis & fugæ consiliū fluctuante agitaret: An uero satius foret ex itinere Asulam oppidum expugnare, ne à tergo relictī hostes, comitantibus à Verona iter præciderent, & comitatus subuectiones impedirent. Id oppidū Venetæ dittonis paulò supra Ollin & Chesum amnes positum est, ualido per se muro, & tum fideli presidio ita munitum, ut sustinere oppugnationē, si tentaretur, neglectum uerò, præterueto festinantiq; Cæsari, asidua detrimēta asferre posse appareret. Cardinalis Sedunensis, M. Antonius & Galeacius Vicecomes, atq; ante alios Iacobus Stapher è Tigurino pagis eximie apud Helueticos authoritatis, summum bonum expeditamq; uictoriæ rationem in celeritate ponebat propterea conuolandum esse Mediolanum, ut imperij caput, imparatis & trepidantibus Gallis occuparet. Paratos enim esse Mediolanenses superbæ gentis iugū excutere, ubi Cæsaris uexilla conspicerent, nec Triuulium exactæ prudentiæ ducem, cui maior collega Carolus Borbonius esset impositus, admissurū fore, ut pertinacia sua diripiendæ patriæ occasionē, pro externi regis commodo imperitiq; iuuenis laude præberet. At Cæsar, Marco Sithio & Rochādulpho Asulā omnino

expugnandam esse censentibus, nequaquam sua dignitatis esse statuebat quicquam hostium, quod à tergo perficere posset relinquere: ne qui magna spe toto Gallie Cisalpinæ imperio Gallos expellendi uenisset, de expugnatione tenuis oppidi dubitasse crederetur. Admoto namq; terrore tormentorum subigendos esse præcibat, qui insolenter temerèq; initio belli portas clamderent. Quod si stulta contumacia obsistere pergerent, eorum insaniam omni belli clade atq; seuitia uindictandam. Neq; fuit quisquam qui priorem sententiam non mutaret, et Cæsari tanto imperatori non assensiret. Verùm prolatis tormentis, Asulani accepto militum præsidio, aliquanto fortius quàm quisquam crederet, uehementissimam atq; terribilem oppugnationem sustinuerunt, quã Riccinius Asulanus admirabili uirtute ac uigilantia sese & patriam tucretur. Ea oppugnationem tam importunè quàm improspere tētata, uniuerso bello triste omen præbuit. Nã indignātes Germani, quod contra spem Riccinius diruta tormentis non uno loco moenia intrepidè defenderet, & militari compellatione cruentos Germanorum conatus irrideret, tormenta transfulerant, sic ut modò hac, modò illac murum frustra uerberarent, quum eorum multi Asulanorum tormentis sternerentur. Itaq; Cæsar non dubio pudor: cœsus, ne terendo tempus, primum errorem nouo commularet, hortatu ducum ad primi consilij sententiam recurrir, & castra mouet, superatoq; Ollio Soncinum uenit: ubi de stipendijs exortam inter milites seditione repressit, quũ sua manu Germanum militem interfecisset, qui arreptopulsatoq; tympano, iniussu ceterorum

milites ad excitum tumultum uocabat: Quod contra dignitatem Augusti factum uideri potuit, nisi labate ianapridem & propè euersa militari disciplina, consternati exercitus periculum præsentis seuitiæ remedia postularct. Inde sedata seditione promissòq; stipendio, permotis agminibus, ad Abduam est peruentum, Gallis rē pæ custodiam deserentibus. Consedidit Cæsar ad Ripans altam oppidum, conscenditq; præaltam turrem, contemplatus aduersæ regionis sitũ, ut idoneo in loco portem construeret, atq; ita biduo conuectis lintribus, cōstratoq; pōte, copię omnes traductæ sunt, nullo hostiũ præter paucos equites Epirotas in conspectum se datate. At Triuulcius atq; Borbonius per exploratores Epirotas cognito Cæsaris transitu, auxilia Venetorũ quibus Gritus legatus præerat, accersunt, defendendæq; urbis consilium suscipiunt, eo maiore fiducia, quod nemo in urbe se commouebat: & Sedunorum eiusq; factionis Helueticorũ auxilia opportunè accita per Verbanum lacum appropinquare nunciabātur. Ante omnia Borbonius graui metu periculoq; territus, suadēte Gritto, suburbana tecta impotenter atq; crudeliter incendi iussit, frustra pro miseris ciuibus deprecante Triuulio, quod illi ad repentinum edictum ardentes domos suas, in quibus nati essent, magno miserabiliq; tumultu deplorarent. Nolebant enim Galli, ut prouocatus Cæsar, inter ædificia singulari militum commodo cassametaretur: eminentibusq; domorum fastigijs, sese aduersus tormenta in muro disposita protegeret. Iã ad Pioltellum uicum intra sextum ab urbe lapidem, Orientali uia, quæ Martianam regionem ducit, castra

locauerat, caduceatoremq; (hunc hodie araldum vocant) pratextam cum aquilæ Romanæ insignibus gestantem, quem nefas est uiolare, uel si superbe atq; insolenter mandata denunciaret, ad Mediolanenses miserat. Petebat Cæsar, ut sibi Romani imperij titulum preferenti, suscepturoq; ferream coronam de more Cæsarum portæ paterent. Fore enim, si id non cunctanter facerent, ut iniquo & superbo Gallorum dominatu liberati, optima pace fruenterent. Sed Borbonius araldum in urbem non admittit, respondens Mediolanenses sacramentum dixisse Fræcisco Gallie regi, qui non ambiguo hæreditatis, & recentis belli iure Mediolanense imperiũ recepisset: iustis armis eiecto Maximiliano Sfortia, qui redactus in potestatem, eius imperij iuribus sponte cessisset. Addidit quoq; Triuultius nuntius Cæsari in Mediolanenses ius esse relictum, quũ totum id quod augustalem auctoritatem respiceret, iam pridem Ludouico Sfortie, liberisq; eius multo accepto auro uendidisset. Propterea uideri Cæsare iniquè & contra nominis dignitatem facere, quod a callidè obliuisceretur, quibus legibus quantaq; pecunia cum Ludouico rege ad Tridentum transegisset. Itaque si prorum comitatus presidio, non iusto instructus exercitus ueniret sicuti superiores pleriq; Cæsares, Henricus, & Ludouicus Bavarus, Carolusq; item quartus, & Sigismundus fecissent, Mediolanenses prefectosq; regios amicè intrantem ueneraturos esse, hospitalibusq; mensis liberaliter excepturos. Quod si uimmoliretur intellecturũ Cæsarem, quantis opibus ciuitas pro salute sua & dignitate Francisci regis, in cuius fidem tu

atq; b

atque honestè conuiesceret, captis armis esset certatura, quandoquidem insigni clementiæ beneficio, postfractos magna clade Heluetiorum animos, & subactum, abductumq; Sfortiam benignè se conseruatam fateretur. Erat apud Cæsarem Galeacius Vicecomes Mediolano exul, primæ inter patritios existimationis. Is uana spe, inaniq; uoto ad gentiliũ maiorũ suorũ, qui per ducentos annos Mediolani regnarant, imperium aspirabat, quod Sfortianos dominatu pulsos conspiceret, & ciuitatem auersam ab externo dominatu, sui tanquã nobilissimi ciuis, & antiquæ stirpis hæreditatem præferentis, studiosam & cupidam putaret. Nihil enim optatius atq; felicius Mediolanensi populo euenire posse rebatur, quã ciuem suum affinitatibus utriq; factioni coniunctum, ingenio lenem, popularemq; in principatu Gallie Cisalpinæ conspiceret: & quod diuturnæ securitatis interesset, Romani Cæsaris auctoritate confirmari. Hoc tenore intimi consilij Galeacius usque adeo sibi gaudebat, ut præclara Cæsaris gratia, atq; eius quod titiana promissione inflatus, iam planè principis personam indueret, præcisã magna ex parte amicorum et familiarium consuetudine, tãta animi uanitate ut sæpe grauioris consilij specie, in secretum solus abderetur, & in tabernaculo secus ac solebat, peculiarem sibi uni parari mensam iuberet, certo interuallo discretam ab ea, in qua uel illustres conuiuia discumberent. Quæ de causa M. Antonius Columna tantæ uirtutis ac dignitatis, Romaniq; fasces heros, & Ennius Philonardus Verulanus episcopus Leonis legatus, inuemptiue uanitate notatum irridebant. Nec mirum erat, si uir sua spe

B b

in altum prouectus insaniret, quando ei Cæsar astitit, minimèq; absurdo consilio, primum gratiæ locum tribuens, per ample pollicitationis uerba dabat, ut peridoneum hominem, qui summo loco esset natus, ac estimatione populari inter ciues maximè ualidus putaretur, in amicitiam Mediolanensium se insinuaret, eorūq; captiret studium noua liberalitate, si ipsis, pulso Gallo Galeacius præficeretur. Apparebat enim Insubres cui splendidiſſimo amantiq; patriæ, lubentius atq; fidelior quàm Gallis præsidibus, qui plerunq; à graui imperio insolentes euaderent, esse parituros. Spondebatur autem Galeacio principatus, titulo uicarij imperialis, qua dignitate Vicecomites antiqui principes à superioribus Romanis Cæsaribus essent appellati. Ab hac liberali prædicatione Cæsar existimari uolebat eo consilio arma cepisse, ut Insubres Gallorum dominatu liberaret, confectoq; bello, Romam ad suscipiendam Augustalis imperij coronam continuò proficisceretur, cum nihil omnino præter uictoriæ decus peteret, & indignam patrium ciuem de se benemeritum, humanitate iustitiq; præstantem, beneficiario iure Mediolani cum imperio esset relicturus. Hæc in fama apud uulgus erant sed in arcano Cæsaris consilio id decerni nemo credebatur: quando id totum quod uictoria parari posset, Cærolo nepoti (ut in fatis erat) pararetur. Id uerò tegi uisimulariq; tum maximè expediebat, quoniam Cæsar exploratum haberet, id nequaquam probari Leoni pontifici, aut Heluetijs quum ij ad alterum Sfortiane stirpis spectarent, Maximilianum scilicet in Galliam ducti germanum fratrem, quem Mediolanum fratris exemplo

reducere percuperent. Ille uerò ægerrimè passurus esset, ut opulenta atq; opportuna Italiæ pars, Germanorum & Belgarum colonia & sedes efficeretur: ad augendam scilicet Cæsarum potentiam, qui amplitudini, atque felicitati Romanorum pontificum, ab omni annuallium memoria, semper inuidissent. Caterum in hæc consilij spem sat agente Cæsare, quum Galeacio per clientes & propinquos suos tentatis ciuium animis, nihil de excitando tumultu succederet, araldusq; rediens de hostium responsis prolixè retulisset, castra propius urbem promota sunt, ea uicinitate, ut è summa testudine templi maximi castrorum ignes conspicerentur, pauetēsq; ciues uillas suas hostili incendio absumi crederent, postquam à Gallis suburbana tecta ultro concremata considerent. Augebant terrorem agricolæ in urbem confugientes, quum tormenta maiora prouehi falsò nunciarent, quibus ab hoste ad motis ultimum rerum suarum discrimen adituri essent. Erat ob id in urbe inusitatum tristeq; silentium, adeoq; altè cum ciuium, tum præsidij militum mentes occuparat pauor, ut illi pretiosorem supellectilem fœdis latebris recondere properarent: ij uerò carissimarum rerum suarum colligerent sarcinas ut trans Ticinum in loca tuta auerterentur. Magna enim erat opinio apud Gallos Germanorum uirtutis, peritiq; in toto negotio tormentorum, præsertim Maximiliano, qui à prima adolescentia multis in bellis ac prælijs maximè fortunatus imperator extitisset. Verum Gallis admodum terribile erat Heluetiorum nomen, qui nuper incredibili animorum & corporum planè indomito robore, uallata Francisci regis

castra adoriri, in eaq; per acervos suorum cadauerum penetrare ausi fuissent, quibus idem dux & concitator adesset Sedunensis acerbissimus Gallorum hostis. His de causis fiebat, ut pleriq; Gallorum suspensio Borbonio, de urbe deferenda seruandoq; equitatu, uti nuper Palicia, & antea Ligninius atq; Obegninius, recto nec de formi consilio secessissent, aut perplexè cogitarèt. Quid enim stultius exituq; miserius futurum esset, si nudati peditatu, urgentis Caesaris, qui innumerabiles adduceret copias, uim atq; impetum experirentur: salutemq; omnium dubia & territæ ciuitatis fidei committerent singulare quidem totius Gallie detrimento, & quod Dij auerterent, funestissimo luctu. Enimuerò reparari posse bellum adeò propinquis Gallie opibus atq; subsidijs, & recipi urbem, eadem uirtutis felicitate, qua antea populo temere rebellante, opportuneq; seruato equitatu, postea recuperarunt. Interea Triuultius frequenti allocutione ciues confirmare dubios & suspectos, ut limine se continerent, interminatus poenam adhortari, suæ uerò factionis omnes arma capere, beneq; sperare iubebat: per fora & compita, ne quis tumultus temere oriretur, custodias disponebat. Tormenta ab arce educta idoneis in locis contra hostes collocabat. Hec in trepido ore administrans, Gallos uehementibus castigabat uerbis, quos de deferenda urbe cogitare cognouerat. Et id quidem tanta seueritate, ut Borbonio diceret ipsum rectè imperij potestate usurum, si in auctores turpissimi consilij animaduerteret: descendensq; de murum in consilium demonstrauit uiris, qui tot stipendia meruissent, nihil omnino potius & carius esse debere,

quam

quam tueri pristinum decus. Hoc enim integro uniuersos incolumes fore: superaturosq; omne periculum instantis belli, si innatæ uirtutis memores esse uellent, & se animo demittere, ueterano militi lōge turpissimum existimarent. Propterea se minimè dubitare, quin eretis & confirmatis animis, ad Gallie decus urbē essent constantissimè defensuri: neq; opus esse ut Germanorū multitudine & fremitu terrerentur. Eos enim habere uehementem impetum: sed in cursu fatiscere, hærereq; plerumq; solitus, uti sæpe audissent, quum hic ipse Caesar recenti exemplo cum centū milibus armatorū oppugnato Patauio, prostratisq; mœnibus nectērato quidē certamine, incepto absiterit: & inglorius in Germaniam sit reuersus. Itaq; deferendæ urbis, ignominio seq; fugæ cogitationes abijcerent. Ipsis enim, si id scelus admitteretur, regie seueritatis in Gallia iudicium esse subeundum, se quidem capitali teste atq; inimico, si desertus amissa patria superesset. His Triuultij uerbis confirmati sunt, qui equitatum potius quàm urbem seruandam censebant: eoq; alacrius, & certius: quòd Triuultius publicum tabellionem rogarat, qui sententiae suæ tabulas conficeret: qua testificatione ij, qui praesidio excedendum putarèt, cum ignominia damnarentur. Peropportune autem accidit, ut auxilia Sedunorum atq; Bernensium in Verbanò nauibus imposita, per Ticini emissarium paucis horis Mediolanum peruentura, certis nuncijs afferretur. Atq; ita è medio metu periculoq; per ampla spes & certa salus cunctis oborta est. Nam Caesar de hostium auxilijs edoctus, quum promouere copias, et uim portis inferre pararet, quod

B b 3

non inanè de Heluetijs suspitionè arbitraretur, remisso & commutato repente cõsilio substituit: incertus, an productis tormētis, cum suæ tū hostiū uirtutis periculum esset faciendū, an uerò tutior foret receptus. Primas enim spes eius pecuniæ defectus fregerat, quoniam hil periculosus excitandæ seditioni apud milites accedere consueuit: & tum fortè persoluendi stipendij dies aderat, importuneq; Brixiani præsidij milites Hispani argenteæ monetæ duas sarcinas in castra è superiore Rhetia uenientes, interceperant: quæ summa pecuniæ, uti exigua, quanquam militarem sitim extinguere non poterat, accendebat tamen Germanorū atq; Heluetiorum animos, quòd à socijs, prædantiū hostiū more, grauem cum detrimento contumeliam acceperant. Caesarem quoq; in ea consilij deliberatione fluctuantē, diffidentemq; rebus, magnopere percudit Triuultij dolus magno Caesaris incommodo excogitatus. Is nactus clientem suum Heluetiæ peritū linguæ, literas suo nomine perscripsit sua manu, suoq; signo notatas ad Stapherū, & Gholdilum primores Heluetiorum duces: ut Caesarem eo momento rerū suspecti redderentur. His literis postulabat, ut quæ secum pepigissent, eo biduo perficere maturarēt: se enim ad conductū instructa paratq; omnia habiturū. Nūcius præmiorū spe oneratus, Caesarijs excubitoribus ultro se capiendū obtulit, qui interrogaretur, cur sine tessera in eum locū uenisset, probè confessus est, se Triuultij literas, si sibi parceretur, ad Heluetios duces deferendas prolaturum. Nec mora ueniæ si le data, calceò insutas literas promit, extēploq; eæ ad Caesarem deferuntur. Nec eæ anxie perlectas se

dunens

dunensi Caesar ostendit. Neq; enim Stapherū & Gholdilum tanta inter Heluetios autoritatis, sine perturbatione periculoq; rerum omnium, uel accusari ex Triuultij literis, uel (uti oporteret) comprehendi posse censebat. Itaq; insidias ueritus retro castra repente uertit, coq; properantius quòd Albertū Petrā, & Franciscum Georgij Soprasaxi filium, Sedunensi capitales inimicos, cū uiginti peditū uexillis applicuisse cognouerat. Nam Georgius opera Sedunensis ab ipso sacerdotij possessione depulsi, diu Romæ in custodia molis Hadriani seruatus fuerat: liberatusq; demum à Leone in gratiam Francisci regis, cruentus cum eo simultates domi exercuerat. Sed cardinalis æquo iure pontificiæ autoritatis in sedem sacrā, à popularibus antistitem suum religiosè colentibus, reductus, ita acerbo odio, et infestis armis contumeliam uindicauit, ut in ciuitate Sedunorum ad sacrum profanumq; iudicij tribunal, multis, qui Georgij factionis fuerat, seuerè citatis atq; supplicio damnatis, Georgij domū, & opes, & clientelas conuellerit. Albertus quoq; superiore anno ante prælium cum Heluetijs à rege factum, ut supra docuimus, tanquam Gallica corruptus pecunia proditiōnis accusatus fuerat: qua de causa deposcente eum ad poenam Sedunense, cum septem milibus peditum suum nomen secutis, ab exercitū discedens, per Verbanū lacum domū redisset: Sic ut tum cōuersa Fortuna, Soprasaxus & Albertus coniunctis sensibus communè inimicum ultum ire properarent, & Sedunensis ipse non temere sibi timere cogeretur. Caesarem tamen, haud perplexè de receptu statuentem, dissimulato pauore

alacribus uerbis, ut consisteret hortabatur, quod si, qui auxilio Gallis uenissent, magna ex parte agrestes montaniq; homines è pascuis abducti rudes armorū essent: et si qui militum nomine digni uiderentur, hi apud omnes seditiosi censerentur. Nec ora conspectūq; suorum fide uirtuteq; præstantium laturi essent. Sed Cæsar suspicionibus suis implicitus, & amicis uel parum decora suadentibus, æquo plura tribuens, consilio suo præproperè suscepto, deijci non potuit. Requirenti autem M. Antonio causam usq; adeò repentinè inconsultiq; receptus, quem neq; honestum, neq; necessarium putaret, Cæsar respondit, pecuniæ inopiam, quæ fato quodam non semel conatus suos interpellatis uictorijs elussisset: plerunq; enim accidere dicebat, ut ubi uirtus superesset, Fortuna deficeret. Proinde ipsum qui Romani imperatoris personam sustineret, pro insano esse facturum, si certis de uetere hoste suspicionibus non permoneretur. Affirmauitq; demum sibi per quietem ea nocte apparuisse Leopoldū Austriæ archiducē atauū & Carolum ducem Burgundiæ socerū suum, ea tonitroris specie ac eo cruento armaturæ cultu, quo hic ad Nansim, ille ad Semfac ab Heluetijs trucidati fuissent, acri quidem sermone & gestu uetantes ipsum diutius morari, & ut se periculo statim eriperet, seuerè imperantes, atq; ita motis castris ad Abduā est reuersus: atq; eodem ponte flumine superato ad Alpes iter intendit, tanta omnium, Gallorumq; præsertim admiratione, ut qui dudum inestimabili metuēdoq; copiarum hostiliū numero, apparatūq; tormentorum maximo territi & prope amentes erant, inopinati euentus gaudium uix

percepit

percipere. Neq; Triuultius atq; Borbonius ferè præter spem grauisimo liberati metu, abeuntium tergis insistere, quod per Epiratas præuolantes speculantesq; omnia compertū habebant nouissimū hostium agmen ualido præsidio confirmari. Quando Marcus Sithius cum delecta legione, & M. Antonius cū equitatu more militiæ incedentes paratiq; ad pugnam, terga clauderent. Nec ullo modo Cæsar generosi spiritus nunquā expers temere laceffendus uideretur: ne dedecoris metu, aut oborto pudore extimulatus, ad primas spes gerendi belli indignanter rediret: Sed unense præsertim ex ipsa rerum desperatione conscenda pugna auido ferociq; facundia legiones concitante. Grittus quoque altè uociferatus à uetere militiæ instituto, terga danti hosti, totum iter aureis pontibus consternendum esse prædicabat. Eo modo compositis agminibus Cæsar, nihil laceffente Gallo, per Cremonensium fines in Germaniam dimissis Heluetijs est reuersus, nusquam memorabili re gesta: nisi quod ex itinere M. Antonius Laudis Pompeia arcem Gallico munitā præsidio tormentis expugnauit. Isq; inde Veronam regressus, cum Marco Sithio iussu Cæsaris in eius urbis præsidio usq; ad belli exitum permansit. At Borbonius Mediolano cum insigni Triuultij laude conseruato, Andreae Gritto gratias egit quòd operam eo tumultu eximia fide Veneti Senatus dignam præstitisset: præbuitq; abeuntibus eius copijs gratuito commeatum. Nec multò post bellicarum, & ciuiliū rerum cura Triuultio relicta, in Galliam ad regem est profectus, ut quæ gesta erant, ipse idem quithor & testis coram explicaret. Tanto au

tem studio propensissimi regis, et magna partis eadem procerum est susceptus, ut meritorum, ac eximij honoris causa, summus totius Galliae equitum magister se declaratus, qui hodie Comes stabilis uocatur, quod eum regi semper adfistere ex usu bellicarum rerum expedit. Hic honos secundum regem, apud Gallos facile primus existimatur: quoniam minores equitum magistris, qui in tota Gallia omnino quatuor sunt instituti, ipsius Comitatus stabilis edicto ac imperio parent. Huius autem dignitatis atque potentiae nomen tanquam proceribus inuidiosum, suspectumque regibus, Ludouicus XI. lata lege sustulerat, quum forte aduersum se conuerti Galliae proceres arma cepissent. Quibus demum cum magno discrimine subactis, Iacobus Luxemburgus sancti Pauli Comes, qui tum erat summus magister equitum, perfidiae conuictus, capite poenas dedit, sic ut nemo ei postea in magistratio sufficeretur. Ceterum uero postea compertum est, ea ratione Franciscus, reuocauit uetere Galliae instituto, hoc honore Borbonium renouari uoluit, ut in locum decedentis, Odettum Lotrechium Cisalpinæ Galliae praefectura ornaret, multis quidem nominibus magno prestibi commendatum, et tum supra generis nobilitatem militari laude maxime florentem.

PAULI

PAULI IOVII NO-

VOCOMENSIS EPISCO-
PI NVCKERINI HISTO-

riarum sui temporis.

LIBER XVII.

VM haec in Italia geruntur, Selymus Turcarum imperator Capsonem Gaurium Memphiticum regem, eiusque exercitum ad Singam occidione deleuit: indeque Syriam, Iudaeam, atque Aegyptum clarissimis uictorijs perueniatus, Mamaluchorum nomen formidabile Orientis gentibus, ac amplissimum Sulthanorum imperium euerit. Cuius belli causas, ac euentus rerum gestarum diffuse narrabimus, si prius ad Persicae historiae seriem necessaria scribendi ratione, atque ipsa rerum ac temporum uarietate suis locis intercisam, repetito ordine reuertamur. Selymus, qui secundum prosperam ad Araxem pugnam Persis citeriore regni parte expulsus, et Taurisio regia urbe in potestatem redacta, Orientis uictor apparuit, quum ad famam imminentis Hysmaelis subita ac celeri profectioe, fugienti similis Maiore Armenia decessisset, ad Trapezontem atque Amasiam Cappadociae urbem exercitum in hyberna dimisit. Quibus in locis totam hyemem commoratus, delectibus per praefectos Bithynia, Ponto, Phrygia, Ciliciaque

habitis, atq; accitis in supplementum e Græcia atq; lyricis nouis militibus, tāta celeritate atq; diligentia atq; tritas & afflictas copias reparauit, ut primo statim tempore ampliore quā ante exercitū, aliquanto maturius quā Armeniæ niuali Tauro subiectæ frigora patitur uel hostes fieri posse existimassent, in Persarum fines adduxerit. Erat Ciannassum oppidum in ulteriore Euphratis ripa positum paulò supra eum locum, quo Melas annis Græcorum carminibus celebratum, in Euphratem euoluitur: quod Persæ propter magni loci opportunitatem, quum Maiorem ingredientibus Armeniam primum occurreret, præsidio impositum habebantur. Id Selymus ut proximis castellis finitimisq; accibus occupatis, ulteriorem prouinciam patefacere, sibi omnino expugnandum esse decreuerat. Eo autem tempore, quòd Sophum Hysmaelem aduersus Hyrcanos & Bactrianos, ulterioresq; Caspij maris accolæ cum omnibus copijs profectum esse cognouerat, facilem perficiendi negotij nactus occasionem, Euphrate pòte constrato, traductoq; exercitu penè priusquam ab hoste sentiretur, sub muro constitit, atq; oppidum oppugnare adortus est. Ciannassini omni spe auxiliorum in tanta temporis exiguitate destituti, quum Tauro, circumiecta totis mœnibus ingenti sclopettatione & sagittariorum multitudine, murum propugnatoribus nudarent, irrequietoq; oppugnationis genere alijs, temporis & loci spatijs inter se constitutis, succederent, simulq; portas dolabris perfringerent, & inpositis scalis in murum eniterentur, desertis montibus in forū se receperunt. Vbi tametsi uigilijs uulneribus

confecti erant, diu tamen hostium uim pertinaci constantia sustinuerunt: & ut in supremo urbis casu profortunis ac salute omnium debebant, egregie dimicantes ad unū interierunt. Selymus expugnato direptoq; Ciannasso, & ignobilibus alijs duobus castellis, quæ incolæ metu territi paulò ante deseruerant, occupati, tametsi inexpiabili odio & cupiditate gloriæ plurimum incitatus ad Hysmaelem ferebatur, ac totus Persarum opibus inninebat, tamen non prius interiorem Armeniam bello sibi tentandā existimauit, quā Aladolum regem qui tot clades tanta perfidia sibi & copijs suis ab expeditione Persica redeuntibus intulerat, salubus illis ac montibus expulisset. Enim uero Aladolum, ut qui magnopere sibi ac rebus suis ex merito timere cogebatur, quum Selymum mouisse ex hybernis, & ad Euphratem atq; Ciannassum cōtendisse cognouisset, agrestibus ferisq; hominibus repente coactis, magnas copias parauerat, quibus sese ac fines defenderet. Si uerò Selymus in Armeniam proficisceretur, consuetudine sua spectabundus ex euentu alieni belli prædandi occasionem caperet, ac obsessis itineribus, ut antea fecerat, impune grassaretur. Itaque Selymus ad Ciannassum relicto præsidio, cis Euphratem regressus ad Anitaurum, ubi hostes consedissee fama cognouerat, cum expedito exercitu deflexit. Aladolum (in alio loco memorauimus) montanis gentibus imperitat, quæ in Tauro atq; Anitauo sedes habent. Ii montes a Scordiscis iugis, & finibus Cappadociæ, perpetua ueluti catena quadam, ad Amanum usq; & ultimos Ciliciæ terminos protenduntur. Populus uirtute bellica ferax, &

numero amplissimus traditur. Ceterū agrestis est atq;
 efferus, & sola rerum inopia insignis, ut qui præri-
 pta atq; aspera in regione parū agricultura proficiat.
 Herbidis tamen in locis armenta equorum & camelorū
 possident: & pecuariam diligentissimè exercent:
 cæterorum uita omnis in uenationibus latrocinijq;
 consistit. Orti dicuntur ex Galatis, Cappadocibus, Ar-
 menijs, ueteribusq; Minoris Asiæ colonis, qui propter
 assiduas bellorum iniurias superioribus seculis, & lu-
 ctuosissima præsertim Scytharum irruptione, quam
 Tamerlanes clades & terror Orientis prouincias om-
 nes immensi rabie deuastaret: in proximos montes re-
 lictis urbibus, tanquam in pacatum refugerint. In ual-
 libus iugisq; omnibus perustratis, fluminum ac frons-
 tium opportunitates, mitiorisq; cæli naturam & con-
 uersionum Solis maxime secuti rationem, frequenti-
 bus in locis ligneos pagos, ac mox illustria quædam
 oppidula condiderunt. Vnde postea coalescentibus eorū
 rebus, quum fortissimi quiq; cæteris præessent, re-
 giū nomen sibi ambitiosè admodum usurparunt, ut
 qui horrida uirtute censeferi uellent, & timeri à finiti-
 mis, quantum syluis tantum nudisq; rupibus impe-
 rarent. Aladoli finibus proxima est urbs Orpha, mira-
 bili fonte oris lepram sanante percelebris, quam non-
 nulli Edessam esse iudicant, quòd ibi adhuc extant mo-
 numenta Balduini, Latinis indicantibus literis. Is enim
 Gothifredo fratre Hierosolymisposito, Edessam præ-
 culari suo ductu captam, imperio tenuisse traditur.
 Nec multum inde distat Amida urbs uetus, quæ ho-
 die Caramida ab incolis uocatur, Mesopotamia uero

ita. Hæc hodie regio Tygri & Euphrate amibus in-
 clusa, Diarbecha dicitur. Aladoli autem nobilibus
 oppidum est, Maras, uti fas est suspicari, ita uocatum
 propter interfluentem è Calcæneo monte nitidissimum
 amnem, qui ex certamine Apollinis deuicti, Marsiæ
 nomen tulerit, multis poetarum carminibus celebra-
 tum. Cæterum Aladoius, postquam Selymum infesto
 exercitu fines ingressum appropinquare uidet, equi-
 tatum omnem (erant ad quindecim milia) è montibus
 in conuallem iustæ amplitudinis deducit, pedites, quo-
 rum magnum habebat numerum, à dextra ac leua oc-
 cupare montes iubet, ibiq; quum edita loca atque an-
 gustias pro se stare intelligeret: loco multum antea ex-
 plorato atque munito, hostis aduentum expectare con-
 stituit. Porro Selymus, quanquam locorum iniquitate
 perspecta, uictoriã multo suorum sanguine paran-
 dam uideret, quòd hostes nunquam sese apertissimis
 campis commissuros arbitraretur: iniquam tamen
 pugnandi conditionem subire non dubitauit. Itaq; Sy-
 nambassam eunuchum, quem interfecto ad Araxens
 Cassembassa Europæis equitibus præfecerat, quadra-
 to agmine, quòd extendere aciem, & cornibus uti non
 poterat, hostem inuadere, & primam eorum fron-
 tem percurrere iubet: ipse uerò cum prætorianis,
 atq; Asiatico equitatu subsecutus, subsidiariam aciem
 pugnantibus suis ostendit. Nec Aladolita sibi ac in
 oculis omnium pugnantis regi suo defuere, nanque
 emisis statim sagittis Turcarum impetum egregie iusti-
 uerunt, cominusq; districtis gladijs, & collatis equo-
 rum pastoribus, quum è superiore loco ingruerent,

tanta vi subeuntes propulerunt, ut ueteranus equitatus nihil iam multitudine aut uirtute sua proficere posse uideretur. Ab lateribus enim Turcæ propter loci angustias hostem circumire non poterant, & ab pedibus, qui utrinque latera montium insederant, & sagittarum nubem mediæ conualli superfundebant, uehementissime ledabantur. Selymus ubi uidet Aladolum, contra ac ratus erat, fortiter resistere, & magna ui contendere, cohortes sclopettariorū ex acie ac phalange sua detrahas, subsidio laborantibus mittit, ac simul lectissimos prætorianorum conscendere montē iubet. Quorum uim, Aladolitæ sclopettorum procella consternati, sustinere minimè potuerunt, extemploque effusi in fugam, notis tramitibus montes suos ac proximas syluas petiuerunt. Plurimum cædis in pedites fuit, qui, quum pulsum equitatum uiderent, & succedentibus prætorianis per arduos atque impeditos calles agrè in montē eniterentur, sicuti plerumque accidit, ut trepidos ac effugere conantes & crurium uigor, & solitæ uires, occipitis terrore animis, repente destituant: usque ad occasum solis in fugam acti, trucidatiq; sunt. Equites ipsi cum rege insuetos rupibus ac pernices equos nacti, paruo detrimento accepto, in ulteriora ac munitionum montium loca se receperunt. Aladulus post id factum, quod se omnibus rebus tanto hosti longè inferiorē intelligebat ducendum atque trahendū sibi bellū esse iudicauit. Itaque quū Turcæ passim incensis mapalibus abeuntes persequerentur, ipse in alios atque alios montes refugere, nullam pugnandi occasionem præbere, ac plurimum aspectibus locorum se tutari. Quibus de causis Selymus,

ne in sterili, aspera, ac ignota regione, si totis copijs insequi uellet, commeatus inopia laboraret, uel in insidijs prolaberetur, septimo die insequendi finem fecit. Castrisque idonea in parte eius regionis collocatis, Sinambasam cum expedita parte exercitus misit, qui allatis secum aliquot dierum cibarijs, cedentium uestigijs inisteret, & quantum celeritate ac bellicis artibus fieri posset, ipsum maximè regem sectaretur. Quum autem Selymus ex captiuis agrestibus quaereret, quanam uires, quæ eue consilia ad sustinendum bellum Aladolo superessent, reperiebat eum lectissimos quosque equitum ac peditum secum duxisse: cateramque agrestium turbam, ut solitudinem hosti faceret, decedere pagis iussisse, & statiuis castris apud quandam petram constitutis, quod magnam uim commeatus contulisset, non prius totis uiribus decertare uelle, quam hostem ad insuperabiles locorum angustias deduxisset. Eius consilij came esse causam, quod præfecti equitum consanguinei sui, cui Saxo uarogli nomen erat, maximè perfidiam timeret, à quo in ipsa pugna initium fugæ factum fuisse comperisset. Cuius defectionis atque odij signa ab isto dolore proficisci uiderentur, quod ipse patrem eius quondam propter affectati regni suspicionem per insidias interfecisset. Selymus his omnibus cognitis rebus, captiuis catenas detrahit, eos donis pollicitationibusque onerat ac dimittit, ut Aladoli præfectum adeant, & secretò redditis ei liberis atque muneribus, hominem moneant, ut in ea rerum occasione paternam cædem ulcisci uelit. Id si aliquo insigni facinore edito perficiat, eum & summam gratiæ locum apud se, & regnum quod Aladulus la-

tronum immanissimus obtineret, deceptorum. Agrestes ut præceptum erat, eius rei consilio cum Sinambassa communicato, paucos post dies mandata perficiunt, breuiq; præfectus & spe regni, & muneribus, quæ uindictæ cupiditatem exacerbant, ad amicitiam Selymi facile pellectus, quum suspectanti insidias Aladolo, omniaque exploranti aliter nocere non posset, cum magna parte equitum apud quos summam obtinebat auctoritatem, ad Sinambassam transfugit, à quo postea alij atque alij ex his qui remanserant, propofuis præmijs ad defectionem sollicitati sunt. Circumuentis his malis Aladulus, qui ut sui ad Turcas deficerent, fieri posse non putarat, reliquam spem salutis in fuga posuit. Sed illi paulò post fugientem per asperos montes, antris nekoribusq; se occultantem, Sinambassa & Saxouaroglis persecuti, specu abditiu monstrantibus indigenis eruerunt. Aladulus ad Selymum perductus, in custodia paucos post dies interficitur, caputq; eius, ut omni us ludibrio foret, per totam Asiam circumlatum: ac mox quoq; in testimonium partæ uictoriæ Venetias ad senatum foeda ostentatione transmissum est. Occiso Aladolo, Selymus eius regnum in prouinciæ formam redegit diuisitq; in tres præfecturas, quæ totidem Sanziachis, Turcarum more tribuerentur, sic tamen ut Saxouaroglis omnibus præfesser: cui cuncta præter regium nomē concesserat. Ipse relicto Sinambassa, qui reliquum æstatis in his locis moraretur, ac demum constitutis prouinciæ rebus, ut ad Iconium in hyberna concederet, modico comitatu Byzantium reuersus est. Nam dum Hysmaclis & Aladoli bello in Minore Armenia implicitus

esse diceretur à Pannonijs finitimam Mœsiæ prouinciæ partem incursionibus uastari audierat. Quibus de caujs, ne Samandriam amitteret, quòd situm ad Danubij ripas, Mœsiæ Thraciæq; propugnaculum, propter magnam eius loci opportunitatem existimatur, octomilia equitum instruxit, qui duce Iunusbassa (is tum Illyricæ Bosniæ præfectus erat) Sauum flumen transirent, & in Croatiam ad Cetinum usque, per Illyricum penetrarent. Aliam uerò Turcarum manum improuisò Danubium ratibus transuectam, ulterioris Pannoniæ fines populari iussit, ut uno tempore Pannonij incipienti belli periculo distracti, rebus suis timere cogerentur ac simul doceret, quæ uires & quantæ facultates ad belandum Othomannis forent: ut pote qui magni interesse, & tum, & in reliquum etiam tempus ad perterrendos suspendendosq; Christianorum animos arbitrarentur, si tot tantosq; exercitus commodè expeditiq; alere & diuersissimis terrarum regionibus grauisima bella se gerere posse felicibus ausis ostendisset. Exitu eius anni Selymus, quum Pannonios duplici incursione repressisset, hyemem quæ proximè secuta est, maioribus quam unquam antea apparatus belli intentus, Hadrianopoli Byzantijsq; transiegit. Enimuerò potentissimos Septemtrionis reges finitimos suos, Maximilianum Cæsarem, Vladislaum, & Sigismundum celeberrimo conuètu habito, in colloquium deuenisse, & coniuratione facta, inductisq; Germaniæ, Pannoniæ: ac Sarmatiæ gentibus, contra se ingens bellum parare audierat. Sed postquàm per certos speculatores, quos magno sumptu in omnes Europæ partes dimittebat, ac obuersari in aulis regum

& cuncta diligenter explorare iubebat, renunciatum
 est concilia illa Christianorum, nihil præter magnificas
 conciones, sumptuosasq; conuiuia certantium inter se
 regum, & procerum habuisse, uano solutus metu, rursus
 ad Orientem se conuertit. Ne tamen absente se ali-
 quod incommodum acciperetur, si fortè Christiani re-
 ges ex discessu suo atq; exercituum aliquam ad geren-
 dum bellum occasionem arriperent, finitimas provin-
 cias ualadissimis præsidijs confirmauit. Quanquam si-
 ret Sigisnuudum proprio bello distineri, quòd Mosco-
 uite Lithuaniam etiam, tum nouis incursionibus ex-
 gitarent, & Casarem atq; Vladislaum intelligeret, ni-
 hil aduersum se eo præsertim tempore molituros, quo-
 rum alter ætate grauatus, ac aruinæ pondere supra-
 ualitudine conflictaretur, alter inopportuna Ferdinandi
 regis morte, noua omnib. bellorū materia præberetur
 magnis cōparatis exercitibus, aduersus Gallos ac Ven-
 tos Italiæ totus immineret. Itaque Solymanum filium
 egregie indolis adolescentem, cum iusto propè exerci-
 tu, ut Græciam Mœsiamq; tuetur, Hadrianopoli relin-
 quit, Pyrrhumbassam magni consilij ac eximie uir-
 tis ducem, Byzantio præesse iubet. Natione hic erat Ci-
 lix, & sanguine Mahometano progenitus, quod mira
 uideri potuit, quum alioquin purpurati ferme semper
 ex Christiana progenie deligantur. Chersoglim uero
 cui uni plurimum ob ueterem beneficij memoriam fide-
 bat cum copijs ad Prusiam in Bythinia collocat, clau-
 semq; quam magna impensa & singulari studio parauit
 ante deduxerat, atq; exornauerat, Zaffero eunuchum
 tribuit. Ipse paucos Byzantij moratus dies, ut tyronem

qui in prætorianos legebatur, inspiceret, ab ea urbe
 proficiscitur, & in Lycaoniam ad ueteres exercitus
 peruenit. Quòd quū uenisset, cognoscit Cæpsonem Gau-
 rium, magnis copijs tota Aegypto Iudæaq; deductis, in
 Syriam descendisse, eumq; profiteri se præsidio Persi-
 cis rebus futurum, persuasurumq; in Ciliciam infesto
 exercitu, si Sophus Hysmael socius atque amicus rex,
 Turcarum armis oppugnaretur. Quibus rebus Sely-
 mus uehementer cōmotus, ne si ipse ad Euphratē pro-
 grederetur, propinquus hostis à tergo nudatam præsi-
 dijs Asian per Amanū irruperet, Iconij subsistit, pro-
 tinusq; ad Campsonē legatos cū muneribus mittit. Cu-
 ius legationis principem locum obtinebant, Iachis uir
 militaris, & Gadilecher maiore sacerdotio, & sacra-
 rum literarū cognitione insignis. Hic postea huius bel-
 li cōmentaria conscripsit, quæ nos Italico sermone do-
 nata perlegimus. Summa legationis fuit, ut Cæpsonem
 oraret, & quam subiectissimè deprecaretur, ne sibi no-
 cere uel impedimento esse uellet, quo minus Hysmaelē
 bello persequeretur, qui tot tantasq; Asiæ calamitates
 intulisset, inductisq; nouis superstitionibus, Mahome-
 tanæ religionis certissimas leges deprauare dilacera-
 req; contenderet. Quòd si ille persisteret, & nullis con-
 ditionibus flecti posset, darent operā, ut uires atq; eius
 consilia diligenter cognoscerent: & quam primū ad se
 reuerterentur. At Cæpson, tametsi ætate ingrauescen-
 te & florentibus rebus suis, tranquillitati atq; otio po-
 tius quam armis, uel alienis contentionibus sibi studen-
 dum esse arbitraretur, multis tamen de causis, profes-
 sionem illam & expeditionem necessariam existima

bat: utpote qui multo antea Selymum propter nefariam hominis crudelitatem plurimum oderat, atq; ob eam causam, ut fœdus quod sibi cum Baiazete iniret debet, cum eo renouaret, nunquã adduci potuerat: et tum maximè audaciam eius prosperis fortuna successibus longius prouectam reprimere frænareq; cuperet, qua ille tantam sibi potentiæ atq; uirtutis opinionem, secundissimo rerum cursu uendicasset. Siquidem Selymus, Taurisio capto, uictis acie Persis, Aladolo superato atq; interfecto, et magnus et formidolosus effecerat. Nec deerant qui eum alterum ferè Alexandrũ interpretarentur, quod à sinentibus dormitantibusq; cæteris regibus, totius orbis imperium sibi animo deuouaret. Sed Campsonem maximè impellebat Syriæ primis, et totius mox amittedi imperij metus, quo nullum acrius tekum ad excitandos suspicaces regum animos reperitur. Quando ea provincia superbo atq; impotenti Mamaluchorum dominatu oppressa, ob idq; infida Aegyptijs regibus, si aliquo infelici prælio contusa Persarum uires forent, ad Turcas finitimos prouinus defestura uideretur. Ob hæc Cãpsan ab initio Persarum legationibus sollicitatus, cum Hysmaele fœdum amicitiamq; percussisset, Aladiniq; Achomatis filij miserimi adolescentis calamitate permotus, in animum induxerat, suis atq; Hysmaelis uiribus, Asiã, Græciãq; exturbata illa immani bellua posse liberari. Aladinum enim, quem patre apud Horminium interfecto, ad Campsonem profugisse docuimus, in Memphitica aula lachrymis, et squallore miserabilis, tres annos uersam fuerat, et ad uindicãda tot scelera, Mamaluchoru an-

mos. Interfusus Selymum patruũ omnibus artibus concitabat. Peropportunè etiam Aladoli filius natus maior, florenti ætate iuuenis, orbatus patre, et in simili quoq; miseria, regno fortunisq; omnibus exutus, quã Memphim confugisset, tanta ira atq; indignatione omnium mentes ex atrocitate noui sceleris inflammauit, ut Mamaluchorum principes Campsonem ultro adirent, obsecrarentq; ut bellum suscipere uellet. Quod si ipse senectã inualidus obire ducis munia grauaretur, ipsos per se bellum gesturos, et sceleratissimi hominis audaciam repressuros esse testarentur. Erant Mamaluchi non tantum uirtute, ut qui robore corporis, equitandi peritiã, et armorum genere præstarent: uerum etiam magnitudine animi atq; opibus Turcis hominibus minimè comparandi. Sed in primis meminerant se à duce Caibeio ualidissimos Turcarum exercitus in Cilicia, semel ad Adenam, iterum ad Tarsum, per exigua manu prosligasse, Mesithe Paleologo, et Chersęogle Baiazetis genero ducibus captis. Vnde sibi ex ea uictoria tantos spiritus, tantã arrogantia animorũ uanitate desumpserant, ut sibi unis præcipuã rei bellicæ laudem deberi, ac neminè esse in terris, què armis superare nõ possent, existimarent. Mamaluchi ferè omnes, Getæ, Zinchi, Bastarnæq; sunt nati in Põto, et circa Mæotiã, ab ea præsertim parte, qua Corax amnis in Euxinũ effunditur. Regionè recenti uocabulo Cercassiã uocant à Cercitis populis, qui in Colchidè uergunt. Hos Valachi antiquitus Mysi, qui Isro adiacent, et Tartari, qui Tauricã ad Dromõ Achillis inhabitant aliq; suntimæ gentes, Padolij, Sarmatæ, ac Roxolani, ab

uberibus matris raptos, alijsq; exceptos casibus, mercatoribus uendunt, à quibus postea delectu habito, si qui eorum corporis & uiriu indole, uel animi uigore præstiterint, nauibus Alexandriã, atq; inde ad Mæphiticum regem perducuntur. At Mæphi uetere gentis instituto, lanistis statim præceptoribusq; traduntur, qui magna cura ludo inclusos erudiunt. Vbi autè per ætatem arcum fortius tendere, sagittas emittere, digladiari, hasta clypeoq; scienter uti, equum in gyros flectere atq; acrius incitare didicerint, tunc stipendia facere incipiunt, lectiq; in prætorianorum numeru ad equum rescribuntur. Qui indociles ignauiq; fuerint, fortibus perpetuo seruiunt. Ita quu in una militari uirtute cuncta posita, honores, præmia, magistratus, manifestè cõspiciant, tanta omnes diligentia tantoq; ardore certatim militiæ studijs uacant, ut connixi, per gradus sæpenumero nudi sordidissimiq; ab initio serui, ab infimis equitum ordinibus, ad supremam principatus fortunam euaserint. Mamaluchi Christianæ religionis defectores sunt omnes, à captiuitate Mahometanis iniuncti sacris. Nemo enim Mahometano uel Iudeo patre genitus, in equitum numeru legi potest: propterea ad Mamaluchorum filios equestris dignitatis iura non transeunt, quanquã illipaternã supellestilẽ, prædia, ac domos hæreditate consequantur: qua etiam ratione ad filios Sulthanus imperiu non trãsmittit. Vnde è nostris quoq; prouincijs perditæ uitæ homines, damnatiq; iudicij eò confugiunt, qui statim eiurato Christi cultu, de cisisq; præputijs, si bello idonei fuerint, ad amplissimos honores prouehuntur: sicut ætate nostra in Tan-

garibardino uidere licuit: qui Hispani nauis filius, uirtute atq; ingenij artibus tantu sibi authoritatis ac diuitiarum comparauit, ut cuncta propè cõsilijs suis apud Campsonem administraret: et ad Baiazetcm, Senatũq; Venetam missus grauiissimarum legationu munere fungeretur. Ad extremum tamẽ Deos sui sceleris ultores sensit, quum inuidia atq; æmulatione procerum gradu pulsus, & coniectus in carcerem, miserrimus in pedore atq; compedibus expirarit. Neq; mirum esse debet, si Mamaluchi ad eas opes, atq; eam uirtutis estimationem perueniant, quum Syri atq; Aegyptij ab his miseranda oppressi seruitute, neq; arma tractare, neq; equos alere permittantur: neq; ullis adhibeantur consilijs. Magnitudine etenim tributorum facti inopes, et quotidianis equitum iniurijs exagitati, mercaturæ mechanicisq; artibus & agriculturæ se dedunt. In hos eadem omnia sunt iura, quæ dominis in seruos. Nam uulgo regij equites insolentius, quam cuiquam credibile sit, miseros indigenas contumelijs atq; uerberibus afficere, bona omnium, ut lubet, prædæ loco habere: uxorcsq; eorum & liberos illata ui constuprare consueverunt. Aegyptij trecentos fere annos enumerant, ex quo ipsi liberi ac nobiles, magno fortunæ ludibrio, uilissimis mæcipijs seruire coacti sunt. Quomodo autem libertate imperioq; exciderint, satis latè mōstrabitur, si quam uarijs bellorum casibus nobile illud imperium iactatum sit, distinctè retulerimus. Aegyptus post iterum Romani nominis, Constantinopolitanis imperatoribus cecit. Sed non multis inde annis, Aegyptij, quum sibi omni tempore à Græcis superbe auarèq; im-

peritatum existimarent, euocatis in auxiliū Saracenis atq; ea ui Græcis subinde expulsi, Caliphū Saracenorum ducem sibi regem delegerūt. Is à Mahomete pseudopropheta, qui Mahometanæ superstitionis nouus ex Arrij secta & Iudaica disciplina commixtas leges Orientis gentibus dedit, originem ducebat. A Caliphosæteri reges, qui eum uaria successione secuti sunt, omnes ueluti repetita Ptoleæorum consuetudine, Caliphi nomen acceperunt. Vltimus regum eius nominis in id tēpus incidit, quo Christiani, Gothifredo & Boemundo ducibus, Asiam ac Syriam uictricibus armis peruagati, Hierosolymitanum regnum condiderunt. Is ab Almerico, qui Hierosolymis Balduino successerat, armis laceßitus, quum tantam belli molē agrè proprijs uiribus sustineret, à Sulthano Syriæ rege auxilia res copias, & Sarracōnē in primis fortissimum ducem accepit. Sed Sarraco tam infidus quā impiger, repressis Almerici conatibus, Caliphum nihil tale expectantē custodiē tradidit, regnumq; occupat. Exinde postea Caliphi amisso rerum imperio, sacris tantum profuerunt: penes quos confirmandi regis potestas erat, si cuti à pontifice maximo Romanos Cæsares diademate insigniri inueterata consuetudine uidemus. Sarracōni filius successit nomine Saladinus, qui Christianos in Syria & Palæstina sapius acie profligauit, & ad extremum afflictis eorum opibus, Hierosolymitanum euerit imperium. Post Saladinum, qui moriens fratri regnum reliquit, plures filij nepotesq; ex eadem progenie Aegyptum usq; ad Melechsalā tenuēre. Melechsalā

liberorum

liberorum regum postremus, cum Christianis continenter bella gessit. Qui quum ueteranos, ut accidere tot prælijs fuit necessarium, & fortissimos suorū amisset, Aegyptiorum ingenijs atq; opibus suis diffusus, noui generis auxilia ex uenalijs seruis sibi comparauit. Tartari enim Scythica gens sub id tempus Armeniam atq; Asiam per Cassias portas inuaserant, Comanēsq; populos, qui ad Cappadociam pertinēt, prælijs uictos iure belli sub corona uendiderant. Ex his Comanis, Melechsalā egregiam manum haud magno coemptam pretio in Aegyptum traduxit, & militaribus armis instruxit. Quorum fortissima opera usus, non solum postea regni fines egregiē tutatus est, sed & Ludouicum Gallorum regem ad Damiatam, quæ Heliopolis sine Pelusium fuit, statiuus in castris obsedit: & mox memorabili prælio superatum uiuum cepit. Sed non multo post Melechsalā conspirantibus seruis, in ea uictoriae felicitate trucidatus est, promptissimūq; Comanorum Turquemenius, imperium & Sulthani nomen arripuit. Verūm Turquemenius, dum ex eo fastigio pristinae conditionis oblitus, conseruos, qui principatum detulerant, elatiore animo despicit, à Cotho pariter Comano equite domi obruncatur. Cothos eodem impetu & rex & imperator ab exercitu salutatus, quum in Syria Tartaros ab Hyalone relictos latē cecidisset, simili quoque oppressus fraude concidit: summūq; imperij interfectori eius Bandocaderi delata est. Fuit armis insignis Bandocader: eiusq; ductu Comana seruitia Ricardum Britanniae regem, & reliquas Christianorum copias tota Syria depulerunt.

Post Bandocaderem, qui ueneno sublatus est, Elpis, et post eum Melech Vstrephus imperio potiti sunt. Quorum alter Tripolim Christianis ademit, alter Ptolemaidem, quæ una omnium reliqua ciuitas Christiano praesidio tenebatur, magnis copijs adortus expugnauit. Secundum eus longa serie plures eius conditionis uirifortes rerum imperio potiti sunt: quorum nomen obscurius fuit, quod præclaræ eorum res gestæ nullis literarum monumentis ea tempestate mandarentur. Sed patrum nostrorum memoria Caitbeius opibus et belli gloria longè clarissimus fuit, qui accepta per manus à maioribus disciplina, diligentius ac liberalius, quom quiscquam antea serulem militiã adauxit, et excoluit: ita tamen, ut graui cura subseruorum multitudini prospiceretur. Qui paulò ante, cõiuratione facta, atq; arreptis armis, ipsi regi, et equitibus dominis suis difficile ac periculosissimè bellum conflauerant. Hic est ille Sulthanus, qui, quũ principes Christianos, ut quosq; magnificetia atq; animi uirtute præstare audierat, singulari beneuolentia prosequeretur, inter cetera munera Camelopardalem admirandæ altitudinis animal, Laurentio Medici Florentiam misit. Is Turcis in Cilicia superatis, et Persis qui è Mesopotamia Syriam inuasferant, magna uirtute repressis, domitis quoq; Arabibus, ad Mechem usq; ultimosq; Felicis Arabiae terminos promotis armis, Maximi cognomen adeptus, trigessimotertio imperij anno uita excessit, sub id feritèpius, quo Galli ad Tarrum cum Venetis conflixerunt. Mortuo Caitbeio, Achardinus et Cãpsomia, qui summos magistratus obtinebant, quũ magnis inter se opibus

bus de principatu funestissimè contendissent, et ductis in factiones Mamaluchis, cuncta tumultu atq; armis miscuissent, Mahometo Caitbeij filio usurpãdi imperij occasionem præbuerunt. Sed biennio post Mahometes, qui contra leges et ueteris instituti consuetudinem, paternam sedem inuasferat, à Cercassio inter epulas obruncatus est. Ipse Cercassius, quod publicam seruorum causam respexisset, et ius dicendi regis atq; obtinendi imperij Mamaluchis restituisse uideretur, Sulthanus summo omnium fauore salutatur. Hũc Giapalatus, qui Damasci Syriæq; præerat, Memphim cõiunctu profectus, regali fastigio deturbauit, et coniecit in carcerẽ. Giapalatũ autè crudeliter atq; auarè imperrantè aduersæ factionis Mamaluchi, duce Tomõbeio expugnata regia cõprehenderunt, et in arce Alexandrina custodie tradiderunt. Eo confecto negotio, Tomombeius Giapalato suffectus est. Is quũ initio statim principatus nihil antiquius duceret, quam Giapalatũ, quem ipse clã strangulari iusserat, immanitate, auaritia, atq; omnibus sceleribus superare, breui tempore tantũ sibi odiũ concitauit, ut publico cõsilio Mamaluchi eum extẽplo capiendũ puniendũq; decreuerint. Ita Tomombeius octauo imperij mense, quũ obsessus in regia fugã per cuniculũ desperata salute moliretur, ab amicis Giapalati contrucidatus est. Occiso Tomõbeio, auale proceres, ut cruentissimis Mamaluchorũ seditionibus occurrerent, quibus ad internitionem propè eorũ nominis per quatuor annos fuerat dimicatum: Campsoni Gaurio homini iusto et forti atq; in primis minime ambitioso imperium detulerunt. Is recenti tot re-

gum calamitate perterritus, quos paucis mensibus ex-
 tiabili ambitione cecidisse meminerat, quum inuito si-
 milis procerum ac militū humeris altē sublatus, in re-
 giam deferretur, abnuere imperium ccepit, reluctariq;
 demum grauitē, & se tanto sustigio imparem dicere.
 Demum obortis lachrymis amicos ac principes depre-
 cari, ne se priuata contentum uita in manifestum uite
 periculum conijcere uellent, quando neq; pecuniā ha-
 beret expeditam ad donatiuum militi persoluendum,
 ut ceteri consueuissent, neq; tantū consilij atq; aucto-
 ritatis, quantum necesse foret ad frangendos seditione-
 rum impetus, in ea rerum omnium confusione esset ha-
 biturus. Contrā proceres monere hominem, ne presen-
 tis fortunæ occasionem stulta obstinatione animi, ina-
 niq; modestia negligere uellet, capefferet rempublicā
 affectam intestinis malis labantemq; atq; ipsum regū
 nomen, quod uno omnium studio sibi deferretur. Po-
 streinō omnes iureiurando polliceri, se neq; manu, ne
 que industria, neq; opibus ei ad sustentandam regim
 dignitatem esse desituros, militesq; non antē petiu-
 ros donatiuum, quā ex regijs uectigalibus provin-
 ciarumq; portorijs, publicani & quaesitores exactam
 publico nomine pecuniam coegissent. Quibus confir-
 matus adhortationibus Cāpson, se regē salutari equo
 animo patitur: administrandi imperij curam suscipit.
 Is postea quum decies centena milia aureorum num-
 mūm militibus donatiui nomine diuisset, & singulari
 eius moderatione exiniam de se probitatis atque pru-
 dentie præbuisset opinionem, tanta industria, paucis
 qui res nouas moliebantur ueneno sublatis, turbatum
 agitatūq;

agitatumq; ciuilibus procellis rerum statum compo-
 suit, ut per sexdecim annos Syria, & Aegyptus nun-
 quam tumultus uel belli nomen audierint. Dignus pro-
 fectō Campson felicitis atq; optimi nomine, si qui tam
 bonam pacem tranquillitatis & opulentie plenā egre-
 gia uirtute condiderat, conquiescere, atq; otium pati,
 quā sumptis temere armis belli fortunam periclitari
 postea maluisset. Igitur Iachis & Cadelescher Iconio
 profecti ad Campsonem, is tum ad Orontem amnem,
 qui hodie Farfar dicitur, habebat castra, paucorū die-
 rum itinere peruenerunt. Quibus liberaliter magis,
 quā amicē, uel humaniter susceptis, aliquantō post,
 quum senatus in prætório datus esset, ipsiq; demissa
 oratione mandata exposuissent, Campson in hanc sen-
 tentiam respondit. Veterem esse Sulthanorum consue-
 tudinem, quod principem in religione locum obtineat
 Mahometanus reges, populosq; omnes in pace, cuius
 ipse in primis semper fuerit studiosus, omni cura atq;
 industria cōtinere: Proinde se in Syriā prouinciā suā
 uenisse armatū, ut pacē Selymo persuadeat. Quod si in
 ea inferēdi belli pertinacia persistat, atq; Hysmalem,
 quē fœderis atq; amicitie necessitudine sibi coniunctū
 sciret, oppugnare pergat, se dignitati suæ ac existima-
 tioni cōsulturū: nec passurū ulterius, ut unius insolentis
 ambitiosiq; hominis libidine ac furore, humana di-
 uinaq; omnia permisceatur. Nouisse se iam pridē Sely-
 mi ingenium, quā uastū quā atrox, quā inquietū
 foret, postquam Baiazete patre optimo, tantæq; uir-
 tutis fratribus, ac tantæ spei atq; indolis septem im-
 puberibus cōsanguineis per summum scelus enecatis,

totiq; amicis, ac fortissimis ducibus crudelissime trucidatis, immanitati atq; audaciae nunquam finem uel modum imposuerit. Propterea Selymo denunciarentur, ut atq; extremam esse pacis conditionem, si ab Hysmaelii prouincijs abstineret, et Aladoli filio pateruum restitueret regnum: quod in Sulthanorum clientela ac fide semper fuisset. Id si faceret, ut recte facere deberet, propter suam gratiam atq; amicitiam, quae ei maximo usui atq; ornamento esse posset, ipsum longe maiorem ex tuta pace, quam ex ancipiti bello laudem esse relaturum. Legati tamen si Selymum non destitutum incepto, aut arma positurum ulla periculi denunciatione intellegebant, tamen quo maturius dimitterentur, et de repente Campsonis aduentu ad Selymum celeriter nuncium perferrent, dixerunt sibi magnopere pacem placere, sperareq; se iustis adhortationibus flexuros animum Selymi: quoniam aditum ad intima eius consilia, et summam ad persuadendum auctoritatem haberent: ac facile futurum, ut ea incendiarii initia opprimerentur, quae integris adhuc rebus nondum ueram belli flammam concepissent. Ita cum muneribus dimissi continuato die ac noctu itinere, ad Selymum, qui Caesarem peruenerat, redierunt. Campson quoq; promotus ab Oronte castris in Comagenem uenit, et ad Alepium celeberrimam urbem consedit. Eam ex ruinis antiquae Hierapolis aedificatam ab Alepio Iuliani Caesaris praefecto, qui in ea prouincia praeclearas bello et pace res gesserit, et nouae urbi nomen indiderit, pluribus coiecturis existimamus. Proxima est Singa ann, qui e Pierio monte per Comagenem tortuosus et leuis

hanc

haud magna aquarum molem trahens, in Euphrate euoluitur. Hanc urbem Hyalon Scytharum rex ea tempestate, qua Christiani cum Aegyptijs regibus, de Syria et Iudaea possessione decertabant, quum tota Asia uastata tem fecisset, resistere ausam expugnauit, et incendit. His tamen ruinis etiam deformata, propter magnam loci opportunitatem, frequenti mercatorum concursu incolitur. Vix enim quinque dierum itinere ab proximo Syriae littore distat, ubi Tripolis et Berytus emporia: finitimaeq; est Turcis ac Persis, unde Orientis opes quas gentes hinc, Amano Syriam ab Cilicia dirimente, illinc Euphrate finiente Mesopotamiam, amplitudine imperij ad Byrtham urbem Sulthanus attingit. At Selymus, quum per legatos qui cuncta diligenter Aegyptijs in castris explorarant, de aduentu numeroq; hostium, simul et de Campsonis arrogantia, qui sibi ad hoc tumide atq; insolenter praescriberet, certius cognouisset, alia ratione ac instituerat, bellum sibi gerendum existimauit, et neq; tutam fore profectionem rebatur, si oblato nouo hoste in Armeniam cupidius penetraret, neq; suae dignitatis esse stituebat, ad superbi uanissimiq; hominis nutum desistere incepto, expeditionemq; dimittere, quam tanta impensa, tantoq; studio parauisset. Igitur in ancipiti negotio egregium ac necessarium ab animi magnitudine consilium capit, simul ut se recta, ut constituerat, aduersus Persas progressurum, impedimentaq; et copiarum partem, ut certior eius consilij fama ad Campsonem deferretur, Suasiam urbem praemitit (haec olim Sebastia fuit) Sita est in sinibus Hysmaelis, ubi Euphrates Tauri montis occursum fractos, ac mox rapido aquarum

impetu uictor, perruptis uallibus in Mesopotamia descenditur. Ceterum conuerso in dextram itinere, transcendere Taurum montem, & celeri in Comagenem irruptione facta hostes imparatos adoriri constituit. Inque concionatus apud prætorianos noui consilij rationem exponit, docetq; facilem atq; expeditam esse uictoriam, si adhibita celeritate, priusquã retrocessisse ab Aegyptijs sentiantur, eniti in aduersa montium iuga, atq; eas itineris difficultates ingentibus animis superare uellent; neque inani timore adducti uana Mamadachorum nomina horrerent. Interisse enim iam pridem eius gentis robora, illosq; ueteres equites, qui Caibem duce aliquid existimationis ac nominis militie meruissent. Occursuros tantum in acie splendidos quosdam equorum domitores uerius quàm milites, qui scitè ad spectantium uoluptatem ludicra arte prestigiari in equis sciant; depugnare uerò & uulnera ferre non possint: ut qui longa pace ac luxu, urbanisq; delicijs corrupti, nuquam castra uel armata hostium aciem uiderint, nunquam tubarum sonum nisi in ludis atq; spectaculis audierint. Proinde eos nulla tormetorum copia instratos, nullis peditum uallatos praesidijs contemnerent, et sicuti sacrarum legum, ac religionis interpretes, sacris ritè peractis, omnia prosperè cessura pronunciasent, ita ipsi spe pleni atq; alacres ad certam de superbo hoste uictoriam proficiscerentur. Solere enim Deos in bellis causa praesiterint, certam uincendi occasione proponere. Ceterum superare hostem, potiriq; uictoria in dextris eorum situm, qui quam pro decore gentis, a

salute imperatoris occumbere, nihil in tota uita pulchrius atq; praestantius existimarint. Prætoriani alacri fremitu inter ordines suborto, statim acclamauere, duceret ac raperet quod uellet, se cunctas forti audacia per uafiros locorum asperitates, omnesq; labores ac belli incommoda equisimè toleraturos. Ergo Selymus exploratis per montanos homines itineribus, tres semitas traducendo exercitui destinat, adhibitaq; triplici Asaporum atque incolarum manu, qui angustias repurgatis callibus aperirent, confragosa quæq; & inaequalia itinerum transuehendis tormentis communiri & exequari, asperioresq; transitus quã iumenta ducerentur, subituro opere consterni iubet: Ac simul ut milites ad laborem accenderentur, donatiuum illis ex praesenti pecunia pollicetur, qui in traducendo tormentorum apparatu extraordinariam operã nauassent. Vnde mox tormenta omnia, quum minoris generis essent, nec maiorem medico malo pilam ferrent, facili tractu impulsuq; humeris militum per iuga & conualles transuecta sunt, factum est incredibili studio militum, qui nouo bello aperiri sibi ad praedam opulentissimas prouincias uidebant, ut quinque tantum diebus in eo labore assumptis, omnis exercitus cum impedimentis & curribus superato Tauri dorso in Comagenæ cãpos descenderit. Neq; enim Taurus, ubi Aman montis nomen assumit qui locus sermè medius est inter Euphratem secantem Tauri iuga atq; Istickum sinum, qui hodie Aiaccius dicitur, ascensu arduus est, uel insuperabilis, mitescit namq; quum extenuatus ad mare prouehitur, & se multis in locis colèdum atq; habitandum praebet Cilicibus Mon

tanis, asperisq; hominibus duro labori assuetis, qui hodie Caramanni appellantur: Ea uox nigri montis accolae significat, quod Amanus ab exustis cautibus procul nigrescere uideatur. Saxouaroglis Aladoli proditor, quem paulò ante Selymus euo cauerat, ut statim in hostium fines descensum est, cum ualida suorum equitum manu regionem omnem, quæ ad Amani Tauriq; radices pertinet, celeri cursu percurrit: ut simul ubi nam Campson cum exercitui cõstitisset, ex incolis captiuisq; cognosceret, obfessisq; itineribus, quantum equitum diligentia effici posset, prohiberet, ne de Selymi aduentu ad hostes fama deferretur. At Campson qui uanitate atque superbia inductus, sola auctoritate, atque amplitudine nominis terreri Selymum, et ad præscriptum coherceri posse putauerat, non prius adduci potuit, ut Tauri culmina transmississe hostes crederet, quam eorũ castra, in quæ supra centum milia armatorum erant, bidui tantum itinere abesset nũciatum est. Ita ignarus belli, improuiso metu territus, quum in ipso tanti discriminis negotio consilium capere cogeretur, ut qui suus atq; hostiũ uires tum primum expederet, fluctuare animo cõcepit, aestuandoq; uehementer modò in spem erigi modò metu ac pudore agitari: Pstoremò decoris, atq; salutis suprema cura anxius, hæsitare, num cedere in istis rebus, ingruentibusq; procellis, et detrectato certamine in pacatiora refugere præstaret, an forti animo consistere, atque ipsam iniqua etiam conditione prælii fortunam periclitari, quando longè honestius foret maiorum exemplo, qui armis atq; ausu partum imperium sibi tradidissent, armatum egregie mortem oppeteri,

quam

quàm propagatum per trecentos amplius annos eius militiae decus turpi atq; insolita fuga descendere uel seipsum uideri nimio uitæ desiderio septem et septuaginta annorum ætatem dignitate atq; omni existimatione spoliati, dedecori ac sordibus seruare uoluisse. Erant et ducibus qui tuta consilia speciosis anteferrent: et ante alios Iamburdus cognomẽto Gazelles, magni Caireij alumnus, uir fortis et militari prudentia insignis, qui Amani, Apami, etq; præerat. Is sicuti cum numeroso uetereq; hostiũ exercitu tantulis copijs confligere calamitosum arbitrabatur, ita expedito agmine retro cedenũ, et sedem belli ad Damascum deligendum esse differebat: quando pedestris et curruum impedimentis tardus ad insequendum Turcarũ exercitus, tutum et facilem receptum daret. Interea accitis in supplementum ceteris omnibus Mamaluchis, qui in Iudæa atq; Aegypto in præsidijs forent, proximisq; Arabibus mercede conductis, in hyemem trahi bellum, atq; hostem difficultate conuictus expugnari facile posse: nec cessurum continuò Alepum minora tantum tormenta trahẽtibus, si uel mediocri præsidio firmaretur, uenturaq; subinde è Mesopotamia Persarum auxilia: ipsumq; Hysmaelem Sophum, cognito Turcarũ itinere, in minorem Asiã irrupturum: nec desuturos Christianos, qui è Cypro Rhodog; in Iulis, aduersus communem hostem aenea tormenta subministrarent, si legationibus adirentur. Quibus comparatis, ex æquatisq; uiribus, non temere postea, si confligere et summæ rei aliam subire adeò pulchrũ existimaret, in acie esset descensurus. Ceterũ grauissima bella, quæ initio uehemẽtes, re

pentinosq; impetus habeant, prudenti aduersariorum cunctatione interposito moræ spatio elanguescere cōsueuisse. Proinde fortunæ periculū facere ne properaret: quando errata bellorum, quæ sepius ducum inscitia temeritateq; proueniunt: lugere, ac serò detestari optimi quiq; possunt: restituere autē atq; corrigere, nec Diū quidem immortales queāt. Mouerat Campsonem, & plerosq; alios opportuna & graui senectūta Gazelles, sed quo minus uera audirentur, militaris fremitus, & stulta Mamaluchorum alacritas Campsonis auribus officiebat. Il enim, quū certiora de aduentu Turcarum audissent, incredibili lætitia totis castris exultare, gestire præ gaudio, atq; inter se gratulari quōd ostendendæ uirtutis, ac paræ laudis tempus uenisset. Usq; illam tam diu exoptatā occasionē tenerent, qua Campsonem imperatorē supra titulos & celeberrimā Cæsaribei famam suscipisq; hostibus essent elaturi. Nec deerant ex principibus qui adulatione, inaniq; iactantia memorando, quanta cum gloria ad Tarsum ingentes Turcarum copias nullo propè labore cæcidissent, factilem atq; expeditā de ipso hoste uictoriam esse prædicarent. Sed in primis Cayerbeius Atepi & Comagenæ prouinciæ præfectus, qui postea perfectō bello, persidiæ meritis ad summos honores euectus est, quū de studio, uirtute atq; ardore Mamaluchorum magnificè loqueretur, quæ de apparatu numeroq; hostium uulgauerant, eleuare uerbis, & saluberrimi consilij rationes euertere properabat. Erat enim Cayerbeius haud obscuris de causis Campsoni insensus, quōd ipsius fratrem auctoritate & formidandis opibus clarum, aliquot an-

te annis

te annis Cæpson ueneno sustulerat. Vnde postea Cayerbeius, quum sibi etiam cauēdum existimaret, & se ipsdem quoq; insidijs petitem suspicaretur, uocatus Memphim de more ad procerum conuentus peragendos, si mulata ægritudine, regio edicto parere noluerat: quæ res haud mediocriter regiū animum exulcerauit. Sed Campson tacita iracundia tempus opperiebatur, quo hominem præferocem oblitum conditionis, ac insolentius aduersum se ueluti è proprio regno in præfectura agentem capere atque interficere posset. Id commodè perfici posse uidebatur, si ipse occasione belli, ut tum acciderat, uel simulatione ad eundem Euphratis Hieropolim ueniret. Mos enim erat ueteribus Salthanis, non prius se regio nomine uel militari laude dignos existimare, quam ut proximè fecerat Cæsarbeius, productis ad Euphratem copijs, apud Byritham emporium, quod in ripa & antiquum nomen & celebritatem adhuc retinet, consedissent: ac solenni pompa equum ad potandas profluentis undas spectante exercitu in amnem adegissent: ut qui ea cærimonia intelligi uellēt se quā latissimè imperitare, ac paratos armis ostendere suos esse agros, qui citra Taurum usq; ad Arabiæ solitudines Euphrate amne alluerentur. Verū obstabat ratio belli, quominus eum primo aduentu statim opprimeret: quōd incertis adhuc Selymi consilij, circumspectare Turcarum & Persarum motus, & conceptas differre insidias usque ad belli exitum ex usu presentium rerum arbitrabatur: ne atrocitate inopinati facinoris milites cōsternati, secessionē facerēt, aut in amplissima urbe ad rebellandū ex noua re tumultus

excitaretur. Nam Cayerbeius ualidissimas copias fami-
liaritate ac beneficijs sibi obstructas habebat in castris
& summam apud Hieropolitanos gratiam atq; autho-
ritatem obtinebat: ac munitissima arce quæ media in
urbe accliuu in tumulto ædificata erat, fideli custode in-
posito potiebatur. Sed dum Campson tardius & consi-
deratius ea moliretur, nonnulli ex intimis Sulibani fa-
miliaribus, qui officiosi quàm fideles uideri malebant,
Cayerbeium secretò monuerunt, ut regias insidias ca-
ueret: atq; aliquo honesto consilio rebus suis prospice-
re uellet: Ille periculo cognito omnem deliberandi mo-
ram exitabilem ratus, nuncios ad Selymum transmi-
tit, qui doloris sui causas aperirent, pollicerenturq; se
in eius fidem ex occasione concessurum, traditurum ar-
ma, arcem, & studia ciuium erga se per quàm egregia
proprijsq; equitatus uires, ut fraternam necem ulcise-
retur, ad parandam de Campsone uictoriam esse colla-
turum. Cæteri ut promissis fides adhiberetur, obsidi-
bus cauerent: & quæ cõsilia Campsonis, qualesq; eius
& quantæ copia essent, sigillatim perdocerent. Postre-
mò adhortantur, ut accederet, & manus conferere
maturaret. Nec Selymus postulatis annuere, prodito-
risq; uoto subscribere atq; ultrò maiora etiam pollice-
ri dubitauit, haud ignarus explorari parariq; sibi ui-
ctoriam, si amplissimæ uires tanti uiri defectione hosti-
bus decessissent. Itaq; Campson spreto Gazellis consi-
lio, quod fidei ac salutis plenissimū erat, Cayerbeij pro-
ditoris, omnium nullitū hortatu, atq; ipsa etiam urgen-
tis Fati uiolentia impulsus, quum Selymus appropin-
quare diceretur, prælio decertare constituit. Postu-

erant

erant eius castra idoneo in loco ad Singam amnem, de-
cimo ferme ab urbe milliari: ea ratione, ut milites pro-
pinq; uitate amnis uterentur, & semoti ab urbis tectis
atq; delitijs, nihilominus ciuium facultatibus ac copijs
iuuari facile possent. Mamaluchi duodecim milium nu-
merum uix attingebant: uerum singulos, ut quisq; eo-
rum maioribus stipendijs atq; opibus eminebat, plures
serui armis & equis liberaliter instructi sequebantur.
Decora certè ac insuperabilis acies, si uera uirtute cer-
taretur. Viri proluxa barba, & minacibus oculis tru-
ces, ipso toto corpore lacertosi atq; flexibiles, tanta ar-
te pugnam ineunt, ut post primos statim hastarū ictus,
modò sagittis, clypeo in tergum reiecto, modò ferrea
claua, interdum falcato ense, ut locus congressusq; po-
poscerint, admirabili quadam agilitate uirtuteq; depu-
gnent. Equi eorū ualidi atq; acres, atq; Hispanicis for-
ma celeritateq; persimiles: quodq; supra nostrorū ho-
minum opinionem esse uidetur, tanta ingenij docilitate
in primis præstant, ut ad nutus, & ad certas sefforū
uoces, hastam sagittamq; mordicus terra subleuatam
porrigere, hostē agnoscere, atq; appetere dētib; cal-
cibus cūcta circūsternere, nec horrere propriū cruo-
rē natura cõsuetudineq; didicerint. His fræna argētea
aurata ephippia, & squamosi operis ferrea colli et pe-
ctoris tegumenta conspiciuntur. Eques lorica, uel tho-
race ferreis laminis conferto, contentus est. Primorum
ordinum equites, & quisq; diuitijs clarus galeas ferūt.
Cæteri linteo capitis tegumento, quod pluribus impli-
catum spiris ad elegantiam intorquetur, se satis muni-
tos aduersus caesim ferientes existimant: gregarij au-

tem equites uillosis purpureisq; pileis, qui graui gladiorum ictu discendi nequeunt, utebatur. Campson ex omnibus copijs quinque acies instituit, prima Cayerbeio data, quod in eius provincia bellum gerebatur. Secunda Sybeio, cui ab admiranda corporis agilitate Babuino, quod eorum lingua schænobatè significat, cognomen tum fuit: is erat Tetracha Damascenus, uir singularis fidei atq; uirtutis, qui uno tempore dextrum et sinistrum cornu Turcarum inuaderent. Hos Gazelle cum tertia acie sequebatur, his uel illis ubi res posceret auxilio futurus. Quartam ipse Campson, ultima ad presidium castrorum relicta, auratis armis fulgentem ueluti subsidiariam interuallo duodecim stadiorum adducebat. Selymus autem sic instruxerat aciem, ut more suo Asiaticum in dextro, in leuo Europeanum equitatum prætorianos uero pedites cum tormentis in medio collocatos haberet. Sed ante peditatum ornatissimi atque fortissimi prætorianorum equitum, in queis ipse Selymus eo die præter consuetudinem esse uoluit, medio in sinu frontem obtinebant. Cayerbeius ut statim appropinquatum est, in speciem egregij animi acri impetu facto, Europeos adortus est: mox ueluti circumuenire eorum aciem uellet, in terga longo circuitu deflexit, ubi nouissimum lixarum agmen impedimentaq; ac innumerabilem camelorum multitudinem, magno terrore illato potius, quam multa caede conturbauit: ut fortis et proditor decori simul atq; perfidiæ satisfacere uideretur. In diuersa autem parte, Damascenus ut ab latere aperto hostes inuaderet, ommissa fronte et circumactis in leuam turmis, in trasuersos incurrit: tantoq; ardore

Mamaluchis dimicatum est, ut ingenti Asiaticorum strage edita, ad uexilla quæ in medio collocata erant, in morem rapidissimi torrentis penetrarint. Nec prostratis primis Mustaphas Bellerbechus (hic Baiazetis erat gener natione Hungarus) et Imbracorbasâ regij stabulimaster, qui magna uictrâ contendebant, quin disfugerunt, diuinius susinere potuerunt. Ita uictor Damascenus hostium cornu in duas partes discisso, quum ex obliquo ad pedites et terga prætoriani equites peruenisset, cuncta prope in media acie cædibus terroreque compleuit. Erat res posita in summo discrimine, quod Selymus incursum hostium prope abscissus erat à peditatu, in quo summam spem reponebat: quod prætoriani à Gazelle qui Damasceni fortunam secutus iam mediâ frontem inuaserat: accerrimè premebantur: quodq; Asiatici pulsati atq; disiecti nullam restituendæ pugne rationem inueniebant, quum Sinambasâ laborantibus auxilio superuenit. Eius aduentu, quoniam nulla, uel mediocri pugna à Cayerbeio fuerat lacepsitus, recentemq; equitum multitudinem induxerat, audacia Mamaluchorum retardata: auctiq; Turcarum animi: ac mox hostibus erepta uictoria, quum Selymi iussu in aduersos tormentis disploerentur. Quorum insolito fragore confertatos quos Mamaluchi nec regere poterant, nec ipsi singulari atque admiranda uirtute sua, ut erant in medio ab infinita hostium multitudine circumuenti, quequam proficiebant. In ea tamen rerum asperitate nequaquam fracti animo, tametsi à Cayerbeio et à Fortuna deferebantur, neq; consilio, neq; uirtute sibi defuerunt. Vniuersiq; densato agmine coglabati cum

strage Europeanorum, & prætorianæ ale detrimentum, oppositam aciem per ruperunt, & continenti cursu castra atq; urbem petere cœperunt. Tum demū acti omnes in fugam, persequente Sinambassa cū expeditione recentissimis equitū. Namq; Selymus, qui ea die in summo æstu patientia corporis, & uigore animi, & consilij felicitate, se ipso haud dubiè maior apparuit, ut in historiæ insisterent, & perterritos sectarentur, huc illuc uolitans fuerat adhortatus. Iam Campson urgentibus fatis aciem promouerat, ut uel suis subsidio foret aut uictoriæ, si Turcæ uincerentur interesset, quum in itinere à fugientibus cognoscit defecisse Cayerbeium, suas esse copias, nec iam omnium fugam sisti posse tantam esse tormentorū uim tantamq; hostiū multitudinē ut diutius sustinere nequeant. Quo nuncio, elatissimus senex, qui nunquā in perpetua rerū tranquillitate alteram fortunam expertus fuerat supremo animi dolore concepto, penè concidit. Nec multo post superueniente suorū atq; insequentium hostū turba, qui ipsi cursus impetu concitati, obuios quoq; promiscuè perterebant, quum annis, & ingentis herniæ pōdere uaretur, et æstu meroreq; deficeret, in eo puluere conuolutus est. Damascenus quoq; & Tetrarcha Tripolitanus dum effuse omnes castra, atq; inde Hierapolim perterent, atq; ipsi à nouissimo agmine irruentium impetum sustinere conarentur, interiēre. Selymus eodem in campo ubi pugnatum fuerat, paucis erectis tabernaculis, maioreq; exercitus parte in statione collocatus insonnem egit noctem, ut qui uictoriæ ac fortune nefcius, magnopere timebat, ne tantæ uirtutis homi-

nes, cap

nes, captatis ad insidias tenebris, ad oppugnanda castra reuerterentur, quos ipse tormentorum metu magis quàm uera militum uirtute pulsos, & coniectos in fugam esse conspexisset. At Gazelles & ceteri Manaluchi, quum de Campsonis morte certius cognouissent uixdum refectis ab lassitudine equis, de quarta uigilia ab Hierapoli Damascum citato itinere profecti sunt. Postero die Selymus promotæ acie, castra hostiū regiæ opulentia plena militibus diripienda concessit: atq; inde ad urbem progressus, Hierapolitanos duce Cayerbeio dedentes sese in fidē recepit: atq; immunitatis honore prosecutus est. Periēre in ea pugna non amplius nulle Manaluchi. Sed plures ex eorum seruis: maiorq; aliquantō cædes in fuga quàm in prælio facta, quū fatiscentibus sudore equis, & siti passim emorientibus, defuturi in pedes ab ignauissimo quoque equite facillè opprimerentur. Magnus enim numerus nobilium eorum interiit, qui ut erant præpingues & delicatius in umbra ac stabulis enutriti, quū illo præsertim die cum cæta immodico Solis ardore torrerentur, uehementior ac insolitum laborem ferre nō potuerunt. Pugnatum est ad septimū Calendas Septembres, eo ipso die, quod mirum est, quo Calderanis in campis biennio ante uictoriam de Hysmaele retulerat. In partibus autem Selymi supra trianiliæ equitū cæsa referuntur, ut hinc coniectari liceat, insignem eum cladem fuisse accepturum, si ab leuo cornu, quod proditoris beneficio intactum remanserat, Sinambassa, ut alteri præfecto accidit, in suum & ipse Damascenū incidisset: quanquam recenti atq; integro adhuc peditatus præsidio confir-

matus nullum salutis uel ignominie periculum adiri posse uideretur. Campsonis cadauer biduo post a conquisitoribus absq; ullo uulneris uestigio reperit, quod Selymus recognosci, & palam omnibus ostendari iussit, ut eae gentes, quae illum uiuere, & ad reparandas uires Memphim contendere obstinata credulitate putabant, omni reliqua spe rerum nouarum decidere, & qui fideles erant in posterum firmiores, sublata cuius rei suspitione, redderentur. Nec multo post, quum iam foetore taboq; dislueret, & ad coarguendam uulgi famam, tridui spectaculo, satisfactum esse uideretur, apud uetustissimum urbis templum mediocri funere tumulatum est. Hierapoli in fidem recepta, Selymus Iunior, Iuniorum cum expedito equitatu, qui uestigijs fugientium insisteret, Damasculum praemisit, quod & ipse paucos post dies, quum inde quoq; decessisse hostes, ac fuga Memphim petiuisse cognouisset, cum omnibus copijs profectus est. Statimq; ei Damasceui, qui morari uictoria cursum, & opulentissimae urbis fortunas in discrimen adducere alienum a rationibus suis existimabat, absq; ulla dubitatione portas aperuerunt. Quorum exemplo per mota maritimae ciuitates, & in primis Tripolis, Berytus, Sydo, atq; Ptolemais missis legationibus, acceptisq; Turcarum praesidijs, similiter deditioem fecere. Nec multis inde diebus Selymus celeberrimum conuentum in castris habuit. Ea Damascei moenibus iuncta erant, ne quietae & frequentissimae urbis status, & mercatorum commercia, quae summa omnium securitate ab uarijs remotissimarum nationum negotiatoribus tractari consueuerant, intronissa militum multitudine, tur-

barentur. Quamquam ea esset in castris disciplina, seuerissimis acerrimi imperatoris legibus constituta, ut quum milites nihil sibi ex ea uictoria licere intelligerent, in fertilissimo autumno horti sine custodibus tuto relinquerentur. Quo metu adeo prudenter penuriae prouisum fuit, ut Turcarum castra cunctis in locis rerum omnium copia semper abundarint. Itaq; ad seitis legum peritis, euocatisq; eorum omnium ciuitatum legationibus, insignes Syrorum controuersias audiuit, atq; finiuit. Praefectos prouincijs atq; urbibus dedit: recognouit uectigatum rationes: & nonnulla ex uetere Salthanici iuris formula, quae iniqua uel onerosa populis uidebantur, ut summam sibi inde liberalitatis atq; iustitiae laudem compararet, antiquauit. His rebus hunc in modum optime constituitis, quum satis quietis & spatij ad recreanda iumenta, quae longi & perpetui itinere labore remacruerant, exercitui datum arbitraretur, atq; ipse omnibus consilijs ac uiribus Aegypto totus immuneret, Sinambasam cum quindecim milibus equitum, adiuncta his ualida manu sclopettariorum, quae ex ordine Ianizzarorum & Asapporum delecta fuerat, in Iudaeam praemisit, qui cuncta passim eius regionis loca exploraret, atq; iter ad Gazam, quod propter Arabes impeditissimum fore putabatur, aperiret. Ea urbs ad mare, atq; Aegypti fines pertinet, propinqua arenosis solitudinibus, per quas difficili periculofoq; itinere ab Syria, Aegyptus ulterior, ac ipsa Mephis aduenitur. Interea Mamaluchi, qui duce Gazelle Mephim peruenerant, caeteriq; omnes, qui e cunctis regni partibus eorum conuenerant, consilio habito, ut in asperis ac dis-

ficillimis temporibus accidit, nulla ambitionis uel in
 dia contentione, Tomumbeium natione Cercassiu re-
 gem sibi delegerunt. Is tum magnus Diadarius erat
 qui magistratus post regem primum honoris atq; po-
 tentiæ locum obtinebat. Caterum ei uiro tantum uigo-
 ris atq; industriæ inerat, ut qui afflictas res, et laban-
 tem imperij fortunam uirtute erigere posset, solus esse
 omnium propè Mamaluchorum opinione crederetur.
 Is ut statim Sulthani nomen adeptus est, ratus suam di-
 gnitatem et reliquas spes omnes in armis, et in una
 belli fortuna esse collocatas singulari studio arma, te-
 la, equos undiq; conquirere, tormenta conflare, ex ser-
 uis qui militiæ idonei uidebantur, turmas cohortesq;
 instruere, et ab finitimis Afris atq; Arabibus auxilia
 mercede comparare cepit. Præterea peritos regionum
 magno proposito præmio, per desertam Palmirenorum
 in Mesopotamiam, atq; inde ad Hysmaelem cum li-
 ris mittit: qui petant atq; orient, ut minorem Asiam in-
 cursionibus exagitet, et in primis in Comagenē discer-
 su hostium uacuum nudatamq; præsidij irrumpat. Se-
 lymū enim, qui tum in Iudæa finibus esset, duobus exer-
 citibus facile intercludi posse, et commeatu prohibe-
 ri: quando littora nullis Turcarum classibus teneren-
 tur quæ terrestres copias aduectitij commeatibus sub-
 leuare, uel eas, si aliquam ex euentu belli calamitatem
 acciperent, et propterea de recessu cogitarent, exci-
 pere ac auertere possent. Id si faceret, ipsū et Aegypti
 simul rebus propter eius causam in summo discrimine
 constitutis subuicturū, et tot insignes iniurias, quas ab in-
 sensissimo hoste nuper accepisset, nullo propè negotio
 esse uir

esse uindicaturum. Dum hæc à Tomumbeio administrā-
 tur, Sinambassa pluribus Arabum turmis, quæ latronū
 more uias obsederant, facile pulsas, patefactoq; itinere
 Gazam peruenit. Eum Gazenses, tametsi Mamaluchis
 fiderant, tamen quod sine præsidio militū portas clau-
 dere, et tentare defensionem periculosi et insani pro-
 pè consilij esse iudicabant, deditione facta protinus re-
 cipiunt. Urbis copijs exercitum iuuant: ac simul gra-
 tias agunt, quod Selymi et Turcarum beneficio acer-
 bissime seruitutis iugum depulissent, seq; omni tempo-
 re mansuros in fide ob eius rei memoriam pollicentur.
 Sinambassa collaudato eorum studio, cætera quæ sibi
 usui erant eis imperat: Sub mœnibus ad telli iactum in-
 ter hortorum munimenta castra locat, atq; eo in loco
 Selymi aduentum expectare constituit. Interim ut erat
 multis militiæ experimentis eruditus, operam dat, ut
 regionem, quæ passim infrequentia ædificiorum et a-
 qua penuria aspera incultaq; est, ac arenosi præsertim
 eius itineris naturam cognoscat. Incolas donis perlicit,
 qui proximos Arabum duces, oblati amicitia condi-
 tionibus sibi concilient, et quid Mamaluchi ad Mem-
 phim parent, quibusq; uiribus confidant, diligenter ex-
 plorent, et protinus ad se reuertantur. Contra Gazen-
 ses, qui natura Turcarū hostes erant, et iam à præsen-
 ti exercitu, quotidie rerum suarum detrimenta sentire
 cœperant, Tomumbeium de Sinambassæ aduentu cer-
 tiorem reddunt. Docent eam Turcarum partem, ante-
 quam Selymus adueniat, facile posse opprimi atq; dele-
 ri, sualida Mamaluchorum manus cum peritis ducib,
 ad se transmittatur. Ipsos enim quum ex composito Ma-

maluchi in tempeſta nocte ſopitos hoſtes inuaſerint, & rapture facta protinus caſtra egreſſuros, & iniectione facibus cuncta cæde atq; incendio turbaturos. Conſiliū Tomumbeius & Mamaluchi ſtatim probat, mittiturq; Gazelles cum ſex milibus armatorum equitum, & magna Arabum multitudīne. Gazelles enim quod ſolutaria eius conſilia à Campſone atque alijs fuiſſent ſpretā, unde mox pugna auidi tantam ſibi calamitatem temeritate contraxiſſent, ipſeq; in ea prælii aſperitate & prouidi duciſ, & promptiſſimi equitis officia fuiſſet executus, ad ſummā bellicæ uirtutis optationem peruenerat. Sed uixdum eo profecto, Sinambaffa per Syros exploratores deſertur, Mamaluchos aduocatis Arabibus à Memphi per deſerta ad ſe opprimendū iter ingreſſos eſſe atq; eos, quod expediti in equis abſque ullis ſarcinarum impedimētis exierint, uide biduū adfuturos. Qui nunciuſ, ſicuti opportunifſimo tēpore Turcarum exercitui ſalutem attulit, ita maximo poſtea ad ſummā totius belli uictoriam momento fuit. At Sinambaffa quanquam de Gazenſum perfidia nihil cognouerāt, tamen quod illa eadem, ut erat prouidio ſolerti ingenio ſibi accidere poſſe ſuſpicabatur, ne ſibi cum implēci hoſte negotium foret, Mamaluchis occurrere, & prælii fortunam experiri conſtituit. Ergo de ſecūda uigilia caſtris ſilentio egreſſus, è conſpectu urbis diſcedit, & Memphitica uia ad quintumdecimum miliarum prouehitur. Erat in proximo humilis pagus, quo uiaſtores pro hoſpitali diuerſorio, ob perennis atq; largiſſimi fontis opportunitatem utebantur. Abi forte & Sinambaffa ſuſſurre uolebat, & Gazelles aliquot horis ca-

quieſcit.

quieſcere, & ſuos reſerare, ut noctu & maxime recentibus equis Gazam peruolaret, pari conſilio cogitaret: quum uno ferme tempore ab antecurſoribus eleuari ingentem puluerem, & mox aduentare copias utriq; duci nunciatur. Gazelles improuiſa re uehementer animo perturbatus, quod ſe deiectum conſilio atque hoſti imparem futurum, ſi congredi uellet, ſeſiſis præfertim equis, intelligebat, quanquam de communi omnium ſalute in ueſtigio conſilium capere cogereſt tamen animo non deſicit, ſuos cohortatur ut arma expedian, & negotium, quod per inſidias perſicere nequiuerint, id ſibi in aperto uera uirtute omnino conſiciendū eſſe exiſtiment. Ex aduerſo Sinambaffa aliquādo celerius, quā Gazelles acie inſtructa, quoniam milites, quæ fieri uellet ſi prælio certaretur, multū antea per otium edocuerat, alacriter ac diſſuſe apud cūctos ſuorum ordines concionatus eſt. Sed ſinis eius orationis fuit, ut omnino fuga obliuiſcerētur, poſtquā omnia circum clauſa atq; inſeſta niſi uictoribus futura eſſent. illudq; in primis perſuaſum habere uellent, neminem ea die periturum, niſi quem certiffima ſatorū lege Dij immortales exitio deſtināſſent, pariq; periculo & fortes in medijs hoſtium gladijs ſalutem, & timidos in tutiffima etiam fuga in euitabili ſorte mortē inuenturos. Erant ſclopettarij in cornibus, quæ rara & ſimplici acie in longū porrigebatur, ea ratione, ut liberius ſclopettis uti, & latiore ſpatio circūuenire hoſtes poſſet: haſtati uerò medium tenebant locū, ut Mamaluchorum impreſſionē ſuſtinerent. Gazelles autē appropinquans Arabum turmas ad diſturbanda cornua præ-

mist, & quadrato agmine in mediam aciem inuectum
 est. Fuit prælium atrox, ac diu anceps, quoniam Turca
 etiam numero superiores vim armatorum equitum fer-
 re non poterant, iamq; pulsi loco, atq; in diuersum in-
 ruptentibus Mamaluchis disiecti, fugam oculis atq;
 animis circumspectabant, quum iubente Sinambassa,
 sclopettarij, qui ad primam glandium procellam Ara-
 bas expulerant, reductis cornibus uniuersam hostium
 aciem circumuenerunt. Quo casu uiri pariter & equi
 à tanta multitudine eminens mortiferis glandibus ster-
 nebantur, nullusq; in medio circumuētis uirtuti locum
 relinquatur, quoniam ubi aliquis Mamaluchorum
 globus incitatis equis procurrebat Turca leuitate sua
 cedere assueti, uelocissimè refugiebant: undiq; huic tri-
 omnibus pugnae locis studebant, ut equos non conser-
 rent, & solis sclopettis uterentur: Gazelles quum de-
 fatigatos extrema lassitudine equos cerneret, nec illa
 bentibus Arabibus quicquam auxilij sibi amplius spe-
 randū esse arbitraretur, multiq; iam ex fortissimis suo-
 rum cecidissent, aut uulnerati essent, ipseq; præ alium
 uulnus ceruice recepisset, cum reliquis ferro sibi iter
 aperiens, amisisset omnibus signis militaribus per cas-
 solitudines Memphim profugit. Periere in ea pugna
 Alexandrinus præfectus, & Orcomas Mæphiticus præ-
 tor, uiri insignes, præterq; eos magnus Arabum nume-
 rus, et mille ferè noti equites. Nec Sinambassa lætā au-
 incruentam uictoriam adeptus est, nam supra duo mi-
 lia equitum & in his aliquot clarioris nominis præ-
 ctos desiderauit. Turca quum à meridie ad occasum
 solis protracta pugna, atq; ob id exanimatis cursu

quis, fugientes persequi non possent, ipsiq; in media ac-
 bore deficerent, eodem in loco iuxta fontem castra po-
 suerunt. Sequenti autem die caesorum spolia toto cam-
 po per otium lecta, capitaq; hostium abscissa cadaueribus
 que ab ipso barbae habitu, quod Turcae cunctas corpo-
 ris partes præter labrum superius radant, facillè dino-
 scabantur, palmarum arboribus adfixere, ut impigre
 nauatā ab se operā testaretur: ac simul ea immanis spe-
 ctaculi nouitate transituri mox imperatoris sui oculos
 ad ostentandā eius diei uictoriā detinerent. Interim Ga-
 zenses, quū ex oriente Sole uacua hostium castra conspe-
 xissent, ut qui diutius perfidiā dissimulare nō poterāt,
 rati Sinambassam cognito Mamaluchorum aduentu ti-
 more adductum, inde retro in pacatiora loca refugisse,
 nonnullos Turcas ex numero agrorum, ut luce fa-
 cta sequerentur, relictos, impetu repente in eos facto
 crudeliter interfecerunt: & paulo post circiter duo mi-
 lia Turcarum equitum, qui ad augendas Sinambassae co-
 pias à Selymo submittebantur, forteq; ea ipsa hora su-
 peruenerant, & magna cum sollicitudine num in ea lo-
 ca cum exercitu Sinambassae peruenisset, sciscitabantur,
 hostiliter adorti omnibus impedimentis exuerunt, &
 in fugam dederunt. Qui postea eo accepto incommo-
 do, quum Sinambassam cum uniuersis copijs aliquo
 aduerso casu, uel hostium fraude periisse putarent,
 quem ad Gazam castra habere ut constitutum fuerat,
 atq; ibi Selymi aduentum opperiri, existimabant, &
 propterea trepida fuga regrederentur, ab Arabibus
 in itinere trucidati sunt. Nec unus eorum omnino in-
 columis euasisset, nisi Iulebbo Achaiae Sangiacho ad

Ramam urbem occurrissent. Is enim pariter à Selymo missus cum ualida manu Græcorum equitū, ad Sinambassam contendebat, cuius aduentu, audacia persequens Arabum repressa est. Ceterum Arabes, euocatis ad prædam alijs atq; alijs suorum ducibus, qui proximos montes incolebant, ac ingenti conflato exercitu, Turcas ad Carabram uicum cōsecuti sunt: Pugnatūq; est iniquissimo Turcis loco, quoniam Arabes præoccupatis quibusdam angustijs, quæ ad extremum spatiosae uallis coarctabant iter, à tergo simul, à fronte, et à lateribus se ostenderant. Arabum arma erant, præter sagittas, longissimæ hasta utriq; ferro præfixæ, quas ad medium agili manu comprehendunt: his summa peritia in pernicipibus equis utebantur, et aduersi pariter, ac fugientes hostem letifera cuspe feriebant. Quamobrem Turcæ et numero pauci, et hastarum genere impares, procurrere non poterant, circumuentiq; in orbē pugnare, ac simul iter facere cogebantur. Erantq; res in magnum adducta periculum, nisi Iulebbus prolati quatuor currulibus tormentis quæ præsidij causa secum adduxerat, eos qui fauces occuparant, uti erant editiore in loco cum multa strage deiecisset: apertioq; itinere inde celeriter suos eduxisset. Quibus angustijs superatis, patientiores nactus campos, meliore aliquotō cōditione iter facere cœpit. Nam per sclopettarios et sagittarios eminens rem gerebat et quum hostes appropinquabant, aperta acie confertas hastarum turmas emittebat. Vbi uerò densior atq; amplior Arabū globus sese offerebat, in eos tormenta certis ictibus emittebantur. Contra Arabes dispersi circumuolantem,

nonissimo

nonissimo abeuntium agnini instare, subsequi nequeunt et uulneribus retardatos opprimere. Postremo iter morari, nec tantis difficultatibus circumuentos cibum capere, aut omnino conuiescere, pati. Hic dies Turcis longe grauissimus fuit, nam plures eorum siti, uulneribus, et cursus labore conflictati, ceciderant: nullumq; iam subsidium extremis eorum rebus ab numerosa ac pertinaci hostium multitudine relinquebatur, quum magnus Turcarum numerus medio ferme itinere laborantibus ac perditis superuenit. Selymus enim Himbracorbassa cum ualidis copijs ad tuendam Syriam atq; Asiam in Persarum finibus constituto atque accitis Byzantionois militibus, qui magna atque ornatissima classe in Syriam transportarentur, castra Damasco promouerat: et ut rei frumentariæ consuleret, quæ exhausta in regione angustior erat, separata suorum agnina certis interuallis, singulis quoq; diebus præmittebat. Ita Iulebbus recentium militum interuentu eo periculo liberatus, sequenti die Selymo occurrit, et quæ sibi ac primis equitibus ad Gazam ac Ramam, et mox toto itinere contigissent, quæq; ipsi coniecturis Sinambassæ exercitūq; eius, ob crebras insensissimorum hostium incursions accidisse existimarent, ordine exposuit. Quo nuncio Selymus in summam animi sollicitudinem adductus est: quod nisi exploratis et cognitis Sinambassæ rebus in cuius fortuna totam belli rationem consistere iudicabat, minimè sibi procedendum esse arbitraretur. Sed morore atque ea cura anxio paulò post Syri speculatores superuenere, qui rem, uti à Sinambassa gesta fuerat, retulerunt. Quibus cognitis rebus incredibili lætitia

est affectus quoniã ea uictoria & apertam sibi Aegyptum, & bellum celerius opinione prope confectum esse prouidebat. Postero die exercitus Ramam ductus, proximaq; eorum Arabum mapalia, qui tantas transcutibus iniurias intulerant, ut ceteri exempli atrocitate deterrii à latrocinijs abstinerent, cum uxoribus eorum ac liberis concremata. Inde q; pramissis pedesribus copijs, quæ Gazam iustis itineribus contendere, ipse ad læuam Hierosolymas deflexit, ut urbẽ uetustate originis, ac Hebraicæ religionis fama totius Orientis celeberrimam inuiseret. Ea tunc miserabilisq; erarum ruinarũ deformitate inculta atq; deserta, non à Iudeis ueteribus incolis, qui tunc toto orbe extorres in admissi sceleris pœnam, nec sedem nec patriã habebat, sed à paucis Christianis incolebatur. Ii cum ignominia, & graui admodum contumelia Christiani nominis, ob concessam uenerandi sepulchri possessionẽ, graue tributum Aegyptijs regibus persoluunt, nec florẽtes etate opibus Europæ principes, ullis uerã uirtutis uel immortalis gloriæ stimulis ad uindicandam iniuriã excitantur, quum religionis causam tanti non ducant, & intestinis bellis uel infami otio absumi, id domũ regũ atq; eterna laude dignum arbitrentur. Selymus ueterum prophetarum monumenta suppliciter ueneratum Mahometo in primis sacrificauit: & Christianis sacerdotibus loci præsidibus, tanquam pijs probisq; hominibus, pecuniam in alimenta sex mensũ largitus est, atq; inde unã tantũ Hierosolymis moratus noctẽ, Gazam ad exercitum quartis castris peruenit: quo itinere die noctuq; cum Arabibus cõtinenter dimicatu est. Nanq;

illi con

illi consuetudine sua omnibus locis infensi aderant, ubi locorum angustijs iter impediabatur: quod extenuari Turcarum agmina necesse erat, transuersis prælijs læcessabant, & cominus improuisi præliabantur. Si in ualles agmen se demittebat, ipsi è uertice collium paratos antea ingentiũ lapidũ cumulos prouoluebãt, neq; ullum in sclopettarijs præsidũ erat, in quibus summũ fore putabatur. Nam cælum per eos dies uento & cõtinuis imbribus adeo foedum fuit, ut sulphureus puluis in lagenis & cornibus seruatus, humore concepto lentesceret, & ignis passim humentibus funiculis extingueretur. Tamẽ uirtute prætorianorum effectum est, ne aliquod maius incommodum in conspectu imperatoris ab nudis latronibus acciperetur. Nam captis lanceis talares succincti uestes, in aduersos montes euadebant, atq; illos deturbabant: neq; angustiis in locis eos consistere, uel obsidere fauces patiebantur. At Sinambasa, qui Gazenses necatis defectionis authoribus, bonisq; corũ direptis, & pecunia publicè imperata, meritis perfidiæ pœnas dare coegerat, cognito Selymi aduentu, uictrices copias hostium spolijs exornatas eduxit: atq; obuiam est progressus. Quem Selymus multo cum honore uerborũ cõmendauit, & muneribus sericæ uestis signatæq; pecuniæ, omnes præfectos, & sigillatim fortissimos quosq; equites prosecutus est. Exinde castra quatuor tantũ dies Gazæ habita, quod nullum perterritis iam hostibus, & duplici clade afflictis, moræ spatiũ dandum putabat, & nouũ regẽ autoritate nondum collecta, ipsamq; Aegyptum situs munitione, numero hominum, & copia frumenti ualidissimam,

maioribus præsidij confirmari nolebat. Quæ omnia tametsi proficiscendi summam celeritatē efflagitabat, atq; ipsum ad gloriam & famam naturali cupiditate properantem nouis stimulis ad maturandum accendere uidebantur, tamen & reficiendus erat exercitus ab tanto labore perpetui itineris, & magna utrium multitudinis instituenda: quibus per uastas & fontium penuria desertas arenarum solitudines, ingentem aquæ uim toto itinere camelorum subuectionibus comportaret. Siquidem ab Gaza ad Memphim arenæ incultæ & steriles iacent, quæ, si uentis agitata fuerint, sæuientis pelagi similitudine in fluctus adeo turbidos attolluntur, ut sæpe eleuati pulueris nube cuncta undiq; obscurerent, & cedente passim in æquali sabulo, incedentium uestigia fallant, uehementerq; fatigent. Verum illis diebus præteritos imbres tanta cæli tranquillitas consecuta est, ut nihil ad summam traducendi exercitus felicitatē Selymo defuerit. Namq; aer nullis turbatus procellis, quæ arenas excirent, atq; officerent oculis, perpetua ferentitate cõquieuit, ac simul tanta uis aquæ omnibus ferme locis reperta est, quod pluuialis humor arenis imbibitus, fodiētibus puteos ad depressionem duorum pedum occurrebat: ut frustra comportari utres, ac sitim timeri uulgo milites existimarent. Non defuere tamen Arabes, qui toto itinere ad præliam undiq; confluerent, nec quemquam hostium excedere agmine, uel remissius subsequi paterentur: cui uini malo facillè duces occurrerant: nã toto exercitu distributa erant tormenta, quæ à turmarum præfæctis, ut quisq; periculo proximus erat, in hostes emittebantur. Valida quoq; selecto-

pettario

pettariorum manus nouissimum cogebat agmen, quorum præsidio, qui debiles & tardi, atq; ob id opportunitati iniuriæ erant, egregiè se defendebant. Eo modo nequicquã laceffente Arabum turba, propè Mæphim octauis castris peruentum, præcedente Simambassa, qui cum Europæis unius diei itineris spatio imperatorem semper anteibat. Erat pagus ad sextum lapidē ab urbe Mæphi, qui Matharea dicitur, Balsami fecunditate memorabilis. Ibi enim hortulus est humilibus arbusculis constitutus, unde liquor ille omnium odoratissimus resudat, quæ eburneis cultellis extremi cortices inciduntur: cui propter insignes uires, quædo id donum natura alijs terris inuiderit, morbi hominum et oborta luxuria eminentissimum pretium fecerunt. In eum locum iuxta Rhodaniam uicum, Tomübeius omnem nouum ac ueterem tormentorum apparatus contulerat, fossas transuersas toto campo & publica uia, quæ leuibus cratibus acterra inæquabantur, perduxerat: ipseq; cum Mamaluchis (erant ij ad duodecim milia) magnoq; Arabum equitatu opportuno in loco constitit, eo consilio, ut Turcarum copia quum appropinquare inciperet, priusquam ad teli iactum accessum foret, improuisa tormentorum multitudine sternerentur: ipseq; protinus cum perturbatis, in insidiasq; prolapsis, undiq; tota uirum mole circumfusus æquissima conditione decertaret. Hæc autem adeo perite ac prudenter in tempore constituta atque perfecta erant, ut nemo omnium in exercitu esset, qui de eius diei uictoria dubitandum esse putaret. Magna proculdubio Turcis omnibus calamitas imminebat, nisi Fortuna, quæ sicuti Selymo semper fauit, ita To-

mumbeium aduersa atq; insensa persequeretur, partium perfidia, operosis Mamaluchorum conatibus occurrisset. Erant in Sulthanico exercitu ex numero prætorianorum equites quatuor genere Epirote, qui Tomumbeium contra ac ipsi comitiorum die optansissent, ad id fastigij euectū aduersæ factionis suffragijs ægrè ferebāt. si siue ingenij prauitate impulsī, siue spe adducti præmiorū liberaliorisq; militiæ, quòd labantibus partium rebus, nouas ac certiores amicitias sibi tentandas arbitrarentur, ad Sinambassam tanquā ad primariū ducem suæq; nationis hominem transfugerunt. Erat enim Sinambassa ignobili Epiri uico in motanis Ambraciae natus, quem memorabilis casus in eam uirtutis atq; opulentiae magnitudinem euexit. Nam porticam quæ domi alebatur, ei adhuc puero, ac forte in umbra dormitanti adprehensa morsu uirilia exedissent. protinusq; cum uelut eo corporis uicio nobilitatum à conquisitoribus insignium puerorū Constantinopolim ad Mahometem fuisse perductum. Vbi cum mox Fortuna, quæ paulò ante non temere, ac seua tamen forte castrauerat, fatalis uirtutis auspicijs ad defunctos honores extulerit. Ab his equitibus Sinambassa atq; Selymus edocti, cuncta hostiū consilia cognoscunt, ac in primis quales sibi, quantasq; insidias Tomumbeium summa calliditate summoq; artificio tetè dissest: non quæ necesse foret incidere, nisi ab uia publica, rectoq; itinere deflesterent. Quamobrè iisdem persugis ducibus in leuam magno capto circuitu, antequam dilucesceret, in solitum iter ingrediuntur, atq; instructa acie, prodiculisq; tormētis, ne quid moræ ad comittendam pugnam interesset,

interesset, cuitata castrorū fronte auersis hostibus se ostendunt. Ea re animaduersa, Tomumbeius ex hostium itinere, coniectura iudicans insidias suorum proditiōne fuisse detectas, quanquā incomparabili dolore animi confligaretur, quòd ea omnia quæ tot hominū labore, tantoq; studio perfecisset, inuidente fortuna puncto temporis deperissent, nihilominus, ut erat egregiè fortis, ad consilium pristinumq; uigorem sensus omnes extemplo reuocat, accitisq; ad se omnibus præfectis, quid fieri uelit celeriter edocet. Tomumbeio in tanta rerum angustia constituto, omnia uno tempore erant agenda, signum, quo milites conscendere equos atq; arma capere iubentur, proponendum, conuertendus castrorum ordo, instruenda acies, milites confirmandi, & tormenta, uti casus postulabat, in contrariam partem traducenda. Quæ res, sicuti eas nisi ægrè atq; turbatè unus imperator administrare non poterat, ita rapitum atq; peruersè à pluribus simul ducibus agebatur. Sed illud in primis omnem administrationem retardabat, magna omnium concursatio ad traducenda tormēta, quibus plura erāt è ferro enormia atq; ingētia, quæ magnis inclusa trabibus, armillis ac ferreis cōsibulationibus rudi & nauali ueterū artificio continebantur. Ea propter inusitatam grauitatem, nisi subditis pluribus iumentis, & scutularum ac uectium impulsu, magnoq; cum labore hominū suo loco dimoueri non poterant. Quæ uerò curribus imposita erant, quum ab incondita ac festinante turba cum ingenti clamore impellentium atq; adnitentium per omnes castrorū uias traherentur, conscendētes equos, & coeuntes ad signa mili-

tes tumultuario transitu perturbabant. Verum his difficultatibus duæ res subsidio erant, militum alacritas, & supra quam credi par sit, eorum omnium constantia singularis. Non enim, ut in repentinis casibus accidit, in quibus ipsi etiã veterani se penumero pristina virtutis obliuiscuntur, ullo timore cõcepto, spe animis decidant. Siquidem bis acie uicti maiorem fiduciam, maioresq; semper spiritus sibi desumpserant, quum non uirtutem pugnandiq; peritiã sed Fortunam sibi desuisse iudicarent. Igitur Tomumbeius instructa acie, & militibus magno ardore prælij signum deposcentibus, omnem Arabum multitudinem à tergo aduersariorum cornua circumuenire, & tumultuario prælio lacessere iubet: ut Turcæ equites penè, priusquam ipse inductis suorum turmis procurreret, ancipiti pugne periculo turbarentur. Mox tormenta quæ iam deducta ac directa in hostes fuerat, displodi imperat. Idè continuo fecerunt Turcæ, nã iusto ab spatio maiora minoraq; semel emiserunt, ac rursus omnibus celeriter impletis, eorum currus ad sagittæ iactum promouerunt: certatumq; diu est hinc atq; inde solis ac frequentibus tormentis, dum acies appropinquaret. Qua contentione Aegyptij libratores ferme omnes interfecti, plurimorumq; eorum tormenta uel pilæ hostilium curribus excussa, perfractaq; sunt. Nã Turcæ complures tormentaria artis peritissimos magnis inuitatos præmijs, ex Italia atq; Germania in castris habebant, ac multos in primis ex illa Iudeorum colluuiæ, quæ pietate Ferdinandi regis omnibus expulsa Hispanijs, in contumeliam nostram toto postea Orienti huiusmodi rariores artes

in solim

in solitas atq; mortiferas importauit. His omnibus præpositus erat Iacobus è Regio Lepidi horum operum egregius artifex, qui iam pridem Turcarum muneribus illectus, deserto Christi cultu, ad Mahometi sacra defecerat. Sed quum iam prælium utrinq; ad manus adducerent, Mamaluchi trucem atq; horribilem clamorem tollunt, & tripartitò magna uel Turcas adoruntur. Selymus enim superius institutum suum seruans, sic incedebat, ut lunata acie aduersis hostibus appropinquaret. Præerat Asiaticis in dextro cornu Mustaphas, in sinistro Iunusbasã: ipse mediam actem, ubi prætoria phalanx erat, cum magna tormentorum multitudine obibat. Sinambasã autem toti summæ certaminis præesse iussus, ad incertos pugne euentus, certã sibi aciem ex fortissimis equitum ab una quaq; ala detractis deiegerat. Quibus ex Selymiana phalange & uirtutis & uelocitatis eximia quingetos pedites sclopettarios admiscuerat, ut ab omni pugne loco, quã uel libet subitis casibus paratus, ei suorum parti subsidio foret, quæ ab hostibus maxime premeretur. Ita uno ferme tempore quum Tomumbeius in medio contra Selymum constitisset, & iam Mamaluchorum ala cum cornibus pari fronte concurrissent, ac in tergis Arabes, ut imperatum fuerat, impigre dimicarent, quatuor simul prælia distinctis in locis exarserunt. Narrant qui huic prælio interficere, & clamore militum, & tympanorum tubarumq; sonitu, & fragore tormentorum, & pulueris nubæ, armorumq; strepitu, ad eò omnium mentes attonitas confusasq; fuisse, ut cuncti pronisquæ cæci furore, & uicordi audacia proruentes: quum nec uoces tesseraq;

dignosci, nec uideri signa, nec ducum imperia exau-
 ri possent, magnam suorum pariter atq; hostium stragem
 per mutuum errorem ediderint. Nunquam enim antea
 ulla acies maioribus accensae odij inter se concurre-
 rant: nunquam duo maximi reges minore salutis cura
 pertinaciam atq; ardentem corporis aut animi uirtute
 ostenderant: Namq; ambo pari suo atq; exercituum pe-
 riculo, quum se uitae simul atq; imperij aleam subiisse
 manifeste perspicerent, nullam sibi reliquam spem, ni-
 si quam ipsa uictoria peperisset, fore intelligebat. Iam
 Gazelles decoris atq; uindictae studio incensus, ut Eu-
 ropeis parem Gazensi cladem redderet, Iunus bassam
 magno impetu adortus, primas ac resistentes turmas ob-
 triuerat, uexilla prostrauerat, ac Arabibus a tergo
 prementibus, illas omnium bellorum uictrices copias,
 ubi Thracum, Thessalorum, ac Macedonum robora erant,
 terga quae nunquam ullus antea hostis conspexisset,
 dare coegerat, quum Sinabassa in omnem uictoriae
 occasionem animo ac uiribus intentus cum recentii ac
 ualida suorum manu in latus hostium aduolauit, et in
 clinatam ac foede disiectam aciem reparauit. Verum paulo
 post ipse Sinabassa, qui supremo uirtutis opere edi-
 to, manifestam hostium uictoriam interpellarat, con-
 uertentibus sese in nouum hostem Mamaluchis Bidone pu-
 gnacissimo duce, ante alios egregie pugnans obruta-
 tur. Eius quoq; equites exanimem humo tollere ac serua-
 re conati, Gazelle turmas explicante, ut rari liberius
 gladijs rem gererent, quo genere pugnae Mamaluchi
 maxime praestabant, magna ex parte caduntur atq; fugi-
 unt: egregiaq; illa praetoria cohors, quum destituta ab
 equitum

equitatu circumacta in orbem hebetatis sclopettis diu-
 resitisset, tota in medio protrita, concisaq; est. In alte-
 ra autem parte Mustaphas cum omni suo equitatu ue-
 hementer inuectus, sinistram Aegyptiorum alam, in
 qua Heylmis Diadarius, et Giapal alter Orcomas cla-
 rissimi duces curabant, acerrime perurgebat. Ii paulo
 ante a tormentis insigne detrimentum acceperat, quae
 forte ab media Selymi acie obliquis capi spatij emit-
 tebantur. Ea re animaduersa, Mustaphas abolendae ig-
 nominae auidus, semel perturbatis acriter instare, dis-
 iectos lassatosq; inductis per cuneos turmis fundere
 atq; prosternere: ac tota acie armis uoceq; conspicuus
 Asiaticos adhortari, ut ueteris militiae decus, quod Hie-
 rapolitanis in campis nuper amisissent, illa die uirtute
 egregia, uel honesta morte recuperandum sibi esse
 censerent. Eodem quoq; tempore Tomumbeius per-
 rupta media equitum acie, ad peditatum peruenerat,
 plura ipsa clara facinora curuato ense, ut erat corpo-
 re ac uiribus ingens, ediderat, atq; Arabes exteriora
 Turcarum agmina coronae praecinxerant, eosq; auer-
 sa ac duplici acie pluribus in locis pugnare coegerant
 quum Selymus, quod reliquum ac certum erat in tan-
 ta rerum iniquitate subsidiu, phalangem promouit, cuius
 impetum neq; equi acres ferroq; coniecti, neq; uiri ui-
 stores ferre potuerunt. Pars enim militum per inter-
 ualla sclopettis utebatur, pars praetentis cuspidib. fro-
 tem hastarum sylua ita praesepserat, ut obuia quaeque
 ubi illa conferta ordine unius corporis armatorum sta-
 bilis moles incumberet, sternerentur. Pugnatum tamen
 est uario utrinq; euentu ab hora quarta ad occasum

Solis, nec ulla copiarum pars extitit, quæ diuersas pugnae uitæ alterna sorte non iulerit, adeo enim uicti uictoresq; mutua atq; implacabili rabie efferati, pernicacibus animis decertabant: quum Mamaluchi ab his eripi sibi uictoriã, quos tam latè cæcidissent, Turcæ uerò tãdiu sibi resistere duobus prælijs ab se paulo ante superatos, indignarentur, ut languidæ etiam manus, fessaq; & prægrauata uulneribus corpora, quæ una uic obstinatione animorum sustentabantur, sufficiens continua cædibus in alteram lucem uideri possent, nisi nox ipsa tantæ cladis finem attulisset. Prior Tomumbeius haud dubiè uictus summæ rei diffidens, receptum canere iussit: ut sui qui iam phalangi pares esse nõ poterant, non pulsati, sed reducti uiderentur: quod ad confirmandos militum animos, & ad retinendam auctoritatem pertinere plurimum existimabat. Tam enim illa eadem fortuna, quæ primas spes fefellerat Tomumbeio, ut miseri solent, meliora speranti secundos reuentus promittere uidebatur, si animo non deficeret, ac seruatis, quæ supererat, copijs bellum instauraret. Prælio interuentu noctis dirempto, Turcæ uictores potiti hostium tormentis atq; tentorijs, Mamaluchos, qui iter fugæ simile Memphis intendebant, ad multa noctem persecuti sunt. Pugnatum est die Iouis Nonæ calendæ Februarias, anno à partu Virginis decimo septimo, supra Millesimum & quingentesimum. Captus est in fuga Diadarius multis grauatus uulneribus, & cum eo Bidon, cui pila falcone emissã traiccto equo alterum genu perfrægerat. Ambos Selymus, uel quia sanari nõ poterant, uel quia ita decebat, postero die mandati

clari iussit: scilicet ut Sinambassæ manibus, quem unice defleuerat, dignioribus uictimis parentaret. Erant Turcarum copię, tametsi egregiè uicerant, uehementer secundis etiam prælijs attenuata. Quarta pars ualetudine atq; uulneribus erat confecta, magnumq; equorum numerum superemen si itineris labores, eius diei fatigatio debilitarat. Quibus de causis Selymus aliquid de sua uetere festinandi consuetudine remittere cogebatur. Nondum enim Aegyptiorum qui Memphis incolebant uoluntates perspectas habebat, nondum quibus in locis Tomumbeius consitisset, quibusue consilij niteretur, fama cognouerat. Quibus rebus nisi maturè ac diligenter exploratis, suam ac totius exercitus salutem numerosissimis incolis, urbiq; totius terrarum orbis amplissimæ, minimè committendam esse statuebat. Igitur hisdem in castris ad Mathaream Rhodani amq; uicum quadriduo moratus, saucios cum cura reficit, suorum cadauera effosis magnis scrobibus sepeliri iubet: hostium uerò alitibus ac feris lanianda relinquit. Indeq; promotis castris, ut commodius aquaretur, in planiciem inter Cayrum uetus & Bulachum proficiscitur.

PAULI IOVII NO-

VOCOMENSIS EPISCO-
PI NV CERINI HISTO-

riarum sui temporis.

LIBER XVIII.

INTEREA Tomumbeius nihil tot usq; adeo funestis, atq; asperis rerum successibus fractus, collectis undiq; Mamaluchis, loco inter Memphim novam & Nilum amnem idoneo castra posuerat: ad octo millia Seruorum Aethiopum armauerat: quo genere hominum propter antiquae rebellionis memoriam, antea usus non fuerat. Praeterea Mamaluchorum filijs, ac Mauris clientibus suis, Iudeis atq; Arabibus aperto uetere armamentario, arma telaq; tradiderat, & bellum priore maius atq; atrocius aduersus Turcas impigre moliebatur. Sed quoniam multae erant gerendi belli difficultates, amisso scilicet omni prope tormentorum apparatu, et fortissimis equitum ferro absumptis, supremi consilij dubias spes, quas dira necessitas exprimeret, aestuante animo ita uersabat, ut postquam nihil aperto in campo uera uirtute proficeret, totus ad dolos bellicosq; astus uerteretur, utpote qui integris nuper copijs uires improspere periclitatus, nequaquam iterum iusto pre-

lio contendendum arbitraretur, nec duci uel extrahi in aetatem bellum posse, infirmisimis opibus suis, ac desperatis auxilijs, consideret. Itaq; noctu adoriri ac incendere Turcarum castra constituit: cuius consilij durationes esse uidebantur: quarum altera erat in celeritate posita, ut prius ipse aliquid per tenebras audacter conaretur, quam hostes paucitatem copiarum eius deprehenderent, quae hebetes & tumultuariæ erant, uel ipse in contemptum Aegyptiorum deueniret, qui excutienda seruitutis auidi, rebellandi occasione tantibus animis expectabant. Altera erat, ut tormenta quae in repentinis & nocturnis maxime casibus nullo prope usui esse consueissent, noctis beneficio deuitaret, qua parte uirum hostes magno suo cum detrimento superiores esse didicerat. Verum & hos quoad conatus, quum iam omnia ad patrandum facinus parata essent, similis transfugarum perfidia euertit. Namq; Selymus, prodentibus aliquot Mamaluchis, qui despecta regis fortuna, ut in calamitate miseris accidit, quotidie transfugiebant, cognito insidiarum ordine, exercitum arma expedire, & excitatis passim magnis ignibus intentione cura excubare iusserat. Qua diligentia se quoniam nocte peropportune factum est, ut Tomumbeius delatus ad castra, non mediocri cum iactura temere prouecti primi agminis repelleretur: Supremamq; inde procul dubio ea nocte cladem accepisset, nisi flammarum totis castris collucentium insolito splendore admonitus, festinantia agmina, quae ultrò contra hostium tormenta citato cursu ferebatur, animaduerso praelio continuisset. Eo de pulsus consilio Tomumbeius, omnium suorumhorta-

tu Memphis ingressus est. Namq; Mamaluchi, quum omnibus uicti prælijs aliam gerendi belli rationem ineundam sibi esse censerent, ut urbem occupatis oportunioribus locis totius exercitus præsidio confirmaret, atq; ingressu hostem prohiberet, suadebant, ut qui in tanta rerum acerbitate, postquam pro socijs, uxoribus ac liberis, certandum foret, in eorum conspectu ac in ipsis domorum uestibulis pugnantes occumbere, decorum & pristina uirtutis gloria dignum arbitrantur. Itaq; singuli equites domos suas digressi, familiam omnem & summa tectorum uario genere telorum instruant, Aegyptios suæ quisq; uiciniæ suppliciter orant, ut arma aduersus communes & crudelissimos hostes capere uelint, nec se trucidari, uxores uero ac liberos in seruitutem abstrahi patiantur: quando nec ipsis, etiam si medios se gerere, & neutrum contra alterum opibus suis iurare uellent, parsurus esset, si semel immanis atq; auarissimus hostis (quod Dij auerterent) bello uictor euaderet. Quum uictoria libidinis atq; insolentiae plena neminem agnoscat, nisi eum, qui minime consilij incertus & dubius, dum Mars adhuc communis, re manuq; partium fortunam adiuerit. Erant pleriq; ex ditioribus Aegyptijs, qui sicut rerum atque imperij commutationem, mercaturæ, fortunisq; suis detrimentosam, atq; inimicam fore prouidebant, ita studio atq; opera Mamaluchis non deerat. Contra pleriq; è media classe ciuium, & è plebe infima ingens multitudo, quæ periculi expers semper in alieno damno lucrum facit, quòd se per trecentos prope annos in luctuosa & miserabili seruitute omnia ex-

tremā

trema perpeffos esse meminerat, intenti in euentum sui premi certaminis, foribus suis se continebant, & tacite letabantur: quòd non sine Deorum immortalium cura tempus aduenisset, quo nefarij impotentesq; dominantorum scelerum pœnas darent, ac uindicta alieno præsertim sanguine peteretur, unde mox ipsi oculis optatissimo spectaculo satiarent. Interea Tomumbeius intensissimo labore ac studio portas aditusq; omnes cõmunire, singulos duces singulis plateis præponere, per omnia fora concionari, nihil remissum in opere esse pati, ac demum quòd in calamitate atq; periculo difficillimum putatur, summam spem rediuuamq; uirtutem intrepido uultu præferre. Ipsi uero equites supra necessitatem, quæ extremis in casibus ignauos etiam accendere atq; efferrare consueuit, emulatione incitati, impègrè officia ducis exequabantur. Nam quisque, uti eorum ingenium atque industria ferebat, notioribus uicis suis fossas transfuersas ac trabes ingentis crassitudinis perducebant, alij præacutos stipites occultis in scrobibus, queis incautè prolapsi hostes inducerentur, defigebant: alij in compitis ac triuijs frequentioribus fenestras, & domorum frontem pro copia tormentis instruebant. Quæ omnia tanta celeritate administrabantur, quòd nemo uel equitum splendidissimus, ligo-nes, aut sordidi operis laborè detrectabat, ut nõ prius excogitari, quàm perfici cuncta uiderentur. Erant portæ, certiq; aditus qui in urbem ferebant, quanquã urbs amplissima atq; uetustissima nullis mœnibus cingeretur, quorum unus directis ac latioribus uiarum spatij, ab Orientali porta ad arcem medianq; urbem

Ff 4

pertinebat. Cateri aditus per angustos calles, & enor-
mes uicos habebant, quibus tormēta commodè apte-
deduci, uel instructæ armatorum acies tuto committi
non poterat. In hunc maximè locum Tomumbeum
iustas uires contulerat, quòd necessariò ab ea parte ir-
rupturos hostes propter uicorum amplitudinem intel-
legebat: reliquas urbis remotas regiones mediocribus
præsidijs impositis tuebatur. Interiora uerò, ubi arx
erat, à ualidissima copiarum parte tenebantur, ut quò
uis hostium clamorq; & periculum milites auocasset,
intenti ad opem ferendam celerius accurrere possent:
quoniam urbs omnium maxima, ab exteriori circumui-
tu patentibus ubiq; ingressibus, parua manu defendi
non poterat. Memphis enim uasto ambitu tres ingen-
tes urbes complectitur: sed hæ rarissimè inter se iunctæ ædi-
ficijs unam efficiunt, quarum frequentissimam hodie
nouum Cayrum appellant. Ea in longitudinem sex mi-
liarium, secundum Nilum annem protenditur, & ab
Nilo passus mille paribus semper interuallis distat: La-
titudo eius decem stadia non excedit. Media in urbe
arx est molli tumulo imposita, cuius amplitudinem
& elegantiam potius quàm munitiōem nostri homi-
nes admirantur: Sunt enim in ea nobiles horti, platea
ingens cum immensis porticibus, hippodromos, muno-
resq; aræ plures, atq; triclinia in omnes cæli obuersa
regiones. Exteriora uerò turribus ac propugnaculis,
eximijq; operis pinnarum corona præcinguntur: unde
subiectæ circumquaq; urbis spatia, Nilus præter-
fluens, ipsæq; pyramides amœnissimo prospectu con-
spici possunt. Nò longè ab regia lacus est, aqua ex Ni-
lo corri-

lo corruata manufactus, eū ædificia miræ pulchritudi-
nis undiq; claudunt: summaq; est eius loci amœnitas,
quum & piscari, & auibus, quæ in lacu innumerabi-
les degunt, insidiari ex ipsis etiam fenestris liceat. Sed
hunc alius nobilitate superat, figuræ triquetre lacus,
in extrema huius noui Cayri regione, quæ Bulachum
respicit. Is per emissarium lapidei operis, ubi ferreæ
sunt cataractæ crescente Nilo impletur, eo etiam latio-
re canali fluuio commissus nauiculas admittit, quibus
interdium noctuq;, qui latioris uitæ genus colunt, &
amoris uacant, peruehuntur. Domus ad elegantiam
fermè omnes ipsa fronte, lacui imminet, quarum uesti-
bula perpetuo podio & marmore leuigato circumstra-
tis marginibus decorantur. His cymbas errantes ludi-
bundiq; admovent, effusamq; ad captandas auras uiro-
rum ac mulierum multitudinē, cytharis, musicisq; cō-
centibus salutant. In Orientali lacus latere, prætorium
exurgit paucis ante annis Dulibæ reginæ opibus ædi-
ficatum, quo cæteræ amœnissimi tractus ædes structu-
ræ specie atq; interiore elegantia facillè superatur. Pa-
rietes enim porphyreticis & uariiegatis incrustationi-
bus relucebant: laquearia & cōcamerations bractea
to auro, pretiosioribusq; pigmentis, & multa arte præ-
cellentium artificum ornabantur: quin & tota domo
tessellati & uermiculati operis pauimenta, fenestras
minorumq; ornamenta portarum, ex alabastrite, &
candidissimo marmore, multoq; passim ophite calata
spectare erat. Postes ualuaq; ipsæ ubiq; solido ex ebo-
re, ac internitente passim ebene elaborate, tanta ar-
tificum eruditione, luxuriantibus in certos orbes no-

dorum capreolis, ut mirantium oculos detinere, nec
 satiari posse uidentur. Nec apparatus, si ad interiora
 peruaderes, magnificentissimis ædibus erat inferior
 utpote qui et regie fortunæ, et mulebri luxuriæ aptis-
 simè respöderet. Quæ omnia mox uictor Selymus, ui-
 latis etiã parietibus, ut integra exquisitorũ lapidũ or-
 namenta detraberet, Byzantiũ asportauit. Præter cœ-
 lacum, omnibus noui Cayri regionibus nonnullæ pro-
 cerum et Mamaluchorum domus uisuntur: quæ à no-
 stris hominibus maiorem amœnitatis quàm structuræ
 commendatione accipiunt: Cætera urbis humilibus ce-
 fis et sordidissimã plebe replentur. Extant etiam tria
 Christianorũ templa diuersis in locis, quorũ unũ mul-
 to alijs uenerabilius existimatur, propter cryptæ sa-
 mam, ubi Maria uirgo sæuitiem Herodis effugiens, cœ-
 infante Deo Christo latuerit. Alia Barbaræ uirginis et
 Georgio equiti, diuis etiam apud eas gentes celeberrimis,
 nuncupata sunt. Cayrum nouũ continuatis propemodum
 ædificijs Bulachum sequitur. Id oppidũ in urbis
 effigiem altioribus tectis superbum, Nilo adiacet
 et à Mamaluchis cæterisq; nobilibus ætuo tempore
 frequentatur: ut increscentis Nilis exundationes uolu-
 ptatis causa ab editioribus locis prospiciant. Eo cuncta
 nauigia quæ aduerso anne subuehuntur, applicat: cæ-
 terum mercatorũ cõkursu anno in Cayro celebratur.
 In aduersa ripa contra Bulachum piscatorũ ac nauita-
 rum casæ atq; tuguria ex cratibus et palmarum folijs
 contexti, uisuntur. Paulò supra Bulachum Cayrum ue-
 tus occurrit, quod pariter nouo Cayro intercedenti-
 bus ædi-

bus ædificijs interuallo uiginti stadiorũ adnectitur: et
 præterfluenti Nilo imminet. Plurima mediocris stru-
 cturæ ædificia utranq; ripam obtinet. Contra est insula
 in medio in anne hortorũ et uillarum amœnitate me-
 morabilis, ubi diuortium aquarum incipit, et Nilus
 ipse ingenti eius insula rostro proscinditur. In ea tem-
 plum est filiæ Pharaonis regis amore, et Moses peri-
 culo tanti eui repetita memoria celebratum. Verum
 Cayri ueteris ædificia magna ex parte in hortos et
 squallentes ruinas abierunt. Ibi antiquam Memphim
 fuisse multis coniecturis existimamus. In ripa annis
 Sulthanus Campson, egregij operis turrin arcis fasti-
 gium altitudine superantem extruxit, ad hauriendam
 et Nilo aquam. Ea pluribus rotis et machinationibus
 iumentorũ labore uersatis in cacumen excepta, perpe-
 tuo demum aqueductu per castella, et lapideos tubu-
 los, toti regie uarijs siphonibus immittebatur. Ab uete-
 re Cayro quinque milibus passuum, in Africæ parte py-
 ramides absunt, barbaræ uanitatis monumenta: quan-
 do insanas opes ostentantium æternis etiam in mollibus
 tituli nominatq; perierint. Intus sunt conditoria Aegy-
 ptiorum regũ distincta in cellas, quæ pretioso sectoq;
 lapide uestiuntur. Ea loca odore tetra sunt, et tenebra-
 rum aspectu formidanda. Namq; propter ad crescentem
 ruderam cumulos, angustissimo ingressu descendenti-
 bus, sæpius funalia extinguuntur, circumuolitantibus
 uestertilionũ agminibus. Multi in summitates earum
 euadunt, et narrant inde aspici Alexandriæ pharum,
 et fluminis ostia in mare erumpentis: adduntq; eas ad
 medium infusæ basis spatium, ob altitudinem, sagittæ iclu-

minimè posse pertransiri. Verùm miraculo pyramidarum excepto, coactis in unum tribus urbibus nihil admirandum præter incolarum multitudinem conspicitur. Populus enim, supra quàm credibile sit, per omnes vicinos numerosissimus occurrit, sed magna ex parte incultum & sordidus: nam Mamaluchorù metu, ostentare opes non audent, qui diuites existimantur. Hi camelis asinisq; uehuntur, solis sibi equos usurpantibus Mamaluchis. In uniuersum plebeij pariter ac diuites, uerucina carne atq; orizæ pultarijs famen explent, nec quarum aliarum gentium luxuria inuenit exquisitas dapes, uel gule irritamenta nouerunt: gallinacij tamen generis pullos nobilium admittunt mensæ, quòd eorum magna sit copia Aegyptijs, apud quos gallinæ sua oua non incubant, sed ea in clibanis, tepore sensim adhibito, uel fouentur, ut mirabili arte compendioq; pulli intra paucos dies progignantur simul & educantur. Cæterum Selymus, ubi Tomumbeium Memphim ingressum esset, & Mamaluchos omnes coactis in unum uiribus extremam belli fortunam periclitari uelle, certius cognouit propius urbem admouit castra: & milites adhortatus est, ut toties uictos hostes ea die omnino uincendos, & penitus debellandos existimarent, paululùq; admittentur, ut superiorum laborum atq; uictoriarum præmia caperent, quæ tot ac tanta futura essent, quanta ipsi uel immodicis animis antea cõcupiuisent. Restare paucos cum desertissimo rege, qui quum uulneribus acie more occupati, campestem aciem ferre nequeant, domini in oculis & complexibus liberorum atq; uxorù, præmiũ uite casum expectare decreuerint. Vocatis

pro ab Aegyptijs Mamaluchorù nomini insensissimis qui illorum excidium auidissimè expectet, & se ad defendendam pestimorù atq; immanium hominum progeniem è domibus pugnaturos polliceantur. In his tamè reliquijs fusi perterritiq; exercitus debellandis, summam totius belli uictoriam constare, quãdo pro uictis censeri non possint, qui adhuc sperent, arma teneant, ipsaq; imperij sede atq; urbe maxima potiãtur. Proinde in eius diei euentu, cum salutis & gloriæ, tum fortunarum omnium rationem & casum consistere existimarent. Rem uero nullius propè negotij periculiq; futuram, si in nouo pugnãdi genere, ut antea se duce bellis omnibus enixè fecissent, omnino sibi peruincẽdum esse ducerent. Ardebant prædæ cupidine militũ animi, paratiq; & diducti in ordines irrumpendi signum expectabant, quũ Selymus Bassuela porta ingressus equites pluribus simul locis sed latiore uia prætorianos immisit. Occurrere equitibus equites præliũq; atrox intriuitijs, & angustis in callibus edidère: pedites uerò prolatis in frontem colubrinis, atq; falconibus, hisq; ubi hostium agmina cernerentur, repente excussis, cõpita rectis opposita regionibus statione defensoribusq; nudabant. Vbi uerò ad munitiones fossasq; peruentum, dum impulsu obiectas trabes amoliri, fossasq; transcendere conarentur, contraq; Mamaluchi impigrè obsterent: tanta ui, tantaq; animorum peruicacia certauère, ut nusquam acrius uel cruentius memoria nostra sit dimicatum. Mamaluchi enim pariter ac Turcæ uires omnes, & cunctas bellandi artes in id unũ pugnæ discrimen contulerant, haud ignari pro uic

ta atq; imperio, ultimo eo certamine dimicari: quando summa utrimq; prœmia, aut extrema supplicia uitium atq; uictoribus, ludente Fortuna ostenderentur. Plurimum cœdis erat apud munitiones, nam Turcæ incantius progressi in cœcas fossas, alij super alios cumulatim prementibus ultimis procidebāt: alij acutissimis uallibus inducebantur. Ipsæ matres familiās & pueri, e domibus uirili audacia in subiectos saxa ac tegulās prouoluebant. Hos contra Turcæ, ut quisq; eorū in fenestris uel tectis conspiciebatur, destinatis sclopettorū ictibus frangere, effringere fores, unde supernè uis telorū ingrueret intra domos uario euentu pugnare. Ipsi quoq; Aegyptij, modò harum modò illarū partium fortunam speculantes, diuerso studio utrosq; pro hostibus ducere atq; oppugnare, ut quemcumq; uictorem fors daret, illud etiam egregiè inuuisse uiderentur. Erāt diuersi in regionibus plura simul contracta certamina: nā transuersis uicis quum discurrerent, modò hi, modò illi, in novos hostium globos incidebant: & qui uictores in fronte urgebant, sepe interclusi ab hostibus, in tergite cædebantur. Viæ, & quantum spatij inter tecta relinquebatur, horrendum uisu, coaceruatis passim cadaveribus, tan multo cruore mædebant, ut eleuatus puluis, qui initio densissimus erat, sedaretur. Aer nihilominus fumo & caligine tormentorum, & sagittarum nube erat obscuratus, tantusq; erat nilitum clamor, armorumq; strepitus, atq; ipsorum tormentorum fragor, ut terra tremere, & conuelli ædificia uiderentur. Pugnatum est continenter duobus diebus, ac totidē noctibus ancipiti Marte, ita tamen, ut Mamaluchi, qui numero

pauci

pauci labori atq; uigilijs sufficere non poterant, cederent in interiores sensim urbis partes, desertis primis munitionibus se receperint. Tertia die Mamaluchi, quū in ipso summæ rerū fortuna uicq; omnium discrimine, quod supremos hominū conatus atq; animos augere consuevit, uersaretur, tanta uirtute pugnā redintegrarunt, ut Turcas ad multū spatium propulerint, & aliquot eorū falcones interceperint. Quo casu Selymus dicitur de uictoria desperasse, iussisseq; ut ædificia passim incederentur, impellente eū ad id flagitij & crudelitatis edictum iusta penè aduersus Aegyptios iracundia, quod in nusbasā in oculis eius è fenestra lapide caput ictus, graue uulnus paulò ante sustulerat. Iam tecta miserabilem flammā conceperāt: iā ululatus plorantium & deprecationum Aegyptiorū audiebatur: iam ipsi Turcæ languidius pugnātes, ut receptui caneretur expectabāt, quū à pluribus simul nuntiātū est hostes ab diuersa parte, instante Mustapha, loco pulsos superatosq; superuenire auxiliū in fuga posuisse. Etenim Mustaphas, monstrantibus Aegyptijs Mamaluchisq; trans fugis ad amplissimā plateā peruenerat, ubi Mamaluchi stratos fanaticosq; equos collocarāt: ut si quid durius accideret, eò se reciperēt, atq; his consecis, in proxima, quæ statuerent loca se proriperent. Hos omnes, Mustaphas, deicito præsidio, quod ut in parte urbis minimè suspecta ex pueris ac mulionibus insinissimum erat, comprehendit, & abduxit. Ea res, sicuti in grauissimis atq; inexpectatis casibus accidere solet, uigorem eorū atq; impetum magnopere debilitauit. Quā obrem spe si gæ sublata, quum undiq; circūuentos se perspicerent, præliumq;

nulla alia spe, nullis subsidijs, sed sola uirtute sustenta-
 tur, confessione sua uicti terga uerterunt. Multi cū Ta-
 mumbeio, qui ne uinceretur eo praelio, cunctas artes
 uirtutis atq; consilij nequicquā expertus fuerat, ad Tu-
 lum properantes ratibus transuecti in Segestica regni
 nem contenderunt. Alia multitudo Aegyptiorū domi-
 bus foedissimisq; latebris se condidit. Ex fortissimis an-
 tem equitibus amplius mille & quingenti ad templum
 inanium Deorū tota urbe maximum confugerūt, nisi
 quum diu sese tanquā ex arce defendissent, quod nisi
 honesta conditione deditionem facere nolebant, ad ex-
 tremum, siti, lassitudine, uulneribus, tormentisq; expo-
 gnati, uictoris arbitrio se dederunt. Quorum pars,
 conniunte Selymo, ab iratis militibus in uestibulo tra-
 cidata, pars secundo amne post aliquot dies Alexan-
 driam deuecta est. Selymus, inclinante uictoria, exte-
 plo cohortes duas ad restringendos ignes praemisit, ac
 tota urbe circummissis praconibus pronunciari iussit
 Mamaluchos, qui intra duodecimam horā se dederet,
 omnes fore incolumes: post id tempus, deprehensis nul-
 lam fore salutis conditionem. Aegyptijs autē qui late-
 tes proderent, se daturum premia: contra qui occul-
 sent, se protinus eos palo infixurum: uxoribusq; ac li-
 beris uenundatis, domos ipsas esse concrematurum. Ad
 cuius edicti famam magnus eorum numerus prodijt,
 quibus statim catenae iniecta. Itq; omnes postea contra
 iusurandum, quod fugae consilium cepisse dicerentur,
 in custodia crudelissimē trucidati sunt. Nonnulli, qui
 dei ac amicitiae iura prodicione uiolare noluerunt, de-
 lati ab alijs uicinis ciuibus, extrema supplicia perpe-

pro am

pro amicis quibus se deuouerant, constantissimē periē-
 re. Exinde milites uictoria feroces, scrutari cūcta, pro-
 trahere abditos atq; obtruncare, praedari etiam Aegy-
 ptiorum domos, nihil clausum secretumq; relinquere.
 Erant qui uno tempore iisdem in aedibus auaritia, cru-
 delitate atq; libidine grassarentur, quum quisq; eō ui-
 res impetumq; transferret quod à natura raperetur.
 in magna nanq; licentia quisq; suis moribus facile ser-
 uit, effuseq; blanditur. Eodem die Gazelles, qui pau-
 lo ante ad cogendos Arabes conducendaq; auxilia ius-
 su regis in Thebaidem profectus fuerat, superuenit.
 Is quum euersis omnibus rebus, neq; manu, neq; consi-
 lio proficere posset, ac Dijs iratis infestisq; belli fortun-
 nam, quae toties partiū conatus transuerso impetuper-
 fregisset minime sibi amplius tentandam putaret, ad Se-
 lymum fide accepta cum tribus Arabum ducibus, mul-
 tisq; equitibus uenit: atque ita locutus est. Si Fortuna,
 quam summa uirtute tibi conciliasti, felicitati nostrae
 non inuidisset hodie non haberes, postquā cuncta ar-
 mis tuis subacta sūt, unde reliquos mortales animi ma-
 gnitudine superares. Integris rebus nostris atq; opib.
 dum pro uita ac imperio certaretur, Turcarum nomē
 inani uirium fiducia elati, semper contempsimus, & te
 uti hostem decebat, acerbissimo odio persequebamur.
 Facto demum periculo, omnibus uicti praelijs, quū &
 mirificam atq; diuinam uirtutem tuam, & secundissi-
 mas uictorias, quae nō sine Deorum immortalium con-
 silio tribuuntur, miraremur, supplices ad te uenimus,
 ut meliorem fortunam beneficio tuo sequeremur, et tu
 ipse parcēdo atq; ignoscendo uictis ac deditis, qua una

gg

uirtute homines celi tibus aquantur, supra immortalis gloriae tuae terminos nomen & famam extenderes. Tomumbeio quandiu ille regis nomen uiresq; retinuit, & in aliqua luce uersatus est, fidelem operam praestitimus. At quum iniquo suo fato profugus, incerta etiam salutis fama solitudinibus ineret, deserti potius quam desertores, ad te confugimus, studium nostrum atq; operam tibi meliore conditione probaturi, si, commutata acerbiſſimarum rerum sorte, nobis uiuere, & auspicijs tuis militare licuerit. Selymus, quod Gazellae propter eximias animi corporisq; uirtutes, quibus clari uirtutiam apud hostes gratiam promerentur, apprimè nouerat, quodq; Arabes, quos maxime timendos esse intelligeret, foedere atq; amicitia sibi obstringere cupiebat, omnes humanissimis uerbis excepit: & singulis stipedia constituit, hortatusq; est, ut ueteris fortuna obliuiscerentur, & cuncta ex liberalitate sua sperarent. Nec multo post, quum ab Achasia urbe Mauri simul atque Arabes, adiunctis quibusdam Mamaluchis, qui eo profugerant, Memphis agrum incursionibus uastarent, saepeq; frumentatores Turcas, ac miliones quipaulo longius pabularentur, interciperet, Gazellae parte exercitus ad debellandos eos missus est: qui celeriter expugnata, direptaq; Achasia, & latronibus magna ex parte trucidatis, superiorum dierum iniuria cum magna sui laude imperatorisq; letitia uindicauit. Interea Tomumbeius in Sciectica regione, quae trans Nilum ad Cyrenaicam uergit, his etiam tot malis uictu bel lum reparabat. Venerat ab Alexandria ad eum ualida Mamaluchorum manus, quae ab urbis praesidio literis

ruocabatur: multi etiam cum ex fuga comitati fuerant. Non deerrant partis Africae Arabes: & Mauri quoque regionis incolae studium atq; operam suam pollicebantur. Praeterea ab Memphis nonnulli Aegyptiorum, quorum domus ipsaq; familiae Turcarum praedae atq; libidini cesserant, si noctu Memphis conuolaret, se tumultum excitaturos promittebant: Foreq; uti omnes Turcae, qui in contubernijs essent, uno clamore atq; impetu populi delerentur: quando omnes cuncta nefanda atq; hostilia perpessi, diutius insolentissimorum hominum iniurias ferre non possent. Ipsos quoque Turcas ad contemnendum numerum ex amplissimo exercitu reductos esse dicebant, magnam eorum partem duobus Memphis praelijs interijisse: reliquos ferme omnes, aut uulnerib; aut aduersa ualetudine esse confectos. Quibus de rebus, & uires undiq; crescebant, & spes ipsa, quae nunquam perditio ac profligatissimo regi defecerat, apud inuictum animum supra eius miseriae conditionem efferebatur: ita ut Fortuna, quae immittis atq; acerba omnium mortalium infelicissimo supremas indias tendebat, tum primum commutatis iniurijs prosperos rerum exitus promittere uideretur. Dum haec a Tomumbeio pararentur, Albucomar uir Aegyptius, qui in Sciectica ceteros omnes auctoritate atq; copibus antebat, siue ut imminētis belli cladem ab agris suis auerteret, siue ut gratiam uictoris, quam, malis facilius apud reges, quam bonis artibus homines consequuntur, proditionis munere mereretur, ad Selymum uenit, atq; eum de copijs, ac nouis Tomumbeij & ciuim consilijs certiore fecit. Quo cognito, Selymus ex-

cubias tota urbe disposuit: Suspectos ciues, in arce, quae deserta à Tomumbeio, deuenerat in eius potestatem, custodiari iussit: & complura nauigia tormentis atq; militibus instructa, quae aduersam Nili ripam obseruaret ac tueretur, pluribus locis separatim toto flumine collocauit. Verum secum ipse reputans, quanto cum periculo toties cum acerrimis hostibus conflixisset, & quàm difficile factu foret intercipere Tomumbeium fuga extrahentem bellum, atq; alia semper atq; alia per uassas & ignotas regiones auxilia comparantem, ut clementia atq; animi liberalitate hominem teteret, ad eum legatos mittere decreuit, qui suaderent, ut arma deponeret, & iam tandem uictoris fortunam agnoscere uellet, ac simul data fide pollicerentur, eum, si supplex accederet, regnum quod tueri armis nequiuisset, uictoris humanitate ac beneficio consecuturum. At si renouare bellum pergeret, & suae imbecillitatis obliuisceretur: dijudicata belli fortuna, nullam eum postea dignitatis ac uitae conditionem ex merito apud iratos inuenturum. Enim uero Selymus, quum se in remotissimam regionem, alia atq; alieniuitante uictoria, abductum confpiceret, ac tantulis infirmis copijs timeret, ne in amplissima urbe ab incertae fidei hominum multitudine opprimeretur, per conditiones bellum conficere, quum ui contendendo nouis implicari periculis malebat: cui praesertim ab incolis eius prouinciae nunciaretur, ubique manus equitum omnis generis cogi ab his Mamaluchis, qui ex fuga diuersas regiones petiuissent: classemq; ad Sueziam portum expectari, quae Arabicosim ad Erythraeas angustias aduersus Lusitanos profecta esset.

esset. In ea esse supra tria milia Mamaluchorum, et Amyrassem ac Raysalomonem peritissimos duces, magnamq; numerum ancorum tormentorum, unde Tomumbeius accepta incommoda resarcire, atq; urbem uocantibus amicis repetere posse uideretur. Sed cum in primis ingens cura Persicarum rerum excitabat: ne si Hymbracorbassa quem ad Taurum praemiserat, Hysmaelis uiribus impar foret, ipse prius ab Asia Minore ac Syria excluderetur, quam Byzantina classis cum supplemento militum, & secundis commeatibus Alexandriam perueniret. Igitur decreta legatione, uiri insignes qui sacris praerant, cum hisq; aliquot Aegyptij clari nominis mittuntur. Qui quum traiecto Nilo in Seiecticam peruissent, antequam audirentur, à quibusdam Mamaluchis insana ac barbara crudelitate trucidati sunt. Nefarij siquidem & arrogantissimi homines, Tomumbeio nihil tale expectanti, se gratum facturos putabant si ad declarandum studium suum atq; alienissimam à pace uoluntatem, tanti odij ac feritatis rabiem ea immanitate sceleris ostentassent. Quod factum superbe atq; atrociter, omnem Selymi patientiam abruptit, & mox funestissimum bello, ac Mamaluchis omnibus finem imposuit. Namq; homo, quum nullis etiam irarum fluctibus ageretur, natura & uehemens & ferox, aequo animo ferre non poterat, quod uicti fugatiq; & mandata sua, quae utilia atq; honorifica ipsis foret, despiceret: & ius legatorum apud effratissimas etiam gentes sanctissimum uiolare ausi fuissent. Quamobrem his exagitatius iniurijs, in Seiecticam aduersus Tomumbeium expeditionem edicit, commeatum parari imperat: & Ni

lum, quod ratis transire, neq; suæ dignitatis, neque presentis occasionis esse statuebat, contractis undique nauigijs, stabili ac latissimo ponte confecti iubet. Ad Tomumbeius, quæ parari copias & Nilum ponte iungi per exploratores & Memphiticos ciues audiret, ueritus prouincialium perfidiam, quorum animos Alabohomaris defectione ab se alienatos esse, propter eum uiri potentiam atq; auctoritatem, facile suspicabatur, illam eandem, quæ toties spes suas frustrata fuerat, prelij fortunam tentare constituit. Omnibus enim rebus inferior, extrahere bellum, uel hostem expectare non poterat: neq; sibi iterum amissa dignitate per ulteriores solitudines fugiendum arbitrabatur. Ergo inuito cum suis consilio, quod sibi Mamaluchisq; omnibus supremum fuit, cum quatuor milibus armatorum equitum, & bis totidem Maurorum atq; Arabum, è Sciectica diluculo profectus, continuato per diem ac noctem itinere, ad Nilum contendit, ut Turcas, quos nihil tale de uictor atq; infirmissimo hoste suspicatos esse intelligebat, audendo falleret, & sui famam celeritate praeueniret, ratus se improviso aduentu copiarum partem, quæ primæ flumen transissent, priusquam eis subueniri posset, esse deleturum. Neq; enim temporis spatium opinionem sefellit: nam horarum momenta cum itinere celeritate egregie supputata, congruerant: & ut ipse coniectura futurum putauerat, prima Asiaticorum agmina pontem traiecerant. Mulliones, & cum his pueri, qui Selymo à cubiculo seruiabant, quum ad tendendum tabernaculum amoeniorem locum quærent, iam progressi, puluere aduentantis exercitus primi cõ-

spexere:

spexere: statimq; ea de re Mustaphas certior est factus & ad arma conclamat. Qui rumor & his, qui iam transferant, & illis qui in citeriore ripa transituri morabantur, magnam trepidationem iniecit. Tomumbeius expedientes arma, & coeuntes ad signa hostes repente no impetu adortus, primos, qui sustinere irruentium impetum ausi sunt, obruncat, alios disijcit & conuertit in fugam. Nec Mustaphas, quanquam impavidus, ante alios pugnando, atq; adhortando, tota ferme prima acie protrita, ac cæteris perturbatis, restituere ordines, aut in fugam uersos retentare poterat. In aspero enim atq; inopinato negotio, cuncta, concursatione, cæde, fuga, & metu, plena erant, totis ripis supra atq; infra pontem respectantium atq; auxilia implorantium trepidam agmina uisebantur. Multi, impellentibus hostium turmis ad extremos redacti margines, in flumen procidebant, multi ad initium pontis, occurrentibus, qui continuè ab ulteriore ripa submittebantur, dum scandere pontem uellent, timore præpediti, & reiecti ab suis, profuentis gurgitibus hauriebantur. Erat latitudo pontis tanta, ut quaterni equites commodè recipi, & magna eorum multitudo unius horæ momento transmitti posset. Verum quum tormenta traducenda essent, minora equitum subsidia, quam periculi magnitudo, uel repentinus casus efflagitabant, submittebantur, nec in tormentis ullum erat auxiliu, quæ celeriter traduci, uel ab citeriore ripa in aduersam, propter obiecta suorū agmina emitti sine detrimento non poterant. Interim Selymus, qui initio tumultus ad Nilū decurrebat, scaphas & fluuii, utiles lembos prætorianis sclopet-

tarijs complet, atq; equitatu per pontē accelerare iussit, eos laborantibus subsidio transmittit. Quibus nauigijs expediti nauæ, quum adhibita omni celeritate reuerterentur, ac rursus alios exciperent, paruo temporis spatio plures cohortes exposuerunt. Quorum aduentus perturbatos & iam ægrè sustinentes Asiaticos confirmauit. Canoglis quoq; Tartari regis filius, Scytharum agmina ut Nilū transirēt cohortatus, in ulteriore ripam paucis desideratis & admirantibus curtis euasit. Ea enim gens & Tanaim & Volgam rapissimos maximosq; amnes, gregatim insuecisse quibus transnatare dixerat. Eodem quoq; tempore, Tomumbeius, quod celerem in una ea re uictoriam consistere prouidebat, confertis suorum turmis ad pontis caput penetrare, atq; id occupare conatus est, ut ad intercludendos hostes primam ratem auclleret, & rudentes, quibus ea nauium series ripæ deligebatur, præcideret, quibus abscissis, necessitudo totus pons superstantibus copijs resolutus, ipso tanti amnis impetu raperetur. Quæ res longè periculosissimam attulit dimicationē. Nam ab electis, ac optimè armatis, qui à fronte urgebant, singulari uirtute pugnabatur: & Mustaphas animaduerso periculo, & signa & fortissimos quosq; in eum locum contulerat. Itaq; tanta est contētione actū, quanta agi debuit, quum Mamaluchi, si loco potirentur, se breui negotio postea superiores hostium uictorias euersuros, manifestè perspicerent: & Turcæ, nisi pontem cōseruassent, de sua in primis, & reliqui exercitus, ac ipsius imperatoris salute desperandum esse intelligerent. Sed rem obtinuit Mustaphas sclopettarijs,

& Græcorum turmis, quæ iam plures transierāt, prælium excipientibus: moxq; hostibus repulsis ultrò institit: & ad multum spatium eos submouit. Hic est ille Mustaphas natione Pannonius, & Baiazetis gener, qui magnificentiæ & perpetuæ laudis studio, ex huius uictoriæ manubijs, eximij regijq; operis, & sumptus, pontem lapideum in Symone amne construxit: quem hodie per Thraciam transeuntes, tanquam Romanæ magnitudinis æmulum admirantur. Tomumbeius, ut Mamaluchis, qui lassitudine deficientibus equis, acrius pugnare non poterant, aliquid ad respirandum spatij daret, & per eos rursus extremum prælij casum collectis uiribus experiretur, Arabes, ac Mauros, ut tantisper pugnam sustinerent, adhortatus est. Quod quum impigrè præstitissent, & paulò post Mamaluchi equis atq; corporibus aliquantulum recreatis successissent, tanta uero prælium redintegratum est, ut Selymus uictorie diffidens, quanquam amici eius, ne id faceret, deprecarentur, conscendere pontem, & suis auxilio proficisci non dubitarit. Eius aduentus, spe illata militibus qui in conspectu imperatoris, & præmia & laudem, insigni aliquo uirtutis facinore edito, promereri cupiebant, conatus hostium repressit: statimq; prætorianarum cohortium uirtute omnes in fugam uersi. Fugientes, equitatus qui prælio non interfuerat, totis cæpis cōsectatus est, & ipsi demum Scythæ, qui delati uorticibus in ulteriorem ripam ad hostes tardius ascenderant, sagittantes affuere. Tum uero missi Mustaphas Cayerbeiusq;, & Gazelles cum recenti atq; expedita equitum manu, qui nestigijs fugientium insisterent: nec

Tomumbeium elabi paterentur. Sequenti die eum ad præalta paludis emissarium, ubi paulum conquie-
rat, adepti sunt, conantemq; intersecundere liguẽ pon-
tem, ut iniecta mora antecederet, aliquot ibi occisis &
captis, rursus effugere coegerunt. Tertia die, quã am-
sis fermẽ omnibus copijs, ad Secussani reguli uillã per-
uenisset, & Turcæ Aegyptijs, qui eius regionis pagos
incolit, extrema supplicia denunciaissent, nisi ad com-
prehendendum Tomumbeium, egressus omnes illarũ
paludũ, & circumiecta loca intentis custodijs obser-
uarent, metu percussus paludibus se condidit: ubi eum
paulò post agrestes mersum aquis usq; ad summum pe-
ctus, atq; inter iuncos & harundines latitantẽ depre-
henderunt: uinctumq; miserabili habitu occurrẽtibus
Turcis tradiderunt. Nec multò post cum aliquot duci-
bus amicorũq; præcipuis, Memphim perductus est. Se-
lymus, qui propter interfectorũ legatorum iniuriam,
hominem necare decreuerat, eum ad se perducere uoluit
tortoribusq; tradidit: ut de Campsonis thesauris que-
rerent, qui secretissimo specu abditi credebantur. Fe-
runt eum constanti animo ac minaci uultu, nihil præ-
ter suspiria atq; horribiles gemitus, in summis cruciati-
bus protulisse, ut ea patientia uistoris seuitiam supe-
raret. Postero die eum uili camelo impositum, ac obso-
leta indutum ueste religatisq; in tergo manibus, sicui
noxij ac latrones solent, per omnia urbis fora, & ce-
leberrimas regiones circumduci iussit: ut Aegyptij
quem paulò ante regem adorarant, illum eundem
uertente fortuna in extremas præcipitatum miseriam,
ut a simul atque imperij dies fatali laqueo finitum um-
intuerent

intuerentur. Quum uerò ad Bassuelam portam per-
uentum fuit, ei laqueo gulam fregere, utq; transcuntibus
conspicui atq; ludibrio foret, unco ferreo suspen-
sum supra fornitem reliquere. De Tomumbeio suppli-
cium sumptum est Idibus Aprilis, anno à partu uirgi-
nis decimo septimo supra Millesimum & quingentesi-
mum: qui dies Lunæ dicatus, Christi resurrectionis ce-
lebritatem secutus est: quum ad Rhodaniã pugnatum
esset undecimo Calendas Februarias, die diui Vincen-
tij memoria dicato. Nec desuerunt, qui in eo tam atro-
ci miserabiliq; spectaculo, lachrymas effunderent, tri-
stiq; gestu & incondita eiulatu ultimi regis sui usque
adeò fœdam atq; turpissimam necem auersaretur, uel
increpantibus sæua uoce, & mortem comminantibus
Iantzaris, quòd Memphiticus populus, uti leuis, & ue-
teri Mamaluchorum seruitio assuetus, depulsa seruitu-
tis beneficium, nequaquã lætis & gratis animis acci-
peret. Erat enim plebs Aegyptia adhuc incerta liber-
tatis, proptereaq; cæco suspensa metu, rebus suis time-
re cogebatur: quòd Turcarum gentem bello inuictam,
formidatãq; cunctis Europæ atq; Asiæ regibus, nequa-
quam Circassijs mitiorẽ, imperatore præsertim cruen-
tissimo, superbissimẽ regnaturam existimaret. Com-
mouebat quoque animos mirum in modum præcedentis
Tomumbeij habitus tam indignè à Fortuna mulctati:
eum namq; singulis aulæ honoribus integra nominis sa-
ma gestis, ad summum regij decoris fastigium, studio
populi, fauoreq; procerum ascendisse meminerant, ut
inde uirgẽtibus satis usq; adeò deformi ruentis imperij
& uite exitu præceps daretur, exemplum haud dubiẽ

inter paucissimam humanam uarietatis ualde memorabile miseris pariter atq; felicibus, præbiturus. His quidē, ut nihil sese efferre, sibiq; adulari, illis uerò, ut cuncta, quæ indigna atq; aspera fors adueheret, cōstanter ferre condiscerent. Eo etiam Tomumbeius commiseratione dignior apparebat, quod maiestatem proceri & laertosi corporis, uultumq; promissa & canescēte barba uenerabilem, cum regio solio, tum militari imperio p̄rem attulisset. Ceteri Mamaluchorum proceres cū ignobili etiam equitum turba, qui in custodijs erant, eandem exitus fortunam tulerunt. Sublato Tomūbeio, atq; occisis ferme omnibus Mamaluchis, quum nulla certa hostium manus in Aegypto esse nūciaretur, quæ renouare bellum posset, diductis copijs, ad recipiēdas ulteriores prouincias Selymus duces misit. Alexandrini enim secundum Memphiticam pugnam expulso præsidio, & Phari arce, quam imbellis custos certa cū spe præsentis præmij quam dubio periculi euentu, tradere, quam defendere maluerat, facile occupata nullis ante diebus ad Turcas defecerant: Damyata quoq; uitoribus portas aperuit. Hæc olim Pelusium, Aeliopolisq; demum instaurante Hadriano Cæsare uocata est: Circa autem Nilū, quæ Aegyptus Iudææ atq; Arabie terminos, attingit, nulla ciuitas, quæ Turcarum imperio nō pareret, relinquebatur. Ipsiq; Africæ reges Cyrenaicæ finitimi, qui pendere tributa, & Sulthanis certo fœdere parere consueuerant, legationes destinabāt. Reliqui erant Arabes, & præsertim Africani, qui Tomumbeio auxilia miserant, & Turcis, quod eo bello magnum suorum numerum amisissent, minime pariter, dice

ri dicebantur. Ea gens atrocinijs potius, quam bello assucta, ab Euphrate quæ Palmyrenorum fines alluuntur, usq; ad Atlanticum Oceanum totam Aegyptum atq; Africam multitudine sua repleuit. Errabunda gens est, ac innumerabilis, distincta tamen per populos & duces, qui suas urbes atq; oppida singulis curribus trahunt: ut potē qui certas sedes nō habet, & Scytharum more tentorijs & papilionibus utuntur. Ipsi se gentium nobilissimos prædicant, quod nullis unquam alijs immixti gentibus, incorruptam antiqui generis nobilitatem conseruarint. In uniuersum astu omnes atq; ingenij artibus potius, quam corporis uiribus pollent. Frugi enim in conuictu homines nulla cibi intemperie uires alunt, temperantia ualitudinem tuentur: multaq; exercitatione ad inuictum robur habiles artus confirmant. His magnæ curæ est uxorum pudicitia quando nihil potius ducant, quam incorrupti sanguinis antiquum decus. Totum autem familia censura una implet tenuis supellex, quæ nobili æquo Numidico, lancea, & iaculis constat. In mundo muliebri, neq; aurum, neq; argentum uisitur, sed lanea uirgata uessis, & pro geniali thoro ex centone leuis culcitra: priores tantum, argentum uermiculato opere fabrefactum pictumq; in phaleris gestant: argenteasq; item bullas collo suspendunt, quas incluso amuleto Thæbeles uocant: quarum præsidio aduersus pericula se probe munitos arbitratur. In hospites aduenas ambiciosus, quam latronum mores ferant, liberalitate uti mos est. Sed conuiuia eorum, si uenatio non suppetat, leui pollinis & orizæ pulticula, fauo mellis, carica, pal-

mae dactylis, ac lacte acido fiantur. Munera sunt
 nee chlamydes colore uolaceo aduersus imbres à no-
 stris expetite. Sed inter se nouas & ueteres à maiori-
 bus per manus traditas immortales inimicitias exer-
 cent, ac sæpenumero in factiones secedunt, & aggre-
 gatis utriq; auxilijs cruentissime præliantur. Qua de
 causa, quum antiquis odijs, & nouis simulatibus sem-
 per studeant, & bella ex bellis oriuntur, nunquam ad
 expellendos Mamaluchos consentire in unum, & pa-
 ri consilio bellum gerere ualuerunt. Neq; enim Mama-
 luchorum opes tantæ multitudini sufficere potuissent,
 quãdo Sulthani ex aliena discordia potius, quàm pro-
 prijs uiribus eam prouinciam atq; imperium retinere
 uiderentur. Itaq; Selymus per idoneos homines plures
 eorum duces data fide ad se Memphim euocauit, &
 summa liberalitate prosecutus est: quorum exemplo
 fiebat, ut cæteri quotidie accederent, acceptisq; mune-
 ribus in uerba eius continuo iurarent. Aliqui tamen,
 quum nullis pollicitationibus ac donis flecterentur, per
 insidias ab alijs ducibus intercepti, ac Selymo traditi,
 inanis pertinaciæ atq; odij poenas dederunt. Classis
 quoq; paucarum nauium aduerso Nilo usq; ad Siennem
 quam hodie Guagueram incolæ appellant, ascendit,
 omnesq; hæ gentes quæ ad Aethiopiã uergunt, sicuti
 amicitiam potius, quàm imperiũ Sulthanorũ agno-
 scebant, ita uictoriæ fama perductæ, in Turcarum fidẽ
 facile concessere. Iisdem etiam diebus ad Suezziã Ru-
 bri maris portũ (is olim Arsinoes fuit) cũ aliquot tur-
 mis atq; cohortibus processum. Distat Memphis à pro-
 ximo littore, ubi Suezziã est & Thorius portus, triũ

tantum dierum itinere. Quo in portu Campson aduer-
 sus Lusitanos classem edificauerat, qui, subacta tota
 prope India, omnem Arabici sinus nauigationem sustu-
 lerant: & quum Indicas merces per Oceanum in Hi-
 spaniam auerterent, Memphitica uectigalia granissi-
 mis detrimentis affecerant. Ea classis, magna impensa,
 & labore incomparabili uix quatuor annorũ spatio
 perfecta, deductaq; fuerat. Nã ab Isico sinu, atq; Ama-
 ni syluis è Cilicia materiam petere necesse erat: eam in-
 de transuectam Pelusiu, aduerso Nilo Memphim de-
 portabant, ubi nautæ ac peritissimi fabri non deerant
 qui ab Venetis haud obscure submittebantur: quum
 & ipsi, eodem incommodo accepto, nobilem illam,
 & toti Europæ stans temporibus aromata particu-
 tem nauigationem intermittere cogentur. A Mem-
 phi autem plicatiles ac solutæ naues membratim ca-
 melorum dorso Arsinoem conuehebantur: ibique
 rursus commisse in unum per partes suis clauis con-
 figebantur. Quibus constructis atque deductis, pau-
 lo ante Selymiani belli initia, Campson Amyrasem &
 Raysalmonem duces misit cum ualida manu Mama-
 luchorum, magnoque tormentorum apparatu, qui
 cum classe ad Erythraas angustias contenderent, &
 cum Lusitanis bellum gererent. Sed illi, quum Lusita-
 nam classem duce Lopo Suare ultrò ingressam Ara-
 bicum sinum cognouissent, nec sibi tunc, multis de
 causis, cum totius Indiæ uictoribus confligendum
 esse arbitrarẽtur, Giddæ, qui Mechæ Mahometi sepul-
 chro celeberrimæ urbis portus est, medio in sinu ad
 Arabiæ Felicis littus per causam reficiendæ classis sub

stiterunt. Mox uerò discedentibus Lusitanis, qui propter aduersas tempestates repulsi in Acthiopica littora, ac diu flantibus Euris iactati, nulla re memorabili gesta, sinu excefferant, aliquot amicas urbes felicitis Arabiæ, latronum more diripuerunt: & Adenum, ut ciuibus pecuniam exprimerent, expositis copijs oppugnarunt. Sed urbs frequentissima & munitissima impetum Aegyptiorum egregie sustinuit. Adenum enim, quod antiquitus Ocellis emporium fuisse arbitramur, opportuna in caute iuxta promontorium Palindromum extra Arabici sinus fauces ad laeuā positum est, & à tribus ferè partibus mari alluitur, murumq; habet, quā aditus est à terra, & complures turres in morem nostrum portui ac naualibus impositas. Magna quoq; est ea in urbe, ut in nobilissimo ināci maris emporio, commercij & mercaturæ causa, Persarū atq; Indorum multitudo, qui uno consensu cū ciuibus, ut sese atq; opes suas ab Aegyptiorū iniuria tuerentur, pro alienæ urbis salute sumptis armis propugnare non recusabant. Ita Amyrasēs, & Raysalomō repulsi ab mœnibus & pessimè accepti, reductis copijs ad insulam Cameronis, atq; inde Giddam redierunt. Ibi quū de Cāpsonis morte atq; aduētū Selymi ad Nephim cognouissent, atq; alter infide permanere, alter uerò uictoris fortunā se qui contēderet, protinus inter se dissentire cœperūt: coortaq; inter milites seditione, Amyrasēs qui Tomumbeio fauere conabatur, Mechā profugit. Verū paulò post Raysalomōne eū deposedite, atq; oninia hostili, nisi cōtinuò sibi traderetur, denunciāte, à Mechēsibus, qui rebus Giddēsū magnopere timebam;

timebāt captus, & Giddā ad clasē trāsmisus est. Porro Raysalomō ut, amulo & collega sublato, solus classis imperio potiretur, atq; edito aliquo insigni facinore sibi aditū ad uictoris gratiam prepararet, Amyrasēm noctū ad declinandam inuidiam mari demersit & bimestri stipendio donatis militibus, hisq; Selymi scaramēto adactis, paucorū dierū nauigatione Arsinoē peruenit: & tradita clasē ad Selymū profectus est. Ea uerò Turcarum manus, quæ Arsinoē uenerat: dextro litore ad superiores prouincias ascendit: reguliq; omnes, qui Sulthanorum tributarij uel amicerant, uique ad Dauidis maximi, Aethiopum regis fines, quem nostri Preteiānem uocant, sine ulla dubitatione deditioem fecerunt. Sed quoniam in mentionem Preteiānis incidimus, non iniucundum fore putauerim si post tot cruenta praelia, & tristes rerum prope omnium euentus, amœnioris materiæ diuerticulum legendo fessis paremus, quod Aethiopiæ descriptione aptè præstare lubet, ut quæ plerisq; fabulosa uideri solent, ad ueritatem fidemq; historiæ referantur. AFRICA, quæ tertia pars orbis censetur, ingentis Pyramidis figurā effingit: cuius basim efficiunt ea littora, quæ à Nili ostijs perpetuo tractu ad columnas Herculis directā, Mediterranci maris fluctibus alluuntur. Latera autem, hinc Rubri maris sinus, illinc Atlanticus Oceanus, jenim extenuato terrarum cunco castigant, ut in oblongam cocundo desinant cuspidē, & extremo Bonaspei promontorio terminentur. Id ad Antarcticum polum uergit, æquo fastigio æquatoris, & tropici Capricorni lineas longissimè progressum: quod intentatum, nec

planè antiquis cognitum Africæ caput, memoria nota
 supra superauere Lusitanæ classes, quum in Indiam in-
 genti ausu petendis aromatibus prouerberentur. Id na-
 turæ munimentum, immensi diuersiq; æquoris uastum
 pelagus tanquam rostro findit & dirimit, quum ab
 ortu Solis Indici maris æstium lauo humero excipiat;
 ab occasu autem, dextro alterius propè Oceani Aethio-
 pica littora pulsantis fluctus summoueat: & extrema
 ueluti terrarum lingua cœkursantibus uentis, & refra-
 ctis tempestatibus imperet. Media huius expressæ py-
 ramidis, quæ sunt regiones ultra citràque æquinoctia-
 lem lineam, per arenarum solitudines innumerae Ae-
 thiopum gentes inhabitant, quæ portenta naturæ exi-
 stimari possunt: quòd moribus tantum ab homine di-
 stent, quantum ingenij capti brutis accedunt: quan-
 quam auaritia, superbiæq; bona pariter ac mala pla-
 nè intelligant, quum & aurum quod effodiunt, & cõ-
 merciorum utilitates agnoscant, rerumq; propè om-
 nium inopes, pro imperio, & dominatu regum suorum
 cruentissime dimicent. Ex his Troglodytæ, qui iniquis-
 simis feruoribus damnati, perpetuisq; & directis Solis
 radijs flagellati, cauernis inhabitant, feritate reliquos
 antecedunt. Nigritarum omnium, quos interluit Ni-
 ger amnis hodie Gambra uocatus, Sol pro aspectu re-
 cto aut obliquo gentis colores euariat. Ante alios Gui-
 nei absoluta nigræ, nec repandis & confusis naribus
 nultu gestuq; nobiliores existimantur. Mantingæ ge-
 nerofo ingenio fidem colunt, maturæ oleæ colorem imi-
 tantes. Manicongri ancipiti memoria polent, nã
 obsequia cum fide implent, & seruitij pertæsi, condi-

tionis

tionis suæ fortunam, dominorum cæde sepe uindicat.
 Gilopi ablutis carbonibus similes, uerberum odia re-
 seruant; pigriq; & hebetes non citò mansuescunt. Za-
 pes & sensuum & corporum ignauia, mancipiorum
 omnium uilissimi existunt. Ab his gætes quotannis pe-
 netrant iustis, & compositis agminibus, quæ Caraua-
 næ uocantur, proximi mari nostro Pœnorum, Numi-
 darum, & Maurorū mercatores, magno quidem quæ-
 stu, sed aliquanto maiore uitæ periculo: quòd in are-
 nosas solitudines, et indiga aquæ loca, obsessaq; passim
 serpentibus & feris delati, sæpe excitato subtiliore sa-
 bulo austri flatibus obruantur. Hæc nobis scribentib.
 Muleasses rex Tunetanus ab immani fratris iniuria e-
 xultorū oculorū orbitate miserabilis, enarrauit, totã
 ferè ex imperio eius subiectis Caruanã, tantã proxi-
 me uno uictorū turbine, calamitatè subiisse, ut uix deci-
 mus quisq; multorū mensuræ remenso itinere sospes &
 inieger domū sit reuersus. Tanta est auri & eboris sitis
 cū hæc uiliū mercium permutatione parentur, ut in cer-
 ta spe lucri nō planè dubia salutis iactura cõputetur.
 Ceterū Lusitani Atlantè, quem in Mauritania Clarū
 montè hodie uocant, et Praxiū promontoriū, Viridesq;
 insulas, quas nonnulli Hesperides esse existimant, an-
 nis atq; uictoricib. classib. præteruecti, insinuatiq; Ni-
 gritarum terris, pleniorè horum populorū notitiã re-
 tulerunt: quum inde captis aut coemptis mæcipijs, Lu-
 sitaniam repleuerint. Legendo enim oram à Praxio
 ad Orientem proras uertere, quã irrumpens Oceanus
 æuoratis littoribus ingentem efficit sinum, usque ad
 sancti Thomæ insulam, quæ sub æquatore sita est, de-

serta nuper, & infesta crocodillis atq; serpentibus, quibus ea in relegata damnatorum corpora ad pœnâ obijciebantur. Sed ex infami & inculta, propter benignâ perpetui autumnii temperiem, facillè frugiferam, sacca roq; abundantem, Lusitani in cultura diligentes, reddiderunt. Sicuti de Fortunatis, quæ Canariæ hodie dicitur, dextrorsum numero decem in eorum uentum uerunt, & de Maderia Fonzialia Hispaniæ proxima, paruo colentium labore profectum esse uidemus. Ab hac diuui Thomæ insula in qua iam Lusitanorum colonia coalescit, aliæ atq; aliæ classes recuruatis littoribus ad ière nouas gentes, longissimo tractu usq; ad ipsum Bonæspei promontorium: sic tamen lustrando littorum recessus & anfractus, ut à conspectu classis, nisi iusta manu armatorum exposita, recedere non auderet, ad moniti scilicet recenti infortunio Francisci Almedij in dicæ classis præfecti, qui sub promontorio Bonæspei, quum inauspicatò in terram ad conspectum fontis cœnaturus descendisset, subito ferorum hominum è nemore erumpentium impetu oppressus est, uir indigna calamitate, uel hoc uno, quòd magnis rebus gestis, partam Indicæ uictoriæ lauream, regi suo referre nequirit. Abonæspei promontorio, binisq; ambientis Oceani littoribus, introrsus Magni Preteianis imperia patefcunt, quæ in quadraginta amplius regna, per immensas propè regiones certis finibus distinguuntur. Hæc nota, claraq; suis nominibus atq; opibus, peculiare habent reges, lingua, moribus, & oris colore dissimiles, qui tributa pendunt: aut stipendiarij facti, quum bellum ingruit, Preteiani tanquam supremo imperatori

tori operam nauant. Præ cæteris Scæuæ regnum ubertate soli, cæliq; temperie, atq; hominum ingenijs, nobilissimum existimatur. Hoc tanquam præcipuum natalis soli, rex incolit, nam in eo plures habet regias, & augustiora templa: secutusq; herbidorum locorum, & aquarum opportunitates, ad tot conitantiū agminum commoditatem antecapit, & exurente etiã Sole, per uarias mansiones salubriore aeris tēperie perfruitur. Toto siquidem serè anno sub tentorijs degit, insigni apparatus & magna aule frequentia, quanquã frequentes pagi ædificiaq; ex trabibus cancellatis, & cretaceis parietibus ad sabrè constituta, non desunt, quæ hospita liter subeuntes recipiant. Regni Scæuæ Antarcticum polum duobus & uiginti gradibus eleuatum aspicit, fines eius à proximo Oceani littore decem dierum itinere distant: absunt autem à Nili fontibus itinere quindecim dierum. Scæuano in agro mira est rerum omnium fertilitas, frumentiq; præsertim, & ordeï, omnisq; (uti apud nos) leguminis: milij uerò, panici, usq; adeò altæ segetes luxuriant, ut equitis staturâ superent. Nec terra abundans pomis uites respuit, quæ uindemiis largissimè præbeant: quanquam ex pyris, acrioribusq; malis uulgò succum exprimant, quo in potu uilior populus utatur. Ter singulis annis arant, & serunt, & perpetuo propè autumno omnis generis fructuum copia lætantur. Nam ficus uirides, & melopepones sapidissimi toto serè anno conuiuijs non desunt. Fabæ & ciceris siliquæ uirentes cunctis mensibus apparent. Omnibus Scæuanis agris maioris minorisq; pecoris armæta, equorum nobilium, camelorum, & asinorum greges

passim uisuntur: & inter cetera, eximia proceritatis
& pulchritudinis mularū agmina. Abyssini enim om-
nes, quo nomine in uniuersum subditi Preteiannis ap-
pellantur, aenāis perdomandisq; mulabus maxime
student: quod à proceribus aula magno pretio coemā-
tur. Ceterum Sceuani, solertia ingeniorū, & morum
grauitate, uitaeq; et honesti cultus elegantia Abyssinos
omnes anteccedunt: ideoq; gratia principis maxime flo-
rent. si siquidem, Republica prudentissimē constituta,
tanta legum aequitate populos regunt, ut quum princi-
pis auctoritatem studio se respiciant, eiusq; nomen in
omni iudicio atq; actione uenerentur, non secus ac Ve-
neti patrij regnent: apud quas principis maiestas, dis-
simulata, uel erepta potestatis in speciem tantum ui-
get. Sceuani rerum praesides, sacra more nostro. his-
dem templorum apparatus, atq; hisdem prope cere-
monijs, musicorum organorum intermixtis concen-
tus, celebrant: iam pridem Christianis initiati sacris,
uti asserunt, docentibus Bartholomaeo apostolo, et Phi-
lippo diacono, Candaceq; Aethiopiū regina suscipien-
te. Sacro enim baptismatis fonte abluuntur, quāquam
aliqua ex candenti ferro fronti stigmata superaddant:
nec Hebraica consuetudinis oblitū planē sint: utpote
qui decidere praeputia, & è pudendis etiam mulierum
carunculam praecidere soleant. Qui uerò iuridicundo
praesunt (uti apud nos) eadem legum seueritate in
puniendis noxijs utuntur, aberrantes enim, & temere de-
sciscentes à religione, totius concursu multitudinis la-
pidibus obruuntur. Semel uerò suscepta religionis ri-
tus praepceptaq; temere transgressos, & de Deo Maxi-
mo Diuisq;

mo Diuisq; impiē loquētes, in foro uiuos comburunt.
Homicidam propinquis interfecti uinctū tradere mos
est, ut pro libidine sanguinis sui iniuriam uindictent.
Nonnulli auariores deditum mercatoribus in seruitu-
tem uendunt, quum alij plerumq; à superbis & saeuis
per exquisita tormenta ad interitum excrucientur. Fiu-
ribus oculos eruunt, traduntq; luminibus miserē ca-
ptos publico mancipio, qui eos cithara & cantu cibū
quarentes, per omnes regiones & remota regna, ea
lege perducant, ut alterum diem uno in loco permane-
re utriq; capitale sit. Marium tentasse libidinem, quod
apud finitimos Mahometanos impune est, extremo sup-
plicio crimē dignum censent: minora uerò delicta scri-
pta legis interpretū arbitria subeunt. Nam aliqui car-
cere, alij exilio uel flagris, ignominiosaq; traductione
molestantur: raros pecunia aut alterius rei pretium à
decreti poenis absoluit. Nuptias solennibus epulis cele-
brant, uerū detectis adulterijs mutuo iure connubia
dirimunt. Sed quomā de Preteiannis stemmate, cultu,
aulaeq; eius consuetudine, copijs, bellico apparatu, &
rebus gestis, atq; item de ortu Nili, Lunaeq; paludibus,
& de uarijs ferarum generibus, aliqua succinētē dictū
ri sumus, operæ pretiū fore putauī, à quibus haec acce-
perim, ingenuē profiteri, ne fabulosa ab imperitis exi-
stimentur, quae iam consensu multorum, nota comper-
taq; sunt: quanquam totam fidem esse uelim penes eos
qui haec longa nobis & curiosa indagatione, quae uen-
tibus tradidē. Ex his fuēre Petrus Aluares Lusitanus
qui in legatione Roderici Limae ab Araquinquo Ara-
bici maris portu, quò appulerat inēta Lusitanorum

clasis, terreſtri erumnosoq; itinere ad Preteiannem penetravit, alteraq; legatione suscepta, ab ipso Preteianne ad Clementem pontificē, qui tum erat Bononia cum aureæ crucis munere peruenit. Is itinerum suorum atq; actionum omnium diurnos commentarios, quum Romæ decessisset, scriptos reliquit. Secundum eum Petrus Abyssinus præclaro constantiq; ingenio uir, diu in Preteianne aula uersatus, summa comitate fideq; Abyssinarum rerum memorabilia nobis aperuit, ut pote qui plurimum idiomatum peritus, Romæ desumpto cucullati sacerdotis habitu, linguam nostram scite didicerit: quosdam è nostris curiosos Abyssinam linguam doceat. Cuius linguæ Chaldaicis elementis scriptæ, sacros libros Romæ impressos uidemus, quos, Abyssini religionis causa ab Hierosolymis Romam uenientes, pro insigni miraculo in patriam deferre solent. Romæ siquidem Orientales peregrini Christianæ professionem, Abyssiniqu; presertim, post maximi templi testudinem proprium cum domo delubrum habent, ubi suo more sacra conficiunt, alunturq; pontificis sumptu, et pia benignitate aula sacerdotum. Hic magnus Abyssinorum et Aethiopum rex, qui à nostris corruptè dicitur est Pretegian, à suis Belugian appellatur: quod est uetus cognomen uisurpatum à superioribus regibus, id nomen incomparabilis præstantiæ, immensiq; præstij genum significat: proprio uerò nomine, qui hodie regnat, uocatur Dauid, peculiareq; habet cognomen Atanadiinghel, quæ uox thus uirginis exprimit. Regnauit ante hunc Naus pater, nulla propter auaritiã populorum gratia. Exceptit autē regnum

filius ad

filius admodum puer, tutrice Helena matre, quæ prædicta pietateq; spectabilis, eum probatissimis imbuens moribus, tot regna moderatissime rexit. Filij ex ætatis prærogatiua in regno patribus succedunt. Quod si mascula proles desit, unus è propinquis uirtute præstantior, defuncti sedem implet. Præalto siquidem stemmate ab antiquissimis regibus genus repetunt: regiq; sanguinis incorrupta nobilitas historiarum testimonio recensetur. Nam apud eos rerum gestarum memoria, perpetuaq; regie stirpis successiones, fidei literarum custodia publico instituto demandantur, tanta cura et religione, ut præfecti notariorum, quum oportet, annorum supra mille nusquam intercisam memoriã ex archiuis proferant. Rex ipse cum negotiorum occupatione liberatur, reliquas horas euoluendis historijs sacrisque item literis feruè totas impendit. Nam apud eos sunt ueteris et noui instrumenti codices, cum Diui Pauli Epistolis, in Abyssinam ex Chaldaica translatis linguam. Exinde modicè corpus exercet, atq; id balineo curat, et demum eodem more quo nostri reges cibum capit solus aureo in monopodio, quod nulla mappa contegitur. Ministrant ei nobiles pueri, epulasq; per ligneos gradus excelsæ mensæ inferunt: et eas quidem in paruis calathis concisas. Vinum ex aurea patera potat, et ex calice crystallino ceruiciæ lyncipidæ genus, quod ex austeris pomis et saccaro conficitur. Suauissimi saporis uolucres, piscesq; uti apud nos, uenatioq; item multa omnis generis totius regie mensas exornant. Prædenti, custodiam agunt circumfusi tabernaculo trecenti feruè iuuenes ex omnibus delecti regnis: qui loco sa

tellitum & obsidū habentur. Arma eis sunt, ensis, pugio, & hastile præpilatum, ceruices & humeros ferina pellis contegit. Quatuor porrò insignes reges, qui a dicto euocati, per uices aulam frequentāt, cum splendido procerum & minorum præfectorum comitatu, epulas è coquina uestibulo, ad regis tabernaculū honoris causa deducunt, tradūtq; prodeūtib; pueris. Rex prandio contentus, quādo nisi festis diebus haud coenat remota mensa, aliquot reginas, quæ ad colendā ipsius Davidis uxorem euocatae, eadem cōditione qua reges ad aulam ueniunt, ab eunuchis introduci iubet. Hæ iocundioris oblectamenti causa, coram rege psallere, & saltare consueuerunt. Is quatuor uxores finitimorum regum filias connubio sibi iungit, sed cum una ritè & sanctius desponsata cubat: quæ si sterilis euadat, una è cæteris regum thorum subit. Velata facie obtenso scilicet tenui sudario rex in publicum prodire, & paruam crucem argenteam dextra manu gestare solet, equitantiq; septem laureæ totidem uictoriarum præferuntur, prælongis hastis fericam umbellam excedentibus, hæc ei trophæa sunt de deuictis hostibus. Vir enim bellicosus arma continenter exercēs, ingentes alit copias, quibus aduersus rebelles hostesq; imperij sui maiestatem tuetur. Difficili ante alios & periculoso bello Troglodytas uenenatis utentes sagittis perdomuit: regem Casantem prælio fusum uiuum cepit: eiq; tanquam seuitia & perfidia infami caput præcidit. Is regnabat ad eam regionem, quæ uergit ad Australe Oceani litus nomine Mozambicū, quod cōtra spectat ingentē diuī Laurētij insulā. Hæc ora Aethiopici littoris insalubris

pestilens

pestilēs est propter æstuaria, quæ reciprocātis Oceani alluiones, & crebris decurrentiū annuū ostijs dulcis quæ undas marinis admixtas recipiunt. Ab eo quoq; Bethsage reginæ, quæ regnū Bonaspei promontorio proximū possidet, præfectus bello acer & contumax, acie uictus interfectusq; est, quod inuita regina oblitus beneficiarij iuris, tributa pendere nollet, & crebris incursionibus fidelium fines euastaret. Eadē armorū uimæ nicongri regē, quem postea Christi religionem induisse constat, & Tormedam Nigritarum principem astido bello ita attriuit, ut auctiora tributa atq; obsides uictori dare cogerentur: geminatam uerò uictoriā uaria contentione multoq; sanguine quæsitam à Selano rege retulit. Is Mahometanis Mauris imperat, iam pridem ex Arabia Felice, per Rubri maris angustias in Aetiopiæ proximam continentem ad condendas colonias transgressis. Ea gens Persarum more optime instructa armis & equis, ita in dies coalescit, uiribusq; et numero hominū augetur, ut Barnegasio & Tigrinio regibus, qui regna inter Arabicum sinum & Nilum annem obtinent, & Dauidi parēt, magno terrori sit. Tributa quæ Dauidi regi penduntur, uarij sunt generis, pro facultate atq; opibus subditorum regū. Alij nanq; informe aurum, atq; alia metalla, quorum omnium ferrax est Abyssinorū terra: alij maioris pecoris greges; alij telas fericas aut lanceas, quibus eæ gentes ab umbilico ad suras conteguntur: alij præterea diuersæ segetis, & fossitij salis copiā in castrensem cōmcatū, alij peregrinis merces, aromata, præcipueq; piper, et mācipia præbent. Agrestiores porrò asperis nemoribus adia-

centes, certum numerum uiuorum leonum, & tigrinum, aliarumq; ferarum ad regiam perducunt, quæ animi causa uarijs & septis includuntur. Remotioribus sola huiusmodi ferarum tergora imperat, quibus Abyssini ad elegantiam & militarem cultum uestiuntur. Regis exercitus quum ad bellum educitur, incredibilem equitum & peditum multitudinem ostendit. Pedites magna ex parte iaculatores, sagittarij, funditoresq; sunt. Robur autem est in equite, qui lorica oblonga protegente coxas, aperta galea, & rotundo scuto, acinaceq; adunco, & ancipiti lancea armatus in aciem prodit. Qui galeis carent, capita muniant rubris uillosisq; pileis, quibus modo Mamaluchi equites apud Memphiticos reges utebatur. Elephantos etiam turritos & militariter ornatos in aciem producere consuevit. Eadem autem disciplina accipiendi imperij, in eundemq; pugna obseruatur, quæ apud nos in usu est. Tympanis ereis, & tubarum cantu Martem accendunt. Vera & spectata inter eos uirtus, certum decus & præmia parit, eo quidem nobilius, quod strenue pugnantes quò minus arctæ manus conferant, nullo tormentorum periculo deterrentur. Abyssini montem non cudunt, ne à prauis ingenijs adulteretur: importata tamen utuntur, sed tantum aurea cum Arabicarum literarum nota. Hos nummos, Pardales, & Seraphios appellant, qui nec pondere, nec probitate auri Venetum nummum æquant. Certis auri argentiq; frustulis ad uarium pondus examinatis, militi stipendia persoluere, & res uenales in foro coemere mos est. Toto autem Abyssino regno, patriarcha sacris præest, sum-

munq; imperiū habet in sacerdotes, qui sunt innumera- biles, distincti per templa atq; coenobia. In horū mores seuerā exercet censurā, & cōtumaces uel deprauatos à recta disciplina, anathemate persequitur: eorq; religionis telis adigit, ut deserti ab omnibus, ac eiectionis passim dolore atq; inedia miserè contabescant & pereant. Patriarcha cum suo senatu sedē habet in urbe Barrara, quæ arduo et nemoroso in colle sita est, cincta perpetuis umbraculis ad amoenissimas ambulationes. Nā frondosarum arborū rami ea serie inflectuntur, & fornicatim connectuntur, ut in feruentissima regione, meridiansq; solibus, æstum non sentiant: & quod opacitatis gratiam implet, saluberrimis etiam fontibus passim diductis irrigentur. Quibus umbratilis otij uoluptatibus, uitæ duritiem sacerdotali lege imposita facile sustinent. Patriarchæ magni sunt ex decumis redditus, quibus etiam regionum uectigalium quota pars accedit, liberali regum pietate sacris addicta. Has opes in egenos & xenodochia erogat, aliq; graui sumptu infinita propè monasteria cuculatorum, è quibus multos quotannis impenso uatico Hierosolymas mittit, ad inuisendam sacrosanctam urbem, colendumq; Christi Sepulchrum: ut ritè explorata & cōperta de rebus Christianis in patriam referantur. Reliquæ quæ supersunt patriarchæ diuitiæ, quum is moritur, ad regium fiscum redeunt, solennibusq; demum habitis comitijs, probatissimus omnium superante suffragio creatur. Is in calibatu uiuit, quando sacerdotibus uxore ducere, nec tamen iterare nuptias fas sit. De ortu uerò Nili, longa percunctatione reperiebamus, in regno Go-

giano, quod à Sceuano ad Antarcticum extenditur, et se immensam altissimorum montium congeriem, Caucasum, et Atlante, hisq; nostris Europæ alpibus multò celsiorem. Iuga eius perpetuis obfessa niuibus geluq; rigentia, nubibus sese inferere, et cælum fulcire uidentur. Harum immanium rupium media atq; infima, densissimis syluis procerimarum arborum uestiri constat. Quæ loca inaccessa homini, lustra cubiliaq; sunt ferarum et beluarum omnis generis. Nam iubatis leonibus, pætheris, tigribus, ursis, et apris scatent: campis autè, qui radicibus subsunt, elephantorum greges inerrant. Asserunt quoq; Gogiani regni incolæ his in uallibus dracones gigni alatos, qui asserinis pedibus gradatim humi serpant, reperiuntq; Florentiæ quâdoq; usam magni Sulibani munere, qui eam Laurentio Medici dono miserat. Idem affirmant de monocerote, quod animal unicornè à nostris appellatum, pulli equini formæ, colore cinereo, iubata ceruice, hircina barba, bicubitali cornu, armatam frontem præfert, quod leuore, cædorèq; eburneo, et pallidis distinctum spiris, ad obtundenda hebetandaq; uenena, mirificam potestatem habere dicitur. Cornu enim immisso et per lymphas circumducto, fontes expiare perhibet, ut salubriter bibat, si inde uirosa bestie præpotarint. Id uiuo animali non detrahi, quum ullis insidijs intercipi nequeat. Cornu tamen sponte de cefsum in desertis reperiri, ut in ceruis accidere uideamus, qui ex senectæ uitijs, renouate Natura, uetus cornu exuunt, uenantibus relinquunt. Hoc cornu regijs impositum mensis, toxica, si qua sint epulis indita, emisso

statim

statim admirabili sudore, conuiujs prodere narrat. Ex his duos uidimus bicubitales brachiali ferè crassitudine, primùm Venetijs: quod postea Senatus Solymano Turcarum imperatori dono misit: alterum pari propè magnitudine, sed præcisa cuspide argenteæ basi insertum: quod Clemens pontifex Massiliam profectus, pro insigni munere ad Franciscum regem detulit. Ceterum de ui tantæ dotis in hac animante nihil plus affirmauerim, quam quod euulgata fama credentibus suadet: quæ antiquorum authorum nemo, quod legerim, præter unum Heliæum Grecum quicquid de hac monocerotis admiranda potestate memoriæ prodiderit. Ab his asserimus immensisq; rupibus, quæ à chorographis Lunæ montes uocantur, frequentius et copiosa scaturigine, Nili fontes erumpunt in loco uehementer abstruso, qui Beth (hoc est desertum) Abyssina lingua dicitur. Ex his fontibus innumerabiles amniculi, per Gogiani regni spatia modò dissipati, modò coeuntes, in longè maximam toto orbe aquæ dulcis paludè effunduntur. Huic Saphæ nomen est, spatiosissiq; littoribus tria attingit regna: eaq; affatim opima piscatione sæcundat et replet, Gogianum scilicet, et Beghemedrum, quod est ab ortu Solis, et ab occasu Dababum. In hac palude amplius uiginti insule numerantur, incolis frequentes, et multis cultæ ædificijs, in quibus turrita templa, et luculenta sacratorum hominum cenobia eminent: multi enim religionis, et tranquillitatis otij causa, ab humanarum rerum commercio, et uestigijs profanæ multitudinis in eas insulas se subducunt. Vnapræ cæteris maior atq; munitior à rege pro carcere seruat, in quam noxios et rebelles relegare consueuit. Ex hac tanta palude

de, Nilus primò lenis, mox rapidus & præceps sese effundit: uarijsq; mæandris & gyris Nigritarū fines lābens, Gogianum regnū, & mox Amaranum insolenti cursu proscindit: nec usquā ripis cohibetur, donec ad cataraclas, quæ sunt antiquis Catadupæ, arctis rupiū angustijs strangulatus, ac iratus erumpat. Inde latiore laxatus exceptusq; alueo, lenior fit atq; diffusior: & per magnos flexus, uadososq; sinus, nauigiorum impatiens, ad Meroem insulam defertur. Hæc Britannia maior est, tresq; in ea reges distincti finibus dominantur, sæpe inter se bellum gerentes. Eorum, potentia maximus, Mahometanus est, & Maurorum stirpis: secundus Aethiopicæ sanguinis genus idolorum cultu, moribus, & colore fatetur: ultimus Abyssinorū gentis est Christianæ religionis cultor, qui Dauidi paret. Ceterū de Nili incrementis ab subtilium studiorum ostentationem differere, & proferre causas audere, planè ambiosum esse putauerim, quando hæc illustrium Græcorum pariter & nostrorum ingenia, inani ut arbitror labore, iam pridem exercuerint. Quis enim uel nature, uel cæli & terrarum opificis arcana iure quodam curiosis mortalibus abscondita rimatus est? Quis ingentes illas in ipsis terrarum uisceribus cauernas, uel maximè uasti ingenij luminibus introspectit? quæ cuncta maria per tantum æui spatium, tot in cursu fluminum nusquā crescentia, perpetuò hauriunt, & exsorbent? Quis deniq; subterraneorū anfractuum mensuras, certa ratione deprehēdit: quibus repletis uniuersa excuberrantis aquæ moles in apertū cælū per gibbosa montiū euomat, & ea quidem optima nature fide, quā tum

acceperit,

acceperit, irrequieta dispensatione rependentis. Inbecillitati profecto nostræ non meminimus, quum hæc superba ingeniorum uanitate perscrutamur: unde iam hoc totum rerum scientiæ nomen tot uigilij, & sumptibus partū profiteri dispudeat, postquam adeò pauca scire, & de singulis ambigere disputando consistitur. Verum Abyssini hoc unum pro constanti certis coniecturis persuasum habent, Nilum ex aliquatis niuibis quotannis augeri, & pro ratione frigoris & caloris, prout Natura indulsit ac imperauit, in uarias exundationes excrescere: cū non inepta ratione credant, sub circulo Capricorni, maximis caloribus eam plagam urgeri & exuri, cui subiecta sit tot montium niuorum rupes, quæ ex orienti Nilo caput præbet. Pari siquidem ratione, non secus atq; apud nos in solstitio æstiuo, Solibus cuncta exurentibus, sic ut mora et spatio multorum dierum incrementa amnis in Aegypto fieri contingat, quam ex arcano suo, aut lata aut tristia, Natura sæpe nouerca, sæpe mater, Aegypti terris importarit. In Meroe, quæ incolarum lingua Naullebe, id est, optimorum portuum parens uocatur, præstò sunt magnorum lintrium classes, quæ peregrinos & aduenas à terrestri itinere discedentes, Memphim & Alexandriam secundo amne deuehunt. A Meroe quindecim ferè dierum nauigatione, descendētib; occurrit urbs Syene, obeliscorum lapidicinis clara & poetarum carminibus celebrata, qui in ea Solares radios ad perpendicularum incidentes, in neutrà partē umbras flectere tradūt. Hæc est initiū Aegyptij regni, uocaturq; hodie Guaghera. A Syene demū Nilus tu-

tiſſimè nauigatur, & utramq; ripam Aegyptij et Arabes incolunt, qui præternauiganibus uarij cõmeatus copias prebent. Nilus ipſe ab his gentibus, Abbauiis, id eſt, annium pater appellatur. Nam poſt longum & tortuoſum curſum, in multa cornua totam aquarum molem diffundit, quæ Memphim et Alexandriam perducunt: & Canopico ac Peluſiaco oſtijs continentur. Quum hæc edere pararem ueris nũcijs allatum eſt, regem Dauidem Fato conſeſſiſſe, quum extra matris tutelam uiginti ſeptem regnaſſet annos: uixiſſet autè octo ſupra quadraginta. Fuit ingenio maxime pio, atque habili ad omne belli & pacis obeundum munus, itemq; literis uſq; ad aſtronomiæ notiitiam optime inſtructo: Corporis autem habitu mediocri, rotũdo ore mali contonei ſub cinere toſti colorem exprimentem: uacibus item oculis, & capillo non planè more Aethiopum intorto, ut ex uera imagine quæ apud nos eſt, in tueri licet. Quatuor mares & quinque foeminas ex una tantum uxore ſuſcepit, quorum natu maximũ aduerſa in pugna infelicitè amiſit: quum intempèſtiuè reuato bello, cum Selano rege acerbiffimo hoſte congreſſus, ſuperiores uictorias corrupiſſet. Hoc ictus uulnere, grauiffimum cõcepit dolorem, atq; inde febrè, quæ diu ſuſtineri non potuit. Filius itaq; ſecundus excepit regnum nomine Claudius: qui reparatis copijs, cum Selano proſperè conſligens, & fratris cædem, & patris iniuriã non toto uertente anno uindicauit. Sed iã unde diſceſſimus reuertamur. Eo itaq; modo Selymus uti narratũ eſt, terra mariq; omnibus hoſtium prouincijs in poteſtatè redactis, circiter calendã Iulias ſecun-

do anne Alexandriam nauigauit, ſedente ad clauum prætoriæ biremis Curtoglo Halicarnæſeo prædone clariffimo, ut Byzantiam claſſem, quæ per eos dies apulerat, inuiferet. Qua luſtrata, urbiſq; incenibus, atq; ipſa Phari arce diligenter inſpectis, Memphim reuerſus eſt. Interea Mamaluchi, qui Alexandriæ cuſtodiebantur, iubente Selymo ad unum omnes in foribus carceris contrucidati ſunt. Familia quoq; Aegyptiorum, quæ opibus, aut generis claritudine præſtabant, numero ſupra quingẽtas, Byzantiũ migrare uiffa: magnaque multitudo foeminarum ac puerorũ ex progenie Mamaluchorum, eodem conductitijs nauibus tranſuecta. In claſſem autè præter theſauros ac regiã gazam, publica ac priuata opulentiffimæ urbis ornamenta cõgeſcit, tanta rapiendi libidine atq; auaritia, ut marmora eximij operis cælatura, aut coloris uarietate commendata, ſumma uictoris inuidia parietibus reuellerẽtur. Nec multò poſt per ſummam uoluptatè incrementum annis, qui proximos campos ſtagnantibus aquis inundauerat, ita inſpexit, ut à ſenioribus incolarum, totius exundantis amnis menſuris rationesq; curioſè perquireret. Pronũtiã enim diuerſi auctus, qui certis menſuræ notis deprehenduntur, modò lætiſſimam ſemetem, modò diram famẽ, modò certam tantum aduerſus inopiam ſecuritatẽ, quum imperioſus ac impotens amnis, benigna aut ſæua libidine exundans, nũc quofdam camporum tractus adeo copioſè irriget, ut intrã ſerendi ſpatium ſerò decedat, alios ſequiter parceq; leui tantum rore aſpergat, ad non dubiam ſterilitatẽ uix puluere ſubactõ, ea prorfus alternantis amnis lege ut

Aegyptij tum diuites futuros existiment, cū Nilus tem-
peratus & lenis nequaquam ad summi, aut minimi in-
crementi notam accesserit. His rebus studiosè cōper-
tis, cū sibi in Syriam propter rumores, qui de Hismae-
lis aduentu, in Mesopotamiam afferebantur, redeun-
dum esse arbitrareretur, praesidio Turcarum Memphi
imposito, Cayerbeii toti Aegypto praefecit. Quæ res
Iunusbassam eius honoris spe, et iusta cupiditate accē-
sum, uehementissimè perturbauit. Is enim mortuo Si-
nābassā, cū uirtute & reb. gestis, tū recenti etiā uita pe-
riculo elatus, cū neminem sibi exaequari dignitate pa-
teretur, se unum esse reliquum, ad quē summa imperij
redire deberet, Selymi & militum iudicio ex omnibus
illius amicis ac ducibus, existimabat. Nec deerat milita-
ris fauor, nam ut statim ex uulnere conualuit, quū in
magnificentissima Diadarij domo, quam in ipsa uicto-
ria usurpauerat potius, quam Selymi munere accepe-
rat, conuiuia, quibus milites maxime capiuntur, regia
propè sumptu primoribus iuxta atq; gregarijs quoni-
die pararet, ac saepe nobiles equos, decora seruitia, ue-
stes, uasa, arma, ultrò omnibus elargiretur, tantā gra-
am beneuolentiamq; collegit, ut quū de more in arcē
ad impetorem eundum foret, longè amplissimo atq;
ornatissimo comitatu deduceretur: & uulgo ei omnes
Aegypti praefecturam destinarent. Quæ omnia Selymi
animum offendebant: nam uti erat facile suspicax, &
metu seuus, magnis etiā uirtutibus, quæ nimiam clari-
tatem certamq; potentiam adferrēt, inuidebat. Cayer-
beio aut summae rei proposito, Iunusbassā pudore ac
dolore uictus ut q̄ superbo animo cōtumelia ferre nō

poterat,

poterat, simulans egritudinem corporis, quæ animi
estuat̄is erat, per aliquot dies publico abstinuit: et quū
magis ac magis, & sua iniuria, & proditoris honore
crucietur, etiā moderari linguam non poterat. Accē-
dit autem, ut Cayerbeius, quum officij causa ad uisen-
dum eum accessisset, & meridiano tempore ad leuan-
dam sitim, consuetudine Aegyptiorum, saccarum fri-
gida dilutum militari familiaritate degustasset, paulò
post acerbissimis alui doloribus ita conflicteretur, ut
ueneno eum à Iunusbassā petitiū fuisse complures inter-
pretarentur, ac seruatum certioris antidoti praesidio
dicterent. Qui rumor, an falsus, incertum: alius ta-
men quā quisquam putaret, in Selymi animum pene-
trauit: & tam paulò ante audierat nonnullas Aegypto-
rum familias, ex his, quæ Byzantium commigrare iu-
bebantur, à Iunusbassā (ipse enim ei negotio praerat)
ut tutò Memphi in patria permanerent, ingenti pecu-
nia se redemisse. Cuius auaritiæ non obscura ab emu-
lis ac delatoribus indicia prodebantur, quòd regales
illos sumptus, quos priuatis stipendijs tolerare nō pos-
set, noui uectigalis redditibus egregiè suslineret. Hæc
quum ad comminuendam gratiam pertinerent, aliud
quoq; fraudis uel negligentia crimen accessit, quod illi
uitæ exitum urgētibus fatis maturauit. Nam Selymus,
sicuti reges solent, qui egregiè dissimulando, ut priora
puiant, compressa in praesens iracundia, alicuius noui
criminis occasionem expectare consueuerunt, dicta
factaq; eius obseruans, eū in senso paratoq; animo per-
sequeretur. Paucis enim ante diebus, quàm certior sa-
ma de profectione imperatoris in Syriam euagaretur,

milites, qui Mēphi in praesidio relinquebātur, causam longinquā militiā maioraq; pericula, & defunctos labores, augeri sibi stipendia flagitarāt. Idq; illis facile Selymus orāinū habita ratione praestiterat, mādaueratq; Iunusbassae, ut ea summa apud castrenses tabulas antiquis rationibus adderetur. Sed ille insania praereps, nihil earū rerū quas iussisset imperator quaestoribus retulit, ut milites, si uberiore promissoq; stipendio fraudati essent, Cayerbeū tanquā iniuriæ authorē odio habere, atq; despiciere inciperent: & propterea Mēphiticae res militari ab alienatione turbarentur. Vnde Selymus dānato priore consilio, pro alienigena qui nō occulto Aegyptiorū odio, ut in recenti foedissima proditionis memoria deflagraret, cuiusq; imperium ueterani moleste ferrent, hominē Turcam nutanti prouinciae submittere cogeretur. Sed ea omnia, quoniam praua consilia duri rerū exitus euestigio cōsequuntur, aliter atq; ipse aegro animo destinarat, euenere. Namq; profectō imperatore, & iā Hierosolymis appropinquante, Mēphitici milites, quod accipiēdi stipendij statuta dies aduenisset, nec sibi quicquam praeter ueterē summā persolueretur, rei indignitate cōmoti, apertius ac uolentius quā Iunusbassā putauisset, insultare & cōminari quaestoribus, ac ipsi Cayerbeio palam maledicere ceperunt. Quibus uocibus ille perculsus, ut qui nondum in Turcarū consuetudinē de uenerat, una cū quaestoribus, sese purgare militibus, atq; orare suppliciter, ut nihil de se temere crederēt, remq; ipsam sedatis ab iracūdia animis cognoscere uellent: nec se uel accerbissimam poenā deprecari, siquid dolo suo factū aut fraude praetermissum

termisum inueniretur. Sed disceptationis is exitus fuit, quum Cayerbeius & quaestores suspitionem periculumq; uitare, & milites ad ulciscendam iniuriam fraudem deprehendere properarent, ut legati ad Selymum mitterentur, qui nondum Iudaea finibus excessisset. Legati itinere celeriter confecto, exercitum supra Larissam Palaestinarum consecuti, imperatori, ut primum facultas data est, & militum querimonias, & Cayerbei ac quaestorum in auertenda fraudis suspitione sollicitudinem ordine detulerunt. Quae res Selymi animum alijs quoq; offensionibus alienatum, ad eū uehementer nouis irarum stimulis exagitauit, ut Iunusbassam protinus ad dicendam causam pertrahi iussit. Ille, quanquam & culpae conscientia & supremo timore palleferet, quum in irati imperatoris uultu certissimas saeuitiae notas intueretur, attamen praesenti animo respondit, se neq; dolo malo, ut pecuniam auerteret: neque ut inde alijs aliquam constaret inuidiam, stipendiā militum secus ac ipse iussisset, augeri uetuisse. Sed id optima factum ratione, ut arario prospiceretur, quum incredibilem pecuniarum uim praeterita bella exhausissent, & iam noui bellorum motus e Perside audirentur, qui non necessarijs sumptibus parcendum suaderent. Contra milites, qui & praeda ditissimi euasissent, & in feruillissima urbe Manaluchorum domos & fundos tenerent, ac Aegyptiorum facultatibus alerentur, & maiora atq; uberiora, quā ab ullo unquam Othomannorum imperatore, stipendia acciperent, eū casum, quod minus liberali cōsilio secum ageretur, si nō omnem penitus modestiam

exiissent, equitoribus animis tolerare potuisse: ac de bere imperatores, qui milites bello paceq; perpetua liberalitate prosequerentur, ab his aliquando pro disciplina animi continentiam requirere: ne dum priuatum questum omnes studuerint, publice postmodum ad sustinendos maiores sumptus, quum necessario bella ex bellis ducantur, opes desint: Quando nemo uel uirtute, uel fortuna maximus imperator, res præclaras unquam bello gesserit: si eum omnibus abunde optimis artibus instructum pecunie propria bellorum instrumenta defecerint. Talia dicentem Selymus uindicabundus & ferrox, loqui plura prohibuit, quoniam si reus longiore oratione merita antea cæ militie recitasset, deprecatores ex intimis omnino sibi paraturus esse uideretur: protinusq; cum in conspectu interfici iussit: addens insolentissimi eius serui exemplo, cæteros, qui arroganter imperatori præscribere uellent, officij & conditionis memores in posterum futuros. Erunt milites, cum magna Selymi inuidia, miserabilem insignis uiri interitum magnopere doluisse. Nam ille præter eximiam, et toties cum summa gloria spectatam: omnibus bellis uirtutem, tantum Græci ingenij artibus, oris habitu, militariq; facundia, & ipso uite splendore apud omnes et gratiæ & exsimationis adeptus fuerat, ut nemo in exercitu esset, qui se non et aliqua ex parte deditum atq; obstrictum esse fateretur: ac imperatoris seuitiæ non dånaret. Meminerant enim ab eo præpropere crudelitate necatū Mustaphā, cognomento Calogercum, tanta quondam auctoritatis & potentia: & simili quoq; rabie Chendemū ea dignitate, uitæq; innocetia omnium

ducum,

ducum, qui ex magni Mahometis seminario profluxissent, longè peritissimum, indicta causa concidisse. Neq; exciderat animis Bostanges eius gener, & Ducagmoglis, hic insigni curiæ magistratu clarissimus, ille classis ac hortorū præfectura, & uxoris uinculo atq; opibus superbus, qui biennio ante abscisis ceruicibus, in curiæ uestibulo expositi, & miserie suæ, & regiæ crudelitatis spectaculū præbuerant. Obuersabatur quoq; omnium oculis, ueluti nouo scelere pristinae immanitatis renouata memoria, Bayazetes pater sanctissimus senex, duoq; fratres suo iure, suoq; ætatis & stirpis ordine ad imperium uocati Achomates atq; Corchutus: totq; ite regiæ indolis adolescetes, superiorū fratrum filij, qui inhumani feriq; hominis execrabilis seuitia perisissent, ut non immeritò eū omnes simul metuere, et acerbissimo odio prosequerentur: Quādo Selymus nullo Deorū metu, nulla humani dedecoris cura, nec præuas, nec detestabiles ullas esse artes, modò uires imperio adstrueret, arbitraretur, & timeri à pluribus, quā amari certius, atq; ualidius esse, in animū iam pridem impietate atq; sceleribus effratū induxisset. Hisdē ferme diebus Himbracorbasa, quem ad Persarum fines cū parte exercitus missū fuisse docuimus, ut si Sophus Hysmæel, in ea rerum opportunitate, in Asiam uel Comagenem sibi irrumpendū arbitraretur, et illic quoq; iustas uires ad tuendos aditus inueniret, per literas significauit, Persico: apparatus, qui tantū belli rumorē initio hyemis excitassent, media æstate penitus refrixisset. Prædatorias tantum manus, quæ speciem præsentis exercitus facerent, atq; ex occasione nonnunquā ex-

currerent, ab se conspectas esse: cū quibus ipse sæpius in excursionibus prosperè conflixisset. Ceterum uno consensu à captiuis, exploratoribusq; referri, Hyzmaelem Hyrcano ac Scythico simul bello implicitum, cumctas regni uires aduersus eas gentes contulisse. Propterea eum, quod iam propinqua hyeme solitæ niues Tauri iugis imminerent, Asiam aut Syriam eo anno minime esse respecturum. Fuere qui dicerent, Tartaros Scythas, qui Tanaim inter & Volgã amnes letissimos campos tenent, Selymi cõsilio atq; pecunia sedibus suis excitos, ut ad distimendum Hyzmaelē, Iberis & Albanis, qui in eius ditioe essent, bellū inferrent, adiuuante præsertim Mahometo socero, Bosphorano rege, qui facillè eiusdem lingue Tartarorū duces, foedere atq; amicitia sibi iunctos, ostentatis præmijs ad bellum inferendum impulerit. Nos autem, quum à Persis, Armenisq; hominibus talia quæreremus, quod Sophus Hyzmael pulcherrimæ, atq; à Dijs propè ipsi oblata occasione defuisset, qua Selymum in Aegypto bellum gerentē, Asia ac Syria penitus exuere, interclusum cum omnibus copijs, præsertimq; tanta uiresistente Tomumbeio, facillè delere potuerit. Eã fuisse causam reperiebamus, quod non eadem Hyzmaeli domi ac foris sint uires. Exercitiū nanq; eius ex euocatis atq; nobilibus magna ex parte constare, qui gratuito militare consueuerint. Hos, ut sunt totius Orientis fortissimi equites, singulari studio regnum egregiè tueri, & cum finitimis populis acerrimè bella gerere. At si paulò longinquior expeditio sit sumenda, eam militiam detrectare, quum relinquere uxores, quibus maxime sunt addicti, durum arbitren-

tur: nec

tur: nec more suo multa impedimenta trahere, & plures ducere equos gens luxuriosissima atq; ornatisima sine stipendijs possit. Qua rerū difficultate ad educendos exercitus, ipsum quoq; Vsum cassanē maternū Hyzmaelis auum, laborasse constat. Id autem eo ægrius ab Hyzmaele parari posse uidebatur, quod propensissima prouinciarum uoluntate auitum imperium recepisset sublatis statim onerosis uectigalibus, studia hominum, quæ liberalitate atq; iustitia facillè comparantur, longè firmissimas regni opes esse semper iudicauit. Quando ipsis tantum gentiū fortunis imperare, animis omnium semel acerbitate tributorum alienatis, non optimi, sed impotentis, ac temporarij regis esse uideretur. Contra Selymus qui uis, scelere, execrandisq; artibus paternam sedem inuaserat, in seruilibus & mercenarijs copijs quas & longè ab domo abducere, & per omnes prouincias raptare pro libidine posset, ad prosperè dos imperij terminos, & ad res immortalis fame gerendas summa atq; certissima præsidia esse statuebat: ut qui in una pecunia, atq; imperij seueritate, ueram atq; expeditam potentiam putaret, qua omnium Ottomanorum uictorias obscurare felici rerum successu didicisset. Ea, quæ secuta est, hyeme, Selymus circūeundo maritimas & mediterraneas ciuitates, exercitum in Syria aluit: appetente autem Vere, quum Romæ flagrantissimo studio Leonis pontificis de bello inferendo miri cõsilia aduersū se, supplicationes magna celebritate fieri, & ad excitandos Christianorū reges summae dignitatis legatos in oēs prouincias destinari certius cognouisset, relicto in Syria Gazelle, qui cum imperio

præisset, Byzantiū magnis itineribus contendit, ut ex propinquo cōsilia motusq; hostiū spectaret: haud ignarus interea Aegypti Syriaq; prouincias nullam rerū mutationem esse subituras, quoniam Cæyerbecium atq; Gazellē, qui immortales inter se inimicitias ex ueteribus studijs, et ex recenti etiam proditione conceptas exercerent, non consensuros in unum: sed æmulatione ad promerendam gratiam in regendis prouincijs, diligencia, fide, ac temperentia inter se certaturos esse intelligebat. Eadē estate, qua ad Singam annem in Syria pugnātū est (fuit is annus à partu Virginis millesimus quingentesimus sextusdecimus) Galli et Veneti repressi apud Mediolanum Maximiliani Cæsaris conatibus atq; eius copijs in urbem Veronam confluis, uniuersas uires ad oppugnandā Brixiam cōtulerūt. Præerat Gallis, Borbonio in Galliam profecto, Odettus cognomento Lotrechius, qui ad non dubiam iusti maturiq; ducis famam contendebat: quum uim feruidā alacritatis, uti ab ultima Aquitania semihispanus, mora et ratione sedato impetu temperaret: nec in eo rapacis ingenij sordes, aut dissolutæ ac indignæ uoluptates notarentur: Superiorum eius gentis ducum planè dissimilis et suscepto oneri, omnino par, nisi superbo ingenio nemini familiaris, alieniq; consilij insolens contēptor, grauitatis atq; prudentiæ suæ nomen corrumpere. In Veneto autem exercitu, quum senatus neminem adhuc in tanta ducū inopia, Luiano sufficisset, Theodorus Triuultius iam pridem Gallico stipendio additus, imperatorias partes exercebat, uir neq; uehemens, neq; pugnandi auidus: sed qui propter longā militiā quod

pluribus

pluribus quàm quisquam suæ tempestatis ducum, Italiae prelijs interfuisset, consilio optimus habebatur. Erat Brixie Hicardus recenti defensione urbis gloria insignis, cum Hispanorum et Germanorum adeo exigua manu, ut milites duarum cohortiū numerum uix implerent. Cæsare nanq; infectis rebus in Germaniam redeunte, quū res aduersæ multorū spes atq; animos comminuissent, milites uulgò domū aut Veronam concefferant. Multi quoq; qui diripiendæ Cæsariæ pecuniæ auctores fuisse dicebantur, iudiciū ueriti, ad hostes perfugerant, nulla commeatus, nulla stipendij certa spes, exhaustis priore obsidione Brixianis relinquebatur: et maturæ tum in agris segetes erant quibus hostis longè ac latè circumemisso equitatu potiebatur. Quodq; in ea rerū asperitate grauissimum ducebant, tormētarij pulueris tanta erat inopia, ut totus tormentorum apparatus, uix decies impleri posse uideretur. Quæ omnia, sicuti corporis uita, tametsi planè celari non poterant, uir tamen Hispanus et prouidus, sic ea cunctis artibus contegebat, ut intra urbē difficultates earum rerū minores, et maiora militū præstita hostibus uiderentur. Itaq; Gallus et Venetus promotis castris, ac exploratis omnibus rebus, inter se cōuenere, ut diuiso peditatu, atq; ea cura minoribus ducibus demādata, ab quinq; simul diuersis urbis partibus murum quaterent: patefactoq; aditu ad irrumpēdum hostes ut necesse foret in plures diductos partes, et multiplicis periculi timore occupatos, adorirentur. Id autē facile fieri poterat, quū et militū multitudinē foris abundarent, et tanta esset tormentorū copia binis in

castris, ut paucorum dierum spatio urbs amplissima moenium corona nudari posse uideretur. Igitur quam per aliquot dies continue oppugnando, ingentem murorum ruinam destinatis in locis edidissent, atque hostes, qui necessario die noctumque comportare aggerem, interiores munitiones erigere, et quod in perpetuo labore durissimum erat, omnes simul propter paucitatem excubare cogebantur, multis pro alij lacesissent, ad extremum, ut iusto praelio aggredierentur, cohortes delectas paulo ante optime instructas, murum subire iusserunt. Pugnatum est uno simul tempore quinque locis per plures horas, magna utrinque contentione: nam recentes atque integre cohortes seorsum et conuulneratis, sic per uices in pugna succedebant, ut propugnatoribus etiam superiorum dierum labore defatigatis, nihil spatij ad recipiendas uires relinqueretur. Verum Hispani atque Germani tot bellorum usu periti, sicuti aequitate locorum atque uirtute superiores erant, ita subeuntium impetum multis illatis uulneribus egregie sustinebant. Sed magno eis subsidio erant, equites ferme centum, qui per pomerij spatium irrequieto cursu moenia introrsum circuibant, notabantque qua in parte maxime laboraretur: ac statim in forum ubi trecenti ueterani in statione ad subitos casus collocati erant, decurrebant, totumque ueteranos, quot periculi magnitudo deposcebat, ne pedestri cursu exanimati perueniret, suis in equis confessores accipiebant et ad locum iniqui certaminis reuertebantur. Ipsi nunquam, quam repentinum urgentis praelij discrimen presentanea subsidia flagitare, ex equis desiliebant, et in pugnae locum progrediebantur. Sed ab ea parte quam

Nauarrus

Nauarrus oppugnandam acceperat, longe periculosissimum certamen fuit: nam Cantabri et Vascones intrepidam murum subire: actumque est utrinque, audacter non missilibus tantum, sed lanceis et gladijs, quam scutis super capita impositis, ueluti testudine facta succederetur: transcendissentque in urbem nisi testacea mala sulphure et resina repleta, et globi nauali artificio confecti, lethiferum atque terribilem uomentes ignem, quam propugnatores supernum iaculabantur, subeuntes cohortes decicissent. Quo malo perterriti Nauarrini, urgentibus mox in ea perturbatione aduersarijs, per ruinas praecipites acti, aliquot suorum amissis, et pluribus igne ambustis ac consauciatis se receperunt. At Hercules quinque pro alij una die atque uno tempore sustentatis, quam multos uulneratos, et ceteros omnes labore atque uigilijs confectos esse animaduertit, nec ulla spe Caesariani auxilij teneretur, de ditione cum hostibus sibi agendum esse iudicauit. Magna enim eum uirum, quam parua sibi praesidia foret, animo reputantem, amittendum decoris cura agebat, ne si pertinacius hosti et quotidianis praelijs resistere uellet, attritis ad extremum uiribus ditionem, quam omnino necessariam fore providebat, iniquiore conditione facere cogere. Itaque aduocatis centurionibus, et ciuium primarijs, protulit tabulas publicas, quibus ab initio regrediente Caesare, eius praefectos fuerat contestatus, se urbem, si quid durius accidisset, extemplo esse dediturum: quando neque comiectus, neque militum ceterarumque rerum debita praesidia, quibus suae fidei commissam urbem tueri posset, sibi relinquerentur. Non esse neque sibi neque praesidiarijs

succensendum, si in summa rerum necessitate, & uita
 & rebus suis prospiciant, ac optime de se merita uerbis
 saluti consulere uelint. Conditiones quas longe equissi-
 mas hostis proponeret, non esse temere contemnendas,
 quum ad eas mox afflicti ad extremū rebus sit recur-
 rendū. Satis enim pro gloria, quid Hispani, quid Ger-
 mani uirtute possint, quidue hostes audeāt, Brixie plu-
 ribus periculis offensum esse: & satis superq; pro ipso
 Cesare dimicatum, qui repentina profectioe, rebus
 & consilijs omnibus subito euersis, suos omnes dese-
 ruerit atq; proiecerit. Proinde rei conficiēda sibi curā
 relinquerent: daturum enim se operam, ut non accepis-
 se conditiones, sed dedisse salua praesidijs & ciuium exi-
 stimatione uideantur. Itaq; quum & Gritius, qui tum
 legatus aderat, nullas non equas esse conditiones duce-
 ret, modò urbe potiretur, per idoneos utriq; homi-
 nes actum, ut Hicardus urbem atq; arcē Lotrechio de-
 deret, sicut eā Cardonius, & prosper Colūna ab Obe-
 gnino quatuor ante annis accepissent. Praesidiū uerò
 armatum more militari cū tubis ac tympanis explica-
 tisq; uexillis exiret, ac liberè, quò uellet, proficiscere-
 tur. Centurionibus tamen certisq; cohortiū praefectis
 interdictum est, ne Veronā intra quadragessimū diem
 se conferrent, quando milites, si absq; ducibus foret, di-
 lapsuri uiderentur: qui tamen omnes ferme Veronam
 alij alijs itineribus profecti sunt. Expressè quoq; in ta-
 bulis cauiū est ciuibus Brixianis, & praesertim his qui
 partiū Caesaris fuissent, ut nulla domibus uel praesidijs
 eorū iniuria inferretur, etiā si apud Gallorū & Ven-
 torum hostes agere uellent, uel se Brixie minime tutos
 esse existi-

esse existimarent. Sed quum praesidium eductis impedi-
 mentis porta egrederetur, & per medios hostium or-
 dines alacriter pertransiret, Galli conspecta hostium
 paucitate (uix enim septingenti armati milites erant)
 pudore confundi, & fremere coeperunt, quòd tantu-
 le copiae salsa maioris multitudinis specie obiecta duo-
 rum exercitiū impetum elusissent, uixq; sibi tempera-
 re poterant, quim minis & contumelijs abeuntes uiol-
 larēt. Lotrechius prior urbem ingressus, ut captæ pos-
 sessionis formula seruari uideretur, paulò post eam
 Gritto restituit, actq; nomine senatus Lotrechio in-
 gentes gratiae, & munera data, quòd nauiter copijs
 suis Republicā iuuisset: atq; urbē tanto sanguine to-
 ties frustra repetitā integra fide reddidisset. Nec mul-
 tò post ad conficiendum bellum copiae in Veronensem
 agrum ductae: nanq; exulibus Caesarianisq; reliquijs
 unus erat Veronae tutissimus receptus, propter magnā
 loci opportunitatem, quòd urbs Tridētinis iugis atq;
 Germaniae proxima, celeriter nouis auxilijs, si urgen-
 te hoste res paulò asperiores euaderent, confirmari pos-
 se uideretur. Collegerat M. Antonius Colūna, cui sum-
 ma bellicarum rerum cura ab Cesare demandata fue-
 rat, ex omni genere hominum ualidissimam ueterano-
 rum manum. In his erant Hispanorum Tricenariae
 cohortes sex, quibus ante alios Maldonatus & Morel-
 lio praerant, uiri etatis honore & fortibus factis in-
 signes: Germanorum uerò quatuor millia, omnes fer-
 me in Italia militare assueti. Ii Georgio Franisferchio
 nobili è Vindelicia parebāt: praeterea Castellato ac Rho-
 dulpho ale strenuis praefectis, et Marco item Sithio,

qui postea M. Antonij testimonio summam inter Germanos uirtutis militaris atq; prudentiæ laudem adeptus est. Aderant & quingenti ferme Heluetij, qui militiæ auidi, suis domum abeuntibus, Veronæ remanserāt, adhortante Arnolddo Vnderwaldio eorum duce fortissimi qui apud Sfortiam prætorij præfectus fuerat. Præter uerò suam cataphractorum alam ueteranam, aliquot Italici, Hispanici, ac Germanici generis leuis armaturæ equitum turmas habebat, quarum inter alios excellenti uirtute duces eminebant, Gurlottus Rhaeuennas, Valastichinus Cantaber, & Succarus Belga. Sed in primis militari gloria florebat egregia Græcorum equitum manus. ut omnibus Italiæ bellis exercitati, clypeos tanquàm inutiles deposuerant, quibus antea ipsi inermes oblongis atq; inflexis utebantur: & pro his thoraces & galeas ita ferre didicerāt, ut congregati cum cataphractis auderent. Erant eorū duces duo Boccali, Cōstantinus, & Emanuel: illustri ueterum Achæia principum familia orti: & secundum eos Andreas cognomento Bua corporis atq; animi promptitudine insignis. His fretus copijs M. Antonius, dū Galli & Veneti Brixiam oppugnarēt, atq; ipse laborantibus socijs auxilia submittere ulla ratione nequisset, Vicentiā nocturna profectioe contenderat: expulsosq; prædico atq; urbe occupata, ingentem prædam omnium rerum, multosq; captiuos, & aliquot currulia tormenta auexerat. Quodq; magno ei postea usui fuit, frumenta quæ in areis adhuc erāt, cōquisitis undiq; plaustris ac sarcinarijs iunētis, Veronam asportauerat. Neq; post id factū, ullus hostium locus fuit, qui ab Antonianorū

iniuria

iniuria tutus esse putaretur: quum circumiecta castella aut deserta essent, aut in summo metu uersarentur, atq; omnes milites qui in præsidijs erant, eius uiri uim atq; celeritatem pertimerēt: uti superiore etiam hyeme pluribus periculis, & multis acceptis incommodis timere didicissent. Veneti aliquot ante diebus, quàm iussus Gallorum exercitus appropinquaret, ut qui capiendæ urbis peculiari cura plurimum angebantur, non longè à Verona confiterunt, ut hostes pabulatione ac frumentatione prohiberent, ac simul uniuersam regionem, quam subitis incursionibus aduersariorum equitatus infestabat, oppositis maioribus copijs tuerentur. Itaq; crebrò æquestria prælia fiebant, & hinc atq; inde ex occasione, & per insidias, ut quisq; suum hostem opprimeret, uirtute ac dolis singulari studio certabatur. Per eos dies agricola Veronensis M. Antonij præmijs, & pollicitationibus inductus, magnum facinus, sed tam sibi postea exitabile, quàm hostibus inexpectatum ausus est. Is enim, quum res uenales & hortensias in primis sæpius humeris deferret, atq; ob id Venetis in castris impune uersaretur, simulatione spectandæ, ad tormentorum locum, ubi & omnis eorum erat apparatus minimè id curantibus custodibus, processit, funiculumq; igne succëssum, ut antea edoctus fuerat, idonea in parte reliquit. Nec mora, ut primâ statimpalæ & proxima cadis stramēta flammam corripuere, tantus repente incenso puluere ignis obortus est, ut quicquid sulphurei pulueris ad oppugnandam urbem magna impensa, & multo labore paratum conuectumq; fuerat, id totū uno temporis puncto conflagravit: tan-

Kk 2

taq; flammarū uolentia atq; rapiditas fuit, ut omnia concursantis & resinguere conantis exercitus remedia, una mali uelocitate praeuenteret. Id solum in graui atq; insperata iactura solatio fuit: incendiarius dum se reciperet, in ipso statim incendij seuentis initio deprehensus. Qui postea ad eruendam ueritatem tormentis excruciatu, & uiuus eodem igne concrematus, dignas scelere atq; audacia poenas persoluit. Eo accepto incommodo, Veneti, quod omni pulueris copia incendio absumpta tormentorum apparatus inutilis euadebat, quodq; & tutius, & commodius quæ amissa erāt, si se reciperēt, reparaturos esse iudicabāt, reductis castris in remotiora ab urbe loca discesserūt: tantāq; paucis diebus diligentiam adhibuerunt, ut longē maiorem pulueris quā antea habuissent, Patauio atq; Venetijs in castra, pluribus omnifariam imperatis uecturis comportarint. Nec multo post Gallorum exercitus qui eius gentis consuetudine cum in aliena causa tardē & cunctanter, tum alieno in agro tardissime, ut sese atq; equos largius atq; uberius aleret, iter faciebat, circiter calendis Sextiles appropinquauit, & Veneti pari consilio ab ea parte, quæ est ultra Atheſim, castra promouere: ita tamen, ut neuter exercitus intra maioris tormētū iactū tendere uel consistere auderet. Incredibile enim tormentorum in urbe esse multitudinem transfugarū & speculatorum sermonibus compertū habebant: signari tamē, quanta intus hostes pulueris per nuria premerētur. Itaq; duobus magnis exercitibus, circumiectū omnem agrum longē lateq; tenentibus, arctius obsideri cepta, ea ratione, ut non prius ad oppugnandum

gnandum

gnandum accederent, quā inclusos fame ac aliarum rerum inopia debilitatos, ad summam defendendæ urbis difficultates perduxissent. Iā enim cohibitis excursionibus, & facultate frumentandi ac pabulandi magna ex parte sublata, tantum custodiarum diligentia, atq; itinerum obseruatione, ultra citraq; Atheſim effecerant, ut Caesariani, nisi cum iusta ac ualida peditum & equitum manu, longius frumentari uel excurrere dubitarent. Quod ne sepius fieret, multitudo & propinquitas aduersariorum & presentis belli ratio, ne extremis propē rebus aliquod detrimentum acciperetur, prohibebant. Interea M. Antonius, qui hostes propius accessuros, ac mox urbem oppugnaturus esse certiore coniectura iudicabat, munitiones, quas antea instituerat, irrequieto ciuium ac militum labore perficere, ipse in primis uti erat propter architecturæ disciplinarumq; noticiam, summus horum operum artifex ut alios doceret, exemploq; accenderet, agendo atque instrumenta fabrilia contractādo, nullum uel humiliteriam operæ laborem aspernari, omnibus in locis aggeres edificare, sed maxime ad Mantuanam portam quæ Calcearia dicitur, frequens & multus in opere esse, ac plurimum in eius loci munitione uersari. Erat turris mediocri altitudine ipsi portæ imposita, atq; ea foris ita apte oblongo & quadranguli cincta propugnaculo, ut peritis etiam per se satis tuta uideretur. Sed uitū M. Antonius animaduertat, qui nullā sibi tuendæ portæ facultatē relinquere, si propugnaculi murus acri hostiū oppugnatione sterneretur, solerti iudicio providebat. Quāobrē, tametsi ab omnibus propē

militibus irridebatur, quod munitissima in parte tantum operæ ac laboris impenderet, tamen quin munitionem perficeret non destitit, quæ una omnium postea & cunctis salutem, & ipsi in primis singularem postea dem peperit. Siquidem portam ante omnia multo agere repleuit, relicta in medio ad ingentis tormenti usum fenestella, quæ tenui gleba in speciem ab exteriori parte similiter obstruebatur. Item ab utroque latere apud binas munitiones totidem fenestellas effecit, quibus maiores colubrinæ interius collocatae ex obliquo, ubi incursum hostium flagitaret, occultè emitterentur. Nouam quoque & subterraneam portam, patefacto ab imis mœnibus ampliore aditu, in fossam perduxit, unde expediti atque intenti milites aduersus subeuntem hostium multitudinem ex improviso prosiliret. Atque hæc ne hostibus proderentur, adeo occultè administrabat, quum nocturno maxime tempore, & familiaribus, aut fidissimis uteretur, ut milites magna ex parte, ac ciues quæ parata essent, ignorarent. Multi namque ex Hispanis, nulla uerecundia, quod a neque sine stipendijs pro Cesare militare, neque ultimam in mediam, quum iam angustior annona uideretur, experiri se uelle dicebant, ad Venetos simulata in agrum excursionem transibant. Quamquam plures patrij decoris memores, ne uniuersæ genti ea ignominia conflaretur, dolore concepto, factum perditorum hominum improbant, atque eis quum uindictæ uel iudicio locus foret, extrema supplicia comminarentur. In his fuere Suares Roscius, Plafolla, Christophorus Magius, Iamperres, & Ioannes cognomine Latro, & nonnulli alij leones uerius quam milites, quæ

stui assue

stui assueti, qui paulo ante signiferorum, & centurionum loca, melioribus fato extinctis, audacia potius & commilitonum fauore, quam propria uirtute meruerat. Hos & ipse Maldonatus paulo post, nullo antea militiæ pudore, subsecutus est: uir militari laude dignus, nisi auaritia atque superbia inductus, iam senex ante partam longo labore dignitatem, eo scelere, & postea foedissimo ac horribili uitæ exitu, maculasset. Per eos etiã dies Bernardinus Caldareus Veronensis equitum præfectus, quum in diuidenda præda, seditione inter milites suborta, eius equites Emanuele alæ Græcorum ducem interfecissent, & pluribus de causis suspectæ fidei à Cesarianis esse diceretur, ad Venetos transiit. Nulla interim dies erat, qua non equestri prælio subiectis in campis certaretur: fuitque aliquando admiratione dignum, quod pauci Græci equites totidem cataphractos Gallos captiuos adducerent. Nam singulari uelocitate grauius armatorum impetum ludificabantur, ac rursus præteruolantes & subiti ex transuerso ictus ingeminabant, clauaque præsertim ferrea hostis cassidem, & eius equi caput feriebat, tanta arte, ut fessos atque attonitos facile postea ad deditiorem, uel traditionem gladij fiebat, compellerent. Quod si confertis turmis Galli ingruerent, liberiore campi spatio fuga sibi consulebant, si uero Græci in angustias uel arctiora loca retrudebantur, ubi stataria pugna dimicandum foret, nec solitis in fugam gyris eludere congre dientem hostem facile possent, circumuenti atque oppressi, audaciæ poenas luebant. Nonnumquam etiã per lusum extra ordinem, interposita fide, ab binis uel ternis utringue

certabatur, ut tum accidit quum inductis inducijs, ut
 tuto omnes spectaculo interessent, quatuor nobilissimi
 ijdem atq; omnium longè fortissimi Galli equites, in-
 ter quos Ambra pedium præfectus excellenti uirtute
 iuuenis erat, totidem ex hostibus prouocarunt. Præ-
 rebatur certamini titulus: si qui in urbe equestri glo-
 ria illustres essent, qui pro adamata muliere decurre-
 re, atq; hastam ferro præpilatam infringere uellent,
 hos contra in stadio parem ad numerum staturos Gal-
 los, & suæ atq; alienæ uirtutis sine fraude periculum
 esse facturos. Prodiere Gurlottus Rhauennas, Sum-
 montius Neapolitanus, & duo Hispani Vascus Cum-
 nius atq; Guinneæ, concursumq; est infestis hastis ma-
 gno ardore, summis utriq; uiribus, adeo ut pari uir-
 tute, pariq; periculo contendisse omnes iudicarent.
 Summa tamè laus haud obscure Casarianis cecit: nam
 quum Summontius & Vascus superiores euasissent,
 & Guinneæ ephippio fuisset excussus, Gurlottusq; &
 Ambra mutuo ictu penetratis usque ad interulam tu-
 nicam solidissimis thoracibus, cum ui, tum constantia,
 pares exitissent, nulli dubium erat, si res ad gladios
 deducta fuisset, duobus iam Gallis pessimè affectis, qui
 tum afflicti superstratis & morientibus equis iacebāt,
 uictoriam ad Casarianos esse redituram. Sed statim di-
 rempta est pugna, ne tantæ uirtutis homines, qui non
 hostili rabie, sed ingenio quodam corporis atque ani-
 mi uigore concurrerant, postquam primum & maxi-
 mum uitæ periculum euitassent, non gloriæ, sed fati ca-
 sibus se obiectare uiderentur. Interea Lotrechius &
 Theodorus, quum certius cognouissent obfessos, despe-
 ratis semel

ratis semel stipendijs, & cibarijs magna ex parte con-
 sumptis, ob crebra suorum transfugia metu consterna-
 tos, ciues uerò usq; ad miserandam egestatem & reu-
 tadium, omnibus domi & foris conflitatos incommo-
 dis, diutius quàm se dederent, extremas miserias non
 esse tolleratuos, moenia aggredi statuerunt: atque ita
 perductis fossis, perfectisq; solitis munitionibus, ut tu-
 to moenibus succedi posset, prolatoq; omni tormento-
 rum apparatu, urbem ab duobus lateribus oppugna-
 re cœperunt. Gallus eam partem quæ à Mâtiana por-
 ta perpetuo tractu ad Citadellam patet (Sic enim ap-
 pellant retractiorem urbis angulum, & uetere muni-
 tione firmissimum) sibi oppugnandam accepit. Vene-
 tus autem ad Vicentinam, quæ Episcopalis nuncupatur
 confedit. Et quoniam inter bina castra præterfluebat
 Athesis, qui eo in loco uado transiri non poterat, ut
 uterq; exercitus mutuis auxilijs subito traducendis al-
 teri præsidio foret, amnem latissimo ponte iunxerunt:
 & ad tutelam eius cohortes stationarias ad extrema
 pontis capita cum tormentis imposuerunt. Itaq; urbs
 diuersis duobus in locis undecim fermè continuos dies
 oppugnata, tantaq; ui, ac tanta utrinque perseueran-
 tia, ut Veneti eam moenium partem, quæ ad Vicenti-
 nam pertinet, supra centum & quinquaginta passuum
 in longitudine patentem, perpetua murorum strage
 edita, deiecerint. Galli uerò per interualla quinque in
 locis ingentes quinque aditus patefecerint, superstanti-
 bus intermedijs totidem intacti muri portionibus in
 pinnarum similitudinem. Quæ ruinarum & strato-
 rum passum moenium uastitas passuum fermè ducento-

rum spatium amplectebatur. Idq; ea ratione fiebat, ut hostes, qui interiora cadentium murorum fossa & perpetuis aggeribus munire cogebantur, multo maxima (ut in extenso ac longiore opere) continui laboris necessitate imposita conficerentur: ac simul, ut tormenta quod recta fronte fieri non poterat, ex obliquo per diruti & patentis muri interuallum, in latera hostium intus pro statione agentium, atq; opus molitium, non fortuitis, sed destinatis ictibus emitterentur. Erat tanta pilarum uis, ut non solum muri, sed quum supra moenia ferebantur, etiam edificiorum tecta corrurent: multiq; passim in urbe, plures in munitionibus uel incidentibus pilis, uel defractorum lapidum fragmentis cederentur. Nulle namq; gentes, nulli duces memoria nostra uel maioribus opibus, uel ampliore tormentorum apparatu urbem oppidumue oppugnant: Nulla ipsi qui oppugnabant, Italiae in parte, tormentis, aut machinis maiorem murorum usitatam factam fuisse meminere: adeo ut supra uiginti milia ferrearum pilarum, una ea oppugnatione, & paucis quidem diebus iaculati fuerint. Periere et Caesarianis tormentorum ictibus discepti, Ioannes Montefiltranus clarioris nominis eques, Pellanda architectus insignis, & Fontana Insaber, in conflandis dirigendisq; tormentis peritissimus. Sed in tanta periculi asperitate, ea erat et ducis uirtus, & militum diligentia, & ciuium fides, quum omnes certatim singulari studio in opere uersarentur, neque sibi die noctuq; parcerent, ut quantum muri ab acerrimis indefessisq; hostibus sterneretur, tantum ipsi pari temporis spatio adauctis & prolatis aggeribus commo-

distime

distime resarcirent. Intra enim cadentium moenium ruinas, M. Antonius fossam perduxerat, atque interiori labro munitiones erexerat. Vbi uero pomerij depressum solum foret, nec abrais ab hoste moenibus aequaretur, murices passim, & tabulas e quibus frequentes clauorum cuspides prominebant, opportunis in locis occulte posuerat. Praeterea testarum & globorum ingentem parauerat multitudinem, quibus missilis & pinguior flamma noto artificio continebatur. Tormenta q; quorum magnum habebat numerum, idonea in parte, ubi periculum ostenderetur, ordine collocarat. Curabant Germani duce Frani sperchio, adiunctis sibi Heluetijs, ea in parte quae a Venetis oppugnabatur: atq; haec eadem agendo imitandoq; diligentissimè administrabant. Porro Antonius tabernaculo iuxta moenia in ipsis munitionibus erecto, ubi certamen & plurimum periculi futurum esse putabatur, cum reliquis copijs aduersus Gallos confiterat. Iam peruentum erat ad summas rerum difficultates: iam cuncta obsessos, praeter unam spem, atque unam animi uirtutem constantiamq; defecerant. Frumenti parua, casei autem, & carnis salitæ, uel pecoris nulla copia in urbe reperiebatur: & quod in primis corpora atque animos Germanorum infregerat, tanta uini penuria erat ut quicquid in ipsa spe propinqua uindemia superesset, id totum sacrificio atq; agris militibus seruaretur. Dux ipse, quum primores exercitus quotidianis coenis adhiberet, & quadraginta diebus nihil praeter aquam bibisset, tanta comitate oes abstinentiae & frugalitati insuefecit, ut facile atq; alacriter ceterarum etiam rerum inopia

tolerarent. Lentem enim, & fabam: paniceaq; pullataria in quotidiano usu: equinas uerò atq; asellorum carnes magno in honore habebant: & tum præsertim opiparè apud duces epulabantur, quum aliqui Gallorum equi ut erant præpingues, ac suis strigosioribus & fame propè enectis nūmimè comparandi, in excursionibus occidebantur. Nam conspectis statim equorū cadaueribus, portis frequentes euolabāt, concisosq; in frustra humeris in urbem cum plausu referebant. His rerum angustijs quum premeretur Antonius, neq; pluribus literis ac nuncijs ad Casarem transmissis, quicquam certi de eius auxilijs audiret, atq; in dies copias tot affectas incommodis magis ac magis deficere, atq; extenuari, nihilq; iam semiægris corporibus præter fortem fidelemq; animum superesse conspiceret: antiquam omnis exercitus desperatione atq; extrema media conficeretur, audendum sibi aliquid de eruptione existimauit. Itaq; re ad consilium delata, docuit quam fluctuosus atq; ignominiosus, ipsiq; in primis nobilissimæ ac fidelissimæ ciuitati, miserabilis rerum exitus futurus esset, si in suprema ingentis belli necessitate, Cesaris auxilia sibi expectanda iudicarent. Fortibus uiris fortia consilia, quæ necessitas omni ratione ualidior offerre uideretur, in tempore esse præsumenda, conandumq; ac impigrè agendum, dum uires ad rem bene gerendam superessent. Nec in una laboris atq; inedia patientia, sed in uirtute, atq; audacia, & spem melioris Fortunæ, & summam totius belli uictoriam positam esse arbitrantur. Placere sibi eruptione facta, pontè occupare atq; interscindere, ac simul omnibus

copijs Venetos adoriri, quando factu facillimum foret, ut qui nihil minus, quam eruptionem ab obsesso hoste fieri posse putarent, subitum atque improuisum pugnacissimi ac toties uictoris exercitus impetum, minime sustinerent. Quibus pulsis, Gallos nec consistendi animum, nec sese recipiendi sine tormentorum iactura, spatium habituros. Quantum autem ad se pertineret, ut maiorem spem prosperi euentus conciperent animis, ad exæquandum periculum pedibus in prima fronte pugnaturum: & Dijs bene iuuantibus, si forti consilio strenui milites non deessent, finem egregia cum laude ærumnis omnibus impositurum. Præfecti, & centuriones qui aderant, nulla interposita dubitatione, fermè omnes Antonio assenserunt. Nam tametsi consilium primo aspectu periculosum atque asperum ducebant, tamen tanta erat omnium uirtus tantaq; pugnandi cupiditas, ut quo audacius consilium erat, eo & certius & spetiosius esse uideretur. Curauère cuncti corpora, atq; arma expediuère, ut sequenti die anticipis consilij alca iaceretur. Sed quum rebus omnibus ordine cõstitutis instructi & parati essent ad erumpendum, & iam prima signa ad portam ferrentur, repentinus ab Calcearia porta tumultus exortus, interpellantibus Gallis, ab incepto M. Antonium reuocauit. Namq; Lotrechius, si portæ propugnaculum celeri atque acerrima oppugnatione sterneretur, prius quam obijci nouæ munitiones possent, faciliè se in urbem peruasurum ratus, conuectis in eum locum omnibus probè maioribus tormentis, propugnaculi muro portam nudauerat: patefactoq; aditu Leucutum fra-

trem (is tum peditatus curam gerebat) expeditas cohortes adducere, & per ruinas immittere iusserat. Subière ad portam impigrè Galli, & frequètes totū propugnaculi spatium cōpleuère, ut inde in urbem transgrederentur, quum Antonius, qui priore excussus consilio, celeriter in eam partem decurreret, locum delictorum militum praesidio firmavit: edixitq; gnarus eorum quæ occultè parauerat, ne iniussu ullum in subeuntes tormentum emitteretur. Cæterum alijs atque alijs intrepidè subeuntibus, ut confertissima hostium multitudine interiore propugnaculi aream plenam esse animaduertit, subito tormentorum illud maximū quod ante ibi conditum fuisse docuimus, sua manu collocatum atq; inflammatum, in oppositos emisit. Idem fecère magistri, qui tormentis in dextram ac leuam collocatis praerant: tantaq; hominum strages puncto tēporis edita est, ut pauci ex ea multitudine, quæ propius accesserat euaserint. Nam non pilis tantum tormenta quibus constipata acies certa ac miserabili clade lacerabatur, sed etiam taxillis ferreis, uarijsq; metallorum frustulis usq; ad summa ora compleuerant, quæ flammaram & pile impetu expulsa, grandinis modo sic in omnes partes lethali uolentia dispergebantur, ut thoraces earum rerum ictus minimè sustinerent. Incubère demum Hispani, & cum his Itali cataphracti qui ea die pedibus rem gerebant, & pavidos, atque ea procella disiectos multis illatis uulneribus repulerūt. Desiderati sunt paulò minus ducenti milites in partibus Gallorum, uulnerati autem plures, è quibus multi etiam, quòd eius generis uulnera igne ac sulphure ui-

ciata difficillimè curarentur, postea interierunt. Eo die Antonius, tacito suorum omnium consensu, summam prudentiæ opinionem adeptus est: quam amici pariter atq; æmuli, qui cum superioribus diebus Calceariam, ueluti inani quadam haud necessarij laboris perseuerantia, munientem irriserant, eius opera atq; artificio in repentino maximi discriminis casu, urbem haud dubiè conseruatā esse faterentur. Nec multò post literæ è Germania allatæ, quibus Caesar significabat magna peditum atq; equitum auxilia se cū ingente com meatus copia propediem ad soluendam obsidionē esse missurum. Qui nuncius, sicuti Galli primam eruptionis occasionem improuisa dimicatione susulerant, ita in postroam totum destinatæ eius rei consilium interrupit. Quoniam M. Antonius, quanquā milites ostendendæ uirtutis auidi, id ægerrimè ferrent, in tam propinquā spe auxiliorum, nihil temere sibi tentandum arbitrabatur. Cæterum Lotrechius, quum eo accepto incommodo, nihil neglectum apud hostes, nullamq; moenium partem quam ipse tormentis deiecisset, non omni munitionis genere uallatam esse conspiceret, noua ratione ad fallendum hostem oppugnare constituit. Superstabat inter binas stratorum moenium ruinas, eiusdem muri pars, septuaginta fermè cubitorum in longitudinem, quæ ratione superius memorata ex interuallo relinquebatur. Eam partem ab imo subruere, atq; excisis fundamentis, in urbē una impulsione propellere conabatur, ut quū integra ea moles perpetui muri procidisset, priusquā ullæ ab hostibus munitiones ab interiore parte extruerētur, armatorū acies, patētē

quam amplissimo aditu, in urbem irrumperent. Igitur missi complures, qui imas moenium radices dolabris uectibusq; succinderent: qui quum impune sub muro uersarentur, quod summa moenia defensoribus nudata erant, breui opus eò perauerunt, ut murus ab exteriori parte sensim excauatus, appositis trabibus, quae ruinam eius prohiberent, suspenderetur. Ea res serò deprehensa ab hostibus, Antonio atq; alijs magnam cum timore sollicitudinem iniecit. Nam in tanta temporis exiguitate, nec fossam, nec aggerem perficere poterant, nec satis quod usui potissimum foret, suspensis ac timentibus occurrebat. Antonius tamen, quod subitarius in eo periculo auxilium esse putabatur, conuecta è foro in eum locum multiplici materia, praelongis de ualidissimis tibicinibus nutantem murum contraria ratione fulciuit. Quorum tignorum tanta uis fuit: quoniam dimensa ad pinnarum altitudinem, atq; ab imo diuarcata erant, ac hostilium trabium longitudinem superabant, ut in opus molientes, murum, qui iam totus ab imo casus pluribus rimis fatiscebat, in exterioriorem partem momento prouoluerint. Complures è militibus, qui parati ad irrumpendum in proxima parte ruinam in diuersum expectabant, omnesq; ad unum qui ad subruenda fundamenta successerät, repente muri casu oppressi, miserabiliter perierunt. Sed dum Antonius in erigendis tibicinibus, ardentius atque incautius in opere uersaretur, maiore sclopeto ita ictus est, ut plübea pila per brachiü adacta, corpus etiã sublato humeri osse per alã in tergü, quatuor essetis uulneribus emerferit. Dissimulauit in praesens grauisissimi

uisissimi uulneris dolore atq; periculü, uir ante alios fortis dū murus ille prorueret. Quo demum prolapsa, et tot hostibus eius ruina oppressis, ueluti expiato uulneris dolore, in tabernaculum concessit: eaq; mox fuit lethalis plagæ acerbitas, ut diu pertinaci febre conflictatus, summum uitae periculum adijisse crederetur. Lotrechius, tametsi hominem, qui omnibus bellis acerrimus Gallorum hostis extitisset, publicè oderat, atque ut erat potiundæ urbis & militaris gloriae audus, plurimum aduersarij ducis incommodo letaretur, tamen quum singularis uiri casum magnopere doluisset, & medicum obtulit, & quotidie ad eum gratissimarum rerum munera, sicuti morbus & afflictæ urbis miseria flagitare uidebantur, officiosè humanissimeq; transmissit. Erat enim M. Antonius maximarum uirtutum gloria, quæ nullis in eo ingentibus uitijis obscurabatur, etiam apud hostes illustris. Idq; ei praesertim omnium beniuolentiam conciliabat, quod praeter proprium animi uigorem, etiam stature proceritate, firmitate membrorum & uirili quodam decore uultus, armorumq; omnis generis, atq; in primis equitandi peritia ceteros eius tempestatis duces anteire diceretur. Quin & ipse paucis ante diebus, quum Lescutus, & Franciscus Borbonius sancti Pauli regulus, egregia uirtute & singulari dignitate florentes, uisendi eius studio adducti, ut porta egredi, & in conspectum deuenire uellet ad iungendas dextras, quod priuatæ beniuolentiæ testimonium foret, obnixè petiissent, interposita statim fide, ad amplexandos publicos hostes, summa securitate comitateq; proderat. At Veneti, tametsi ad Vicenti-

nam portam, non intereisis alternisq; moenium spatij oppugnant, ut Gallos fecisse docuimus, sed continenti murorum strage, & perpetuis ruinis nudauerant urbem, tamen neque in duce ea vis animi, neq; in exercitu tantum audacia fuit, ut moenibus succedendum, et prelio aliquid sibi tentandum per ruinas esse iudicaret: mox & operum quae intus erigebantur magnitudine deterriti, & sociorum infelici exemplo adducti ad effodiendos cuniculos se contulerant. Iamq; solidam turrin, quae ad campum Martium uergit, Ioannis Comenis industria (is tum cohortis praefectus erat eius artificij non ignarus) in aliquod ruinae discrimen adduxerant, quum Caesarianae copiae superatis Alpihus in Pulicellam uallem se demiserunt. Erant ad octo milia hominum, cum magna pecoris & casei copia, multisq; farinae dolijs, quae ratibus secundo Athesi deuehebantur. Is praerant Guliermus Rochandulphus, qui superiore hyeme Brixiam obsidione liberarat. Eius aduentus uno ferme tempore, obsidentibus, atque obsefis nunciatus est. Nam quantum iustis consuetis itineribus praecederetur, tantum ipsi interdiu summo passim per uillas facto, noctu uero magnis exaltatis ignibus, significabant: & ab agrestibus qui pretio literas deferre consueuerant, Venetorum Gallorumq; custodia se penumero fallebantur. Placuit utriusque duci, & Gritto in primis, postquam Germanorum aduentu, omni spe potiunda urbis manifeste deciderant, uniuersas uires in una castra conferre: ne in tercedente anno, si cum duplici hoste ancipiti prelio contendendum foret, aliquod insigne detrimentum acciperent.

operent. Theodorus, quod nouo hosti propinquior erat, reductis tormentis uasisq; collectis copias ponte traiecit & ad Gallorum castra se contulit. Quod cum fieri ab Venetis hostes e muro conspicerent, subito tormenta quae in editioribus locis collocata erant, in extremum abeuntium agmen emiserunt, qua procella aliquot interfecti sunt: & in his Basilius Ripa Luiani alumnus, qui ob singularem rei bellicae peritiam, paucis ante diebus ala equitum praefecturam adeptus fuerat. Erupere demum sub signis Germanorum cohortes, & non contemnendam uini & comecatus copiam tabernaculaq; aliquot, & castrensium apparatus instrumenta nacti, cuncta in urbem plaustris conuexere. Ab Antonianis quoq; equestri eruptione cum nouissimis Gallorum uno ferme tempore pugnatum est: caesiq; aliquot, & plures capti. Sed ea omnium opinio fuit Gallorum copias tormentis ea die propere deleri potuisse, dum subducto oppugnantis apparatu retro Mantuana uia in tutum se reciperent, si uel mediocrem sulphurei pulueris quantitatem, cuius summa in urbe penuria erat, habuissent. His enim poena grauisima erat constituta, qui frustra, uel iniussu ducum paulo maius tormentum emisissent: ut id totum quod supererat extremis casibus seruarietur. Lotrechius non multo post Villafrancam, Theodorus uero inde ad secundum miliare Bouilianum castra reducere, ita tamen ut Galli appetente hyeme uniuersi teetum subirent: Venetis uero exercitus sub tetorijs ac pellibus haberetur. Nec multo post Rochandulphus urbem ingressus est, egitque Veronae paucos dies, ne, qui aduentu suo obsidio-

nem sustulerat, introducta auxiliorum multitudine, afflictis diuturna fame Veronensibus duriores prioris calamitatem importasse uideretur. Itaque permutatis aliquot cohortibus, ut praesidium laboris uicissitudine recrearet, in Germaniam discessit. Per eos quoque dies Venetis in castris, media nocte tumultuatum seditione ob scortum, ut tum credebatur, inter Italos pedites et perfugas Hispanos orta: resque eò ab iurgijs et contumelijs paucorum petulantia processit, ut quum in nocturna trepidatione quisque ad arma discurreret, iusta prope acie inter se conflixerint, admissumque ea nocte foedum ac miserabile facinus foret, nisi Lotrechius, qui est proximis castris ad tumultum adcurrerat, iam supra centum interfectis et compluribus uulneratis, exardentem seditionem minis atque auctoritate compressisset. Profecto Rochandulpho, tametsi Caesariani quòd, in praesens in urbe fames esse desierat, graui obsidione leuati, ingruente hyeme, nihil sibi esse timendum arbitrarentur, attamen hostibus remotiora ac superiora loca tenentibus, sic omnibus obsidionis malis pressi atque afflicti sunt: ut duriores prope quam antea annonae inopiam senserint. Namque Veneti quum absistere incepto turpe ducerent, atque si pertinacius obsiderentur hostes, eos tantas diuturni belli atque inedia acerbitates minime esse toleraturos intelligerent, diuisis copijs itinera aditusque omnes, quibus ab Germania inferri commeatus posset, occupauerunt. Mercurius cum maiore leuis armaturae equitum parte summis in capis, qui locus ad Alpium radices pertinet, hybernabat: uir uel fato quodam, uel prudentia per triginta amplius

amplius annos, quibus in Italia militauit, omnibus excursionibus felix. Federicus autem Gonzaga cogno mento Bozulus, cum aliquot cohortibus supra Clusiam confederat. Sic enim locum appellabant, ubi Athesis coeuntibus geminis rupibus coarctatus, minima aluei latitudinem ostendit. Angustijs imminet uetus castrum cum turre, quod Germanorum praesidio tenebatur. Intercepere apud eas fauces, ne quicquam locum tuentibus Germanis, Veneti pedites aliquot nauigia comeatu onusta, quae secundo flumine dimittebantur. Reliquae quoque copiae certis atque opportunis in locis ita constituerant, ut quum in hyberna deductae essent, nihil quantum cura ac diligentia praestari poterat, obsidione intermitterent: ac penè acrius quam aestate fecissent, bellum gerere uiderentur. Sed tantis laboribus, ac Veneto tandem bello exoptatum finem imposuit memorabile foedus, quod in finibus Lingonum et Sequanorum apud Nouiodunum ictum est inter Franciscum Gallorum regem et Carolum Belgarum principem, quem moriens auus Ferdinandus omnium regnorum haeredem testamento reliquerat. Siquidem adulescens Hispanorum ingenijs et potentissimorum regulorum uoluntatibus diffusus, ne absente se, ueluti per interregnum, rebellandi occasio praeretur, omnibus rebus postpositis, in Hispaniam sibi maturandum esse iudicauit. Quod neque tuto, neque expedite fieri poterat, nisi prius cum Francisco certis legibus amicitia firmaretur. Timebatur namque rex iuuenis et acer, tantis subnixus opibus, qui dudum Heluctijs praesidio deuictis, etiam Maximiliani Caesaris conatus egregie repressisset: et

tum maxime repetiturum se armis Neapolitanum regnum, & Ioannis Nauarræ regis paulo ante in Gallia defuncti filium adolescentem in paternum regnum reducturum minaretur. Itaque conscriptæ Nouioduni fœderis tabulæ per legatos in has conditiones, ut Carolus regnū Nauarræ Ioannis filio, qui inde expulsus esset, restitueret: si id iudicibus, quos constituere summæ rei arbitros deberent ex æquo & iure uideretur. Item centum milia aureorum nummum, quotannis Gallo penderet, ut eo tributi nomine aliquod Gallis Neapolitano regno ius esse uideretur: amicitiaque & mutuum fœdus affinitatis uinculo confirmata. Nam Carolum sibi Franciscus generum adsciuit, sic ut ei puella, quæ in cunis adhuc erat desponderetur. Gallus quoque ad componendum Italiæ statum, & ad res Mediolanensis imperij confirmandas, ut Verona Venetis redderetur, postulat, ea lege, ut à Venetis redemptionis nomine ducenta milia aureorum nummum, duabus pensionibus, & sari persoluerentur. Quibus conditionibus, sicuti Carolus ad eundem Hispaniæ cura anxius, haud cunctatè subscripserat, ita Cæsar oblata sibi ingenti pecuniæ summa conditione minime detractauit: ut qui ne polis consilia, atque ipsam spem, ac rationem omnè obtinèdi imperij importuna tergiuersatione corrumpere nolbat, præsertim quum urbem, quam nisi graui impensa, & summa cum difficultate tueri retinereque non poterat, magno pretio uenditaret. Ut tamen salua existimatione, quæ haud dubiè tã fœdæ pactiōe polluebatur, Italiæ possessione decedere uideretur, non Veneto sed Caroli legatis urbem dedit, qui eam mox Lotrechio, ut con-

stitutum

stitutum fuerat, tradiderunt. Gallus quoque, triduo postquam urbem ingressus est, sicuti Brixie ex formula fœditatum fuisse memorauimus, Gritto eam cum arcibus magna omnium alacritate restituit. Is fuit Veneti belli exitus quo iam octauum annum Italia desagrabat: illudque in primis memorabile uidetur, quod Veneti ab initio oppugnati ab cunctis propè Europæ regibus, atque omnibus prælijs uicti, uniuerso tamen bello uictores euaserint. Quo fit ut eorum respublica, quæ uno ciuium consensu & priuatis potius quam publicis opibus stetit, fato quodam tot insensissimarum gentium impetum sustinuisse uideatur: Quando si Romane potentie magnitudinem, & clades quas Annibal dirus hostis intulerit, cum Venetorum fortuna, uera æstimatione pensauerimus, finestriorem propè eis Abduam fuisse, quam Romanis Canus, & Trebia & Trasimene infelices pugnas, Brixiana ac Vicentina stragibus æquatas esse fatendum sit. Sed ea uel præcipua patrū, ac ipsius fortissimi Senatus principis Lauredani laus fuit, perpetuis annalium monumentis celebranda: quod ad aduersissimis etiam obruti tēpestatibus, ad exemplum Romane constantiæ atque uirtutis, nunquã de republica desperarint. Vnus tamen ante alios Grittus togatus imperator, meritã seruata patriæ laureã feret: & tum maxime eternæ laudis gloria florebit, quū seculi presentis uiuidæ uirtutis comes aliquãdo decesserit. Ceterum M. Antonius, qui iã ex uulneribus conualuerat, quoniã certus rumor de his quæ Nouioduni inter se reges, nõ abnuẽte Cæsare pepigisset, afferebatur, ne pudenda deditiōi interesset, relicta Ioãni baptistæ Spi-

nello rerum cura, & remisit in agrum Romanū equitibus suis, ad Caesarem in Germaniam contendit. Milites uerò trium exercituum, quum perfecto bello magna ex parte dimitterentur, & insperatam pacem ueluti egestatis initium agerrimè ferrent, paulò post Francisci Mariae Rouerei auspicijs, qui Urbino exactus fuerat, grauisimum in Piceno atq; Umbria pontifici maximo bellum intulerunt. Cuius belli famam, quum amplissimi etiam nominis principes liuore atq; superbia inducti aliquandiu pessimis artibus aluissent, exitu rerum manifestè perspectum est, eam demū esse regum oninium fidem, ut pro libidine sanctissimas foederum leges atrectare, uiolareq; non dubitent; quum semel praesenti tantum commodo, atq; ipsis temporibus seruiendum esse censuerint.

FINIS LIBRI XVIII

BENEDICTI VAR-

CHII AD PAVLVM IO-
 VIVM EPISCOPVM
 Nucerinum, Historiarum
 Scriptorem.

EPISTOLA.

Auli Ioui, totum cuius iam clara per orbem,
 fama uolat, celeriq; altum petit aethera penna,
 Duratura diu, atq; omnes uentura sub annos:

Non quod Paeonias iam pri-
 dem, & Apollinis artes
 Callueris, multosq; hominum subduxeris orco:
 Nec quòd priscorum nostratia nomina primus
 Piscibus imponens, Latias claraueris oras:
 Aut quòd magnorum effigies, atq; ora uirorum
 (Qua tuus aequoreis Benacus non minor undis
 Assurgit, fremituq; imitatur murmura Ponti)
 Non sumptu exiguo, atq; ingenti pinxeris arte,
 Cuiq; sua ornatis addens insignia uerbis
 Ellogia, illorum uarios testantia honores,
 Quae praecleara licet per se uideantur, & alti
 Ingenij factura fidem, tamen illamet ipsis
 Historijs collata tuis (ceusydera Sole)
 Vanescunt, proprias amittunt singula uires,

Hic siquidem te te maior, teq; ipse relinquens
 Post terga, extremum properas superare cacumen
 Vel potius summo consistens uertice montis
 Iam dudum felix operum, letusq; laborum,
 Despectas alios infra, tutusq; quiescis,
 Quo nunquam nostro quisquam peruenit in euo,
 Forsitan, & nunquam posthac uenientibus annis
 Perueniet quisquam tanta ad fastigia laudis:
 Quid nam opere in tanto primum tantiq; laboris,
 Atq; cui, multis pleno, magnisq; periculis,
 Mirer ego? ingenium ne audax tam multa quod unum
 Tantq; loqui diuersa parauerit: an seriem, qua
 Cuncta suis disposita locis miro ordine narras
 An potius clari eloquij numerosq; salesq;
 Verborum, & proprias uario discrimine uires
 Quis Reges populosq; omnes ueterisq; nouiq;
 Orbis (ubi Americae nostri de nomine ciuis
 Alta iacet) prisca uerus nouitate recenset.
 An magis ut causas omnem, belliq; gerendi
 Consilia, & rerum rationem reddere pergis
 Vnde hominum mores uarios addiscere, & ampla
 Ornamenta queat patrieq; sibiq; parare,
 Quicumq; illa semel docto perlegerit ore.
 Tu quo castra loco metanda, & qualibus armis
 Obfirmanda, quibusq; & qualibus oppugnanda,
 Saepe doces, saepe idem urbes defendis, & idem
 Expugnas, tu quæ fallacia foedera, quæ sint
 Fida mones, populumq; leuem, timidumq; senatum
 Arguis, & nulli tutum confidere monstras.
 Quæ si nostrorum Regum imprudentia, & illa,

illa ant

Illa animis hominum regnandi dira cupido
 Sciisset, nunquam Italia (quod cauerat olim
 Medicus præstans animis, & uiribus heros)
 Externis iterum patuissent claustra Tyrannis.
 Illius si consilium: si facta secuti
 Effemus, cælo demissi ciuis ab alto,
 Nunquam iterum peregrina manus, nunquam adue-
 na miles,
 Quem sua non uirtus, sed nostra ignauia, nostraq;
 Inscitia, & procerum exiuit discordia demens,
 Poeninas fauces, cælo tractusq; propinquos,
 Molis inaccessæ superasset culmina: nunquam
 Impius, & nostris allectus ruribus hostis,
 Ah misera, & longum digna, atq; indigna ferentis
 Italia in prædam uertisset, & oppida, & urbes:
 Italia fera gens populasset littora nunquam:
 Italiam nunquam strauisset barbarus ensis.
 Heu quoties post interitum, post funera magni
 Laurentis, Itali nostro de sanguine uepres
 Rorarunt, Italo quoties de sanguine riui
 Creuerunt, quoties Italo maduere cruore
 Aequoraq; campi, omnes, syluæq; lacusq;
 Nam quæ tam longè est tamq; ardua, & auia rupes
 Quæ tam sepositæ ualles? quæ fluminis ora?
 Quod mare? qui scopulus? quo non furor esserit, atq;
 Prædandi illorum rabies peruasit ultro?
 Testes qui nostris spumarunt osibus albi:
 Sebetus, Lyrus, Tarrus, Padus, Abdua, Rhenus.
 An non Etruseos umbrosa cacumina montes,
 Et Florentinos excelsa palatia colles,

Nunc ferro excindi, seuis nunc ignibus uri
 Vidimus, & crebris responsantem ictibus ipsi,
 Ipsi (inquam) intrepidi reboantem audiuius Arnun?
 Quem non Hispanis audax Germania castris
 Duxit Italo Gallus confisus milite fortis
 Terruit, & vires totius pertulit orbis.
 Quin etiam latium, & rerum pulcherrima Roma,
 Roma Deum auspicijs fundata, atq; emula cælo,
 Concidit istorum indignis eversa ruinis.
 Sed si non aliam uenturo numina COSMO
 Inuenere uiam, liceat perisse tot urbes,
 Totq; uiros ferro mortales isse sub umbras
 Ante diem: liceat tot amara, atq; aspra tulisse.
 Iam priuata placent, iam publica damna uidentur
 Commoda, iam tanti est Arniq; Tybrisq; ruina.
 Concurrant iterum, sed eodem sydere, & iisdem
 Auspiciibus, qua se Cælo mons Murlius æquat,
 Agmina nec uirtute pari, nec uiribus æquis,
 Et causa (si Dijs bene creditur) inferiori,
 Quo sua uictoria renouetur laurea COSMO:
 Et nos sub tali uiuamus principe tuti.
 Quandoquidem hic uiridis primo sub flore iuuenta,
 Maternam referens pietatem animosq; paternos,
 Sublimi accitus regno, claroq; locatus
 In solio, Patrum auspicijs, populiq; fauore,
 Porrectas patriæ non detrectauit habenas,
 Tempore tam dubio, tali in discrimine rerum,
 Accipere, & semet tantis offerre periculis,
 Communi propriam postponens ipse salutem,
 Publicaq; an:ferens priuatis commoda damnis.

Indole: deum quanta referam, quam pectore forti
 Presserit, & rerum iustas laxarit habenas?
 Vtq; afflicta diu bello, ac ciuilibus armis
 Resq; uirosq; locosq; leuauerit, ut sua cuiq;
 Forma prior, priscumq; decus, nomenq; rediret.
 Sic etiam ingenti pluuia, uentoq; grauari
 Exoritur cum Sol, tolluntur ad æthera flores,
 Et seges inclinata, solo sese erigit alto.
 Hic quoties sua signa, suosq; ad bella tribunos,
 Inuictas equitum turmas, peditumq; cateruas,
 Pro patriæ rebus, pro religione Deorum,
 Cæsaris aut magnis non paruas uiribus addens,
 Emisit, toties uictoria retulit arma,
 Et referet posthac, iustis quia militat æther:
 Huic quoq; non tantum Etruscæ, Musæq; Latine,
 Verum etiam Argolicæ sese debere fatenitur:
 Quas miserat, totoq; expulsas orbe recepit,
 Et fouet, amplexus Maiorum exempla suorum.
 Quin etiam si non uates præfagia fallunt,
 Ni frustra augurium cælo demittitur alto:
 Diuino si quid debemus, ut omnia Bembo
 Credere debemus, si non sunt omnia falsa,
 Tempus erit, cum Dijs & te bone COSME fauente,
 Discussis, quæ nunc offuscant nubila mentes,
 Inuidiaq; procul Scythicis argente sub oris,
 Romanus Tusco fasces submittet Apollo.
 Aut certè non maior erit, Tyberisq; fluuenta
 Aequabit, si non excedet nobilis Arnus.
 Hunc sibi, quem frustra mille optauere maritum
 Insignes animis, forma & præstante puellæ,

Magnanimi herois formosa, et sancta uirago,
 Perpetuo casti coniunxit foedere lecti,
 Innumeros heroas, et innumeras heroinas
 Diuorum auspicio paritura, ducentq; datura
 Ausonia, et sacris Romanum qui regat orbem.
 Hunc unum Caesar primis expertus ab annis,
 Terrarum dominus Caesar uindexq; Deorum,
 Ingenium, pueriq; fidem, curasq; uiriles,
 Inuictumq; animi robur miratus, et artes,
 Extulit, imperioq; bonus praefecit auito,
 Vnum huic excelsas Tybris, qui possidet arces
 Etruscus pater, et terras qui numine torquet,
 Suspicit, et miro luuenem complexus amore:
 Ingentes ob uirtutes celebratq; fouetq;
 Ut dubium nulli iam sit, quum magna Deorum
 Cura sibi hunc alios inter delegerit omnes,
 Qui miseræ uel Ausonia tandem terraq; mariq;
 Et uelit, et possit fessis succurrere rebus,
 Ferreaq; antiquum conuertere secula in aurum.
 Sed quid ego à primo digressus carmine, tanquam
 Enumerare alto labentia sydera olympo,
 Ae quor et angusta totum concludere in urna,
 Sperarim, laudes magni, et praeconia COSMI
 Deterere imprudens, et candida lumina Solis
 Stultior obscuris uelle illustrare tenebris,
 Occepi ad te te redeo, me me mihi reddo,
 (Obstreperere ut coruus cygno tibi desinat ater)
 Paule Ioui, qui tunc multum, longeq; profecto
 Vidisti (ut reliquis in rebus) cum tua tanta,
 Tamq; bona egregie misisti munera, tanto,

Tamq;

Tamq; bono egregioq; Duci, quo iustus unquam,
 Nec uidit quicquam prudentius auricomus Sol.

Quod Iouis is noster Tomumbaïj Regis fortissimè
 mi prolixam faciat mentionem, idque ad finem primi
 tomi, haberemusq; ad manus Aonij Palearij Verulani
 elegantissimum carmen, & locus uacaret, in
 gratiam lectorum non ab re adscribere placuit.

AONIVS PALEARIVS Verulanus.

Non fuit in toto Rex æquæ oriente beatus,
 Nec magis in toto Rex oriente miser,
 Quam, dolor Aegypti, olim Tomumbeius, auro
 Ingenti, atq; armis, et ditioe potens:
 Captus ab hoste fero, miserum simul, atq; beatum
 Exemplo potis est, commonuisse suo.
 Quid rides temere? quid fles? uis te cohibere?
 Et natum posthac te meminisse hominem?
 Mi trabeam induto, gemmis, auroq; corona
 Cingebat fulgens et diadema caput,
 Mi quondam ornabant pretiosa monilia collum,
 Nunc fractam uili, respice, sine gulam.

FINIS